CATALUNYA 77-88

SOCIETAT ECONOMIA POLÍTICA CULTURA

un informe de la Fundació Jaume Bofill

Una dècada és un període massa curt per fer balanços i valoracions definitives. L'anàlisi dels esdeveniments probablement necessita més perspectiva, però l'intent de fer una reflexió tot caminant té, almenys, dues justificacions: per una banda el temps històric sembla que accelera el seu ritme en aquesta època de canvis ràpids en tots els ordres, per altra banda en el nostre context immediat deu anys d'experiència democràtica ja esdevé quasi un rècord polític.
Pròpiament, doncs, aquest llibre es proposa oferir elements que facilitin als lectors una reflexió en el camí.

Els responsables d'aquesta obra, en tot allò que conté d'informació i de reflexió, i malgrat els buits de dades i d'interpretació que, lamentablement, no han pogut ser evitats, voldríem que fos un instrument de consulta capaç de posar prop dels interessats les fonts de les dades, un estimulant per a la reflexió crítica sobre l'experiència passada i una contribució a l'establiment d'una societat més solidària i lliure en el futur.

FE D'ERRADES

Pàg. 45 - A la llegenda del gràfic 1.12, allà on diu PERDEN POBLACIÓ ha de dir AUGMENTEN POBLACIÓ i allà on diu AUGMENTEN POBLACIÓ ha de dir PERDEN POBLACIÓ.

Pàg. 124 - A la llegenda del gràfic 7.5, allà on diu ZONES DE REGRESSIÓ INDUSTRIAL ha de dir ZONES DE MUNTANYA, i allà on diu ZONES DE MUNTANYA ha de dir ZONES DE REGRESSIÓ INDUSTRIAL.

Pàg. 157 - A la llegenda del gràfic 11.1 s'ha d'invertir el text: «Més del 50%»...

4528/41800

EuCaCl

4-12-89

CATALUNYA
77/88

CATALUNYA

77/88

Coordinadors:

Per a l'àmbit SOCIETAT : Lluís Recolons
Per a l'àmbit ECONOMIA : Francesc Cabana
Per a l'àmbit POLÍTICA : Eugènia Salvador
Per a l'àmbit CULTURA : Salvador Cardús

Publicacions de la Fundació Jaume Bofill
Edicions de la Magrana

Comissió Tècnica:

Joan Estruch, Josep Maria Huguet, Manuel Lladonosa, Casimir Martí, Fèlix Martí, Jordi Porta, Raimon Ribera, Eugènia Salvador.

Coordinadors:

Per a l'àmbit SOCIETAT: Lluís Recolons
Per a l'àmbit ECONOMIA: Francesc Cabana
Per a l'àmbit POLÍTICA: Eugènia Salvador
Per a l'àmbit CULTURA: Salvador Cardús

Col·laboradors:

Neus Abbad, Rosa Amargós, Pere Baltà, Joan B. Culla, Salvador Cardús, Joaquim Cervera, Josep del Hoyo, Aureli Díaz, Joaquim Ferrer, Vicenç Fisas, Jaume Funes, Josep Gifreu, Rosa Gispert, Josep Lluís Jori, Isidor Marí, Mary Nash, Bru Noya, Vicente Ortun, Francesc Pallarès, Josep Ribas, Marisol Rodríguez, Oriol Romaní, Montserrat Rué, Jordi Sabater, Josepa Sala, Andreu Segura, Conxita Serrahima, Carme Trilla, Josep Verdaguer, Vicenç Villatoro, Carles Viver.

Disseny: Lluís Baselga
Coberta: Narcís Comadira

Primera edició, novembre de 1989
© Fundació Jaume Bofill
ISBN: 84-7410-462-9
Dipòsit legal: B. 37.071 - 1989
Imprès a Ferrè Olsina, S. A. Viladomat, 158-160, int. 08015 Barcelona

ECONOMIA
Coordinació i redacció: *Francesc Cabana*

7. L'ECONOMIA A CATALUNYA
   1. Una economia canviant 117
   2. Sis, setze i vint 121
   3. Una economia diversificada 121
   4. Comarques riques i comarques pobres 121
   5. Inversió pública 125
   6. Població i activitat econòmica 128

8. LA INTERNACIONALITZACIÓ DE L'ECONOMIA
   1. L'entrada a la Comunitat Econòmica Europea 131
   2. La inversió estrangera i les multinacionals 132
   3. La dependència econòmica 134
   4. Les importacions i les exportacions 136

9. LA CRISI I LA REPRESA
   1. L'economia submergida 139
   2. Una crisi industrial 141
   3. Una represa 143
   4. L'atur 144

10. L'ENERGIA
   1. La dependència energètica 149
   2. El gas natural i Catalana de Gas 151
   3. El repartiment de Fecsa 152
   4. El petroli del Delta 154

11. EL SECTOR AGRARI
   1. El camp es mou 155
   2. Els cereals 157
   3. El sector del vi 160
   4. El sector hortofrutícola 161
   5. La ramaderia 161
   6. La pesca 163
   7. El sector forestal 163

12. LA INDÚSTRIA
   1. La indústria com a caràcter del país 165
   2. El sector tèxtil 167
   3. El sector siderometal·lúrgic 169
   4. La indústria química 176
   5. El sector alimentari 180
   6. Paper, arts gràfiques i edició 182
   7. Construcció i obres públiques 184

ÍNDEX GENERAL

ÍNDEX GENERAL 7

PRESENTACIÓ 13

SOCIETAT
Coordinació: *Lluís Recolons*

1. LA POBLACIÓ
Lluís Recolons
1. Catalunya dins Europa 19
2. Les llengües a l'Europa occidental 25
3. Evolució de la població entre 1975 i 1986 25
4. L'estructura d'edats 33
5. La distribució territorial de la població 36

2. L'ESTRUCTURA SOCIAL
1. L'estudi de l'estructura social 49
Joaquim Cervera
2. Ocupació, atur i inactivitat 52
Lluís Recolons i Joaquim Cervera

3. ELS SINDICATS I L'ORGANITZACIÓ PATRONAL
Jordi Sabater
1. El sindicalisme 61
2. L'associacionisme empresarial 69

4. ELS MOVIMENTS SOCIALS
1. L'associacionisme. *Pere Baltà* 75
2. El feminisme. *Mary Nash* 77
3. L'ecologisme. *Josep del Hoyo* 80
4. El pacifisme. *Vicenç Fisas* 82

5. LA DROGAADDICCIÓ
Aureli Díaz
1. La xarxa asistencial 85
2. Aproximació a l'abast de la drogaaddicció 87
Canvis en la percepció del significat de les droges. Oriol Romaní 90

6. LA MARGINACIÓ I LA POBRESA
Aureli Díaz
1. La delinqüència 93
2. La justícia de menors 98
Menors sota la justícia. Jaume Funes 99
3. Les presons 101
4. Pobresa i quart món 106

FONTS I DOCUMENTACIÓ 109

13. ELS SERVEIS
1. El principal generador de llocs de treball 189
2. El turisme 189
3. Grans magatzems i hipermercats 192
4. El sistema financer 193
5. La Borsa de Barcelona 195

14. LES COMUNICACIONS
1. Les autopistes 199
2. Els ports: Barcelona i Tarragona 200
3. L'aeroport de Barcelona 201

FONTS I DOCUMENTACIÓ 203

POLÍTICA

Coordinació: *Eugènia Salvador*

15. CRÒNICA POLÍTICA
Eugènia Salvador
1. Les primeres eleccions democràtiques de 1977 207
2. 1978-1979. De la Constitució a l'Estatut 209
3. 1979-1980. Els primers governs constitucionals 212
4. 1981-1982. Del 23-F a les eleccions del «cambio» i la Loapa 214
5. 1983-1984. Els segons governs municipals i autonòmic 216
6. 1985-1986. L'entrada a la CEE i el referèndum de l'Otan 218
7. 1986-1988. Els tercers governs democràtics 219
La projecció exterior de les terres catalanes. Joaquim Ferrer 223

16. ANÀLISI ELECTORAL
Francesc Pallarès
1. L'evolució dels resultats 229
2. Aspectes bàsics del comportament electoral 233
3. El comportament electoral 233

17. L'EVOLUCIÓ IDEOLÒGICA DELS PARTITS
Joan B. Culla
1. El fet nacional 243
2. L'articulació de Catalunya amb l'Estat 247
3. L'organització territorial 250
4. La crisi econòmica i l'atur 253
5. La cultura, l'ensenyament i la normalització lingüística 255

18. ELS PODERS LEGISLATIU I EXECUTIU
Neus Abbad i Conxita Serrahima
1. El restabliment provisional de la Generalitat 259
2. Les institucions de la Generalitat estatutària 260
3. El règim competencial 265
4. El finançament. *Josep Maria Huguet* 265

19. EL PODER JUDICIAL I L'ADMINISTRACIÓ DE LA JUSTÍCIA
Josep Lluís Jori
1. El marc legal de les institucions judicials 271
2. L'organització territorial de la justícia 273
3. El Tribunal Superior de Justícia 275
4. La base social de la composició dels jutjats i dels tribunals 277

20. EL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL
Carles Viver
1. El concepte d'«estado de las autonomías» i la jurisprudència constitucional 281
2. L'allargament dels àmbits materials de les competències estatals 284
3. La capacitat d'autogovern de la Generalitat 289

21. LA SANITAT
Rosa Gispert, Vicente Ortún, Marisol Rodríguez, Montserrat Rué, i Andreu Segura
1. El marc polític de la sanitat 291
2. Els indicadors de la salut 293
3. Els recursos assistencials, llur utilització i la despesa sanitària 297

22. L'ENSENYAMENT
Rosa Amargós
1. L'estructura del sistema educatiu 301
2. La política educativa 302
3. La transformació del sistema escolar 305
4. Els temes pendents 309

23. LA POLÍTICA TERRITORIAL
Josepa Sala i Carme Trilla
1. Les línies bàsiques de la política de territori 313
2. La política d'ordenació territorial i de medi ambient 314
3. L'urbanisme 316
4. L'habitatge 317
5. Les carreteres 320
6. Aigües, ports i costes, i transports 320

FONTS I DOCUMENTACIÓ 323

CULTURA
Coordinació i redacció: *Salvador Cardús*
Documentació: *Josep Verdaguer*

24. LA LLENGUA
1. Situació i perspectives del català l'any 1978 331
2. El debat polític sobre la llengua 332
3. La política de normalització lingüística 333
4. La llengua a l'ensenyament 335
5. Estat actual del català 337
Arribar a la normalitat lingüística. Isidor Marí 343

25. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ
1. El marc comunicatiu 345
2. La premsa diària 346
3. La premsa comarcal 346
4. La premsa juvenil 349
5. Les revistes especialitzades 349
6. La ràdio 350
7. La televisió 351
Apunts per a un balanç de la comunicació a Catalunya. Josep Gifreu 357

26. ELS AGENTS CULTURALS
1. Els condicionaments socials de l'acció cultural 359
2. Les indústries culturals 362
3. El consum cultural 363
4. L'associacionisme cultural 366
5. Les polítiques culturals 367

27. LA CREACIÓ I PRODUCCIÓ DE CULTURA
1. L'arquitectura 371
2. Les arts plàstiques 373
3. La literatura i el llibre 378
4. La música 383
5. El teatre i la dansa 390
6. El cinema 393
Deu anys de cultura. Vicenç Villatoro 397

28. EL PENSAMENT I LA IDEOLOGIA
1. La filosofia. *Àngel Castiñeira* 399
2. Els estils de vida. *Fèlix Martí* 404

29. LA RECERCA CIENTÍFICA I LA INNOVACIÓ TECNOLÒGICA
Josep Ribas i Salvador Cardús
1. Els antecedents de la política científica 409
2. La política científica a partir de 1980 410
3. La recerca i el desenvolupament a Catalunya 415
4. Despeses globals de R + D a Catalunya 417

30. LA CULTURA DE L'ESPORT
Bru Noya i Salvador Cardús
1. La cultura del cos 419
2. L'esport popular 420
3. L'associacionisme esportiu 421
4. L'esport de competició 422
5. Els equipaments esportius 424
6. La perspectiva dels Jocs Olímpics de 1992 424

FONTS I DOCUMENTACIÓ 429

CRONOLOGIA 441

ÍNDEX DE TAULES 451

ÍNDEX DE GRÀFICS 457

ÍNDEX TEMÀTIC 461

PRESENTACIÓ

Catalunya ha gaudit d'un període d'excepcional normalitat, valgui la paradoxa, durant els darrers deu anys. Normalitat en el sentit que la voluntat majoritària dels ciutadans de Catalunya s'ha pogut expressar en llibertat segons les regles establertes en la majoria dels països democràtics occidentals. Això, d'altra banda, és excepcional en un context com l'espanyol on en els darrers cent vuitanta anys havíem viscut llargs períodes dictatorials degut als quals les curtes etapes democràtiques es visqueren sota la síndrome constant de la provisionalitat.

La normalitat d'aquests darrers deu anys no vol dir que la vida de la ciutadania no s'hagi vist sotmesa a condicionaments del passat i del present. Seria ingenu suposar que els quasi quaranta anys de dictadura franquista —en una època d'extensió de l'ensenyament general bàsic a la pràctica totalitat de la població en edat escolar, o de l'aparició d'instruments tant poderosos de cara a la creació d'opinió com és, per exemple, la televisió— no hagin implicat una influència determinada en la consciència ciutadana. Seria igualment ingenu pensar que la constitució del 1978 o l'Estatut del 1979 signifiquen l'expressió lliure i genuïna dels ciutadans de Catalunya pel fet d'haver estat aprovats per majoria, quan el procés de redacció i d'aprovació s'ha vist sotmès a d'altres majories —la majoria del parlament espanyol— i, sobretot, al temor conscient o inconscient de la involució. No obstant i això, és innegable que aquests deu anys han significat un pas importantíssim en el camí de la convivència democràtica dels ciutadans de Catalunya i en la recerca dels camins que haurien de permetre una articulació lliure i solidària amb els altres pobles de l'estat espanyol i d'Europa.

No és pel fetitxisme dels números rodons que aprofitem els deu anys de les primeres eleccions democràtiques (1977), de la Constitució (1978) o de l'Estatut d'autonomia (1979) per veure amb un cert detall allò que ha passat al país. Tampoc no voldríem ser portats en aquest cas per la inèrcia ritual, inevitablement present en les celebracions commemoratives. Volem aprofitar l'aniversari com a ocasió per oferir uns materials ordenats de forma sistemàtica que permetin analitzar, amb un mínim de rigor, on som, i saber en quines condicions podrem afrontar els grans reptes dels deu anys que ens manquen per a la fi del segle.

Catalunya va arribar al procés de la transició política en unes circumstàncies socials bastant particulars. Des d'un punt de vista demogràfic, per exemple, cal tenir en compte que del 1950 al 1975, el nostre país passa de 3.218.596 habitants a 5.660.393, la qual cosa representa un increment del 75 %, increment superior a la mitjana espanyola, a la mitjana europea i a la mitjana mundial durant el mateix període. A més, aquest increment fou degut bàsicament a la immigració provinent d'altres zones de l'estat espanyol, just en el moment històric d'una dictadura com la franquista, clarament hostil a la realitat catalana. Aquest sol fet ja explicaria algunes de les característiques del marc en el qual es produeix la transició política: dèficit d'infrastructures i d'equipaments, desequilibris territorials i urbanístics, manca de vertebració social, perill de consolidació de dues comunitats lingüístiques i culturals, etc.

També és ben sabut que la transició política espanyola es va produir en un moment de forta crisi econòmica que, tot i tenir l'origen en l'economia mundial —i cal dir també en la manca de modernització de les estructures productives de la qual era responsable el règim anterior— exigia unes mesures força impopulars que podien posar en perill la mateixa recuperació democrà-

tica. La crisi de l'estat de benestar, el qual havia estat una de les conquestes socials de la postguerra europea, venia a afegir-se a la incertesa de la conjuntura econòmica. Per altra banda, els avenços tecnològics aplicats al sistema productiu per tal de poder afrontar la imminent integració europea en condicions de competitivitat, van començar a introduir canvis importants en la demanda laboral, però no s'ha manifestat, ni en els dirigents polítics ni en la societat, una reacció capaç de contrarestar i reconduir els efectes nocius d'aquest procés. Aquests fets han anat afavorint la consolidació d'un sector de la població cada vegada més marginat i amb més dificultats per a integrar-se a la dinàmica social. Això que se n'ha dit les bosses de pobresa de les societats desenvolupades, té en el nostre país un pes important. I a més cal dir que aquestes circumstàncies s'han donat en un moment de forta crisi dels valors ètics, personals i col·lectius. La solidaritat, la sensibilitat social, la recerca de coherència i l'esperit de servei han deixat pas a l'individualisme, l'oportunisme i la promoció personal a costa del que sigui, com a actituds generalitzades.

La crisi econòmica i de l'estat del benestar va coincidir amb el descrèdit de les ideologies polítiques que havien alimentat el fonament teòric de les forces tradicionals d'esquerres. I, pel que fa al nostre país, cal remarcar aquí que un dels fenòmens més característics de la transició ha estat la coincidència d'aquesta feblesa ideològica amb l'experiència del poder. Els grups democràtics antifranquistes havíem elaborat els projectes d'un model de societat que no havia tingut, lògicament, cap oportunitat de ser confrontat mínimament amb la realitat social del país. Les construccions ideològiques, i no les estratègies, eren les armes més habitualment usades per desqualificar els adversaris polítics. Aquest plantejament es va poder mantenir mentre els partits polítics corresponents restaven a l'oposició. A partir de la consecució de parcel·les importants de poder, les contradiccions han anat en augment. D'una pràctica política inspirada en les pròpies definicions ideològiques, s'ha passat a una situació inversa: l'estratègia política concreta dóna la pauta per a preteses elaboracions ideològiques posteriors que legitimin aquesta estratègia. Aquelles elucubracions ideològiques apareixen sobretot de manera estacional en el discurs lleugerament acolorit de doctrina que les forces polítiques solen difondre en les confrontacions electorals. L'afebliment ideològic ha fet retrocedir la mala consciència cap a la conservació del llenguatge d'altres temps, però amb una pèrdua progressiva de significació i, conseqüentement, amb un irremeiable descrèdit de la paraula. S'ha anat lliscant pel pendís de la incoherència i, per què no dir-ho, de la hipocresia política. La consecució del poder de l'estat per part de l'esquerra convencional espanyola ha anat mostrant que el marge de maniobra política és relativament petit en el nostre context geopolític, i s'ha anat diluint la distinció clara del binomi esquerra-dreta, especialment pel que fa a polítiques econòmiques i socials, i aquesta distinció s'ha anat aquarterant en els aspectes més emblemàtics, en el millor dels casos més culturals, però massa sovint en els més superficials de la tradició progressista.

Paral·lelament a aquest procés, a Catalunya s'ha viscut l'evolució del binomi catalanisme-espanyolisme en un debat marcat també per l'afany de legitimar les preses de posició, volgudes o forçades, que els partits polítics han anat prenent segons les circumstàncies. Des d'aquesta perspectiva s'han dibuixat bàsicament dues estratègies: la que considera que per resoldre el contenciós entre Catalunya i Espanya cal vincular-se orgànicament en un partit d'àmbit estatal i així, influir de cara a una organització de l'estat que respecti satisfactòriament els interessos nacionals de Catalunya, i la que considera que el que cal és procurar ésser forts a Catalunya per poder negociar des d'una posició avantatjosa amb qualsevol força majoritària a nivell estatal. A partir d'aquestes estratègies i dels àmbits territorials on els partits majoritaris de Catalunya s'han fet amb el poder, les forces polítiques han anat construint un discurs ideològic destinat també ordinàriament a legitimar la pròpia posició. És així com, per exemple, es poden comprendre les manifestacions minimitzant o enaltint el paper de les regions en la construcció d'Europa. Per als uns no es tracta, en aquest cas, de reconèixer les limitacions reals que tenen les regions europees a intervenir en la política comunitària, sinó de donar-se hom mateix la raó quan es va decidir que l'única estratègia adequada era intervenir en les polítiques estatals. Per als altres, quan l'estratègia escollida consisteix a procurar ser forts a nivell de les entitats que reclamen l'autogovern dins l'estat, allò que resulta lògic és emfasitzar el paper de les «regions» en la construcció d'Europa. Seguint amb el mateix exemple, allò que resulta curiós, per no dir contradictori per venir d'on ve, és l'elaboració d'un subproducte ideològic, que algú ha anomenat «nacionalisme barceloní», que intentaria enfrontar l'Europa de les Ciutats a l'Europa de les Nacions o la dels Estats.

En definitiva el debat ideològic a Catalunya s'ha vist empobrit per dues raons bàsiques. La primera ha estat l'excessiva dependència a l'estratègia dels partits i l'arenglerament sense esperit crític dels intel·lectuals en una o altra de les formacions polítiques majoritàries, fora d'algunes, poques, excepcions. La segona ha estat la situació confusionària de la Catalunya actual. A ulls

de la gent, el nostre país disposa de les institucions polítiques pròpies d'un país sobirà —parlament, executiu... etc. —però a la pràctica no pot funcionar com a tal. Els conflictes protagonitzats l'any 1988 pel personal docent han estat un exemple clar d'aquesta situació. Segons l'estatut, la Generalitat té competència plena en el camp de l'ensenyament, però quan el personal docent fa vaga reclamant, entre d'altres coses, uns augments salarials, la Generalitat no té competència per poder prendre una decisió al respecte ni, suposant que la tingués, té el control sobre el recursos financers per poder-se'n fer càrrec. El poder no és realment el poder i, lògicament, l'oposició no pot ser realment oposició, amb la qual cosa el combat polític no sempre sembla que sigui el més adequat i, sobretot, resulta poc comprensible per a la ciutadania.

Malgrat les limitacions esmentades les institucions catalanes han accedit, si no a l'autogovern, almenys a bona part de l'administració pública catalana. Des d'aquesta perspectiva, Catalunya tenia l'oportunitat de bastir un aparell administratiu modern que superés els defectes repetidament denunciats durant els anys de centralisme i de franquisme. També en aquest aspecte l'experiència del poder ha estat alliçonadora. Tot i que es pugui argumentar que la nova administració pública catalana s'ha hagut de construir en bona part sobre una base que provenia de molts anys de funcionament viciat, amb unes inèrcies i unes resistències difícils de vèncer, cal dir que amb la incorporació de nou personal i amb l'increment de funcionaris públics que s'ha produït durant aquests anys, no s'han reduït sinó que s'han reproduït, i potser en alguns casos augmentat, els defectes endèmics de l'administració pública espanyola. Tan en l'administració pública central, on això ja és tradicional, com en l'administració autonòmica i local s'han trobat serioses dificultats per superar alguns nivells notables d'ineficàcia, i dóna la impressió que es van perpetuant el clientelisme i en alguns casos el malbaratament dels recursos públics.

Tot això que ja hem dit pot donar una impressió més aviat pessimista i negativa de l'experiència d'aquests deu anys, i tampoc seria just arribar a aquesta conclusió. El que ha passat és que les esperances i les expectatives eren molt superiors a les realitzacions posteriors i, malgrat que és prou important allò que s'ha aconseguit —consolidació de les institucions democràtiques, recuperació de la Generalitat, etc.— també és cert que correm el perill d'instal·lar-nos còmodament en una situació que encara està molt lluny de satisfer les aspiracions alliberades fa deu anys. A més Catalunya té en els anys que venen uns reptes importants davant dels quals, sense un consens mínim i clar des d'un punt de vista nacional, pot diluir encara més la seva personalitat col·lectiva. Un d'aquests reptes és sens dubte el de la integració europea a partir del 1992. Pendent encara la seva articulació política estable amb els altres pobles de l'estat espanyol, ha de plantejar la seva contribució a la unitat europea, però sobre la base del respecte i del protagonisme de les entitats nacionals i no només dels estats actuals. Des d'aquesta perspectiva algunes veus reclamen l'elaboració des de Catalunya d'un model teòric que concreti la proposta política catalana d'articulació espanyola i europea, i és cert que caldria treballar en aquest sentit. Malgrat això, l'experiència dels deu anys de democràcia i autonomies a l'estat espanyol demostra tres coses: que no existeix un model realitzat històricament capaç de servir de referència, que el problema fins avui ha estat més de voluntat política que de model teòric o de formulació jurídico-política —una mostra d'això és l'aplicació de la constitució espanyola i de l'estatut d'autonomia durant aquests anys—i, finalment, que la construcció d'Europa i el reconeixement de la personalitat nacional de Catalunya dins de l'estat espanyol s'assemblen, almenys, en una cosa: no es va fent a partir d'un model teòric preconcebut sinó que va donant passos endavant aprofitant les conjuntures favorables. Les circumstàncies, per tant, obliguen a un plantejament pràctic que posaria en un primer pla l'estratègia, també en aquest nivell, per damunt de les necessitats de definició ideològica i d'elaboració de models.

Una dècada és un període massa curt per fer balanços i valoracions definitives. L'anàlisi dels esdeveniments probablement necessita més perspectiva, però l'intent de fer una reflexió tot caminant té, almenys, dues justificacions: per una banda el temps històric sembla que accelera el seu ritme en aquesta època de canvis ràpids en tots els ordres, i per altra banda, en el nostre context immediat, deu anys d'experiència democràtica ja esdevé quasi un rècord polític. Pròpiament, doncs, aquest llibre es proposa oferir elements que facilitin als lectors una reflexió en el camí.

* * *

Aquest llibre és el resultat de col·laboracions diverses. A partir d'un primer esquema general elaborat per la mateixa Comissió Tècnica de la Fundació, formada per Joan Estruch, Josep Maria Huguet, Manuel Lladonosa, Casimir Martí, Fèlix Martí, Raimon Ribera i Eugènia Salvador, es va fer un llistat de qüestions importants a considerar, ordenades segons quatre grans blocs: Societat, Economia, Política i Cultura. Es va encarregar a un coordinador de cada bloc que acabés de precisar el contingut i que cerqués els col·laboradors que cregués convenient.

El resultat final pretén donar una visió global però no exhaustiva. En alguns casos per raó de la seva forçosament limitada extensió, en d'altres per la manca de les dades o informacions de què haguéssim volgut poder disposar, i, finalment, en d'altres per les dificultats en la mateixa concepció àmplia i ambiciosa del projecte. Els col·laboradors que han fornit materials i escrits elaborats ho han fet sabent que potser no es podria incloure la totalitat de la seva col·laboració, o bé perquè l'extensió de l'escrit lliurat superava les previsions fetes inicialment, o bé perquè, malgrat la volguda precisió de l'encàrrec, el treball duplicava en alguns aspectes altres treballs també encarregats. Per totes aquestes raons podem considerar que aquells aspectes mereixedors de crítica de la present obra són imputables únicament a l'entitat que n'ostenta globalment l'autoria: la Fundació Jaume Bofill. Al mateix temps cal ressaltar, però, que ha estat decisiva en els seus encerts la tasca realitzada pels quatre coordinadors generals: Lluís Recolons pels aspectes socials, Francesc Cabana pels aspectes econòmics, Eugènia Salvador pels aspectes polítics, i Salvador Cardús pels aspectes culturals. En cada cas la coordinació ha significat una labor diferent. Lluís Recolons ha comptat amb un equip de col·laboradors, estretament vinculats al Laboratori de Sociologia de l'ICESB; Francesc Cabana ha realitzat el seu treball, en canvi, pràcticament en solitari; Salvador Cardús ha exercit una funció intermitja entre la realitzada pels dos coordinadors esmentats anteriorment; i Eugènia Salvador ha comptat amb la intervenció més directa de la Comissió Tècnica de la Fundació. Finalment cal remarcar una tasca molt important sense la qual la publicació d'aquest llibre no hagués estat possible. Amb aportacions tant diverses calia una tasca final de reordenació, revisió, correcció, darrera selecció i confecció d'índex, en una paraula la tasca d'editor en sentit britànic. I aquest treball difícil, i encarregat amb el temps molt just, l'han portat a terme Salvador Cardús i Joan Estruch. La Fundació Jaume Bofill els agraeix l'acceptació d'aquest compromís darrer en aquesta obra.

Com ja s'ha dit, aquest llibre vol ser una síntesi de diverses informacions ja existents, però disperses. Va destinada a un públic d'ampli espectre cultural. Llevat de comptades ocasions, l'especialista no hi trobarà, en el capítol corresponent a la seva especialització, cap aportació innovadora de primera mà que no conegui ja. Vol ser una obra de consulta també per a aquelles persones que busquin referències quantitatives de difícil accés i, sobretot, de dispersa localització. Respecte a aquesta darrera qüestió val a dir que hem trobat les dificultats pròpies de les estadístiques d'aquest país, les quals moltes vegades no coincideixen si utilitzes fonts diferents. En cada cas s'ha procurat utilitzar la font més fiable. També cal dir que les sèries estadístiques utilitzades no coincideixen, de vegades, amb la totalitat del període suggerit pel títol: «Catalunya 77-88». Aquesta limitació ha estat obligada també per les fonts estadístiques disponibles en el moment de tancar la redacció definitiva del llibre.

En resum, els responsables d'aquesta obra, en tot allò que conté d'informació i de reflexió, i malgrat els buits de dades i d'interpretació que, lamentablement, no han pogut ser evitats, voldríem que fos un instrument de consulta capaç de posar prop dels interessats les fonts de les dades, un estimulant per a la reflexió crítica sobre l'experiència passada, i una contribució a l'establiment d'una societat més solidària i lliure en el futur.

JORDI PORTA RIBALTA
Director de la Fundació Jaume Bofill.
Barcelona, 1989.

SOCIETAT

Coordinació: Lluís Recolons

1. LA POBLACIÓ

LLUÍS RECOLONS

1. CATALUNYA DINS EUROPA

Sis milions és una xifra rodona que expressa bé el que l'últim recompte de la població de Catalunya, del mes d'abril de 1986, donava amb més detall: 5.978.638 habitants de dret. Això fa una densitat de 187 habitants/Km^2.

En un estat de 38,5 milions d'habitants, els sis milions de Catalunya suposen el 15,5 % de la població total, amb una densitat molt superior a la mitjana estatal, que és de 76 habitants/Km^2. En el conjunt de les disset «comunitats autònomes» que configuren actualment el mapa oficial de les «*nacionalidades y regiones*» espanyoles, Catalunya ocupa el segon lloc pel que fa al volum de la població (*Taula 1.1.* i *Gràfic 1.1.*).

Per situar el volum de la població de Catalunya en el conjunt de la població d'Europa, seguirem tres escales diferents. En primer lloc, relacionarem la població de Catalunya amb la dels estats europeus amb un volum de població comparable. En segon lloc, situarem Catalunya dins el conjunt de les regions europees, seguint el criteri de la divisió territorial adoptada per l'Europa dels Dotze (fixant-nos succesivament en les Regions de Nivell II i les Regions de Nivell I, segons la Nomenclatura NUTS d'Eurostat, l'organisme que produeix les estadístiques de la C.E.E.; EUROSTAT, 1987; IV), i també considerarem Catalunya en relació amb les regions amb ciutats més poblades. Finalment, situarem la població de Catalunya en el conjunt de territoris amb llengua pròpia.

a) *Els estats europeus*

A Europa hi ha actualment 36 estats, si considerem com a tals les vuit Repúbliques Socialistes Soviètiques que configuren l'U.R.S.S. a Europa (entre elles la part europea de les de Rúsia i de Kazakhstan) i també la part europea de Turquia, estat preponderantment asiàtic. En canvi no comptabilitzem aquí els micro-estats. Doncs bé, d'aquests 36 estats europeus, tretze tenen una població que supera en més del doble la població de Catalunya; nou superen igualment la població de Catalunya, sense arribar a doblar-la. N'hi ha catorze que tenen un volum de població inferior al de Catalunya: set per sobre de la meitat i set per sota.

Catalunya ocuparia doncs el lloc 23, immediatament després de Suècia, Àustria i Suïssa (amb 8,4 7,6 i 6,5 milions d'habitants) però per damunt de Dinamarca, Finlàndia i Noruega (amb 5,1 4,9 i 4,2 milions respectivament).

D'altra banda, si la comparació la féssim amb la totalitat dels Països Catalans, el lloc ocupat entre els estats europeus seria el catorzè, immediatament després dels Països Baixos, pel fet que els prop d'onze milions del territori català superarien els deu i escaig de Portugal i Bielorússia, i els deu i mig d'Hongria (*Taula 1.2* i *Gràfic 1.2*).

b) *L'Europa de les regions*

L'***Eurostat*** defineix tres nivells de regions que ens serviran de criteri de comparació.

Les «Regions de Nivell I» són definides com les unitats més grans considerades per a cada estat, com per exemple els 11 *Länder* de la R. F. d'Alemanya,

Taula 1.1
LA POBLACIÓ A CATALUNYA I ESPANYA
Població, superfície i densitat a 1 d'abril de 1986

	Població Milers hab. de dret	*Superfície Km²*	*Densitat Hab./Km²*
Catalunya	5.979	31.930	187
País Valencià	3.733	23.505	160
Illes Balears	681	5.014	136
Total PPCC[1]	**10.393**	**60.249**	**173**
Andalusia	6.790	87.268	78
Madrid	4.781	7.995	598
Galícia	2.844	29.434	97
Castella-Lleó	2.582	94.193	27
País Basc	2.136	7.261	294
Castella-La Manxa	1.676	79.230	21
Canàries	1.466	7.242	202
Aragó	1.184	47.650	25
Astúries	1.112	10.565	105
Extremadura	1.086	41.602	26
Múrcia	1.007	11.317	89
Cantàbria	523	5.289	99
Navarra	516	10.421	50
La Rioja	260	5.034	52
Ceuta i Melilla	118	31	
Total	**38.473**	**504.750**	**76**

1. Territoris a l'estat espanyol, excepte la Franja d'Aragó.

Font: INE, *Poblaciones de derecho y de hecho de los municipios españoles. Padrón Municipal de Habitantes de 1986*, i INE, *Anuario Estadístico. España 1987.*

les 8 *Z.E.A.T.* de França i les 11 *Standard Regions* del Regne Unit. En el cas dels estats que no tenen una divisió territorial homologable, les «Regions de Nivell I» són agrupacions de «Regions de Nivell II» establertes *ad hoc*. Aquest és el cas dels quatre estats més meridionals de la C.E.E., entre ells, l'estat espanyol.

Les «Regions de Nivell II», conegudes també com a «Unitats Administratives de Base», són les més emprades habitualment en la documentació de la C.E.E. Es tracta de les unitats territorials que segueixen immediatament a les de Nivell I. A Espanya corresponen a les 17 *Comunidades Autónomas*, a França a les 21 *Régions*, a Itàlia a les 20 *Regioni*, a la R.F. d'Alemanya als 31 *Regierungsbezirke*, a Bèlgica a les 9 *Provinces*, etc.

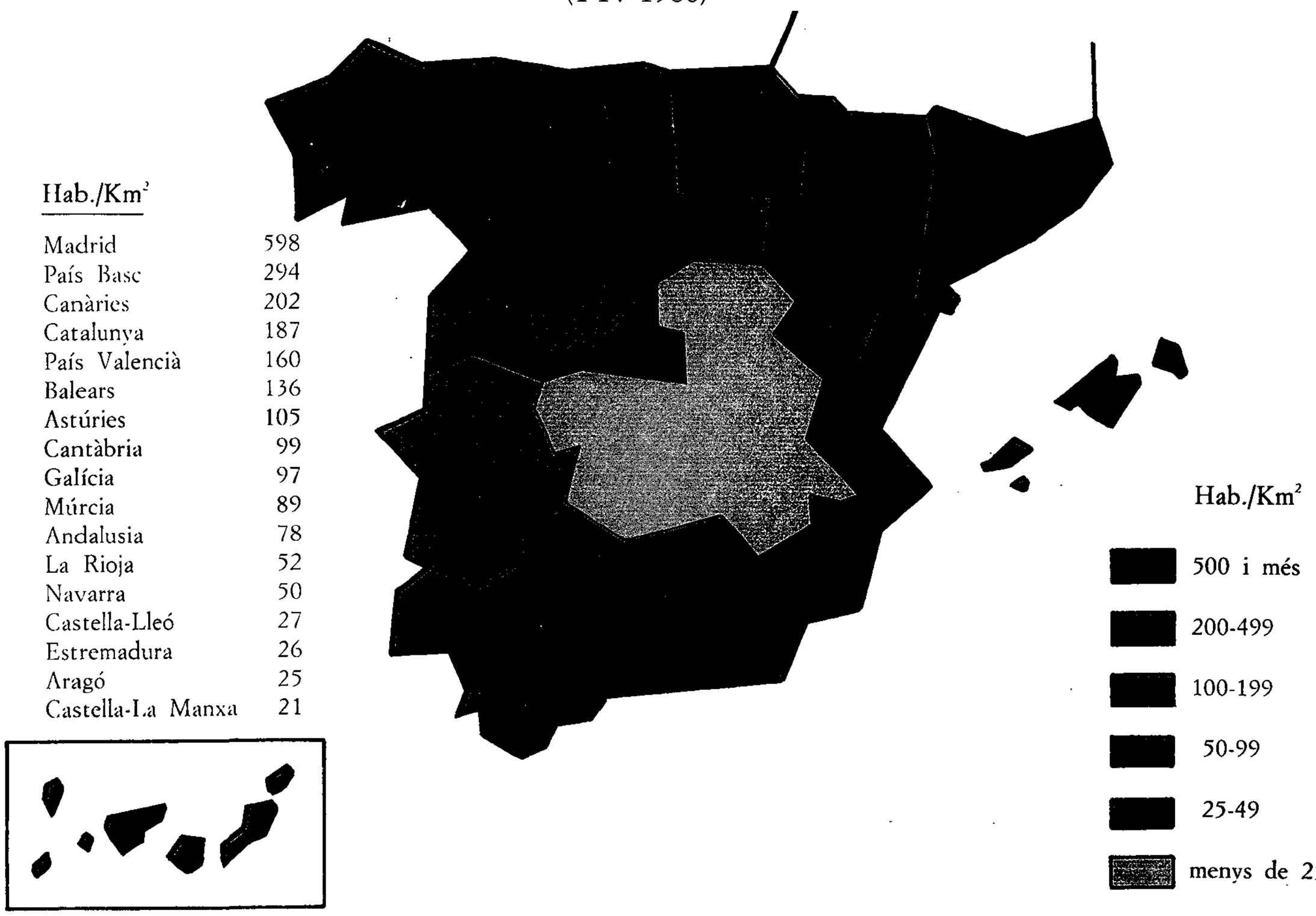
Les «Regions de Nivell III» sumen 822 en el total de la C.E.E., entre elles les 50 províncies espanyoles. Aquest nivell ha estat poc emprat encara a les estadístiques de la C.E.E.

En total a l'Europa de la C.E.E. hi ha 64 Regions de Nivell I i 167 Regions de Nivell II.

La mitjana de població de les ***167 Regions de Nivell II*** a començament de 1986 era d'1.930.156 habitants, i la mitjana de superfície de 13.492 Km². Resulta, per tant, que la població de Catalunya de 5.978.638 habitants, i la seva superfície de 31.930 Km², tripliquen i dupliquen amb escreix, respectivament, aquesta mitjana. De fet, atenent a la seva població, Catalunya ocupa el cinquè lloc entre les 167 Regions de Nivell II de l'Europa dels Dotze. Només la precedeixen l'Illa de França (10,2 milions d'habitants), la Llombardia (8,9), Andalusia (6,8), i el Gran Londres (6,8); i la segueixen immediatament la Campània (5,6), Roine-Alps (5,1), Düsseldorf (5,1), el Laci (5,1), Sicília (5,0) i Madrid (4,8) *(Taula 1.3)*.

Si tenim en compte les ***64 Regions de Nivell I*** de la C.E.E., Catalunya és una part de la Regió de Nivell I que coincideix amb els Països Catalans a l'estat espanyol —excepte la Franja d'Aragó— i que Eurostat anomena, en la seva divisió territorial, «Est d'Espanya». Aquesta regió ocupa el quart lloc entre les 64 Regions de Nivell I de l'Europa dels Dotze. La seva població de 10.392.253 habitants de dret

Gràfic 1.1
DENSITATS DE POBLACIÓ A CATALUNYA I ESPANYA
(1-IV-1986)

Font: Instituto Nacional de Estadística.

(1986) duplica la mitjana de població, 5.036.500 habitants, i la seva superfície de 60.249 Km², gairebé duplica també la mitjana de superfície de 35.206 Km² de les Regions de Nivell I. Aquestes mitjanes europees són molt més properes a les de Catalunya que no pas a les de la Regió I dels Països Catalans.

La llista de les 64 Regions de Nivell I *(Taula 1.3)* comença per dues regions que es destaquen molt per sobre de les altres, i que fan part de les dues zones de concentració de població més gran d'Europa: es tracta del South East anglès (17,11 milions d'habitants) i del Rhin del Nord-Westfàlia. Vénen després dues regions molt properes pel que fa a la població: Baviera i els Països Catalans, que superen els deu milions d'habitants. El cinquè i sisè lloc l'ocupen l'Illa de França (que es considera alhora Regió de Nivell I i de Nivell II) i l'extens Bassin Parisien; i segueixen a continuació Baden-Württemberg i Llombardia (també considerada alhora Regió de Nivell I i de Nivell II, amb 8,89 milions d'habitants).

D'entre aquestes Regions de Nivell I és interessant fer esment de l'anomenada «Mediterrània» (composta per les Regions de Nivell II: Llenguadoc-Rosselló, Provença-Alps-Costa Brava, i Còrsega). Aquesta regió ofereix un particular interès per a Catalunya per un doble motiu: d'una banda per la presèn-

Taula 1.2
LA POBLACIÓ DELS ESTATS EUROPEUS
Població, superfície i densitat, segons les darreres dades disponibles dels estats entre els tres i quinze milions d'habitants

		Data	*Milers hab.*	*Superfície km²*	*Densitat*
		(12 estats amb població superior als quinze milions d'habitants)			
13.	Països Baixos	1983[3]	14.492	41.160	352
	PPCC[1]	**1985**[2]	**10.848**	**69.254**	**157**
14.	Hongria	I-1986[2]	10.640	93.036	114
15.	Portugal	1985[3]	10.157	91.750	111
16.	RSS Bielorússia	1986[2]	10.008	207.600	48
17.	Grècia	1985[3]	9.935	131.990	75
18.	Bèlgica	1985[3]	9.858	30.518	323
19.	Bulgària	XII-1985[4]	8.948	110.912	81
20.	Suècia	I-1986[2]	8.358	449.964	19
21.	Àustria	1985[2]	7.588	83.855	90
22.	Suïssa	1985[2]	6.456	41.293	156
	Catalunya	**IV-1986**[4]	**5.979**	**31.930**	**187**
23.	Dinamarca	1985[3]	5.114	43.080	119
24.	Turquia (europea)	1985[4]	5.102	23.764	215
25.	Finlàndia	XII-1984[2]	4.894	337.032	15
26.	Noruega	I-1986[2]	4.159	323.895	13
27.	RSS Moldàvia	1986[2]	4.147	33.700	123
28.	RSS Lituània	1986[2]	3.603	65.200	55
29.	Irlanda	1985[3]	3.540	68.895	49
	(7 estats amb població inferior als tres milions d'habitants)				

1. Total del territori dels PPCC, inclosos Andorra i l'Alguer.
2. Estimació.
3. Mitjana.
4. Cens o padró.

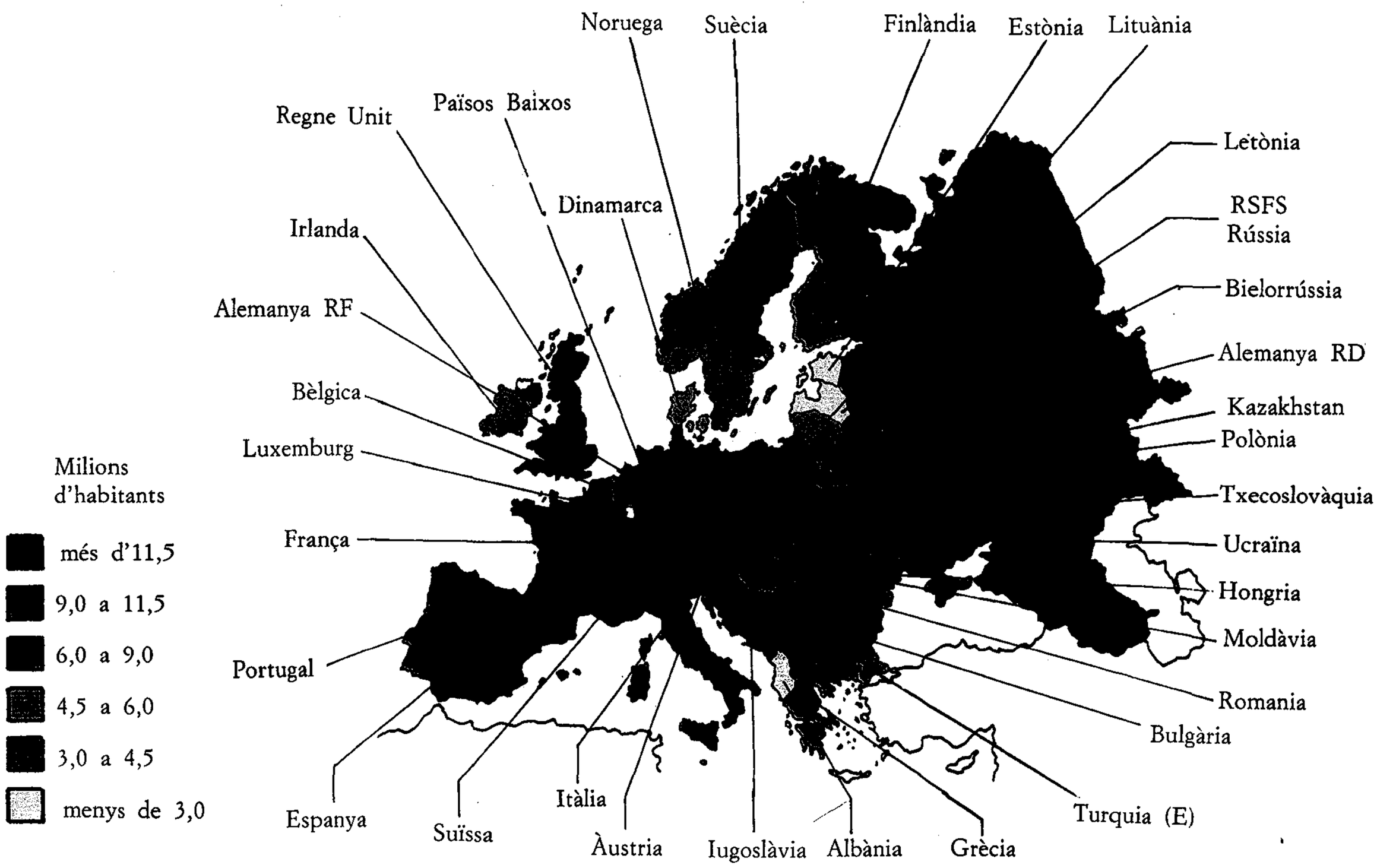
Font: Eurostat, *Estadísticas Demográficas 1987*, Luxemburg, 1987; Eurostat, *Regiones. Anuario Estadístico 1987*;Istituto Geografico De Agostini, *Calendario Atlante De Agostini 1988*, Novara, 1987, i United Nations, *Demographic Yearbook 1984*, Nova York, 1983.

cia del Rosselló, que és la part dels Països Catalans a l'estat francès, i d'altra banda perquè aquesta regió ocupa la part superior de l'arc mediterrani nord-occidental que lliga a l'oest amb Catalunya i el País Valencià, i continua a l'est per Itàlia. Pel que fa a la superfície, se situa a una escala más extensa que la de Catalunya, i en aquest sentit més semblant a la dels Països Catalans. La densitat de població de la regió Mediterrània és la meitat de la de Catalunya, i poc més de la meitat de la dels Països Catalans.

A la *Taula 1.3* es pot observar igualment quines altres regions són properes a Catalunya segons la característica que considerem. En observar les dades es pot apreciar que la magnitud de la població i de les superfícies juga diferentment, i en uns casos la comparació amb Catalunya resulta més adequada amb les Regions de Nivell II, però en altres amb les Regions de Nivell I, d'acord amb la Nomenclatura emprada per Eurostat.

Lògicament, entre les regions de la C.E.E. esmentades fins ara com a més poblades, de Nivell I o de Nivell II, hi retrobem la gran majoria dels territoris que tenen com a capitals les ciutats més poblades d'Europa. Si tenim en compte el criteri del nombre d'habitants de la ciutat pròpiament dita, i no de les grans aglomeracions urbanes, a l'Europa dels Dotze

Gràfic 1.2
LA POBLACIÓ DELS ESTATS EUROPEUS
Dades aproximades de 1985

Font: EUROSTAT

hi ha set ciutats que superen el milió i mig d'habitants, entre les quals Barcelona ocupa el sisè lloc, precedida pel Gran Londres, Madrid, París (la qual en canvi, atenent a l'aglomeració urbana, ocuparia el primer lloc amb 8,5 milions d'habitants), Roma i Berlín-Oest, totes elles capitals d'estat excepte la darrera (vegeu les dues columnes de la dreta de la mateixa *Taula 1.3*).

Però si pel nombre d'habitants Barcelona és la sisena de les ciutats de la C.E.E., d'altra banda la Regió de Nivell I dels Països Catalans té la peculiaritat d'aplegar dues poblacions de més de 700.000 habitants: Barcelona i València; únicament una altra regió de la C.E.E., el Nord-Oest d'Itàlia, comparteix aquesta característica, amb les ciutats de Torí i Gènova.

Fora de la C.E.E., a tota l'Europa occidental no hi ha cap altra ciutat amb un nombre d'habitants superior al de Barcelona (Viena és l'única que arriba al milió i mig). Quant a l'Europa oriental, quatre capitals d'estats ultrapassaven l'any 1986 els dos milions: Moscou (8,53 milions), Kiev, la capital d'Ucraïna (2,5 milions), Budapest i Bucarest. Però cal assenyalar a més el cas de Leningrad, una ciutat de 4,36 milions d'habitants que és la més poblada d'Europa d'entre les que no són capitals d'estat. Des d'aquest punt de vista, Berlín fóra la segona (sumant

Taula 1.3

POBLACIÓ DE LES REGIONS DE L'EUROPA OCCIDENTAL

Regions de nivell I i II segons l'EUROSTAT, que tenen ciutats de més de 600.000 habitants o aglomeracions urbanes de més d'un milió d'habitants

Classificació de les regions de la CEE segons població N-I	N-II		*Població Milers*[2]	*Superfície Km²*	*Densitat Hab./km²*	*Ciutats*[3] *més poblades*		*Habitants en milers*[4]
1.		South East	17.112	27.222	629	1.	Gran Londres	6.768
2.		Rhin Nord-Westfàlia	16.777	34.062	493	13.	Colònia	916
						25.	Essen	620
3.		Baviera	10.964	70.553	155	10.	Múnic	1.267
4.		Est d'Espanya (PPCC)[1]	10.392	60.249	173	6.	Barcelona	1.702
						19.	València	729
5.	1.	Illa de França	10.180	12.012	847	3.	París	2.189
							(agl. urbana)	8.510
8.	2.	Llombardia	8.888	23.857	373	9.	Milà	1.495
	3.	Andalusia	6.790	87.616	76	24.	Sevilla	651
	4.	Gran Londres	6.767	1.580	4.283	1.	Gran Londres	6.768
12.		Oest Països Baixos	6.743	10.739	628	22.	Amsterdam	679
							Rotterdam	574
16.		North West	6.396	7.331	872		Liverpool	511
							Manchester	449
17.		Nord-Oest d'Itàlia	6.139	34.077	185	12.	Torí	1.036
						18.	Gènova	727
18.		Mediterrània	6.241	67.455	93	16.	Marsella	867
	5.	Catalunya	5.979	31.930	187	6.	Barcelona	1.702
19.		Grècia Central	5.853	60.429	97	15.	Atenas	886
22.		Regió Flamenca	5.666	13.511	419		Anvers	487
23.	6.	Campània	5.585	13.595	411	11.	Nàpols	1.204
26.		Norte do Continente	5.181	44.464	116		Oporto	330
27.		West Midlands	5.176	13.013	398	14.	Birmingham	920
28.		Escòcia	5.146	78.783	65	20.	Glasgow	751
29.		Dinamarca	5.112	43.080	119		Copenhagen	479
	7.	Roine-Alps	5.109	43.698	117		Lió	409
	8.	Düsseldorf	5.086	5.288	962	25.	Essen	620
30.	9.	Laci	5.086	17.203	295	4.	Roma	2.815
31.	10.	Sicília	5.209	25.708	196	21.	Palermo	724
Mitjana 64 regions de nivell I (1986)			**5.036**	**35.206**	**143**			
34.	11.	Madrid	4.781	7.955	601	2.	Madrid	3.058
	12.	Piemont	4.421	25.399	174	12.	Torí	1.036
		Svealand	4.264	75.584	56	23.	Estocolmo	659
		Danubiana	4.199	31.567	133	8.	Viena	1.512
36.		Sul do Continente	4.177	44.245	94	17.	Lisboa	807
	14.	Grècia Centre Oriental i illes	4.141	22.033	184	15.	Atenas	886
	15.	Provença-Alps-Costa Blava	4.021	31.400	128	16.	Marsella	867
	19.	Colònia	3.893	7.368	529	13.	Colònia	916
	20.	País Valencià	3.733	23.305	160	19.	València	729
	21.	Alta Baviera	3.687	17.528	210	10.	Múnic	1.267
	26.	Nord de Portugal	3.429	21.194	162		Oporto	330
	28.	Lisboa i Vall del Tajo	3.293	13.194	250	17.	Lisboa	807
Mitjana 167 regions de nivell II			**1.930**	**13.492**	**143**			
52.	59.	Berlín-Oest	1.850	480	3.854	5.	Berlín-Oest	1.860
	64.	Ligúria	1.784	5.416	329	18.	Gènova	727
53.	75.	Hamburg	1.601	755	2.121	7.	Hamburg	1.580

1. Es tracta del conjunt de les tres regions de nivell II: Catalunya, País Valencià i Illes Balears.
2. Són dades referides a la població estimada mitjana de 1984, excepte per les dades dels Països Catalans, Madrid i Svealand (de 1986), Norte do Continente, Nord de Portugal, Sul do Continente i Lisboa i Vall del Tajo (de 1981) i Danubiana (de 1985).
3. Les dades relatives a les ciutats segueixen la nomenclatura del Demographic Yearbook, de les Nacions Unides, i la seva distinció entre ciutat pròpiament dita i aglomeració urbana. Els criteris acostumen a ser força heterogenis. Per a l'estat espanyol utilitzem les dades de la població dels municipis.
4. La població de les ciutats correspon, en general, als anys 1985 i 1986. Per a les ciutats d'Atenes, Oporto, Birmingham i Lisboa són de 1981; per a París, Marsella i Lió són de 1982; per a Glasgow i Viena, de 1983.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat, *Regiones. Anuario Estadístico, 1987*; Nacions Unides, *Demographic Yearbook 1984*; Istituto Geografico De Agostini, *Calendario Atlante De Agostini, 1988*, Novara, 1988.

els 1,85 milions d'habitants de l'Oest i els 1,20 del Berlín-Est), i Barcelona la tercera.

Finalment, Barcelona és també un dels casos en què es dóna una notable diferència entre allò que és la població de la ciutat pròpiament dita, i la de l'aglomeració urbana corresponent. Tot i que manquen criteris normalitzats de comparació a nivell global europeu, la població de l'àmbit que seria homologable amb el que generalment s'entén per aglomeració urbana deixaria la de Barcelona a un volum de l'ordre dels tres milions i mig d'habitants. Això suposaria un 58,54 % del conjunt de la població de Catalunya, concentrada en una gran aglomeració urbana barcelonina.

2. LES LLENGÜES A L'EUROPA OCCIDENTAL

Prendrem ara en consideració unes dades que relacionen la llengua, població i status del territori, per tal de facilitar la representació de la situació de Catalunya en el context europeu.

A Europa es parlen com a mínim cinquanta-quatre llengües diferents (Enric MONTANER, *Aproximació a l'Europa de les llengües*, CIEMEN, 1987.)

Per tal de simplificar la complexitat de la qüestió ens limitarem aquí a les llengües parlades per més d'un milió de persones a l'Europa occidental, prenent aquest terme més en la seva accepció política convencional (de països que no viuen en règimen comunista), que en el sentit més estrictament geogràfic. En aquestes condicions hi trobem setze llengües diferents: d'una banda, les cinc llengües més parlades a l'Europa occidental són llengües oficials als cinc estats més poblats d'aquesta part d'Europa (algunes d'elles són també llengües oficials a d'altres estats europeus de població més reduïda). Es tracta de l'alemany, anglès, francès, italià i castellà. El sisè lloc l'ocupa el neerlandès, llengua oficial dels Països Baixos, que compta amb una població de 14,2 milions d'habitants; a més la variant flamenca del neerlandès és la llengua oficial de la regió flamenca de Bèlgica (5,7 milions d'habitants), i és co-oficial a la regió de Brussel·les (habitada per gairebé un milió d'habitants).

El grup de vuit llengües que segueixen a continuació és el més adequat per a emmarcar la situació del català i de Catalunya en la comparació que ens ocupa *(Taula 1.4)*. Es tracta de llengües parlades a Europa per un total situat entre els 11 i els 4 milions de persones. Són: el català, el portuguès (si considerem el galaico-portugués com una sola llengua, com ho fa per exemple Enric Montaner en el treball citat, el conjunt de parlants que té a Europa resta per sobre dels onze milions), el grec, el suec, el danès, el turc, el finès i el norueg. Totes elles, excepte el català, són llengües oficials d'un estat sobirà europeu. Portugal, Grècia i Suècia tenen més habitants que Catalunya, però els altres estats tenen un volum de població inferior. D'altra banda, si considerem el total d'habitants que resideixen en els territoris on es parla el català, aquests arriben gairebé als 11 milions (País Valencià, 3,8 milions; Balears, 0,7; Rosselló i altres comarques incloses a l'estat francès, 0,3; i Andorra, la Franja d'Aragó i l'Alguer, 0,1).

Finalment, per sota dels dos milions de parlants, però amb una identitat indiscutible, trobem a l'Europa occidental d'altres llengües, entre les quals destaquen pel nombre de parlants el sard i l'occità (força propers al català), el reto-friülès, el basc i el bretó.

3. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ENTRE 1975 I 1986

a) *El creixement de la població*

Els recomptes de població, que es fan a un ritme quinquennal, marquen les dates en les quals els càlculs de població ofereixen més garanties. És la raó per la qual emprarem ací les dades corresponents a la renovació dels padrons municipals de 31 de desembre de 1975, el cens de població de 1 de març de 1981, i la renovació dels padrons municipals de 1 d'abril de 1986.

En aquest període de deu anys i tres mesos (1976-1986), el creixement de la població de Catalunya ha canviat la pauta d'extraordinari creixement que havia tingut en els vint-i-cinc anys anteriors (1951-1975), en què havia estat fins i tot superior a l'elevat ritme de creixement de la població mundial. En el quinquenni 1976-1981, Catalunya tingué un creixement força més moderat, per passar al quinquenni 1981-1986 a un estancament en el creixement demogràfic, clarament per sota de la mitjana d'Europa *(Taula 1.5)*. El conjunt del decenni 1976-1986, però, manté encara un ritme mitjà de creixement un xic per sobre del conjunt d'Europa, tot i que molt allunyat ja del fort ritme de creixement de la població mundial *(Gràfic 1.3)*.

La situació de Catalunya, pel que fa al volum de població en relació als estats, nacions i regions d'Europa, l'any 1986 no era gaire diferent del 1975; però en canvi restava molt per sobre de la situació

Taula 1.4

LES LLENGÜES EUROPEES. POBLACIÓ I DEPENDÈNCIA POLÍTICA

Llengües en territoris d'entre dos i vint milions d'habitants a l'Europa occidental

Llengua	*Milers d'habitants del territori on es parlen*[2]	*Estat sobirà*	*Regions autònomes*	*Milers d'habitants de la regió*[3]
Neerlandès	21.138	Països Baixos		14.491
		Bèlgica	Flandes	5.666
			Brussel·les	981
Català	10.848	Espanya	Catalunya	5.979
			País Valencià	3.733
			Illes Balears	681
			Franja d'Aragó	48
		França	Catalunya Nord	331
		Andorra		40
		Itàlia	L'Alguer	36
Portuguès[1]	10.157	Portugal		
Grec	9.935	Grècia		
Suec	8.358	Suècia		
Danès	5.114	Dinamarca		
Turc	5.102	Turquia (europea)		
Finès	4.894	Finlàndia		
Norueg	4.159	Noruega		
Gallec[1]	2.844	Espanya	Galícia	2.844

1. Alguns filòlegs consideren el gallec i el portuguès com una sola llengua, el galaico-portugués.
2. Les dades de població es refereixen, aproximadament, a l'any 1985.
3. Naturalment, no coincideixen les dades dels habitants del territori amb la dels qui efectivament parlen o entenen la llengua, xifra molt difícil de determinar.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades contingudes al mapa *Aproximació a l'Europa de les llengües*, d'Enric Montaner i editat pel CIEMEN (1987), i de les dades de població de l'Eurostat (1987), l'Istituto Geografico De Agostini (1988) i de l'Instituto Nacional de Estadística.

Taula 1.5

CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ AL MÓN, EUROPA I CATALUNYA

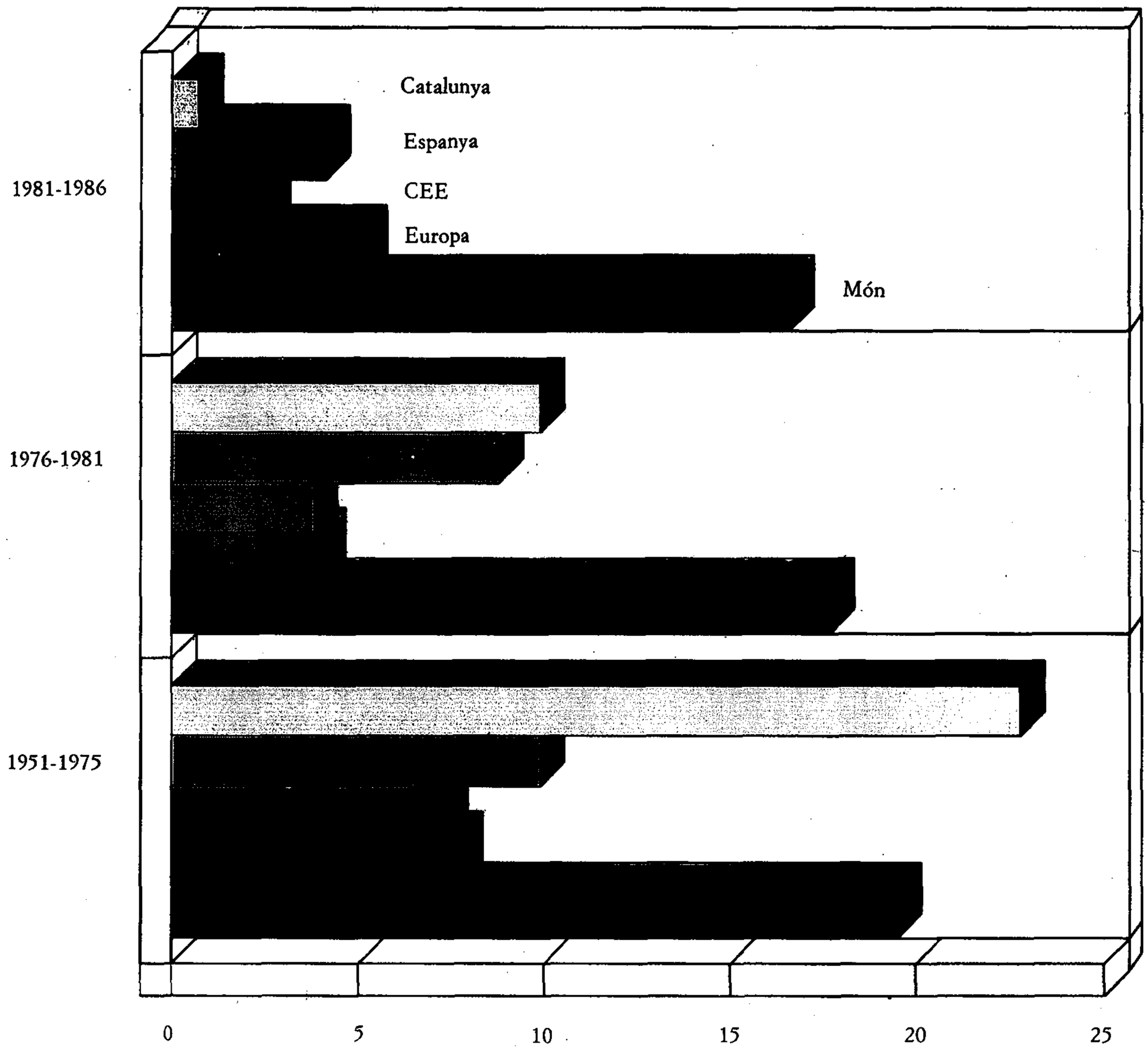
Població de dret i taxes de creixement per mil habitants i any pel període de 1950 a 1986

Any	*Catalunya*	*Espanya*	*CEE*	*Europa sense URSS ni Turquia*	*Món*
1950	3.218.596	28,2	260,3	392,0	2.515,7
1975	5.660.393	36,0	311,9	474,4	4.076,2
Taxa anual 51-75	**22,8**	**9,9**	**7,3**	**7,7**	**19,5**
1981	5.956.414	37,7	319,1	486,0	4.528,0
Taxa anual 76-81	**9,9**	**8,8**	**3,8**	**4,0**	**17,7**
1986	5.978.638	38,5	323,1	498,6	4.916,0
Taxa anual 81-86	**0,7**	**4,1**	**2,5**	**5,1**	**16,6**

Les dades per a Catalunya i Espanya es refereixen al 31 de desembre pels anys 1950 (Cens) i 1975 (renovació del Padró municipal); a l'1 de març pel 1981 (Cens) i 1 d'abril de 1986 (renovació del Padró municipal). Per a Europa i Món, són càlculs per aproximats a mig any. Excepte per Catalunya, les dades es donen en milions d'habitants.

Font: Elaboració pròpia a partir de: CIDC, Anuari Estadístic de Catalunya 1987; INE, Anuario Estadístico de España 1988 i Poblaciones de derecho y de hecho de los municipios españoles. Padrón Municipal de habitantes de 1986; Eurostat, Estadísticas Demográficas 1977; Nacions Unides, Demographic Yearbook 1986; i Istituto Geografico De Agostini, Calendario Atlante De Agostini 1988.

Gràfic 1.3
RITMES DE CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ MUNDIAL

del 1950, quan en comptes dels 6 milions, la població de Catalunya tan sols era de 3,2 milions d'habitants.

El contrast entre els períodes 1950-1975 i 1975-1986 (sense que aquest darrer any signifiqui ja el final d'una tendència en curs) és demogràficament molt important. Hem passat d'un període d'extraordinari creixement a un altre d'estancament de la població, que pel que fa a indicadors demogràfics significatius podem anomenar el *«talús de baixada»* (RECOLONS, 1987: pàg. 262).

Els àmbits territorials progressivament més reduïts: des del mundial, al de Catalunya, manifesten ben clar la dràstica transformació operada en la situació de Catalunya pel que fa al ritme de creixement. No obstant, cal complementar aquesta impressió afegint que dintre dels àmbits de l'estat espanyol i d'Europa hi ha altres unitats territorials amb uns ritmes més baixos de creixement que el de Catalunya el 1981-1986. Catalunya, en efecte, amb un creixement positiu però ben a prop del creixement total zero, té un dels ritmes de creixement positiu més baixos de l'estat. Per sota, només hi ha quatre comunitats autònomes amb creixement total negatiu: Castella-Lleó, País Basc, Aragó i Astúries. En canvi, Extremadura i Castella-La Manxa, que en el quinquenni anterior 1976-1981

havien estat les dues úniques comunitats autònomes amb creixement total negatiu, el donen positiu el 1981-1986. A Europa, en els darrers anys, han tingut un creixement total negatiu alguns estats com són ara la R.F. d'Alemanya, Hongria, la R.D. d'Alemanya, Dinamarca, i de vegades el G.D. de Luxemburg.

Tant el creixement natural com el creixement migratori han minvat dràsticament durant els tres últims quinquennis. El creixement natural, que excepcionalment havia superat el creixement migratori els anys 1971-1975, trencant la tendència pràcticament ininterrompuda a Catalunya des del 1911-1920, restava com l'únic dels dos components del creixement total a fer aportacions positives per al conjunt del període 1976-1986. Aquesta aportació positiva restava, però, reduïda a una tercera part en el quinquenni 1981-1986, en relació al que havia estat els anys 1971-1975 *(Gràfic 1.4)*.

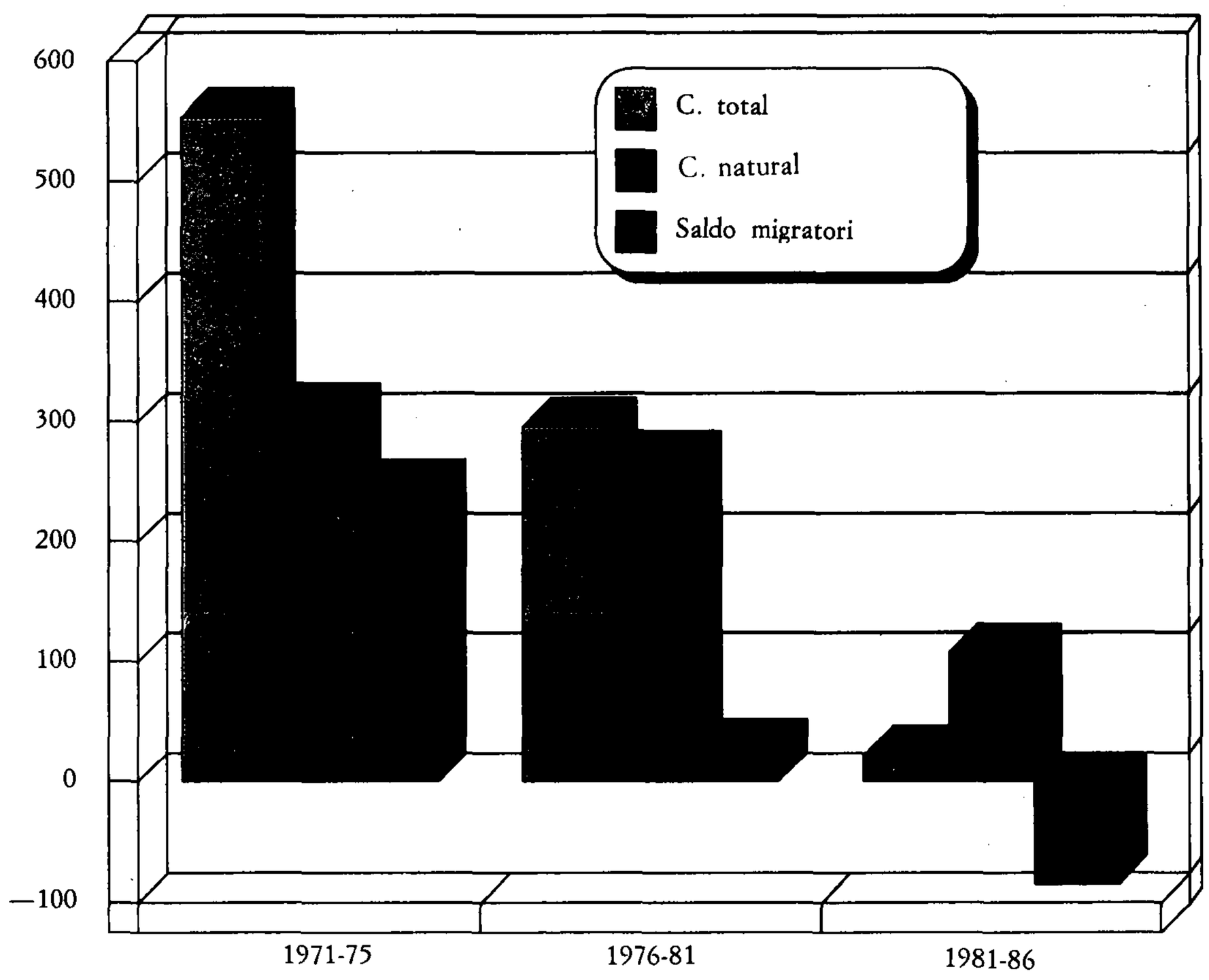
b) *La mortalitat*

Dels dos components del creixement natural, la mortalitat restava pràcticament al mateix nivell entre 1975 i 1986, de manera que la gran disminució del creixement natural en aquest període carrega íntegrament en una inusitada baixa de la taxa de natalitat.

La taxa de mortalitat de 1975 era de 8,14 defuncions per mil habitants, i el 1986 de 8,03. Per a 1985 i 1986 disposem de dades finals més fiables, provinents de la nova sèrie de moviment natural de la població que publiquen conjuntament el Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya i el departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya; les dades de 1987 són provisionals. Els tres anys 1985-1986-1987 donen taxes de mortalitat semblants, de l'ordre de 8,0 defuncions per mil habitants.

Enmig de l'aparent estabilitat deduïble de la com-

Gràfic 1.4
LA POBLACIÓ A CATALUNYA
Creixement natural, migratori i total

Font: CIDC

paració de la mortalitat entre 1975 i 1986, s'ha produït de fet una significativa inflexió. Efectivament, a l'entorn del canvi de dècada dels anys setanta als vuitanta es va donar el mínim històric de mortalitat a Catalunya, a l'entorn d'una taxa de 7 defuncions per mil habitacions i any. S'estroncà així una tendència secular a la reducció de la mortalitat, a causa bàsicament del progrés en les condicions de vida, i especialment als avenços de la medicina. Suaument i amb replans (com el del trienni 1985-1986-1987) aquestes taxes començaren a pujar en el decenni dels anys vuitanta, a causa del progressiu envelliment de la població. Es tracta d'una pujada previsible, coneguda amb anticipació en la gran majoria d'estats europeus amb taxes de mortalitat per sobre de les catalanes. La mortalitat mitjana de l'estat espanyol, segons un càlcul provisional, coincidia sensiblement el 1986 amb la de Catalunya.

Les perspectives de progressiu envelliment de la població fan preveure una evolució futura alcista de la mortalitat, si més no a un termini curt i mitjà. Tot i així, l'evolució de les taxes de mortalitat dels dotze estats de l'Europa comunitària, entre 1975 i 1986, encara situen Espanya com l'estat amb la taxa més baixa de mortalitat de la C.E.E. *(Taula 1.6).*

c) *La natalitat*

El factor clau en la baixada del creixement natural és la inusitada caiguda de la natalitat: en tretze anys, de 1975 a 1987, s'ha reduït a Catalunya a la meitat, passant de 19,69 a 9,78 naixements per mil habitants, segons els darrers cálculs provisionals.

El 1975, l'elevada natalitat de Catalunya era una singularitat històrica en l'evolució demogràfica dels cent anys anteriors. Catalunya, en efecte, havia estat capdavantera en seguir la tendència a baixar la natalitat, en la qual França s'avançà uns seixanta anys als altres països europeus. Ja el 1860 aquesta tendència era perceptible a Catalunya. El 1950, Catalunya es trobava amb una natalitat mínima a nivell europeu i mundial. El *boom* de natalitat de la postguerra mundial no havia afectat Catalunya: tant el Principat, com els altres territoris de l'Antiga Corona d'Aragó, les Illes Balears, el País Valencià i Aragó,

Taula 1.6
TAXES DE NATALITAT I MORTALITAT A LA CEE
Evolució de les taxes pels anys 1975, 1984 i 1986

Estats	*Naixements/1.000 hab. i any*			*Defuncions/1.000 hab. i any*		
	1975	*1984*	*1986**	*1975*	*1984*	*1986**
Alemanya	9,7	9,5	10,2	12,1	11,3	11,5
França	14,1	13,8	14,0	10,6	9,9	9,9
Itàlia	14,9	10,3*	9,8	10,0	9,3*	9,5
Països Baixos	13,0	12,1	12,6	8,3	8,3	8,6
Bèlgica	12,2	11,7	11,8	12,2	11,1	11,1
Luxemburg	11,0	11,5	—	11,0	11,5	—
Regne Unit	12,4	12,9	13,3	11,8	11,4	11,6
Irlanda	21,1	18,2	17,4	10,4	9,1	9,5
Dinamarca	14,2	10,1	10,8	10,1	11,2	11,4
Grècia	15,7	12,7	11,3	8,9	8,9	9,3
Espanya	18,8	12,1*	11,2	8,4	7,7*	7,9
Portugal	19,8	14,2	11,9	10,8	9,6	9,6
CEE	**13,8**	**11,8**	**11,8**	**10,6**	**10,0**	**10,3**
Catalunya	**19,7**	**10,3***	**10,2**	**8,2**	**7,3**	**8,0**

* Xifres provisionals.

Font: Elaboració pròpia a partir d'Eurostat, *Demographic Statistics 1987*. Les dades de 1986, A. Monnier, «La conjoncture démographique. L'Europe et les pays développés d'outre-mer», a *Population*, juliol-octubre, 1987. Les xifres relatives a Espanya i Catalunya, de l'INE, *Anuario Estadístico 1988* (edició manual).

donaven natalitats baixes, a diferència de les més elevades dels territoris de l'Antiga Corona de Castella. A partir de 1955 és perceptible una progressiva pujada de la natalitat a Catalunya, que arriba a un altiplà de taxes elevades a partir de mitjans del decenni dels anys seixanta, justament quan a d'altres països d'Europa comença a minvar el perllongat *boom* de natalitat de la postguerra. Aquesta altiplà d'elevada natalitat a Catalunya es mantindrà aproximadament durant uns deu anys, fins a meitat dels anys setanta. D'altra banda Espanya, que havia mantingut una natalitat relativament elevada (per sobre dels 20 naixements per mil habitants i any) i estable, començava un suau descens. Com a resultat d'aquestes evolucions trobem el 1975 una situació inusitada des de feia més de cent anys: la natalitat de Catalunya supera la natalitat mitjana d'Espanya. La pauta de natalitat elevada la segueixen a l'estat espanyol, l'any 1975, els territoris situats al sud (Canàries, Múrcia i Andalusia), i també els territoris caracteritzats aleshores per la industrialització, el desenvolupament urbà i l'atracció immigratòria (Madrid, País Basc, País Valencià). Per contra, els territoris septentrionals i centrals, caracteritzats alhora per trets més rurals i agraris, seran els que oferiran el 1975 la mínima natalitat de l'estat (les dues Castelles, Extremadura, Aragó).

El contrast entre les pautes de natalitat d'Espanya de 1975 a 1986 —com a mitjana passa de 18,7 a 11,3 naixements per mil habitants— és tan gran, que malgrat la notable diferència que es produeix entre les diverses comunitats autònomes, la que té una natalitat més elevada el 1986, Múrcia (amb 14 naixements per mil habitants) es situa al mateix nivell de la que el 1975 tenia la mínima taxa de natalitat, Castella-Lleó *(Gràfic 1.5)*.

L'any 1984, de les 167 regions europees de Nivell II de l'Europa dels Dotze, 36 regions es trobaven per sota dels 10 naixements per mil habitants i any. Vint-i-una d'aquestes regions es troben a la R.F. d'Alemanya, on en general les taxes regionals són prou homogènies; els mínims de l'estat es troben a Hamburg (7,7) i Bremen (7,8). Itàlia, per contra, és l'estat de l'Europa dels Dotze amb contrastos més marcats pel que fa a la natalitat de les regions; el sud manté taxes relativament elevades (la Campània, amb 15,5, únicament es veia superada per Irlanda entre les 167 Regions de Nivell II el 1984); per contra, la meitat septentrional d'Itàlia es troba pràcticament tota per sota de la taxa de deu naixements per mil habitants, amb els mínims a Ligúria (la natalitat de la qual, 6,3, donava el mínim de l'Europa dels Dotze i probablement del món, el 1984), Friül-Venècia-Júlia (7,4), Toscana (7,5), Piemont (7,8), etc. Dues regions de Dinamarca, altres dues d'Espanya (Astúries i Aragó) i una de França, completaven el 1984 el mapa de les regions amb natalitat inferior als 10 naixements per mil habitants *(Gràfic 1.6)*.

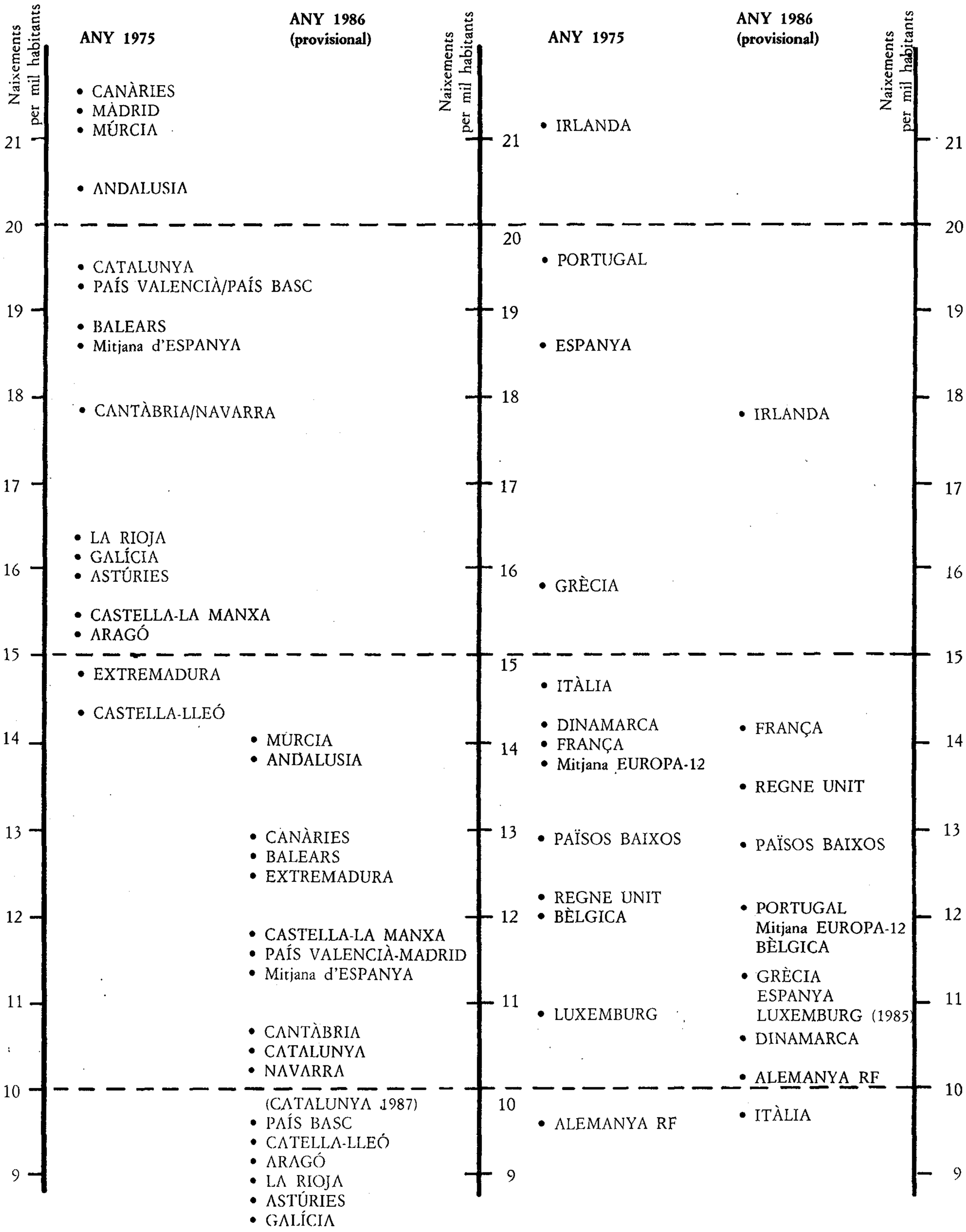
El *Gràfic 1.5* palesa que els quatre estats més meridionals de l'Europa dels Dotze, que el 1975 mantenien una natalitat per sobre de la mitjana (13,8), —especialment elevada a Portugal (19,8) i a Espanya (18,8)—han deixat aquestes situacions el 1986. Itàlia (9,8), Espanya (11,24) i Grècia (11,3) passen aquest any a situar-se per sota de la mitjana de l'Europa dels Dotze (11,8), i Portugal (11,9) pràcticament es situa al mateix nivell.

Els factors demogràfics que han portat Catalunya a aquesta dràstica reducció de la natalitat en el període 1975-1987, podríem sintetitzar-los en els cinc següents: l'efecte de la reducció de la immigració, que el 1950-1975 havia fet aportacions quantitativament importants, les quals ampliaren fortament el contingent de generacions en òptima edat reproductiva; la forta baixada de la nupcialitat; l'augment en l'edat de contraure matrimoni, en contrast amb la tendència a casar-se cada cop més jove que havia marcat amb força el període precedent; la inversió de la tendència a reduir la proporció de les persones que resten definitivament solteres, que havia caracteritzat també el període que acabava el 1975; i la ràpida extensió de la pràctica de retardar el naixement del primer fill. Obviament, tots aquests factors estan interrelacionats amb el d'una generalitzada i forta baixa de la fecunditat. Més enllà dels factors demogràfics, la crisi i evolució de l'economia resulten capitals per explicar, tant l'inici del canvi de tendència, com la seva persistència. Tot i que, en interrelació profunda amb l'economia, la cultura és al seu torn generadora d'una manera d'entendre la vida que ha influït en les pautes de comportament que són a la base de les baixes pautes de fecunditat constatades darrerament.

És difícil fer pronòstics sobre l'evolució de la fecunditat. Aquesta no sembla que pugui seguir baixant gaire més per sota dels nivells actuals. Darrerament l'índex de descendència final de les generacions es troba a Catalunya (1,48, l'any 1985) molt per sota del nivell de reemplaçament de les generacions (2,1).

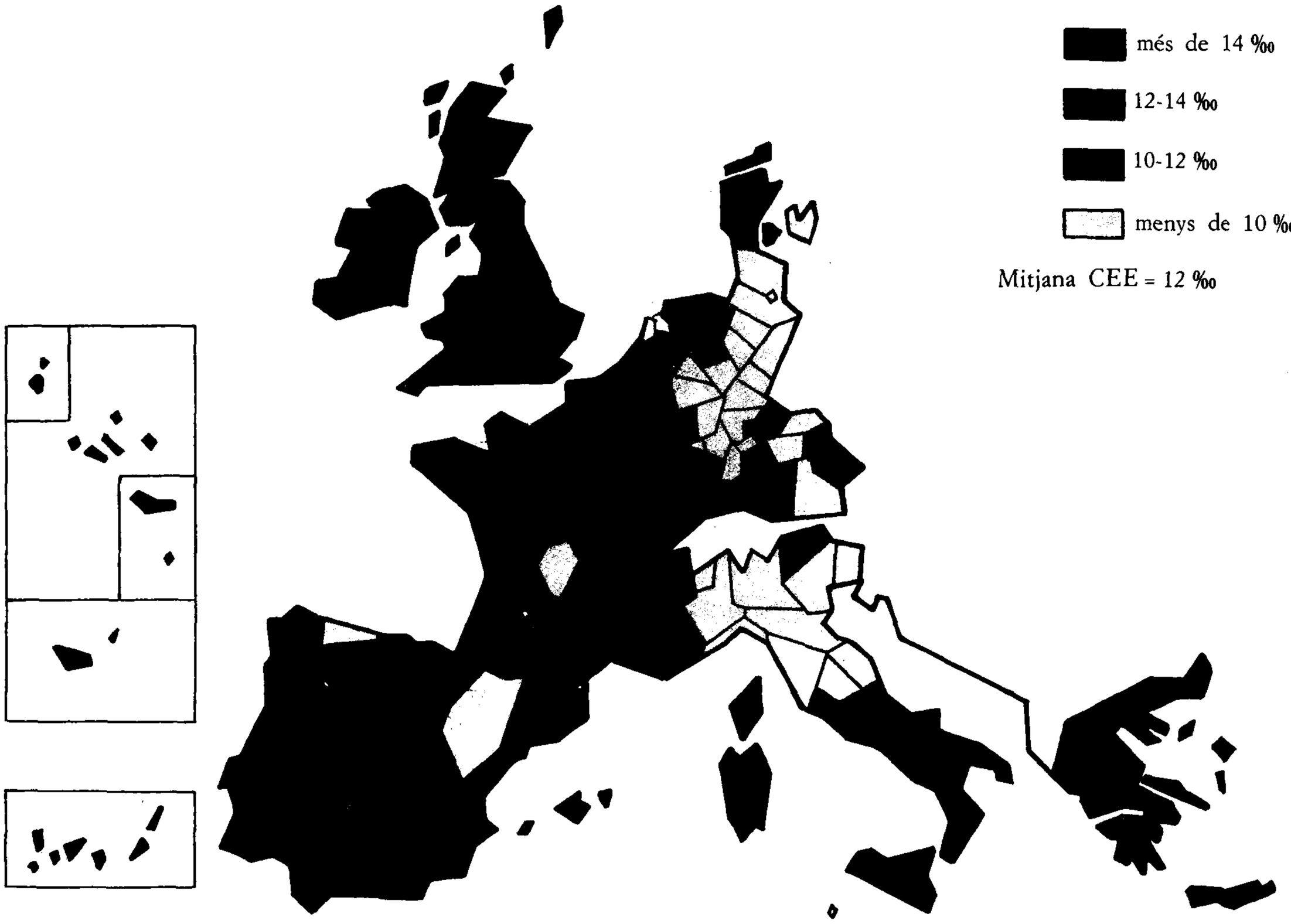
La qüestió és si la fecunditat acabarà estabilitzant-se a prop dels nivells mínims actuals, o bé hi haurà una recuperació. La incògnita de la recuperació dels

Gràfic 1.5
EVOLUCIÓ DE LA NATALITAT A ESPANYA I LA CEE. 1975-1986

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE, CIDC i EUROSTAT.

Gràfic 1.6
TAXES DE NATALITAT A LES REGIONS DE NIVELL II DE LA CEE, 1984

Font: EUROSTAT.

calendaris tindrà molt a veure en la fecunditat resultant. És a dir: no sabem si les parelles joves sense fills, o amb descendència molt reduïda (la reducció de la fecunditat ha estat més acusada en els grups més joves de dones en edat fecunda, 15-19 i 20-24 anys d'edat), acabaran tenint fills a unes edats més retardades (als 30-34 anys, per exemple), que les que donaven la pauta preponderant fins l'any 1975, o bé si persistiran en la minvada descendència actual. És poc previsible que a causa de la recuperació de calendari s'assoleixin els nivells de descendència final de les generacions precedents, però encara que aquesta recuperació fos menor, podria tenir efectes importants en superar els mínims en els quals es troben les taxes de fecunditat i natalitat actuals. En aquest sentit s'han formulat algunes projeccions de fecunditat (Anna CABRÉ i Isabel PUJADES, 1987). El fet que la nupcialitat de Catalunya hagi augmentat el 1987 (provisional: 5,2 matrimonis per mil habitants), després de quinze anys de contínua baixa des del nivell màxim (8,0) assolit el 1972, podria ésser un preanunci del final de la tendència de la natalitat a seguir baixant.

d) *El creixement migratori*

En el període d'extraordinari creixement demogràfic 1950-1975, el creixement migratori superava el creixement natural. De fet aquesta era una pauta coneguda ja a Catalunya des del segon decenni d'aquest segle. El quinquenni 1971-1975 portà la novetat d'un creixement natural superior al migratori. Aquest, però, seguia donant contingents força importants de població (prop d'un quart de milió). Per al conjunt 1976-1981 el balanç migratori és gairebé equilibrat. Però durant el quinquenni 1981-1986 es produeix un creixement migratori negatiu, fet inusitat a Catalunya. Encara que la dada de -84.865 habitants de saldo migratori del quinquenni no és totalment fiable, a causa de la inexhaustivitat de les dades de creixement natural, tanmateix la seva significació és important.

Aquesta xifra negativa prové, en bona part, de les sortides (emigració) per retorn d'antics immigrats a la seva terra d'origen. Aquest fenomen del retorn dels immigrats, que en algun moment s'havia suposat que podia arribar a adquirir grans proporcions, ha afectat sobretot gent d'edat avançada. Però, per un altre costat, és evident que la manca de feina ha estat determinant per frenar la immigració espanyola, mentre que les dificultats jurídico-administratives han filtrat en part la immigració nord-africana. De cara al futur és previsible que aquesta immigració procedent d'Àfrica, i especialment del Marroc, pressionarà amb força per entrar. Ha entrat ja en magnituds molt grans a d'altres països d'Europa propers a Catalunya, com és el cas de França, i també d'Itàlia, que ha passat de ser un territori d'emigració a ser-ho prevalentment d'immigració. Més enllà del fet quantitatiu, en aquest tema hi ha sens dubte importants continguts de tipus social, econòmic i humanitari.

En el futur, l'evolució dels moviments de la població dependrà molt de l'evolució que segueixi l'oferta d'activitat econòmica. D'altra banda, l'horitzó que suposa la Comunitat Econòmica Europea, especialment a partir del 1992, quan acabi el període transitori i es permeti la mobilitat en la contractació laboral per tot l'àmbit comunitari, influirà possiblement en els fluxos migratoris.

Tot i que el volum de la immigració es situa a uns nivells relativament baixos a Catalunya en el període que ens ocupa, cal no oblidar que es tracta d'una societat en la qual una part molt considerable de la població ha nascut fora de Catalunya: la proporció és excepcionalment elevada el 1975, el 38,39 % de la població total; i ni que baixi progressivament al llarg del període comprès entre 1976 i 1986, continua essent una part considerable de la població total.

4. L'ESTRUCTURA D'EDATS

a) *Les piràmides d'edats de 1975 i 1986*

Si fins ara hem anat seguint l'evolució de la població, val la pena que parem atenció també a l'estructura d'edats d'aquesta població, tal com la reflecteix la piràmide d'edats. No és una visió purament estàtica: la llargària o escurçament dels graons d'aquesta piràmide parlen també de les marques que el passat ha deixat en la història de les diverses generacions que sobreviuen ara a Catalunya.

La comparació de l'estructura d'edats de Catalunya del 1975 i del 1986 deixa veure ja a primer cop d'ull una diferència bàsica: la de 1975 ofereix una expressió gràfica de la piràmide més «normal», en el sentit que les generacions més joves són més nombroses i per tant la base de la piràmide és més ampla (*Taula 1.7* i *Gràfic 1.7*). La piràmide de 1975 recull l'efecte del període d'extraordinari creixement de la població en el qual la immigració omple bona part dels diferents graons de població jove i adulta, alhora que els dos quinquennis precedents al 31 de desembre de 1975 han mantingut un elevat ritme de naixements que donen lloc a una abundant població infantil. L'estructura d'edats de Catalunya el 1975 és la d'una població jove: una quarta part no arriba als 15 anys, i únicament el 10 % es troba en els 65 i més anys. A Europa molts països es troben ja aleshores amb una població més envellida i amb una retallada en les generacions infantils, encara que en comparació amb la població mundial, aquesta compta amb més joves i menys gent gran que la Catalunya del 1975.

En canvi, l'estructura d'edats de la població de Catalunya l'any 1986 *(Gràfic 1.8)* suggereix unes observacions i interpretacions d'ordre ben distint de les anteriors.

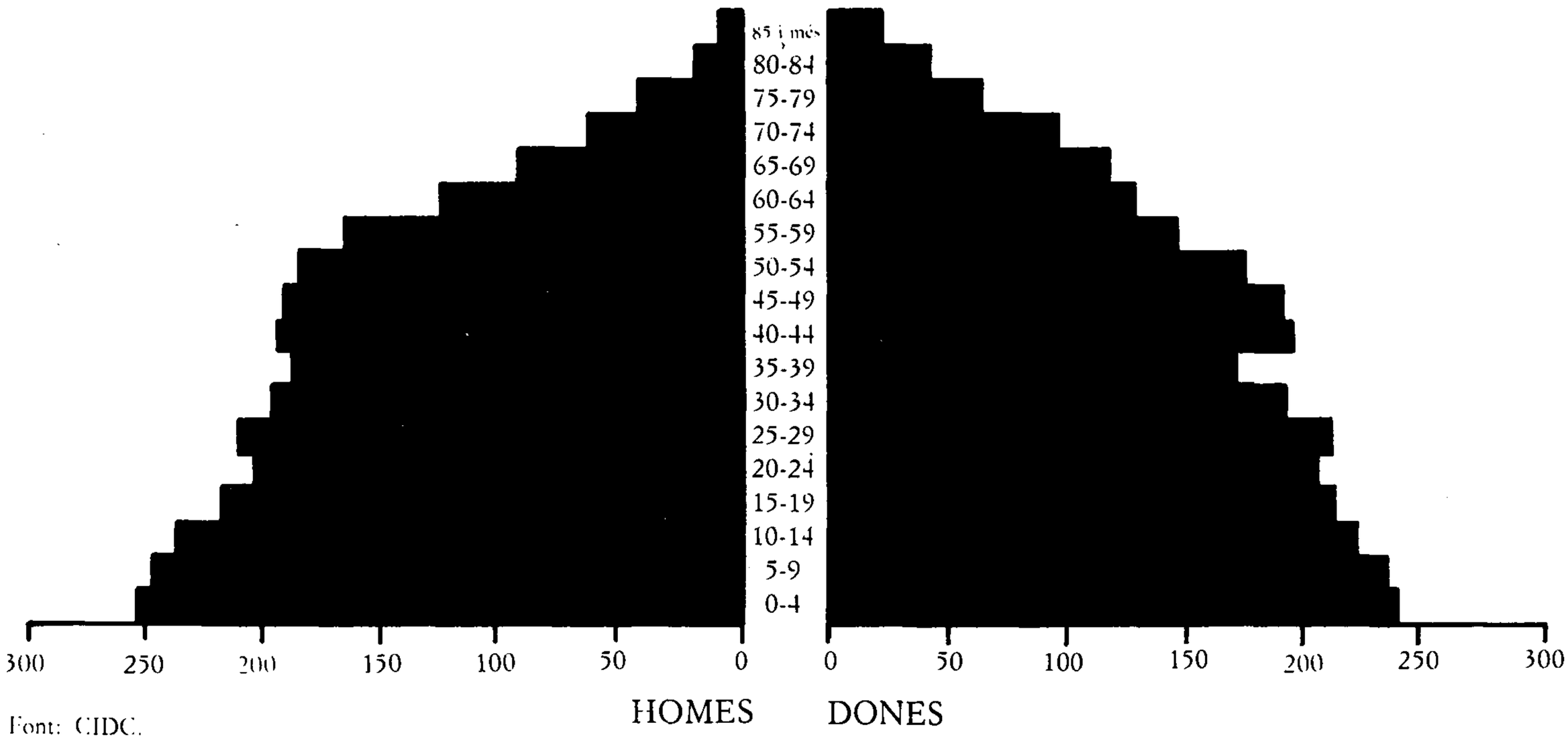
En primer lloc, el tret que crida més l'atenció en aquesta piràmide de 1986 és l'***escurçament progressiu*** dels dos gradients de la base, és a dir, les generacions de 5-9 anys i especialment les de 0-4 anys. Són indicadors d'una dràstica i progressiva reducció de la natalitat entre 1976 i 1985 (que encara no ha donat senyals d'aturar la tendència decreixent). És notable el fet que les generacions de 0-4 anys siguin les més

Taula 1.7
ESTRUCTURA D'EDATS I SEXE DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA
Dades comparatives entre 1975 i 1986

Grups d'edat	*1-IV-1986*				*31-XII-1975*	
	Homes	*Dones en milers*	*Total*	*%*	*Total (en milers)*	*%*
0-4	170,8	161,6	332,4	5,6	493,4	8,7
5-9	234,5	221,0	455,5	7,6	490,0	8,7
10-14	261,8	246,0	507,8	8,5	465,5	8,2
15-19	247,4	235,8	483,2	8,1	437,4	7,7
20-24	237,6	230,2	467,8	7,8	412,9	7,3
25-29	221,6	222,1	443,7	7,4	430,4	7,6
30-34	205,8	206,3	412,1	6,9	386,9	6,8
35-39	203,4	203,7	407,1	6,8	344,9	6,1
40-44	185,4	184,2	369,6	6,2	384,9	6,8
45-49	163,1	161,7	324,7	5,4	376,8	6,7
50-54	181,2	186,8	368,1	6,2	346,3	6,1
55-59	169,1	181,6	350,7	5,9	268,9	4,8
60-64	150,1	165,8	315,9	5,3	242,4	4,3
65-69	104,0	134,3	238,3	4,0	212,9	3,8
70-74	82,8	116,8	199,6	3,3	165,6	2,9
75-79	59,1	94,3	153,5	2,6	109,6	1,9
80-84	32,4	59,8	92,2	1,5	59,0	1,0
85 i més	16,4	37,0	53,4	0,9	32,3	0,6
No hi consta	1,5	1,6	3,1	0,05	—	—
Total	**2.927,9**	**3.050,7**	**5.978,6**	**100**	**5.660,2**	**100**

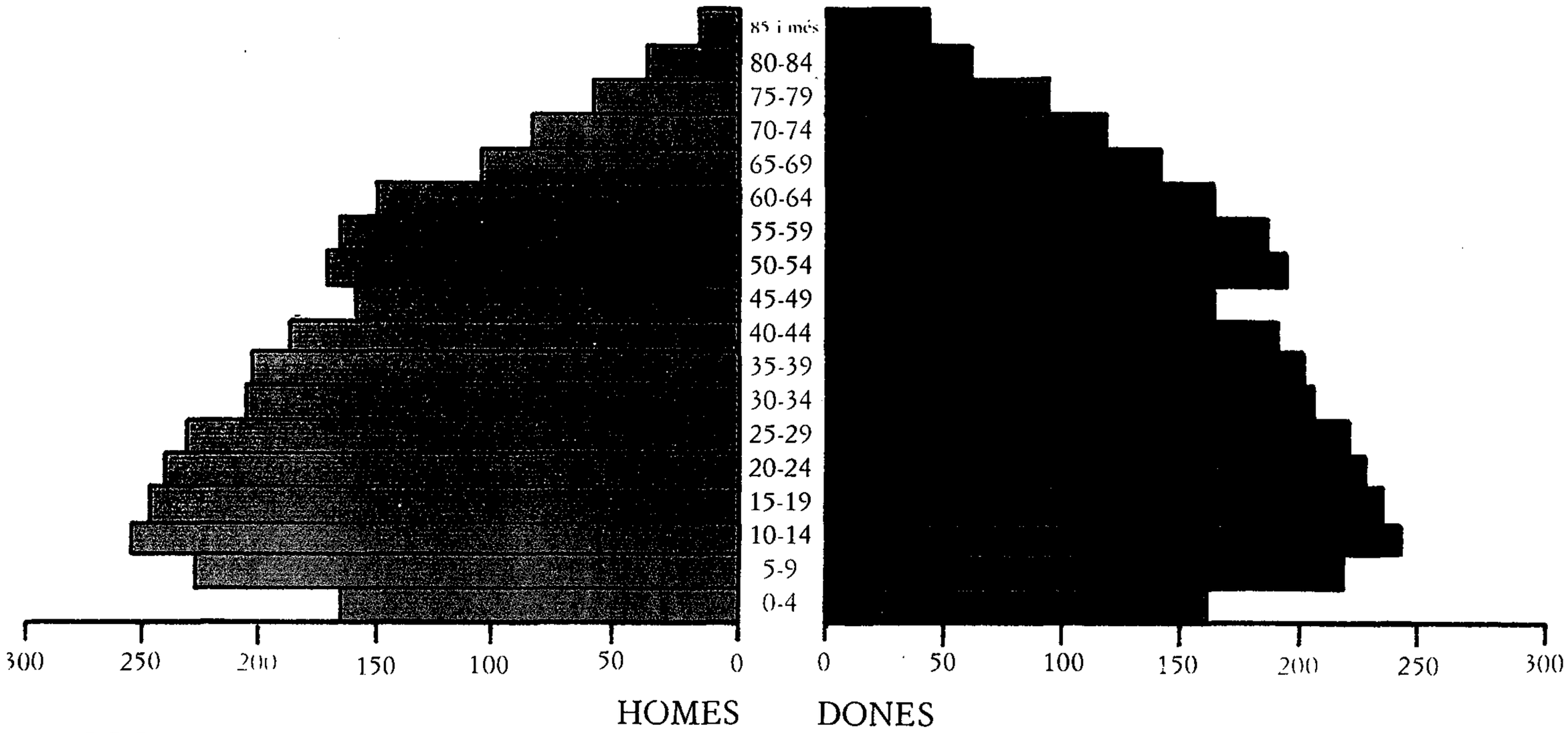
Font: CIDC, *Padrons municipals d'habitants de Catalunya 1986. Estructura de la població: sexe, edat i estat civil*, Barcelona, 1986, i CIDC, *Estadística i societat*, núm. 3 i 32-33.

Gràfic 1.7
PIRÀMIDE D'EDATS A CATALUNYA
(31-XII-1975)

Font: CIDC.

Gràfic 1.8
PIRÀMIDE D'EDATS A CATALUNYA
(1-IV-1986)

Font: CIDC.

reduïdes de tota la piràmide, per sota dels 60-64 anys (a excepció dels 45-49 anys en el cas dels homes).

Es pot observar igualment que des dels 10-14 anys fins al capdamunt, la piràmide presenta en general una imatge relativament regular. El gradient de 10-14 anys és el més sobresortint. Nascuts entre 1971 i 1975, aquest grup és l'únic que ha arribat a Catalunya a assolir el mig milió d'habitants. A la major part de l'Europa dels Dotze són els gradients superiors, el de 15-19 anys o el de 20-24 els més nombrosos, ja que es tracta de països on la reducció de la natalitat va començar uns anys abans. D'altra banda, el pes de la ***guerra civil***, amb el que suposa d'escassetat de naixements, deixa la seva marca en l'escurçament irregular de les generacions de 45-49 anys, nascuts el 1936-1940, i en la retracció del gradient masculí corresponent als 65-69 anys (és a dir, el dels homes que els anys 1936-1940 tenien 20-24 anys), que té a veure amb una concentració de defuncions a causa de la guerra en aquestes generacions.

Finalment, i pel que fa sobretot als gradients de 35-39 anys d'edat fins al capdamunt, és a dir, les generacions nascudes abans de 1950, la piràmide no reflecteix l'escassetat de naixements de Catalunya en la primera meitat del segle XX, a causa dels importants contingents ***de població nascuda fora de Catalunya*** que els omplen en bona part.

b) *La distribució per sexes*

Tenint en compte la distribució de la població per sexes, representada a les dues bandes en la piràmide de 1986 *(Gràfic 1.8)*, es poden fer igualment un seguit de consideracions.

En conjunt hi ha ***més dones que homes***: 51 % i 49 % respectivament. Amb algunes variants, la sobrepoblació femenina és una constant mundial. També és una constant biològica el fet que ***neixen més homes que dones*** (a Catalunya, l'any 1986, 94,5 naixements de dones per cada 100 naixements d'homes). L'esperança de vida, a més d'augmentar progressivament i de situar-se entre les més elevades d'Europa i del món per als dos sexes, ha seguit a Catalunya la pauta, característica dels països més desenvolupats, d'incrementar les diferències entre els homes i les dones. A Catalunya, el 1986, l'esperança de vida en néixer era per als homes de 74,2 anys i per a les dones de 80,5 anys.

De fet, si resseguim els diferents graons de la piràmide, podem observar que fins als 14 anys d'edat es manté la ***preponderància masculina*** en proporcions no gaire diferents a les que trobàvem en els naixements. Però a partir dels 15 anys, tot i que continua havent-hi sobrepoblació masculina, es redueixen ja les distàncies respecte a la població femenina. En arri-

bar al grup de 25-29 anys ens trobem per primera vegada una lleugeríssima preponderància femenina (100,3 dones per cada 100 homes). Podem dir que entre els 25 i els 49 anys d'edat la població masculina i femenina ***estan equilibrades*** a la Catalunya del 1986. Fins i tot en els 40-44 anys i 45-49 anys hi ha una lleugera preponderància masculina (99,2 dones de 45-49 anys per cada 100 homes d'aquesta edat). Donada la sobremortalitat masculina, aquest equilibri s'explica per una migració neta masculina més forta que la femenina en la població d'aquestes edats. En canvi, a partir dels 50 anys comença una ***preponderància*** femenina que anirà creixent progressivament: per cada 100 homes, 103,1 dones als 50-54 anys; 110,5 als 60-64 anys; 141,0 als 70-74 anys; 184,8 als 80-84; i més del doble, 226,4 dones als 85 i més anys d'edat. Una conseqüència lògica de la sobremortalitat masculina (juntament amb la de la diferència d'edats en contraure matrimoni i de la major tendència masculina a les segones noces), serà la proporció molt més elevada de viudes que de viudos en el total de la població: gairebé 5 dones viudes (4,8) per cada home viudo a Catalunya el 1986.

Entre les conseqüències socials que es deriven de les precedents observacions, hom podria destacar la progressiva reducció de la demanda escolar, perceptible ja avui en els nivells inferiors; la paral·lela disminució de la demanda de nous llocs de treball al llarg de la propera dècada dels noranta; i, en general, un envelliment global de la població, amb un augment important de la proporció anciana.

c) *L'estructura d'edats a Europa*

En una comparació internacional, podem veure que la distribució per edats de la població de Catalunya segueix molt d'a prop la pauta europea que es caracteritza, en relació amb el conjunt mundial, pel relatiu envelliment de la seva població, la reducció de la població més jove, i la relativa abundància de població en edat potencialment activa (15-64 anys). Cal advertir que el fet que la *Taula 1.8* agrupi la població de 0 a 14 anys en el mateix conjunt amaga el fort contrast que es dóna a Catalunya entre l'abundant població de 10-14 anys (nascuts entre 1970 i 1975) i la reduïda població de 0-4 anys (nascuts entre 1980 i 1985). En comparació amb l'Europa dels Dotze, el conjunt de la població de 0-14 anys era el 1986 prop de dos punts més elevada a Catalunya; però mentre la població de 5-15 anys se situava entre les més elevades de la C.E.E., la de 0-4 era en canvi de les més reduïdes: únicament la República Federal d'Alemanya, Dinamarca i Itàlia restaven per sota.

Cal tenir en compte també (vegeu la mateixa *Taula 1.8*) que el 21 % europeu de població menor de 15 anys es situa a l'extrem oposat del continent africà, amb un 45 % de població molt jove, i força per sota de la mitjana mundial (33,4 %). En canvi, en població adulta de 15 a 64 anys d'edat, Europa se situa al capdamunt amb el 66,6 % del total; Catalunya resta un xic per sota (65,9 %), però per sobre de la mitjana mundial (60,7 %). És, però, en el grup de població vella, 65 i més anys, on Europa destaca molt (12,4 %), gairebé amb el mateix percentatge que Catalunya (12,3 %) i que la C.E.E. (13,4 %), quadriplicant la proporció de població vella d'Àfrica (3 %) i duplicant amb escreix la del món (5,9 %).

5. LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LA POBLACIÓ

Fins ara ens hem referit al conjunt de la població de Catalunya; en aquest darrer apartat tractarem en canvi de la seva distribució territorial. El territori de Catalunya abasta 31.930 Km^2, i la població s'hi distribueix de forma molt desigual: una petita part del territori concentra molta població, mentre que en una altra part força extensa les densitats són molt més febles.

El 1986 es comptabilitzen 940 municipis a Catalunya. L'agrupació de municipis configura 41 comarques, 3 de les quals són de reconeixement legal recent. A efectes de l'anàlisi estadística, però, i sempre que no s'esmenti el contrari, ens caldrà utilitzar la distribució anterior en 38 comarques, ja que és així com tenim les dades. La divisió en quatre províncies arrenca de l'any 1833, i té encara vigència legal, malgrat els seus inconvenients i els intents de superar-la; però hi haurem de fer referència, sobretot en l'anàlisi dels moviments migratoris, donat que les dades estadístiques disponibles sovint es troben classificades d'aquesta manera.

a) *Característiques fonamentals*

Tal com dèiem abans, una part relativament petita del territori concentra molta població, mentre que una altra gran part resta amb una densitat de població baixa *(Taula 1.9)*. La màxima concentració es troba al ***municipi de Barcelona*** amb 1,7 milions d'habi-

Taula 1.8
LA POBLACIÓ AL MÓN PER GRUPS D'EDAT
Comparació de les distribucions percentuals, amb dades estimades de 1985

	Edats		
	0-14	*15-64*	*65 i més*
Món	33,4	60,7	5,9
Europa sense URSS	21,0	66,6	12,4
URSS	24,8	65,8	9,3
Oceania	27,8	63,8	8,5
Amèrica	32,4	60,5	7,1
Àsia sense URSS	34,5	60,8	4,7
Àfrica	45,1	51,8	3,0
Europa dels dotze	20,0	66,6	13,4
Alemanya	15,6	69,7	14,7
Luxemburg	17,3	69,5	13,2
Dinamarca	18,4	66,5	15,1
Bèlgica	18,9	67,3	13,8
Regne Unit	19,2	65,7	15,1
Itàlia	19,3	67,8	12,9
Països Baixos	19,5	68,4	12,1
França	21,2	65,8	13,0
Grècia	21,3	65,4	13,3
Espanya	23,1	64,9	12,0
Portugal	23,5	64,5	12,0
Irlanda	29,5	59,7	10,7
Catalunya (1-IV-86)	21,7	65,9	12,3

Font: Nacions Unides, *World Populations Prospects. Estimated and Projections as assesses in 1984*, Nova York, 1986; CIDC, *Padrons municipals d'habitants de Catalunya, 1986. Estructura de la població: sexe, edat, estat civil*, Barcelona, 1988; i Eurostat, *Estadísticas Demográficas*, 1987.

tants, és a dir, el 28,5 % del total. A més, les cinc comarques de la ***Regió I*** (Barcelonés, Baix Llobregat, Vallès Occidental, Vallès Oriental i el Maresme) presenten unes densitats força elevades: tan sols amb el 7,7 % del territori, s'emporten el 68,4 % de la població amb prop de 4.100.000 habitants.

Per contra, més de la meitat del territori de Catalunya forma un ***triangle interior*** que té els seus vèrtex a la Terra Alta, al Ripollès i a la Vall d'Aran, en el qual hi ha les disset comarques de densitat més feble (dinou, segons la nova distribució comarcal de 1988). En aquest triangle interior, que ocupa el 54 % del territori, hi ha una població de 500.000 habitants, el 8,5 % únicament de la població. Finalment, entre aquest triangle interior i la Regió I hi ha una ***franja exterior*** que va des del Montsià a l'Alt Empordà pel litoral, i per l'interior s'endinsa per l'Anoia, el Bages, Osona i la Garrotxa. En conjunt aquesta franja exterior resulta més equilibrada: ocupa el 38,7 % del territori i és habitada per prop d'1.400.000 habitants, el 23,2 % de Catalunya *(Gràfic 1.9)*.

Aquesta situació de desequilibri en el repartiment de la població és un fenomen relativament recent en la història de Catalunya. Un índex significatiu d'aquesta evolució històrica podria ésser la proporció d'habitants que haurien de canviar de comarca per tal d'aconseguir que cadascuna de les 38 comarques del 1936 donessin hipotèticament la mateixa densitat territorial en un moment donat: el 1857 aquests canvis haurien afectat el 27 % de la població; el 1950, el 52 % de la població hauria hagut de canviar la comarca de residència, i el 1975 fóra el 63 % de la població de Catalunya la que hauria de canviar de residència per tal d'aconseguir aquella hipotètica homogeneïtat comarcal de densitats de població. Tanma-

Taula 1.9
LES GRANS ZONES DE DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE CATALUNYA
Habitants de dret, en milers, pel període 1950 a 1986

	1950	*1970*	*1975*	*1981*	*1986*
Triangle interior	487,2	505,9	501,9	504,2	499,2
Percentatges	**15,0**	**9,9**	**8,9**	**8,5**	**8,4**
Franja exterior	864,3	1.147,0	1.262,6	1.347,3	1.388,8
Percentatge	**26,7**	**22,5**	**22,3**	**22,6**	**23,2**
Regió I sense Barcelona	608,6	1.709,5	2.144,7	2.352,3	2.388,9
Percentatge	**18,8**	**33,5**	**37,9**	**39,5**	**40,0**
Barcelona	1.280,2	1.745,1	1.751,1	1.752,6	1.701,8
Percentatge	**39,5**	**34,2**	**30,9**	**29,4**	**28,5**
Catalunya sense Regió I	1.351,6	1.652,9	1.764,5	1.851,5	1.887,9
Percentatge	**41,7**	**32,4**	**31,2**	**31,1**	**31,6**
Regió I	1.888,8	3.454,7	3.895,9	4.104,9	4.090,7
Percentatge	**58,3**	**67,6**	**68,8**	**68,9**	**68,4**
CATALUNYA	**3.420,3**	**5.107,6**	**5.660,4**	**5.956,4**	**5.978,6**
Percentatge	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Dades a partir de la distribució en 38 comarques.
1. TRIANGLE INTERIOR: Terra Alta, Ribera d'Ebre, Priorat, Conca de Barberà, Garrigues, Segrià, Urgell, Segarra, Noguera, Alt Urgell, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Vall d'Aran, Solsonès, Bergadà, Cerdanya i Ripollès.
2. FRANJA EXTERIOR (sense la Regió I): Montsià, Baix Ebre, Baix Camp, Alt Camp,Tarragonès, Baix Penedès, Alt Penedès, Garraf, Anoia, Bages, Osona, Garrotxa, La Selva, Gironès, Baix Empordà i Alt Empordà.
3. REGIÓ I: Baix Llobregat, Vallès Occidental, Vallès Oriental, Maresme i Barcelonès.

Font: CIDC, *Estadística i Societat*, núm. 61-64, maig-juny de 1987; CIDC, *Padrons municipals d'habitants de Catalunya, 1981* i Ajuntament de Barcelona, *Estadística Municipal. Butlletí 1984.*

teix, entre 1975 i 1986 s'ha desaccelerat el ritme de creixement dels desequilibris territorials.

Abans del 1950 era el municipi de Barcelona (i també pràcticament tota la «província» de Barcelona fins al capdamunt de l'eix del Llobregat) la que absorbia el creixement de la població.

En el període de màxim creixement (1950-1975), destaca el de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, entenent com a tal les cinc comarques de la Regió I on especialment es concentra la població, més l'Alt Penedès i el Garraf. Cap a la meitat d'aquest període es fa palesa la saturació del municipi de Barcelona, el qual el 1960 arribarà a concentrar el 40 % de la població de Catalunya. L'augment de població es maximitza aleshores a les corones formades pels municipis de l'Àrea Metropolitana situats més enllà del terme municipal barceloní *(Taula 1.10).*

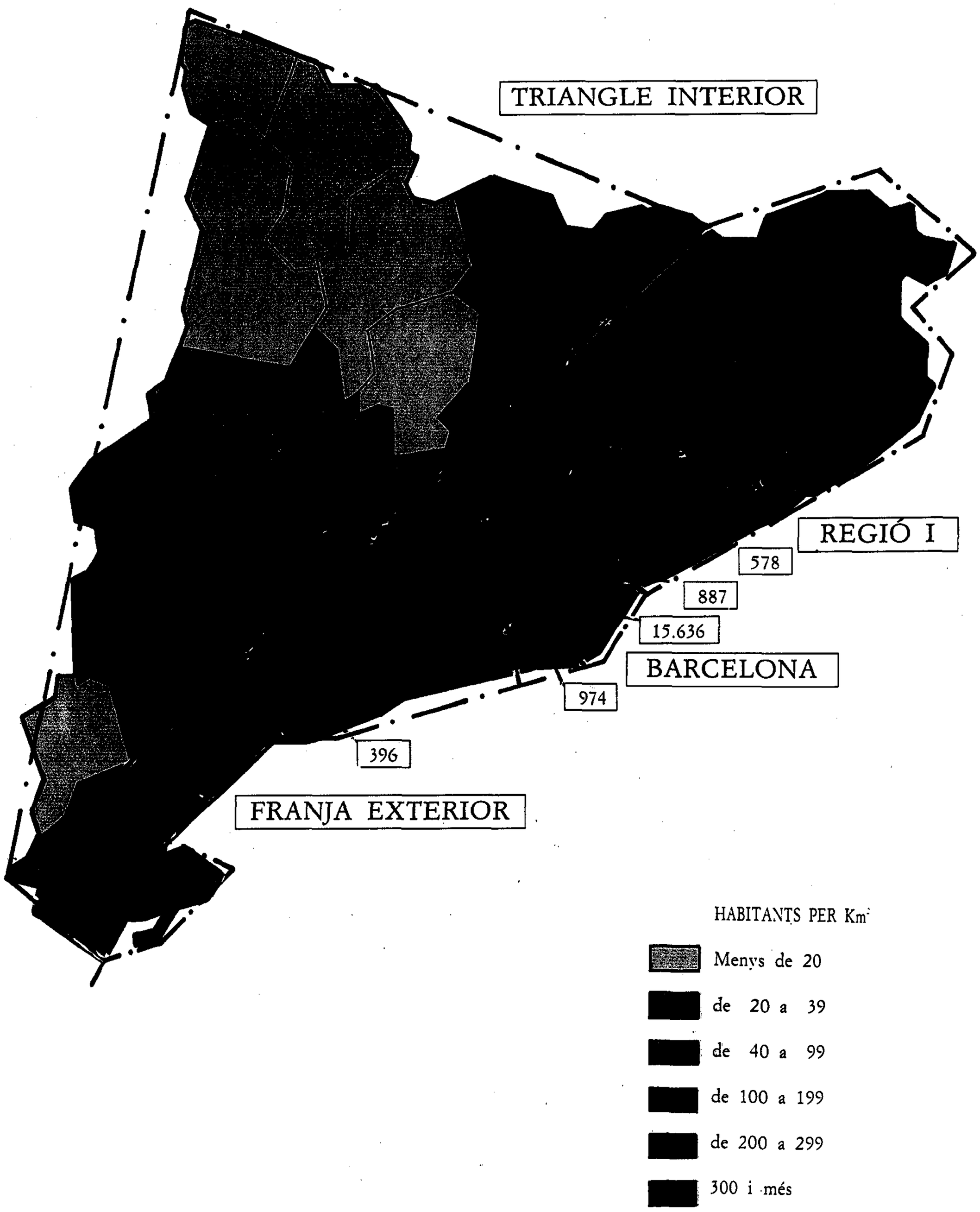
Un efecte de la redistribució de la població de Catalunya començada el segle passat i la del període de màxim creixement 1950-1975, ha estat la densificació de les zones litorals, a costa de la població de les zones muntanyoses. La correlació entre altitud sobre el nivell del mar i densitat de població, ha estat progressivament negativa. Han resultat també privilegiades les zones situades a la ribera dels rius i carreteres principals. En la zona interior de ponent, ha estat clar l'efecte d'esponja que ha suposat la xarxa dels canals, especialment els canals d'Urgell i d'Aragó i Catalunya. Les zones regades han mantingut i han augmentat la població, a costa de les zones sense regadiu *(Gràfic 1.10).*

El canvi de tendència demogràfica iniciat cap al 1975, tradueix un efecte d'acordió: continuen els desequilibris territorials, però en relació als creixements de població del període precedent, els desequilibris de creixement s'escurcen. Les comarques que creixen més no ho fan amb magnituds tan elevades com abans,

Gràfic 1.9

DENSITAT DE POBLACIÓ DE LES COMARQUES. 1975

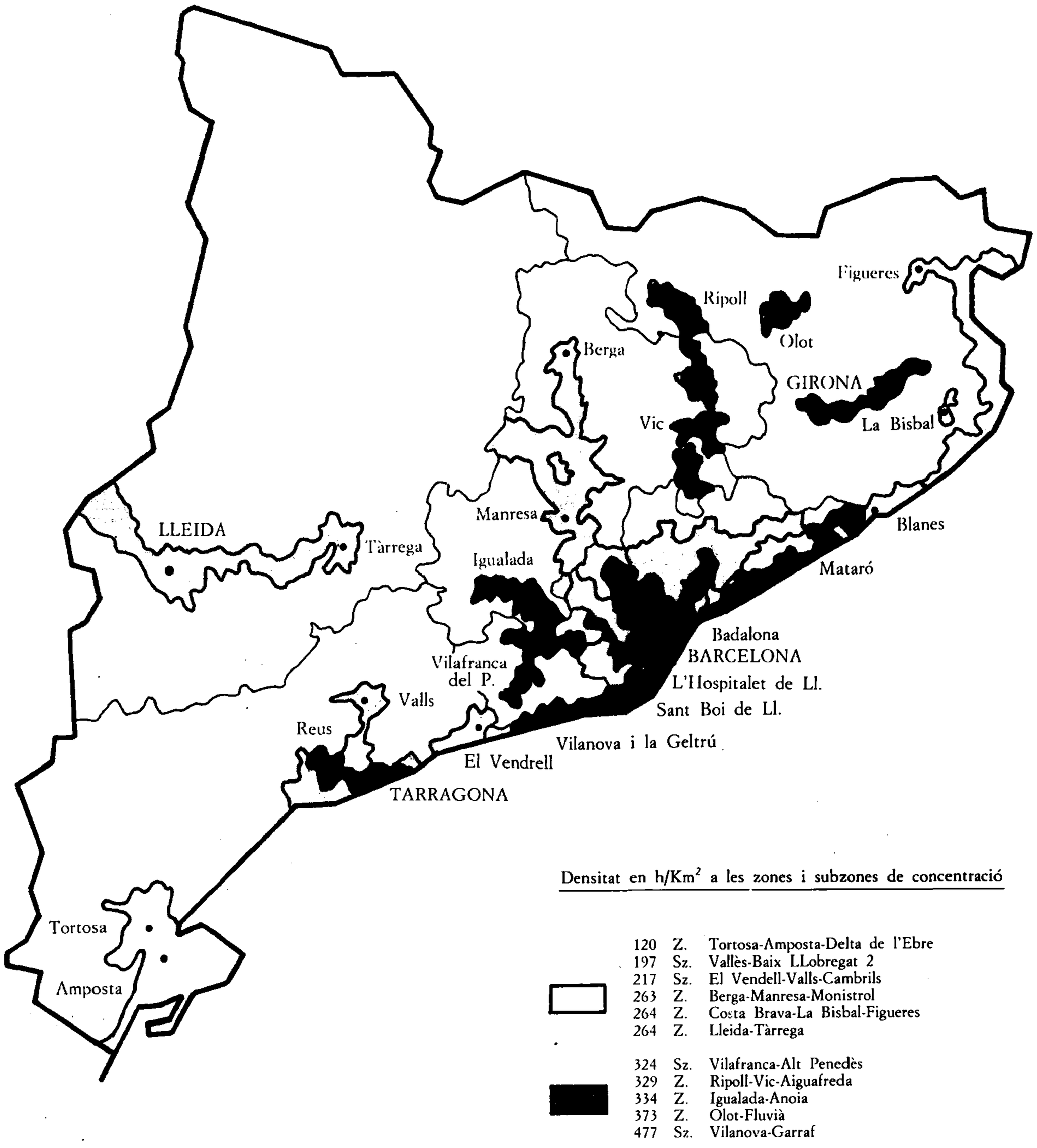
GRANS ZONES DE DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ A CATALUNYA

Font: Elaboració pròpia.

Gràfic 1.10

ZONES DE CONCENTRACIÓ DEMOGRÀFICA DE CATALUNYA. 1975

Densitat en h/Km² a les zones i subzones de concentració

	120	Z.	Tortosa-Amposta-Delta de l'Ebre
	197	Sz.	Vallès-Baix LLobregat 2
	217	Sz.	El Vendell-Valls-Cambrils
	263	Z.	Berga-Manresa-Monistrol
	264	Z.	Costa Brava-La Bisbal-Figueres
	264	Z.	Lleida-Tàrrega
	324	Sz.	Vilafranca-Alt Penedès
	329	Z.	Ripoll-Vic-Aiguafreda
	334	Z.	Igualada-Anoia
	373	Z.	Olot-Fluvià
	477	Sz.	Vilanova-Garraf
	574	Z.	Girona-Ter
	754	Sz.	Mataró Maresme
	1.518	Sz.	Tarragona-Reus
	1.789	Sz.	Vallès-Baix Llobregat 1
	16.426	Sz.	Barcelonès i Cornellà

Font: Elaboració pròpia.

Taula 1.10
LA POBLACIÓ DE LES COMARQUES CATALANES DE 1950 A 1986
Població de fet per 1950 i 1960, i població de dret a la resta d'anys

	1950	*1960*	*1970*	*1975*	*1981*	*1986*
REGIÓ I	**1.888.760**	**2.479.583**	**3.454.679**	**3.895.851**	**4.104.898**	**4.090.706**
Baix Llobregat	96.625	155.361	348.948	463.965	516.360	524.305
Barcelonès	1.446.170	1.840.118	2.315.096	2.460.619	2.511.592	2.435.649
Maresme	104.163	125.660	189.844	231.112	153.527	269.502
Vallès Occidental	174.221	274.372	453.914	555.318	608.477	631.193
Vallès Oriental	67.581	84.072	146.877	184.837	214.942	230.057
REGIÓ II	**289.759**	**311.403**	**371.555**	**401.579**	**427.268**	**449.681**
Alt Empordà	63.410	63.587	71.854	77.449	80.790	85.398
Baix Empordà	52.103	58.893	71.320	77.093	81.990	8.911
Garrotxa	40.342	41.098	44.255	44.546	45.245	45.368
Gironès	83.302	93.308	112.910	126.420	136.637	143.766
Selva	50.602	54.517	71.216	76.071	82.606	91.238
REGIÓ III	**179.760**	**196.703**	**267.655**	**315.076**	**345.899**	**354.026**
Alt Camp	28.973	27.726	30.047	31.167	33.027	34.014
Alt Penedès	44.301	45.571	54.821	59.437	63.530	65.612
Baix Penedès	15.116	16.342	21.401	26.687	29.023	32.544
Garraf	33.230	41.579	56.461	64.425	70.448	73.209
Tarragonès	58.140	65.485	104.925	133.360	149.871	149.547
REGIÓ IV	**126.270**	**130.829**	**149.862**	**160.758**	**171.744**	**175.737**
Baix Camp	63.044	68.673	93.443	106.946	118.091	123.615
Conca de Barberà	22.348	20.131	19.024	18.283	18.140	18.291
Priorat	14.828	14.378	12.443	11.202	10.259	10.181
Ribera d'Ebre	26.050	27.647	24.952	24.327	24.894	23.650
REGIÓ V	**127.939**	**122.025**	**126.719**	**128.199**	**129.257**	**131.9128**
Baix Ebre	66.426	62.400	65.748	65.673	65.961	67.939
Montsiá	42.988	43.484	46.068	48.543	49.564	50.540
Terra Alta	18.525	16.141	14.903	13.983	13.732	13.449
REGIÓ VI	**119.630**	**130.893**	**145.365**	**149.514**	**156.661**	**155.772**
Cerdanya	11.582	11.850	12.623	12.609	12.041	12.200
Osona	75.347	84.575	98.693	103.688	111.518	111.931
Ripollès	32.701	34.468	34.049	33.217	33.102	31.641
REGIÓ VII	**201.429**	**236.688**	**259.082**	**275.452**	**281.399**	**281.488**
Anoia	44.168	48.903	66.159	72.862	78.348	79.729
Bages	102.846	127.716	137.712	148.256	150.657	150.421
Berguedà	41.933	47.953	44.446	43.205	41.630	40.677
Solsonès	12.482	12.116	10.765	11.129	10.764	10.661
REGIÓ VIII	**242.766**	**253.605**	**279.360**	**284.836**	**289.927**	**290.594**
Garrigues	28.100	26.661	24.690	23.327	22.810	22.484
Noguera	47.714	48.325	48.533	45.952	45.350	45.035
Segarra	21.160	19.275	18.132	17.670	17.359	17.085
Segrià	107.516	122.444	151.243	162.581	169.066	170.658
Urgell	38.276	36.900	36.762	35.306	35.342	35.332
REGIÓ IX	**64.000**	**64.142**	**53.329**	**49.128**	**49.361**	**47.806**
Alt Urgell	22.022	20.844	19.119	18.788	19.335	18.865
Pallars Jussà	25.088	26.429	21.296	19.055	18.768	17.443
Pallars Sobirà	10.355	10.344	8.000	6.116	5.450	5.464
Vall d'Aran	6.555	6.525	4.914	5.170	5.808	6.034
CATALUNYA	**3.240.313**	**3.925.871**	**5.107.606**	**5.660.393**	**5.956.414**	**5.978.638**

Dades fins a 1975 de 31 de desembre de l'any corresponent. Per 1981, l'1 de març, i per 1986 l'1 d'abril.

Font: J. Iglésies, *El movimiento demográfico en Cataluña durante los cien últimos años*, Barcelona, 1961, per les dades fins 1960. La resta, CIDC, *Estadística i Societat*, núm. 61-64, 1987.

i les comarques que decreixen no decreixen tant com en el període precedent.

És una novetat important en la Catalunya moderna que el Barcelonès, que ha estat capdavanter del creixement demogràfic, passi a una situació de feble creixement en el quinquenni 1976-1981, i de clara regressió en el 1981-1986 en què perd més de 75.000 habitants: el municipi de Barcelona en perd més de 50.000, el de l'Hospitalet més de 15.000, i els de Santa Coloma i Badalona a l'entorn dels 5.000 cadascun. En el mateix quinquenni 1981-1986, les altres quatre comarques de la Regió I han augmentat la seva població, no pas com abans, certament, però encara el Vallès Occidental, el Maresme i el Vallès Oriental són les tres primeres entre totes les comarques de Catalunya en creixement absolut; en termes relatius, però, dues comarques de la franja exterior, el Baix Penedès i la Selva, ocupen els llocs capdavanters entre totes les comarques de Catalunya. És significatiu que siguin les comarques més equilibrades pel que fa als sectors de producció les que millor han aguantat la crisi, cosa que es tradueix en una menor disminució del ritme de creixement i fins i tot en algun cas, com el de la Selva, en un augment. Pertanyen també a la franja exterior les comarques que ocupen els llocs cinquè, sisè i setè de creixement total relatiu; es tracta de l'Alt Empordà, el Gironès i el Baix Camp. En canvi, és considerable el contrast produït al Tarragonès, el qual el 1981-1986 té una evolució demogràfica lleugerament negativa, quan en els dos quinquennis anteriors es trobava en el segon lloc entre les antigues 38 comarques pel seu creixement relatiu. També el Bages dóna un creixement lleugerament negatiu els anys 1981-1986, però ja en el quinquenni anterior 1976-1981 el creixement havia estat feble. Pel que fa a les comarques del triangle interior són dotze les que experimenten una pèrdua de població, tant en el període 1976-1981 com en el quinquenni posterior, tot i que en proporcions generalment més petites que no pas abans. Una de les comarques que els anys 1981-1986 deixa de perdre població és el Pallars Sobirà, mentre que la Vall d'Aran dóna, per tercer quinquenni consecutiu, un creixement positiu. Cal tenir en compte que en aquestes comarques de població molt reduïda, l'efecte d'una variació en nombres absoluts és relativamente considerable. La comarca del Segrià, la importància demogràfica de la qual en el triangle interior és notable, experimenta creixement positiu, però molt feble en comparació amb el que venia essent l'evolució d'aquesta comarca (*Gràfics 1.11* i *1.12*).

b) *El moviment natural de la població a nivell comarcal*

Potser el tret més notable del moviment natural de la població a nivell comarcal entre 1975 i 1986, a més de la baixa generalitzada de les taxes de natalitat i de nupcialitat, és la significativa reducció de les diferències intercomarcals pel que fa tant a aquestes taxes com a la de mortalitat *(Taula 1.11).*

En efecte, el ***creixement natural*** ha canviat espectacularment. La taxa de 1975 s'ha reduït en una cinquena part en el conjunt de Catalunya. Això ha fet que els creixements naturals negatius, és a dir amb més defuncions que naixements, hagin passat d'afectar set comarques el 1975, a afectar-ne dinou el 1986; és a dir la meitat de totes les comarques, bé que no precisament les més poblades. La taxa màxima de creixement natural el 1975 la tenia el Baix Llobregat amb 17,0 per mil habitants i any, i la mínima la Terra Alta amb el -5,5. El 1986 trobem el nivell màxim a 5,4 al Baix Llobregat i al Vallès Oriental, i el mínim a la Terra Alta amb -5,1.

En segon lloc, la ***natalitat*** baixa també més fortament a les comarques que l'any 1975 donaven nivells més elevats; el 1986, per tant, trobem que s'ha produït un escurçament de les diferències comarcals. La màxima comarcal de natalitat ha passat dels 22,2 naixements per mil habitants del Baix Llobregat l'any 1975 als 12,0 del Tarragonès el 1986. I la mínima, del 8,2 al Pallars Jussà el 1975, al 6,2 el 1986 a la mateixa comarca.

Pel que fa a la ***mortalitat***, contràriament al que succeeix amb les altres variables que tractem, no canvia substancialment per al conjunt de Catalunya entre 1975 i 1986; es redueix tanmateix el marge de diferències entre les comarques. Al principi i al final del període, són les mateixes comarques, la Terra Alta i el Baix Llobregat, les que fan el màxim i el mínim respectivament. Però mentre que el 1975 les diferències entre elles anaven de les 15,7 a les 5,2 defuncions per mil habitants, l'any 1986 aquestes diferències van de les 11,8 a les 5,8 respectivament.

Finalment, la ***nupcialitat*** disminueix en trenta-sis de les trenta-vuit comarques catalanes en el període considerat. També aquí la reducció és més forta en aquelles que a l'inici del període assolien nivells més elevats; per contra, les dues comarques que han augmentat unes dècimes la nupcialitat el 1986 eren de les úniques quatre que el 1975 no arribaven als 5 matrimonis per mil habitants. Les diferències comarcals restaven el 1975 entre el màxim del Tarragonès

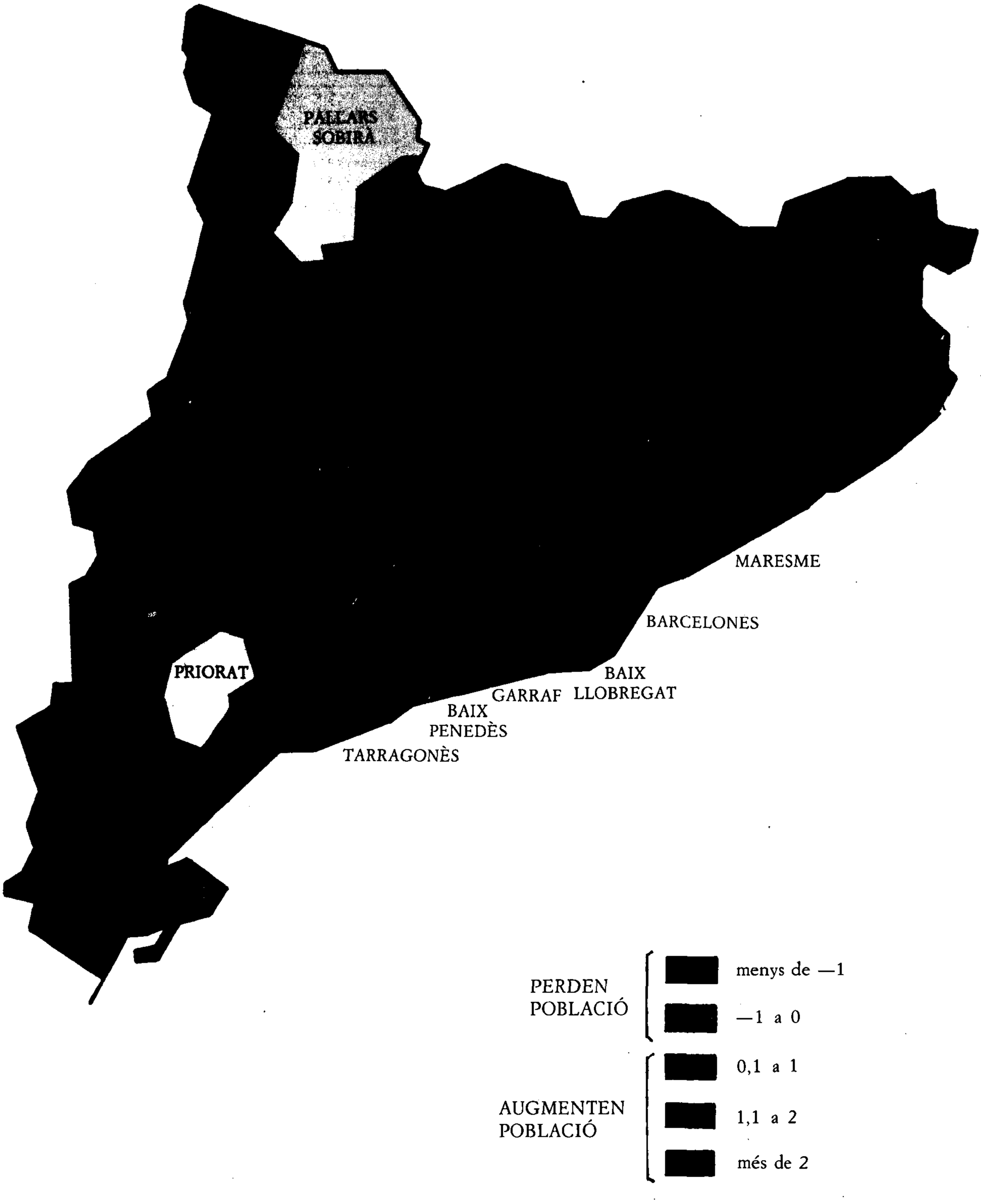
Taula 1.11
NATALITAT, MORTALITAT I CREIXEMENT NATURAL A LES COMARQUES DE CATALUNYA, 1975 I 1986

	Natalitat per mil habitants		*Mortalitat per mil habitants*		*Creixement natural per mil habitants*		*Nupcialitat per mil habitants*	
	1975	*1986*	*1975*	*1986*	*1975*	*1986*	*1975*	*1986*
Baix Llobregat	22,2	11,2	5,2	5,8	17,0	5,4	8,5	5,0
Barcelonès	20,0	9,3	7,9	8,2	12,1	1,1	8,3	4,5
Maresme	19,0	11,5	6,8	6,9	12,2	4,6	8,3	5,5
Vallès Occidental	21,2	11,7	6,3	6,3	14,9	5,4	8,3	5,5
Vallès Oriental	20,8	11,2	5,8	6,0	15,0	5,2	8,4	5,6
REGIÓ I	**20,8**	**10,1**	**7,3**	**7,4**	**13,5**	**2,7**	**8,4**	**4,8**
Alt Empordà	17,9	10,5	10,6	8,1	7,3	2,4	7,4	5,1
Baix Empordà	18,5	10,7	10,7	8,7	7,8	1,9	7,9	5,2
Garrotxa	13,8	8,6	10,8	10,0	3,0	—1,5	7,1	5,0
Gironès	20,1	11,0	8,2	8,2	10,7	2,8	8,4	5,2
Selva	18,1	10,5	9,5	7,4	8,6	3,1	8,3	5,4
REGIÓ II	**18,3**	**10,6**	**9,9**	**8,3**	**8,4**	**2,2**	**7,9**	**5,2**
Alt Camp	15,9	10,8	11,4	10,9	4,5	—0,1	7,7	5,0
Alt Penedès	16,4	10,2	10,3	8,5	6,1	1,6	6,9	5,3
Baix Penedès	20,9	9,8	9,5	7,3	11,4	2,4	8,8	5,2
Garraf	20,3	10,8	7,5	7,6	12,8	3,2	8,2	5,0
Tarragonès	21,3	12,0	7,5	6,9	13,8	5,1	9,2	5,4
REGIÓ III	**19,6**	**11,2**	**8,6**	**7,8**	**11,0**	**3,3**	**8,4**	**5,2**
Baix Camp	19,8	11,6	9,4	7,9	10,4	3,7	8,5	5,2
Conca de Barberà	12,3	7,9	10,8	10,2	1,5	—2,3	6,0	5,0
Priorat	9,8	6,5	14,0	11,7	—4,2	—5,2	5,6	3,3
Ribera d'Ebre	13,2	10,4	13,6	9,9	—0,4	0,5	6,4	5,0
REGIÓ IV	**17,4**	**10,9**	**10,6**	**8,6**	**6,8**	**2,2**	**7,8**	**5,1**
Baix Ebre	15,2	9,9	12,9	10,2	2,3	—0,4	7,0	5,6
Montsiá	15,0	9,2	10,4	9,8	4,6	—0,7	6,4	4,1
Terra Alta	10,2	7,5	15,7	11,2	—5,5	—3,8	5,1	4,3
REGIÓ V	**14,6**	**9,2**	**12,2**	**10,1**	**2,4**	**—0,9**	**6,5**	**4,9**
Cerdanya	14,8	9,4	8,8	9,9	6,0	—0,5	6,0	4,5
Osona	18,4	10,0	8,9	7,9	9,5	2,1	7,5	5,4
Ripollès	12,6	8,0	11,2	9,8	1,4	—1,9	6,5	4,0
REGIÓ VI	**16,9**	**9,5**	**9,4**	**8,5**	**7,5**	**1,0**	**7,1**	**5,1**
Anoia	16,6	11,3	9,0	8,0	7,6	3,2	7,5	5,0
Bages	15,5	9,1	8,7	9,0	6,8	—0,0	6,1	5,3
Berguedà	13,7	9,7	10,7	11,2	3,0	—1,6	5,1	4,4
Solsonès	14,2	7,9	7,8	8,5	6,4	—0,7	4,8	5,4
REGIÓ VII	**15,5**	**9,6**	**9,1**	**9,0**	**6,4**	**0,6**	**6,3**	**5,1**
Garrigues	11,8	8,3	13,2	12,9	—1,4	—4,6	4,4	4,0
Noguera	12,6	7,7	9,0	10,5	3,6	—2,9	5,6	5,0
Segarra	10,9	8,1	11,1	9,8	—0,2	—1,7	5,5	4,0
Segrià	17,2	10,3	9,2	8,5	8,0	1,7	7,1	5,3
Urgell	13,4	8,0	11,3	9,5	2,1	—1,5	6,1	4,4
REGIÓ VIII	**15,2**	**9,4**	**9,9**	**9,3**	**5,3**	**—0,0**	**6,4**	**5,0**
Alt Urgell	14,5	9,7	11,9	11,9	2,6	—2,3	5,2	4,8
Pallars Jussà	8,2	6,2	10,9	11,2	—2,7	—5,1	3,9	3,3
Pallars Sobirà	9,0	7,9	12,6	9,5	—3,6	—1,6	4,1	4,4
Vall d'Aran	16,6	11,1	12,0	7,6	4,6	3,5	8,8	6,3
REGIÓ IX	**11,6**	**8,3**	**11,6**	**10,8**	**0,0**	**—2,5**	**5,0**	**4,4**
CATALUNYA	**19,7**	**10,2**	**8,2**	**8,0**	**11,1**	**2,2**	**7,8**	**5,0**

Les dades per a 1986 són provisionals. Taxes per mil habitants i any.

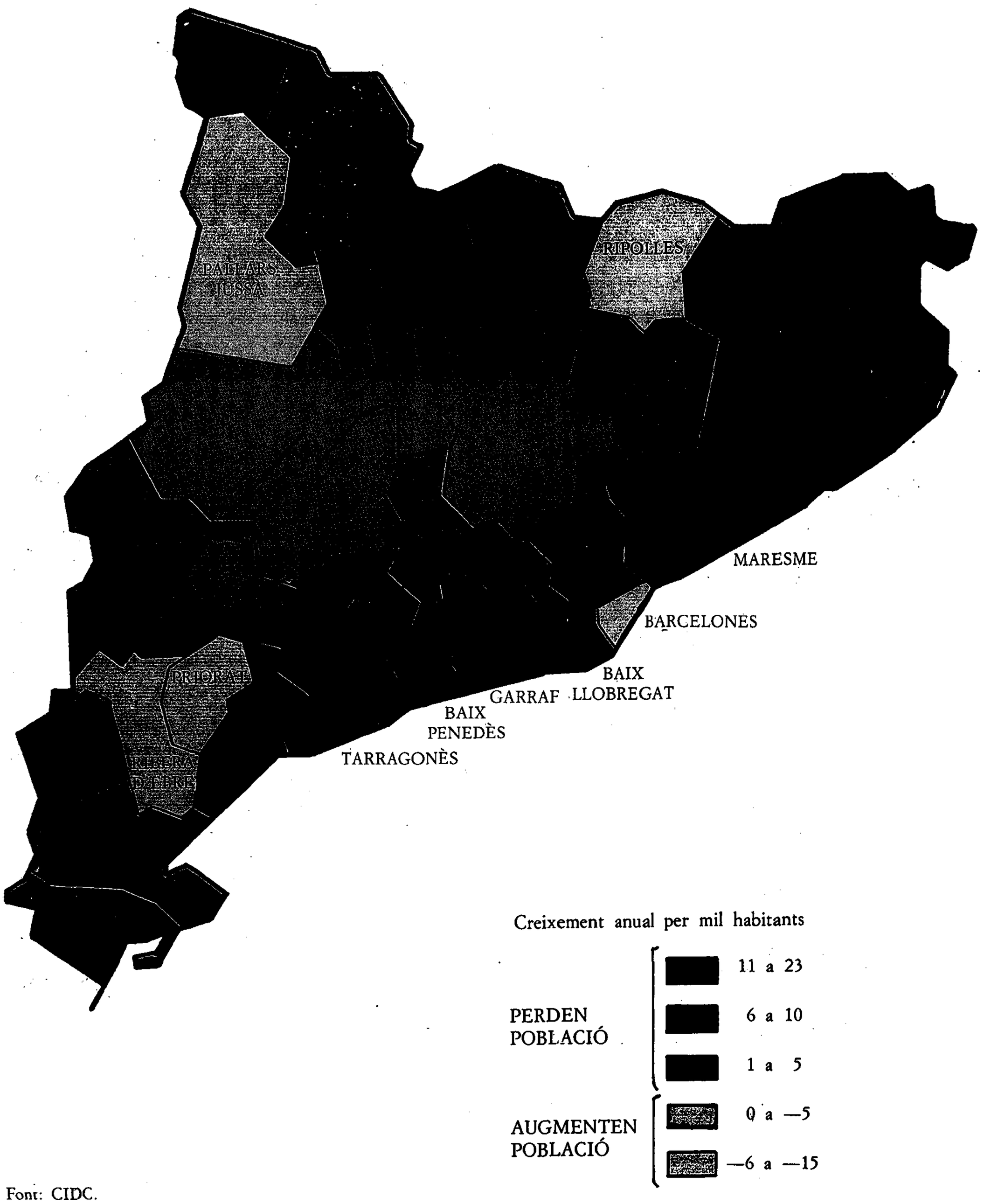
Font: CIDC, *Estadística i Societat*, núm. 53-56 i 57-58 (1986), CIDC, *Anuari estadístic, 1984*, i *Butlletí del moviment natural a Catalunya*, núm. 3, octubre de 1987.

Gràfic 1.11
CREIXEMENT RELATIU DE LA POBLACIÓ DE LES COMARQUES CATALANES, 1976-1981

Font: CIDC.

Gràfic 1.12
CREIXEMENT RELATIU DE LA POBLACIÓ COMARCAL, 1981-1986

Font: CIDC.

amb 9,2 casaments per mil habitants i el mínim al Pallars Jussà amb 3,9. L'any 1986 el màxim el fa la Vall d'Aran amb 6,3, i el mínim, amb 3,3, el Pallars Jussà i la Ribera d'Ebre.

c) *Els moviments migratoris*

El moviment migratori a l'interior de Catalunya és prou important. La tendència secular segueix els grans moviments territorials més amunt esmentats, als quals cal afegir el dels municipis rurals cap als municipis urbans, sovint capital de comarca.

La ***província de Barcelona*** deixà de ser la capdavantera del creixement migratori en el quinquenni 1976-1981, amb un saldo migratori insignificant de poc més d'11.000 habitants, quan en el quinquenni anterior havia donat un saldo migratori de més de 206.000 habitants. Però encara és més nou el fet que en el quinquenni 1981-1986 la província de Barcelona doni un saldo migratori negatiu, de l'ordre dels —95.000 habitants pel total del quinquenni. Les pèrdues del municipi de Barcelona i la resta del Barcelonès són determinants en aquest saldo migratori negatiu.

La ***província de Tarragona***, els anys 1971-1975, mantenia un ritme de creixement migratori relativament superior al de les altres províncies. En el període 1976-1981, malgrat una important reducció del saldo migratori, aquest arriba a superar en xifres absolutes (prop de 13.000 habitants) el de la província de Barcelona. En canvi el 1981-1986 el saldo migratori esdevingué insignificant (620 habitants). Podríem dir, en comparació amb Barcelona, que a Tarragona els efectes negatius de la crisi econòmica en la migració arriben més tard, i que la capital de la província és especialment sensible al canvi de conjuntura.

La ***província de Girona***, per la seva banda, és la que més resistència manifesta a la crisi econòmica, i la que en conjunt més aportació rep del creixement migratori en el període 1976-1981. De manera que en el període 1981-1986, amb un saldo migratori positiu de més de 14.000 habitants, és la província que fins i tot en xifres absolutes dóna el creixement migratori més elevat, igualant gairebé la xifra de 1971-1975.

La ***província de Lleida*** fins al 1975 anava donant un saldo migratori generalment negatiu (—8.400 el 1971-1975), com a resultat d'una migració neta negativa amb la resta de Catalunya i una migració neta positiva amb Espanya. En els dos darrers quinquennis redueix la magnitud negativa d'aquest decreixement, invertint el sentit d'un i altre flux: amb la resta de Catalunya la migració neta passa a ser lleugerament positiva com a resultat d'una contenció de l'emigració, i amb Espanya passa a ser negativa, especialment pel retorn d'antics immigrants. El 1981-1986, aquest decreixement és de —4.900 habitants aproximadament.

d) *La població dels municipis*

La població de Catalunya es pot qualificar bàsicament d'urbana, ja que quatre de cada cinc habitants de Catalunya resideixen en municipis de més de 10.000 habitants, i la meitat de la població resideix en municipis de més de 100.000 habitants. D'altra banda, però, la dimensió mitjana dels municipis catalans és baixa, ja que el nombre de municipis és molt alt: 940 l'any 1986, 677 dels quals no arribaven als 2.000 habitants.

L'existència d'una extensa i poblada conurbació barcelonina és un fet que el 1988 no acaba de tenir un status administratiu que delimiti prou adequadament el complex territori inclòs en la realitat urbanística metropolitana. La segona i tercera ciutats més poblades de Catalunya, l'Hospitalet de Llobregat i Badalona, com també la sisena, Santa Coloma de Gramenet, i la desena, Cornellà de Llobregat, entren dintre d'un conjunt d'onze municipis que fa un *continuum* urbà centrat en Barcelona.

En l'àmbit més ampli de la Regió I, hi entren, a més d'altres municipis menys poblats, 27 dels 41 municipis amb més de 20.000 habitants de Catalunya. Entre ells, i a més dels del *continuum* urbà ja esmentats, Sabadell i Terrassa, que ocupen els llocs quart i cinquè entre els municipis més poblats de Catalunya, i Mataró que n'ocupa el novè i el 1986 arribava ja als 100.000 habitants.

Fora de la Regió I, la resta dels 14 municipis de més de 20.000 habitants es troben tots ells a la franja exterior, amb l'única excepció de Lleida, la capital del Segrià, que el 1986 ocupa el lloc setè i que pertany al triangle interior *(Taula 1.12)*.

Tarragona, en el lloc vuitè, i Reus, en l'onzè, podem considerar-los, a una escala molt més reduïda que la de l'àrea de Barcelona, com capitalitzant al seu entorn una segona àrea metropolitana de Catalunya. Quant a Girona, ocupa el lloc tretzè i capitalitza la Regió II, en la qual hi trobem tres altres municipis (Figueres, Olot i Salt) que superen els 20.000 habitants l'any 1986. Finalment, Manresa ocupa el lloc catorzè, i es troba estratègicament situada en el centre de Catalunya, a l'eix del Llobregat.

Per sota dels vint mil habitants, hi ha municipis

Taula 1.12
MUNICIPIS DE CATALUNYA AMB MÉS DE 20.000 HABITANTS DE DRET
Anys 1975,1981 i 1986

	1975	*1981*	*1986*
1. Barcelona	1.751.136	1.752.627	1.701.912
2. Hospitalet de Llobregat	282.141	295.074	279.779
3. Badalona	203.719	229.780	225.016
4. Sabadell	182.926	186.123	186.115
5. Terrassa	161.049	155.614	160.105
6. Sta. Coloma de Gramenet	138.091	140.613	135.258
7. Lleida	100.872	106.814	107.749
8. Tarragona	100.786	109.112	106.495
9. Mataró	92.143	97.008	100.021
10. Cornellà de Llobregat	91.739	91.563	86.928
(11. Girona) (Més 2 municipis)[1]	(78.863)	(86.624)	(91.623)
11. Girona	75.109	86.624	67.009
12. Reus	71.485	79.245	81.145
13. Manresa	66.027	67.007	65.274
14. Sant Boi de Llobregat	65.064	72.926	75.789
15. El Prat de Llobregat	51.058	60.419	63.052
(16. Tortosa) (Més 4 municipis)[2]	(47.243)	(47.298)	(48.827)
16. Tortosa	47.243	31.188	28.815
17. Vilanova i la Geltrú	41.441	43.833	44.977
18. Esplugues de Llobregat	38.318	46.079	47.670
19. Sant Adrià del Besòs	37.526	36.397	34.735
20. Viladecans	36.564	43.358	45.071
21. Granollers	36.519	45.348	47.967
22. Rubí	35.915	43.839	46.360
23. St. Feliu de Llobregat	33.959	38.004	37.394
24. Cerdanyola del Vallès	30.498	50.885	53.537
25. Gavà	30.474	33.624	32.351
26. Igualada	30.031	31.532	30.878
27. Sant Cugat del Vallès	29.156	30.633	35.302
28. Mollet del Vallès	28.807	35.480	38.407
29. Figueres	28.120	30.412	31.942
30. Vic	27.817	30.155	28.583
31. Ripollet	24.114	26.133	25.833
32. Sant Joan Despí	22.862	25.309	23.867
33. Montcada i Reixac	23.274	25.625	25.499
34. Olot	23.179	25.072	25.554
35. Vilafranca del Penedès	21.332	25.029	26.433
36. Castelldefels	20.141	24.697	27.932
37. Blanes	18.488	20.353	22.472
38. Sant Vicenç dels Horts	18.344	20.182	20.397
39. Premià de Mar	16.534	20.034	20.068
40. Barberà del Vallès	15.047	28.861	29.917
41. Salt	—	—	21.081

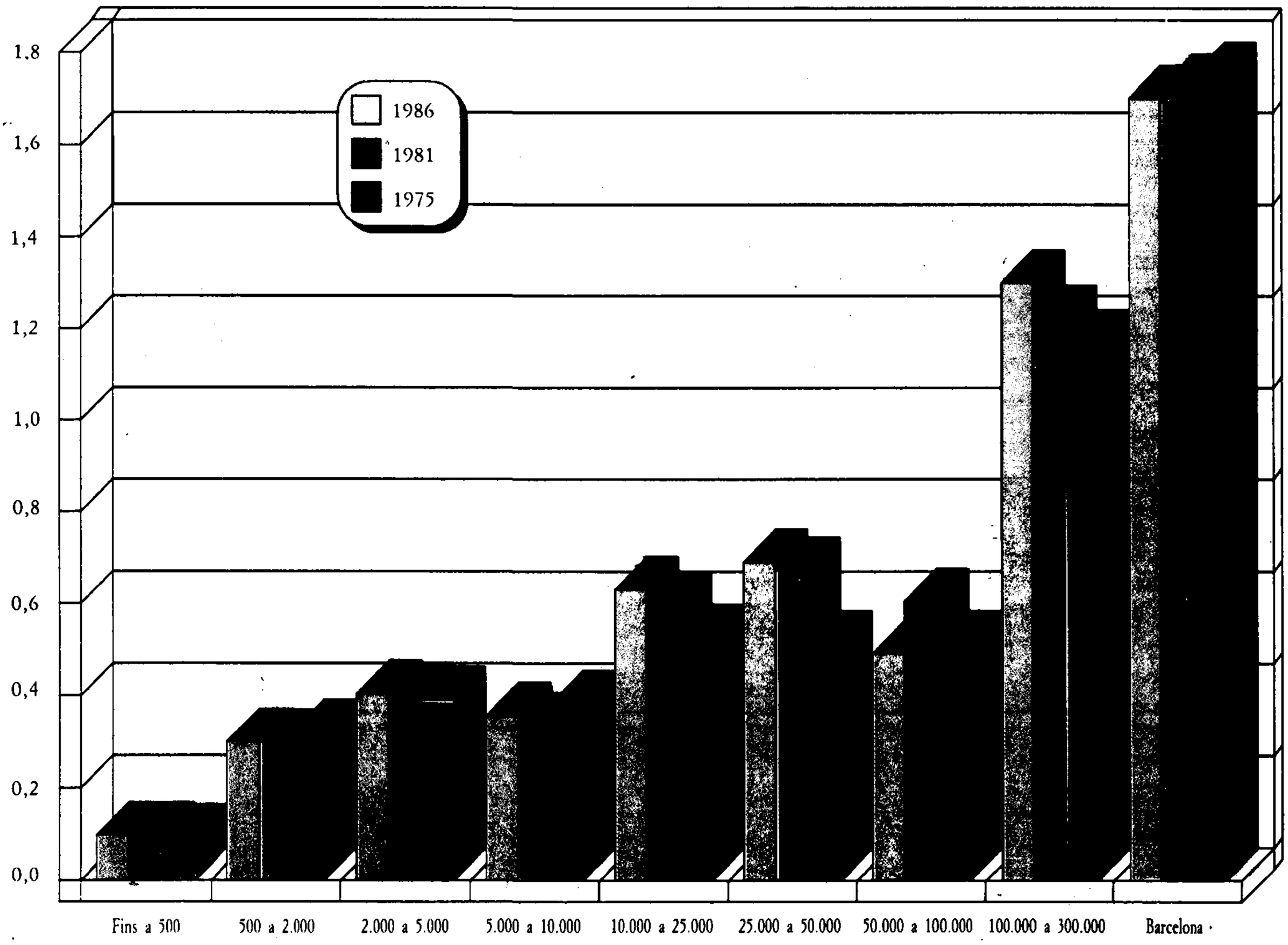
1. El municipi de Sarrià de Ter es troba desagregat del de Girona l'any 1975; els municipis de Salt i Sarrià de Ter es troben desagregats de Girona l'any 1986.
2. Els municipis de Deltebre, St. Jaume d'Enveja i Cambrils es troben desagregats de Tortosa l'any 1981; a aquells tres municipis s'hi afegeix el d'Aldea, l'any 1986.

Font: INE, *Poblacions de derecho y de hecho de los municipios españoles. Padrón Municipal de 1975*; INE, *Padrón Municipal de Habitantes de 1986.*

que fan també importants funcions de centres o capitals comarcals. El 1986, quatre d'entre les trenta-vuit comarques no tenien cap municipi que superés els 5.000 habitants. És tracta de la Terra Alta, el Priorat, la Vall d'Aran i el Pallars Sobirà. De les tres noves comarques establertes posteriorment, també l'Alta Ribagorça es troba en aquesta circumstància.

Per acabar, i en síntesi, podríem destacar com a fet nou la pèrdua de població (de l'ordre de -50.000 habitants) del municipi de Barcelona; el canvi de la tendència que s'havia donat fins al 1975, en el sentit que els municipis més poblats fossin els de major creixement absolut; l'estabilització de la població del conjunt dels municipis de menys de 2.000 habitants; i el manteniment d'una tònica de creixement més elevat dels municipis mitjans *(Gràfic 1.13)*.

Gràfic 1.13
POBLACIÓ DE DRET DELS MUNICIPIS SEGONS EL TAMANY

Font: CIDC.

2. L'ESTRUCTURA SOCIAL

1. L'ESTUDI DE L'ESTRUCTURA SOCIAL

JOAQUIM CERVERA

A l'hora d'analitzar la dinàmica social i l'estructura de classes de la nostra societat, ens trobem amb diferents tipus de dificultats, tant metodològiques com teòriques.

Entre les primeres, la més important és la impossibilitat de reconvertir les dades del cens (donades en forma de categories sòcio-professionals) en classes socials, d'una manera quantitativa i precisa. Un dels casos més clars és el de la dificultat que representa l'anàlisi de les ***capes passives*** (els inactius), que s'han de situar inevitablement, en el lloc del cap de família. Un altre problema el presenta la localització dels ***aturats***: sols podem comptabilitzar aquells dels quals en sabem la professió o ocupació anterior, però no els qui cerquen la primera feina. En general, d'altra banda, no és clar de quina manera concreta cal relacionar els diferents sectors de les categories professionals i sòcio-econòmiques amb l'estructura de classes. Així, per exemple, els ***professionals liberals*** tant es poden classificar entre les «capes mitjanes tradicionals» com en alguns casos, entre les «noves capes mitjanes», o fins i tot en la «classe dominant o tecnocràcia».

Si ens fixem en tots aquells que treballen en l'agricultura, la ramaderia i la pesca, ens adonem que excepte els ***treballadors agraris***, que és millor situar en la «classe obrera», els altres caldria situar-los en la ***pagesia***, entre les «capes mitjanes tradicionals». Però el cert és que a partir de les professions no és possible comptar el gran nombre dels ***treballadors familiars*** en agricultura. Aquest és un problema que retrobem per a totes les professions, al qual caldria afegir encara el que, metodològicament, plantegen els treballadors en empreses familiars, els cooperativistes, els treballadors autònoms, els qui estan en altres ocupacions no classificables, o aquells la situació professional o condició socio-econòmica del quals, senzillament, «no consta».

Finalment, hi ha també les dificultats derivades dels mateixos recomptes que es fan en cada cens o padró, ja sigui perquè les variacions en les categories fan impossible tota comparació, o bé perquè el grau de desagregació de les dades és insuficient. Així per exemple, el padró de 1986 tan sols dóna les codificacions per professió, però no per condició sòcio-econòmica, amb la qual cosa no podem distingir en una mateixa professió els qui són empresaris dels qui no ho són. De la mateixa manera, és impossible distingir els grans empresaris del mitjans i dels petits, els treballadors eventuals dels estables, etc. etc.

Quant a les dificultats de tipus teòric, no són pas menys greus que les metodològiques. La mutació social que la societat catalana està vivint els darrers anys, paral·lela a la de la resta del món, produeix efectes importants en l'estructura de classes, i arriba a posar en qüestió la mateixa concepció tradicional que se'n tenia.

La introducció de les noves tecnologies, la nova distribució del treball mundial, la societat dual o dels tres terços que sembla que en va resultant, o l'anomenada societat del «mercat total», amb els seus efectes en les societats industrials desenvolupades, d'atur, marginació i pobresa creixents, i en el «Tercer Món»,

de fam, introdueixen elements fonamentals, que no solament fan variar en profunditat l'estructura classista sinó els mateixos conceptes de cadascuna de les classes socials.

Tot i les dificultats, però, pot resultar convenient exposar un intent d'anàlisi estructural, que pretén per un cantó copsar la realitat social mesurable i per l'altre començar a donar algunes pautes de resposta a la problemàtica teòrica. Hom podria parlar, en efecte, de la superposició de tres estructures fonamentals en la nostra societat en referència a les classes socials: en primer lloc, una ***estructura tradicional dominant en tot el sistema capitalista*** des que s'ha configurat, i que defineix una classe capitalista dominant, que té la propietat de control dels mitjans de producció i decideix sobre el control i distribució de beneficis, i que podríem anomenar ***tecnoestructura***, pel pes específic que hi tenen els alts tècnics i gestors; i d'altra banda, un conjunt de capes socials ***dominades*** subalternes, que no són propietàries dels mitjans de producció ni decideixen sobre el control i distribució dels beneficis, l'emblemàtica de les quals ha estat, tradicionalment, la classe obrera manual, productora i industrial. Aquesta primera estructura es manté, i continua impregnant els mecanismes de poder i ideològics de manera infraestructural, en darrera instància, tot i que pot restar amagada per les altres estructures que s'hi sobreposen.

La segona seria una ***estructura corporativa***, que apareix amb força i dóna forma a una sèrie d'estaments socials nous. A Catalunya han aparegut, en aquest sentit, diferents tipus de corporacions i corporativismes: de tipus sindical, de tipus professional, de tipus institucional, etc., en els ordres econòmic, polític, ideològic i geogràfic. La societat corporativa seria aquella en la qual els modes d'estructuració fonamentals (de conflicte i de classe, o de poder i prestigi) es regeixen a través de les corporacions.

Finalment, la tercera estructura es referiria a ***la dinàmica dialèctica tecnocràcia-marginació***, relacionada amb la modernitat i la tradició. Així, a les dues estructures anteriors se sobreposaria un dinamisme de forces socials noves en conflicte, tant per les seves posicions de *status* econòmic, com de prestigi i reconeixement social, com per les seves propostes polítiques, la seva capacitat de decisió i control i les seves mentalitats, els costums, els valors i les utopies. En efecte, darrerament han aparegut a la societat catalana (amb tanta claredat com a Europa i a EEUU) unes noves capes socials que no es poden anomenar classes, però que són uns col·lectius de referència a l'entorn dels quals es situen les altres forces i capes socials, i que podrien acabar esdevenint unes noves classes socials. Fonamentalment, ens referim als tècnics, quadres i professionals, per un cantó, amb totes les altres capes socials que d'alguna manera s'hi associen o les prenen com a models del seu comportament i valors (part de la pagesia, de la petita burgesia urbana, fins i tot de la gran burgesia, i part de la classe obrera, empleats i funcionaris); i als marginats, per altra banda, com a subproducte d'aquest procés social (el col·lectiu format pels aturats, els assalariats amb treball eventual o en l'economia submergida, els jornalers agrícoles, el peonatge no qualificat, els drogaaddictes, els delinqüents, els transeünts, els immigrats d'ètnies diverses, i en general tot el món de la marginació i la pobresa). Les dades de què disposem mostren que aquest és un col·lectiu en creixement.

Simultàniament a la consideració d'aquestes estructures, caldria tenir en compte l'existència dels següents processos: *a*) la difuminació i anonimat de les capes dominants, i la concentració de poder en uns grups econòmics de caràcter internacional, que controlen una xarxa molt gran i complexa de poder econòmic, polític i ideològic; *b*) l'aliança de les capes dominants tradicionals (burgesia industrial i financera) amb els alts funcionaris i alts tècnics, molt preparats en les noves tecnologies i en tasques de direcció, i que segons alguns observadors constitueixen la classe dirigent actual; *c*) la importància creixent del poder i de la informació, com a ingredients bàsics d'una classe social, i com a elements cada cop més definitoris de la identitat, de la força i, del paper social d'una classe en l'estructura actual de la societat; *d*) la disminució de poder i influència de les petites burgesies o capes mitjanes tradicionals, i la conversió en capes socials residuals de la pagesia; i finalment, *e*) el volum i la influència social creixents de les anomenades noves capes mitjanes, en especial del nou sector tècnic, que pot tenir una posició hegemònica en les capes mitjanes per sobre dels administratius, empleats d'oficina i funcionaris mitjos, petits i altres assalariats dels serveis.

Les dificultats de l'anàlisi teòrica s'expliquen, en definitiva, per tot aquest conjunt de processos, els quals obliguen a replantejar un seguit de qüestions: quines són avui les veritables capes dominants, on cal situar exactament les noves capes mitjanes, què en queda del concepte tradicional de classe obrera, o com s'estableix la relació entre aquesta classe obrera i els sectors de l'antiga i de la nova marginació.

Tenint en compte aquestes dificultats teòriques i la gran complexitat de la qüestió, i prescindint d'aventures quantitatives, proposaríem finalment la definició d'una estructura en sis capes socials, d'acord amb sis criteris diferents.

El primer criteri és el tradicional en un sistema capitalista: ***el de dominació***, que permet distingir una classe dominant i una sèrie de capes i classes dominades. És essencial en aquest criteri el fet de la propietat o no dels mitjans de producció, però també la seva capacitat de domini, de control i decisió, i de més alta informació per sobre de les altres capes socials.

El segon és el de la ***seguretat-precarietat***, i és precisament el que permet distingir clarament les capes marginades i precàries. En aquest criteri és on podem situar les diferències entre treball estable, eventual i atur, i les diferències de possibilitat d'ascens o descens —és a dir, la mobilitat— dins l'estructura social.

El tercer criteri és el que es refereix al ***tipus de treball o situació ocupacional***. Aquest criteri no solament ens permet reconèixer les diferències entre treball directiu, de comandament, treball intel·lectual, i treball manual, sinó també el lloc que s'ocupa dins l'empresa, molt relacionat amb el tipus de treball i amb la jerarquització.

Com a quart criteri, tenim l'eix ***modernitat-tradició***. Es refereix fonamentalment a la introducció de les noves tecnologies en la producció de béns i serveis, a la informatització i automatització de les empreses, i també a una organització interna i a una distribució del treball en la qual els directius i tècnics hi tenen pràcticament el paper fonamental. També es refereix a una determinada cultura o conjunt de valors. Aquest criteri és el que millor permet distingir les capes mitjanes tradicionals de les noves capes mitjanes.

El cinquè és el ***nivell d'ingressos***, un criteri de tipus tradicional, però que cal matisar en cada classe social, ja que hi ha, per exemple, obrers amb un nivell d'ingressos més alt que un professional, o que un treballador autònom.

El sisè i darrer criteri és el ***nivell d'instrucció***, que permet de situar o de re-situar un individu més enllà de la seva momentània ocupació laboral o del seu nivell d'ingressos.

El resultat de l'aplicació d'aquests sis criteris queda reflectit a la *Taula 2.1*, en la qual cadascun d'ells té assignada una escala de l'ú al deu.

Tot i la dificultat d'assignar uns valors quantitatius a cadascuna de les sis capes que es desprenen d'aquesta proposta d'anàlisi de l'estructura social, després de diversos intents d'aproximació ens ha semblat possible d'apuntar unes tendències orientatives, sense cap intenció d'arribar a uns graus de precisió que, ara com ara, foren ben bé impossibles.

En síntesi, doncs, suggeriríem els següents paràmetres:

— **La tecnoestructura, o classe dominant, o alta**, que potser és la que presenta més dificultats a l'hora de marcar tendències, sembla probable que en aquests deu anys hagi augmentat, encara que poc, i que els seus efectius constituexin l'any 1986 un 2 % de la població aproximadament.

— En **les capes mitjanes tradicionals** es pot observar una tendència a augmentar entre 1975 i 1981, i en canvi no és clara la tendència de 1981 a 1986, en què probablement disminueix. L'any 1986 representen del 12 % al 15 % de la població. És clar que la pagesia ha disminuït.

— **Les noves capes mitjanes**, d'una manera ben clara, creixen en aquests darrers anys, per l'augment dels professionals i tècnics, i del personal directiu, i representen probablement del 10 % al 12 % de la població.

— En el cas dels **empleats i administratius** es fa difícil marcar tendències. Però és probable que de 1975 a 1981 disminueixin, i després augmentin, encara que molt poc. Poden representar a la Catalunya de 1986 el 25 % de la població.

— **La classe obrera**, ben segur que ha disminuït, i la tendència és clara, sense discontinuïtat. De totes maneres encara pot representar, l'any 1986, el 40 % de la població.

— **Les capes marginades i precàries**, encara que no en tenim dades molt precises, és clar que han augmentat, i poden ser del 10 % al 15 % de la població com a mínim.

En conclusió, es pot afirmar que a la societat catalana, entre 1975 i 1986, s'han produït uns canvis clars: un augment significatiu de les noves capes mitjanes (professionals, tècnics i personal directiu) i de les capes marginades i precàries (hi ha una relació entre els dos fenòmens); i una disminució de la classe obrera industrial i de la pagesia (classes tradicionals). S'han produït canvis a l'interior de les capes mitjanes tradicionals i de la tecnoestructura, fruit de la modernització i del pes específic que hi tenen els professionals, tècnics i directius que a la vegada són empresaris, o tenen càrrecs d'alta responsabilitat a les empreses o a l'administració.

Taula 2.1
CRITERIS DE DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ EN CLASSES I CAPES SOCIALS

Classes o capes socials	*Criteris*								
	Dominant Dominades	*Escala 0 a 10*	*Seguretat Precarietat*	*Escala 0 a 10*	*Tipus de treball*	*Tradició Modernitat*	*Escala 0 a 10*	*Nivell ingressos. Escala 0 a 10*	*Nivell instrucció. Escala 0 a 10*
CLASSE DOMINANT	Dominant Propietaris	De 8 a 10	SEGURETAT PRECARIETAT	8 a 10 0 a 2	— Patrons — Directius — Capacitat de decisió	Tradició Modernitat en procés de modernització	4 a 6 5 a 10	9 a 10	6 a 10
CAPES MITJANES TRADICIONALS	Participa certa dominància però són *capes subordinades* PETITS PROPIETARIS	De 6 a 8	SEGURETAT PRECARIETAT certa mobilitat descendent	6 a 8 0 a 4	— Petits patrons — *Professions liberals* — Petits directius	Tradició Modernitat *en procés de* modernització	5 a 10 4 a 7	5 a 8	6 a 10
NOVES CAPES MITJANES	En creixent poder de decisió i significació social — Dominades — No propiet. — Assalariats	De 5 a 7	SEGURETAT PRECARIETAT Treball estable	7 a 9 0 a 2	— Treball de direcció, tècnic, de concepció i de comandament	Tradició Modernitat MODERNS	0 a 3 8 a 10	6 a 8	6 a 10
EMPLEATS ADMINIST. CAPES POPULARS	— Dominades — No propietaris — Assalariats	De 3 a 5	SEGURETAT PRECARIETAT Treball estable	5 a 7 3 a 5	— Treball en el sector serveis — De poca decisió i baix comandament	Tradició Modernitat En procés de modernització	6 a 9 3 a 7	3 a 6	3 a 5
CLASSE OBRERA	— Dominades — No propietaris — Assalariats	De 2 a 4	SEGURETAT PRECARIETAT Treball estable	5 a 7 4 a 6	— Treball manual d'execució	Tradició Modernitat	7 a 10 0 a 6	3 a 6	3 a 5
CAPES MARGINADES I PRECÀRIES	— Dominades — Pobres — Rendes incertes	De 0 a 2	SEGURETAT PRECARIETAT — Eventuals — Submergits	0 a 2 8 a 10	— Totalment subalterns	Tradició Modernitat	0 a 2	0 a 2	0 a 3

2. OCUPACIÓ, ATUR I INACTIVITAT

LLUÍS RECOLONS I JOAQUIM CERVERA

a) *L'anàlisi de l'ocupació i de l'atur*

A les acaballes del període que considerem, la percepció d'un desajustament entre l'evolució favorable d'una economia que surt de la crisi, i la persistència d'unes condicions d'activitat laboral massa dures i d'unes taxes d'atur massa elevades, és gairebé generalitzada.

Tanmateix, la quantificació d'aquests fenòmens presenta limitacions i variants en qualsevol de les fonts disponibles. Ací emprarem les dades que provenen dels recomptes padronals i censals, tal com s'ha fet en el capítol sobre la població. Les grans tendències de l'activitat i l'atur en el període 1975-1986 queden prou marcades en aquestes dades. A més, i donat el canvi de tendència en l'atur registrat entre 1986 i 1988, ens servirem també sumàriament de les darreres dades disponibles de les publicacions mensuals de la direcció general d'Ocupació, del departament de Treball, i de l'INEM.

Cal notar d'entrada, però, que malgrat la utilitat de totes aquestes dades, especialment per a establir comparacions de la situació en diversos anys, la realitat no hi queda plenament reflectida. L'economia submergida, per exemple, és un fenomen important d'aquest període, però que resta amagat en les dades estadístiques. El que s'havia dit d'Itàlia, val en aquest període per a Catalunya: si la taxa tan elevada d'aturats i de no actius sense cobertura econòmica, deduïbles de les estadístiques oficials, no hagués comptat en aquest període amb l'economia submergida i amb l'activació dels ajuts intrafamiliars, la situació social viscuda hagués resultat explosiva.

Abans, però, de passar a l'anàlisi quantitativa, cal precisar alguns aspectes terminològics. Anomenarem ***població activa*** la integrada per les persones d'amb-

dós sexes de 16 o més anys d'edat, que formen part de la mà d'obra dedicada a la producció de béns i serveis (població activa ***ocupada***) o es troben disponibles i a la recerca d'un treball remunerat (població activa ***desocupada***). Aquesta última, a la vegada, s'ha classificat en població que busca ocupació per primera vegada, i població en atur amb ocupació anterior. Quant a la ***població inactiva***, està integrada per aquelles persones no comptabilitzades com a població activa, i per tant incloses en algunes de les situacions següents: retirats, jubilats i pensionistes; rendistes; escolars o estudiants, excepte aquells de 16 i més anys, que alhora treballen (i entren ja en la classificació d'actius) tots els menors de 16 anys; les persones dedicades a la feina de la pròpia llar, els incapacitats permanents per al treball; i d'altres no actius, com són ara els opositors, els que depenen de prestacions o assistències de tipus benèfic, etc.

La població que fa el ***servei militar***, ara com ara només masculina, és comptada dins la població activa, per tal de facilitar la comparació internacional, on en general és considerada així, a diferència de les estadístiques espanyoles on apareix comptabilitzada a part.

Aquesta terminologia implica alguns desajustaments notables amb el significat obvi de les paraules i l'ús de les mateixes en el llenguatge normal. Alhora, però, alguns d'aquests desajustaments són susceptibles de posar en qüestió els mateixos conceptes i la metodologia habitualment emprats en la classificació de la població segons la seva activitat. Aquestes incongruències poden referir-se, per exemple, al fet que es considerin «no ocupades» les persones —fonamentalment dones— que es dediquen a la feina de la llar pròpia. O bé al fet que no es comptabilitzin les persones que realitzen treballs remunerats a temps parcial, però sense relació contractual. Forma part també de les deficiències de les estadístiques el problema del límit inicial de l'edat laboral: si a partir de 1981 la població de menys de 16 anys queda exclosa, per definició, de la població activa, en canvi l'any 1975 les estadístiques comptabilitzaven com a actius una tercera part de la població de 15 anys, i una sisena part de la de 14 anys. D'altra banda, també es presten a confusions els termes «ocupat» i «actiu», ja que la població «desocupada» és considerada «activa», la qual cosa fa que hom no pugui associar «actiu» amb enfeinat.

b) *L'evolució general en el període de 1975 a 1986*

En l'estudi de l'evolució de l'activitat de la població, es poden agrupar en tres blocs principals els factors que hi han tingut un paper principal. Un primer bloc ve donat per l'evolució de la població total i de l'estructura d'edats d'aquesta població. El segon bloc és el dels factors que provenen més directament de l'economia i la seva repercussió en el mercat de treball: activitat-no activitat, i ocupació-atur. Finalment, hi ha un tercer bloc referit a la peculiar evolució que ha tingut l'activitat femenina, per causes que si bé mantenen relació amb l'economia, s'insereixen en una xarxa de motivacions sòcio-culturals que ultrapassen l'àmbit estrictament econòmic.

Les característiques més generals de l'evolució de l'activitat de la població de 16 i més anys, deixant de moment de banda la diferenciació per sexes, són el creixement del nombre de desocupats (activa) en prop de 414.000 individus, el creixement d'inactius de 16 i més anys en 361.000, i la disminució dels ocupats en prop de 312.000 (*Taules 2.2* i *2.3*).

Sense pretendre que aquestes xifres representin una quantificació exacta del fenomen, es tracta de diferències de signe inequívoc, i de magnituds prou rotundes, como per a definir-nos les grans línies de l'evolució durant el període 1975-1986: en síntesi, l'increment de la població de 16 i més anys, juntament amb el decreixement del nombre d'ocupats, ha significat un considerable increment del nombre d'aturats i d'inactius.

Pel què fa als factors demogràfics, cal observar que el pas dels deu anys i escaig que va del 31-XII-1975 al 1-IV-1986 ha portat a un creixement absolut i relatiu de la població de més de 16 anys, que ha vist entrar en aquesta categoria les generacions plenes nascudes entre 1960 i 1970, i ha experimentat alhora els efectes de l'allargament de la vida. D'aquesta forma el conjunt de la població de 16 i més anys, en excloure precisament les generacions infantils que són les que han minvat considerablement, experimenta un augment superior al del total de la població. Es tracta d'un augment sostingut durant els dos quinquennis, a diferència del de la població total que únicament augmenta en el primer quinquenni 1976-1981. És de preveure que fins al 1991 segueixi augmentant la població de 16 i més anys. A partir d'aquest any, per contra, començaran a complir els 16 anys les generacions afectades per la reducció de la natalitat *(Taula 2.2)*.

La població de 16-64 anys, que és el contingent

Taula 2.2

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ (ACTIVA I INACTIVA)

Creixement de la població activa ocupada i desocupada, inactiva, i per grups d'edat
(en milers de persones)

				Diferència		*% sobre total*		*Índex 1975 = 100*	
	1975	*1981*	*1986*	*1986-1975*	*1975*	*1981*	*1986*	*1981*	*1986*
Actius[1]	**2.245,5**	**2.255,8**	**2.347,5**	**+102,0**	**39,7**	**37,9**	**39,3**	**100**	**105**
Inactius	**3.414,7**	**3.700,6**	**3.631,1**	**+216,4**	**60,3**	**62,1**	**60,7**	**108**	**106**
16 i més	1.876,2	2.120,2	2.238,0	+361,8	33,1	35,6	37,4	113	119
Població per grups d'edat									
0-15	1.538,5	1.580,3	1.393,0	—145,4	27,2	26,5	23,3	103	91
16 i més	4.121,7	4.376,1	4.585,6	+463,8	72,8	73,5	76,7	106	111
16-64	3.542,2	3.717,8	3.848,6	+306,3	62,6	62,4	64,4	105	109
65 i més	579,5	658,3	737,0	+157,4	10,2	11,1	12,3	106	101
Total[2]	**5.660,2**	**5.956,4**	**5.978,6**	**+318,4**	**100**	**100**	**100**	**105**	**106**

Les dades són les relatives a 31 de desembre de 1975, 1 de març de 1981 i 1 d'abril de 1986. Amb tot, la informació relativa a l'activitat es refereix al moment en què s'omplien els fulls, que en el cas de 1975 era ja ben entrat el 1976.

1. Les dades sobre la població activa ja inclouen la població que fa el servei militar, segons la pràctica habitual europea. Les xifres d'aquest grup eren de 35.046 individus el 1975, 37.758 el 1976 i 35.726 el 1986. D'altra banda, en el càlcul, s'exclou la població menor de 16 anys.
2. Alguns ajustaments de xifres, com els «no consta», o l'arrodoniment dels decimals, poden fer variar lleugerament algunes dades.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE i el CICD.

Taula 2.3

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA OCUPADA I DESOCUPADA

(en milers de persones)

				Diferència		*% sobre total*		*Índex 1975 = 100*	
	1975[1]	*1981*	*1986*	*1986-1975*	*1975*	*1981*	*1986*	*1981*	*1986*
Actius	2.245,5	2.255,8	2.347,5	+ 102,0	100	100	100	100	105
Ocupats	2.151,7	1.854,4	1.839,1	—312,6	95,8	82,2	78,3	86	85
Desocupats	58,8	364,3	472,7	+ 413,9	2,6	16,2	20,1	620	804
— amb ocup. anter.	—	245,3	299,1	—	—	10,9	12,7	—	—
— cercant 1a. feina	—	119,0	173,6	—	—	5,3	7,4	—	—
Total població de 16-64 anys	**3.542,2**	**3.717,8**	**3.848,6**	**+ 306,3**	**62,6**	**62,4**	**64,4**	**105**	**109**

1. El total d'actius de 1975 és el de l'INE. Però en el desglossament entre ocupats i desocupats, s'han utilitzat les dades del CIDC.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE i el CICD.

en edat potencialment activa de la població, suposava el 1986 prop de les dues terceres parts de la població total, i va incrementar-se en un 9 % a un ritme sostingut al llarg dels deu anys. També va mantenir un ritme constant de creixement la població més gran de 65 i més anys, però ho féu en unes proporcions força més elevades, d'un 27 %. Mentre que la població més jove, de 0-15 anys, que entre 1975 i 1981 encara augmentava lleugerament, va decréixer acceleradament entre 1981 i 1986. En conjunt, els dos grups de població en edats potencialment no actives equilibren pràcticament l'efectiu total a causa del fort augment de la població més gran i de la forta disminució dels menors, de forma que el conjunt d'aquests dos grups d'edats, el 1986 suma pràcticament el mateix nombre d'habitants que el 1975.

c) *La població activa, ocupada i desocupada*

En relació als factors de tipus econòmic, l'increment del nombre d'aturats i de no actius, i el decreixement del nombre d'ocupats, han estat els trets més sobresortints en l'evolució que estem comentant, com ho assenyalen les dades que quantifiquen aquesta evolució entre 1975 i 1986.

L'augment de més de 300.000 individus en edats potencialment actives, entre 1975 i 1986, ha incrementat més el nombre total d'inactius (200.000) que d'actius (100.000) d'aquestes edats. En el primer quinquenni, de 1975 a 1981, gairebé tot l'augment de la població de més de 16 anys —uns 254.000 individus— incrementa la població inactiva, mentre que en el segon quinquenni l'increment —que és de 210.000— es reparteix equilibradament entre la població inactiva i la població activa. Per a explicar aquestes diferències, resulta clau el canvi en l'orientació del paper de les dones respecte a l'activitat, que comentarem més endavant.

El gran creixement dels aturats i l'important decreixement de la població ocupada, entre 1975 i 1986, ha estat remarcat ja com a tret clau de l'evolució general. L'any 1975 ens trobem encara gairebé en una situació de plena ocupació. Pot ser, a més, que les dades del padró pateixin d'una certa inexhaustivitat en referència al fenomen de l'atur. De fet, el padró encara no distingeix si es tracta d'aturats anteriorment ocupats o si són joves que cerquen la primera feina. El padró de l'any 1986, d'altra banda, dóna la taxa màxima d'atur registrat a Catalunya, encara que les estimacions assenyalen el 1984 com l'any de màxim atur. Entre els anys 1980 i 1985 la taxa d'atur a Catalunya superava la d'Espanya, però la situació canvia progressivament entre 1986 i 1988.

Dels recomptes padronals i censals es dedueix que pràcticament tota la disminució absoluta del nombre d'ocupats, uns 300.000, es produeix en els primers cinc anys (1975-1981), encara que en relació al conjunt de la població activa segueixi baixant la proporció en el quinquenni següent *(Taula 2.3).*

Els desocupats arriben a superar el 20 % dels actius el 1986. Però entre ells les taxes d'atur juvenil (16-24 anys) superaven el 40 % de la població activa d'aquestes edats. El nombre d'aturats que cerquen la primera feina s'estén considerablement (més en el primer quinquenni que en el segon). La població d'aquestes edats perllonga per aquesta raó (i per d'altres, com és ara la de l'increment dels estudiants no actius), la seva dependència de la llar paterna i el retard en l'edat de contraure matrimoni.

d) *La població inactiva*

Comparant el col·lectiu dels jubilats, retirats i pensionistes amb el del total de la població del 65 i més anys, resulta que el 1975 els primers feien un total equivalent al 75 % de la població de 65 i més anys. L'any 1986, però, aquest grup era ja més nombrós que el del conjunt dels vells. Això s'ha esdevingut perquè d'una banda s'ha reduït força la població de 65 i més anys que roman activa, i de l'altra, perquè s'ha donat un fort augment en la població d'edats inferiors als 65 anys que s'ha retirat de l'activitat, amb pensió o sense; el tancament d'empreses i les reduccions de personal, per exemple, han portat a jubilacions anticipades. *(Taula 2.4).*

També els capítols d'incapacitats permanents i algunes situacions de les classificades com «altres inactius», que han augmentat, afecten en bona part persones d'edats inferiors als 65 anys. El nombre d'estudiants de 16 i més anys «no actius» s'ha duplicat amb escreix al llarg del període. En aquest col·lectiu, que el 1986 superava els 300.000 individus, no hi són inclosos els estudiants que s'han declarat actius, és a dir, que treballen alhora que estudien. L'únic grup d'aquests grans col·lectius «inactius» que entre 1975 i 1986 ha tingut una tendència decreixent és el de les persones dedicades a les feines de la pròpia llar, les quals han passat d'un 66 % a un 46 % del total de la població inactiva de més de 16 anys.

Entre la població dita inactiva, les dades disponibles deixen veure una evolució discrepant segons es tracti de l'activitat dels homes i de les dones. És l'aug-

Taula 2.4
POBLACIÓ INACTIVA
Evolució per categories, en milers de persones

	1975[1]	*1981*	*1986*	*Diferència 1986-1975*	*1975*	*% sobre total 1981*	*1986*	*Índex 1975 = 100 1981*	*1986*
Jubilats, retirats i pensionistes	436,5	676,4	814,1	+ 377,6	12,8	18,3	22,4	155	186
Rendistes	5,7	7,2	5,8	+ 0,1	0,2	0,2	0,2	126	102
Estudiants de 16 anys i més, no actius	143,0	203,6	303,6	+ 160,6	4,2	5,5	8,4	142	212
Feines pròpia llar	1.255,9	1.164,7	1.025,5	—230,4	36,8	31,5	28,2	93	82
Incapacitats i altres	35,0	68,4	88,8	+ 53,8	1,0	1,8	2,4	195	254
Inactius									
— de 16 i + anys	1.876,2	2.120,2	2.238,0	+ 361,8	55,0	57,3	61,6	113	119
— de 0 a 15 anys[1]	1.538,5	1.580,3	1.393,1	—145,4	45,0	42,7	38,4	103	91
Total inactius	**3.414,7**	**3.700,6**	**3.631,1**	**216,4**	**100**	**100**	**100**	**108**	**106**

1. Per a l'any 1975, en els padrons hi constava com a població activa el 34,3 % dels de 15 anys, el 14,9 % dels de 14 anys i 690 individus d'edats inferiors. Tanmateix, a efectes d'homogeneïtzació de les dades, a la taula excloem d'aquesta categoria tots els individus de menys de 16 anys, tal com es fa per als anys 1981 i 1986.

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'INE i el CICD.

ment de l'activitat de les dones el que permet una diferència absoluta positiva del total d'actius; en canvi, el gran creixement de la població inactiva es deu en un 75 % als homes i únicament en un 25 % a les dones *(Taula 2.5)*. S'accentua així considerablement, en els anys vuitanta, la incidència d'un fenomen sòcio-cultural de gran volada: la progressiva incorporació de la dona al conjunt d'«actius» i la progressiva retracció del gran col·lectiu format per les dones dedicades únicament a les feines de la pròpia llar. Cal recordar, a més, el fet que molt treball femení resta en l'economia submergida; l'any 1986 es calculava que el 36 % de les dones que treballaven ho feien en el mercat irregular o economia submergida, enfront d'una proporció molt inferior, del 16 %, per als homes. Tot i així, l'èmfasi amb el qual subratllem el canvi d'actitud i de tendència no ens ha de fer perdre de vista les dimensions reals de la situació: el 1986 el conjunt de dones «actives» no arribava a la meitat del conjunt d'homes «actius» *(Taula 2.5)*. Cal assenyalar, a més, que el creixement del nombre de dones actives podria, a causa del parany de la terminologia, induir-nos a un error. De fet, entre 1981 i 1986 van augmentar més les dones desocupades que les dones ocupades. Amb tot, les dones ocupades augmenten en un 10 %, quan els homes ocupats minven en un 5 %. I el mateix creixement del nombre de dones desocupades indica una actitud i una expectativa en procés de canvi. A diferència també del què succeeix amb els homes, són més les dones desocupades amb ocupació anterior que les que busquen la primera feina *(Taula 2.6)*.

e) *L'evolució de la població activa segons categories professionals*

Les dades que recull la *Taula 2.7* assenyalen amb prou força uns trets generals que són indici de transformacions en l'estructura social. Cal no oblidar, però, que es tracta de grups professionals molt amplis, que abasten sovint població activa pertanyent a estrats socials diferents.

En síntesi, es poden fer les següents observacions:

1. Grups de professions que augmenten considerablement el seu pes en el conjunt de la població activa:

— El personal directiu de l'administració i de les empreses ha duplicat amb escreix el seu nombre, passant en el període 1975-1986 de l'1,4 % al 3,5 % de

Taula 2.5
POBLACIÓ ACTIVA, PER SEXES I GRUPS D'EDAT
Evolució en milers de persones

	1975	1981	1986	Diferència 1986-1975	% sobre total 1975	% sobre total 1981	% sobre total 1986	Índex 1975 = 100 1981	Índex 1975 = 100 1986
Homes									
Actius	1.640,2	1.633,9	1.603,2	— 37,0	39,8	37,3	35,0	99	98
Inactius	355,3	470,7	607,7	+ 272,4	8,1	10,8	13,3	140	181
16 a 64 anys	1.743,5	1.839,6	1.916,0	+ 172,5	42,3	42,0	41,8	106	110
65 i més anys	231,9	265,1	294,9	+ 63,0	5,6	6,1	6,4	114	127
16 i més anys	1.975,5	2.104,6	2.210,9	+ 235,4	47,9	48,1	48,2	107	112
Dones									
Actives	605,3	621,9	744,3	+ 139,0	14,7	14,2	16,2	103	123
Inactives	1.540,9	1.649,5	1.630,3	+ 89,4	37,4	37,7	35,6	107	106
16 a 64 anys	1.798,7	1.878,1	1.932,1	+ 133,4	43,6	42,9	42,1	104	107
65 i més anys	347,6	393,3	442,6	+ 94,9	8,4	9,0	9,7	113	127
16 i més anys	2.146,3	2.271,5	2.374,7	+ 228,4	52,1	51,9	51,8	106	111

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'INE i el CICD.

Taula 2.6
POBLACIÓ OCUPADA I DESOCUPADA
Evolució per sexes, i segons si tenien una ocupació anterior
(en milers d'habitants)

	1981	1986	Diferència 1986-1975	% sobre total 1981	% sobre total 1986	Índex 1975 = 100 1986
Homes						
Ocupats	1.357,0	1.293,7	—63,4	60,2	55,1	95
Desocupats						
— amb ocupació anterior	179,9	191,9	+ 12,0	8,0	8,2	107
— cercant 1a. feina	59,9	81,9	+ 22,0	2,6	3,5	137
Total desocupats	**239,8**	**273,8**	**+ 34,0**	**10,6**	**11,7**	**114**
Total actius	**1.633,9**	**1.603,2**	**—30,7**	**72,4**	**68,3**	**98**
Dones						
Ocupades	497,4	545,4	+ 48,0	22,0	23,2	110
Desocupades						
— amb ocupació anterior	65,4	107,2	+ 41,8	2,9	4,6	164
— cercant 1a. feina	59,2	91,7	+ 32,5	2,6	3,9	155
Total desocupades	**124,5**	**198,9**	**+ 74,4**	**5,5**	**8,5**	**160**
Total actives	**621,9**	**744,3**	**+ 122,4**	**27,6**	**31,7**	**120**

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE i el CIDC.

Taula 2.7
POBLACIÓ ACTIVA PER PROFESSIONS
Distribució percentual d'ocupats i desocupats per a cada període en relació a la població activa

	% d'ocupats més desocupats sobre el total de població activa			*Diferència*	*% de desocupats sobre la pob. activa de la professió*	
	1975	*1981*	*1986*	*1986-1975*	*1981*	*1986*
Professionals i tècnics	6,8	9,4	12,3	+ 5,5	8,1	7,5
Personal directiu de l'administració i d'empreses	1,4	2,0	3,5	+ 2,1	3,4	4,0
Personal administratiu	13,0	14,9	13,9	+ 0,9	9,0	12,1
Comerciants i venedors	9,8	10,6	11,6	+ 1,8	7,1	9,2
Personal hosteleria i altres serveis	8,9	8,7	9,6	+ 0,7	9,6	12,4
Agricultors, ramaders, pescadors i caçadors	6,6	5,3	4,7	—1,9	2,6	3,1
Treballadors no agraris	52,9	48,6	44,1	—8,8	15,7	15,4
Professionals de l'exèrcit	0,6	0,3	0,2	—0,4	—	—
Total	**100**	**100**	**100**			

S'exclouen dels totals anuals els habitants dels quals no consta relació amb l'activitat, les persones actives que no especifiquen la professió, i els aturats que busquen la primera feina. Com que aquests contingents són variables, poden introduir alteracions en les dades, encara que es pot considerar que mantenen la seva significació.

Font: Elaboració pròpia, a partir de dades del CIDC, i L'INE.

la població activa classificada. Té una proporció d'aturats baixa, gairebé de quatre vegades inferior a la dels treballadors no agraris.

— Els professionals i tècnics han duplicat gairebé el seu percentatge entre les professions classificades, passant del 6,8 % al 12,3 % del total entre 1975 i 1986. La seva proporció d'aturats és la meitat de la dels treballadors no agraris.

2. Grups de professions que disminuixen en el conjunt de la població activa:

— Els treballadors no agraris: de la indústria, de la construcció... és amb molt el grup professional més nombrós de la població activa en aquest període, però ha baixat del 52,9 % que tenia l'any 1975 al 44,1 % de la població activa classificada, amb una pèrdua de prop de 250.000 persones en els deu anys. És el grup amb taxes més elevades d'atur.

— Els agricultors, ramaders, pescadors i caçadors. És l'altre grup que minva els seus efectius de personal: passen del 6,6 % al 4,7 % de la població activa classificada entre 1975 i 1986. És peculiar d'aquest grup la baixa taxa d'atur (una cinquena part de la dels treballadors no agraris).

3. Grups de professions que mantenen un cert equilibri, amb lleuger augment en el conjunt de la població activa classificada. Caracteritzen aquests grans grups el fet de mantenir en conjunt un nombre absolut d'habitants actius prou semblant entre 1975 i 1986, alhora que relativament el percentatge del seu pes en la població activa total augmenta lleugerament. Mantenen proporcions elevades de població aturada, les més elevades després de les dels treballadors no agraris. Amb aquestes característiques trobem:

— Els comerciants i venedors, amb l'11,6 % de la població activa el 1986, és el grup que relativament més ha crescut i manté una proporció d'aturats menys elevada, tres cinquenes parts de la proporció d'aturats dels treballadors no agraris.

— El personal administratiu ofereix la peculiaritat de donar unes xifres més elevades el 1981 que el 1975 i el 1986. Entre aquests dos anys el nombre absolut roman estable, i relativament augmenta una mica el seu pes en la població activa, que el 1986 era de 13,9 %. La taxa d'aturats és elevada, de prop de quatre cinquenes parts de la proporció d'aturats dels treballadors no agraris.

— El personal d'hosteleria i d'altres serveis manté característiques semblants a les descrites per al personal administratiu, excepte que l'any 1981 dóna proporcions no més altes, sinó més baixes que les del 1975 i el 1986. En aquest darrer any signifiquen el 9,6 % de la població activa total. La taxa d'atur és la més elevada després de la dels treballadors no agraris.

f) *L'evolució de 1986 a 1988*

Els recomptes censals i padronals de la població han fornit les dades bàsiques emprades en aquest text. Això ha fet que el període analitzat (1975-1986) es trobi amb un endarreriment de dos anys respecte al període tipus, 1977-1988, que hom pretén analitzar. És per això que en aquest apartat farem una sumària referència a l'evolució entre 1986 i 1988. Aquest període té l'interès d'assenyalar importants canvis de signe en els trets més generals que hem remarcat per al període 1975-1986.

Des de la data de l'últim recompte padronal de la població (abril del 1986) fins al desembre del 1988, podem calcular en base a les dades de l'INEM (Instituto Nacional de Empleo) un descens de l'atur de l'ordre dels 100.000 individus. Això implica un increment de la població ocupada superior a aquesta xifra, ja que a més d'absorbir aquest nombre d'aturats la població activa ha continuat incrementant els seus efectius en complir 16 anys unes generacions ben plenes. El 1988 acaba amb una xifra d'aturats registrats calculada en 369.471. Ha estat una novetat en aquest any aconseguir que el mínim anual d'aturats que per raons estacionals es dóna en els mesos de juliol i agost s'hagi repetit pràcticament en acabar l'any, sense fer la corba ascendent usual de cada tardor *(Taula 2.8)*.

Taula 2.8
EVOLUCIÓ DE L'ATUR REGISTRAT
Variació anual per al període 1986-1988

	Atur registrat
1986	+ 10.413
1987	—27.088
1988	—75.654
Total	**—92.329**

Font: Full mensual d'ocupació. Direcció general d'Ocupació, del departament de Treball.

Catalunya, que fins al 1985 registrava taxes d'atur un xic superiors a les del conjunt de l'estat, en els últims tres anys se n'ha distanciat progressivament. Si en acabar el 1988 la taxa d'atur registrat es calculava per al conjunt de l'estat en un 18,8 % de la població activa, per a Catalunya es calculava en un 15,8 %, i això implica una reducció en 5 punts (una quarta part) en tres anys i de tres punts en l'últim any. Encara, però, es tracta de taxes d'atur força elevades en el conjunt d'Europa. L'any 1985 la mitjana d'atur de l'Europa dels Dotze era del 10,9 % de la població activa.

La població activa masculina roman virtualment estancada, mentre que la població activa femenina segueix una ràpida ascensió: creixement de 120.000 dones actives entre desembre de 1986 i juny de 1988, segons es pot deduir de les dades del Full Mensual d'Ocupació (gener 1987 i juny 1988). Si el 1986 el nombre de dones actives en relació al nombre d'homes actius s'acostava a la relació d'1 a 2, el juny del 1988 la trobem substituïda per una altra de 3 a 5.

En la població activa masculina el creixement de la població ocupada es compensa amb el descens de la població aturada. En la població activa femenina, en canvi, augmenta la població ocupada i augmenta també la població aturada, concentrant-se pel que sembla aquest darrer augment en la població femenina de més de 25 anys.

3. ELS SINDICATS I L'ORGANITZACIÓ PATRONAL

JORDI SABATER

1. EL SINDICALISME

Per parlar del sindicalisme a Catalunya, i tenint en compte que les grans decisions i acords de política econòmica es prenen a Madrid, ens caldrà referir-nos necessàriament al context general espanyol.

Les principals organitzacions sindicals, d'altra banda, són també d'àmbit estatal, a diferència del que succeix a Euskadi amb el fenomen de la ELA-STV. Per tant, les estratègies sindicals, els marcs de negociació col·lectiva o les polítiques d'ocupació, es defineixen per a tot l'estat.

a) *El sindicalisme i la transició democràtica*

A partir dels anys seixanta s'havia produït una revifalla del moviment obrer, que arribà a ser un protagonista clau, des de llavors, de la lluita antifranquista.

És en aquell context que es produeix el relleu en l'hegemonia organitzativa de les centrals històriques CNT i UGT per dues noves organitzacions, **Comissions Obreres (CCOO)** i la **Unió Sindical Obrera (USO)**, creada el 1960 per un grup de militants obrers procedents del cristianisme progressista.

Així doncs, el moviment obrer català d'aquests anys es caracteritzà per una gran politització, amb reivindicacions més d'ordre polític general que no pas estrictament laborals.

Els anys setanta, la lluita sindical s'accentua, els conflictes laborals augmenten, i tenen cada vegada més intensitat i repercussions. Es retorna, en part, a les lluites laborals, a la realitat de l'empresa i a la negociació col·lectiva, sense oblidar però les reivindicacions polítiques.

Amb la mort de Franco, les lluites obreres encara augmenten més, malgrat estar encara a la clandestinitat, i s'impulsen nombroses mobilitzacions com la del Baix Llobregat el 1976, o les vagues a Seat, Roca, i altres empreses. La pressió obrera provoca la ruptura sindical, que es concreta en el desmantellament del sindicat vertical anomenat *Organización Sindical Española* (OSE), i el pas cap a un sindicalisme representatiu. A parti d'aquí, es crea una situació interina d'«il·legalitat consentida» fins arribar a la definitiva legalització l'abril de 1977.

El final de la clandestinitat, però, arriba en un moment de feblesa, potser a excepció de CCOO, i encara. L'adaptació a la nova realitat democràtica no és fàcil, tant des d'un punt de vista programàtic com organitzatiu.

Fins a principis de la transició, CCOO era un moviment socio-polític, amb una estructura oberta, la més influent i estructurada de les quals era la lligada al PSUC. El juliol de 1976, a l'Assemblea General de Barcelona, decideix constituir-se en «sindicat de nou tipus», i deixa de ser un moviment per passar a ser una **central sindical** en sentit clàssic. CCOO contempla, en la seva estructura interna, l'existència d'òrgans autònoms per a cada *«Comunidad Autónoma»*.

USO havia tingut una crisi important a principis dels setanta. A Catalunya va mantenir contactes estrets amb Convergència Socialista, fins que amb la constitució del PSC-PSOE el socialisme català es va decantar definitivament cap a la UGT. Progressivament la USO va anar perdent posicions, fins a quedar relegada a un tercer lloc, després d'un intent frustrat d'integració a la UGT el 1977.

D'aquests anys, és de destacar el resssorgiment de les dues centrals històriques, la UGT i la CNT. La revifalla de la UGT, força marginal els anys seixanta, va lligada al paper rellevant que juga el mateix partit socialista espanyol.

La CNT, en canvi, inicia la seva reconstrucció el 1979 canalitzant sobretot el descontentament de certs sectors contraris a la línia que anaven prenent les organitzacions hegemòniques de l'esquerra. Malgrat les expectatives que inicialment generà, aviat entrà en una ràpida decadència i quedà abocada novament a un paper marginal.

Aquestes quatre organitzacions no esgoten el mapa sindical d'aquells moments. Cal fer esment també dels nombrosos sindicats que es creen o reapareixen entre 1975 i 1977, com Solidaritat d'Obrers de Catalunya, les Comissions Obreres Anticapitalistes, el Moviment Obrer Autogestionari, la Unió de Pagesos, i d'altres.

La signatura (octubre de 1977) dels **Pactes de la Moncloa** implica un canvi fonamental en la línia seguida pels sindicats, i representa un primer pas per tal d'encarar la crisi econòmica. En general, implica l'acceptació d'una línia de moderació salarial i reivindicativa, i un programa d'austeritat. Els Pactes tingueren un caràcter fonamentalment polític, i foren signats pels partits, i no pas pels sindicats. Però els partits pressionaren per obtenir l'acceptació d'aquesta nova orientació. En certa manera, els Pactes de la Moncloa signifiquen la manifestació de la subordinació política del moviment sindical, tal com assenyala Fausto MIGUÉLEZ (1984).

El 1978 es celebren les primeres eleccions sindicals de la democràcia. A Catalunya, CCOO obté un triomf clar, i confirma el seu poder capdavanter en el sindicalisme, també a nivell de tot l'estat. Aquestes eleccions ja manifestaren la clara tendència dual del sindicalisme: el 60 % dels delegats eren d'UGT o de CCOO, i tota la resta són o bé d'independents o bé d'organitzacions amb resultats marginals o sectorialment especialitzades.

A partir de 1979, la UGT opta pel que alguns autors han anomenat una *«resindicalització»* de la seva estratègia (ZUFIAUR, 1985), que suposa el pas cap a uns models de tall neocorporativista, basats en acords marc, que primen la negociació sobre la pressió. D'altra banda, les organitzacions patronals volen trencar el front sindical, centralitzar la negociació col·lectiva i aïllar CCOO. Per la seva part, el govern també veu de bon ull aquestes iniciatives, que frenen la conflictivitat social.

El primer pas en aquesta línia fou la signatura per part de la UGT i la CEOE de l'*Acuerdo Básico Interconfederal*, l'estiu de 1979. Però la consolidació arriba amb l'*Acuerdo Marco Interconfederal* (gener de 1980) i l'aprovació de l'Estatut dels Treballadors.

A Catalunya, la ruptura sindical tingué una intensitat especial, a la qual contribuí la capacitat mobilitzadora i la implantació superior de CCOO.

El frustrat cop d'estat del 23 de febrer de 1981 canvia la situació. La feblesa del govern facilita l'arribar a una concertació social tripartita, i la necessitat de consolidar la democràcia planeja sobre les estratègies de totes les organitzacions. Com a conseqüència de tot això, el juny de 1981 es signa per part del govern, la CEOE, CCOO i la UGT, l'*Acuerdo Nacional de Empleo*.

El 1982 queda marcat per l'incompliment de l'ANE, en bona part, fins al punt de provocar una certa campanya de mobilitzacions sindicals. Però la victòria del PSOE crea unes noves expectatives i obliga a adoptar noves estratègies.

Tot i que no es torna a signar un nou ANE, les forces socials —sense el govern— signen ja iniciat el 1984 un acord interconfederal conegut com l'AI-83. L'any 1984 és, però, més conflictiu que el mateix 1979, sobretot a l'hora de negociar els convenis. En aquest context, el Parlament espanyol aprova la Llei Orgànica de Llibertat Sindical el juliol de 1984, en un procés d'apropament govern-UGT, llei que palesa, d'altra banda, una concepció centralista que discrimina el sindicalisme autonòmic. També és fruit d'aquest apropament la signatura, l'octubre de 1984, de l'*Acuerdo Económico y Social*, amb una vigència biennal. Així, la negociació col·lectiva de 1986, encara dins l'AES, serà ben poc conflictiva.

El 1986 també es celebren les quartes eleccions sindicals. La tendència bipartidista es consolida, i CCOO torna a ser el principal sindicat a Catalunya, però la UGT és més a prop que abans.

Finalitzada la vigència de l'AES, el 1987 no s'arriba a cap acord, i s'obre un període de conflictivitat creixent. Tant UGT com CCOO consideren que ja ha arribat l'hora de millorar el poder adquisitiu dels treballadors, i augmenten les tensions, en general i, sobretot, entre el govern i la UGT.

Tot i que el govern central vol evitar una escalada de la conflictivitat, el cert és que aquest procés de radicalització té el seu punt de màxima expressió en la convocatòria de la vaga general del 14 de desembre de 1988, l'èxit esclatant de la qual marcarà, sens dubte, el futur del sindicalisme espanyol.

b) *La implantació dels sindicats*

El nivell d'**afiliació** del sindicalisme en general, i de les diverses organitzacions sindicals en particulars, és un indicador força revelador de l'abast de la seva implantació més directa. Però hi ha un problema important: les dades de què disposem són imprecises, i de fiabilitat molt limitada. Primer, perquè els sindicats disposen d'un aparell poc eficaç, especialment en els inicis de la transició, i fonamentalment perquè la xifra d'afiliats és un argument propagandístic i d'instrumentalització política de primer ordre. D'altra banda, sovint no es diferencia (sobretot en els primers moments) entre aquells que estan al dia de les seves cotitzacions, que serien els afiliats reals, i aquells que en un determinat moment havien sol·licitat el carnet, però que han deixat de pagar les quotes.

Tanmateix es poden establir grans nivells i tendències. Així, les organitzacions sindicals arriben a la fi a la dictadura, per l'efecte combinat de la clandestinitat i de la repressió, amb molts pocs afiliats, i experimenten entre 1976 i finals de 1978 un creixement espectacular, fins al punt que hom ha pogut parlar d'un *«allau d'afiliacions»*, que va afectar, encara que lògicament en distintes proporcions, tots els sindicats. (Alguns estudis arribaran a parlar d'una afiliació lleugerament superior al 50 % en el conjunt de l'estat espanyol.) En canvi, a partir de 1979 es produeix una ràpida davallada, fins al punt que diversos estudis situen la taxa d'afiliació de 1980 a l'entorn del 30 %. Aquesta davallada continuarà en els anys següents, encara que més suavitzada, fins a deixar la taxa d'afiliació entre un 5 % segons uns, i un 20-25 % segons d'altres.

En definitiva, malgrat la imprecisió de les dades disponibles, es pot afirmar que després d'un gran creixement que situaria el percentatge de sindicació espanyol en una posició intermèdia en el conjunt dels països europeus, aquest decreix ràpidament (sobretot entre 1979 i 1982), fins a situar-se entre els més baixos d'Europa. Bona mostra d'aquesta feble afiliació és que a les eleccions sindicals de 1986, més de la meitat dels delegats elegits sota les sigles de CCOO, UGT i USO no estan afiliats. A més, cal tenir en compte que un percentatge important dels que estan efectivament afiliats participen ben poc en les activitats sindicals. Segons una enquesta de 1980, el 40,9 % dels afiliats no havien assistit mai a una reunió de la secció sindical, i tan sols un 25,3 % ho feia freqüentment. En una altra enquesta, realitzada el 1982, la inassistència a les reunions es rebaixava al voltant d'un 30 %, però prop d'un 43 % declarava acudir poc o mai a manifestacions, i un 25 % a les assemblees (Víctor PÉREZ DÍAZ, 1987).

D'altra banda, i passats els primers moments, l'afiliació sindical manifesta una clara tendència a un bipartidisme hegemònic. CCOO i UGT concentren la gran majoria dels afiliats: segons diversos estudis, prop del 80 % dels treballadors sindicats pertanyen a una d'aquestes dues centrals. Ambdós sindicats sols troben competidors en alguns sectors determinats (funcionaris, ensenyament, tècnics, professionals, quadres, etc.) en els quals tenen menys força i existeixen sindicats específics i independents força arrelats.

El procés de desafiliació no varia aquesta tendència. Estudis de 1978 i de 1983 donen proporcions de concentració de l'afiliació molt semblants. Es més, els sindicats més afectats van ésser els minoritaris no especialitzats.

En canvi, sí que variarà la distribució de l'afiliació entre cadascun dels sindicats hegemònics. Així, CCOO experimentarà entre 1978 i 1980 un descens més acusat que UGT, de manera que ni que continuï essent el sindicat amb més afiliats, les distàncies es redueixen notablement. Però això no vol dir que es produeixi un traspàs d'afiliats de l'un a l'altre: segons dades de 1982, el 82 % dels afiliats no havien canviat mai de sindicat.

Pel que fa a la distribució sectorial, les dades de què disposem mostren que els sectors amb una major afiliació són el metall, químiques, transport, arts gràfiques, tèxtil i construcció. A nivell intern de cadascun dels dos grans sindicats, es pot veure com tant a CCOO com a UGT la federació que aglutina un major nombre d'afiliats és la del metall, seguida a força distància per la de construcció-fusta i la de transports, fins al punt que algun estudi conclou que un de cada quatre afiliats treballa al metall (***Papeles de economía***, núm. 22). Segons aquesta mateixa font, el nivell de concentració de CCOO és superior al de la UGT, ja que sols entre metall i la construcció s'apleguen el 40 % dels membres de Comissions, mentre que a la central socialista la xifra es rebaixa a l'entorn del 33 %.

Aquestes xifres ens mostren quelcom de fonamental: els grans sindicats (que són sempre d'àmbit estatal) estan molt circumscrits als sectors tradicionals, i tenen una escassa presència entre els nous i més puixants. Són uns sindicats fonamentalment de treballadors manuals de la indústria, i amb una gran incapacitat per superar aquests límits.

Quant a l'àmbit territorial, l'afiliació també es concentra en les zones més desenvolupades i industrialitzades. Segons dades de les mateixes organitzacions, a mitjans de la dècada dels vuitanta el 47 % dels membres de CCOO, i el 40 % dels de la UGT, eren de Catalunya, el País Valencià, i Madrid. En tots dos casos el percentatge d'afiliats del Principat se situaria a l'entorn del 15 %, xifra que concorda amb la corresponent al seu pes demogràfic.

Per als sindicats espanyols les **eleccions sindicals** a Catalunya tenen una gran importància, perquè s'hi concentren més d'una cinquena part dels delegats elegibles. Des d'un punt de vista territorial, el 80 % d'aquests delegats s'apleguen a Barcelona i les seves comarques. Pel que fa a les àrees d'activitat, la majoria de treballadors implicats pertanyen a quatre sectors: metall, construcció, tèxtil i alimentació —hostaleria— comerç *(Taula 3.1)*.

En relació a les eleccions sindicals, els treballadors catalans afectats han disminuït, entre 1978 i 1986, de 1.469.054 a 1.160.392 (segons dades de J. Estivill i J. M. de la Hoz), sens dubte pels efectes de la crisi i els nous canvis econòmics. Més significatiu és saber a quantes de les empreses on es poden realitzar eleccions, aquestes s'han produït. Segons dades oficials, el 1986 a Catalunya tan sols es van realitzar eleccions al 29,5 % dels centres, i només el 49,3 % dels treballadors afectats van poder votar.

La implantació electoral segons el tamany de l'empresa és major a les empreses mitjanes i grans, i si ho calculem per sectors econòmics, el de la construcció és el que presenta un nivell més baix.

D'altra banda, el nombre de delegats elegits va disminuir sensiblement de 1978 a 1980, va continuar baixant el 1982 i experimentà una certa recuperació el 1986. En conclusió podem parlar d'una baixa implantació sindical, però superior a la que mostrava l'afiliació.

Un altre tema important és el de la participació electoral, força elevada en comparació amb les xifres d'implantació. Segons fonts oficials, el percentatge de treballadors que van votar als centres on es van realitzar eleccions fou del 79,9 % el 1982, i del 75,1 % el 1986.

A les quatre eleccions que hi ha hagut a Catalunya, CCOO ha aconseguit sempre el primer lloc, amb un percentatge de delegats elegits superior a l'obtingut en el conjunt de l'estat, on a partir de 1982 perd la primera posició. L'evolució a ambdós àmbits ha estat semblant. El 1978 esdevé el sindicat més votat, seguit a distància —més a Catalunya que no pas a l'estat espanyol— d'UGT; el 1980 experimenta una sensible davallada, superior a Catalunya que en el conjunt de l'estat, que no l'impedeix continuar conservant el primer lloc, però amb la UGT molt a prop: els 25 punts de diferència de 1978 a Catalunya es redueixen a 9,6, mentre a tot l'estat passen de 12,8 a 1,6. El 1982 augmenta lleugerament, però més ho fa UGT, que s'apropa a Catalunya a una mica més de 8 punts i al conjunt de l'estat la supera per tres punts. Quelcom de molt semblant passarà el 1986: el lleuger augment experimentat no impedeix que UGT a Catalunya s'apropi més —a 4,2 punts— i en el conjunt de l'estat augmenti la seva diferència (6,4 punts). CCOO, per tant, ha vist com a Catalunya la seva hegemonia inqüestionable inicial ha anat

Taula 3.1
DELEGATS SINDICALS ELEGITS, PER SECTORS ECONÒMICS
Evolució per les eleccions de 1978, 1982 i 1986

Sector	*Delegats elegibles 1978-1982*	*Elegits 1978*	*%*	*Elegits 1982*	*Delegats Elegibles %*	*Elegits 1986*	*1986*	*%*
Metall	12.893	10.438	80,9	5.759	44,7	10.224	5.217	51,0
Tèxtil	9.757	7.171	73,5	3.634	37,2	7.913	4.197	53,0
Construcció	10.974	4.771	43,5	1.574	14,3	5.272	1.777	33,7
Química	5.140	3.739	72,7	2.512	48,9	5.051	3.204	63,4
Alimentació-hostaleria-comerç	9.061	3.831	42,3	3.523	38,9	14.936	4.516	30,2
Transport. i com.	2.702	1.162	43,0	1.352	50,0	2.748	1.398	50,9
Banca	1.850	1.820	98,4	1.796	97,1	1.850	1.826	98,7

Font: J. Estivill i J. M. de la Hoz, *La cultura política dels treballadors de Catalunya*, Barcelona, 1988.

erosionant-se, mentre que la UGT ha millorat constantment els resultats durant aquests anys, tant a Catalunya com a l'àmbit estatal. Un progressiu creixement que en el conjunt de l'estat li ha permès d'esdevenir el sindicat amb més delegats elegits. A Catalunya USO serà la tercera força sindical, però molt allunyada de les dues primeres. El 1980 augmentarà sensiblement, però el 1982 tornarà a baixar en la mateixa proporció. Aquesta evolució és paral·lela a l'àmbit català i espanyol *(Taula 3.2)*.

Pel que fa a la distribució comarcal, el fet més decisiu és l'enorme pes del Barcelonès, seguit a molta distància del Vallès Occidental, el Baix Llobregat i el Vallès Oriental. Fora d'això, CCOO es mostra especialment forta en termes proporcionals a la Vall d'Aran, l'Alt Empordà, el Maresme, i la Ribera d'Ebre. Per la seva part, UGT obté tots els delegats elegits a la Cerdanya i al Pallars Sobirà, tant a les eleccions de 1982 com a les de 1986, i una gran representativitat a l'Alt Urgell, l'Urgell, les Garrigues, la Garrotxa, la Segarra, el Ripollès, el Berguedà i el Pallars Jussà. De fet, a les eleccions de 1986 obté més delegats que CCOO a 25 de les 38 comarques, i és l'únic sindicat que és present a totes elles. No obstant això, es veu superat per CCOO a les zones amb un major nombre de treballadors i amb major trajectòria sindical i de lluita (Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Occidental). Quant a la USO, cal remarcar els seus bons resultats al Baix Camp, i pel que fa al CSC la seva presència al Baix Empordà, molt per damunt de la mitjana catalana. CNT també obté uns resultats molt superiors a la resta de comarques, al Baix Penedès, i els no afiliats hi són especialment presents al Vallès Oriental, l'Anoia, Osona, la Conca de Barberà, l'Alt Penedès i el Barcelonès. Això no obstant, les oscil·lacions són força habituals en els resultats comarcals, i la majoria d'elles tenen molta poca participació en el còmput global *(Taula 3.3)*.

Si ens fixem en els resultats d'acord amb la dimensió de l'empresa, comprovem que a les eleccions de 1986, per al conjunt de Catalunya, UGT obté millors resultats a les empreses d'entre 6 i 50 treballadors, mentre que CCOO domina a les mitjanes i grans.

Per sectors econòmics, tant CCOO com UGT obtenen el major nombre de delegats al metall, pel pes del sector a Catalunya, encara que significativament el 1986, pel que fa als delegats ugetistes, són més els que procedeixen de l'alimentació-hosteleria-comerç. Des del punt de vista dels percentatges obtinguts, el 1978 CCOO aconseguia millors resultats a la construcció, seguit de l'energia, el metall i el tèxtil. En canvi UGT, que no podia superar CCOO en cap dels grans sectors, obtenia uns resultats molt fluixos a la construcció, i mitjans al metall. El 1986 la situació ha canviat. UGT supera CCOO en alimentació-hosteleria-comerç i transports, mentre que CCOO obté els millors percentatges a sanitat i energia, encara que el metall continuï essent el nucli més important *(Taula 3.4)*.

c) *El present i el futur dels sindicats*

Catalunya i el conjunt de l'estat inicien la transició cap a la democràcia amb unes organitzacions sindicals molt febles. Els sindicats, per tant, han de créixer, consolidar-se i contribuir a crear un nou marc de relacions laborals en un context difícil, marcat per la voluntat d'assolir i d'enfortir la democràcia (la qual cosa obliga sovint a frenar iniciatives i a adoptar decisions amb motivacions extra-laborals), i per la crisi econòmica que ben aviat farà notar els seus efectes, agreujats a més pel retard amb què es prenen les primeres mesures per afrontar-la. Han d'aconseguir guanyar-se el suport dels obrers, tot mostrant llur eficàcia en respondre a les seves demandes, i el reconeixement governamental i patronal, no tan sols tenint

Taula 3.2
LES ELECCIONS SINDICALS I ELS SINDICATS MAJORITARIS
Evolució dels resultats per 1978, 1980, 1982 i 1986, en percentatge

Sindicats	*1978*		*1980*		*1982*		*1986*	
	Cat.	*Esp.*	*Cat.*	*Esp.*	*Cat.*	*Esp.*	*Cat.*	*Esp.*
CCOO	42	34,5	36,4	30,9	38,4	33,4	41,1	34,5
UGT	17	21,7	26,4	29,2	30,3	36,7	36,9	40,9
USO	3	3,9	8,4	8,7	3,8	4,6	3,4	3,8

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Ministerio de Trabajo, Departament de Treball i Imac.

Taula 3.3
RESULTATS DE LES ELECCIONS SINDICALS DE 1986 PER COMARQUES
Resultats comarcals i percentatge per sindicats

	Actes	*Electors*	*Elegits*	*CCOO*	*UGT*	*USO*	*CSC*	*CNT*	*Altres*	*No afiliats*
Alt Camp	74	3.688	159	65 (40,8)	71 (44,6)	8 (5,0)				15 (9,4)
Alt Empordà	100	2.730	185	71 (38,3)	90 (48,6)	9 (4,8)	1 (0,5)		2 (1,1)	12 (6,4)
Alt Penedès	115	6.519	343	100 (29,1)	88 (25,6)	18 (5,2)	13 (3,7)		69 (20,1)	55 (16,0)
Alt Urgell	33	1.122	71	6 (8,4)	64 (90,1)				1 (1,4)	
Anoia	93	7.806	394	178 (45,1)	131 (33,2)	3 (0,7)			2 (0,5)	80 (20,3)
Bages	341	16.233	860	372 (43,2)	368 (42,7)	11 (1,2)	8 (0,9)	22 (2,5)	8 (0,9)	71 (8,2)
Baix Camp	240	8.313	521	152 (29,1)	184 (35,3)	127 (24,3)	2 (0,3)	2 (0,3)	20 (3,8)	34 (6,5)
Baix Ebre	98	3.423	210	61 (29,0)	101 (48,0)	34 (16,1)				14 (6,6)
Baix Empordà	128	3.868	255	115 (45,0)	81 (31,7)		34 (13,3)	5 (1,9)		20 (7,8)
Baix Llobregat	884	43.468	2.293	1.021 (44,5)	853 (37,2)	51 (2,2)	9 (0,3)	29 (1,2)	65 (2,8)	265 (11,5)
Baix Penedès	44	2.061	107	26 (24,2)	56 (52,3)	5 (4,6)		12 (11,2)	4 (3,7)	4 (3,7)
Barcelonès	4.331	248.858	11.462	4.870 (42,4)	4.038 (35,2)	276 (2,4)	152 (1,3)	232 (2,0)	487 (4,2)	1.407 (12,2)
Berguedà	42	3.923	206	30 (14,5)	112 (54,3)	32 (15,5)	4 (1,9)			28 (13,5)
Cerdanya	3	70	7		7 (100)					
Conca de Barberà	33	1.471	84	20 (23,8)	38 (45,2)	2 (2,3)	1 (1,1)			23 (27,3)
Garraf	121	6.736	329	120 (36,4)	157 (47,7)	3 (0,9)	6 (1,8)	11 (3,3)	16 (4,8)	16 (4,8)
Garrigues	23	278	25	6 (24,0)	18 (72,0)	1 (4,0)				
Garrotxa	154	5.915	391	104 (26,5)	247 (63,1)		16 (4,0)		5 (1,2)	19 (4,8)
Gironès	287	17.318	903	273 (30,2)	347 (38,4)	30 (3,3)	60 (6,6)		57 (6,3)	136 (15,0)
Maresme	455	19.664	1.137	585 (51,4)	356 (31,3)	56 (4,9)	23 (2,0)	4 (0,3)	10 (0,8)	103 (9,0)
Montsià	66	1.890	111	31 (27,9)	65 (58,5)	1 (0,9)	1 (0,9)		6 (5,4)	7 (6,3)
Noguera	73	1.963	131	48 (36,6)	62 (47,3)	11 (8,3)			4 (3,0)	6 (4,5)
Osona	219	12.807	654	217 (33,2)	209 (31,9)	21 (3,2)	42 (6,4)	1 (0,1)	15 (2,3)	149 (22,8)
Pallars Jussà	22	858	56	19 (33,9)	32 (57,1)				5 (8,9)	
Pallars Sobirà	1	6	1		1 (100)					
Priorat	3	31	3		3 (100)					
Ribera d'Ebre	22	2.074	78	32 (41,0)	23 (29,4)	9 (11,5)			5 (6,4)	9 (11,5)
Ripollès	42	2.965	165	69 (42,5)	81 (50,0)					15 (9,2)
Segarra	22	1.015	41	10 (24,3)	29 (70,7)	2 (4,8)				
Segrià	485	15.260	953	294 (30,8)	461 (48,3)	29 (3,0)	18 (1,8)		59 (6,1)	92 (9,6)
Selva	162	8.768	495	158 (32,0)	263 (53,1)	5 (1,0)	17 (3,4)		1 (0,2)	51 (10,3)
Solsonès	25	682	49		44 (89,7)	5 (10,2)				
Tarragonès	353	20.565	961	377 (39,2)	323 (33,6)	45 (4,6)	58 (6,0)	4 (0,4)	58 (6,0)	96 (9,9)
Terra Alta	13	214	15	6 (40,0)	7 (46,6)	1 (6,6)				1 (6,6)
Urgell	69	1.650	115	20 (17,3)	88 (76,5)	1 (0,8)				6 (5,2)
Vall d'Aran	17	482	35	18 (51,4)	17 (48,5)					
Vallès Occidental	1.132	64.418	3.322	1.654 (49,7)	984 (29,6)	172 (5,1)	19 (0,5)	22 (0,6)	48 (1,4)	423 (12,7)
Vallès Oriental	506	33.180	1.603	686 (42,7)	524 (32,6)	32 (1,9)	30 (1,8)	14 (0,8)	18 (1,1)	299 (18,6)
CATALUNYA	**10.831**	**572.292**	**28.730**	**11.814 (41,1)**	**10.623 (36,9)**	**1.000 (3,4)**	**514 (1,7)**	**358 (1,2)**	**965 (3,3)**	**2.456 (12,0)**

Font: Dades oficials publicades per *Món Laboral*, segon semestre de 1987.

al davant tots els obstacles heretats del franquisme, sinó en un moment de crisi del model sindical implantat després de la Segona Guerra Mundial, i fins i tot de crisi de l'esquerra, en el sentit més ampli del mot, i de crisi de les subcultures obreres. És a dir, han de créixer enmig del declivi.

Però parlar simplement de declivi és incorrecte. Aquesta és, certament una època de crisi, però també de canvis. Uns canvis generals als quals s'afegeixen, a l'estat espanyol, els propis d'una transició cap a la democràcia. Tot plegat implica que els sindicats han de readaptar-se, trencar amb «velles» estratègies, actituds i àdhuc valors. La fi del franquisme comporta la desaparició d'objectius i de pràctiques majoritàriament mobilizadores, però sobretot comportarà l'emergència d'un nou model sindical i d'unes certes

Taula 3.4
EVOLUCIÓ DELS DELEGATS ELEGITS PELS DIFERENTS SECTORS
Dades per sectors i sindicats pels anys 1978, 1982 i 1986

	1978				
	Elegits	*CCOO*		*UGT*	
Metall	10.438	4.468	43 %	1.848	18 %
Tèxtil	7.171	3.006	42 %	1.501	21 %
Construcció	4.771	2.819	50 %	550	11 %
Química	3.739	1.537	41 %	640	17 %
Alimentació-hostaleria-comerç	3.831	1.600	41 %	740	19 %
Transports i comunicacions	1.162	604	52 %	218	19 %
Banca	1.820	557	30 %	364	20 %
Energia	849	383	46 %	179	21 %
Sanitat	909	293	31 %	118	13 %
	1982				
	Elegits	*CCOO*		*UGT*	
Metall	5.759	2.302	40 %	1.804	31 %
Tèxtil	3.634	1.513	41 %	1.136	31 %
Construcció	1.578	811	51 %	432	27 %
Química	2.512	967	38 %	554	22 %
Alimentació-hostaleria-comerç	3.523	1.291	36 %	1.345	38 %
Transports i comunicacions	1.352	521	38 %	502	37 %
Banca	1.796	544	30 %	433	24 %
Energia	581	262	45 %	217	37 %
Sanitat	521	153	29 %	110	21 %
	1986				
	Elegits	*CCOO*		*UGT*	
Metall	5.217	2.229	43 %	2.021	39 %
Tèxtil	4.197	1.677	40 %	1.671	40 %
Construcció	1.777	827	46 %	747	42 %
Química	3.204	1.487	46 %	879	27 %
Alimentació-hostaleria-comerç	4.516	1.541	34 %	603	43 %
Transports i comunicacions	1.398	571	41 %	603	43 %
Banca	1.826	738	40 %	435	24 %
Energia	672	333	50 %	196	29 %
Sanitat	780	448	57 %	193	25 %

Font: J. Estivill i J. M. de la Hoz, *La cultura política dels treballadors a Catalunya*, Barcelona, 1988.

tendències neocorporatistes. La transició ha portat un fet que és general a l'àmbit occidental, però inèdit aquí: el pas d'un sindicalisme d'alternativa, instrument emancipador, a un sindicalisme de funció mediadora, inserit en un procés d'integració i d'institucionalització. La concertació social, l'acceptació de la línea de moderació salarial amb contrapartides imposada per la crisi, i una nova concepció negociadora de l'estratègia sindical, són alguns dels elements que apunten en aquesta línia.

D'altra banda, la situació política inicial no va ser gens satisfactòria per al sindicalisme. Ultra la dependència i marginació polítiques, els primers governs de la democràcia no van tenir un moldel clar de relacions laborals i van intentar obstaculitzar l'enfortiment del sindicats.

Però els canvis i la crisi econòmica són uns factors centrals a tenir en compte a l'hora de fer un balanç del sindicalisme durant la transició. A tot arreu la nova situació econòmica provoca un notable deteriorament sindical. La crisi que esclata els anys setanta significa la ruptura de les bases sobre les quals es sostenia el creixement sindical de després de la Segona Guerra Mundial: de la plena ocupació s'ha passat a alts índex d'atur i a una precarització del treball, de la concentració empresarial a la «fàbrica difusa», de la generalització del treball fix assalariat a una important flexibilització del mercat de treball, i a un creixement dels autònoms i de l'economia submergida. Així, la crisi mediatitza l'acció sindical, i esdevé una pesada llosa per a la consolidació del sindicalisme.

Un efecte important d'aquesta crisi són els canvis que es produeixen en l'estructura del mercat de treball. Els altíssims percentatges de desocupació, amb

tota la problemàtica que això comporta, l'economia i el treball submergits, la desregulació d'una part important del mercat de treball, la destrucció de llocs de treball i les grans dificultats per crear-ne de nous, i la resta d'aspectes que caracteritzen l'actual situació de precarització del treball, influeixen de manera molt important en l'actitud dels treballadors envers els sindicats, i en les estratègies d'aquests. La crisi situa uns i altres en una posició defensiva, i obstaculitza enormement l'acció sindical.

A més, els sindicats tenen grans dificultats per arribar al creixent col·lectiu d'aturats, precaris i «submergits», ja que per un costat això implica trencar esquemes i lluitar en una situació adversa, i per l'altre, la por a perdre l'inestable treball aconseguit no anima a afiliar-se o a participar en activitats sindicals. El caràcter estructural de l'atur i la disgregació del mercat de treball situen els sindicats davant una realitat a la qual els costa donar respostes, entre d'altres raons perquè xoca amb concepcions centrals de la subcultura sindical i amb la línia clàssica d'acció i d'organització.

La feblesa augmenta si pensem que la crisi afecta de manera especial aquells sectors en els quals el sindicalisme arrelà històricament, i que constitueixen el nucli de la seva militància; mentre en canvi, els sectors amb més puixança presenten cotes molt baixes de presència sindical. Perplex, el sindicalisme tendirà a adoptar una actitud defensiva enfront de les necessitats i interessos del «primer mercat de treball», la qual cosa l'allunya encara més del gran nombre d'aturats i precaris. A més, aquesta actitud defensiva aboca a importants dosis de pragmatisme, i a vegades a un cert clientelisme que contrasta amb la ideologització del sindicalisme de finals del franquisme, i col·loca molts militants en una situació complexa i molesta, d'obligat abandonament —més enllà de la retòrica— de vells plantejaments de transformació radical de la societat. És a dir, que la «crisi» del sindicalisme l'hem de relacionar amb la perspectiva més àmplia de la crisi de l'esquerra.

D'altra banda, estem assistint també a unes transformacions importants de l'aparell i de l'organització i contingut del treball, lligades als canvis tecnològics. Aquests canvis comporten una descentralització de l'activitat productiva, que obliga els sindicats a replantejar les seves estratègies i formes organitzatives. La nova situació, cada cop més caracteritzada per la configuració de l'anomenada «fàbrica difusa», l'aparició de nuclis de treballadors autònoms o assalariats de petites i noves empreses molt allunyats de l'habitual àmbit sindical, la flexibilitat i mobilitat dels treballadors, una certa polarització de les qualificacions professionals, i en definitiva una important deshomogeneïtzació de la classe obrera (deixant de banda el debat sobre si fou homogènia alguna vegada) que implica alhora una certa crisi d'identitat, col·loca els sindicats davant una irremeiable readaptació gens fàcil, i davant el perill d'una preocupant residualització si no afronten aquestes transformacions. De tota manera, en els primers moments aquesta nova situació provoca un cert afebliment sindical, organitzatiu i estratègic, encara que només sigui pels «traumes» que provoca la crisi d'adaptació.

La crisi econòmica i les transformacions de l'aparell productiu, per tant, no tan sols han fet escasses les conquestes, han condicionat les estratègies sindicals i han provocat unes polítiques d'ajust i reconversió, lesives per als sindicats i per als treballadors, almenys a nivell immediat, sinó que a més han portat a una crisi del sindicalisme imperant. Crisi de continguts, de diagnòstic de la realitat, de valors i també de representativitat. Alguns autors parlen també d'una actitud instrumental dels treballadors enfront dels sindicats, que provocaria una substancial erosió del vincle de «delegació implícita». A tot això s'hi han afegit els avatars de la transició, des dels factors polítics a la no fàcil adaptació a una situació de democràcia, des de la persistència de models i actituds heretats del franquisme o de l'antifranquisme al «desencís», des de la dependència dels partits a l'actitud dels governs.

A Catalunya el sindicalisme se'ns presenta caracteritzat per una baixa afiliació, però amb un grau de representativitat i d'audiència molt més ampli. Cal remarcar, a més, que el model de sindicalisme que es va imposant desanima l'afiliació, i molt més la militància, i situa la relació entre obrers i organització a uns nivells més indirectes, la qual cosa no té perquè ser indicador de cap refús o recel.

No obstant això, el sindicalisme ha estat una peça important del procés de transició i reconstrucció i ha crescut, difícilment i lentament, però ha anat consolidant-se. De tota manera és un sindicalisme feble, massa replegat en uns determints segments de treballadors, amb força problemes en el present i importants reptes de cara al futur. De fet els sindicats, si no volen donar la raó als que parlen d'un inexorable declivi, hauran d'abandonar qualsevol temptació de passivitat defensiva i adequar-se als canvis tecnològics, i arribar al «segon» mercat de treball. La qual cosa implicaria un esforç de descentralitza-

ció, d'incorporació a la negociació de més elements que els estrictament salarials, com el referents al control del canvi tecnològic a les empreses, d'encarar les tendències individualistes, corporatives i especialitzadores que van apareixent, de prestació de serveis i d'impuls de la tasca formativa, i de valoració i utilització de la via cooperativa.

Hi ha encara, finalment, un darrer tema important: el de la inexistència a Catalunya d'un sindicalisme fort d'àmbit específicament català. A diferència del que passa al País Basc, aquí els diversos intents de bastir un sindicalisme d'aquest tipus no acaben de quallar: ni la SOC (Solidaritat d'Obrers de Catalunya), ni la CSTC (Confederació Sindical de Treballadors de Catalunya) ni la CSC (Confederació Sindical de Catalunya) aconsegueixen trascendir un àmbit minoritari. El tema, però, és complex, conflictiu i enllaça amb múltiples aspectes que es tracten a d'altres capítols d'aquest volum. Per això només apuntarem breument algunes qüestions.

Una primera qüestió a remarcar és que, a diferència d'altres períodes històrics, no podem parlar d'un marc de relacions laborals pròpiament català. Al principi d'aquest apartat ja fèiem algunes consideracions en aquest sentit. No hi ha dubte que hi ha elements diferencials, però el model i el marc que s'imposen són estatals i de tendència centralista. La legislació en matèria laboral i sindical té una clara concepció estatalista, la Generalitat no té plenes competències en aquest camp, l'actitud del govern i la de la patronal, com ja veurem, és contrària a la configuració d'un àmbit de relacions laborals català, i de fet en tot el conjunt del terreny econòmic podem observar també una manca real d'autonomia; avui en dia es fa difícil parlar d'unes relacions de classe a Catalunya clarament diferenciades de la resta de l'estat. Tot plegat afavoreix els grans sindicats d'àmbit estatal.

De tota manera, aquesta manca real d'autonomia no és l'únic element a considerar. Un altre de ben important és l'actitud que adopta el moviment sindical, i per extensió l'obrer, sobre la qüestió nacional. És un problema prou complicat, que es resisteix a la síntesi breu i requereix anàlisis profundes i àmplies per abastar-ne tota la complexitat. Cal tenir en compte qüestions diverses: des de la difícil i a voltes contradictòria articulació de les reivindicacions nacionals i les socials, fins al tema de la immigració, passant per l'hegemonia convergent del catalanisme polític, la «solidaritat de classe», les prevencions i els tics adquirits, etc. Tanmateix, a un nivell general es pot remarcar que per a tots la lluita per la democràcia fou també una lluita per l'autonomia, i les organitzacions sindicals van fer seves també les reivindicacions nacionals. Poden adduir-se manques de fermesa i actituds retòriques en alguns casos, però el cert és que el sindicalisme dominant a Catalunya donà suport a la lluita per l'Estatut, i fins i tot parlà d'autodeterminació.

Un altre problema és el de l'autonomia de les organitzacions catalanes enfront de les estatals de les quals formen part. Un primer element a tenir en compte és el seu important pes específic, encara que només sigui numèric, en el conjunt del sindicat. La concentració obrera a Catalunya i la seva llarga i arrelada experiència sindical hi contribueixen poderosament. Ens hem referit ja, per exemple, a la importància de Catalunya en les eleccions sindicals. Però cal remarcar que pes específic no vol dir necessàriament capacitat d'influència. D'altra banda, el marc general que abans comentàvem afavoreix i impulsa les tendències centralitzadores en el si de les organitzacions. Les direccions estatals, protagonistes de les «negociacions a alt nivell», imposen els seus criteris, i tot plegat obstaculitza i frustra iniciatives específiques d'importància. Tanmateix, és indubtable que hi ha un cert marge de maniobra depenent de cada cas, de cada conjuntura o de cada problemàtica. Si no podem parlar d'autonomia plena, tampoc no es pot parlar de simple sucursalisme. Un cop més s'imposa parlar d'autonomia relativa.

2. L'ASSOCIACIONISME EMPRESARIAL

La democràcia, a diferència de la dictadura, implica per a l'empresariat la necessitat d'estar present d'una manera activa i directa en la vida social, i de bastir unes organitzacions amb capacitat d'agregar, coordinar i defensar els seus interessos i de representar-los institucionalment en la negociació col·lectiva. Però aquest associacionisme empresarial no parteix de zero, i a Catalunya enllaça amb una llarga tradició associativa. En lògic contrast amb el sindicalisme, aquest procés organitzatiu no ha portat a la configuració, revifament o adopció de diverses institucions desconnectades i enfrontades entre si, sinó fonamentalment a una gran confederació estatal, que engloba un complex tramat d'associacions sectorials i territorials de diversa índole i importància i que aplega l'absoluta majoria de l'associacionisme empresarial espanyol.

A partir d'una concepció de l'associacionisme empresarial com a procés d'interacció que es materialitza en una xarxa d'institucions denominada «organització patronal» (Salvador AGUILAR, 1987), el model d'organització empresarial postfranquista estaria articulat sobre la base de tres nivells diferents d'associacions. El primer nivell estaria constituït per les organitzacions de xoc com la CEOE, el Foment i llurs associacions afiliades, que centrarien la seva activitat en el terreny de la negociació col·lectiva per les condicions de treball; l'exercici permanent de pressions directes sobre l'administració, centrals sindicals i sistema de partits; la lluita ideològica per tal que els ciutadans identifiquin els interessos empresarials amb els interessos nacionals o socials; i finalment el contacte regular i estret amb organitzacions homòlogues estrangeres. En un segon nivell es trobarien les associacions dedicades a la creació d'opinió i definició d'estratègies, com el Cercle d'Economia o el Círculo de Empresarios; i en un tercer nivell les encarregades de donar suport tècnic als dos nivells anteriors (Institut d'estudis, etc.).

Aquest model d'Aguilar està formulat per al conjunt de l'estat, però també per a la realitat catalana, poc autònoma a aquest respecte com veurem. Tanmateix a Catalunya la interconnexió entre els tres nivells potser és menys clara, especialment pel que fa a les Cambres de comerç, difícils d'encaixar en el model descrit.

La ***Cambra Oficial d'Indústria*** i la ***Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona*** es van fusionar el 1967 i van esdevenir (des de la seva posició de relativa independència dels estaments oficials) nuclis impulsors i aglutinants de propostes i interessos empresarials catalans, i canals de diàleg de l'empresariat amb l'administració. Encarregada d'organitzar i promoure el comerç, la ***Cambra*** ha tingut, des d'aleshores, una important trajectòria de creació d'opinió, de realització d'estudis i de divulgació i innovació tècnica, amb unes estructures clarament diferenciades de les del Foment i amb uns plantejaments no sempre coincidents.

De tota manera, l'element clau de l'organització patronal catalana, aquell que hegemonitza la representativitat empresarial, és el Foment del Treball.

a) *La reorganització de l'associacionisme empresarial: el Foment i la CEOE*

El ***Foment del Treball Nacional*** va nèixer el 1889 i es va convertir en l'organització més important de la patronal catalana fins la Guerra Civil. El franquisme, amb la seva política d'enquadrament exclusiu de treballadors i empresaris en el si de l'OSE, va provocar la desaparició de nombroses associacions empresarials. Aquest no fou el cas del Foment, que va continuar existint com una organització més o menys independent, però a canvi de la seva pràctica paralització. Hivernat el Foment, la representació dels interessos de la burgesia empresarial catalana es va canalitzar a través del Sindicat Vertical, de les Cambres, dels Gremis, de diverses associacions sectorials o, per a un sector minoritari però influent, del Cercle d'Economia. Així, el Foment es va conservar com un instrument a ressuscitar quan calgués.

Els primers intents de revifar l'adormit Foment són, però, molt anteriors a l'inici de la transició. Daten de finals de la dècada dels seixanta, i cal inscriure'ls en la línia de modernització i lúcida inquietud per l'encara llunyà postfranquisme dels homes del ***Cercle d'Economia***. Aquest, fundat el 1958 i legalitzat el 1968, aplegà un grup de joves empresaris molt influïts per l'historiador Vicens Vives i preocupats per la renovació dels plantejaments i l'actuació de la burgesia empresarial. En una línia de formació d'opinió i amb una intensa activitat de reflexió i de debats, apostà en ple franquisme per la democràcia liberal, per l'europeisme, per la configuració d'un marc de relacions laborals com l'existent als països democràtics europeus, pel compromís social, per una política de preparació de la inevitable transició i, significativament, per un protagonisme decisiu de Catalunya en els òrgans de poder de l'estat de cara a l'objectiu fonamental de modernització. La importància del ***Cercle*** rau en el fet que van passar-hi personatges clau de la transició, i que ja a finals dels seixanta dissenyà una línia d'actuació que serà la que adoptarà a la fi de la dictadura la burgesia empresarial (Salvador AGUILAR, 1985).

Coherent amb aquests plantejaments, el Cercle es va adonar de la necessitat de renovar les estructures corporatives catalanes de cara al futur i inquietant postfranquisme. Així homes seus, com Carles Ferrer Salat, entraven el 1962 a la Cambra d'Indústria i impulsaven un procés de modernització que havia de portar a la fusió de 1967 amb la Cambra de Comerç i Navegació. Des d'aquesta renovada plataforma intentaren revifar i reformar el Foment, però xocaren amb la resistència del franquisme empresarial, que frustrà la seva iniciativa.

De fet, per tant, la fi del franquisme no agafà els empresaris sense organitzacions. L'associacionisme

empresarial mostrava uns alts nivells de continuïtat, tant per la via de la supervivència d'antigues institucions com per la via del «Sindicat Vertical».

Tot i així, el fet és que els empresaris van viure els inicis de la transició amb una barreja de confusió, prevenció i temors. En un context de gran conflictivitat social i d'obligats canvis i readaptacions, sense una organització patronal prou consolidada i sense una representació política definida, és a dir sense els mitjans necessaris per tornar a ser a més de classe dominant, dirigent, la burgesia empresarial se sentia en una situació força vulnerable, i adoptà una actitud defensiva (Salvador AGUILAR, 1978; Víctor PÉREZ DÍAZ, 1987).

Els empresaris, per altra part, tampoc no mantenien posicions homogènies. Diversos autors parlen d'una fractura de l'empresariat entre dos grans sectors: un de retardatari, poc o gens partidari de la democràcia, feblement organitzat i amb escassa consciència de classe, però que des d'un punt de vista numèric era el més important; i l'altre, minoritari però dominant econòmicament, amb una mentalitat més moderna i conscient de la necessitat d'organitzar-se i de prendre la iniciativa per poder controlar la situació (AGUILAR, 1978).

Sigui com sigui, aquests primers anys de la transició constitueixen un període de gran activitat organitzativa. A Catalunya assistim a partir de 1976 a la revitalització del Foment, fruit d'un acord entre els «renovadors» en la línia del Cercle d'Economia, els empresaris d'associacions sectorials, un important nucli procedent del Sindicalisme Vertical, i els homes de l'estructura de l'organització. A partir d'aquest moment, el Foment centrarà els seus esforços en un objectiu prioritari: impulsar la creació d'una organització patronal per al conjunt de l'estat, per la qual cosa entra en converses amb d'altres patronals espanyoles que s'estan creant paral·lelament. Així, el juny del 1977 es constitueix la CEOE ***(Confederación Española de Organizaciones Empresariales)***, fruit d'un acord entre el Foment, l'Agrupación Empresarial Independiente, de caire netament conservador, la Confederación General Española de Empresarios procedent del «verticalisme», i la Confederación Empresarial Española de tarannà més liberal. La burgesia empresarial catalana, que ha estat la principal impulsora i protagonista de la creació de la CEOE, opta per tant, des del primer moment, per una concepció estatalista de les estructures organitzatives i de les estratègies, descartant una línia més autonomista; i en contrapartida passa a tenir un pes important en el conjunt de la patronal espanyola: la prova evident n'és l'elecció de Ferrer Salat com a primer president de la CEOE. El preu d'aquesta opció, però, és limitar les possibilitats d'actuació i el marge d'autonomia del Foment, el qual passa a convertir-se en una organització territorial de la CEOE, important i amb algunes especificitats sens dubte, però al capdavall delegació a Catalunya de la patronal espanyola.

b) *Implantació i estructura de l'organització patronal*

Amb Ferrer Salat al front, la CEOE adopta una posició negociadora amb el govern i els sindicats, i inicia una tasca orientada cap a la seva consolidació com a organització representativa de l'empresariat espanyol, per la qual cosa necessita afiliats i presència. Amb aquests objectius organitza una sèrie de concentracions d'empresaris a distintes localitats —a Barcelona reuneix el novembre de 1977 uns 15.000 assistents— que anomena *«actes d'afirmació empresarial»*, i que tracten tant de captar suport per a l'organització, com de mobilitzar les bases, cohesionant-les, tot pressionant i guanyant legitimitat davant l'administració central, amb la qual les relacions no eren pas bones.

Paral·lelament la CEOE va assentant les seves estructures i ampliant la seva implantació territorial i sectorial, tot absorbint a més diverses associacions empresarials. La culminació d'aquest procés de consolidació es dóna en els anys 1979 i 1980, durant els quals —amb fets com l'absorció de la CEPYME ***(Confederación Española de la Pequeña y Mediana Empresa)***— la CEOE es confirma com a indiscutible organització-cúpula de l'empresariat de l'estat espanyol. Alhora, la signatura amb la UGT d'un acord interconfederal (1979), i sobretot de l'AMI (1980), implica un reconeixement de la CEOE com a interlocutor vàlid en representació dels empresaris.

L'estructura de la CEOE és força complexa en tant que confederació d'organitzacions de distint abast i trajectòria, d'afiliació col·lectiva i indirecta, i que es basa en dos nivells associatius diferents: el sectorial, d'àmbit estatal, i el territorial, d'àmbit «provincial» o de «comunitat autònoma». Així, una mateixa empresa es troba representada a través de diversos organismes. Per exemple, una empresa catalana pot pertànyer al Foment —nivell territorial—i alhora a la Confederació d'àmbit estatal del sector econòmic del qual forma part, la qual cosa implica uns importants límits en l'autonomia de l'associacionisme empresarial català.

El Foment també s'estructura com una confederació d'organitzacions empresarials i d'empreses, i es constitueix com la cúpula associativa dels empresaris catalans. Com a centre territorial de la CEOE, té unes importants quotes assignades de representativitat en la directiva d'aquesta. També està organitzat sobre la base de territorials i sectorials, i aplega diferents tipus d'associacions, d'autonomia i història diversa. L'afiliació pot ser individual o col·lectiva, que és la més abundant, a través de gremis, federacions, etc. (Francesc CABANA, 1987). També compta amb membres col·laboradors i assessors.

La implantació de l'associacionisme empresarial i d'ambdues organitzacions, en lògic contrast amb el sindicalisme, és força alta tot i la imprecisió de les dades de què disposem. Segons la mateixa CEOE, els anys 1981 i 1982 les empreses que en formaven part significaven entre el 75 i el 80 % de l'ocupació total, i segons una enquesta del 1984, el 87 % dels empresaris declarava formar part d'alguna associació. Per la seva part, el Foment es mou en un percentatge a l'entorn del 80 % de les empreses que realitzen les seves activitats a Catalunya. Sigui com sigui, el cert és que la seva representativitat ha estat reconeguda per tots.

Per sectors i tamany d'empresa, la menor presència es localitza a l'agricultura i a les petites i mitjanes empreses, i hi ha alguna important absència subsectorial, com per exemple la de fabricants d'electrodomèstics, mentre que les dues sectorials més nombroses són la del metall i la de la construcció.

c) *Les relacions amb el sindicats i els partits polítics*

El Foment seguirà la línia d'actuació i pensament de la CEOE, afegint-hi consideracions complementàries específiques per al cas català, però no com una estratègia pròpia ni tan sols com una adaptació dels plantejaments patronals. A diferència d'altres organitzacions, no s'observen tensions entre la «regional» catalana i la direcció a Madrid.

En línies generals, sense entrar en la particularitat de les diverses conjuntures i en la diversa actitud i situació dels distints sectors empresarials, l'organització patronal, després d'una fase inicial defensiva, passa a elaborar projectes alternatius i a prendre la iniciativa en la defensa de les concepcions i interessos de l'empresariat en l'àmbit econòmic, laboral i polític. A aquest respecte cal remarcar la seva activa defensa de l'economia de mercat, l'ofensiva de cara a aconseguir una flexibilització i desregularització del mercat de treball, l'adopció de fórmules de caire neoliberal (sense que això sigui obstacle per demanar a l'administració ajudes i suport), la seva preocupació per la situació fiscal, i els seus atacs a la política econòmica dels governs Suárez, entre d'altres aspectes.

No hi ha dubte que la patronal espanyola ha adoptat una posició negociadora i ha apostat, almenys inicialment, pels grans acords generals com a via per fer front a la crisi, controlar la conflictivitat i endegar la fragmentada negociació col·lectiva. Però no ho ha fet sense uns certs recels, i un cop aconseguida la limitació dels conflictes i l'adopció d'una línia de contenció laboral, abandonà, si més no conjunturalment, aquesta via. Cal destacar que a Catalunya el Foment s'ha caracteritzat per una clara oposició a la intervenció estatal en matèria laboral, defensant un model de negociació bilateral, la qual cosa ha portat a diversos xocs amb la Generalitat, especialment per la negativa de la patronal catalana a assumir diverses iniciatives de la conselleria de Treball en aquest sentit. Coherent amb aquests plantejaments, el Foment s'ha oposat també al fet que organismes tripartits com el Consell de Treball tinguessin un caràcter decisori.

Pel que fa als sindicats, l'organització patronal des d'un principi expressa la necessitat d'unes centrals sindicals fortes i representatives, per tal de poder negociar amb garanties d'èxit. Però això no ha de portar a pensar que adopta una posició entusiasta i neutral. Tot el contrari, públicament defensarà un model de sindicalisme professionalitzat, i acusarà CCOO i també, inicialment, UGT de ser unes organitzacions ideologitzades. A més, en els inicis de la transició els empresaris van tendir a afavorir organitzacions sindicals «independents», i van esperar la consolidació d'una tercera força sindical que no fos ni socialista ni marxista. Però les eleccions sindicals de 1978 van palesar la inutilitat de l'intent, i van evidenciar la fortalesa, relativa és clar, d'UGT i sobretot de CCOO, guanyadora de les eleccions de manera espectacular a Catalunya. Aleshores van canviar d'estratègia i van passar a privilegiar la UGT com a interlocutor; d'aquesta manera s'impedia un possible front sindical i s'afeblia indirectament CCOO. L'objectiu d'aïllar i debilitar la central sindical comunista va estar especialment present en l'actuació del Foment, ja que no endebades CCOO era especialment forta a Catalunya: aquest és un element que contribueix a explicar l'oposició de la patronal catalana a acords i iniciatives autònomes. Més tard, amb el mapa sindical més equilibrat, l'organització patro-

nal espanyola serà menys intervencionista, encara que no deixarà de criticar determinades actituds i iniciatives sindicals.

Un aspecte fonamental de tota organització patronal, i especialment de la que es configura a Catalunya i a l'estat espanyol durant la transició, és la seva actitud davant la vida política i el sistema de partits. La burgesia empresarial surt del franquisme sense comptar amb una organització política que representi amb garanties els seus interessos; i per altra part, es troba amb un sindicalisme reivindicatiu, un context d'agitacions socials i una esquerra forta, especialment a Catalunya.

Davant aquesta situació, el Foment mostrarà uns nivells d'intervencionisme polític evidents. Amb un sindicalisme clarament hegemonitzat per CCOO, i amb una esquerra victoriosa a les eleccions generals i a les municipals, la patronal catalana decidirà organitzar per a les primeres eleccions autonòmiques una intensa campanya contra les forces d'esquerra. El Foment no regatejarà mitjans (8 planes senceres als principals diaris, més de 3 milions de pasquins, milers de cartells, amplis tiratges de les revistes pròpies, nombrosos actes i reunions) ni amagarà les seves intencions: la lluita és contra el «marxisme» i contra l'abstenció que pot beneficiar-lo. La campanya tindrà uns alts nivells de virulència i la seva argumentació serà d'un esquematisme meridià: el «marxisme» atempta contra les essències de Catalunya, un país de seny i de propietaris (M. LUDEVID i R. SERLAVÓS, 1985).

Encara que l'èxit de Convergència i Unió no fou de cap manera explicable per l'intervencionisme del Foment, ni el partit de Pujol era sant de la devoció de la cúpula de la patronal catalana, aquesta considerà la campanya com un èxit, i fins i tot animà d'altres patronals a prendre iniciatives del mateix estil (autonòmiques gallegues i andaluses). Però el fracàs de la campanya a Andalusia, l'irrefrenable ascens socialista i els recels que despertà entre sectors dels mateixos empresaris un estil tan intervencionista, van frenar els ímpetus; i encara que a les eleccions generals de 1982 realitzà una nova campanya contra l'abstencionisme i contra el «canvi» anunciat pels socialistes, aquesta no va tenir ni la intensitat ni la virulència de la de 1980.

A partir d'aquells moments la patronal, obligada a conviure amb un socialisme que gaudia de majoria absoluta, adoptà unes posicions més possibilistes, substituint la crítica ideològica en general per l'oposició a mesures i polítiques concretes, fet al qual contribuí una certa coincidència de prioritats i actuacions a dur a terme. Tanmateix la patronal espanyola continuarà sent un dels principals protagonistes de cara a la difícil configuració d'una força política de centre-dreta capaç de derrotar electoralment el PSOE, amb el qual pot entendre's en alguns aspectes, però que li resulta poc de fiar i, per a molts sectors, massa esquerrà en d'altres facetes de la seva actuació política.

d) *La patronal catalana i l'autonomia política*

Abans ja hem comentat com la burgesia empresarial catalana descartà una via d'actuació i organització autònoma, i optà per una estratègia d'abast estatal. Aquesta actitud és coherent amb una posició provadament evidenciada, de poca sensibilitat autonòmica, quan no de recel. L'empresariat espanyol, però també el català, no es cansarà d'advertir dels perills implícits del nou marc constituït per l'estat de les autonomies.

El Foment insistirà constantement en la necessitat de preservar i garantir la unitat del mercat espanyol, la qual cosa es tradueix en un obstruccionisme a molts projectes autònoms, fet que provocarà, com ja hem vist, tensions amb la Generalitat. D'altra banda, subratllarà el perill que l'autonomia catalana pugui portar un augment de les despeses públiques, de la pressió fiscal, de la burocràcia i dels costos salarials, i que pugui crear unes condicions de major dificultat per a l'empresariat català en relació al d'altres zones.

La patronal catalana, en definitiva, s'oposarà rodonament a l'establiment d'un marc de relacions laborals específicament català, i sembla acceptar l'autonomia catalana tan sols si es queda en un estadi de mera descentralització, abaratidora de costos. En aquest sentit no hem d'oblidar la important presència de CCOO a Catalunya, ni el fet que una economia més centralitzada permet a la gran patronal uns majors nivells de control (Fausto MIGUÉLEZ i Carlota SOLÉ, 1987).

A nivell polític, aquesta actitud es tradueix en una major simpatia per les opcions conservadores d'àmbit estatal que per les d'àmbit específic català. Tampoc les relacions amb Convergència foren especialment bones, si més no durant la primera legislatura i malgrat la presència de sectors pujolistes en el si del Foment, procedents sobretot de la petita i mitjana empresa. La concepció que CiU tenia de l'autonomia és ben diferent de la mantinguda per l'organització patronal catalana. Tanmateix, la con-

solidació del pujolisme provocarà certes actituds de pragmatisme utilitari.

D'altra banda, el Foment tindrà un protagonisme escàs en la societat civil catalana, i a diferència d'altres institucions, tampoc no catalanitzarà significativament la seva producció escrita.

En els darrers temps sembla haver-se produït un lleuger gir de major preocupació per iniciatives específiques catalanes, però això no desmenteix la tesi de l'escassa consciència nacional d'importants sectors de la burgesia empresarial catalana, la qual cosa obre la porta a suggerents anàlisis i investigacions sobre les relacions entre el poder econòmic i el poder polític a Catalunya.

Aquesta actitud de la patronal catalana té una explicació complexa que obliga a tenir en compte des d'aspectes culturals fins a aspectes estrictament econòmics. No obstant això, sembla clar que l'orientació centralista modernitzadora que adopta la burgesia empresarial catalana a principis de la transició, més que una «catalanització d'Espanya» implica una continuació, per d'altres mitjans, de l'espanyolització, com a mínim en el terreny de les estratègies patronals i de les relacions laborals, de Catalunya.

4. ELS MOVIMENTS SOCIALS

1. L'ASSOCIACIONISME

PERE BALTÀ

L'anàlisi de l'associacionisme a Catalunya, i del seu paper en el període 1976-1988, ens obliga a recordar que les nostres entitats sòcio-culturals estan profundament marcades per tot un conjunt de circumstàncies pròpies d'una societat desenvolupada al si d'una nació sense estat, que té com a identitat una llengua i una cultura en perill. Sense aquesta referència no es pot entendre el moviment associatiu a casa nostra que, en si mateix i per les seves especials característiques de resistència cívico-cultural, és un altre fet diferencial del poble català. I amb aquesta referència es fa més fàcil entendre què ha estat l'associacionisme català en l'espai que podríem definir com la primera dècada de la democràcia recobrada.

Fou el moviment associatiu qui animà de fet el **Congrés de Cultura Catalana** que, a la predemocràcia, dissenyà el projecte de país que tots plegats volíem i preparà el camí per a que les reivindicacions es convertissin en una síntesi unitària cap a la nova situació. També fou important la presència de l'associacionisme a l'**Assemblea de Catalunya**, una veritable avançada de la democràcia.

Des d'aquesta perspectiva ens hem de preguntar si hagués estat tan planer el camí cap a la democràcia, com ho fou el nostre, sense una societat civil consolidada a l'entorn de l'associacionisme. En efecte, igual que la prohibició crea desig de llibertat, la manca d'institucions paraestatals va fer sorgir tot un seguit d'iniciatives populars que feren un cert paper de suplència cívico-cultural, sobretot perquè el poble, per mitjà de les seves élites representatives, feu seva la defensa del patrimoni històric i dels fets que constitueixen la identitat nacional.

Tot plegat caracteritzà el moviment associatiu a casa nostra, en comparar-lo al tipus d'associacionisme que es produeix tant a Espanya com, fins i tot, a l'Europa que tenim com a model de societat; quan el 1976 l'esperança va anar cap a la democràcia, ja es sentia com una realitat. Perquè, quina associació no havia participat aleshores en el procés de canvi de les estructures polítiques? Algunes es comprometeren de manera important, i es pot dir que totes, com a mínim, foren plataformes de conscienciació popular.

Quin ateneu no havia programat cicles de conferències a l'entorn d'aquella iniciativa fonamental que foren les «terceres vies»? Quin elenc no havia escenificat algun clàssic de la literatura catalana en l'afany de fomentar la llengua? Quin orfeó o coral no s'havia arriscat a la divulgació d'***Els segadors***? Quina associació veïnal no havia convertit les seves reivindicacions en un crit de lluita contra el sistema? Qui, si més no, organitzava els recitals de «cançó» que contribuïren tan extraordinàriament a la presa de consciència popular?

Aquest era l'associacionisme que existia a Catalunya l'any 1976. Era un fet viu, d'una extraordinària riquesa estructural difícilment inventariable, perquè els decenis viscuts en autarquia, malgrat les primeres intencions després de la victòria dels exèrcits del general, no aniquilaren les estructures sòcio-culturals que existien arreu del Principat, i tampoc no se'n sortiren en l'intent de transformar-les en instruments del sistema. Els antics ateneus, casinos i

altres entitats sòcio-culturals havien sofert prohibicions i penúries, però resistiren tot buscant el relleu generacional i, en el moment precís, eren presents a l'esclat de la democràcia.

La recuperació de la Generalitat permeté precisament omplir el buit de competències del primer moment; tot fent l'inventari de la realitat, es va poder comprovar aleshores que les estructures culturals de base no són patrimoni de les institucions públiques i sí de les entitats creades a cada comunitat local. Només set de cada cent municipis tenien, l'any 1980, algun funcionari dedicat a la promoció cívico-cultural. En contrapartida, quaranta-tres de cada cent ajuntaments no feien referència en els seus pressupostos a la cultura, perquè històricament s'havia fet des dels ateneus o casals de cada localitat, i encara trenta-vuit de cada cent hi dedicaven menys del tres per cent, la qual cosa demostrava que també havien delegat la promoció de la cultura en les entitats que, a més, tenien pressupostos propis sense cap relació amb els municipals, atès que es comprovà que aquests percentatges corresponien a «*festejos*».

Aquella mateixa enquesta del Servei de Promoció Cultural descobria que un de cada quatre pobles tenia en actiu, com a mínim, tres o quatre entitats culturals, i un dels cada tres restants una o dues. Més tard, la comprovació a cada indret evidencià que molts petits municipis no consideraven entitat el clàssic «local» on el poble feia les festes i la cultura, perquè, malgrat la independència d'aquestes petites institucions, havien estat considerades com un fet municipal pels enquestats.

Tota aquesta riquesa associativa del nostre país ha donat xifres tan considerables com l'existència de més de cinc-cents ateneus o institucions similars; que el vint-i-tres per cent de pobles disposaven el 1980 d'alguna sala d'exposicions; un vint-i-dos per cent tenien sales de cinema, la major part propietat de les entitats; un trenta-quatre per cent tenia una agrupació musical d'algun tipus, especialment corals; un setze per cent disposava d'escoles d'art, música o dansa; un vint-i-set per cent tenien elenc teatral... Tot plegat ens parla de la indiscutible capacitat del moviment associatiu que, per altra banda, ha creat més de vuit centenars de sales d'actes o teatres, des de l'esforç fins i tot físic dels seus associats, i sempre amb els seus diners. No poques d'aquestes sales són veritables obres de valor arquitectònic. No hem d'oblidar aquí que el Palau de la Música de Barcelona és producte d'aquest esforç associatiu de la capacitat de crear il·lusions col·lectives.

Aquell inventari del Departament de Cultura, que encapçalava Max Cahner, justificà una política de congressos convocats recollint un mandat moral del Congrés de Cultura Catalana, que ajudà a fixar la problemàtica de les associacions culturals, especialment en allò que es refereix a la seva subsistència, que es fonamenta en el manteniment d'unes estructures socials creades en un temps on encara no s'havia sofert l'impacte d'un mitjà de comunicació tan poderós com la televisió; capaç de canviar formes de vida, molt especialment els mecanismes de convivència social, on l'ateneisme havia jugat un paper de primer ordre.

Un altre problema detectat es referia a una certa pèrdua de persones individuals que s'havien dedicat a la dinamització de la cultura. Aquest fou el primer impacte sobre el moviment associatiu de la recent estrenada llibertat, donat que inesperadament va fer el paper d'escola de dirigents per a la globalitat de la societat. Molts dirigents s'incorporen a les llistes de candidats a regidors i, fins i tot, d'altres foren parlamentaris, produint-se una certa crisis de dirigents de la vida sòcio-cultural que el moviment associatiu resolgué aviat gràcies a la seva vitalitat.

Una altra qüestió fou precisament el problema creat per alguns d'aquests activistes culturals traspassats als ajuntaments que, en fer-se càrrec de no poques regidories de cultura i joventut, caigueren en la temptació d'iniciar una certa competència amb les pròpies entitats on es formaren; o pitjor fou el cas d'aquells que procedien especialment de la universitat, i que es llençaren a l'animació cultural sense el necesari pas per l'associacionisme. De sobte, les entitats hagueren de competir amb els pressupostos de cultura dels ajuntaments, i es posaren en perill les seves estructures.

El cas més notable fou el dels centres cívics de Barcelona, inspirats en el model Malraux aplicat a l'estat francès, quan allà ja havia entrat en crisi. Estructures de costos milionaris servides per animadors-funcionaris, foren contestades per unes entitats que en aquell mateix moment rebien una nova sotragada en adquirir oficialment la definició (en aquest cas despectiva) d'«associacions privades». La iniciativa s'estenia per les ciutats de l'entorn industrial de Barcelona, on l'enquesta ja esmentada donava un vint-i-cint per cent d'ajuntaments que en els seus programes d'actuació es plantejaven la creació de casals de cultura municipals, quan a les mateixes comunitats existien instal·lacions ateneístiques magnífiques, fins i tot d'un cost que actualitzat no era a l'abast dels pressupostos municipals. Però s'iniciava una aferrissada i soterrada lluita entre la cultura oficial i la desen-

volupada per les «entitats privades». La lluita continua, malgrat que en alguns llocs dirigents municipals i ateneístics han pactat una col·laboració que podria permetre l'ús de les instal·lacions, el seu manteniment, i potser enfocar certs nivells de col·laboració des del respecte a la mútua independència.

El fenoment d'enfrontament s'ha produït bàsicament als nuclis urbans demogràficament importants, però no pas exclusivament, ja que en la temptació de control d'aquestes institucions culturals (per la suposada importància política de la cultura) hi han caigut capdavanters polítics de totes les tendències. Malgrat tot, els conflictes han estat més freqüents a les zones que reberen en els darrers decennis una forta allau immigratòria. Els nouvinguts no han entès encara —parlem en general, és clar— que aquelles entitats eren lloc de trobada de tot el poble, contràriament als casinos i clubs privats dels pobles d'on vingueren, accessibles exclusivament a les classes benestants. Aquest és un conflicte que caldria seguir atentament.

Cal dir que, ara mateix, el moviment associatiu a casa nostra es segueix enriquint numèricament i qualitativament. Ara sorgeixen entitats sobre temes específics, entre els quals té una gran presència la cultura tradicional i popular, tant sigui per a l'estudi com per a la divulgació. També les manifestacions artístiques i musicals justifiquen la creació de noves entitats. Al món de la immigració s'ha produït l'aparició de tot un seguit de penyes i de cases regionals, especialment de la gent provinent de les terres del sud, i que estan fonamentades en la nostàlgia.

Els anys de democràcia han tingut sobre l'associacionisme l'efecte d'aportació de subvencions institucionals, potser per compensar la problemàtica del manteniment de les estructures. La democràcia també ha generat un procés de federació de diferents àmbits. Han sorgit federacions d'ateneus, d'orfeons, d'esbarts, d'elencs teatrals, de cases regionals, de societats musicals, d'associacions de veïns..., i coordinadores de diferents sectors de la cultura tradicional, que pretenen dotar d'infrastructures els diferents col·lectius i servir d'interlocutors davant l'administració en qualsevol dels seus nivells.

Malgrat que no està superada la problemàtica heretada de l'anterior situació, es diria que l'associacionisme treballa col·lectivament en un interessant procés cap a la normalització, que potser ens portarà un conjunt d'entitats més ocupades en fomentar la cultura i menys preocupades pel conjunt de la problemàtica de la resta de la societat.

2. EL FEMINISME

MARY NASH

Igual que havia sorgit a d'altres països d'Europa occidental i Amèrica del Nord a partir de finals dels anys setanta, el feminisme com a discurs teòric, i el moviment feminista i de dones com a forma d'actuació organitzada, constitueixen un moviment social significatiu en l'escenari polític i social de Catalunya a partir de mitjans dels anys setanta.

Com a moviment social integrat en la dinàmica política i social del país, va forjar una nova identitat col·lectiva per a les dones i va qüestionar les bases sexistes de les estructures polítiques i socials. Al llarg de l'última dècada ha arribat a aconseguir la implantació d'algunes de les seves reivindicacions i un cert reajustament en els paràmetres del discurs polític, encara que amb menor intensitat a la pràctica. Avui dia s'ha iniciat una trajectòria de sensibilització de les institucions, dels poders polítics i de la població en general, per tal que contemplin les necessitats específiques de les dones, l'eliminació de les traves sexistes discriminatòries, i la integració de la perspectiva de **gènere** en les pautes culturals i polítiques del país. Vist des de la perspectiva de fa dues dècades, el progrés en aquest terreny és, indubtablement, evident. No obstant això, es tracta d'un procés fràgil, a penes consolidat, i encara molt dèbil si es compara amb la dinàmica europea de penetració de les nocions d'**alliberament de la dona** en les estructures mentals, socials i polítiques. Amb tot, el moviment feminista català, i l'espectre més ampli de dones que no necessàriament s'incorporen al moviment organitzat però que s'identifiquen amb les seves reivindicacions, s'ha desenvolupat des de 1978 amb una presència creixent en la societat catalana a través de les institucions socials i acadèmiques, partits polítics, sindicats, mitjans de comunicació i ens culturals.

Per entendre les característiques del feminisme català i la seva trajectòria durant l'última dècada, cal inserir-lo tant en la dinàmica del feminisme internacional, inspiradora sens dubte del seu discurs teòric, com també en el context del desenvolupament polític i social de la societat catalana. Fins al 1975 van ser dones individuals i alguns grups reduïts els qui s'iniciaren en la problemàtica del feminisme i elaboraren els primers escrits i reflexions entorn del tema. La sèrie de taules rodones sobre la dona (febrer-maig 1976) organitzades pel Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, van

representar la primera projecció pública sistemàtica de la problemàtica de la dona, mentre que les Primeres Jornades Catalanes de la Dona (maig 1976) van marcar la gestació definitiva del moviment feminista català. Amb la participació de més d'un centenar d'associacions, vocalies i organitzacions de dones, les Jornades van reunir unes quatre mil dones. Malgrat l'heterogeneïtat de les participants, les Jornades articularen per primera vegada de forma col·lectiva les propostes i reivindicacions d'un ampli sector femení, així com les bases mínimes del feminisme català. Van tenir un gran ressò en els mitjans de comunicació, i van generar un llarg debat i un procés de conscienciació col·lectiva entorn del feminisme. Lògicament, la conjuntura política havia d'influir en la configuració del feminisme català d'aquell moment, en el sentit de vincular l'alliberament de la dona amb la consolidació del procés de democratització política del país. Aquest primer feminisme de la segona onada va tractar de forjar la seva identitat a partir de la recuperació del feminisme i sufragisme del segle XIX, i es caracteritzà pel to reivindicatiu i el discurs de la igualtat.

L'eix del debat del feminisme dels setanta girà entorn del problema de les estratègies més aptes per a la consecució de l'alliberament de la dona. Les opcions se centraren en la **doble militància**, és a dir, la militància feminista combinada amb una militància política, i la via de la **militància única**, feminista i independent dels partits polítics o sindicats. A més, es van formular reivindicacions concretes per eradicar les discriminacions en l'àmbit laboral, familiar, polític i educatiu, i s'exigí una llei del divorci i la legalització de l'avortament. També es va efectuar una crítica més global dels valors patriarcals que fan inferior la dona. La consecució de la igualtat de drets i de responsabilitats, i la simetria dels sexes en tots el àmbits de la vida pública i privada, fou la proposta del feminisme d'aquell moment. De cara a la seva consecució, les Jornades van adoptar l'estratègia de crear un ampli moviment de dones que respectés la pròpia heterogeneïtat de les opcions feministes, la coordinació de la qual va ser assumida posteriorment per la Coordinadora Feminista, que representà un ampli ventall de grups feministes durant alguns anys, encara que no la totalitat.

Des dels inicis, el moviment feminista català es compon d'un ampli conglomerat de grups i persones que es caracteritza per la seva heterogeneïtat. Hi ha diferents tendències en el seu si, que van desenvolupar estratègies i discursos teòrics distints. A partir de 1976 van proliferar les agrupacions feministes: vocalies de dones de barris; organitzacions de feministes radicals com ara Lamar o el Col·lectiu Feminista, que posteriorment es convertí en el Partit Feminista d'àmbit nacional; grups de dones integrades en partits polítics o sindicats (PSC-PSOE, PSUC, CCOO); dones llibertàries (Mujeres Libres); grups sectorials: Planning Familiar i Permanències d'avortament (D.A.I.A.), Dones Separades, Universitàries, etc. Entre 1977 i principis dels anys vuitanta es publicaren algunes revistes: ***Dones en Lluita, Vindicación Feminista, Mujeres Libres, Opción***. També es van crear espais propis com ara bars, llibreries o l'***Editorial La Sal***.

El debat teòric fixà llavors la legitimitat del feminisme com un cos ideològic i polític; i de fet, al llarg d'aquesta dècada, es pot detectar la paulatina acceptació del feminisme com a valor cultural no tan sols per part de les dones més conscienciades sinó també per part d'un sector important de la població femenina. Enfront del rebuig, fins i tot revulsiu, que provocà en un primer moment, els anys vuitanta es van caracteritzar per la creixent acceptabilitat social del feminisme com a valor cultural, i per un cert grau d'integració dels criteris feministes en les pautes socials, encara que no en la versió més radical.

A partir de 1979 el debat ideològic en el si del feminisme català s'accentuà entre les opcions de la doble militància i la militància única, i va produir una forta confrontació entre les partidàries del **feminisme de la igualtat** (que reivindica els mateixos drets i obligacions que els homes i s'ubica en el àmbits del treball, l'educació, la cultura, la política i la família), i el **feminisme independent radical** (que emfasitza la diferència entre tots dos sexes i se centra, sobretot, en l'àmbit privat de l'experiència personal i quotidiana). A partir de llavors s'inicià el declivi del feminisme organitzat com a tal. El nivell de mobilitzacions es redueix: la capacitat de convocatòria del moviment esdevé menor, i la polarització entre les diferents tendències comporta una desintegració del moviment més unitari. De forma lògica, la progressiva eliminació de la legislació discriminatòria produí una reducció dels aspectes reivindicatius més immediats. No obstant això, en aquests darrers anys hi ha hagut una tendència a diferenciar entre la igualtat formal davant la llei i la persistent desigualtat de fet en els àmbits laboral, educatiu, cultural, acadèmic, familiar i personal. Els objectius inicials d'eradicació de la legislació discriminatòria es van portar a terme durant aquests anys, en part, a causa de l'aplicació

a Espanya de la legislació no-discriminatòria de la Comunitat Econòmica Europea, així com del procés de democratització de la societat espanyola. En aquest terreny, la reivindicació comuna del feminisme des de 1985 és la revisió de la Llei de l'avortament (1985), i l'exigència d'una amnistia per a aquelles persones processades sota aquesta legislació.

Malgrat el declivi del feminisme organitzat, s'han desenvolupat noves formes de feminisme durant els anys vuitanta. La societat catalana actual es caracteritza per la normalització de moltes de les reivindicacions feministes i, sobretot, per l'adopció de molts dels pressupòsits del feminisme per part d'un sector cada vegada més gran de la població femenina. El feminisme s'ha convertit en una opció individual que comporta una actitud i un sistema de valors, que es tradueix en noves expectatives femenines i en exigències més grans pel que fa a les seves opcions en totes les dimensions de la vida. El nivell col·lectiu de conscienciació feminista s'ha desenvolupat, encara que sovint no s'ha pogut plasmar en una realitat igualitària.

Com a fruit de la pressió col·lectiva de les dones i de la consciència dels seus drets, aquesta fase més personalitzada del feminisme s'ha vist acompanyada els últims anys d'una nova forma d'articulació del moviment de les dones: el denominat **feminisme institucional**. Des de les institucions oficials s'ha impulsat una dinàmica de suport, de promoció i d'assistència a les dones. En aquest sentit cal destacar la creació, per part del Programa de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona, de l'àmbit de la Dona (1979), del Centre de Documentació de la Dona (1985) i de la Casa d'Acollida per a Dones (1986), com també la creació per part d'altres ajuntaments catalans de centres d'atenció i informació a la dona i de centres de Planificació Familiar. També es pot assenyalar la creació de la Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona, de la Generalitat de Catalunya (1987), que ha realitzat una tasca de promoció de la dona mitjançant la formació i promoció laboral, publicacions, i serveis d'informació per a la dona.

En un altre nivell podem assenyalar el creixent desenvolupament del **feminisme acadèmic** mitjançant la consolidació dels Estudis de la Dona. La Universitat de Barcelona ha estat pionera en aquest camp, amb la impartició d'una assignatura específica entorn de la dona des de 1974 (Història de la Dona). Malgrat les enormes dificultats, des de començaments dels anys vuitanta el feminisme acadèmic s'ha anat consolidant a nivell col·lectiu, amb la creació de centres i seminaris. El **Centre d'Investigació Històrica de la Dona**, de la Universitat de Barcelona, ha promogut des de 1982 la història de la dona mitjançant la promoció de la investigació, la docència, la recopilació documental i bibliogràfica, i la celebració de seminaris i conferències. Aquest Centre ha marcat una fita en el món acadèmic espanyol en ser el primer que ofereix cursos universitaris de Postgraduat (Diploma) en Història de la Dona (1987) i Masters en Estudis de la Dona (1988). Des de la disciplina de la sociologia, el Seminari de la Dona de la Universitat Autònoma ha desenvolupat també, el llarg d'aquests anys, una notable tasca d'investigació i de recopilació bibliogràfica entorn de la dona. De moment l'impacte d'aquest conjunt d'activitats ha estat relativament important, ja que ha marcat els programes docents del Tercer Cicle. No obstant això, en comparança amb d'altres països on s'ha procedit a integrar els estudis entorn la dona en les matèries i plans d'estudis, les universitats catalanes solament han iniciat aquest procés, i existeix encara una notable marginació de la dona en el món acadèmic català.

Des de 1982 el panorama del feminisme català marca, doncs, una apertura de perspectives i una ampliació dels camps d'interès. Les Segones Jornades Catalanes de la Dona (1982) van incidir en el feminisme de la diferència i es van centrar en temes relacionats amb la sexualitat, la vida íntima, i l'avortament; però també es desenvolupen d'altres àmbits d'interès feminista com ara la pau, el nacionalisme o l'ecologia. D'altra part la successió de Jornades fetes des de 1982 demostra no solament un alt nivell d'activitat sinó, de forma més significativa, l'ampli ventall d'interessos al voltant de la dona: Jornades del Patriarcat (1982), Agressions a les Dones (1984), Espais Comunicatius per a Dones (1985), Educació i Dona (1985), Maternitat i Noves Tecnologies (1986), Història de la Dona (1986), Qüestions Laborals i la CEE (1986), Congrés de la Dona (1988), entre d'altres. L'existència de col·lectius professionals de dones (ensenyament, advocacia, etc.) ha significat una major incidència en aquests àmbits professionals. Però junt amb l'activisme feminista, sens dubte, el fenomen sociològic de més interès és la progressiva consciència feminista, àdhuc entre aquelles dones que no tenen vincles formals amb el feminisme però que opten també per lluitar per un canvi en llur condició social, tant en l'àmbit laboral-professional com en la vida privada. Tot i que els trets patriarcals continuen fermament assentats, la identitat col·lectiva feminista forjada en l'última dècada ha començat ja a deixar una certa empremta en la societat catalana.

3. L'ECOLOGISME

JOSEP DEL HOYO

Tal com passa en els altres tipus de moviments socials, l'inici del període contemplat en aquest volum —els primers moments del postfranquisme— va ser una època de gran efervescència pel que fa a la preocupació social per la natura i el medi ambient al nostre país. Una efervescència que va fer pensar als capdavanters d'aquest moviment que estaven vivint l'inici d'un període en què es corregirien molts dels errors passats i en què milloraria radicalment la deteriorada relació entre l'home —en aquest cas l'home català— i el tros de planeta on li ha tocat de viure. Malauradament, els fets han demostrat que aquelles il·lusions anaven força més lluny del que la realitat, almenys fins ara, ens ha deparat.

Per entendre el procés cal anar una mica enrera. Durant els darrers anys seixanta i primers de la dècada dels setanta no es pot parlar a Catalunya d'un moviment ecologista organitzat, però sí que es troben diversos nuclis embrionaris del que prendria cos cap al 1976. D'una banda, dins els grups excursionistes, amb el **Centre Excursionista de Catalunya** al capdavant, hi havia diverses persones, sovint agrupades en seccions, molt preocupades per les agressions que patia l'entorn. Com a testimonis directes que eren d'aquest ràpid deteriorament, aquestes persones van jugar un paper important en la conscienciació del conjunt de la societat. D'altra banda, a diferents institucions relacionades amb la ciència, bàsicament les càtedres de Zoologia, Botànica i Ecologia de les universitats barcelonines, la Institució Catalana d'Història Natural, la Secció Catalana de la Sociedad Española de Ornitología i el Museu de Zoologia de Barcelona, s'anaven formant grups d'estudiosos de la natura que, a part les seves tasques científiques, també assumien un paper crític i de defensa de l'entorn. Finalment, procedents de diversos moviments ciutadans, com les associacions de veïns i, sobretot, grups polítics radicals, també van anar sorgint col·lectius cada cop més interessats en les reivindicacions ecologistes, sobretot en la seva vessant **urbana** i **antinuclear**. Després d'aquesta fase prèvia, en què l'aparició dels diversos focus esmentats fou molt més espontània que premeditada, arribem al ja citat any 1976 on l'efervescència a la qual ens referíem al principi dóna lloc a resultats visibles. D'una banda, els sectors més naturalistes, amb el suport decidit dels més prestigiosos biòlegs catalans, funden la **Lliga per a la Defensa del Patrimoni Natural, (Depana)**, una entitat amb vocació aglutinadora i amb la intenció de disposar d'una infraestructura suficient com per poder afrontar la problemàtica del medi natural arreu del país. D'altra banda, els que podríem anomenar *«ecologistes socials»* organitzen el **Comitè Antinuclear de Catalunya (Canc)**, així com el **Col·lectiu de Periodistes Ecologistes.** Altres fites importants d'aquest període d'ebullició van ser la publicació del ***Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans***, un treball transcendental en el qual els més importants biòlegs i geòlegs del país prenien el pols de forma extensa i comprensiva —en gairebé 600 pàgines— al nostre entorn natural; o l'àmbit de Salvaguarda del Patrimoni Natural que va tenir lloc dins el **Congrés de Cultura Catalana** i on es va remarcar, per exemple, la necessitat d'evitar la creixent contaminació dels nostres rius i els problemes ocasionats pels nombrosos incendis forestals.

L'any següent, el 1977, tenen lloc diversos intents de vertebrar tot aquest moviment, tant a nivell català, on es volia crear la Coordinadora Ecologista de Catalunya, com a nivell de l'estat, on els grups catalans van assolir un notable protagonisme. Així, a la reunió que es va fer a Cercedillas (Madrid) el CANC, el Col·lectiu de Periodistes Ecologistes i DEPANA van ser escollits per formar conjuntament la primera secretaria del **Moviment Ecologista** de l'estat espanyol. Aquesta secretaria mai no va funcionar efectivament i a la majoria de campanyes, com la de defensa dels aiguamolls empordanesos, on aquests sectors pretenien actuar units, les divergències i dissensions foren habituals. Tant els ecologistes naturalistes com els ecologistes socials pensaven que el que ells feien era molt més important que el que interessava l'altre sector, i la majoria no s'adonava que es tractava de dos moviments, tots dos positius per a la societat, amb alguns punts de contacte però amb clares diferències, i que el més útil per a tothom era que les persones actuessin decididament en el camp que realment els motivava, amb les col·laboracions que ocasionalment es poguessin establir.

Paral·lelament, a nivell de tota la societat i dels polítics que dirigien el país, hi havia força consens en favor de la natura, i l'esdevenidor apareixia prou optimista. La irracional destrucció del nostre litoral, exemple clar de desastre ecològic, s'associava al franquisme polític, que l'havia permès, i sociològic, que n'havia tret el profit, i era, en aquells moments de generalitzada passió democràtica, rebutjada per gairebé tothom. Com a resultat d'aquesta bona disposició, el primer govern de la Generalitat reconstituïda es va proposar una política d'ordenació territorial que

decidís d'entrada tots aquells espais que pels seus valors naturals s'havien de protegir de forma definitiva. Una política lògica que, de no ser perquè els va faltar temps o encert per aplicar-la, ens hagués estalviat els esglais —pa de cada dia dels qui ens preocupem per la conservació del medi— que patim cada cop que el govern o la iniciativa privada decideixen construir un aeroport, un embassament o una urbanització als espais més privilegiats del patrimoni natural del país.

Però com era lògic, després d'aquesta fase políticament anòmala (es sortia de 40 anys de dictadura), el govern unitari i el consens van donar pas a les tensions i divergències partidistes que van truncar la possibilitat d'una planificació racional i a llarg termini del territori. Al mateix temps, la desmobilització ciutadana també es va deixar notar en aquest sector i DEPANA, per exemple, tot i l'encomiable tasca d'unes poques persones, va quedar estancada i amb un vigor insuficient per afrontar les agressions al medi que es continuaven produint. Aquestes agressions, això sí, provocaven l'aparició de resistències entre grups de persones de l'àrea afectada, i és així com a finals dels setanta i principis dels vuitanta es van anar fundant nombrosos grups comarcals i locals de defensa de la natura (avui en tenim més de 80), que és la nota més positiva del moviment conservacionista durant aquest període.

Per la seva part, els grups ecologistes del sector més social van anar seguint una línea cada cop més diferenciada que va portar a la formació d'alguns grups polítics, entre els quals podem destacar el Moviment Ecologista de Catalunya i Alternativa Verda, que s'han presentat a diverses eleccions.

Durant aquests anys els governs de la Generalitat han donat alguns passos l'efecte benèfic dels quals, lamentablement, s'ha vist molt retallat per les objeccions que es poden fer. Així, el Parlament ha aprovat lleis positives, com la d'espais naturals o la de protecció dels animals, les quals, però, s'han incomplert de forma ostensible, a vegades pocs dies després d'ésser aprovades. O també s'han creat uns quants Parcs Naturals i Reserves, però amb una delimitació tan restrictiva (com passa de forma extrema al Delta de l'Ebre), i una dotació pressupostària tan escassa, que ni tan sols en aquests llocs privilegiats s'han aconseguit aturar les alteracions destructores. Potser una mostra evident de l'escassa importància que s'ha donat a la protecció del medi natural —a part dels minsos recursos econòmics, proporcionalment molt inferiors als dedicats a d'altres àrees de l'acció de govern— és la dispersió de les competències medi-ambientals actualment dependents de diversos departaments. La Comissió Interdepartamental del Medi Ambient, establerta per coordinar totes aquestes competències, només es va reunir amb motiu de la seva creació i no ha funcionat mai més.

Aquesta situació no gaire engrescadora es veu agreujada a meitats de la dècada dels vuitanta per la intensificació de les agressions medi-ambientals que comporta la progressiva superació de la crisi econòmica que feia anys que ens afectava. És probablement la multitud de projectes urbanístics, esportius i d'altres tipus que amenacen la majoria dels espais naturals que encara ens resten (i la manifesta tolerància de l'administració enfront d'ells), la que provoca un nou despertar del moviment de defensa de la natura. No hi ha encara prou perspectiva per analitzar aquest moviment, però alguns esdeveniments són esperançadors. A les primeres Jornades de Joves Naturalistes que es van fer a Torelló el 1984 es posà en evidència la necessitat de coordinar la multitud de grups comarcals i locals per actuar units enfront dels grans problemes. El 1986 es creà el ***Full***, un òrgan de comunicació conjunt en el qual hi participen més de 50 col·lectius de tot Catalunya. El 1988 es renova totalment, després de 12 anys sense canvis importants, la junta directiva de Depana, i en tan sols set mesos es dobla el nombre de socis de l'entitat. Paral·lelament, la societat en general també sembla preocupar-se cada cop més per aquests temes. Segons un estudi elaborat pel ministeri d'Obres Públiques el 1987, el 71 % dels catalans creuen que s'ha de donar prioritat a la protecció ambiental encara que es freni el creixement econòmic. D'altra banda, el 76,6 % de la població es declara contrària a la *«possibilitat que es construeixi una fàbrica que originés 200 llocs de treball, però que fos molt contaminant per a l'atmosfera, els rius o les costes»*. En relació a això, mai com fins ara els temes de medi ambient havien ocupat un lloc tan rellevant als mitjans de comunicació o al debat polític. I aquesta tendència encara ha d'augmentar al nostre país si observem el que està passant a d'altres països socialment més avançats com els Estats Units, on mai com a les eleccions presidencials del 1988 els temes de medi ambient havien estat tan protagonistes. I és que les conseqüències de la desastrosa política ecològica de l'home ja no són amenaces futuristes, sinó realitats cada cop més palpables i preocupants. Aquesta constatació és l'únic fet que pot imprimir un canvi radical a la conducta humana, i és l'esperança d'aquest canvi la que dóna

forces als conservacionistes —que guanyem alguna batalla però, ara per ara, estem perdent la guerra— per continuar la nostra lluita.

4. EL PACIFISME

VICENÇ FISAS

Un dels anomenats moviments socials que ha tingut major presència a Catalunya durant els darrers anys, i especialment en el període 1980-85, ha estat el moviment per la pau.

Com quasi tots els moviments socials, el pacifista s'ha caracteritzat també per estar sotmès a una viva dinàmica, que ha anat transformant el caràcter, els objectius i la composició d'aquest moviment.

A la dècada dels setanta es caracteritzava per ésser un modest moviment de forta consciència pacifista, basat en la lluita no violenta, el suport als objectors de consciència, i l'oposició a les diferents manifestacions de militarització que presentava la societat espanyola.

La situació política de l'època, tant en els darrers anys del franquisme com en els primers de la transició, dificultava però que les forces polítiques de l'oposició i, en general, la major part de l'opinió pública, prengués amb serietat les demandes d'aquell moviment, que en finalitzar la dècada dels setanta estava representat a Catalunya per grups com el «Canvi»(Col·lectiu d'Acció No-Violenta), el Moviment d'Objectors de Consciència i el «Ganva» (Grup d'Acció No-violenta), que posteriorment passà a denominar-se «Gamba» (Grup Antimilitarista de Barcelona) i edità la revista ***La Puça i el General***.

La decisió d'instal·lar míssils nuclears a Europa (els euromíssils) i la decidida política atlantista del govern d'UCD van ésser els detonants, en començar la dècada dels vuitanta, d'un canvi general d'actitud de l'opinió pública envers els temes plantejats pel moviment pacifista, que aleshores tenien el suport del partit socialista, principal grup polític de l'oposició.

En el decurs dels tres primers anys de la dècada sorgiren centenars de nous grups i col·lectius en la major part de les poblacions, en els barris de les grans ciutats i en diferents sectors professionals, que reivindicaren diversos punts del tarannà pacifista. El nexe comú de tots aquests grups, molts d'ells realment petits, fou l'oposició a la previsible entrada d'Espanya a l'Otan (abans del 1982), o la demanda d'un referèndum per sortir-ne i establir una política de neutralitat. El domini d'aquests temes es pot evidenciar en les discussions celebrades a Barcelona en la Segona Trobada del Moviment per la Pau (març de 1985), i fins i tot en les I Jornades Pacifistes de Catalunya (Tarragona, novembre 1986).

A l'hivern del 1981 es produeixen les primeres grans manifestacions contra la **integració d'Espanya a l'Otan**, que tenen la seva màxima expressió el mes de maig del 1984 amb la Cadena per la Pau a Barcelona, que reuneix unes cent mil persones.

En aquest moviment hi participaren molt activament persones que militaven a partits de l'esquerra no parlamentària, així com ex-militants de partits, especialment del socialista o comunista, que volien sortir del desengany polític creat pel nou funcionament democràtic, tot participant en els diferents moviments socials del moment. Aquest «desembarcament» de persones amb experiència d'activisme polític tingué una vessant positiva i una altra de negativa. Per un costat, facilità l'expansió d'aquest moviment, fins al punt de convertir alguns dels seus temes, especialment els relacions amb l'Otan i la política de defensa, en qüestions prioritàries dins la discussió política parlamentària. D'altra banda, però, aquesta aportació d'activistes comportà una excessiva polititització del discurs pacifista, en un doble sentit: primer, imposant objectius polítics a curt termini (la sortida de l'Otan), amb el que això significava d'abandonament de quelcom que fins aleshores semblava fonamental en el discurs pacifista: el dirigir-se sobre tot a la consciència de les persones per tal de provocar, a llarg termini, canvis en la conducta social. En segon lloc, la lluita contra l'Otan es transformà en un objectiu tan prioritari, que deixaren pràcticament de banda els altres temes propis d'un moviment per la pau: la creació d'una cultura de pau, el desarmament, la solidaritat amb el Tercer Món, la recerca d'alternatives a les diferents expressions de la militarització, l'objecció de consciència, etc.

Pel que fa a l'**objecció de consciència**, val a dir que a Catalunya s'ha produït una progressiva radicalització del moviment, especialment a partir del neixement del «Mili KK» i de la seva ambigüitat envers el tema de l'ús de la violència, fet que ha provocat no poques polèmiques sobre l'eventual manipulació d'una part del moviment pacifista i antimilitarista per part d'uns pocs grups polítics no parlamentaris.

Aquesta dinàmica provocà greus tensions entre els col·lectius pacifistes, que de mica en mica es veieren obligats a prendre postures, especialment després de perdre el referèndum sobre l'Otan l'any 1986. Val

a dir, però, que a Catalunya guanyà el «no» a l'Otan, i per set punts per damunt dels partidaris del «sí». Aquesta victòria autonòmica no podia evitar, però, que arribessin a Catalunya els aires desencisadors provocats pel resultat estatal del referèndum. I arribà la crisi d'identitat, d'objectius i de forma d'actuar del moviment, que com un llarg part, no sembla que es comencés a superar fins a ben entrat el 1987 o a primers del 1988, en què el que ha quedat d'aquell moviment es renova amb plantejaments més didàctics, més realistes, intentant combinar el treball a curt i a llarg termini, i cercant formes organitzatives que no caiguin en el parany de les anteriors. La revista ***En Peu de Pau/En Pie de Paz*** és, tal vegada, la millor expressió d'aquest intent.

Però el moviment per la pau no és sols el format pels col·lectius oposats a l'Otan. La història d'aquests anys és plena d'iniciatives diverses que han tingut un paper importantíssim en la formació d'una consciència sobre els temes de pau.

Un exemple n'és la progressiva participació de diversos ajuntaments en aquesta qüestió. Sant Cugat ha promocionat la Universitat Internacional de la Pau, l'Hospitalet el CECU, Badalona intenta endegar la Fundació Olof Palme, Sabadell crea uns premis per la Pau, etc. Són cada cop més nombrosos els ajuntaments que faciliten ajudes per realitzar actes informatius i de debat sobre aquests temes.

L'activitat entorn de la pau no es fa sols amb manifestacions. Cal fer també una tasca pedagògica des de centres de formació i sensibilització; en aquest sentit cal esmentar l'organització de diversos seminaris i jornades, com les Jornades sobre Pau i Desarmament el maig de 1984 i l'octubre de 1985, per part d'organitzacions com Justícia i Pau, CIDOB, Fundació per la Pau, Associació Nacions Unides o CTD, entitats que continuen portant a terme una tasca informativa fonamental. El cristianisme ha estat una font important de motivacions a activitats pacifistes en aquest període a Catalunya.

Destacable és igualment el sorgiment, en els darrers anys, d'un ampli i prometedor moviment dedicat a l'educació per la pau, format per persones que es dediquen a l'ensenyament.

5. LA DROGAADDICCIÓ

AURELI DÍAZ

1. LA XARXA ASSISTENCIAL

A finals dels anys setanta, la qüestió del consum de drogues a Catalunya presentava bàsicament els següents trets característics: s'havia produït una ruptura del «model tradicional» d'ús de l'alcohol, el consum del qual havia experimentat un increment espectacular des de mitjans dels anys cinquanta; hi havia hagut una tabaquització creixent de la societat, en augmentar fortament el consum de tabac entre els homes adults, i estendre's a joves i dones; hi havia igualment un consum excessiu de fàrmacs sense control sanitari (barbitúrics, ansiolítics, amfetamines, etc.), i finalment, a partir de 1973, s'havia iniciat la difusió de l'haixix —i en menor mesura, de la LSD— des dels grups contraculturals a un sector més ample de la joventut. En el decurs dels darrers deu o dotze anys es consolida un model de consum de drogues en el qual ja s'ha introduït l'heroïna, fins al punt que la seva presència determinarà el període que ens ocupa (COMAS, 1985, p. 69).

Les primeres demandes d'assistència realitzades per persones dependents de l'heroïna, a mitjans dels setanta, van agafar de sorpresa una estructura sanitària que —exceptuant alguns professionals— no estava preparada per atendre-les. En general, la primera solució adoptada va consistir a tractar aquestes persones segons el model elaborat per a l'alcoholisme, i a internar-les en institucions psiquiàtriques tradicionals. En alguns casos, això va servir com a punt de partença per a la creació de serveis específics d'atenció de toxicomanies no alcohòliques. Per exemple, a l'Hospital Clínic de Barcelona van ser atesos, entre 1972 i 1979, 121 consumidors d'opiacis (el 84% entre 1978-1979) i 124 d'altres toxicomanies no alcohòliques; de la mateixa manera, el 1977 van començar a ingressar els primers addictes a l'heroïna al Servei d'Alcoholisme i Toxicomanies de la Clínica Mental de Santa Coloma. Aquest servei va ser l'origen del Servei de Prevenció, Orientació i Teràpia per a Toxicòmans, centre ambulatori creat el 1980 per la Diputació de Barcelona.

En aquesta línia, el trienni 1979-1981 és clau. La magnitud que està adquirint el problema, i l'absència de respostes adequades tant qualitativament com quantitativa, coincideixen amb les primeres eleccions municipals democràtiques de 1979. Els ajuntaments arreu de Catalunya comencen a crear recursos d'àmbit municipal. Entre ells destaca el programa d'Atenció Integral a les Drogodependències (Programa Dross) que va posar en marxa l'àrea de Serveis Socials de l'ajuntament de Barcelona el 1980. La conselleria de Sanitat de la Generalitat de Catalunya va reforçar els antics dispensaris inicialment orientats al tractament de l'alcoholisme. Al mateix temps, algunes organitzacions i institucions no vinculades a l'administració creen també serveis: la Creu Roja obre un centre ambulatori a Barcelona; apareixen grups de voluntariat (en el si de Càritas Diocesana, per exemple); associacions ja existents donen una nova orientació a les seves activitats per atendre els heroïnòmans (TERAL); i s'inicia la implantació de les Comunitats Terapèutiques de la xarxa El Patriarca.

La indubtable importància de la major part d'aquestes iniciatives queda limitada, això no obstant, per les condicions en què s'han generat. La urgència de les demandes i l'alarma creada determi-

nen respostes immediates, amb insuficiència de mitjans i, conseqüentment, amb la manca de planificació i racionalització necessària per a garantir-ne l'operativitat (DE TORRES, 1988, pp. 17-21).

Entre 1981 i 1984 es creen alguns nous centres d'atenció, públics i privats, alhora que millora l'articulació entre aquests i els que ja existeixen; finalment, l'any 1985 és el de d'adopció de mesures legislatives. En efecte, el mes de juliol de 1985 el govern espanyol va aprovar un «Plan Nacional sobre Drogas», amb l'objetiu de coordinar totes les actuacions que es fessin a Espanya, i de constituir-se en model per tal que les «Comunitats Autònomes» elaboressin articuladament els seus propis Plans. A Catalunya, la Generalitat va elaborar un Pla de Drogodependències, i va crear una Xarxa d'Atenció a les Drogodependències.

El **Pla de Drogodependències** es proposa els següents objectius: en primer lloc, reduir els riscs de generació de dependència, sobretot en els col·lectius més exposats, tot intentant que els joves arribin a l'adolescència havent rebut la formació adient per a evitar el consum de drogues; en segon lloc, disminuir l'oferta de drogues legals i la seva promoció, sobretot en llocs i àmbits especialment sensibles; tercerament, millorar i facilitar l'assistència sòcio-sanitària a les persones amb dependència de les drogues; es proposa també oferir un marc sectoritzat d'acolliment, atenció i reinserció al drogaaddicte i a la seva família; en cinquè lloc, coordinar tots els recursos de la xarxa especialitzada d'atenció al drogaaddicte a fi d'aconseguir-ne l'optimització; i finalment, disposar de tota la informació possible, i degudament tractada, sobre la problemàtica de les drogues (DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL, 1987, p. 18).

D'altra banda, la major part dels centres que a Catalunya ofereixen assistència especialitzada als malalts drogodependents es troben integrats a la ***Xarxa d'Atenció a les Drogodependències***. Per tal de facilitar l'acció coordinada dels diferents recursos assistencials que componen la X.A.D., s'ha fet una divisió funcional de la geografia catalana en cinc territoris: el municipi de Barcelona, la resta de les comarques de Barcelona, comarques de Tarragona, comarques de Lleida i comarques de Girona. La coordinació entre els centres d'un mateix territori es realitza a les Comissions Tècniques Territorials. Aquesta distribució respon a l'important paper que juguen les respectives administracions de les diputacions en matèria de drogodependències. Pel que fa al tractament diferenciat que rep el municipi de Barcelona, es deu al seu volum de població i a l'existència consolidada d'uns serveis municipals (Programa Dross), que per si sols abasten una atenció integral als drogodependents. Aquests cinc territoris es divideixen, al seu torn, en sectors assistencials que corresponen als anomenats Centres d'Atenció i Seguiment (C.A.S.) (DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL, 1987).

L'atenció als drogodependents comprèn un ventall complex d'activitats que requereix la conjunció de diferents modalitats de serveis d'una forma ordenada. Per a facilitar aquesta coordinació, els serveis s'estructuren en Centres de diversos nivells, en una classificació únicament de caire funcional.

Un primer nivell és el dels serveis d'Atenció Primària Sanitària i Social. Malauradament, el fet que les Xarxes d'Atenció Primària no disposin dels nivells d'organització i preparació necessaris fan que la seva participació en l'assistència als drogodependents sigui més aviat escassa.

El segon nivell el formen aquells centres dispensarials que ofereixen atenció especialitzada als drogodependents. Actualment hi ha 21 Centres d'Atenció i Seguiment que, a més de les tasques exclusivament assistencials, tenen la missió de coordinar les accions que es desenvolupen en el seu sector geogràfic de referència. Complementen les accions dels C.A.S. trenta Centres de Tractament, els quals ofereixen també tractament als drogodependents, però sense assolir el paper coordinador que caracteritza els Centres d'Atenció i Seguiment. Són vint les comarques catalanes que disposen d'almenys un centre de segon nivell. La seva distribució és la següent: Barcelonès 21, Vallès Occidental 4, Baix Llobregat, Maresme i Tarragonès 3, Alt Empordà, Baix Camp, Baix Empordà i Gironès 2, i un centre a l'Anoia, Bages, Baix Ebre, Cerdanya, Garraf, Garrotxa, Osona, Ripollès, Segrià, la Selva i Vallès Oriental.

Els centres de tercer nivell són les Unitats Hospitalàries de Desintoxicació, serveis especialitzats que disposen de llits hospitalaris destinats a desintoxicar aquells drogodependents que per raons diverses no poden seguir un procés de desintoxicació en règim ambulatori. Actualment funcionen cinc d'aquestes unitats i es preveu la pròxima posada en marxa d'unes altres tres. També són serveis especialitzats de tercer nivell les Comunitats Terapèutiques. Aquests centres ofereixen un internament prolongat en un medi aïllat. Actualment hi ha deu comunitats amb concert o subvenció del Departament de Sanitat, que ofereixen més de 150 places als drogodependents. El

darrer dels serveis de tercer nivell és el que ofereix el Centre Dispensador de Metadona. La major part dels centres de tercer nivell reben malalts de totes les àrees geogràfiques de Catalunya.

Finalment, els serveis de quart nivell són tot un seguit de serveis socials, especialitzats en la reinserció social del malalt drogodependent (tallers, pretallers, centres d'activitats, pisos protegits, etc.). El seu nombre escàs (actualment a la X.A.D. només es disposa de deu centres d'aquesta mena) es complementa amb altres recursos de reinserció que no estan específicament dissenyats per als drogodependents, però que també juguen un paper molt important en la reinserció d'aquests malalts.

2. APROXIMACIÓ A L'ABAST DE LA DROGAADDICCIÓ

Establir estimacions fiables en el camp de la drogaaddició (especialment de drogues il·legals) planteja problemes seriosos que s'originen en les mateixes dificultats metodològiques per a obtenir les dades: en primer lloc, les enquestes poblacionals —el mètode més utilitzat— presenten limitacions per a accedir al grup segregat de toxicòmans, ja que és difícil d'obtenir mostres representatives; en segon lloc, les dades obtingudes a partir dels registres de Sanitat i Justícia —fonts utilitzades freqüentment— només ens informen sobre els consumidors o addictes que han entrat en contacte amb aquests sistemes. Aquestes limitacions impliquen, per tant, que les xifres que es donen en aquest apartat no tenen sinó un valor indicatiu.

Arran d'aquesta qüestió, i donada la seva importància, és interessant citar els esforços per a crear un sistema de notificacions eficaç i fiable, que permeti la posada en marxa d'un sistema d'indicadors per a determinar la incidència i els problemes causats per les drogues. Amb aquest objectiu, a Catalunya, l'Organ Tècnic de Drogodependències ha muntat un Sistema d'Informació de Drogodependències (S.I.D.) —coordinat amb el «Sistema Estatal de Información sobre Toxicomanías» (SEIT)— basat en tres registres sistemàtics de dades: nous casos de drogodependències tractades, activitats, i centres i serveis. També hi ha un conjunt de dades complementàries (indicadors indirectes) que tenen relació estreta amb el tema i es poden correlacionar entre si i amb els altres. Entre aquestes dades destaquem el nombre de morts per causa directa de la droga, les confiscacions de droga il·legal fetes per la policia, el nombre de delictes relacionats amb la droga, i altres de similars.

a) *El consum de begudes alcohòliques*

L'alcohol és una droga plenament integrada en la nostra societat, i sovint el consum s'inicia molt aviat. Per exemple, en una enquesta feta el 1986 a escolars, s'obtingueren els resultats següents: el 78,3 % havien begut vi algun cop i el 80 % n'havia begut per primera vegada abans dels 13 anys.

La *Taula 5.1* ens proporciona informació suficient sobre una droga que constitueix, sens dubte, el problema sanitari més gran derivat de les drogodependències i que, a més, afavoreix l'escalada d'altres tòxics.

Tot i que els darrers anys s'aprecia un lleuger descens del nombre de consumidors, el més destacable de la Taula és la proporció dels que consumeixen més de 75 c.c./dia, població que es considera amb risc (segons el criteri de l'O.M.S.) de rebre les conseqüències adverses del consum d'alcohol. Comparativament, segons les dades de l'enquesta feta el 1982, a Catalunya la proporció de bevedors amb risc (3,7 %) és

Taula 5.1
CONSUM D'ALCOHOL
En centímetres cúbics d'alcohol pur diari

Consum	*1980*	*1982*	*1982*[1]	*1984*	*1986*	*1986*[1]
No consumidors	29,1	36,1	30,8	24,4	37,9	35,9
1 a 75 cc/dia	65,6	60,2	63,7	72,1	59,5	61,4
més de 75 cc/dia	5,2	3,7	5,4	3,5	2,5	2,7

1. Població de 15 a 29 anys.

Font: Departament de Sanitat, Enquesta socioepidemològica sobre consum d'alcohol, tabac i drogues il·legals. Catalunya 1986. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1986.

menor que no pas a Espanya, on la mitjana és de 11,2 %.

b) *El consum de tabac*

A la *Taula 5.2* poden apreciar-se els resultats de les enquestes realitzades per la Generalitat de Catalunya el 1982 i 1986, i segons les quals l'any 1986 fumava el 40 % de la població compresa entre 15 i 65 anys; per tant, respecte al consum registrat el 1982 (37,9 %), s'observa un petit increment, atribuïble exclusivament a l'augment de dones fumadores (increment del 3,4 %). En els col·lectius anomenats «exemplars» pel seu paper d'exemplaritat social, metges i mestres, s'observa també un cert increment del tabaquisme. L'home metge o mestre fuma menys que l'home de la resta de la població, però la dona metgessa o mestra fuma molt més que la dona de la població total: el 1986 les metgesses —53,6 %— doblen el percentatge existent en la població femenina general (23,4 %) i són el col·lectiu adult estudiat que més fuma a Catalunya.

El fet més remarcable de la *Taula 5.2* és la important disminució del percentatge de nois i noies (escolars) que fumen habitualment o que han fumat alguna vegada: –21,2 % en el nois, –19,2 % en les noies. En els joves també s'ha registrat una disminució notable, atès que el 1986 fumava el 52,1 % en relació al 61,7 % que fumava l'any 1982. La disminució és més accentuada en la dona (–11,5 %) que en l'home (–6,9 %). Si aquesta tendència es confirmés, s'avançaria substancialment en l'objectiu prioritari de la campanya antitabàquica iniciada el 1983.

c) *El consum de drogues il·legals*

Quan es parla del «problema de la droga», normalment no es fa referència a totes les drogues sinó a una de concreta: l'heroïna. Una substància que des que va aparèixer es va convertir en l'eix de l'alarma social i que ha generat, entre d'altres, una imatge estereotipada, especialment des dels mitjans de comunicació, del «drogaaddicte» (projectant-la indiscriminadament sobre els consumidors de qualsevol droga il·legal) i la perillosa associació delinqüent-drogaaddicte-jove, amb uns efectes molt negatius per a un plantejament racional del fenomen i per al disseny de polítiques preventives. Amb això només tractem de restar-li un protagonisme excessiu que no correspon a la seva incidència real en la societat, i subratllem com n'és de contraproduent la seva mitificació, especialment per als joves.

Com podem veure a la *Taula 5.3,* la proporció de consumidors de drogues il·legals és molt més elevada entre els joves (24,8 % el 1986) que en la població total (11,1 %). Això no obstant, les drogues tot i ésser un problema específic de la joventut, no li és exclusiu. El problema de la toxicomania afecta, en aquests moments, tots els grups socials i totes les edats, i si bé és cert que els joves es troben en una situació de risc considerablement més gran, també ho és que la societat té dues escales a l'hora de valorar determinats comportaments, segons que siguin els d'un jove o els d'un adult.

La *Taula 5.4* recull la distribució dels resultats anteriors pel tipus de droga consumida. En conjunt, s'observa una disminució del consum entre els joves en comparar els resultats de 1982 i 1986, i per contraposició, un augment entre la població total. Concretament, la proporció de consumidors joves baixa en àcids, amfetamines (molt significativament), cocaïna i heroïna; s'incrementen en la resta de la població les proporcions dels consumidors de cocaïna, heroïna, *cannabis* i ansiolítics.

En síntesi, i sempre segons l'*Enquesta socioepidemiològica* de la Secció de Drogodependències de 1986, el consum de cocaïna és més propi dels grups de nivell econòmic mitjà-alt i alt, mentre el d'heroïna es reparteix entre tots els nivells, encara que entre els joves hi predominen els de nivell mitjà-baix. En general, el consum s'inicia entre els dinou i els vint anys.

D'altra banda, entre els qui demanen tractament a la Xarxa d'Atenció al Drogodependent, hi ha tres homes per cada dona. En termes generals, el primer contacte amb l'heroïna es situa al voltant dels divuit anys, l'addicció s'inicia als vint i el tractament es demana als vint-i-tres anys, com a mitjana. La majoria d'heroïnòmans són politoxicòmans, i consumeixen alhora *cannabis*, cocaïna o altres opiacis.

En definitiva, es considera que existeix una població estimada d'un 2 % de consumidors d'heroïna d'entre els setze i els vint-i-cinc anys, és a dir, entre divuit i vint mil individus.

Diferents indicadors suggereixen que el consum d'heroïna s'ha estabilitzat des de 1984-1985. Sobretot si es té en compte que l'edat de la població en tractament augmenta, mentre que l'edat d'inici sol ser constant. L'edat mitjana del tractament de pacients hauria passat dels 22,5 anys pel període 1978-1984 (dades de SPOTT) als 23,7 anys del període 1983-1984 (dades del programa DROSS) i fins als

Taula 5.2
PREVALENÇA DE L'HÀBIT DE FUMAR

	1982			1986		
	Homes	*Dones*	*Total*	*Homes*	*Dones*	*Total*
Població general (15 a 65 anys)	58,3	20,0	37,9	57,6	23,4	40,4
Metges	55,1	43,6	52,8	51,3	53,6	51,9
Mestres	52,3	40,5	45,7	50,0	44,0	47,0
Escolars[1]	78,7	67,9	75,0	56,8	48,4	52,5
Joves (15-19 anys)	62,8	60,1	61,7	55,9	48,6	52,1

1. Fumadors habituals i esporàdics. El 1982 contempla el període de 12 a 15 anys, i el 1986 de 11 a 16 anys.

Font: Departament de Sanitat, Enquesta socioepidemiològica sobre consum d'alcohol, tabac i drogues il·legals. Catalunya 1986. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1986.

Taula 5.3
CONSUM DE DROGUES IL·LEGALS
Per grups d'edat

	1982		1986	
	15-65	*15-29*	*15-65*	*15-29*
No consumidors	71,0	59,9	78,7	70,0
Consumidors d'analgèsics i tranquil·litzants exclusivam.	20,0	13,3	10,1	5,2
Consumidors d'altres drogues	8,8	30,8	11,1	24,8

Font: Departament de Sanitat, Enquesta socioepidemiològica sobre consum d'alcohol, tabac i drogues il·legals. Catalunya 1986. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1986.

Taula 5.4
PROPORCIÓ DE CONSUMIDORS DE DROGUES IL·LEGALS

	1982			1986				
	15-65	*15-29*	*12-15*	*15-65*		*15-19*		*11-16*
	(A)	*(A)*	*(B)*	*(A)*	*(B)*	*(A)*	*(B)*	*(B)*
Àcids	0,9	6,6	1,0	1,7	0,9	4,8	2,0	0,9
Amfetamines	2,4	8,9	1,0	2,3	0,6	4,9	1,3	0,5
Cocaïna	1,0	4,6	1,0	1,6	1,2	4,7	3,2	0,1
Coles i inhalants	2,0	—	4,0	0,5	—	—	—	1,7
Heroïna i opiacis	0,2	2,0	—	1,8	0,4	3,2	0,8	0,4
Cannabis	4,7	24,8	3,0	9,3	6,2	23,4	—	5,7
Ansiolítics	4,7	7,0	—	9,2	4,9	8,7	4,9	1,5

A. Consum el darrer any.
B. Consum alguna vegada.

Font: Departament de Sanitat, Enquesta socioepidemiològica sobre consum d'alcohol, tabac i drogues il·legals. Catalunya 1986. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1986.

25,2 anys per l'any 1987 (dades de la Xarxa d'Atenció al Drogodependent).

L'estabilització de l'heroïna, però, hauria contribuït a la penetració de la cocaïna, que constituirà un problema seriós els propers anys. A la gravetat del consum de cocaïna s'hi afegeix la manca de connotacions negatives del seu consum, el fet de portar una certa imatge de prestigi com a droga d'*élite*, i el de tenir un període de silenci clínic de tres a cinc anys.

De moment, cap intervenció terapèutica no pot garantir l'abandó de l'addicció; la major part de les evaluacions de resultats xifren en un 30 % el nombre aproximat de toxicòmans que abandonen la seva addicció.

CANVIS EN LA PERCEPCIÓ DEL SIGNIFICAT DE LES DROGUES

Oriol Romaní

L'any 1977, les bases del «problema de la droga» a partir del model progressivament dominant a tot el món —***el paradigma repressiu-criminalitzador***— ja eren presents a Catalunya. Però alguns elements d'aquest model resultaven contradictoris i poc coherents amb una de les seves finalitats bàsiques, com és la d'aïllar socialment determinats grups poc identificats amb el consens dominant sobre la naturalesa de la societat i, en definitiva, sobre la manera de veure el món.

Potser la raó fonamental d'aquestes incongruències en el model esmentat la trobaríem en el fet que es tracta precisament d'una època de redefinició del consens, sobretot a nivell sòcio-polític, amb tot el que això significa per a un «problema social» com aquest que, a les nostres societats, troba la seva definició a aquest nivell; mentre que, per altra banda, un cop definit així, passa a articular-se amb elements macro-estructurals (com els de tipus econòmic, per exemple), al mateix temps que condiciona el camp de les actituds i dels comportaments grupals i individuals.

Quan parlem de ***la creació del problema*** de la droga entre nosaltres, ens referim al procés que es dóna a finals dels seixanta i principis dels setanta, a partir tant de la «onada de pànic moral» que ve dels Estats Units (somoguts pel moviment pacifista i llibertari), com de la constatació que això de fumar *petards* ja no és cosa només dels quatre *grifotes* de sempre, sinó que s'ha estès a alguns «joves de família». Es produeix una alarma social entorn del tema, que aviat serà acompanyada de mesures concretes, com la creació de la Brigada d'Estupefaents de la Policia. Aquesta alarma social, a més de les característiques comunes amb la que trobem a d'altres països occidentals, en té algunes d'específiques lligades a la situació política del moment: per part del règim franquista es va pretendre una certa identificació entre «la droga» (amb la cua de «*... sexo y rock and roll*») i altres tipus de contestacions sòcio-polítiico-culturals, per tal de desprestigiar, davant l'anomenada «majoria silenciosa», tota mena d'oposició al règim.

Aquesta magnificació del problema, a partir d'uns consums de *cannabis* absolutament minoritaris (mentre que amb prou feines es consideraven els problemes reals que estaven plantejant els nous tipus de consums de tabacs, alcohols i alguns fàrmacs), sembla però que no va tenir els efectes esperats. El símbol d'***alliberament*** que representava l'ús de *cannabis* i d'alguns al·lucinògens en la contracultura nord-americana, va ser adoptat també —de forma més o menys conscient, aquesta és una altra qüestió— per petits grups autòctons a Catalunya durant aquella època (1968-1973).

Però en el context del qüestionament, cada cop més generalitzat, del franquisme i tot el seu món, i de la busca d'un nou ordre sòcio-polític, es va donar també el reforçament de la significació rupturista de l'ús d'aquelles drogues —bàsicament *cannabis*—

entre les capes juvenils urbanes més o menys radicalitzades, que identificaven la seva criminalització amb el conjunt de prohibicions del franquisme que calia destruir; al mateix temps que, per això mateix, l'estil de vida d'aquells joves —dins del qual s'integrava l'ús de les drogues esmentades— era considerat si no amb simpatia, almenys amb tolerància entre grups amb estils de vida en principi més convencionals, però que també participaven d'alguna manera dels diferents processos de canvi d'aquella època. De fet hi havia un ús força públic —i de vegades fins i tot comunitari— tant dels *porros* com de l'alcohol, tant a les massives festes amb què es celebraren el retorn de la democràcia i les primeres eleccions, com en la intensa vida de carrer d'aquells moments.

Si 1977 és el moment àlgid d'aquest període (que podríem situar, amb el grau d'arbitrarietat que sempre implica la datació dels processos socials, entre 1974 i 1979), és també el moment en què es comencen a detectar alguns elements que en els anys immediatament posteriors influiran en un canvi en les percepcions que vèiem fins ara. A finals dels setanta el mercat de l'heroïna ja s'havia establert sobre les xarxes del comerç il·legal de *cannabis*, que ben aviat ampliarà i solidificarà en benefici propi. Aquest inici d'expansió està lligat a la manifestació dels primers problemes que caracteritzaran l'etapa posterior en la nostra història de «la droga» (i no és casual que el paradigma d'aquesta sigui l'heroïna): problemes bio-psicològics i socials d'alguns dels pocs usuaris existents fins aleshores; criminalització progressiva, no només de certs sectors, sinó també de certes interaccions i processos socials (l'associació «droga-delinqüència»); i interferència desintegradora de l'heroïna entre grups socials més o menys articulats (sobretot juvenils), o clarament sòcio-polítics (com els moviments de presos liderats per la COPEL).

A partir de 1980 es donen, doncs, les condicions que permeten un arrelament de l'alarma social entorn del que continua essent «el problema de la droga», sense massa distincions ni refinaments conceptuals. Això s'ha de relacionar també amb l'interès de les diferents administracions públiques pel tema, i amb un element que marcarà una certa inflexió en les concepcions que hom se'n fa: una major informació, un tracte més directe amb els problemes relacionats amb les drogues il·legals, així com també els que s'evidencien amb les drogues legals, i la constatació tant de la ineficàcia del model repressiu com d'algunes de les seves complicacions. Tot plegat portarà a un cert qüestionament d'aquest model que, almenys parcialment, s'anirà substituint per un ***paradigma de caire medicalista*** que amplia el concepte de droga també a les legals, i que centra la qüestió en termes de salut pública.

Mentrestant, però, l'associació droga-delinqüència ha anat generant un grau de malestar cada cop més elevat, alhora que una demanda de resposta social immediata. Políticament, la dreta espanyola explota a fons aquesta associació, i més encara quan durant l'any 1983-84 el govern del PSOE intenta un tipus de resposta que no és la *«mano dura»* de sempre —per altra part, comprovadament ineficaç. Ben aviat, però, es farà enrera i es trobarà, a més, que s'inicien les mobilitzacions de grups molt directament afectats. S'arriba així a un consens general per tal de situar «la droga» com a principal causa de la inseguretat ciutadana, amb la qual cosa el ***paradigma repressiu***, reforçat, acaba tenyint, per activa o per passiva, tots els altres tipus de respostes, d'orientació medicalista, assistencial, social o cultural.

Ens trobem així amb el fet que unes iniciatives com, per exemple, la Llei sobre Substàncies que Generen Dependència, de la Generalitat de Catalunya, o el Pla Nacional sobre Drogues, que són uns intents de racionalització d'una resposta social al tema, i que proposen una sèrie de mesures tant de tractament i assistència, com de prevenció i resposta global al problema, topen en realitat amb aquest model repressiu que, a més de polititzar perillosament la qüestió, la *demonitza*, tot estigmatitzant uns determinats individus i grups socials. Aquesta és, avui per avui, i pel que fa a la droga, el contradictori estat de la qüestió.

6. LA MARGINACIÓ I LA POBRESA

AURELI DÍAZ

1. LA DELINQÜÈNCIA

A Catalunya, com a la resta de les nacions desenvolupades, la delinqüència ha experimentat un creixement notable a partir dels anys seixanta i, especialment a la dècada que analitzem. Aquest fet, encara que és de causalitat complexa, està relacionat directament amb el context econòmic, amb la distribució desigual de la riquesa, amb l'estructura d'oportunitats i, de forma destacada, amb l'atur i la precarització generats en el sistema.

Aquest estat de coses ha produït a les àrees metropolitanes —encara que no exclusivament— una deterioració del teixit social i del sentit comunitari, i ha contribuït al creixement de la delinqüència i, paral·lelament, del sentiment d'inseguretat ciutadana (en rigor *«l'increment de la criminalitat violenta —que es manté com un dels grups més reduïts de delictes— és el que contribueix d'una forma determinant a expandir el fenomen de la inseguretat»*; MONTERO, 1986:II).

Aquesta situació es pot emmarcar per l'acumulació d'una sèrie de factors: esmentem, d'acord amb l'anàlisi que en va fer l'any 1987 el Consell de Seguretat Urbana de Barcelona, els fenòmens de la dissociació familiar i la pèrdua d'identitat col·lectiva; el creixement dels sentiments de desvalorització, l'exclusió dels residents de la gestió del seu hàbitat, i la manca d'equipaments col·lectius (guarderies, centres d'esbarjo, esportius, etc.); el creixement de l'absentisme i el fracàs escolar; l'absència de respecte a les diferències socials i ètniques, o de grups d'edat o sexe; i, sobretot, els greus problemes d'atur entre els joves. A més, i com a factor criminògen de primer ordre, caldria incloure-hi l'expansió de l'heroïnomania.

Les dades de què disposem no permeten pas un coneixement precís de la magnitud de la delinqüència; amb tot, sí que proporcionen —malgrat les insuficiències— una aproximació quantitativa dels fets analitzats, i mostren les tendències en el període estudiat.

En aquesta línia, però, són necessàries algunes consideracions prèvies respecte de les fonts utilitzades i de la informació que ens aporten. Pel que fa a les estadístiques de la Comissaria General de la Policia Judicial, cal indicar que recullen solament els fets coneguts o denunciats —consumats i temptatives o frustracions punibles— davant la policia. És a dir que no informen sobre allò que habitualment se'n diu la «xifra negra» (delictes no coneguts o no denunciats). Aquesta «xifra» no es distribueix homogèniament en el conjunt de delictes: és certament alta en els robatoris amb intimidació i en els furts, i mínima, per exemple, en els homicidis, atracaments a bancs i joieries i, en general, en robatoris de béns assegurats. D'aquesta font només n'hem pogut obtenir dades dels anys 1983 a 1985.

D'altra banda, les memòries elaborades per la Fiscalia General de l'Estat, tot i que més completes perquè ens permeten d'analitzar processualment tot el període dels deu darrers anys, es limiten també als «delictes coneguts», i presenten a més alguns altres problemes. En efecte, les dades que proporcionen apareixen agrupades d'acord amb els criteris de l'ordenament jurídico-processal, i no segons la tipologia dels delictes; i en segon lloc, les xifres fan referència a l'any en què hi ha hagut actuació judicial, i no a l'any en què es va cometre la infracció (de tal manera que, per exemple, una variació en l'activitat decisòria dels òrgans judicials podria induir a creure en un

augment o una disminució de les taxes de delinqüència). És per aquest motiu que en treballar amb aquesta font utilitzem les dades provinents de les anomenades «diligències prèvies»: es tracta, per tant, de fets amb aparença de delicte que han estat incoats per la Fiscalia.

Amb tot, sí que podem presentar, per a les dades globals, una aproximació més ajustada de la magnitud anual de causes incoades per pressumptes delictes. Aquesta informació és a la *Taula 6.1*, i ha estat elaborada seguint aquests criteris: suma de les diligències prèvies incoades entre l'1 de gener i el 31 de desembre de cada any, de les pendents de l'any anterior, i dels casos reoberts. D'aquest resultat, n'hem restat les causes arxivades perquè no eren delicte, les declarades falta, i les deixades per a l'any següent.

Les dades de la *Taula 6.1* permeten constatar l'estabilitat de la proporció de delictes comesos a Catalunya en relació al total estatal, alhora que un increment continuat de les xifres absolutes al llarg de tot el període, amb un salt quantitatiu molt fort a partir de l'any 1983 *(Gràfic 6.1)*.

a) *El tràfic i comerç de drogues*

Tot i que numèricament els delictes relatius al tràfic de drogues —el consum no està penalitzat— suposen un petit percentatge del total *(Taula 6.2)*, la seva importància qualitativa com a factor criminògen (s'ha arribat a afirmar que entre un 50 % i un 90 % dels robatoris són comesos per drogaaddictes) n'aconsella un tractament un xic més detallat per tal de puntualitzar-ne alguns extrems, sense minimitzarne la importància.

Si bé és cert que hi ha una relació entre «droga» i criminalitat, allò que no és tan evident és la relació causa-efecte. De fet, sovint es considera que a partir de la síndrome d'abstinència a l'heroïna, aquesta acaba essent una generadora de delictes. Aquest model s'ha extrapolat a tot consumidor de drogues (il·legals) i a tot delinqüent, i així s'ha associat, mixtificadament, delinqüència i toxicomania (vegeu FUNES, GONZÁLEZ, 1987). Afinant en l'anàlisi, caldria aïllar adequadament el grup de toxicòmans-delinqüents, el de delinqüents-toxicòmans, el de toxicòmans, el de delinqüents, i el d'usuaris (COMAS, 1985, p. 353).

Entre «droga» i criminalitat es planteja una relació inversa, molt més freqüent i lògica, del delinqüent que en el context d'una «carrera desviada» entra en contacte amb la droga, i continua la carrera delictiva al mateix temps que usa drogues i àdhuc n'arriba a dependre.

En aquesta mateixa línia també caldria diferenciar la delinqüència directa (delictes comesos sota la influència de la droga) de la indirecta, dirigida a obtenir diners per finançar el consum de drogues, i de la delinqüència induïda, constituïda per l'ús de drogues considerat com a delicte en ell mateix.

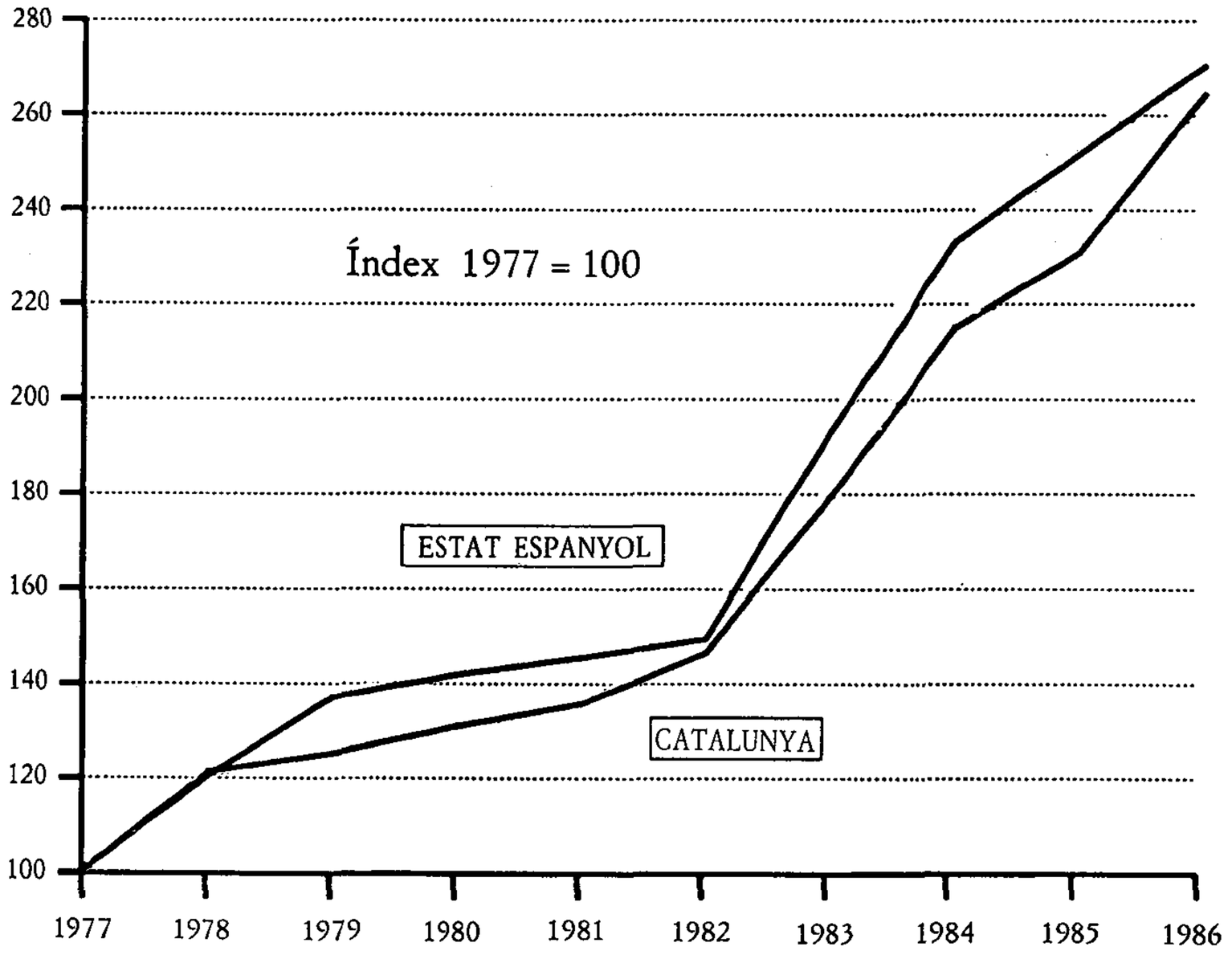
En qualsevol cas, la informació de la *Taula 6.2*, referida exclusivament al tràfic de drogues, permet de comprovar l'increment extraordinari d'aquest comerç a partir de l'any 1984 (amb un augment del 244 % respecte de l'any 1983).

Taula 6.1
DELICTES INCOATS PENDENTS DE SENTÈNCIA
Evolució en nombres absoluts a Catalunya i en relació a l'estat espanyol, per al període 1977-1986

	Catalunya	*Índex 1977 = 100*	*% Cat./Esp.*
1977	76.713	100	22,0
1978	92.834	121	22,1
1979	96.116	125	20,2
1980	100.252	131	20,2
1981	104.567	136	20,6
1982	112.471	147	21,4
1983	138.520	180	20,4
1984	165.844	216	20,3
1985	178.109	232	20,1
1986	203.926	266	21,4

Font: *Memorias elevadas al Gobierno de S.M. por el Fiscal General del Estado (1978-1987).*

Gràfic 6.1
EVOLUCIÓ DELS DELICTES INCOATS, PENDENTS DE SENTÈNCIA

Font: Memorias elevadas al Gobierno de S.M. por el Fiscal General del Estado (1978-1987).

Taula 6.2
DILIGÈNCIES PRÈVIES INCOADES SEGONS EL TIPUS DE DELICTE
Evolució des de 1977 a 1986 a Catalunya

Tipus de delictes	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
1	983	1.108	1.211	1.095	378	448	455	918	1.240	1.277
2	486	534	637	721	639	682	400	563	583	609
3	102	130	146	284	271	357	260	894	1.085	1.146
4	109	139	157	214	319	316	22	18	41	49
5	66	77	88	118	80	99	68	58	116	110
6	3.236	3.841	7.915	6.676	6.417	7.210	10.180	6.576	4.422	5.835
7	1.005	1.181	1.257	1.356	1.161	128	661	527	732	790
8	4.288	4.773	5.886	5.042	4.800	1.397	2.096	3.170	5.077	5.431
9	56.001	65.307	71.691	61.977	60.791	67.616	99.569	132.196	146.963	165.483
10	34.317	38.667	41.993	43.329	44.875	42.511	44.244	40.518	39.430	42.387
11	4.943	5.817	6.417	6.602	4.891	4.917	5.264	7.007	4.412	4.460

1. Delictes contra la seguretat interior i exterior de l'estat.
2. Falsetats: moneda, documents, delictes fiscals, corrupció de funcionaris.
3. Tràfic i comerç de drogues.
4. Inhumació il·legal, violació de sepultura i delictes contra la salut pública.
5. Delictes de funcionaris públics en l'exercici del càrrec: prevaricació, malversació...
6. Delictes contra les persones: parricidi, assassinat, homicidi, infanticidi, avortament, lesions...
7. Delictes contra l'honestedat: violació i altres.
8. Suïcidi, delictes contra l'honor, contra l'estat civil de les persones, contra la llibertat i la seguretat.
9. Delictes contra la propietat: robatori forçant les coses, robatori amb violència i intimidació, furt, utilització il·legítima de vehicles de motor, fraus, estafes, altres.
10. Delictes relatius al tràfic d'automòbils, falsificació de matrícules, conducció sota influència alcohòlica o de tòxics, conducció temerària, imprudència, etc.
11. Altres delictes: contra l'administració de justícia, judicis il·lícits, imprudència punible (no de tràfic), delictes definits per lleis especials, fets casuals...

Font: *Memorias elevadas al Gobierno de S. M. por el Fiscal General del Estado (1978-1987).*

b) *Els delictes contra les persones*

Gairebé la totalitat dels delictes integrats en aquest grup són lesions. La resta, que representa aproximadament un 2 % del total, són particularment greus: homicidis, assassinats, etc. Aquesta mena de delictes va obtenir el grau màxim absolut i relatiu el 1983, i des d'aleshores, amb inflexions, ha decrescut. Amb tot, volem deixar constància de la disparitat existent entre el nombre d'homicidis recollit a la *Taula 6.3* i la informació aportada per la Direcció General de la Policia per als anys 1983 i 1984: segons aquesta darrera font, els 12 i 15 casos d'homicidi serien, respectivament, 97 i 84. Aquesta discrepància tan notòria es presenta només en aquest cas (almenys aparentment).

c) *Els delictes contra l'honestedat*

La tendència decreixent que es pot observar a partir d'un màxim relatiu al 1980 *(Taula 6.2)* mereix una explicació particular. Alguns dels supòsits delictius que integren aquest grup (Títol IX del llibre II del Codi Penal) —especialment el d'escàndol públic— han «disminuït» perquè ha «augmentat» la permissivitat com a corol·lari dels canvis socials i culturals. És per això que aquest grup heterogeni (inclou, per exemple, les violacions), considerat globalment, no permet d'analitzar les dades. És a partir de 1984 que, en les memòries, es presenten per separat les violacions: 170 el 1984, 169 el 1985, i 224 el 1986 *(Taula 6.3)*. Aquestes dades són, amb tota certesa, una infravaloració, i això perquè aquest delicte, sovint, no és denunciat.

d) *Els delictes contra la propietat*

El conjunt de delictes que integren aquest grup representen el més gran pes relatiu sobre el total —solament el 1980 i el 1981 estan per sota del 50 %— i, a més, aquesta proporció s'ha anat incrementant fins arribar al 73 % el 1986.

Una representació gràfica de les dades de la *Taula 6.2*, que reflecteixi els increments de cada grup de delictes a partir de l'any 1977, per a 1982 i 1986 (darrer any analitzat), palesa de forma espectacular les singulars característiques del que ha estat anomenat «el problema de la droga» *(Gràfic 6.2)*.

Finalment, si la *Taula 6.3* distingia, de tot el conjunt, aquells delictes que tenen una major incidència en la «seguretat ciutadana», els càlculs de la *Taula 6.4* en subratllen el fort increment al llarg dels anys 1982, 1983 i 1984, i la posterior estabilització a nivell de percentatges sobre el total de delictes, tot i que en xifres absolutes continuen augmentant.

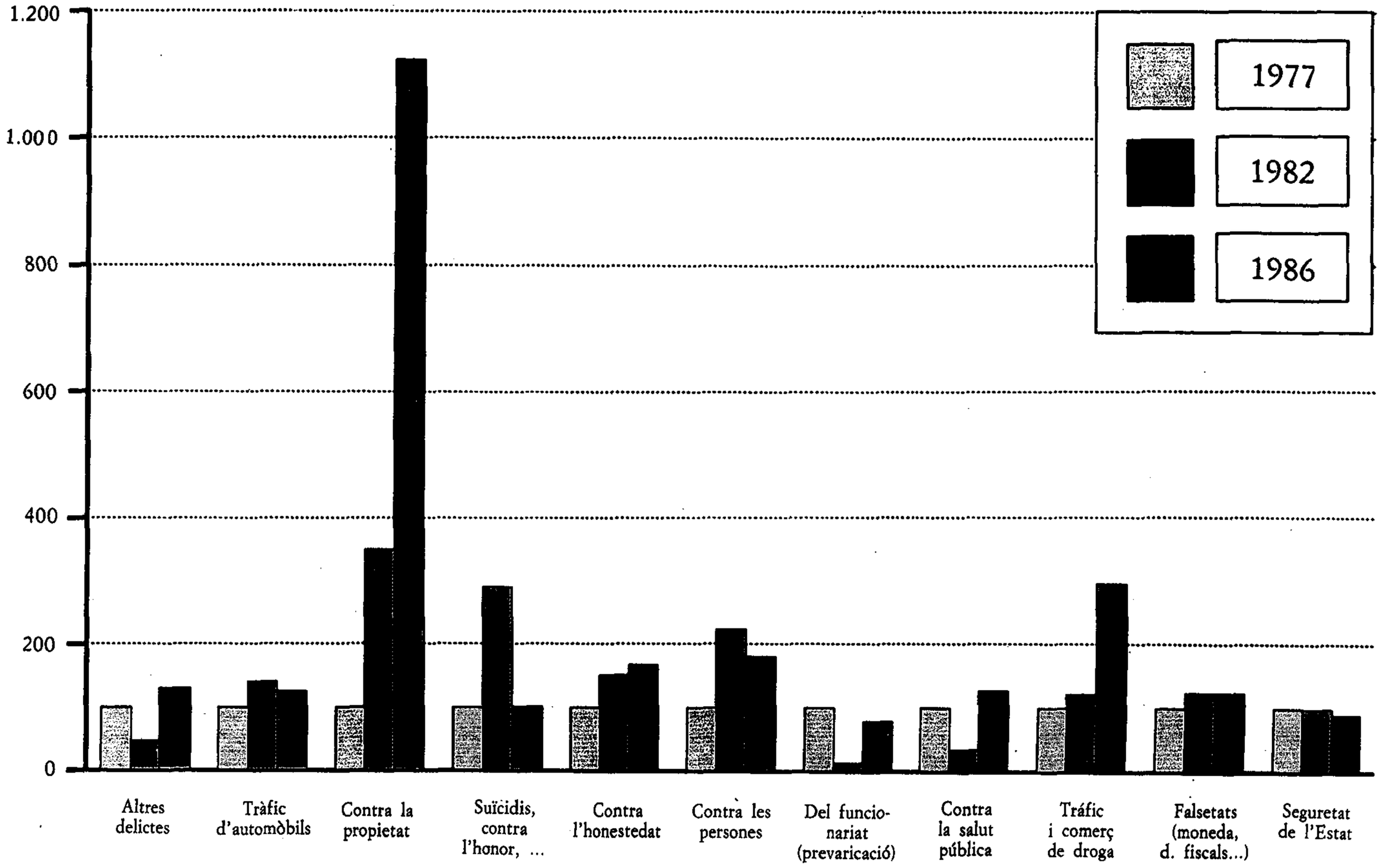
Taula 6.3
DELICTES AMB MAJOR INCIDÈNCIA EN LA SEGURETAT CIUTADANA
Evolució de 1977 a 1986

Delictes	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
1	102	130	146	284	271	357	260	894	1.085	1.146
2	30	52	60	47	77	153	12	15	26	20
3	3.169	3.742	7.802	6.544	6.259	7.029	10.163	6.561	4.392	5.810
4	1.005	1.181	1.257	1.356	1.161	128	661			
4a								170	169	224
4b								357	563	566
5	23.015	27.327	27.428	27.640	28.558	34.187	61.975			
5a								80.725	85.778	97.283
5b								17.895	16.100	17.514

1. Tràfic i comerç de drogues.
2. Homicidis.
3. Lesions.
4. Delictes contra l'honestedat.
4a. Violacions.
4b. Altres.
5. Robatoris.
5a. Forçant les coses.
5b. Amb violència i intimidació.

Font: *Memorias elevadas al Gobierno de S. M. por el Fiscal General del Estado (1978-1987).*

Gràfic 6.2
INCREMENT DE DILIGÈNCIES PRÈVIES SEGONS TIPUS DE DELICTE

Font: Memorias elevadas al Gobierno de S.M. por el Fiscal General del Estado.

Taula 6.4
PROPORCIÓ DE DELICTES AMB MAJOR INCIDÈNCIA EN LA SEGURETAT CIUTADANA
Percentatge i índex de creixement a Catalunya i percentatge a Espanya

Any	*% Catalunya*	*Índex 1977 = 100*	*% Espanya*
1977	25,9	100	27,0
1978	26,7	119	30,7
1979	26,7	134	34,0
1980	28,2	131	35,6
1981	29,1	133	37,5
1982	33,3	153	40,1
1983	44,8	267	48,5
1984	55,4	390	56,3
1985	53,0	396	56,9
1986	53,8	449	56,1

Font: *Memorias elevadas al Gobierno de S.M. por el Fiscal General del Estado (1978-1987).*

2. LA JUSTÍCIA DE MENORS

A partir de 1981 la Generalitat de Catalunya, en assumir les competències sobre «protecció i tutela de menors», ha desenvolupat des de la direcció general de Protecció i Tutela de Menors dues línies d'actuació, interrelacionades, que han modificat profundament la tipologia d'intervencions precedents i la seva filosofia subjacent: per una banda, s'han anat tancant els centres d'internament més massificats i se n'han obert d'altres més petits, que permeten un tractament més individualitzat i una resposta més flexible a les diferents situacions que presenten els menors; per altra banda, s'han potenciat tota mena de mesures de tractament en el propi medi del menor.

Les conseqüències de la reforma han estat notables: en set anys, la proporció d'internats, entre els menors atesos, s'ha reduït a menys de la meitat, mentre que els menors atesos en famílies d'acollida, en la seva pròpia família amb ajudes complementàries, en centres d'observació i d'acollida, etc., han passat del 4 % (1982) a un 25 % (1987), i els atesos en el propi medi social, amb seguiment a càrrec d'un Delegat d'Assistència al Menor, han passat d'un 3 % a una tercera part del total respectivament (*Taula 6.5* i *Gràfic 6.3*).

En la posta en marxa i ampliació dels tractaments en medi obert ha estat decisiva la figura d'aquests Delegats d'Assistència al Menor. El seu treball consisteix en l'atenció sòcio-educativa, individualitzada, del menor, adreçada a facilitar el procés de socialització, utilitzant i tenint en compte els elements existents en el seu medi familiar i social. El Delegat d'Assistència al Menor és, doncs, el professional encarregat de dur a terme les mesures de tractament en llibertat, és a dir, tota mesura judicial o administrativa adreçada al tractament del menor en el seu propi medi familiar i social, des de la de llibertat vigilada i la de vigilància protectora fins a les mesures de seguiment i de llibertat provisional *(Taula 6.6)*.

Taula 6.5
MENORS ATESOS PER LA D. GRAL. DE PROTECCIÓ I TUTELA DE MENORS

	1982	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
En el propi medi social	78	754	1.297	1.412	1.449	1.685
Internament en centres	2.548	2.501	2.368	2.278	2.126	2.118
Altres situacions*	108	224	232	374	838	1.253

* Acolliment familiar, ajudes complementàries...

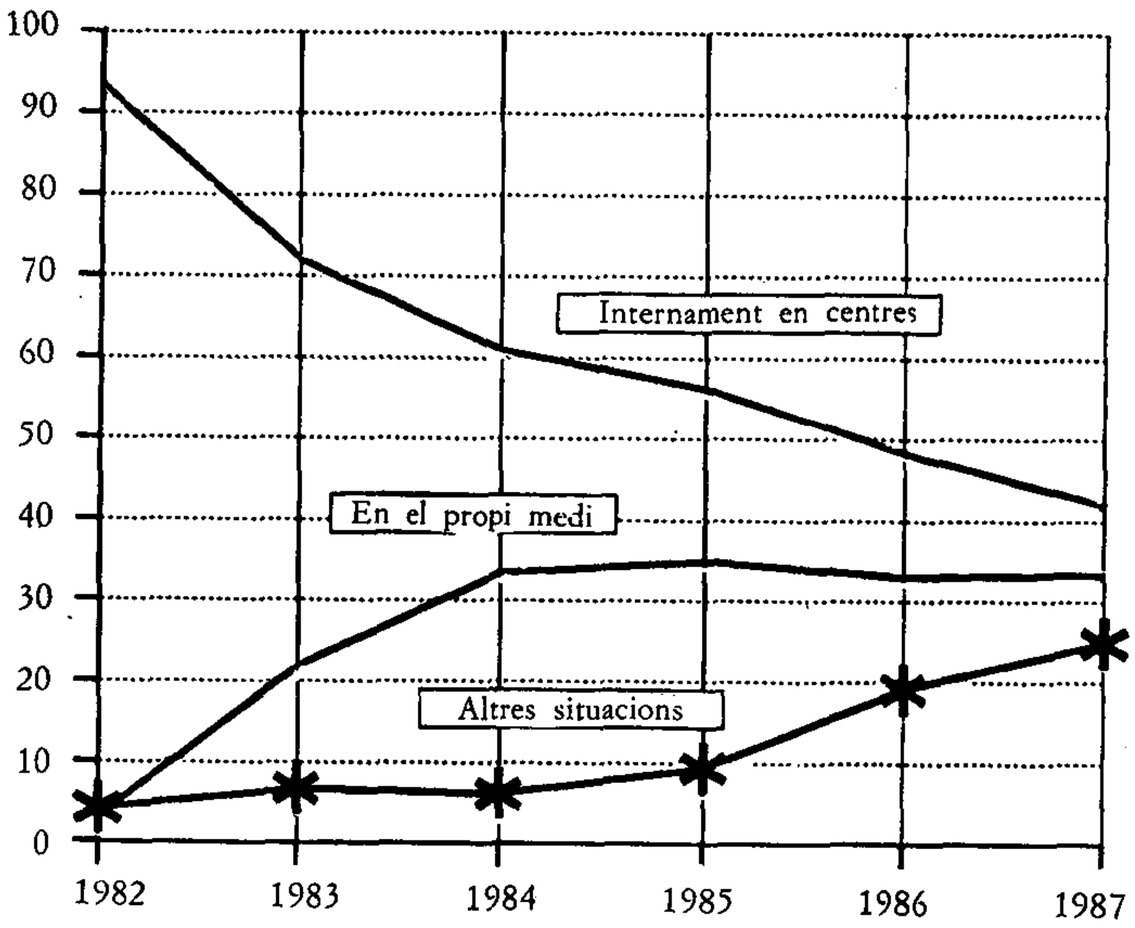
Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries de la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors (de 1982 a 1985) i de dades del Servei de Medi Obert del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya per als anys 1986 i 1987.

Taula 6.6
MENORS ATESOS EN EL PROPI MEDI SOCIAL

Tipus d'atenció als menors	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
En llibertat vigilada	105	303	489	594	624	607
Sota vigilància protectora	151	250	509	601	691	983
En seguiment/desinternament	14	23	45	21	12	4
En seguiment/acció preventiva	8	178	254	196	109	82
En llibertat provisional	—	—	—	—	13	9
Total de menors atesos	**278**	**754**	**1.297**	**1.412**	**1.449**	**1.685**

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries de la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors (de 1982 a 1985) i de dades del Servei de Medi Obert del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya per als anys 1986 i 1987.

Gràfic 6.3
MENORS ATESOS PER LA D. GRAL. DE PROTECCIÓ I TUTELA DE MENORS
(Distribució anual percentual)

Font: Departament de Justícia.

MENORS SOTA LA JUSTÍCIA

Jaume Funes

Aproximar-se a la realitat de la Justícia de Menors a Catalunya suposa en primer lloc recordar el marc legal que la condiciona, la genera i l'atén. Catalunya no té competències en matèria de legislació penal, raó per la qual des de 1981, any en què l'estat va transferir totes les competències sobre «protecció de menors» tal i com ho exigeix l'Estatut, ha hagut de seguir acceptant l'aplicació pels jutges d'unes normes legals franquistes, de 1948, profusament anti-constitucionals: les «Leyes de los Tribunales Tutelares de Menores».

Aquest conjunt normatiu, pel qual a finals de l'any 1987 se seguien regint encara els Tribunals Tutelars de Menors, determina clarament les característiques de la població infantil i juvenil que és atesa, malgrat que la Llei de Protecció de Menors aprovada pel Parlament de Catalunya l'any 1985 hagués introduït criteris de racionalitat educativa en aquest terreny.

En primer lloc la Justícia de Menors, no era «justícia»: no era exercida per jutges de carrera, ni d'acord amb les normes i principis bàsics de l'administració de justícia. Fins al juny de 1985, els Tribunals Tutelars comptaven fins i tot amb un organisme pseudo-administratiu i amb un escàs control per «atendre» els menors: les anomenades «Juntas de Protección de Menores». I en segon lloc, els Tribunals Tutelars actuaven amb dues facultats diferents: la «protectora» i la «reformadora», segons es tractés de menors víctimes d'una inadequada o negligent atenció per part dels seus pares, o de jutjar nens o adolescents que haguessin infringit les normes o les lleis. No obstant, la frontera entre la «protecció» i la «reforma» ha estat sempre molt poc definida, i els menors passaven amb facilitat de l'una a l'altra.

Aquestes dues facultats dels Tribunals servien sovint per a finalitats alienes al què hauria de ser una justícia de menors correcta. En el seu àmbit de protecció, els Tribunals han servit per pal·liar i compensar la inexistència de polítiques adequades d'atenció a la infància. Els experts estimen que un percentatge superior al 50 % dels nens atesos a Catalunya pels Tribunals Tutelars no haurien d'haver arribat mai a la Justícia; les seves necessitats econòmiques, familiars i socials haurien hagut de quedar cobertes per altres institucions i recursos.

Tanmateix, en l'àmbit reformador, en què allò que es jutjava era la desviació social de l'adolescent, se'ls ha utilitzat per resoldre una part dels problemes d'inserció social que la societat catalana tenia amb els seus adolescents i joves. Durant l'última dècada el percentatge de menors de 16 anys «reformat», sancionat per «conducta desordenada», o per «conducta irregular», o per «insubmissió a la pàtria potestat» ha estat significatiu (el mes de juny de 1988 encara hi havia un 12 % dels joves sota mesures dels Tribunals que tenien expedient obert per aquest motiu).

Finalment, hem d'assenyalar que en aquesta «justícia» no existia quasi cap garantia que limités els temps d'intervenció (per exemple: el temps d'internament és indeterminat), ni tampoc era necessari provar realment que el menor fos autor de la infracció o delicte del qual se l'acusava.

La població que a Catalunya arriba als Tribunals Tutelars de Menors ha estat atesa fonamentalment per la direcció general de Protecció i Tutela de Menors. L'anàlisi del que ha succeït en els darrers set anys indica amb claredat que el tipus d'intervenció ha canviat radicalment. S'ha aconseguit reduir dràsticament l'internament com a única mesura, i desenvolupar sistemes d'atenció en el propi medi que els jutges han anat acceptant progressivament.

En consonància amb la distribució de la població general, el 75 % dels menors sota mesures dels Tribunals Tutelars de Catalunya pertanyen a l'àmbit territorial de l'actual província de Barcelona, fonamentalment de la capital i la seva àrea metropolitana. Tarragona, Lleida i Girona presenten realitats amb certes peculiaritats pròpies. Són diferències condicionades pel territori, pel tipus de Tribunals, pels recursos primaris existents, així com per la diferent reacció social que es dóna en cada comunitat.

Analitzant la població que el 31 de desembre de 1987 era atesa per la direcció general de Protecció i Tutela de Menors en l'àmbit territorial de Barcelona podem tenir una fotografia robot, però paradigmàtica, dels menors que arriben a la Justícia. De cada quatre menors, tres estan sota mesures de protecció i un és atès per ser transgressor de normes o lleis. Globalment, un 60 % són nois i un 40 % noies, de totes les edats (menors de 18 anys).

Tanmateix, convé estudiar separadament una i altra població. Els menors que havien «delinquit» i estaven sota la facultat reformadora dels Tribunals Tutelars de Menors de Barcelona eren fonamentalment nois (82 % contra un 18 % de noies). Solament estaven internats un 31 %, i la resta eren atesos en el seu propi medi (llibertat vigilada). Tanmateix l'internament afectava de manera especial les noies (el 49,6 % de les noies estava en centres), degut en gran part a que el «delicte» pel qual se les «perseguia» en general era la seva conducta desordenada, no assumible per la família i el barri. El 72 % d'aquests menors de reforma tenia entre 14 i 16 anys, encara que els Tribunals també actuaren en un grup significatiu que no arribava als onze anys quan va ser sancionat.

Respecte al grup de menors sota mesures de protecció per la inadequada atenció que rebien, s'ha d'assenyalar un cert equilibri entre nois i noies (52 %-48 %). Essent el motiu predominant de protecció l'«abandonament» per part dels pares, la intervenció educativa amb internament en una llar o residència afectava el 51 % (de manera similar els nois i les noies: 52 % - 48 %). La resta era atesa en el seu medi sota mesures de «vigilància protectora» o «d'acolliment familiar». Hi havia menors «protegits» de totes

les edats, encara que significativament cal assenyalar que solament un 14 % tenia menys de 5 anys, i que un 22 % tenia 14 anys o més.

Durant l'any 1988 la realitat legal que afecta la Justícia de Menors ha començat a canviar. Una reforma del Codi Civil ha suprimit la facultat protectora dels Tribunals Tutelars de Menors. Un avant-projecte de Llei estatal, que sembla ja definitiu, crearà una justícia penal amb garanties per als adolescents infractors entre 13 i, potser, 18 anys. A partir de l'any 1989, tot pot ser radicalment diferent.

3. LES PRESONS

La finalitat expiatòria que caracteritzava la privació de llibertat, a la política criminal vigent durant el franquisme, havia de ser reorientada, necessàriament, per tal d'adequar-la a l'estat social i democràtic de dret que preconitzava la Constitució. Com a conseqüència del mandat constitucional es va elaborar l'any 1979 la Llei General Penitenciària, encara vigent. Aquesta llei estableix clarament la funció que han de complir les institucions penitenciàries, en precisar que tenen com a finalitat primordial la reeducació i la reinserció social dels sentenciats a penes i mesures penals privatives de llibertat, així com la retenció i custòdia de detinguts, presos i penats. Alhora, també tenen al seu càrrec una tasca assistencial i d'ajuda als interns i alliberats.

Però més enllà d'allò que estableix la llei, bé cal analitzar la situació de les presons a Catalunya i llur operativitat rehabilitadora. I el cert és que, en termes globals, el diagnòstic és clarament negatiu. Les presons no compleixen —o ho fan molt insuficientment— llur funció rehabilitadora. Això no vol dir que no s'hagin realitzat millores significatives, sinó que són encara insuficients. Per exemple, es pot destacar positivament la supressió dels dormitoris col·lectius en rehabilitar la presó de Girona; o les obres realitzades a la primera galeria de la Model, i els programes i iniciatives desenvolupades pels equips tècnics.

El període que s'estudia ha estat marcat per diversos factors. D'una banda, l'existència d'uns edificis antics, obsolets, concebuts al servei del major control possible dels interns (el seu màxim exponent és el panòptic). Aquest tipus d'arquitectura penitenciària (la Model a Barcelona i les presons de Tarragona i Lleida I tenen aquesta disposició en forma d'estrella) s'oposa radicalment a qualsevol orientació que pretengui la reeducació i la reinserció social dels penats. En alguns casos, a més, l'estructura dels edificis, la manca d'espai, la deterioració o absència d'instal·lacions, etc., impossibiliten les mínimes condicions de salubritat o d'habitabilitat. També, llur ubicació dins el teixit urbà planteja problemes de veïnatge (Barcelona-joves) o de seguretat, tant pel que fa als interns com als funcionaris i personal que hi presta servei (Barcelona-homes i Barcelona-dones).

En segon lloc, un altre dels factors que ha agreujat la incidència de les deficiències estructurals ja subratllades ha estat, i és, la massificació. La *Taula 6.7* precisa la capacitat màxima i òptima de cada centre penitenciari, mentre que la *Taula 6.8* especifica el nombre d'interns el dia 1 de gener de cada any del període. Amb aquestes dades es pot calcular l'índex d'ocupació a gener de 1987 *(Taula 6.9)*.

L'índex d'ocupació de tots els centres depassa àmpliament la capacitat òptima i fins i tot la capacitat màxima, amb l'única excepció de Lleida II. La situació més greu és la de la presó Model (Barcelona-homes).

Tal com indica la *Taula 6.8*, l'increment de reclusos ha estat constant des de 1977, i ha augmentat lògicament la massificació *(Gràfic 6.4)*. Aquesta tendència presenta una inflexió l'any 1984 *(Gràfic 6.5)*, conseqüència directa de l'aplicació de les mesures legislatives de «reforma» en aquest àmbit. Però la coincidència temporal de l'aplicació d'aquesta reforma amb l'augment del nombre de delictes (ja comentat al primer apartat d'aquest mateix capítol) va ser utilitzada com a argument per denunciar l'increment de la inseguretat ciutadana. La dura campanya realitzada en contra de la reforma va provocar la seva derogació i substitució per la Llei 10/84 del 26 de desembre, més restrictiva: fou l'anomenada «contrareforma».

La massificació, i les insuficiències estructurals impedeixen l'adequada classificació dels interns, amb la qual cosa es dificulta la intervenció terapèutica dels equips i s'incompleix el reglament. L'única divisió clarament establerta és entre homes i dones. Per exemple, a la presó de dones conviuen adultes i joves (en aquesta línia, destaca positivament la creació de la

Taula 6.7
LES PRESONS. DADES BÀSIQUES A 31-XII-1987

Centres	*Capacitat Màxima*	*Òptima*
C. P. HOMES (1908) BARCELONA		
C. P. Preventius	1.100	650
Secció oberta	81	72
C. P. JOVES BARCELONA (ed. rehabilitat 1983)		
C. P. Preventius	250	150
C. P. DONES BARCELONA (ed. rehabilitat 1983)		
Penats i preventius	177	136
Secció oberta	17	12
C. P. LA ROCA (en construcció)		
C. P. SANT ESTEVE (en construcció)		
C. P. TARRAGONA (1953)		
Penats i preventius	200	125
Secció oberta	30	25
C. P. FIGUERAS (1915)		
C. P. Preventius	90	60
Secció oberta	12	10
C. P. GIRONA (ed. rehabilitat 1985)		
C. P. Preventius	80	50
Secció oberta	15	12
C. P. LLEIDA I (1959)		
Penats i preventius	180	100
Secció oberta (per penats 3r. grau)	68	62
C. P. LLEIDA II (1983)		
Centre de compliment de Règim Ordinari	565	350

Font: Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya.

presó de joves a Barcelona; fins aleshores, aquests estaven ingressats a la Model). Pel que respecta a la situació processal, preventius i penats estan junts a totes les presons. A Catalunya només existeix un Centre d'Acompliment, des de 1984 (Lleida II); la resta són de detenció, i no hi ha Centres Especials. Donada la capacitat limitada de Lleida II (565: capacitat màxima), aquest centre no pot acollir la totalitat de la població penada existent a Catalunya: de la mateixa manera, hom constata l'elevada proporció de presos preventius, amb tots els problemes que això suposa.

Vistes aquestes dades, queda clara la necessitat de nous centres que puguin donar una resposta qualitativa i quantitativa a les insuficiències existents. A la província de Barcelona s'estan construint actualment dues noves presons.

Un dels problemes més greus que han d'encarar les institucions penitenciàries és el de la droga. Aquest factor ha condicionat d'una manera important l'evolució de la vida de les presons des de 1978 fins al moment actual. La presència de diverses drogues a les presons, i molt especialment de l'heroïna, té una sèrie de conseqüències lligades no només a la salut col·lectiva o individual dels reclusos sinó al propi funcionament de la vida penitenciària, tal com afirma ROMANÍ (1985, p. 39), que considera que l'extensió de la distribució d'heroïna (element de poder per a qui la controla) ha anat lligada al creixement d'uns grups de poder informal —les anomenades «màfies»— la presència de les quals es fa notar a l'interior de les presons com un poder paral·lel a l'autoritat legalment constituïda.

En síntesi, la situació es caracteritza per un incre-

Taula 6.8
EVOLUCIÓ DEL NOMBRE D'INTERNS A LES PRESONS

Homes	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
Barcelona	1.031	807	938	1.334	1.925	1.999	1.954	968	1.423	1.887	2.172
B-Joves	—	—	—	—	—	—	—	66	222	273	275
Figueres	26	23	19	54	58	106	103	39	95	167	113
Girona	68	76	83	81	95	115	116	81	109	15	89
Lleida I	33	141	163	116	118	82	189	146	161	205	222
Lleida II	—	—	—	—	—	—	—	—	261	444	498
Tarragona	135	179	140	213	269	311	338	229	224	258	205
T. Catalunya	**1.293**	**1.226**	**1.343**	**1.798**	**2.465**	**2.613**	**2.700**	**1.529**	**2.495**	**3.249**	**3.574**
T. Espanya	9.576	9.037	10.101	13.194	17.669	22.342	21.233	13.558	16.998	21.484	23.661
Dones	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
Barcelona	55	35	28	50	91	82	106	71	135	169	219
Figueres	1	3	—	3	1	1	—	3	—	—	—
Girona	1	1	8	1	1	6	6	1	—	—	9
Lleida I	2	—	1	3	1	—	2	5	8	23	14
Tarragona	6	3	5	8	7	19	11	5	12	18	13
T. Catalunya	**65**	**42**	**42**	**65**	**101**	**108**	**125**	**85**	**155**	**210**	**255**
T. Espanya	361	355	362	433	584	703	709	441	715	1.015	1.248
T. Catalunya (H + D)	**1.358**	**1.268**	**1.385**	**1.863**	**2.566**	**2.721**	**2.825**	**1.614**	**2.650**	**3.459**	**3.829**
T. Espanya (H + D)	9.937	9.392	10.463	13.627	18.253	23.045	21.942	13.999	17.713	22.499	24.909

Les dades mostren la situació dels centres penitenciaris l'1 de gener de cada any.

Font: Elaboració pròpia, a partir de Dirección General de Instituciones Penitenciarias, *Informe General* (anys 1978 a 1984); Departament de Justícia, *Memòria 1985*; i Dirección General de Instituciones Penitenciarias, *Estadística semanal* (5-1-1986 i 4-1-1987).

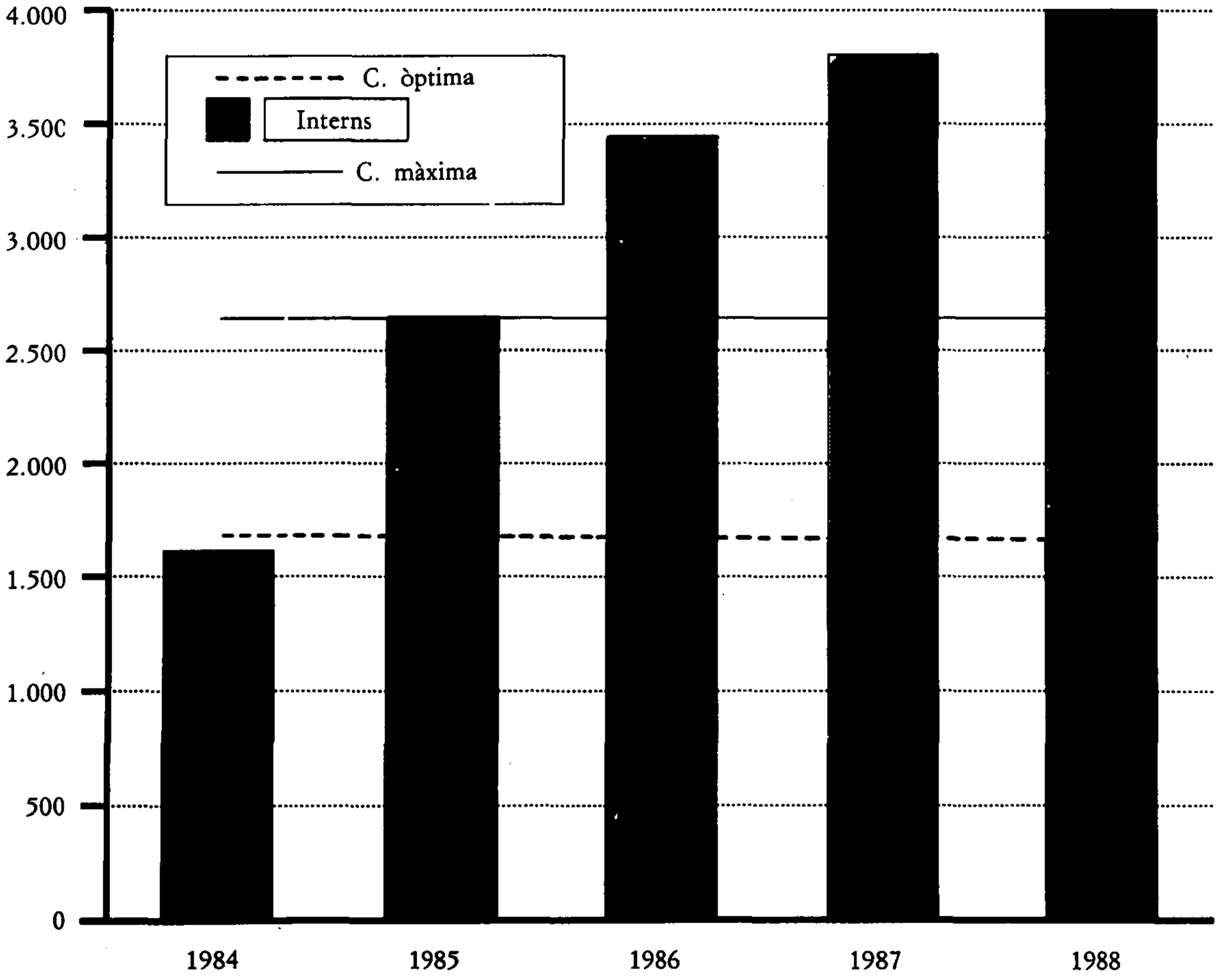
Taula 6.9
ÍNDEX D'OCUPACIÓ DE LES PRESONS A CATALUNYA
Situació a 4 de gener de 1987

Centre	*Interns*	*Capacitat òptima*	*Índex ocupac./ capac. òptima*	*Capacitat màxima*	*Índex ocupac./ capac. màxima*
Barcelona (Homes)	2.172	650	3,3	1.110	2,0
Barcelona (Joves)	275	170	1,6	250	1,1
Barcelona (Dones)	219	136	1,6	177	1,2
Figueres (H)	113	60	1,9	90	1,2
Girona (H i D)	98	50	2,0	80	1,2
Lleida I (H i D)	236	100	2,4	180	1,3
Lleida II (H)	498	350	1,4	565	0,9
Tarragona (H i D)	218	125	1,7	200	1,1
Total	**3.829**	**1.641**	**2,3**	**2.642**	**1,4**

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Dirección General de Instituciones Penitenciarias i del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Gràfic 6.4

INTERNS A PRESONS EN RELACIÓ AMB CAPACITAT MÀXIMA I ÒPTIMA

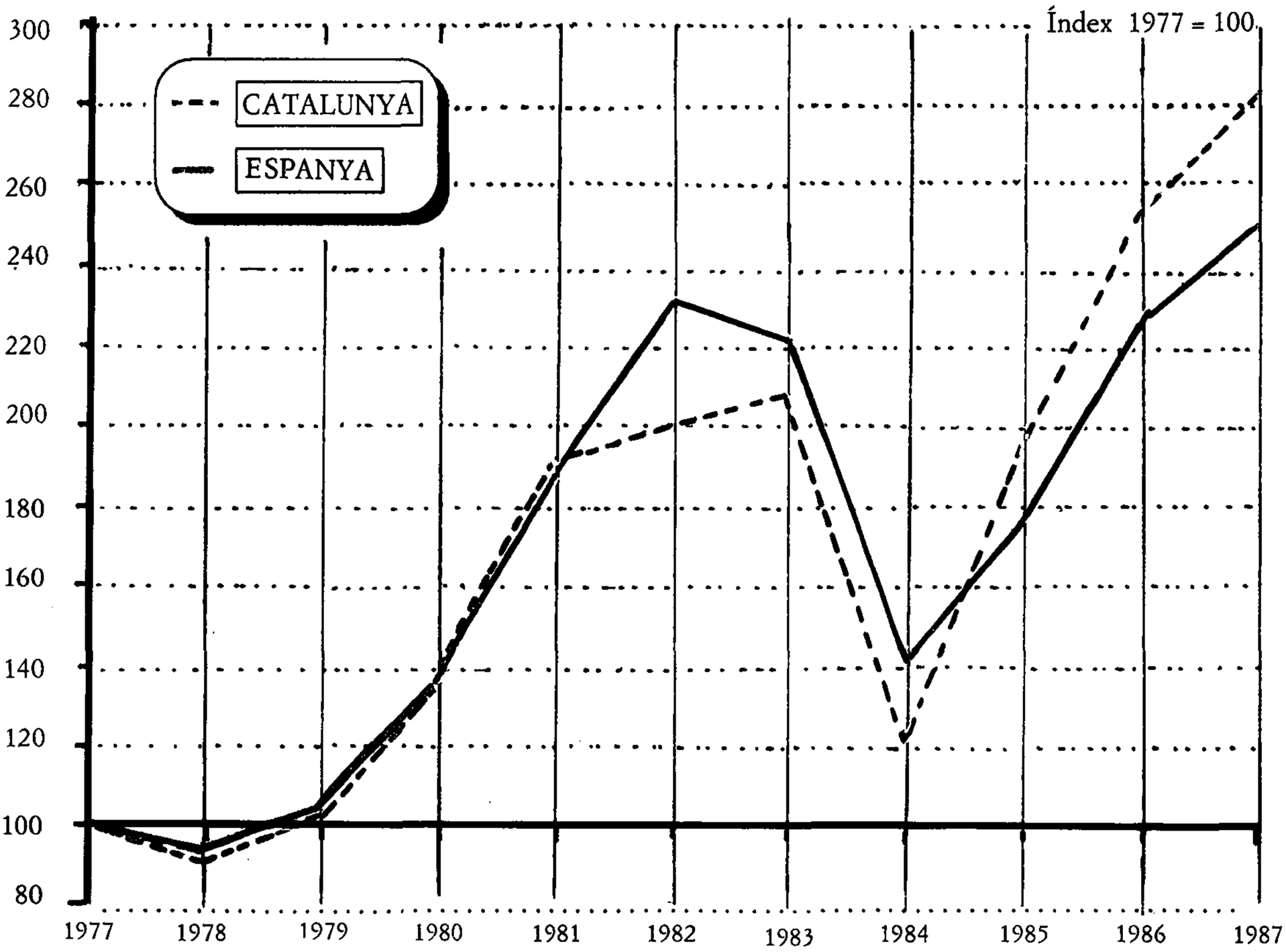
Font: Departament de Justícia.

ment del nombre d'interns detinguts per tràfic de drogues, alhora que també n'ha augmentat el pes percentual dins la tipologia de delictes, de manera que es calcula que més de la tercera part de la població reclusa és drogodependent. El fet que a tots els centres penitenciaris dependents de la Generalitat hi hagi consum de droga vol dir, evidentment, que els canals principals d'entrada de narcòtics no han estat interceptats. D'altra banda, la manca d'higiene i l'ús compartit de xeringues afavoreixen el contagi de malalties (especialment, hepatitis i Sida). A més, i per molt que el reglament penitenciari dicti que cada establiment tindrà una dependència destinada a l'observació dels toxicòmans, la realitat és que generalment no es compleix aquesta normativa.

L'altra gran dificultat de les presons catalanes és la de la insuficiència de personal. El nombre de funcionaris és absolutament insuficient en relació amb els actuals contingents de població reclusa, i el problema és encara més greu pel que fa als equips tècnics i de tractament. També són insuficients els vint-i-vuit educadors que hi havia a Catalunya l'any 1987 per al conjunt dels establiments. D'altra banda, segons la llei, hi ha d'haver un assistent social per cada cinquanta interns; l'any 1987, en canvi, la mitjana era de 109 interns (i de 227 en el cas extrem de la presó Model).

Vegem finalment algunes altres característiques de les institucions penitenciàries, a partir de les dades de les *Taules 6.10* i *6.11*, i a partir de les conclusions d'un estudi de Raimon BONAL i Joan COSTA (1986), recollides íntegrament pel Síndic de Greuges, Frederic RAHOLA (1987). En primer lloc, el 50 % dels interns masculins són menors de 25 anys, amb nivells

Gràfic 6.5
ÍNDEX D'EVOLUCIÓ DELS INTERNS A LES PRESONS

Font: Departament de Justícia i Ministerio de Justicia.

Taula 6.10
POBLACIÓ RECLUSA SEGONS ELS DELICTES

Delicte	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*	*1988*
Contra la propietat[1]	1.272	1.855	2.315	2.519	2.746
Contra les persones[2]	110	157	205	251	254
Contra l'honestedat[3]	46	87	144	125	123
Contra la salut pública i el medi ambient[4]	28	147	209	272	374
Altres delictes	158	404	574	637	503
Total	**1.614**	**2.650**	**3.447**	**3.804**	**4.000**

1. Robatoris, furts, utilització il·legítima de vehicles, fraus...
2. Homicidi, infanticidi, avortament, lesions...
3. Violació i altres.
4. Tinença i tràfic de drogues, exhumació il·legal, ...

Font: Elaboració pròpia a partir de les Memòries del Departament de Justícia i la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació.

Taula 6.11
POBLACIÓ RECLUSA SEGONS L'EDAT I SEXE

Edat	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*	*1988*
16-20	66	401	445	399	402
21-25	112	985	1.126	1.243	1.399
26-40	361	984	1.451	1.705	1.716
41-60	114	269	397	432	464
Més de 60	19	11	28	25	19
Sense informació	942	—	—	—	—
Sexe					
Homes	1.529	2.496	3.239	3.547	3.687
Dones	85	154	208	257	313
Total	**1.614**	**2.650**	**3.447**	**3.804**	**4.000**

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries del Departament de Justícia i la Direcció General de Serveis Penitenciaris i Rehabilitació de la Generalitat de Catalunya.

d'instrucció molt baixos, amb uns índexs elevats de feines realitzades en condicions difícils, i sovint sense cap ofici. Llur carrera delictiva, donades aquestes condicions socials, amb l'elevat índex de reincidència delictiva, adquireix ritmes trepidants: segons l'estudi de Bonal i Costa, el 37,3 % i el 16,4 % dels enquestats són, respectivament, reincidents i plurireincidents.

La situació sòcio-econòmica dels familiars dels reclusos és precària, i agreujada pel fet que els reclusos casats o aparellats són els qui, en la unitat familiar, estaven més ben situats pel que fa a la possibilitat de trobar feina o d'exercir treballs remunerats.

Quant a les dones internes les situacions són especialment difícils: predomina un alt índex d'analfabetisme i, en general, no tenen un ofici determinat i treballen a hores o de forma esporàdica, i moltes es troben afectades per l'atur.

D'altra banda, i segons l'*Informe sobre l'estat de les institucions penitenciàries* elaborat l'any 1987 pel Grup Socialista al Parlament de Catalunya, caldria tenir igualment en compte els problemes d'assistència sanitària, els de seguretat, i els relacionats amb el treball penitenciari. Pel que fa a la primera d'aquestes qüestions, les condicions en què és prestada l'assistència sanitària són molt precàries: a Catalunya no hi ha cap hospital penitenciari, ni cap institució psiquiàtrica. Això obliga a concertar alguns llits amb els hospitals públics, que sempre són insuficients. En relació amb la seguretat, en el període de 1984 a 1986 els morts per causes violentes als establiments penitenciaris de Catalunya han estat 22 (5 assassinats, 10 suïcidis, 5 cremats per incendis provocats i 2 per causes no concretades). Finalment, i pel que fa al treball a les presons, cal dir que el mes de desembre de 1986 només treballaven un 15,8 % dels reclusos. Això vol dir que l'administració no compleix amb la seva obligació de facilitar treball. Però és que, a més, les circumstàncies en les quals es desenvolupa aquest treball agreugen la situació: en efecte, els interns treballadors no gaudeixen de la Seguretat Social, els emoluments que perceben estan molt per sota del salari mínim interprofessional, i la majoria dels treballs que es realitzen no proporcionen als interns uns preparació adequada per a trobar ocupació una vegada alliberats.

4. POBRESA I QUART MÓN

A Catalunya, com a la resta dels països industrialitzats, en el període que analitzem emergeixen unes situacions de pobresa i d'exclusió social que fins a aquest moment només havien afectat els grups marginats tradicionals. Aquests grups s'amplien i adquireixen noves característiques. Les conseqüències d'aquest fenomen —aparegut en un context de depressió econòmica, d'atur estructural i d'innovació tecnològica— constitueixen el que denominem el Quart

Món: *«aquells estrats de la població, que en el si dels països desenvolupats es caracteritzen per viure en el nivell més baix de l'escala social, en un estat d'exclusió quasi absoluta i d'extrema misèria»* (JUSTÍCIA I PAU, 1985, p. 113).

Aquesta situació té el seu origen en la denominada «crisi del petroli» de finals del 1973, i que aquí fou afrontada amb notable retard en relació els països del nostre entorn. La crisi era sobretot industrial, i va afectar especialment Catalunya. El seu cost social, tot i la recuperació iniciada el 1985, ha estat molt elevat, i la seva conseqüència més visible és l'elevada taxa d'atur resultant (del 4,7 % de la població activa el 1977 al 18,4 % el 1987).

Un model que ens descriu l'estructura social que emergeix d'aquesta crisi és el de la societat dels «tres terços», segons el qual l'actual model de desenvolupament econòmic ha provocat uns canvis socials profunds, que s'han materialitzat en una divisió de la societat occidental en tres estrats. El primer, el més petit numèricament, és constituït pels sectors de la classe dominant, econòmica i política, principal beneficiària dels guanys del sistema, i posseïdora d'uns llocs de treball fixos i ben remunerats, amb una alta qualificació professional (tant en el sector públic com en el privat). El segon, que és el més nombrós, correspon a les classes mitjanes professionals, als treballadors assalariats ben qualificats i amb llocs de treball segurs, que aconsegueixen de participar, ni que sigui de forma subsidiària, dels avantatges d'una economia boiant i del consum massiu que els ofereix la societat. Finalment, el tercer correspon a un sector en augment, en el qual es retroben, a més dels pobres clàssics i persistents, atrapats ja en el cercle viciós de la pobresa, els treballadors en atur de llarga durada sense subsidi, els «submergits», els joves sense feina, molts pensionistes i jubilats, etc. (GARCÍA-NIETO, 1987:20-21).

Vist aquest model general, deturem-nos en l'especificitat del «tercer terç» a Catalunya.

Bona part dels treballadors que han perdut la feina ja no podran reincorporar-se al mercat de treball, car els aturats ja no constitueixen un «exèrcit de reserva» —com en crisis anteriors del sistema— per a una hipotètica etapa de creixement econòmic. El mercat de treball ha canviat, s'ha segmentat i precaritzat, i molts d'aquests aturats no gaudeixen de la qualificació necessària per a respondre a les noves exigències del mercat. Aquest contingent, inarticulat i anòmic, s'ha anat engrandint, a més, amb la incorporació —en el moment més «inoportú»— de dones (per raons culturals i socials) i de joves (nascuts en l'«explosió» demogràfica dels anys seixanta) que busquen el primer treball. A l'ensems, s'ha produït un increment notable de la població anciana; dependent, la major part, de pensions insuficients.

En aquest context, s'han agreujat els desequilibris estructurals existents en la nostra societat. A les comarques tradicionalment pobres la crisi afegeix bosses de pobresa a les comarques més industrialitzades, propiciant un deteriorament considerable de la qualitat de vida. Una part de la població ha estat abocada al marge del sistema social, amb la consegüent limitació de la seva participació en els recursos i les activitats integradores de la societat. L'exclusió del procés productiu és decisiva en la configuració d'una situació social de precarietat que, si es profunditza, impedirà que ells mateixos la puguin modificar, i els instal·larà en el cercle viciós de la pobresa i la marginació.

Tanmateix, aquesta situació incideix negativament en la sociabilitat, en incrementar les conductes violentes i delictives i les toxicomanies que, al seu torn, realimenten i contribueixen —conjuntament amb la resposta del sistema— a cronificar l'exclusió social.

Tal com escriu PASCUAL (1988, p. 100), *«la pobresa sempre és un concepte relatiu. És un estat material en el temps i en l'espai»*. En definir-la, l'autor distingeix dos sentits del concepte:

1. La pobresa-mancança: considera pobra aquella persona els recursos de la qual no superen el pressupost mínim per cobrir el que una determinada societat considera necessitats mínimes vitals (alimentació, roba, educació...).
2. La pobresa com a desigualtat: aquesta perspectiva inclou i supera l'anterior, perquè el nombre de persones que viuen sota els mínims necessaris depèn sempre del grau de desigualtat en la distribució de la renda a la mateixa societat.

Aquesta última concepció és la utilitzada en els estudis realitzats per la CEE. El criteri seguit per la Comunitat Europea és el següent: es consideren pobres els individus, famílies i grups de persones els recursos dels quals (materials, culturals i socials) són tan escassos que queden exclosos dels mitjans de vida mínims del lloc on viuen. El «llindar de pobresa» s'estableix quan els ingressos per persona són inferiors a la meitat dels ingressos mitjans del país considerat. Tot sembla apuntar que la sortida de la crisi beneficiarà bàsicament aquells que estan per sobre de la línia de pobresa.

Abans d'aproximar-nos a una certa quantificació, convé distingir encara dos estadis en la pobresa: la

«pobresa moderada» i la «pobresa severa». En el primer estadi —franges properes al límit— la dèbil posició econòmica comporta indubtables mancances, però permet el manteniment de la situació, i una certa expectativa de mobilitat ascendent. Si la precarietat s'accentua (ingressos mitjans inferiors al 70 % del col·lectiu) ens trobem ja en el segon estadi, definit com a multidimensional —no només monetari— i caracteritzat per la marginació i el desarrelament: ací és on es pot parlar pròpiament de «Quart Món».

Tot i no posseir dades precises sobre la pobresa, tenim estimacions plausibles, indicadors i trets delimitadors dels grups afectats (aturats de llarga durada sense subsidi, vells que viuen sols, famílies monoparentals, immigrants estrangers, minories ètniques, persones disminuïdes, malalts crònics, delinqüència i prostitució marginals, etc...) que permeten apropar-nos a la magnitud del problema.

Els resultats de l'estudi sobre pobresa realitzat per Càritas el 1984 (EDIS 1984) —segueix els criteris de la CEE— permetien estimar que a Espanya hi havia vuit milions de persones sota el llindar de la pobresa i d'aquests, aproximadament, la meitat es trobaven en situació de pobresa severa. En l'enquesta metropolitana del 1986 (IEM, 1987), amb el mateix criteri, i ajustant-lo a la ja citada enquesta, s'estimava que el 27 % de les llars de l'Àrea Metropolitana de Barcelona havien de ser considerades pobres.

En el balanç publicat per ISE el 1988, després de ponderar diverses fonts, es reitera la informació obtinguda en l'estudi de Càritas realitzat per EDIS (1984) i s'estima que «sota el llindar de la pobresa» s'hi troben entre el 21 i el 23 % de les llars espanyoles. Traslladant aquestes dades a Catalunya, representen aproximadament entre 1.200.000 i 1.400.000 de persones. Indicativament, si mantenim la proporció del 1984 (EDIS), ens donaria 600.000 persones en situació de «pobresa severa».

Hi ha altres dades significatives, que en la precarietat actual de xifres precises, poden tenir prou interès. Així, Càritas de Barcelona atengué por motius d'atur 4.575 famílies entre 1982 i 1984: el 53,6 % no tenia cap ingrés, i el 25,9 % menys de 20.000 ptes. La mitjana de membres per família era de 4,3, i més de la quarta part en tenien 6 o més (CARITAS, 1985).

Segons un estudi de JUSTÍCIA I PAU (1987 a), de gener a setembre de 1986 hi van haver a Barcelona 4.096 desnonaments, la qual cosa vol dir 18.300 persones arrencades de casa i deixades amb mobles al bell mig del carrer.

D'altra banda, a Catalunya el 1986 24.363 vells cobraven la pensió del FAS (15.000 ptes) i 15.981 la de malaltia. Aquesta pensió és molt restrictiva i només es concedeix a ancians sense cap altre ingrés.

Segons ESTIVILL (1988 a, p. 13), a Catalunya durant el 1986 van ser atesos als diferents centres de Serveis Socials existents 125.000 usuaris.

És també interessant veure que l'any 1986 la població pensionista a Catalunya era, segons les categories, de:

invalidesa: 263.784, i 32.681 ptes;
jubilació: 463.885, i 37.648 ptes;
i viduïtat: 220.054, i 21.245 ptes. (CIDC, 1988).

Finalment, els immigrants estrangers per causes econòmiques i polítiques, procedents del Nord d'Àfrica, de l'Àfrica Subsahariana, de l'Amèrica Llatina i d'altres països, es troben sovint en una difícil situació jurídica. El 1988 s'ha donat una forta pressió de la policia contra les situacions il·legals, amb detencions i expulsions forçades del país. Alhora, els procediments administratius, sovint complicats i lents, dificulten l'obtenció del permís de residència. Aquestes circumstàncies menen a un increment del conegut cercle: il·legalitat-por-clandestinitat-explotació laboral-pobresa, que afecta una part important d'aquest col·lectiu.

FONTS I DOCUMENTACIÓ

I. SOCIETAT

1. LA POBLACIÓ

Cabré, Anna, i Pujades, Isabel
«La fecundidad en Cataluña desde 1922: análisis y perspectivas», a *Papers de demografia, núm. 20*
Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Estadística i Societat
(Fulls periòdics publicats des de gener de 1980 sobre dades demogràfiques amb comentaris especialitzats d'autors com Anna Cabré, Joaquim Capellades i Manuel Falguera)
Generalitat de Catalunya, Barcelona

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Anuari Estadístic (anual des de 1984)
Barcelona

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Padrons municipals d'habitants de Catalunya, 1981
Barcelona, 1986

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Padrons municipals d'habitants de Catalunya, 1986
Barcelona, 1987

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Butlletí de moviment natural de la població
Barcelona

Centre internacional Escarré per a minories ètniques i les nacions
Aproximació a l'Europa de les llengües (mapa)
Barcelona, 1987

Coale, Ansley J., i Watkins Cotts, Susan
The Decline of Fertility in Europe
Princeton University Press, New Jersey, 1986

Eurostat
Regional Statistical Yearbook
Luxemburg

Eurostat
Demographic Statistics (anuari)
Luxemburg

Iglésias i Fort, Josep
El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años
Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol. XXXIII, núm. 16
Barcelona, 1961

Instituto Nacional de Estadística
Poblaciones de derecho y de hecho de los municipios españoles. Padrón municipal de 1975
Madrid, 1977

Instituto Nacional de Estadística
Poblaciones de derecho y de hecho de los municipios españoles. Censo de población de 1981
Madrid, 1982

Instituto Nacional de Estadística
Poblaciones de derecho y de hecho de los municipios españoles. Padrón municipal de habitantes de 1986
Madrid, 1987

Instituto Nacional de Estadística
Anuario estadístico de España
Madrid (anual)

Instituto Nacional de Estadística
Movimiento natural de la población española: año 1975
Madrid, 1978

Instituto Geográfico de Agostini
Calendario Atlante De Agostini, 1986
Novara, 1987

Recolons, Lluís
«Els habitants» a *Catalunya: home i territori*
Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1979

Recolons, Lluís
«Situació actual del procés immigratori a Catalunya», a *Perspectiva Social, núm. 19*
ICESB, Barcelona, 1983

Recolons, Lluís
«Les migracions a Catalunya en un període demogràfic», a *Visió de Catalunya. El canvi i la reconstrucció des de la perspectiva sociològica*
Associació Catalana de Sociologia, Diputació de Barcelona, 1987

Recolons, Lluís
Regions d'Europa. Població i territori de l'Atlàntic als Urals
Fundació Jaume Bofill — La Magrana, Barcelona, 1987

United Nations
Demographic Yearbook, 1984
Nova York, 1986

Vila, Marc Aureli
La població de Catalunya per altitud (1960-1977)
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1980

Vila, Marc Aureli
Els municipis de Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982

2. L'ESTRUCTURA SOCIAL

Autors diversos
«L'estructura social a Catalunya: les classes socials», a *Visió de Catalunya. El canvi i la reconstrucció nacional des d'una perspectiva sociològica.*
Institut d'Estudis Catalans — Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987

Miguélez, Fausto, i Solé, Carlota
Classes socials i poder polític a Catalunya
Promociones Publicaciones Universitarias, Barcelona, 1987

Departament de Treball
Full mensual d'ocupació
Generalitat de Catalunya (mensual)

Departament de Treball
Butlletí d'ocupació
Generalitat de Catalunya (anual)

Direcció General de Joventut
La joventut de Catalunya en xifres
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Instituto Nacional de Estadística
Encuesta de población activa
Madrid (trimestral)

Instituto Nacional de Empleo
Estadística de empleo
Madrid (anual)

3. ELS SINDICATS I L'ORGANITZACIÓ PATRONAL

Aguilar, Salvador
«Burgueses sin burguesía? La trayectoria corporativa de la burguesía empresarial catalana» *Revista Española de Investigación Social, núm. 31*, pp. 183-212 (1985)

Aguilar, Salvador
«L'empresariat i les seves organitzacions», a *Visió de Catalunya*
Institut d'Estudis Catalans — Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987

Autors diversos
«El món obrer», a *Visió de Catalunya*
Institut d'Estudis Catalans — Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987

Cabana, Francesc
«Una patronal catalana: el Foment del Treball Nacional», a *Món Laboral, núm. 3*, pp. 12-19 (1987)

Fina, Lluís, i Ludevid, Manuel
Condició obrera i moviment sindical
Congrés de Cultura Catalana, 1977

Logan, John R.
«Les bases de la consciència de classe a Barcelona», a *Papers, núm. 12*, pp. 53-71 (1979)

Ludevid, Manuel
«El Fomento del Trabajo Nacional», a *Papeles de economía española, núm. 22*, pp. 122-138 (1985)

Martínez, Robert i Pardo, Rafael
«El asociacionismo empresarial español en la transición», a *Papeles de economía española, núm. 22*, pp. 84-114 (1985)

Pérez Díaz, Víctor
El retorno de la sociedad civil
Instituto de Estudios Económicos, Madrid, 1987

Rijnen, H.
«El asociacionismo empresarial en la industria química española», a *Papeles de economía española, núm. 22* (1985)

5. LA DROGAADDICCIÓ

Comas, D.
El uso de drogas en la juventud
Instituto de la Juventud, Madrid, 1985

de Torres, S.
«Situación de la asistencia a los toxicómanos en nuestro país y perspectiva de futuro. Hacia una integración en la «xarxa assistencial», a J. Fàbregas et. al., *La toxicomanía, sujeto, objeto y contexto*
Espaxs, Barcelona, 1988

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Pla de drogodependències
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Enquesta socioepidemiològica sobre consum d'alcohol, tabac i drogues il·legals. Catalunya, 1986
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Vila-Abadal, Jordi, i Font, Jordi
La drogadicció: on som?
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

6. LA MARGINACIÓ I LA POBRESA

Bonal, Raimon
«La situación actual de les presons a Catalunya», a *Jornades sobre el Quart Món a Catalunya*
Justícia i Pau, Barcelona, 1985

Bonal, Raimon, i Costa, Joan
La població reclusa a Catalunya. Dades per a un treball penitenciari
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Càritas Diocesana
Un aspecte de la marginació a casa nostra. Els beneficiaris del FAS
Barcelona, 1983

Càritas Diocesana
La cara amagada de l'atur
Barcelona, 1985

Comisaría General de Policía Judicial
«La delincuencia común en 1984» i «La delincuencia común en 1985», a *Policía, núm. 13-14 i 20-21* (1986)

Consell de Seguretat Urbana
Conferencia sobre prevención de la inseguridad ciudadana
Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1987

Departament de Justícia
Memòria (anual)
Generalitat de Catalunya, Barcelona

Dirección General de Instituciones Penitenciarias
Informe general (anual)
Ministerio de Justicia, Madrid

Direcció General de Protecció i Tutela de Menors
Memòria (anual)
Generalitat de Catalunya, Barcelona

Estivill, J. (dir.)
Mapa de la pobresa a Catalunya. El pla de lluita contra la pobresa a les Comunitats europees i a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Estivill, J. (dir.)
Mapa de la pobresa a Catalunya. Introducció metodològica a l'anàlisi de les iniciatives sobre la pobresa a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Estivill, J. (dir.)
Mapa de la pobresa a Catalunya. Balanç de les iniciatives enquestades
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Estivill, J. (dir.)
Mapa de la pobresa a Catalunya. Comarcalització de les polítiques sectorials
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Fiscalía General del Estado
Memoria elevada al gobierno de S.M. por el Fiscal General del Estado
Madrid (anual)

Funes, Jaume
«L'internament per causa de les conductes: la reforma de menors, la presó i les drogues», a *Jornades sobre el Quart Món a Catalunya*
Justícia i Pau, Barcelona, 1985

Grup Socialista al Parlament de Catalunya
Informe sobre la situació de les presons catalanes (1984) i *Segon informe sobre la situació de les presons catalanes* (1987)
Barcelona

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona
Enquesta metropolitana. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona
Corporació Metropolitana de Barcelona — Universitat Autònoma de Barcelona, 1987

Justícia i Pau (coordinació)
«El quart món a Catalunya», a *Perspectiva Social, núm. 20.* ICESB, 1985

Justícia i Pau (coordinació)
II Jornades sobre el Quart Món a Catalunya: les presons
Barcelona, 1985

Justícia i Pau (coordinació)
«III Jornades sobre el Quart Món a Catalunya: l'internament, generador d'un quart món?», a *Perspectiva Social, núm. 25*
Barcelona, 1987

Justícia i Pau (coordinació)
IV Jornades sobre el quart món a Catalunya: el dret a l'habitatge
Barcelona, 1987

Montero, Ma. D., editor
Municipio y Seguridad. Estrategias para una política de seguridad urbana. Informe Socías
Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1986

Pascual, Josep Maria
«La nova pobresa urbana», a *Barcelona. Metrópolis Mediterrània, núm. 7*
Barcelona, 1988

Rahola, Frederic
Informe al Parlament de Catalunya emès pel Síndic de Greuges (anual)
Síndic de Greuges, Barcelona

ECONOMIA

Coordinació i redacció: Francesc Cabana

7. L'ECONOMIA A CATALUNYA

1. UNA ECONOMIA CANVIANT

L'economia de Catalunya canvia, com totes les economies del món. No es pot parlar mai d'economies estancades, perquè fins i tot quan no varia la producció, el valor se'n modifica.

Allò que pot canviar és l'estructura econòmica del país. Aquest és un procés que necessita molts anys. Els pobles busquen la millor manera de rendibilitzar els seus recursos i la productivitat de la seva població: a vegades l'encerten i d'altres s'equivoquen; a vegades arriben a aconseguir el canvi desitjat i d'altres fracassen pel camí. Però, en tot cas, el procés és lent.

Un canvi econòmic molt més ràpid i amb majors conseqüències immediates és aquell que és conseqüència de la conjuntura. El preu del petroli, per exemple, pot convertir en pobres uns països rics, en pocs mesos, o a l'inrevés. L'economia de mercat no ofereix mai cap garantia absoluta sobre quina serà la demanda al cap d'un temps, i en quines condiciones es mourà.

El període de deu anys que ací estudiem ha vist uns canvis relatius en **l'estructura econòmica** catalana, però d'una certa importància. El gran guanyador ha estat el sector de **serveis**, que ha passat del 50 al 58 % del producte interior brut català. Els perdedors han estat el sector **industrial**, en primer lloc, i l'**agrari** en segon. És aquest un procés que dura des de fa anys i en el qual Catalunya segueix el model d'altres països europeus i, concretament, el de les regions europees més industrialitzades. *(Taula 7.1).*

Els **canvis conjunturals** han estat més intensos i més concentrats. L'any 1977, el primer de la democràcia, és també el primer en què es prenen unes mesures anti-crisi, ben tardanes en relació al que havien fet altres països desenvolupats. La crisi industrial ensorrarà l'economia catalana, en xifres absolutes i en relació a la resta de l'economia espanyola, fins a l'any 1983, en el que és una llarga onada depressiva. El 1984 és ja any de recuperació, que no es dóna al mateix ritme i amb la mateixa intensitat en tots els sectors productius. Els dos darrers anys —1986 i 1987— són els de més bonança econòmica *(Gràfic 7.1).*

Malauradament, moltes estadístiques s'acaben el 1985. I concretament els molt coneguts estudis sobre ***Renta Nacional***, elaborats pel Servei d'Estudis del Banco de Bilbao. Haurem d'esperar a finals de l'any 1989 per conèixer les dades de dos anys que han estat clarament positius, tot i no tenir massa confirmacions estadístiques.

Això fa que el judici quedi a mig camí i que la corba estadística ens mostri una clara panxa recessiva, que comença la seva recuperació, però sense concretar-se en molts dels quadres informatius *(Taula 7.2).*

Si analitzem l'evolució de la renda «per càpita» del 1977 al 1985 podrem veure l'efecte d'aquests canvis. La renda en pessetes constants puja del 1977 al 1979 —de l'índex 100 a l'índex 104—, per baixar seguidament i fortament durant quatre anys, i quedar per sota del nivell de 1977. El 1985 és el de la recuperació d'aquest nivell, i és molt probable que les xifres del 1987 demostrin un guany important, d'acord amb l'increment del producte interior brut, del qual en tenim xifres provisionals *(Taules 7.3 i 7.4* i *Gràfics 7.2 i 7.3).*

Taula 7.1

EVOLUCIÓ DEL PRODUCTE INTERIOR BRUT

Distribució per sectors econòmics en el període 1977 a 1987
(en milions de pessetes i percentatges)

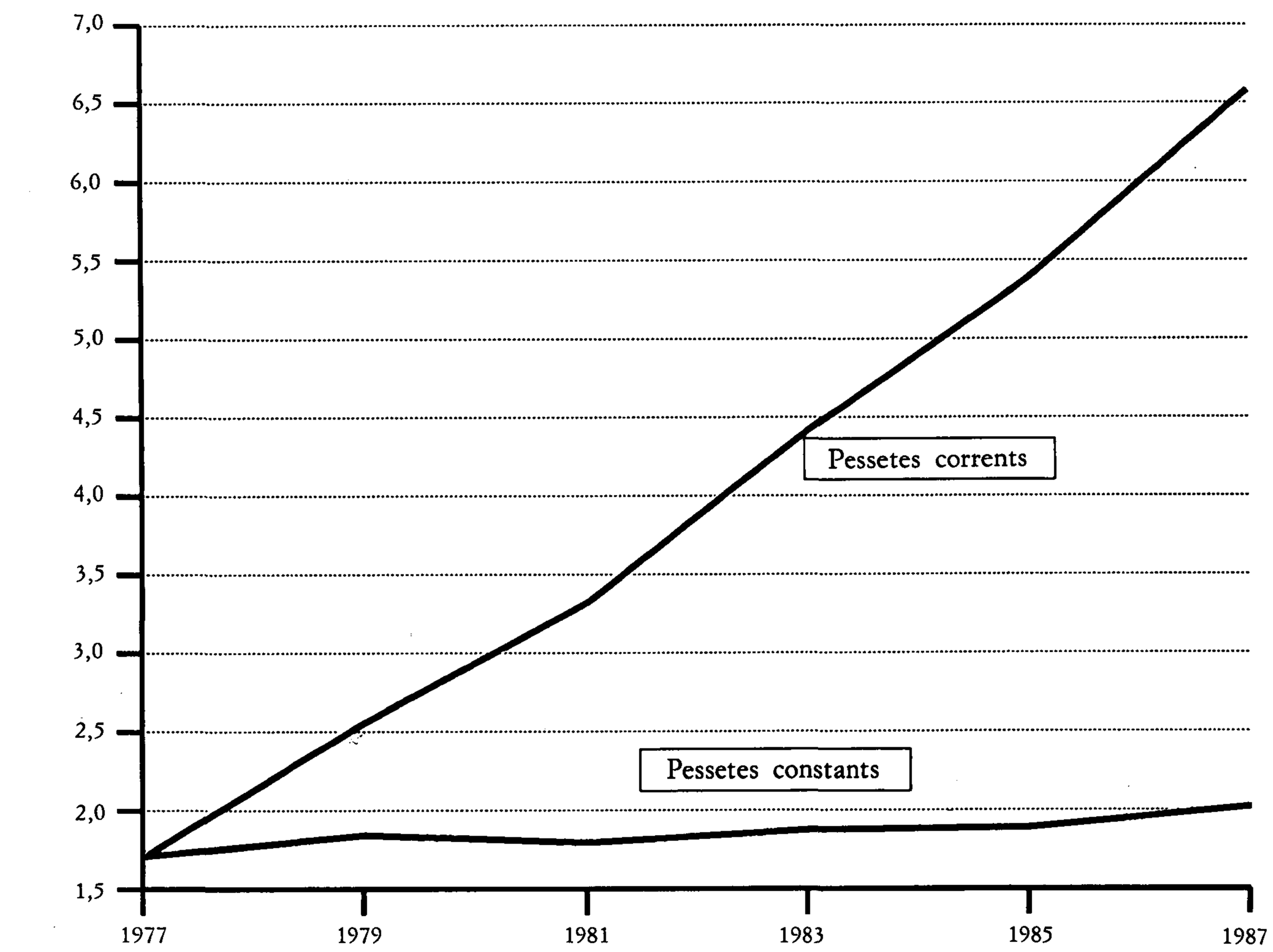
Any	*Agricultura*		*Indústria*		*Serveis*		*Total*	*% Cat./Esp.*
1977	62.153	3,6	797.681	46,3	862.733	50,1	1.722.527	19,96
1979	82.904	3,2	1.072.575	41,8	1.408.283	54,9	2.563.763	20,00
1981	89.526	2,7	1.344.063	40,0	1.894.374	56,9	3.327.963	19,93
1983	119.459	2,7	1.790.239	40,6	2.502.415	56,7	4.412.113	19,73
1985	132.104	2,5	2.066.904	38,4	3.180.074	59,1	5.379.082	19,31
1987*	150.400	2,3	2.567.741	39,1	3.855.522	58,7	6.573.663	19,52

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985,* excepte (*) que recull dades de *Papeles de Economía Española,* núm. 35, 1988.

Gràfic 7.1

EVOLUCIÓ DEL PRODUCTE INTERIOR BRUT

En pessetes corrents i constants

Font: Banc de Bilbao, *Renta Nacional de España* i *Papeles de economía española*, 35 (1988).

Taula 7.2
EVOLUCIÓ DE LA RENDA INTERIOR NETA
Evolució en milers de pessetes corrents i constants,
i distribució percentual segons el tipus de les rendes (1975 a 1985)

Any	*Ptes. corrents*	*Ptes. constants*	*Distribució percentual de les rendes del: Treball*	*Mixtes*	*Capital*	*S. públic*	**Total**
1975	—	—	63,4	19,3	13,8	3,5	**100**
1977	1.583	1.583	65,1	18,0	13,1	3,8	**100**
1979	2.337	1.684	63,9	19,3	13,4	3,4	**100**
1981	2.999	1.620	65,6	18,6	12,2	3,6	**100**
1983	3.900	1.657	63,2	22,2	12,0	2,0	**100**
1985	4.736	1.662	60,2	21,7	14,5	3,6	**100**

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

Taula 7.3
EVOLUCIÓ DE LA RENDA PER CÀPITA
Evolució en pessetes corrents i constants, índex de creixement, i relació Catalunya/Espanya

Any	*Pessetes corrents*	*Pessetes constants*	*Índex*	*% Catalunya/ Espanya*
1977	278.263	278.263	100	128
1979	401.247	289.500	104	128
1981	502.368	271.404	98	126
1983	651.641	276.941	99	125
1985	790.883	277.604	100	124

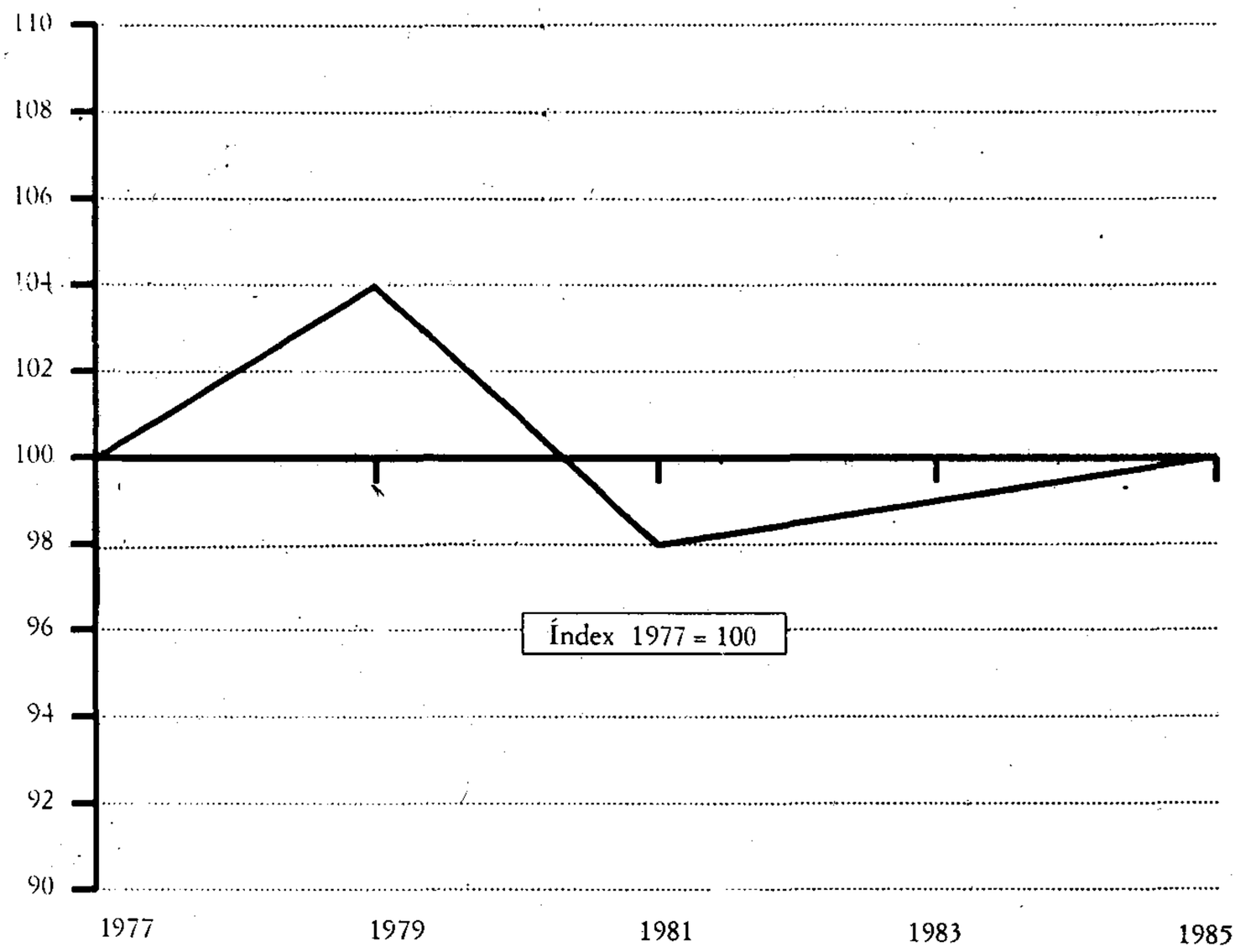
Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

Taula 7.4
ÍNDEX DE PREUS AL CONSUM
I VALOR ADQUISITIU DE LA PESETA

Any	*% Increment índex preus consum*	*Valor adquisitiu pesseta*
1977	24,5	1,000
1978	19,8	1,198
1979	19,8	1,386
1980	15,5	1,601
1981	14,6	1,851
1982	14,4	2,099
1983	12,2	2,353
1984	11,3	2,619
1985	8,8	2,849
1986	8,8	3,100
1987	5,3	3,264

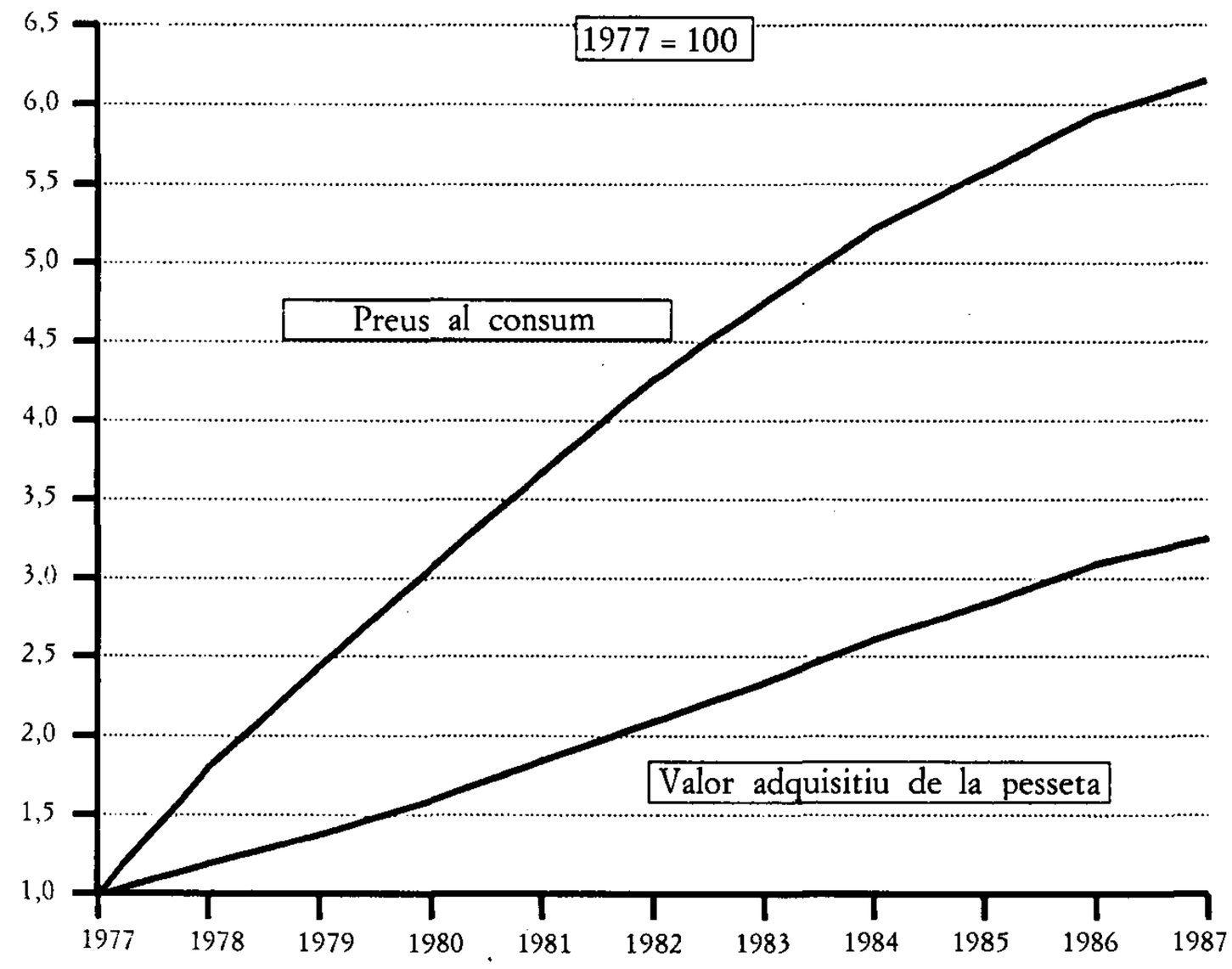
Font: *Instituto Nacional de Estadística.*

Gràfic 7.2
EVOLUCIÓ DE LA RENDA PER CÀPITA
En pessetes constants

Font: Banc de Bilbao, *Renta Nacional de España, .1985.*

Gràfic 7.3
EVOLUCIÓ DE L'ÍNDEX DE PREUS AL CONSUM I DEL VALOR ADQUISITIU DE LA PESSETA

Font: *Instituto Nacional de Estadística.*

2. SIS, SETZE I VINT

Si estudiem l'economia catalana en relació a la del conjunt de l'estat, ens trobarem sobretot amb aquests tres percentatges.

El **sis per cent** fa referència al territori. El Principat —les quatre províncies catalanes— representa exactament el 6,33 % del territori estatal. Aquest és un percentatge que no canvia, òbviament. Cal recordar-lo, però, perquè aquest petit percentatge explica moltes reaccions històriques, i el paper d'un estat centralista en front d'una mínima part —un 6 %— del seu territori, que es manifesta amb una personalitat pròpia.

La població catalana està per sota del **setze per cent** que havia mantingut durant anys, però no se n'allunya molt. En relació al 6 % del territori, aquest percentatge suposa una major densitat i concentració que a la resta de l'estat.

El **vint per cent** —o més exactament una franja que oscil·la entre el 18 i el 22 %— és el percentatge aplicable a la majoria de dades econòmiques catalanes: població ocupada, producte interior brut, renda, dipòsits de bancs i caixes, exportació, places hoteleres.

Els percentatges que fugen descaradament d'aquestes tres xifres són els següents: per sobre del 22 % hi trobem la producció industrial catalana (el 24 i 25 %) i la xifra d'importacions (28 o 29 %). Amb tota lògica, ja que l'estructura econòmica catalana és industrial i és aquí on s'ha de veure la diferència. La producció del sector agrari representa, en canvi, entre el 8 i el 9 % de la de l'estat. En canvi, per sota del 6 %, que és el percentatge del territori, només trobem la xifra de dipòsits controlats per bancs amb capital català, que no arriba al 3 %.

3. UNA ECONOMIA DIVERSIFICADA

La diversificació és un dels caràcters fonamentals de l'economia catalana durant el segle XX, i també ho ha estat per al període que estudiem. S'ha acabat aquella Catalunya que només es movia al voltant del **tèxtil**. No oblidem que hi ha dos sectors industrials més —el metal·lúrgic i el químic— que apareixen a Catalunya com a complementaris del tèxtil, ja que l'un fabrica màquines per a filar i teixir, mentre la química proporciona els colorants necessaris per a les peces de roba.

Aquesta diversificació suposa la plena independència d'uns sectors industrials nous al marge del tèxtil, que es manté, però perd importància relativa en el seu conjunt. El predomini del tèxtil com a primer sector industrial català és manté de fet fins a la dècada dels seixanta, quan deixa pas a la **metal·lúrgia**. Són els anys de la «motorització» del país, i la Seat té una part de la responsabilitat d'aquest canvi. Dues ciutats tradicionalment i quasi ferotgement tèxtils, com Terrassa i Sabadell, tenen avui dues empreses metal·lúrgiques com a capdavanteres: Cirsa (aparells escurabutxaques) i Unidad Hermética (compressors per a frigorífics), respectivament.

Però aquesta característica no ho és tan sols del sector industrial, sinó també del camp dels serveis. Catalunya ha incrementat fortament el percentatge del producte interior brut corresponent a serveis, gràcies al turisme i a tot el món que hi ha al voltant seu. A Madrid haurà passat el mateix, però és degut al pes dels funcionaris, a les grans societats financeres allí domiciliades i al pes general de la capital d'un estat força centralitzat.

En conjunt, el fenomen s'ha de valorar positivament, ja que facilita l'equilibri econòmic. Catalunya va tenir sort de comptar amb un **sector turístic** important quan la crisi industrial es va accentuar a finals dels anys setanta. Cal dir, de totes maneres, que aquest equilibri només s'aconsegueix a nivell general, ja que hi ha moltes comarques que tenen tots els seus ous en el cistell de l'agricultura o de la indústria. El Vallès Occidental o el Baix Llobregat viuen de la indústria, i és per això que patiren com cap altre els efectes de la crisi. Malament rai per a Les Garrigues quan es fa malbé la collita de l'oli. El Maresme pot ser un exemple, en canvi, de comarca amb una agricultura especialitzada (la flor i els productes agraris d'alt valor afegit), una indústria (gènere de punt, sobretot), i turisme.

4. COMARQUES RIQUES I COMARQUES POBRES

L'economia catalana és molt diversa: ho és el clima, ho és l'orografia, ho són els conreus, i ho és la densitat demogràfica. Així neixen les comarques. Hi ha comarques agrícoles, comarques industrials, i d'altres en què predomina el turisme. Algunes comarques agrícoles només tenen conreus de secà, mentre en altres el regadiu és norma general; en unes hi ha sobretot ramaderia, en altres conreus. Hi ha comarques en les quals les activitats industrials es combinen amb el turisme, i altres en què el turisme és veí de la pagesia. Comarques de fortíssima densitat demogràfica i

comarques que són autèntics deserts. Comarques amb neu i comarques amb molt de sol, etc.

Aquesta diversitat comarcal genera igualment desigualtat econòmica. I això significa desequilibris, que no són bons. A vegades, aquests desequilibris són conjunturals (les comarques industrialitzades) però a vegades provenen de molts anys enllà, i del dèficit de la seva estructura econòmica (el Priorat, per exemple).

Dos documents permeten parlar de comarques riques i comarques pobres. El primer és una estimació de la renda i els dipòsits a les comarques catalanes, feta el 1982 però en relació a l'any 1979. *(Gràfic 7.4)*. El segon és el Programa de Desenvolupament Regional (PDR) fet per la Generalitat de Catalunya per tal d'accedir a les ajudes de la política regional de les Comunitats Europees.

La primera observació que caldria fer és que la comarca teòricament més rica —la Vall d'Aran— amb una renda per càpita de 378.800 pessetes, supera en un 63 % la renda de la comarca més pobra, el Priorat, amb 238.800 pessetes. La desigualtat és prou important com per justificar una preocupació política i social en relació a aquest fet.

El cas del Priorat és alliçonador: «*Al Priorat tenen un rècord que ho diu tot. De cada quatre persones n'hi ha una que té més de seixanta-cinc anys. Seria excessiu afirmar que la major part dels ingressos provenen de la vellesa, però poc n'hi falta... El rècord d'envelliment de la comarca al conjunt de Catalunya s'acompanya d'un altre rècord potser menys conegut, però similar: és la comarca de Catalunya que ha perdut més població des de començaments de segle.*» (***L'agricultura a les comarques de Catalunya***. Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca. Institut Català de Crèdit Agrari, 1986.)

El Priorat està acompanyat en aquesta cua de les comarques catalanes per dues de ben properes: Terra Alta i la Ribera d'Ebre. Les tres coincideixen en el fet que els ingressos vénen sobretot de la terra, una terra de secà, dedicada a la vinya i als fruits secs. No hi ha pràcticament indústria, i turisme encara menys.

La comarca teòricament més rica és la Vall d'Aran, una comarca que viu del turisme, del comerç i de la ramaderia, per aquest ordre. Les activitats turístiques han estat equilibradores al conjunt català, ja que s'han mantingut força regularment els darrers anys. Les dues comarques que segueixen en aquesta classificació per renda són el Baix Penedès i el Baix Empordà, les dues amb un turisme important i uns conreus que destaquen pel seu valor afegit (vins de marca, horticultura).

El Barcelonès queda per sobre de la mitjana catalana i és el seu pes específic el que permet que vint-i-sis de les trenta-vuit comarques catalanes quedin per sota. Entre aquestes comarques, relativament pobres, hi trobem les més industrialitzades, com són el Baix Llobregat i els dos Vallès.

D'altra banda, el Departament d'Economia i Finances de la Generalitat de Catalunya presentà el 1985 el seu Programa de Desenvolupament Regional, destinat a obtenir ajudes de la Comunitat Europea per a les comarques o zones més necessitades.

En aquest programa es parla de zones de regressió industrial, zones deprimides de l'interior i zones de muntanya i fronteres (*Taula 7.5* i *Gràfic 7.5*).

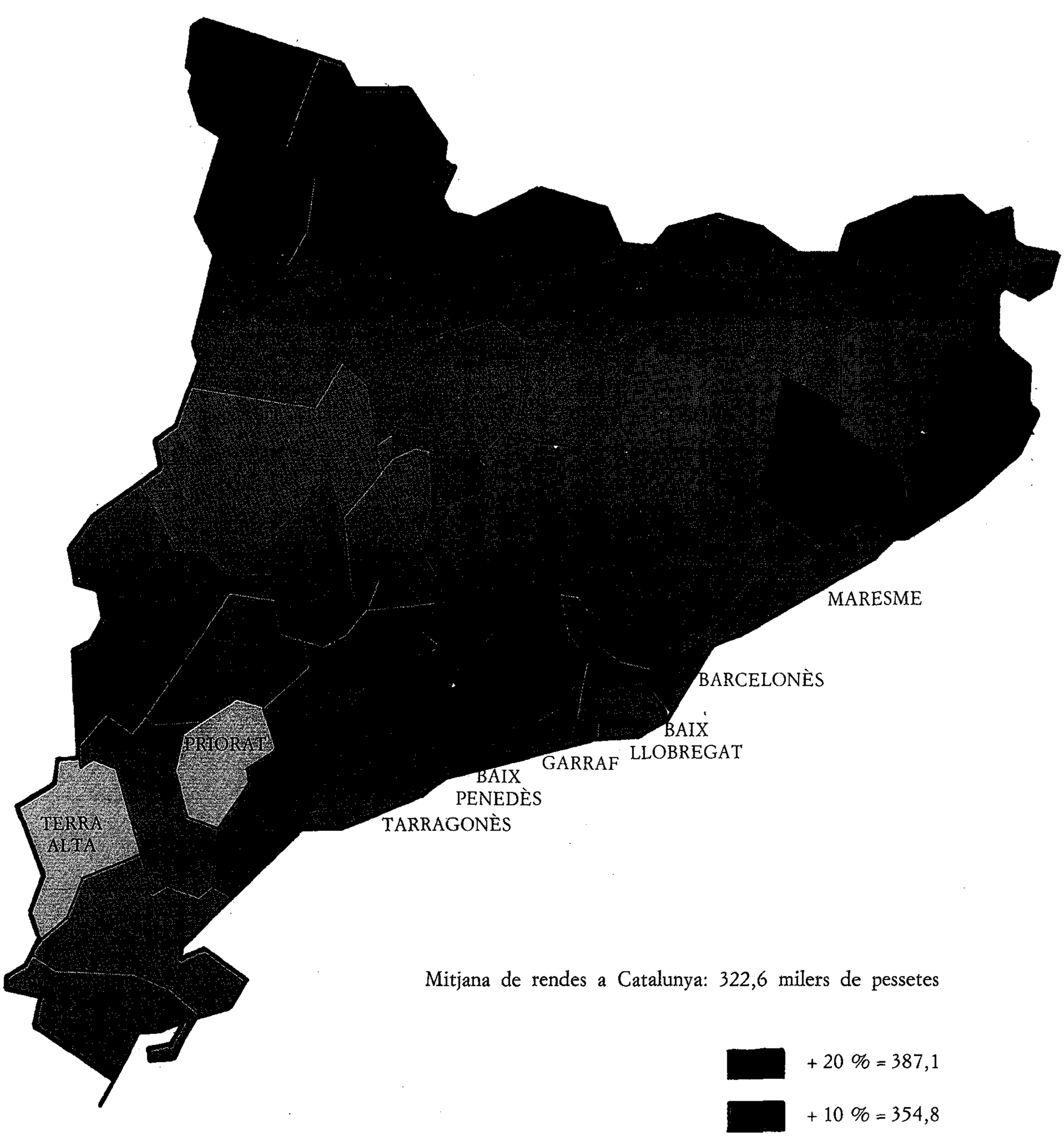
Taula 7.5
ZONES DE DESENVOLUPAMENT SEGONS EL PDR DE CATALUNYA DE 1985
Nombre de municipis, superfície, població i atur registrat

	1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
Zones de regressió industrial	124	13	2.633	9	2.482.296	42,0	230.958	53
Zones deprimides	165	18	7.995	25	127.880	2,1	—	—
Zones de muntanya i fronteres	162	17	8.979	27	173.393	2,8	—	—

1. Nombre de municipis.
2. % sobre el total de Catalunya.
3. Km^2
4. % sobre el total de Catalunya.
5. Habitants.
6. % sobre el total de Catalunya.
7. Desocupats.
8. % sobre el total de Catalunya.

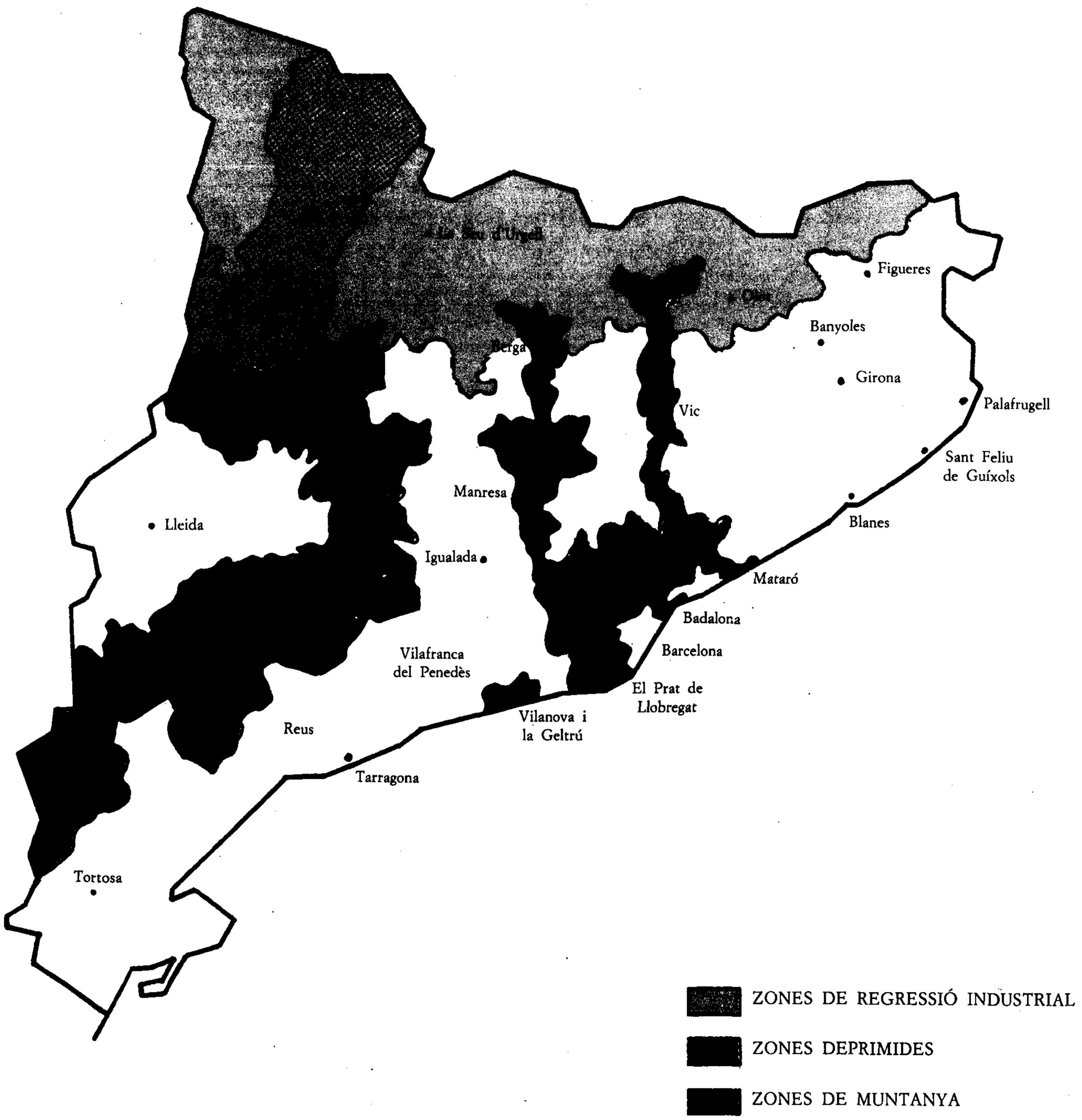
Font: Direcció General de programació Econòmica, *El PDR de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1985.

Gràfic 7.4
DISTRIBUCIÓ COMARCAL DE LA RENDA FAMILIAR DISPONIBLE PER CÀPITA (1979)

Font: A. Castells, M. Parellada i F. Sicart, *Estimació de la renda i els dipòsits de les comarques i els principals municipis de Catalunya,* Banca Catalana, núm. 66 (1982).

Gràfic 7.5
DELIMITACIÓ DE LES ZONES PROMOCIONABLES SEGONS EL PROGRAMA DE DESENVOLUPAMENT REGIONAL (1985)

Font: Departament d'Economia i Finances, *Nota d'Economia*, n. 5, setembre 1985. Generalitat de Catalunya.

El 1985 la crisi industrial començava a minvar, però eren ben visibles les seves conseqüències. El cost social de la crisi industrial fou molt alt, ja que suposà el tancament de nombroses fàbriques i un atur molt elevat. Les zones de regressió industrial coincideixen amb aquelles comarques o subcomarques que tenen una taxa més alta d'atur. Són comarques de l'àrea metropolitana de Barcelona, a les quals s'hi afegeixen les conques industrials del Llobregat i del Ter.

Les anomenades zones deprimides de l'interior coincideixen bàsicament amb les comarques amb una renda per càpita més baixa, segons l'estudi comentat anteriorment. Mentre al cas de les zones industrials hi ha un problema de conjuntura, en aquest cas es tracta de comarques que des de sempre s'han trobat en aquesta situació. Quan hi ha eufòria econòmica, les coses milloren notablement al cinturó industrial barceloní, però en canvi al Priorat, a Terra Alta o a la Ribera d'Ebre no hi ha variació.

Finalment, les zones de muntanya frontereres es caracteritzen per la seva baixa densitat demogràfica, però tenen uns recursos importants: aigua, boscos, pastures, espais naturals. En això es diferencien de les zones deprimides de l'interior: aquestes són pobres, tenen una població envellida i no tenen recursos. Les zones frontereres han de recuperar la seva població i hi ha instruments per a aconseguir-ho, si es juguen bé.

5. INVERSIÓ PÚBLICA

Les forces polítiques catalanes, força unànimement, han manifestat més d'una vegada que la descentralització administrativa i l'autonomia financera, reconeguda per l'Estatut, haurien de portar a una situació en què l'administració central participés en un 50 % en la inversió i despesa pública a Catalunya, mentre la Generalitat i els municipis tindrien un altre 50 % a repartir entre ells (25 % i 25 %).

La realitat queda molt lluny d'aquest objectiu. Avui dia, l'administració central controla un percentatge absolutament majoritari, i tant la Generalitat com els ajuntaments catalans queden molt per sota del 25 % pretès.

En el període estudiat, no obstant, la gran novetat és l'aparició de la **Generalitat de Catalunya** com a institució d'estat, amb unes competències determinades. Com a conseqüència, hi ha hagut evidentment una certa disminució del paper de l'administració central, substituïda en alguns camps per l'autonòmica.

Vegem breument algunes dades relatives a les actuacions de l'administració central i l'autonòmica.

a) *L'administració central*

Les inversions previstes en els pressupostos generals de l'estat (exclòs el ministeri de Defensa i inclòs el finançament d'inversions a les comunitats autonòmiques) han atorgat a Catalunya un percentatge que oscil·la entre un màxim del 9 % —el 1981— i un mínim del 7,8 % —el 1983— *(Taula 7.6)*. Una vegada més hem de recordar que a Catalunya hi viu el 16 % de la població de l'estat, per adonar-nos que aquella inversió suposa un fort transvasament de diners. És a dir, l'estat recapta uns diners a través de la seva acció fiscal, i en retorna només una part. Segons la mateixa font, l'import d'aquest «transvasament» seria el que indica la *Taula 7.7*.

Aquest problema ve de lluny. Tots els qui han

Taula 7.6
INVERSIÓ PÚBLICA DELS PRESSUPOSTOS DE L'ESTAT
Distribució percentual als Països Catalans i per anys
(Pressupostos exclòs el Ministeri de Defensa i inclòs el finançament d'inversions a CC. AA.)

	1981	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Catalunya	9,0	8,1	7,8	8,5	8,4	8,3
País Valencià	6,0	6,0	7,4	6,1	6,8	6,7
Illes Balears	1,5	1,6	1,8	1,9	1,8	1,6
Total	**16,5**	**15,7**	**17,0**	**16,5**	**17,0**	**16,6**

La població dels Països Catalans dins l'estat espanyol era, l'any 1983, de 10.387.379 hab., aproximadament el 27 % de la població de l'actual estat espanyol.

Font: M. Bassols i S. Maluquer, *La distribució territorial de la inversió pública a Espanya en el període 1981-1986*, «Nota d'Economia», núm. 27, juliol 1986. Generalitat de Catalunya.

Taula 7.7
IMPORT DEL «TRANSVASAMENT»

Any	*Milions de ptes. corrents*	*Milions de ptes. constants 1984*	*% sobre total inversió regionalitzada dels PGE*
1981	53.465	76.348	16,9
1982	62.378	77.848	15,9
1983	71.677	79.776	14,8
1984	73.886	73.886	14,1
1985	79.152	73.295	15,5
1986	75.354	64.654	15,5
Total		**445.807**	**15,4**

Font: M. Bassols i S. Maluquer, *La distribució territorial de la inversió Pública a Espanya en el període 1981-1986.* «Nota d'Economia», núm. 27, juliol de 1986, Generalitat de Catalunya.

estudiat el problema històricament comproven aquesta acció de drenatge. Els països catalans han aportat unes tres quartes parts del total. Navarra i el País Basc completen el semicercle de comunitats aportadores, mentre que Andalusia, les dues Castelles, Extremadura i fins i tot Madrid són les principals comunitats receptores *(Gràfic 7.6).*

Des del 1982 funciona a nivell estatal l'anomenat **Fons de Compensació Interterritorial**, que pretén actuar racionalment per anivellar les principals desigualtats entre les distintes comunitats autonòmiques. Hi ha consens a nivell de les forces polítiques catalanes a l'hora d'acceptar una responsabilitat de Catalunya a favor de les comunitats més pobres.

L'evolució dels fluxos fiscals entre les comunitats autonòmiques ha permès establir uns altres quadres per als anys que van del 1982 al 1987. La principal conseqüència és que, efectivament, els nous sistemes de finançament han modificat la renda de les distintes comunitats. Potser el principal resultat és que, per primera vegada, la comunitat de Madrid es veu afectada negativament, cedint renda a favor d'altres comunitats més pobres. Abans de l'aplicació d'aquests fluxos entre les comunitats, aquest fet no era evident, tal com s'ha dit.

Si prenem l'índex que expressa la renda per càpita catalana en relació a l'espanyola comprovarem que coincideix amb l'índex que apareixia a la Taula 7.3. Catalunya tenia una renda per càpita superior en un 28 % a la mitjana espanyola l'any 1977, que s'havia reduït al 24 % el 1985. El Fons de Compensació redueix lleugerament aquesta renda, tot i que per als anys 1986 i 1987 es comprova una estirada cap amunt de la renda catalana. Els nous sistemes de finançament autonòmic, aplicats a partir de 1986, ajuden a reduir l'impacte negatiu que s'havia apreciat fins aleshores.

Un fet que val la pena destacar és que els pitjors anys de la crisi industrial catalana —1981 a 1983— són els anys en què la inversió de l'administració central «castiga» més Catalunya, amb major transvasament de fons i baixa inversió. L'any 1983 es toca fons, i s'inicia una lleugera recuperació els anys següents.

b) *La Generalitat de Catalunya*

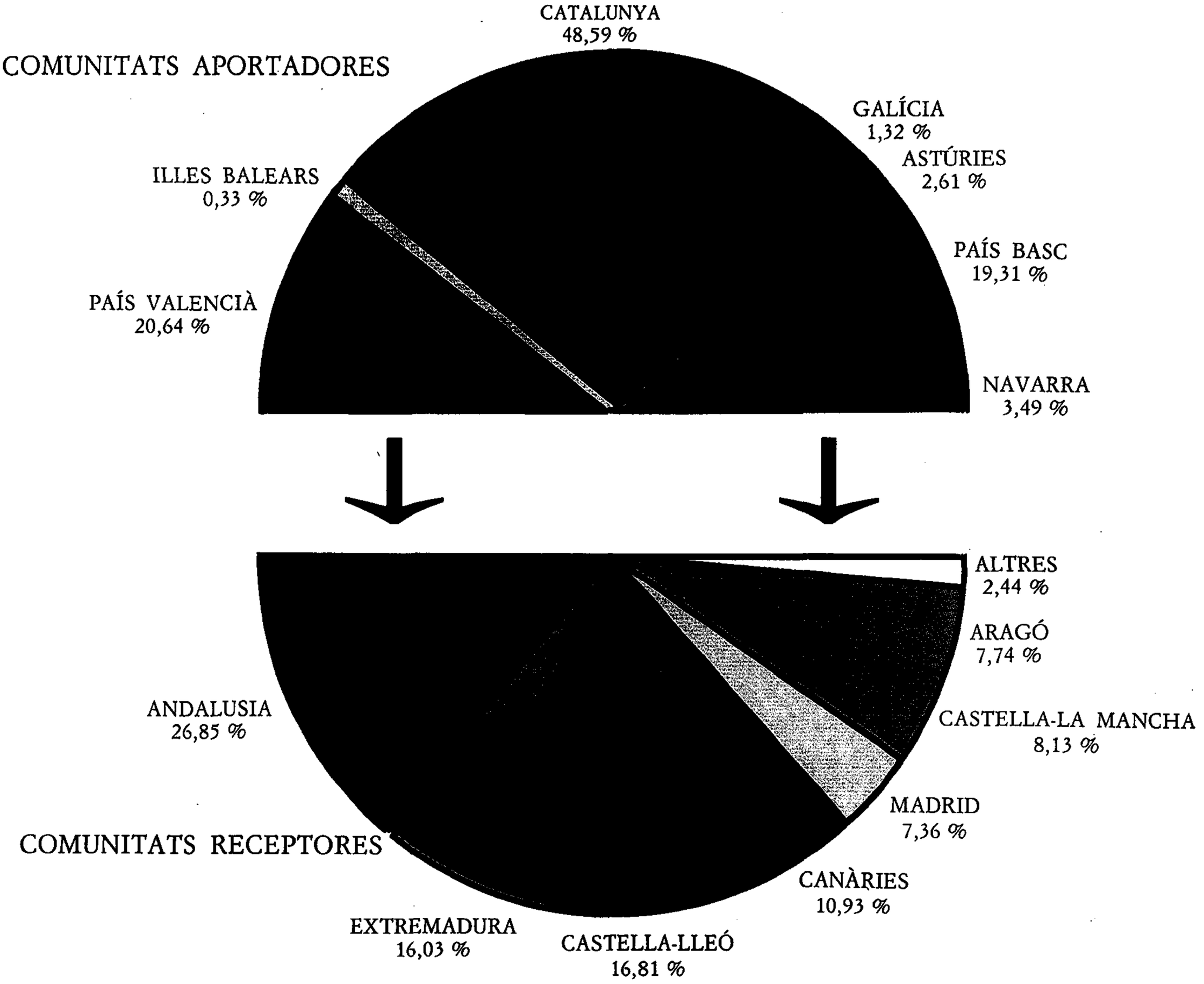
La Generalitat gestiona, sobretot, els diners rebuts. No es pot parlar gairebé d'administració de recursos, que significaria poder fer les aplicacions que es creguessin oportunes. L'autonomia financera és per tant molt minsa.

Una primera lectura de l'**Estatut** dóna a la Generalitat importants competències en el camp econòmic. Però ho fa en un context general, que les limita d'entrada i que permet interpretacions molt diferents.

Per exemple, l'article 12.1 diu que correspon a la Generalitat de Catalunya la *«planificació de l'activitat econòmica de Catalunya»*. Però això *«d'acord»* —és a dir, amb supeditació—amb les *«bases i l'ordenació de l'activitat econòmica general i la política monetària de l'estat»*.

Un altre exemple: la Generalitat té la competència exclusiva per *«l'establiment i ordenació de centres de contractació de mercaderies i valors»* (art. 9.21 de l'Estatut). Però aquest poder està enormement limitat per l'afegitó a l'anterior fórmula: *«de conformitat amb la legislació mercantil»*. Si la legislació mercantil

Gràfic 7.6
REDISTRIBUCIÓ DE LA INVERSIÓ PÚBLICA 1981-1986

correspon a l'administració central i és aplicable a tot el territori de l'estat, la competència exclusiva del govern autonòmic queda retalladíssima.

Aquest estira i arronsa, que és una de les característiques fonamentals del redactat de l'Estatut, és a l'origen de les continuades discussions sobre competències entre Generalitat de Catalunya i administració central, així com dels nombrosos recursos presentats per les dues administracions al Tribunal Constitucional en matèria econòmica.

La Generalitat recapta uns tributs cedits, com són el de successions, el del patrimoni, el de transmissions, el de luxe en destinació i la taxa sobre el joc. D'altra banda rep unes transferències corrents, procedents també de l'administració central, pels serveis traspassats, els de la seguretat social i els procedents del Fons de Compensació Interterritorial *(Taula 7.8)*. Quan la Generalitat recapta, els diners són ingressats directament als seus comptes, però quan es tracta de transferències de l'estat, no hi ha regla que fixi quan s'han de pagar els diners. Els retards, en aquest segon cas, són considerables i han creat més d'un problema al bon funcionament dels dos serveis bàsics traspassats: ensenyament i sanitat. Tot això amb el benentès que la valoració sobre els serveis traspassats és un problema que queda al marge.

La capacitat d'administració de recursos per part de la Generalitat queda així en bona part limitada als captats per la creació d'impostos nous, per l'endeutament, o pels procedents de jocs establerts pels organismes autonòmics.

Pel que fa a les despeses de la Generalitat durant

Taula 7.8
PRESSUPOST D'INGRESSOS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
Distribució segons la font dels ingressos i evolució anual
(en milers de milions de pessetes)

	1982	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
Tributs cedits	36,4	60,0	70,9	86,0	48,2	51,4
Tributs propis	—	—	3,0	12,0	5,2	7,1
Taxes	0,6	2,8	6,3	7,4	5,6	6,7
Transferències corrents	156,5	218,0	203,0	228,1	314,3	377,1
Transferències de capital	43,5	17,5	17,9	24,0	28,3	26,3
Passius financers	9,1	21,5	19,3	25,9	27,0	15,0
Altres	—	—	0,8	1,1	0,9	1,2
Total	**246,1**	**319,8**	**321,2**	**384,4**	**429,5**	**484,8**

Font: Departament d'Economia i Finances, *Deu anys de finançament de la Generalitat de Catalunya (1978-1987)*, «Nota d'Economia», núm. 31, desembre de 1987, Generalitat de Catalunya.

els seus primers anys d'actuació, cal tenir present que fins al 1982 les xifres no són comparables, perquè encara no s'havien posat en marxa els traspassos de competències més significatius. És per això que a la *Taula 7.9* falten dades dels primers quatre anys i que l'índex 100, que permet veure l'evolució en el cas de les despeses, té com a base l'any 1982.

Els pressupostos a més, han tingut una vida accidentada. Sis d'ells (1978, 1979, 1980, 1982, 1983 i 1984) es van aprovar dins el segon semestre de l'any pressupostari, amb tots els inconvenients que això representa.

6. POBLACIÓ I ACTIVITAT ECONÒMICA

Sobre els sis milions censats a Catalunya, la població potencialment activa es distribuïa, a 31 de desembre de 1987, segons les dades que recull la *Taula 7.10*.

Queden al marge d'aquesta població potencialment activa els menors de setze anys. D'acord amb el quadre anterior la població inactiva representa prop del 47 % d'aquells 4,6 milions. El percentatge podria donar la impressió que el poble català és el més mandra de la terra, però s'ha de tenir en compte que en aquest 47 % de persones oficialment inactives hi ha les mestresses de casa i totes aquelles persones que no s'han donat d'alta a la seguretat social com a treballadors per compte propi o d'altri.

Dir de les mestresses de casa que formen part de la població inactiva és una enorme bestiesa, però és una «veritat oficial». Tinguem-ho en compte i seguim endavant.

La població activa catalana ha anat augmentant en els onze anys estudiats. En part, per l'increment de la població durant els primers anys del període, i després per la incorporació de la dona al treball oficial i registrat *(Taula 7.11)*.

Allò que ens interessa més és la distribució de l'activitat per sectors d'activitat econòmica *(Taula 7.12)*.

Al sector agrari hi ha hagut una baixa de la població. Hi ha influït la feble renda agrària, que facilita el canvi cap a activitats més rendibles. La renda per càpita, com a conseqüència, ha tendit a l'alça ja que nivells similars o superiors de producció s'han de distribuir entre menys persones.

La introducció d'un nou concepte en les previsions del 1987, en relació a feines difícilment catalogables, fa difícil de veure si la represa industrial ha suposat una aturada en la baixa constant que la població d'aquest sector experimentava des de fa anys. És possible que aquesta aturada es confirmi, però queda clar que el sector generador de llocs de treball és sobretot el de serveis. La indústria també en genera, a nivell d'obrers qualificats, quadres tècnics i especialistes, però en cancel·la tants o més al mateix temps als nivells laborals inferiors.

Taula 7.9
PRESSUPOST DE DESPESES DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
Evolució de la despesa per departaments, els anys 1982, 1985 i 1987
(en milions de pessetes, i índex 1982 = 100)

Departaments	*1982*		*1985*		*1987*	
Indústria i energia	936	100	3.046	325	3.643	389
Economia i finances	781	100	2.950	378	3.192	409
Treball	3.283	100	6.878	210	6.772	206
Comerç, consum i turisme	1.244	100	3.687	296	4.109	330
Cultura	3.437	100	4.997	145	7.571	220
Justícia	1.353	100	4.516	338	7.502	555
Governació	2.879	100	7.815	271	9.494	330
Agricultura	4.348	100	6.152	141	7.692	177
Política territorial	24.056	100	28.678	119	39.856	166
Presidència	5.344	100	11.901	210	15.189	284
Sanitat i SS	121.182	100	186.286	154	225.042	186
Ensenyament	67.945	100	101.647	150	137.722	203
Total	**246.150**	**100**	**384.413**	**156**	**484.827**	**197**

Font: Departament d'Economia i Finances, *Deu anys de finançament de la Generalitat de Catalunya (1978-1987)*, «Nota d'Economia», núm. 31, desembre de 1987, Generalitat de Catalunya.

Taula 7.10
ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ POTENCIALMENT ACTIVA
Dades relatives a 31 de desembre de 1987

<table>
<tr><td rowspan="2">Població de
16 anys i més

4.628.700</td><td>Població inactiva
2.159.500 (46,4 %)</td><td></td></tr>
<tr><td>Població activa
2.429.700 (52,5 %)</td><td>Població ocupada
1.942.600 (80,0 %)
Població desocupada
487.100 (20 %)</td></tr>
</table>

Font: Departament de Treball, *Full mensual d'ocupació*, desembre de 1987, Generalitat de Catalunya.

Taula 7.11
EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA I OCUPADA
(en milers de persones, pel període 1977 a 1987)

Any	*Població activa*	*Població ocupada*
1977	2.204,0	2.105,0
1978	2.227,0	2.058,2
1979	2.236,0	2.014,7
1980	2.249,0	1.939,7
1981	2.230,9	1.902,6
1982	2.249,9	1.827,0
1983	2.240,2	1.805,7
1984	2.233,3	1.781,8
1985	2.241,3	1.804,6
1986	2.322,8	1.835,2
1987	2.429,7	1.942,6

Font: Instituto Nacional de Estadística, *Encuesta sobre población activa.*

Taula 7.12
DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ OCUPADA PER SECTORS ECONÒMICS
Evolució pel període 1977 a 1987, amb dades bianuals
(milers de persones i percentatges relatius)

Any	*Agricultura*	*%*	*Indústria*	*%*	*Construcció*	*%*	*Serveis*	*%*	*Total*
1977	153,6	6,82	905,2	40,21	256,8	11,41	935,3	41,55	2.250,9
1979	158,7	7,27	818,5	37,51	179,9	9,07	1.007,2	46,16	2.182,3
1981	142,4	6,89	763,6	36,92	156,9	7,59	1.005,2	48,61	2.068,1
1983	125,9	6,21	713,3	35,21	154,7	7,64	1.032,0	50,94	2.025,9
1985	122,6	6,11	683,5	34,09	132,9	6,63	1.066,8	53,18	2.005,8
1987*	87,6	4,76		730,7	39,73		904,8	49,20	1.839,1

* Hi manquen 115.900 persones (6,3 %) no classificats.

Font: Instituto Nacional de Estadística i (*) CIDC, *Anuari estadístic de Catalunya.*

8. LA INTERNACIONALITZACIÓ DE L'ECONOMIA

1. L'ENTRADA A LA COMUNITAT ECONÒMICA EUROPEA

El primer de gener de 1986, Espanya s'incorporà plenament a la Comunitat Econòmica Europea com a membre de ple dret.

Per a alguns, la integració era desitjada, per a altres temuda, però en medis econòmics es considerava inevitable. De fet, no hi havia altra alternativa vàlida, agradés o no agradés. El baix nivell tecnològic, la dependència dels països més desenvolupats, les línies del comerç exterior i finalment la situació geogràfica, no admetien altra solució. La perspectiva de mantenir-se al marge dels grans blocs, com ha fet Suïssa, era il·lusòria, perquè les circumstàncies, la infraestructura i el desenvolupament són molt diferents. Buscar la integració en un hipotètic mercat comú amb els països d'Amèrica Llatina no tenia cap fonament. Per tant, es tractava d'entrar al Mercat Comú en les millors condicions possibles.

Catalunya sempre ha tingut una classe empresarial europeista, tot i que els problemes d'integració són molt grossos. Durant el segle XIX els empresaris foren proteccionistes i oposats a la desaparició o reducció dels aranzels, que aleshores hauria suposat només moviment d'entrada de mercaderies. Però a finals del segle XX, i després de la terrible experiència dels anys de la postguerra d'obligada autarquia, o sigui misèria, s'anà imposant el criteri lliberal, que suposava situar Catalunya com una regió més d'una Europa sense fronteres.

A Catalunya es tenia consciència que si deixàvem entrar els turistes que ens venien de l'Europa comunitària, i que permeteren la capitalització del país durant trenta anys, també havíem de deixar entrar les mercaderies que procedien d'aquests mateixos països.

A més, les relacions comercials amb Europa no eren en un sol sentit. El 1985 precisament, l'any anterior a l'entrada d'Espanya al Mercat Comú, s'havia obtingut la taxa màxima de cobertura de les exportacions en relació a les importacions: les primeres representaren el 67 % de les segones, que no és un percentatge baix. Després, lògicament, el percentatge ha baixat.

A nivell institucional, la Generalitat de Catalunya creà, ja l'any 1982, el **Patronat Català Pro-Europa**. Aquest Patronat tenia per objectiu fonamental preparar la previsible entrada al Mercat europeu. Ho va fer a través d'estudis dels problemes que es presentarien, informació adequada als empresaris i plantejament de possibles solucions. El 1986, ja dins el Mercat, el Patronat obrí una delegació a Brussel·les amb la idea de seguir la marxa de la Comunitat i defensar els interessos catalans enfront de les instàncies comunitàries. Es tracta de no patir per ignorància. Ja es patirà prou per altres raons. I l'empresari català ha de conèixer aquest nou mercat de més de tres-cents milions de persones, obert als seus productes, però també en competència amb els d'ells.

Tal com es veien les coses des de l'exterior, i tal com es veuen ara ja des de dins, és pràcticament impossible dir quins són els sectors beneficiats i quins els perjudicats, perquè la veritat és molt complexa.

Al sector agrari, per exemple, és normal dir que la fruita de Lleida es veurà beneficiada per l'aixecament total dels aranzels europeus, però també és veri-

tat que algunes fruites tindran més problemes que d'altres per trobar una bona sortida a l'exterior. No hi ha cap principi general que valgui, perquè el camp comercial i de mercat pot quedar compensat —positivament o negativament— per un aspecte monetari, per exemple. Lleida no podrà vendre la seva fruita a Europa —és un exemple— si la pesseta ha quedat revalorada enfront de la lira italiana, perquè aleshores els préssecs i les peres italianes es podran vendre a més bon preu a la República Federal d'Alemanya.

Al sector comercial passa el mateix. Hi ha sectors que han de témer les conseqüències de la integració, però fins i tot en aquests sectors hi ha sempre una o dues empreses que l'esperen amb candeletes, perquè només hi troben avantatges. No hi ha principis generals.

Al sector serveis, Catalunya mantindrà i consolidarà el seu potencial turístic.

La integració, en tot cas, es fa seguint un procés de reducció d'aranzels i d'adaptació a les institucions comunitàries. No obstant, abans d'arribar a l'**Acta Única Europea de 1992**, en què la llibertat de mercaderies, laboral i de serveis ha de ser total, hauran de desaparèixer una gran quantitat de barreres no aranzelàries, que existeixen a l'actualitat, aplicades per la majoria dels països membres.

Capítol a part mereix la possible participació de Catalunya als fons comunitaris. Podem citar el Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER), el Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrícola-Secció Orientació (FEOGA-O), els ajuts per a la millora de les estructures de pesca, i el Fons Social Europeu (FSE). Només aquest darrer ha tingut un cert protagonisme, en participar a la subvenció dels programes de formació professional durant els anys 1986 i 1987.

2. LA INVERSIÓ ESTRANGERA I LES MULTINACIONALS

El paper de les multinacionals a Catalunya s'ha incrementat fortament en el període que estudiem. Per una part, les fronteres s'han obert a la inversió estrangera, amb una legislació molt favorable. Per l'altra, el govern central i l'autonòmic han fet esforços per atreure la inversió d'algunes grans empreses.

Cal fer una distinció prèvia entre inversió estrangera i inversió de les multinacionals. La primera fa referència a tota entrada de diner, procedent de l'exterior, que es proposa fer inversions més o menys estables. Una part d'aquesta inversió és la procedent de les multinacionals, abocada a les seves filials o participades en territori espanyol. Però una altra part és la que arriba per fer adquisicions immobiliàries o la que es canalitza a través de la borsa.

La legislació de l'estat dóna un tractament molt favorable a la inversió estrangera en general. És a dir, en permet l'entrada, la inversió en empreses espanyoles o actius espanyols —amb poques limitacions—, i la repatriació dels beneficis generats i del capital. En relació als països membres del Mercat Comú aquesta legislació és un avenç del que serà obligatori per a tots els membres de la Comunitat a partir de l'Acta Única de 1992. En relació als altres països com poden ser els Estats Units, Japó, Suècia o Suïssa, és una qüestió de criteri polític i econòmic *(Taula 8.1)*.

L'entrada de capital estranger, destinat a la inversió a la borsa espanyola, ha estat molt important i ha creat una espècie de vasos comunicants entre el mercat de capitals espanyol i els mundials. No fa tants anys, la borsa espanyola anava al seu aire, amb plena independència del que passava més enllà de les seves fronteres. El seu índex no tenia res a veure amb el de París, Frankfurt, Londres o Nova York.

Als darrers anys, la borsa espanyola ha rebut quantitats ingents de diner forani, que ha comprat títols d'empreses espanyoles. Es poden distingir tres tipus d'inversors:

1. Les **societats d'inversió mobiliària**, fons de pensions i altres entitats financeres, que busquen una bona rendibilitat a la inversió, i una diversificació del risc. Són entitats que inverteixen una part dels seus actius totals en empreses espanyoles, seguint el consell dels seus experts en inversió mobiliària, que no pretenen intervenir a la marxa de la societat, i que augmenten o redueixen la inversió d'acord amb criteris purament econòmics o de perspectiva de futur.

   Aquestes entitats són les principals responsables del *principi dels vasos comunicants*. Elles foren les que repercutiren el *crash* del mes d'octubre de 1987 a la borsa de Nova York sobre les borses espanyoles, i també les que han facultat la seva recuperació, després.

2. Les **institucions financeres** o empreses industrials que inverteixen a borsa i pretenen desenvolupar una estratègia a nivell de l'estat espanyol. El cas més clar és el del **Kuwait Investment Office (KIO)**. Aquest no tracta tan sols d'obtenir un rendiment a través dels dividends de les accions o de les possibles plusvàlues, sinó

Taula 8.1
INVERSIÓ ESTRANGERA A CATALUNYA
Evolució de la inversió estrangera per al període 1976 a 1987 i països inversors per ordre d'importància entre 1977 i 1983 (en milions de pessetes)

Any	*Inversió*	*1r.*	*2n.*	*3r.*	*4t.*
1976	4.308				
1977	7.404	RFA	Suïssa	EEUU	França
1978	10.730	EEUU	Suïssa	Canadà	RFA
1979	12.240	EEUU	Holanda	RFA	Suïssa
1980	18.021	EEUU	RFA	Suïssa	França
1981	8.464	Suïssa	Itàlia	EEUU	RFA
1982	14.824	RFA	Japó	Holanda	EEUU
1983	20.026	RFA	Japó	Suïssa	Itàlia
1984					
1985	50.292				
1986	66.292				
1987*	238.093				

* *Nota d'Economia*, núm. 32, juny de 1988, Generalitat de Catalunya.

Font: COCIN.

que busca aquests beneficis seguint una estratègia determinada, que implica la intervenció directa en l'administració de les empreses participades i el seguiment d'una gestió empresarial. No hi ha normalment aportació de tecnologia.

3. Les inversions de les **empreses multinacionals**, que es realitzen normalment en empreses filials o participades, que cotitzen a borsa o no, al servei de la política general de l'empresa matriu. És el compromís més seriós d'inversió, ja que el benefici a obtenir depèn d'ells mateixos i no d'uns altres. Suposa normalment l'aportació de tecnologia i l'elaboració d'un pla industrial o comercial.

La inversió estrangera corresponent al primer grup ha tingut poca o mínima relació amb Catalunya, ja que s'ha realitzat fonamentalment des de la borsa de Madrid, fora de quan s'ha tractat d'invertir en empreses catalanes i amb poc mercat a la capital de l'estat. La nova força de la borsa madrilenya li ve de la inversió estrangera, molt sovint canalitzada per bancs, que prefereixen la centralització de les seves operacions en un sol lloc.

Les compres de KIO, en canvi, tenen molt a veure amb el revifament de la borsa de Barcelona. Els responsables del fons kuwaití tenen la seva plataforma operativa a Barcelona i les ordres de compra s'han donat en primer lloc al mercat de capitals barceloní.

Algunes multinacionals porten molts anys a Catalunya. Les empreses químiques alemanyes —Basf, Bayer i Hoechst— s'hi establiren a primers de segle, atretes per la indústria tèxtil a la qual venien els seus colorants. Olivetti i Pirelli escolliren Catalunya per a la seva primera experiència internacional. Nestlé arribà a la dècada dels anys vint. La Seda fou la segona empresa que fabricà fibra artificial amb capital holandès.

Però els darrers deu anys han estat decisius per a la implantació i consolidació de les multinacionals.

Les ja establertes han consolidat les seves posicions, especialment al **sector químic i alimentari**, amb empreses alemanyes i americanes, principalment, en cadascun dels dos sectors.

La darrera onada d'inversions s'ha centrat en canvi en el **sector de l'automòbil**, de l'electrònica de consum i de les arts gràfiques.

En el cas del sector de l'automòbil es tractava de revitalitzar empreses velles, abandonades pels seus antics propietaris. Es tractava de Seat, en mans de l'INI, i de la Motor Ibérica, una empresa que començà en mans de la Ford, per passar després a mans de la Massey Ferguson canadenca, i després a les mans de ningú. O venia una multinacional a omplir el buit o les dues empreses s'havien de liquidar, ja que la solució autòctona era impossible. Era un cas de força major, que es resolgué positivament. El tancament de Seat i de Motor Ibérica hauria estat un desastre cert per a l'economia catalana.

L'electrònica de consum, que mereix un petit apartat al capítol dedicat a la indústria, ens permet entrar al món de les inversions japoneses a Espanya, que han estat fins ara inversions a Catalunya. Sobretot quan es tractava de creació d'indústries, ja que els japonesos que han vingut a comercialitzar els seus productes s'han instal·lat primordialment a Madrid. Els japonesos començaren amb una empresa que feia cremalleres al Baix Ebre i han acabat amb la gran inversió de Nissan a Motor Ibérica. Düsseldorf i Barcelona són les dues plataformes industrials del Japó a Europa.

Quan la multinacional aporta tecnologia pròpia, indispensable, poques objeccions se li poden fer. Fins i tot economies com la de la Unió Soviètica o de la República de Xina ho han entès així i els han donat entrada: sector de l'automòbil, electrònica de consum, informàtica, productes farmacèutics, maquinària de precisió, etc.

Però les multinacionals han anat estenent el seu radi d'acció. On la tecnologia no era arma suficient, han guanyat la batalla comercial. És el cas de la motocicleta, com ja s'explica al capítol corresponent.

La força comercial de les multinacionals es troba també al sector alimentari, un camp en el qual la tecnologia juga un paper relatiu, però on el moviment continu és obligat. La suïssa Nestlé, per exemple, llançà noranta-set nous productes al mercat espanyol l'any 1987, mentre en retirava de la venda seixanta-dos el mateix any. Aquesta política agressiva, que reforça el llançament d'un producte amb èxit, mentre passen a pèrdues i guanys, sense compliments, els productes que no tenen bona acollida, no està a l'abast de les petites i mitjanes empreses.

Una característica de l'entrada de les multinacionals a Catalunya és que ho han fet, normalment, mitjançant la compra d'una empresa ja existent, en lloc de constituir una empresa nova. Comprar una empresa existent i en marxa estalvia molts esforços i permet guanyar els anys d'introducció al mercat. Si la marca era bona, han mantingut el nom; i no és fàcil endevinar que hi ha una multinacional al darrera de noms com Plaza i Janés o Casamitjana i Mensa.

Catalunya era el lloc d'Espanya on hi havia més indústria i on era més fàcil entrar al mercat amb la compra d'una societat en marxa. Cal dir que, durant els anys de crisi industrial, les multinacionals mantingueren la confiança en el futur de l'economia espanyola, i de la catalana en particular. Quan els empresaris catalans llançaven la tovallola, incapaços de resistir, després de tres, quatre o cinc anys de crisi, les multinacionals compraven a bon preu actius, que adquiririen el seu veritable valor tan aviat com es superés la situació de crisi. Després, amb la normalització, les multinacionals han bombardejat sense parar totes les empreses amb cara i ulls, situades en sectors que desvetllaven cobejances. Aquelles que no han rebut la visita dels compradors estrangers són tan sols les que no han merescut un aprovat per part de les multinacionals, sigui per tenir un mercat massa local, un producte poc interessant o una estructura laboral o financera deficient.

Perquè la veritat és que les multinacionals s'han estès pràcticament per tots els sectors. Les trobem a la pasta que mengem a l'hora de dinar, a la revista o el llibre que llegim, al mitjà de transport que utilitzem, a la fibra artificial dels nostres vestits, a la medicina que prenem, al detergent que gastem per rentar els plats, a l'aparell de televisió que tenim i a la màquina que ens serveix per escriure.

3. LA DEPENDÈNCIA ECONÒMICA

Quin és el paper dels catalans en relació a la seva economia? Manen o són manats? És una pregunta a fer-se i a procurar contestar. Hi ha hagut qui ja ho ha fet, com és el cas d'Enric LLARCH amb el seu llibre sobre ***Creixement i dependència econòmica als Països Catalans*** (Edicions de La Magrana, 1984), el qual arriba a la conclusió que la internacionalització de l'economia catalana ha tingut com a conseqüència un fort increment de la dependència d'interessos no catalans.

Els qui treballem sobre estadístiques catalanes ens preguntem sovint què volen significar expressions com «empreses catalanes» o «exportacions catalanes». Normalment, ens referim a empreses que estan instal·lades a Catalunya, i que venen a l'estranger productes fabricats a les seves fàbriques. És molt possible que es tracti d'una empresa química alemanya, de la filial d'una empresa madrilenya o basca, d'un cotxe japonès. Les empreses són jurídicament empreses catalanes, les seves exportacions aporten divises a Catalunya, però els centres de decisió i la propietat són a la República Federal Alemanya, al Japó o a Madrid. La dependència en aquests tres casos és clara i rotunda.

Si el paper de les multinacionals s'ha multiplicat durant aquests darrers anys, és lògic que s'hagi incrementat la dependència. Aquest és un fet evident. És conseqüència de les noves inversions realitzades o de l'adquisició d'empreses catalanes, que han passat a

mans estrangeres. A més de les multinacionals, hi ha les inversions realitzades per països posseïdors de gran quantitat de diner líquid, com és el cas d'alguns països àrabs.

Aquesta major dependència econòmica no és un fenomen que només afecti Catalunya. Afecta també Espanya, la majoria de països europeus i fins i tot els Estats Units. En aquest darrer país, la inversió japonesa és enorme i controla sectors industrials sencers: és molt difícil trobar un televisor o un vídeo que no sigui japonés; els americans ja no en fabriquen. Els magatzems Harrods, de Londres, són tot un símbol del comerç britànic però ara pertanyen a capital àrab, i el mateix es pot dir d'un parell dels hotels més prestigiosos de la capital anglesa. L'empresa canadenca Seagram és propietària d'una de les més conegudes marques de xampany francès. Els xinesos beuran l'any 1988 uns quaranta milions d'ampolles de Coca-Cola, fabricades al seu territori, sota el control de l'empresa d'Atlanta, ja que d'altra manera es quedaven sense.

També és veritat que una altra veterana marca de xampany francès depèn de Sant Sadurní d'Anoia, que unes hectàrees de vinya californiana són propietat d'empresaris del Penedès i que una empresa de perfums barcelonina en fabrica també a França i als Estats Units, on els ven amb l'imprescindible *made in France*.

Hi ha dependències que són obligades perquè aporten una tecnologia que no es pot obtenir sense les multinacionals: cotxes, productes farmacèutics, electrònica, informàtica, etc. D'altres són més discutibles. És evident que es pot viure sense beure Coca-Cola, i viure molt bé i feliç, però dos països tan poc suspicaços de liberalisme com la Unió Soviètica i la República de Xina han obert les seves portes a la beguda americana.

La internacionalització de l'economia crea sempre una dependència de l'exterior. L'alternativa seria el tancament de fronteres i l'autarquia, que ningú no defensa. Potser seria més útil preguntar-nos quan aquesta dependència afecta els interessos col·lectius d'una comunitat, en aquest cas Catalunya. Perquè mentre no els afecti, podríem creure que poden anar fent. És clar que una retirada massiva de les multinacionals crearia un col·lapse absolut a l'economia catalana, però els interessos econòmics estan tan entrellaçats, que això és impossible, si no es produís una catàstrofe prèvia.

Les multinacionals venen a Catalaunya empeses per un interès econòmic i només es proposen guanyar diner, directament o indirectament. Si poguessin instal·lar-se a Huelva i reduir el dos per cent dels seus costos de producció, anirien a Huelva, sempre que els seus volguessin anar-hi.

És evident que cal un compromís entre les multinacionals i el poder polític, que posi un marc i un límit a les actuacions de les primeres. Catalunya ha d'acceptar o pot demanar l'arribada de les multinacionals, però ha de posar algunes condicions. No es tracta d'un contracte de matrimoni en què es convingui una fidelitat perpètua, però cal que les multinacionals abandonin els sistemes del capitalisme salvatge i donin un bon exemple de comportament social. En aquestes condicions, les multinacionals poden fer una aportació positiva: inverteixen capital, creen llocs de treball, cedeixen tecnologia, etc.

Tant o més preocupant que la dependència de les multinacionals és la dependència de les empreses que tenen el seu centre de decisió a l'estat espanyol, fora de Catalunya. Perquè en el cas de les multinacionals, només hi ha un interès econòmic, però en aquestes hi pot haver un interès o una utilització política.

I aquesta dependència també s'ha incrementat durant el període 1977-88. Catalunya ha perdut el control de dos sectors fonamentals: el bancari i el de l'energia. Al capítol en el qual s'analitza el sistema financer, ja es parla de la crisi bancària, de la mateixa manera que al capítol que parla de l'energia es dóna informació sobre Fecsa i Hidroelèctrica de Catalunya. No cal parlar-ne aquí. És clar que la situació anterior tampoc era com per parlar de plena independència, però certament ara ha pres unes formes de subordinació formal que fan autèntica angúnia.

Catalunya té una estructura en la qual domina la petita i mitjana empresa. Són molt poques les grans empreses catalanes: les caixes d'estalvi, mitja dotzena d'empreses industrials i poca cosa més. I ja sabem que, per definició, la petita i mitjana empresa té una dependència econòmica de la gran. Potser el pes econòmic de les petites i mitjanes és superior al que tenen les grans, però el pes polític d'aquestes és immensament superior. Unes i altres ho saben. Ai del petit industrial que només treballa per a la Seat o aquell que només ven a El Corte Inglés! La seva supervivència depèn de la decisió d'una sola persona, que no està per romanços. Aquesta dependència, no tan brutal, la tenen la majoria d'empresaris catalans.

4. LES IMPORTACIONS I LES EXPORTACIONS

Catalunya és un país importador. Si comparem el total exportat amb l'importat, comprovarem que les vendes a l'estranger són sempre molt inferiors a les compres. En el període estudiat, només hi ha l'any 1981 en què la relació de l'exportació amb la importació sigui inferior al 50 %, i encara en aquest cas és degut a la baixa de les importacions.

Dit d'una altra manera: en un marc de llibertat de comerç, Catalunya importarà, més que exportarà, ja que necessita matèries primeres i productes manufacturats en quantitat superior als productes que pot vendre a l'exterior. Aquest dèficit quedarà compensat per les vendes fora de Catalunya, però a l'estat espanyol.

Catalunya no és autosuficient en res. Aquest és un principi bàsic de l'economia catalana. El desenvolupament econòmic de Catalunya depèn en bona part de la seva agilitat comercial i de l'intercanvi de mercaderies: a l'interior de Catalunya, amb la resta de l'estat, i amb l'estranger.

a) *Les importacions*

Les estadístiques comencen el 1979. En vuit anys, el volum d'importacions ha passat de 345 a 471 milers de milions en pessetes constants, que és un increment del 36 %, força considerable *(Taula 8.2)*.

Taula 8.2
EVOLUCIÓ DE LES IMPORTACIONS
En milers de milions de pessetes corrents i constants de 1977

Any	*Ptes. corrents*	*Ptes. constants*
1979	479,3	345,8
1980	656,0	409,8
1981	751,0	405,7
1982	854,5	407,1
1983	1.102,0	468,3
1984	1.202,0	458,9
1985	1.271,6	446,3
1986	1.462,8	471,9

Font: COCIN, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

Si observem els productes importats, trobarem monòtonament que els que figuren en els primers llocs corresponen a dues categories: 1) petroli i els seus derivats; 2) productes alimentaris (blat de moro i llavors oleaginoses), que van destinats sobretot a la fabricació de pinsos i, en definitiva, a la ramaderia *(Gràfic 8.1)*.

b) *Les exportacions*

L'exportació és ja una constant de l'economia catalana. Dit d'una altra manera: les vendes a l'exterior formen part de l'estratègia normal de moltes empreses catalanes, de totes aquelles que no tenen un mercat local. D'altra manera la seva actitud seria suïcida *(Taula 8.3)*.

Taula 8.3
EVOLUCIÓ DE LES EXPORTACIONS
En milers de milions de pessetes corrents i constants de 1977

Any	*Ptes. corrents*	*Ptes. constants*
1977	166,2	166,2
1978	208,0	173,6
1979	265,4	191,5
1980	344,9	215,4
1981	406,0	219,4
1982	—	—
1983	621,4	264,1
1984	763,6	291,6
1985	863,0	302,9
1986	828,0	267,1

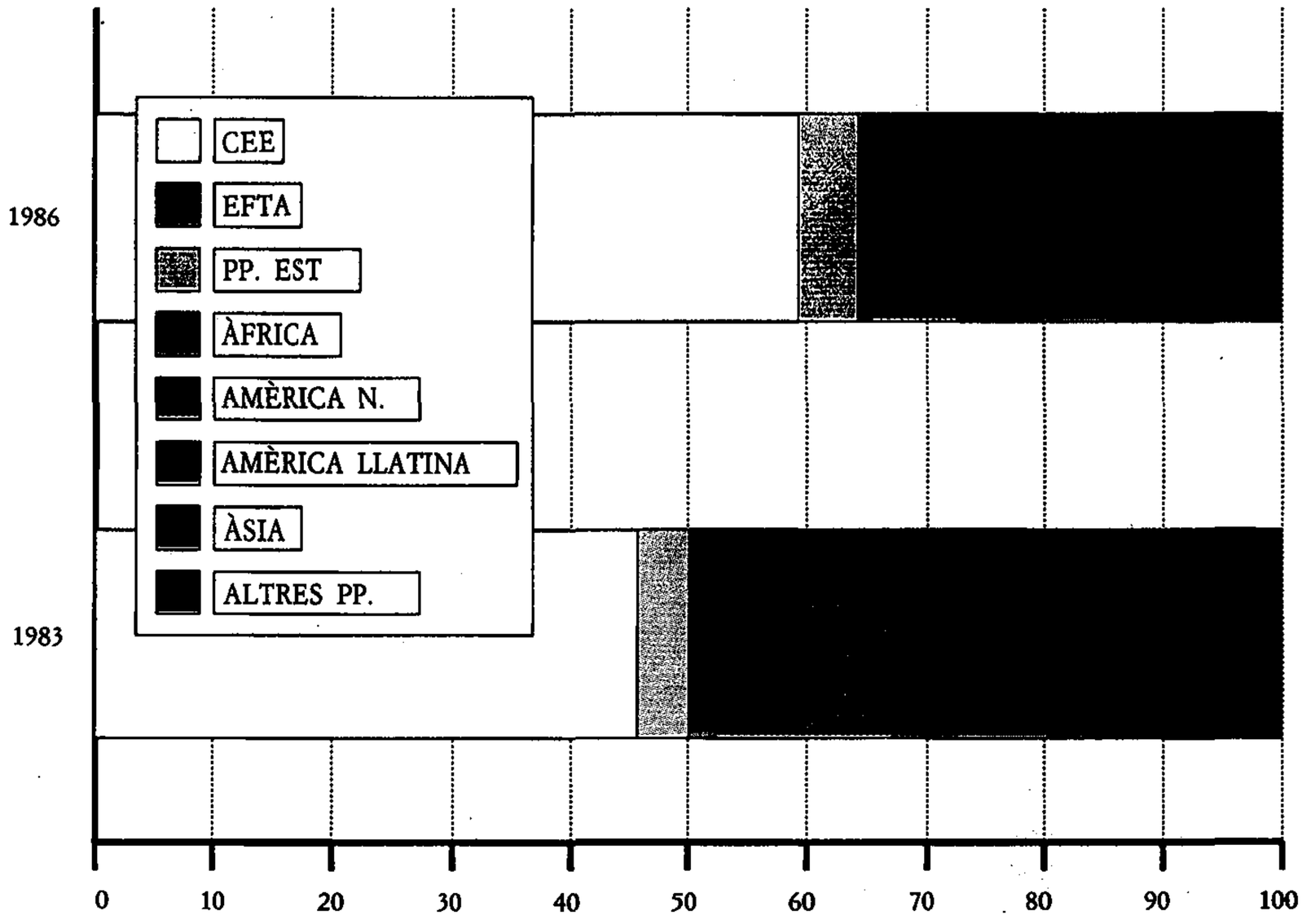
Les dades fins a 1982 corresponen a les empreses amb domicili fiscal a Catalunya.

Font: COCIN, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

L'exportació catalana s'ha consolidat, però no ens fem massa il·lusions ja que el principal mèrit correspon a les multinacionals que actuen a Catalunya. Els automòbils constitueixen la principal partida d'exportació des de fa molts anys, i es tracta d'una política comercial d'empreses estrangeres, que tenen Catalunya com a plataforma. Les multinacionals han buscat també el mercat espanyol, però molt sovint Catalunya és una plaça des de la qual abocar-se a Europa o a l'Amèrica Llatina *(Gràfic 8.2)*.

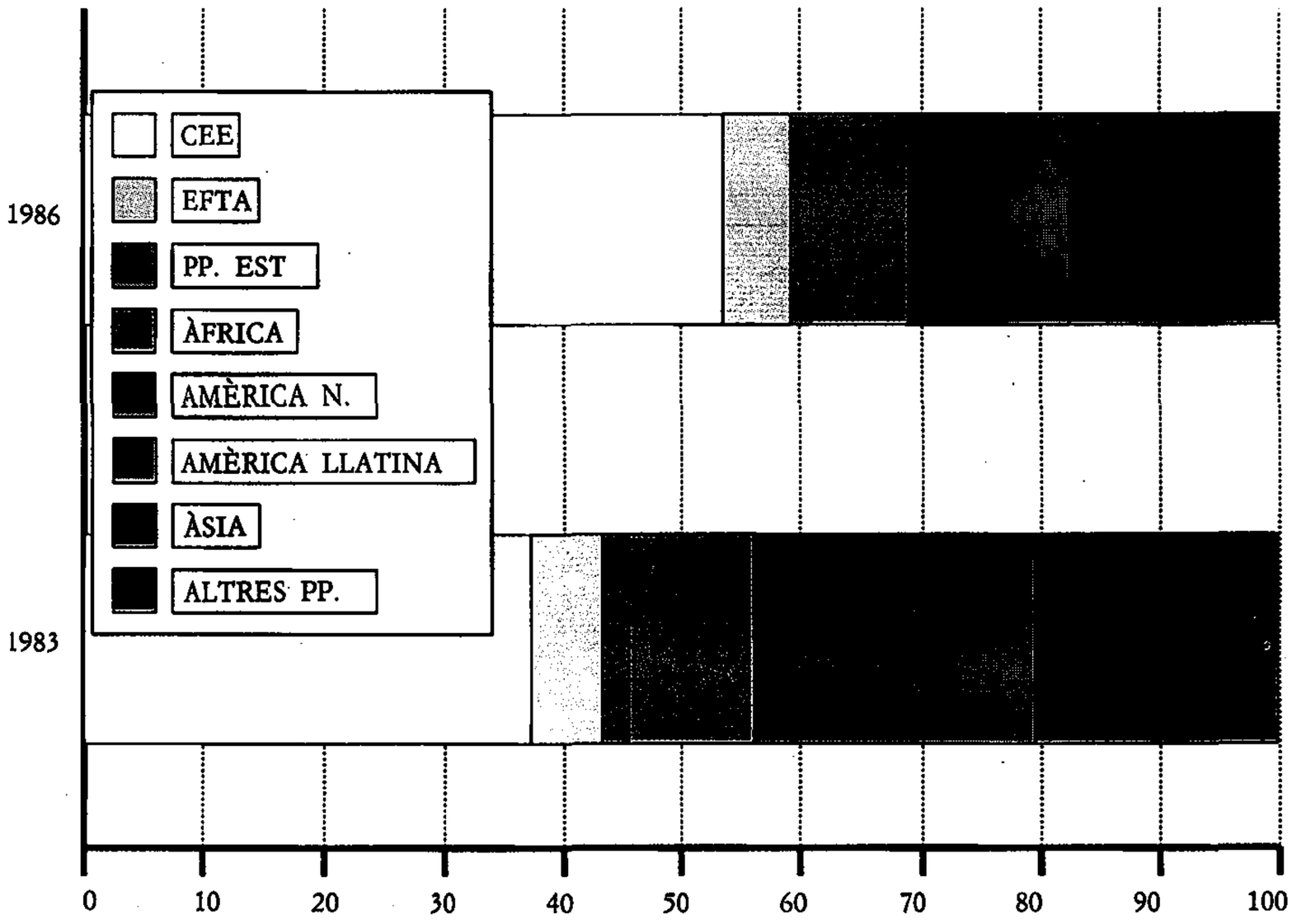
De totes maneres, si observem els productes típicament catalans, comprovarem que alguns d'ells mantenen un bon nivell, any darrera any. És el cas de l'acer, de la pelleteria adobada o dels llibres. El ciment ha estat un producte que ha tingut una forta baixa d'exportacions, després d'haver estat en un primer

Gràfic 8.1
L'ESTRUCTURA DE LES IMPORTACIONS
Distribució per països de procedència (en %)

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura 25 años* (1988).

Gràfic 8.2
L'ESTRUCTURA DE LES EXPORTACIONS
Distribució per països de destinació (en %)

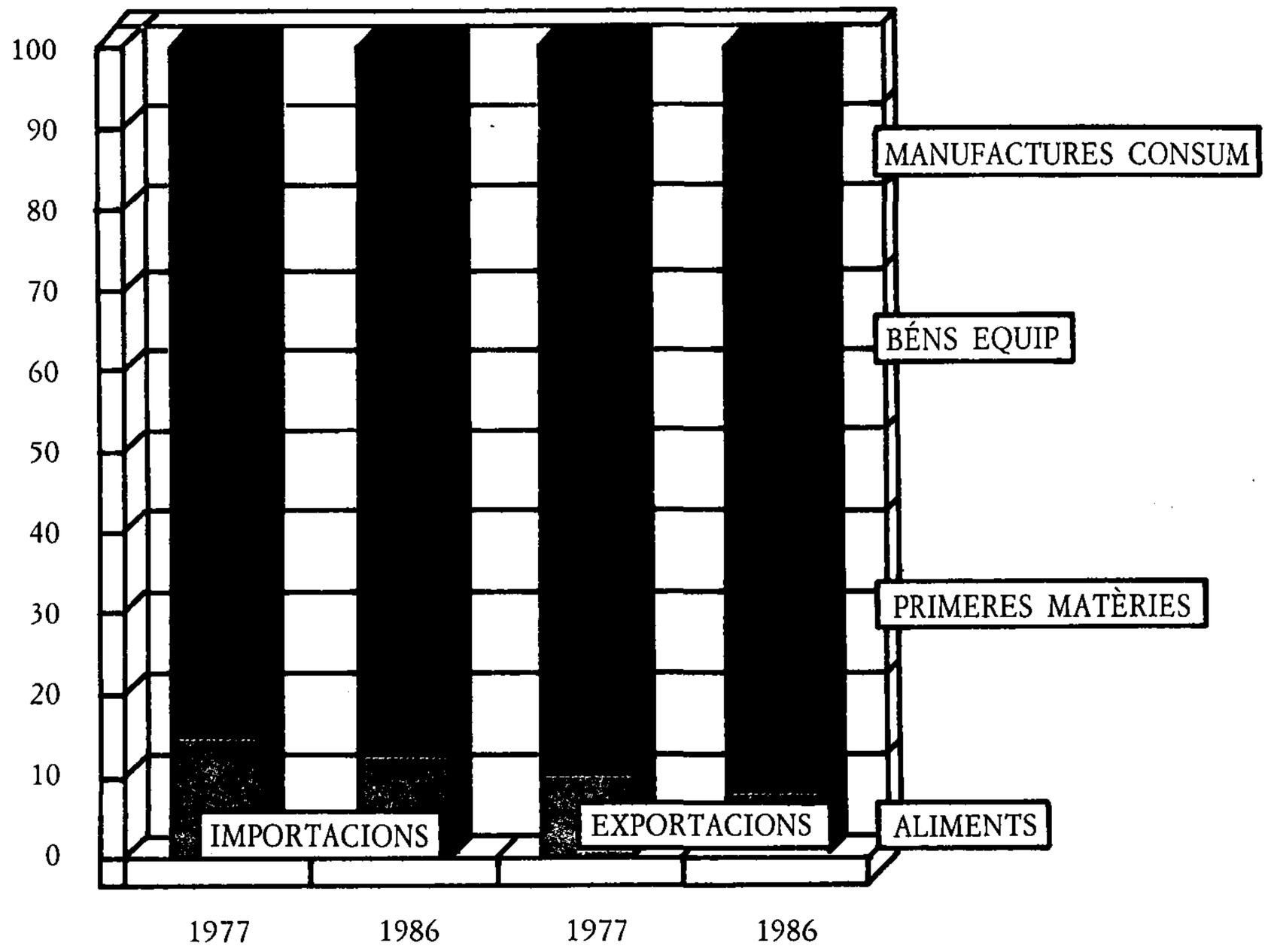

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

lloc el 1981. Els filats de cotó sense condicionar perden terreny, a favor de productes tèxtils amb més valor afegit. La fruita seca i els olis vegetals són els principals productes d'exportació procedents del sector agrari, amb l'afegit important del vi i del vi de cava *(Gràfic 8.3)* i *(Gràfic 8.4)*.

La distribució geogràfica de les exportacions ens indica que els països del Mercat Comú representen una majoria absoluta. Una majoria que ha augmentat en nou punts el primer any d'adhesió. El paper dels Estats Units és oscil·lant, i depèn de la política proteccionista d'aquest país en alguns sectors i en relació a alguns productes, o del canvi més o menys favorable de la divisa americana en relació a la pesseta.

Gràfic 8.3
IMPORTACIONS-EXPORTACIONS
Estructura segons tipus de productes (1977 i 1986)

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

Gràfic 8.4
PRODUCTES MÉS EXPORTATS EN EL PERÍODE 1981-1986

1981	*1983*	*1984*
1r. Ciments hidràulics	V. automòbils	V. automòbils
2n. Vehicles automòbils	Productes d'alimentació	Productes de polimerització
3r. Llibres i impresos	Ciments hidràulics	Olis vegetals
4t. Barres de ferro o acer	Asfalts i petrolis	Residus d'olis vegetals
5è. Residus dels olis de petroli	Olis vegetals	Prod. de destil·lació de quitrà d'hulla

1985	*1986*
1r. V. automòbils	V. automòbils
2n. Prod. de polimerització i copolim.	Productes de polimerització i copolim.
3r. Olis vegetals	Olis i petroli no cru
4t. Olis de petrolis no crus	Recanvis per a vehicles
5è. Barres de ferro i acer	Pelleteria adobada

Font: Elaboració pròpia.

9. LA CRISI I LA REPRESA

1. L'ECONOMIA SUBMERGIDA

L'estat intenta conèixer i gravar les activitats econòmiques, mentre les persones individuals o les empreses no acostumen a sentir cap entusiasme per aquest coneixement i, sobretot, per un gravamen sobre les seves activitats.

L'economia submergida, irregular o clandestina és aquella que no figura comptabilitzada en cap registre oficial de l'estat. Es coneix la seva existència, però no pot ser ni estudiada ni valorada, ja que no té una aparença visible i s'amaga sobretot de les ullades oficials dels funcionaris de l'administració pública.

Sempre hi ha hagut economia submergida, evidentment, però l'estat modern ha fet un gran esforç per controlar les activitats econòmiques dels seus súbdits i la tecnologia moderna ha afavorit aquest esforç.

Una primera part de l'economia submergida és aquella formada per activitats econòmiques il·legals. No es declaren, per definició. Podem incloure aquí la prostitució, la droga i el contraban. La droga, sobretot, mou quantitats ingents de diner; és combatuda, però els efectes d'aquesta lluita no han aconseguit desarrelar-la, ni tan sols reduir el seu impacte a la societat. Desgraciadament és un fenomen que ha anat en increment en el període de temps estudiat. La prostitució és tolerada, poc combatuda, però no controlada. El contraban ha tingut èpoques glorioses, conseqüència d'un tancament de fronteres, per anar reduint la seva importància amb l'aplicació de polítiques lliberals i l'entrada d'Espanya al Mercat Comú Europeu.

L'economia submergida més interessant, des del punt de vista de l'estudiós de l'economia, és aquella que fa referència a una fugida de l'administració, aquella que defuig el pagament d'uns impostos o un control públic que acabaria finalment amb una càrrega fiscal.

Aquesta economia submergida és una conseqüència directa de la història de les relacions entre administració i administrats. La fiscalitat pren com a punt de partida el dret de l'administració a detreure una part dels ingressos de l'administrat, que són aplicats a facilitar un servei públic. Si la relació entre els dos és bona, l'administrat se sent atès per l'estat en obtenir els serveis que esperava d'ell, i considera que l'impost o la taxa pagats han estat correctament invertits. Però quan l'administrat considera que el servei públic no és bo o que la pressió fiscal és excessiva, tendeix a fugir-ne i a crear un racó d'economia submergida.

L'economia submergida existeix a tot arreu, però dins d'Europa té —sembla— un paper més important als països llatins i mediterranis, que no pas als anglosaxons o escandinaus. Foren els italians els qui crearen l'expressió *economia sommersa*, de la qual trobaven abundants exemples al seu país. És clàssic el cas del port de Nàpols, exportador d'una gran quantitat de guants, quan no hi havia ni una sola fàbrica d'aquest article en tota la zona. És evident que en tots aquests països, començant pel nostre, els administrats no senten cap amor apassionat per la seva administració, i han considerat sovint que el fet d'amagar uns ingressos era absolutament natural. Si els podien amagar, és clar, sense grans riscos.

Aquestes situacions s'incrementen proporcionalment amb la pressió fiscal: com més alta, més economia submergida. O quan la crisi econòmica és gene-

ral, ja que aleshores es fa un esforç per reduir el diner que reclama l'estat.

A Catalunya —i a Espanya— els que fugen de declarar les seves activitats ho fan per eludir el pagament d'impostos o els corresponents a la seguretat social. Les dades demostren l'augment de la pressió fiscal experimentada aquests anys, així com el fort cost de la seguretat social, carregada a l'empresa, en relació a d'altres països europeus (*Taula 9.1*, i *Gràfic 9.1*)

No totes les activitats són susceptibles de ser submergides. L'ordinador, el tractament informàtic i l'obligació de declarar que tenen molts subjectes econòmics faciliten la tasca de l'administració a l'hora de conèixer els ingressos dels administrats.

L'economia submergida sorgeix amb força en alguns sectors que inclouen treballs de caràcter artesanal o temporal. Es poden posar alguns exemples:

Sector agrari: Treball de personal eventual i no qualificat per salaris inferiors o iguals al mínim legal.

Indústria: A la construcció es dóna molt sovint, en forma de treballadors autònoms contractats temporalment, o bé de petits empresaris, que fan petits treballs. Un estudi publicat fa poc afirmava que a Catalunya i al País Valencià hi havia el 25 % d'economia submergida al subsector de la confecció i el 15 % al del teixit. El sector alimentari té economia submergida en una bona part de les transaccions que es fan directament entre productor i consumidor, es tracti d'uns litres de llet o d'uns enciams de l'hort.

Serveis: Els exemples són nombrosíssims, des de la venda ambulant no autoritzada fins a la reparació domèstica d'aparells elèctrics, classes d'idiomes, transport de mercaderies, etc.

Cal destacar dos punts: en primer lloc, que a vegades l'economia submergida integra tota l'activitat econòmica d'una persona. Però d'altres, el subjecte passiu comparteix una activitat declarada amb una altra que no ho és. Això darrer és vàlid per a l'industrial que declara només una part del que fa, com per a l'empleat de banca que plega a les tres i té una segona activitat a la tarda, no declarada. En segon lloc, i per definició, una economia submergida no es pot valorar, perquè no està a la vista. De totes maneres, les aproximacions que s'han fet han portat a resultats tan sorprenents com l'afirmació que a Catalunya pot arribar a suposar el 20 o el 22 % del producte interior brut, que seria una xifra enorme.

Durant els anys que han estat de crisi aguda i no tan aguda d'aquest període 1977-88, hi ha hagut sovint consciència que l'atur registrat era superior al real. La diferència es troba en l'economia submergida, de la qual són protagonistes uns aturats que accepten o realitzen treballs remunerats de caràcter més o menys temporal, però que no declaren.

L'economia submergida fa un mal clar a l'economia oficial, quan es planteja com a competència, ja que el cost del producte fabricat o del servei donat serà inferior. L'empresari oficial ha d'afegir més d'un 30 % del sou del seu treballador, que paga a la seguretat social, i que encareix el producte. Aquesta competència és clarament il·lícita i negativa, i castiga aquell que compleix amb la llei.

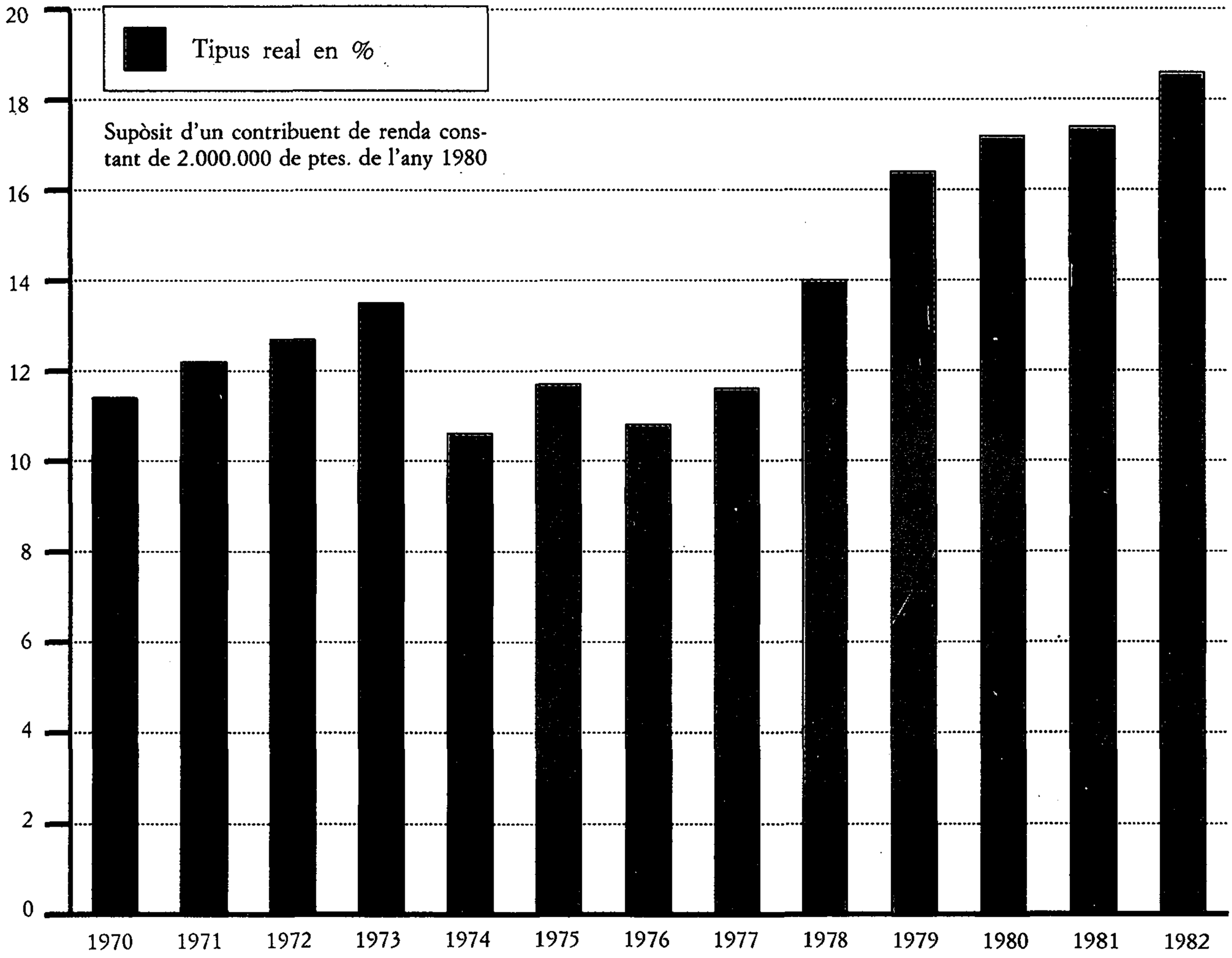
Aquest és un principi clar, però l'estat no ha creat els mitjans necessaris per a la repressió d'aquesta economia no declarada. I és lògic que sigui així, en temps de crisi i mentre una bona part del seus protagonis-

Taula 9.1
CÀRREGUES SOBRE LES EMPRESES DE LES RETENCIONS OBLIGATÒRIES
Percentatge que suposen els Impostos i Seguretat Social a diversos països
(any 1980)

País	*%*	*País*	*%*
Espanya	43,1	Alemanya	24,5
França	39,2	Regne Unit	21,8
Luxemburg	33,8	Itàlia	30,5
Suècia	32,5	Japó	37,0
Bèlgica	25,4	EEUU	25,7
Països Baixos	24,6	Dinamarca	4,0

Font: Banesto, *Boletín del Departamento de Extranjero*, núm. 223, abril de 1983.

Gràfic 9.1
EVOLUCIÓ DE LA PRESSIÓ FISCAL
(1970-1982)

Font: J. Trigo i C. Vázquez, *La economía irregular*, Generalitat de Catalunya, 1983.

tes siguin persones aturades o empresaris que facin treballar gent sense feina. Algunes vegades, el remei (la repressió) és pitjor que la malaltia (la tolerància d'una infracció fiscal o laboral).

L'economia submergida només pot reduir-se (difícilment liquidar-se) aprofitant moments d'eufòria econòmica, i mitjançant una política fiscal i laboral que sigui acceptada per una gran majoria. I a través d'una política de serveis públics, valorada pels ciutadans, i que no permeti l'argument de «no em donen bons serveis, per tant no els dono els meus diners».

2. UNA CRISI INDUSTRIAL

A finals de 1973, els principals països exportadors de petroli acordaren una alça enorme i sobtada d'aquest recurs energètic. S'inicià aleshores una seriosa crisi econòmica d'abast mundial, que havia de durar anys.

Molts experts creuen que la crisi s'hauria produït igualment sense l'alça dels preus del petroli, que d'altra banda es mantenien a un nivell artificial, però és evident que aquell fet fou el detonador, que obligà a prendre mesures econòmiques per compensar-lo.

Espanya fou l'únic estat europeu que no prengué mesures, malgrat la seva dependència petroliera i el cost enorme que li suposava el nou preu. A la resta d'Europa es repercutí l'alça del petroli cru sobre els productes petroliers i s'inicià decididament una política de diversificació de fonts de recursos energètics (carbó, nuclears, etc.). Com a conseqüència, es reduí el consum de la gasolina i d'altres derivats del petroli i s'anà compensant l'alça. Aquí, el preu del petroli es multiplicà per tres en pocs mesos, però no es repercutí el cost sobre els usuaris, de manera que aquests continuaren gastant alegrement. El 1980, Espanya havia augmentat el 32 % el consum de petroli, mentre els països membres de la Comunitat Econòmica Europea l'havien disminuït en un 13 % (vegeu Carles SUDRIÀ, a ***La economía española en el siglo XX. La Energía***, Ariel, 1987) *(Gràfic 9.2).*

L'actitud espanyola era suïcida i no deguda totalment als inexperts responsables dels darrers anys del franquisme, sinó precisament a l'impacte que suposà la desaparició del règim dictatorial i la transició cap a la democràcia. Els problemes més urgents dels dirigents espanyols eren els polítics, perquè es tractava de redactar una constitució, de constituir o de legalitzar uns partits polítics, d'establir unes bases de convivència, després de quaranta anys de dictadura. Les primeres mesures econòmiques realistes foren preses el juliol de 1977 per un Govern Suárez en el qual el Vicepresident d'Afers Econòmics era Fuentes Quintana.

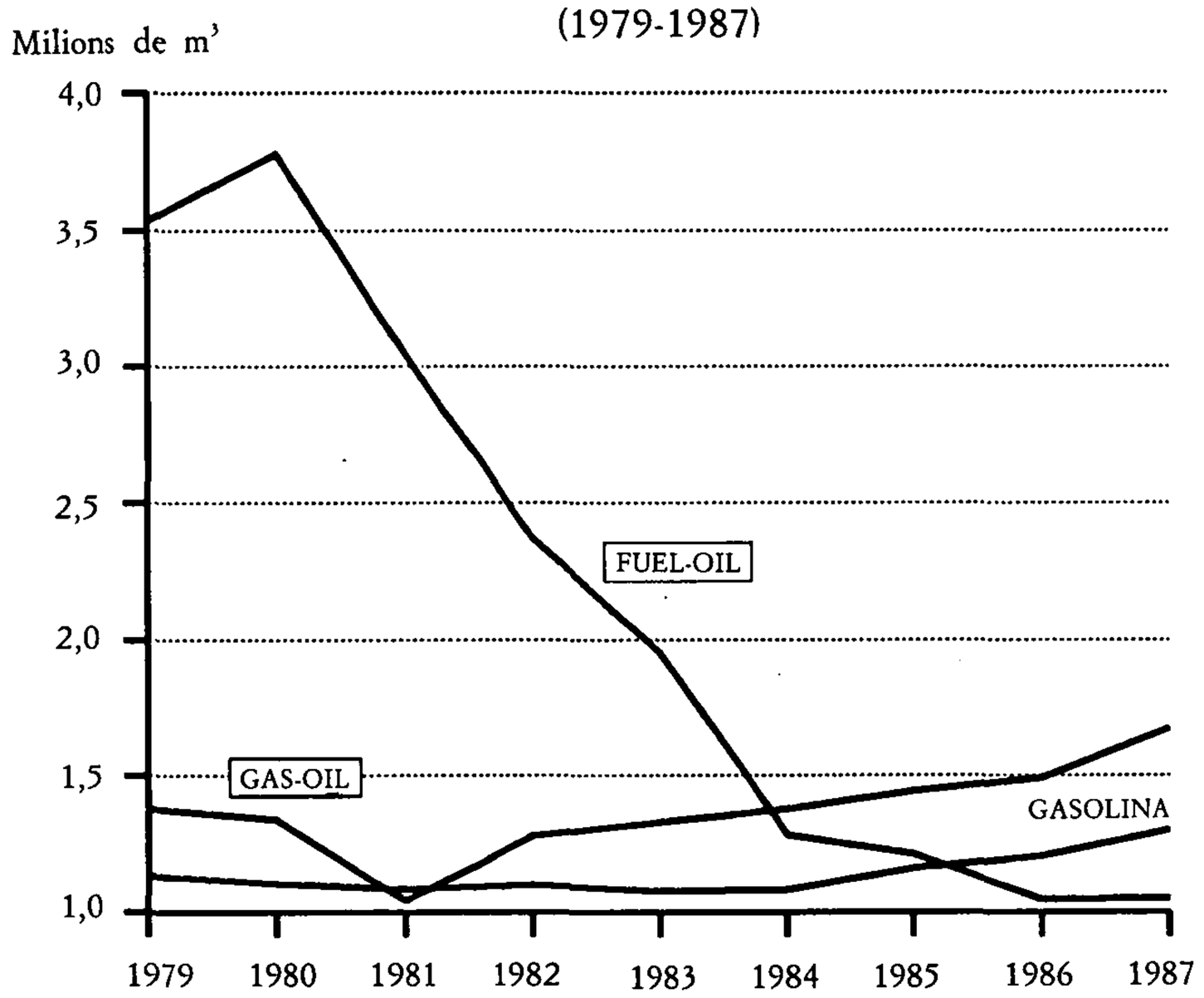
Aquest retard es pagarà car. Oficialment, la crisi econòmica arriba més tard aquí que a d'altres països europeus, però els seus efectes seran més intensos i llargs.

La crisi és, sobretot, una crisi industrial. L'alça del preu del petroli repercutirà sobre una sèrie de productes derivats (plàstic, fibres químiques, etc.), augmentarà el cost de fabricació de productes industrials (que utilitzen el fuel-oil com a energia) i incrementarà les despeses de les economies domèstiques. Però sobretot posarà en evidència una estructura industrial que demana la reconversió urgent i que no està preparada per fer front als problemes que li llencen al damunt.

Els ingressos del turisme es mantindran, bàsicament. Els anys 1979 i 1980 flaquejarà una mica la xifra de visitants, però es refarà aviat. El sector agrari quedarà lògicament afectat, però no és la demanda de productes agraris la que fluixeja més.

La crisi industrial afectarà més Catalunya que la resta de l'estat. L'evolució econòmica de les Illes Balears, per exemple, que viuen del turisme i tenen poca indústria, és clara en aquest sentit, ja que els efectes de la crisi general queden allí molt atenuats.

Gràfic 9.2
VENDES DE PRODUCTES PETROLÍFERS
(1979-1987)

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura. 25 años, 1963-1988.*

La crisi és perfectament latent el 1977, però no es posarà de manifest fins a finals de 1980, quan s'ensorra finalment la venda de productes petroliers i la població s'adona que cal apretar-se el cinturó. El 1982 presenta el punt més baix en l'índex de producció industrial. La crisi financera accentuarà el desànim general i es parlarà de «desindustrialització de Catalunya», com un fet, i no tan sols com un fet sinó com una esperança per poder fugir de la crisi.

3. LA REPRESA

La crisi econòmica durà més a l'estat espanyol que a la resta d'estats europeus, per les raons ja comentades. Però les mesures econòmiques, i el canvi dels països desenvolupats, facilitaran la sortida del túnel.

La represa econòmica és també represa industrial. I si la crisi havia afectat fortament Catalunya al seu inici, per aquest motiu, ara els efectes seran contraris.

Les estadístiques, de tota manera, no recullen encara tots els efectes d'aquesta represa, que són visibles per a l'espectador des del 1985. És per això, per compensar l'estadística i per confirmar la represa que, a continuació, es fa referència a dos exemples ben característics d'aquesta embranzida: la Zona d'Urgent Reindustrialització i el Parc Tecnològic del Vallès.

a) *La ZUR catalana*

El govern central creà les **Zones d'Urgent Reindustrialització** pel Decret Llei de 26 de juliol de 1984. Les ZUR es proposaven la creació de noves indústries en zones especialment afectades per la crisi industrial, que compensessin les pèrdues de llocs de treball i facilitessin la recuperació econòmica. Hi havia d'haver una relació directa entre ZUR i altes taxes d'atur.

La legislació va preveure una sèrie de beneficis aplicables a les empreses que s'acollissin a la legislació. La més important era una subvenció del 30 % sobre la inversió aprovada en actius fixos per part de la nova empresa o ampliació de les ja existents. Preferència en l'obtenció de crèdit oficial, beneficis de caràcter fiscal i aranzelari, i primes sobre els nous contractes de treball, completaven el marc dels avantatges legals.

En un primer moment s'aprovaren tres ZUR: Astúries, Cádiz i Madrid. Després se n'aprovarien dues més: Nervión i Vigo-Ferrol. Finalment, i després de moltes discussions i pressions, s'acceptà la ZUR catalana (21 de juny de 1985).

La ZUR catalana inclou fonamentalment municipis del Baix Llobregat, del Vallès Occidental, i del Barcelonès. Es tracta de la zona més afectada pel tancament d'empreses durant els anys de crisi, i aquella que oferia una població activa amb taxes més altes d'atur.

Les ZUR tenien una vida de tres anys. La catalana es mantingué fins al 21 de juny de 1988, i pel fet de ser la darrera en constituir-se fou també la darrera en tancar-se. Aquest fet permet comprovar que ha estat la que ha rebut més projectes d'inversió i de creació de llocs de treball, ja en marxa. El resultat final són quatre-cents vuitanta-dos projectes, amb una inversió de 75.600 milions de pessetes. Els nous llocs de treball superen els cinc mil.

En segon terme ve la ZUR de Madrid, amb menys projectes i una xifra d'inversió propera. Però cal afegir que quasi la meitat de la inversió a la ZUR madrilenya deriva d'un sol projecte industrial: la fabricació de *micro-xips*, fruit de l'acord Cia. Telefònica-A.T.T. americana.

El paper de les multinacionals és també important a la ZUR catalana: Hewlett-Packard, Sanyo i Sharp al sector electrònic i informàtic, Panrico a l'alimentari, AEG i AMP al de construcció de maquinària i material elèctric, i Eurohueco-Bertelsmann al sector d'arts gràfiques. La presència de les multinacionals és conseqüent a la inversió que aquestes empreses han realitzat a l'economia catalana, amb caràcter general, aquests darrers anys.

b) *El Parc Tecnològic del Vallès*

Un parc tecnològic és una zona formada per terreny industrial, ben comunicada, destinada a la implantació d'indústries amb tecnologia punta, que compta amb uns serveis generals a la disposició de les empreses allí instal·lades, i que manté uns contactes institucionals amb una o més universitats.

Un parc tecnològic no és un parc d'investigació pura, ja que les empreses es proposen de fer manufactures. El model n'ha estat el Silicon Valley, de Califòrnia, bressol de la microelectrònica, i un bon exemple de col·laboració entre els cervells universitaris i algunes empreses amb tecnologia avançada.

La proposta inicial fou de la Corporació Metropolitana de Barcelona, la quan abans d'extingir-se passà la idea i els terrenys a la Zona Franca de Barcelona. La Generalitat de Catalunya s'incorporà al projecte

a través de la seva conselleria d'Indústria, i posteriorment hi entraren les tres universitats catalanes, els ajuntaments de la zona i algunes escoles d'administració d'empreses. El projecte es fa conjuntament; altrament, seria d'impossible realització.

En un primer moment es parlà de «Silicó Vallès», en un clar intent de prestigiar el Parc amb aquest joc de paraules. La presència de l'Olivetti italiana podia justificar mínimament el nom. Però aviat es deixà pel seu nom oficial, més seriós i més exacte, de Parc Tecnològic del Vallés.

El Parc, constituït en forma de societat anònima, té dues filials: l'**Institut de Tecnologia** i el **Business Technological Center S.A.**, els quals ofereixen els serveis comuns ja mencionats, i que van des d'un banc de dades fins a sales de conferències. El Laboratori d'Assaigs i d'Investigacions, dependent de la Generalitat de Catalunya, present al Parc, subratlla la seva intencionalitat.

El Parc és fins ara un bon exemple de col·laboració institucional catalana, amb participació d'àmbits i personalitats ben diferents.

4. L'ATUR

L'atur és, per desgràcia, un fenomen mundial. Hi hagué un moment en què els països d'economia socialista planificada defensaren la seva posició dient que ells no tenien aquest problema, però la realitat era ben diferent: tenien un atur encobert, fàcil d'identificar.

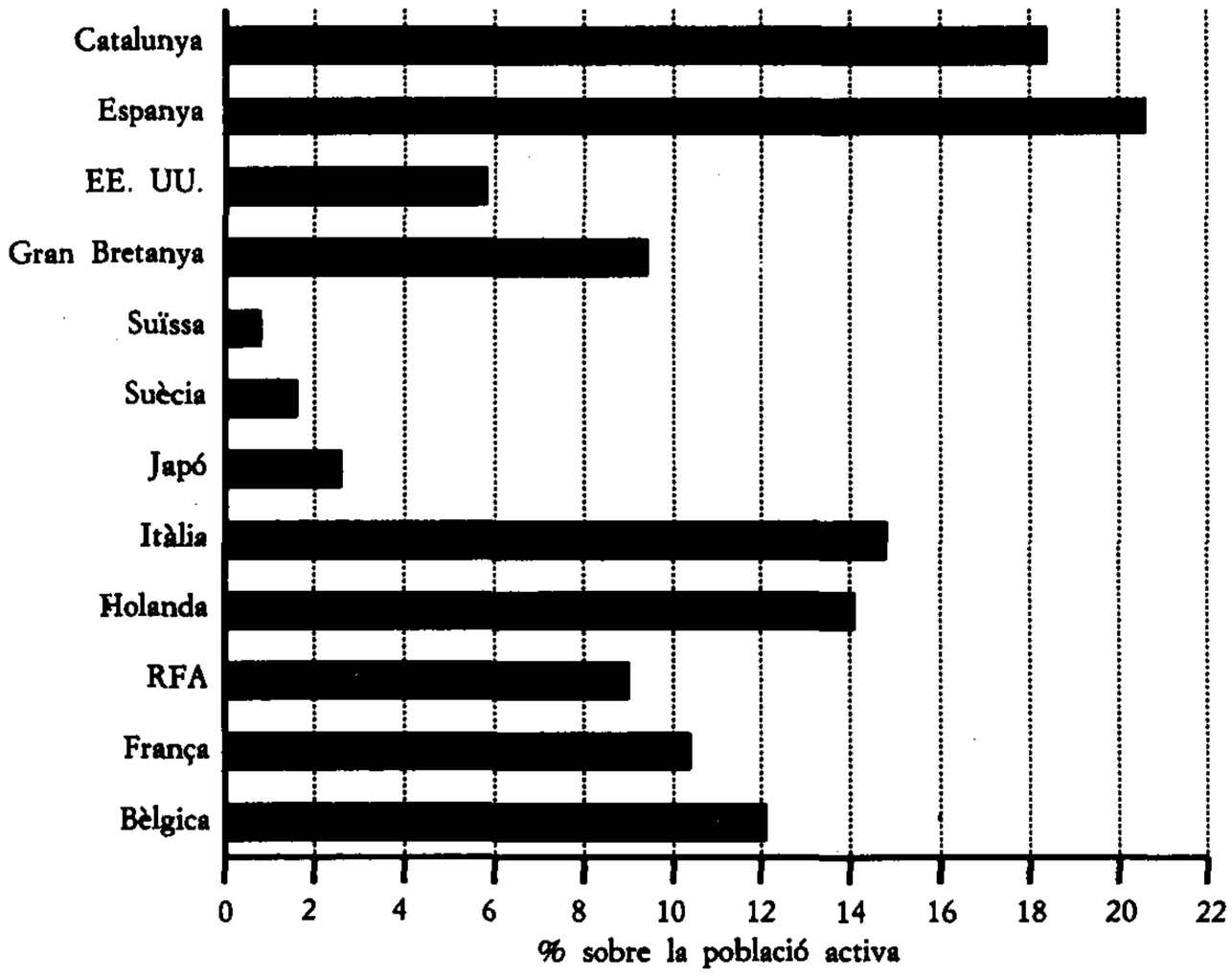
Des de fa uns anys, i especialment des de l'inici de la crisi econòmica que començà el 1974, l'atur és el primer problema de quasi tots els països desenvolupats que apliquen el model econòmic del capitalisme liberal o d'economia de mercat. A finals de 1987 la taxa d'atur a Catalunya era del 18,36 % *(Gràfic 9.3)*.

Només el Japó, Suïssa i Suècia tenen una situació en què l'atur no queda en primer rengle de les seves preocupacions. Els Estats Units han aconseguit rebaixar fortament la seva taxa, mentre els restants també ho han fet però estan encara en nivells molt alts. Espanya és l'estat amb més aturats de la Comunitat Econòmica Europea.

La crisi econòmica es pot considerar com acabada, però l'atur es va reduint en un procés molt més lent. La crisi ha obligat a reconvertir la indústria, a invertir en maquinària, a reduir despeses, a millorar la productivitat. I tot això significa reducció de la mà d'obra, especialment la poc qualificada. Molt sovint resulta impossible reciclar l'aturat perquè opti a un lloc de treball de nova creació i es manté així un exèrcit d'aturats, que només desapareixen amb la jubilació o la mort natural.

L'atur registrat a Catalunya és ja del 10 % l'any 1979. Fins aleshores la taxa d'atur era inferior a la

Gràfic 9.3
TAXES D'ATUR ALS PAÏSOS INDUSTRIALITZATS
1987

Font: Elaboració pròpia.

del total de l'estat. Però l'any 1980 canvien les tornes i durant sis anys —1980 a 1985— Catalunya té més aturats: són els anys forts de la crisi industrial. Els dos darrers anys del període es recupera aquella situació lleugerament millor, tal com havia estat fins al 1980 (*Taula 9.2,* i *Gràfic 9.4*).

El sector econòmic més afectat, en un primer moment, és el de la **construcció.** El 1977, un de cada tres treballadors afiliats al sector estan donats de baixa com aturats. És el sector que suma els efectes de la forta crisi i d'una major mecanització de les seves operacions. Durant aquells primers anys Catalunya s'omple de cartells que diuen «es ven» o «se vende», que es mantenen mesos i mesos. És el temps de l'ensorrada del mercat immobiliari i en el qual res no val res, perquè no hi ha comprador disposat a fer-se amb aquells actius. Paradoxalment és el sector que demostra una major millora en el seu comportament.

Els treballadors aturats del sector industrial són els més nombrosos i els qui representen un percentatge major, durant tots els anys estudiats. Entre 1977 i 1982 la xifra es multiplica per tres, es manté amb lleugeres alces fins al 1986 i canvia de signe el 1987, per primera vegada des que es fan estadístiques de l'atur registrat.

El sector de ***serveis*** és el que ofereix un creixement més continuat d'aturats. Els nous indigents procedeixen del sector financer, del turístic, del comerç. El sector terciari és el que ofereix més possibilitats, però aquestes es donen per a llocs que difícilment poden ser coberts pels que han quedat buits.

L'agricultura, ramaderia i pesca té pocs aturats, perquè la població que viu del sector tendeix a reduir-se, en passar a d'altres sectors més rendibles.

Finalment, la categoria d'aturats sense feina anterior, correspon a aquells que entren al mercat de treball per primera vegada. La primera categoria és la dels joves, que acaben estudis o entren en edat de treballar. La segona és la de la dona, que opta pel treball, augmentant així l'oferta en un moment especialment feble de l'economia. La baixa dels darrers anys pot correspondre a les accions legals, a favor d'aquest sector, promocionades per l'administració central i la Generalitat de Catalunya *(Taula 9.3).*

Segons les enquestes de l'Institut Nacional d'Indústria, que donen l'atur estimat, fa temps que Catalunya ha superat el mig milió d'aturats (des del 1983, exactament). Pel registre, en canvi, encara no hem arribat a aquesta xifra i hi ha l'esperança de no arribar-hi, comptant amb la reactivació general de l'economia.

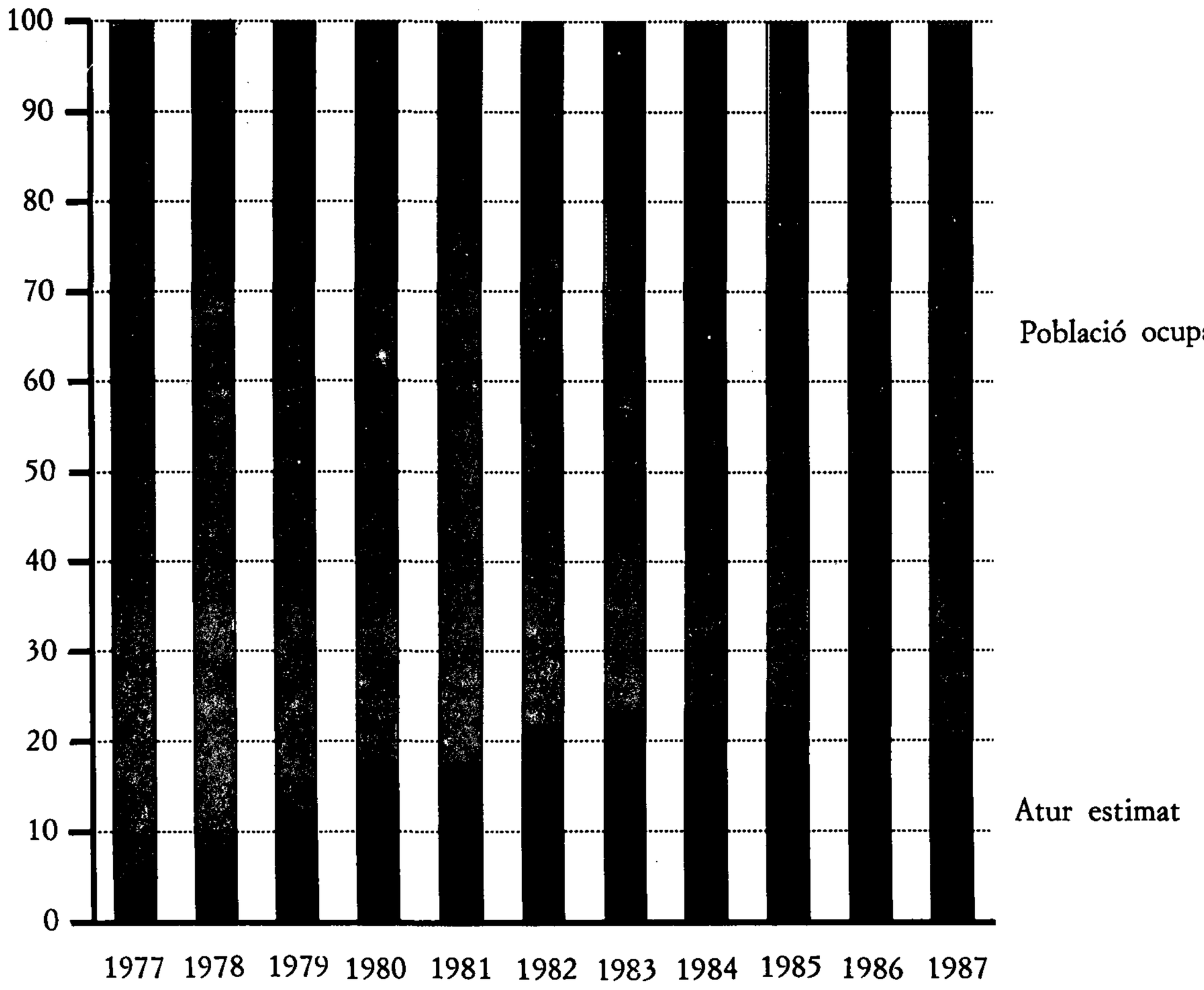
El mapa de localització de l'atur registrat a Catalunya subratlla el caràcter industrial de la crisi i el fort contingent d'aturats procedent del sector serveis. Les comarques pobres i agrícoles tenen un atur molt baix, perquè la població ha marxat. Un poble abandonat dóna un 0 % d'atur, perquè també és zero la seva població ocupada *(Gràfic 9.5).*

Taula 9.2
EVOLUCIÓ DE LA TAXA D'ATUR REGISTRAT I ESTIMAT
Proporció de l'atur registrat i estimat sobre el total de població activa i comparació amb l'atur registrat a Espanya (1977-1987)

Any	*Atur estimat**	*Atur registrat*	*Atur registrat a Espanya*
1977	4,8	4,7	6,3
1978	8,3	7,6	8,2
1979	11,1	9,9	10,1
1980	17,8	13,8	12,6
1981	17,6	13,4	13,3
1982	21,8	16,6	16,1
1983	22,7	19,8	17,4
1984	23,7	20,0	19,3
1985	23,2	20,6	20,0
1986	21,7	21,0	21,2
1987	20,1	18,4	20,8

Font: Departament de Treball, *Full mensual d'ocupació.* Generalitat de Catalunya i (*) Instituto Nacional de Estadística.

Gràfic 9.4
EVOLUCIÓ DE L'ATUR ESTIMAT
Percentatge sobre la població activa

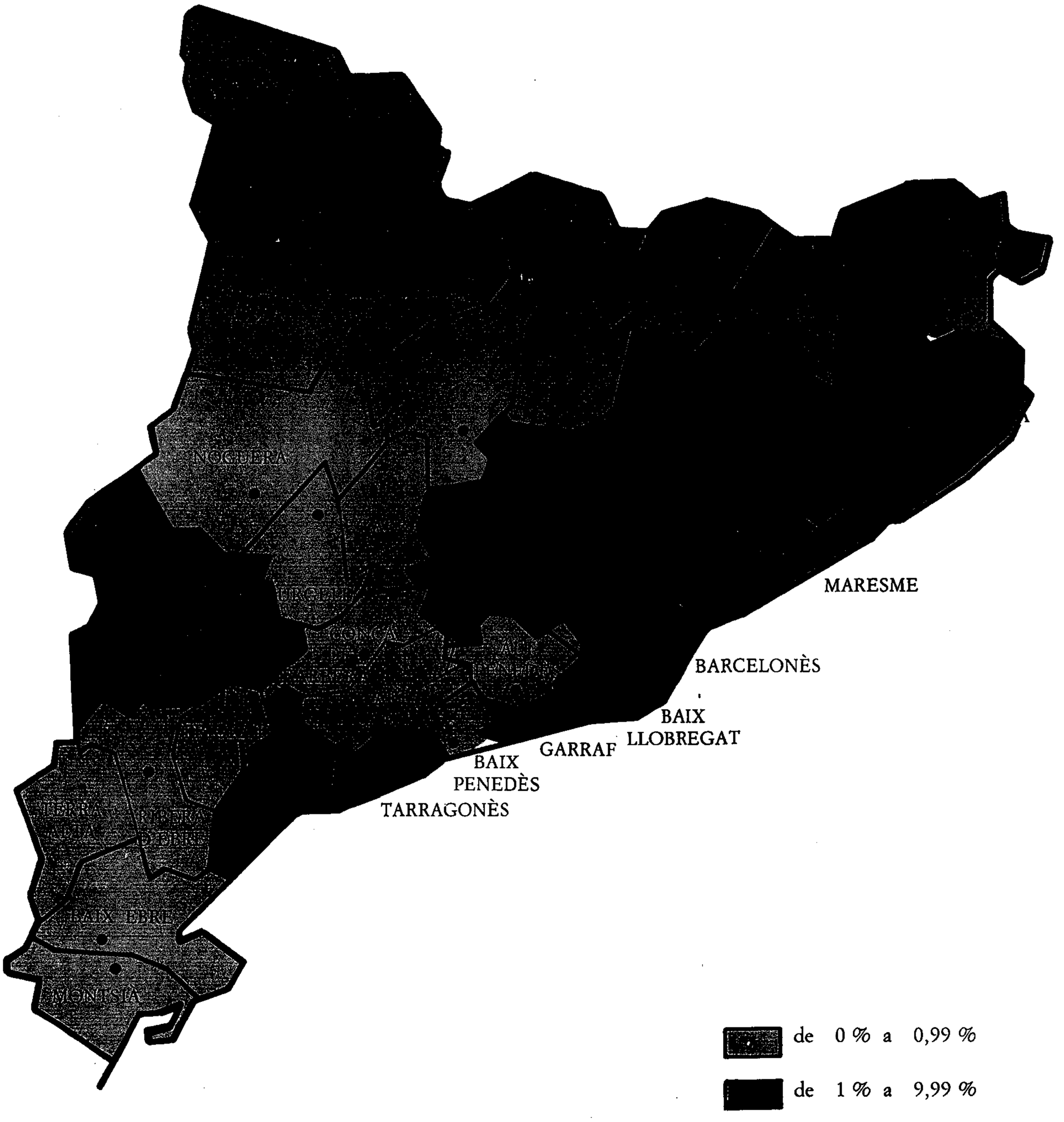
Font: Departament de Treball, *Full mensual d'ocupació.*

Taula 9.3
EVOLUCIÓ DE L'ATUR REGISTRAT PER SECTORS ECONÒMICS
(en milers de persones, de 1977 a 1987)

Any	*Agricultura*	*Indústria*	*Construcció*	*Serveis*	*Sense feina anterior*	*Total*
1977	0,3	46,3	31,2	17,0	6,0	100,9
1978	0,5	66,5	40,6	27,3	18,4	153,3
1979	0,5	74,2	49,1	38,0	34,9	196,8
1980	0,7	89,3	53,0	52,5	44,8	240,3
1981	0,9	113,3	59,3	66,9	57,7	298,2
1982	1,8	139,6	60,2	88,2	83,2	373,7
1983	2,0	152,4	61,1	105,7	122,2	443,3
1984	2,8	150,5	54,4	115,5	123,2	446,3
1985	3,1	160,3	49,4	129,0	120,0	461,8
1986	3,5	161,0	46,4	144,8	116,5	472,2
1987	3,6	159,9	38,3	150,7	92,6	445,1

Font: Departament de Treball, *Full mensual d'ocupació*, Generalitat de Catalunya.

Gràfic 9.5
LOCALITZACIÓ COMARCAL DE L'ATUR REGISTRAT
(desembre de 1986)

Font: Departament de Treball, *Butlletí d'Ocupació, 1986*, Generalitat de Catalunya, 1987.

Nota: Observi's que els àmbits de les Oficines d'Ocupació no coincideixen totalment amb les comarques.

10. L'ENERGIA

1. LA DEPENDÈNCIA ENERGÈTICA

La dependència energètica catalana no és cap novetat. A mitjan segle XIX, els industrials catalans importaven el carbó d'Astúries i de Gran Bretanya, esperant el moment en què el ferrocarril arribaria als mítics jaciments de carbó de Sant Joan de les Abadesses. Anys més tard, els catalans s'adonaren que el país tenia poc carbó i que aquest era de baixa qualitat. L'aprofitament hidroelèctric dels rius lleidatans suposà un autèntic alliberament durant uns anys, però aviat tornà la dependència, aquest cop del petroli.

L'any 1970 el 75,5 % del consum energètic català procedia del petroli, tot ell importat. Un 75 % és un percentatge molt alt i ho resulta encara més quan el preu d'aquest component es multiplica per nou en pocs anys. És el que passà a partir de 1973. El preu del barril de petroli, que era de 3,45 $ el mes d'octubre de 1973, augmentà progressivament fins a 26 $ a finals de 1979 i fins a 32 $ el 1980.

És evident que calia prendre mesures immediates, però aleshores el govern espanyol i el mateix poble es dedicaven a construir la seva democràcia, amb tota l'esperança i tota la por del món, de manera que les mesures vingueren tard, tant a nivell general com a l'hora de buscar una diversificació en les fonts d'energia.

La Generalitat té publicades unes sèries homogènies de consum i producció d'energia primària, fins a 1984 *(Taula 10.1)*. És fàcil comprovar l'esforç per a reduir el paper del petroli, que del 75 % de l'any 1970 havia passat a representar el 57,4 % catorze anys més tard (1984), i encara deu haver experimentat una petita disminució des d'aleshores, tenint en compte que el consum de combustibles líquids (gasolina, gas-oil i fuel-oil) no havia pràcticament augmentat fins el 1986. Probablement, el 1987 veurà en aquest sentit un canvi de signe, donada la baixa internacional i interior dels preus del petroli.

Els **recursos hidràulics** són els més importants amb què compta Catalunya, i l'aigua és la més neta i barata de les energies renovables. És per això que la Generalitat de Catalunya, d'acord amb el Plan Energético Nacional, ha fet un esforç per tornar a obrir velles centrals hidroelèctriques i per aprofitar qualsevol desnivell d'un corrent d'aigua. Catalunya consumeix tota l'energia hidroelèctrica que produeix i en demana més en forma d'intercanvis elèctrics amb companyies —espanyoles o estrangeres— que en tenen un sobrant, sigui procedent de salts d'aigua, sigui de tèrmiques convencionals o nuclears. El saldo d'aquests intercanvis elèctrics és permanentment positiu.

La font energètica que pot representar una sorpresa per a més d'un és la procedent dels jaciments petroliers del **Delta de l'Ebre.** Se'n parla en un capítol a part.

El 1986, l'energia d'origen nuclear produïda a Catalunya era equivalent a un terç de la produïda a Espanya. És un percentatge molt alt, i desproporcionat al que representa l'economia catalana en el conjunt espanyol, però també cal dir que és a Catalunya on l'esforç de diversificació es feia més urgent. El 1972, Catalunya comptà amb la primera nuclear en marxa —la de Vandellós I— que era la tercera o quarta de l'estat espanyol, i posteriorment ha posat en marxa les dues d'Ascó i Vandellós II.

L'esforç d'inversió en centrals nuclears per part

Taula 10.1
PRODUCCIÓ I CONSUM D'ENERGIA PRIMÀRIA
(en milions de TEP, de 1977 a 1984)

PRODUCCIÓ

Any	*Carbó*	*Petroli*	*Gas nat.*	*Hidro-elèctrica*	*Nuclear*	*Residus*	*Total energia*	*Tot. energia utilitzada*
1977	0,15	0,92	—	1,31	0,76	0,09	3,23	2,72
1978	0,18	0,92	—	1,10	0,74	0,08	3,01	2,62
1979	0,23	1,08	—	1,20	0,72	0,08	3,31	2,86
1980	0,20	1,53	—	0,85	0,76	0,09	3,43	3,21
1981	0,27	1,16	—	0,93	0,68	0,11	3,17	2,86
1982	0,28	1,45	0,002	1,10	0,71	0,10	3,65	3,25
1983	0,31	2,90	0,004	0,93	0,80	0,10	5,05	4,77
1984	0,32	2,24	0,003	0,99	1,62	0,11	5,28	5,06

CONSUM

Any	*Carbó*	*Petroli*	*Gas nat.*	*Hidro-elèctrica*	*Nuclear*	*Intercanvi Electric.*	*Residus*	*Total energia*	*Tot. energ. utilitzada*
1977	0,22	7,20	1,10	1,31	0,76	0,19	0,09	10,85	10,35
1978	0,24	7,84	1,12	1,10	0,74	0,26	0,08	11,37	10,99
1979	0,25	8,81	1,27	1,20	0,72	0,34	0,08	12,67	12,22
1980	0,27	9,16	1,55	0,85	0,76	0,21	0,09	12,90	12,67
1981	0,58	8,07	1,53	0,93	0,68	0,22	0,11	12,13	11,82
1982	0,77	7,88	1,62	1,10	0,71	0,29	0,10	12,47	12,07
1983	0,76	8,01	1,55	0,93	0,80	0,54	0,10	12,70	12,41
1984	0,75	7,27	1,32	0,99	1,62	0,61	0,11	12,67	12,45

Font: Departament d'Indústria i Energia, *Estadístiques energètiques de Catalunya. Sèrie Homogènia.* Generalitat de Catalunya, 1984.

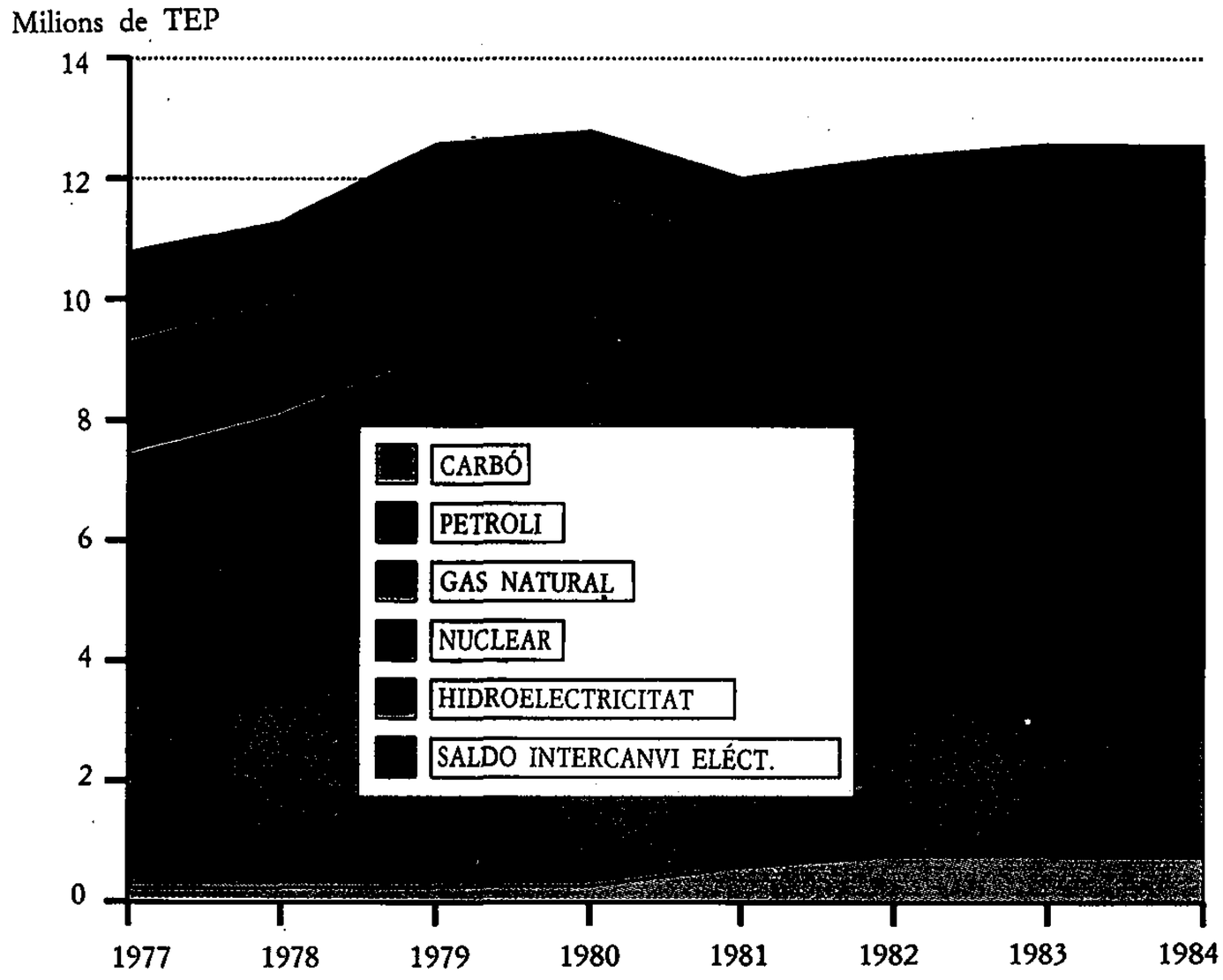
de les empreses catalanes els ha costat molt car. En part, perquè les previsions de creixement de la demanda no es compliren, en caure al pou de la crisi econòmica i industrial. En part, perquè resulta molt car un finançament amb dòlars comprats a 60 o 70 pessetes, i que s'ha de retornar al canvi de 120 o 140 pessetes al cap d'uns anys. El cas de Fecsa també es tracta a part.

L'alça del preu del petroli ha provocat un increment general de la producció de carbó, arreu del món. Mentre les reserves de petroli s'extingiran aviat, les reserves de carbó són encara enormes a nivell mundial, i no preocupa el seu esgotament. Catalunya en aquest sentit poca cosa ha fet. Tot just mantenir una producció de carbó pròpia, procedent en bona part de les mines de Fígols, Saldes i altres poblacions de l'Alt Berguedà, que han suposat unes fortíssimes pèrdues a la seva propietària, Fecsa. Si es crema més carbó a Catalunya, certament que no és carbó del país *(Gràfic 10.1).*

Un fet important a destacar és la construcció i posada en marxa, l'any 1976, de la **refineria de petrolis** de Tarragona, més exactament a la Pobla de Mafumet. Fou la darrera a construir-se a l'estat espanyol. Malgrat ser Catalunya el principal mercat espanyol per a productes petroliers, els successius governs del general Franco no consideraren adient instal·lar-ne una a Catalunya. N'hi havia a Tenerife, a Huelva, a la badia d'Algeciras, a Cartagena, a La Corunya, a Puertollano, al País Basc, a Castelló, però no a Catalunya. Amb tota la bona voluntat és impossible no creure en una clara discriminació política durant trenta-cinc anys.

A Tarragona hi funcionava ja des del 1965 una petita refineria, la d'Asesa, dedicada a la producció d'asfalts, fruit de la iniciativa privada, però no era una refineria completa, ni de lluny. El projecte definitiu va anar a càrrec de l'Empresa Nacional de Tarragona, S. A., amb participació majoritària de l'INI i minoritària d'alguns grups catalans. Posteriorment, la societat s'integrà en el grup públic Repsol. La refineria s'instal·là en un lloc on no perjudiqués el turisme, una mica allunyada de la platja, però estretament connectada amb les empreses químiques del polígon de Tarragona (uns pocs quilòmetres més enllà), a les quals proveeix de derivats del petroli.

Gràfic 10.1
EVOLUCIÓ DE LA DEMANDA D'ENERGIA
(sense consums no energètics)

Font: Departament d'Indústria i Energia, *Estadístiques energètiques de Catalunya, 1984.*

2. EL GAS NATURAL I CATALANA DE GAS

El gas natural arribà tard a Espanya. Fou introduït per Catalunya, el 1969, gràcies a la societat Gas Natural, S. A., filial de la Catalana de Gas. La nova societat signà uns contractes amb Líbia i després amb Algèria, que eren els proveïdors. Construí a la zona franca de Barcelona una terminal, on es gasificava i emmagatzemava el gas que els arribava liquat, transportat per vaixells des del lloc d'origen.

Com que era una iniciativa massa gruixuda, i a més catalana, l'administració central considerà que havia de posar les coses al seu lloc. El 1975, la Empresa Nacional del Gas —Enagas— comprà a Gas Natural la terminal de Barcelona, i els contractes foren transferits a favor seu. Gas Natural, S. A. passà a la història, però no la seva societat promotora, Catalana de Gas, S. A., que havia iniciat una política expansiva, fonamentada en la conversió del gas ciutat en gas natural i en l'oferta d'aquest darrer a la indústria catalana. Catalana es quedà amb la xarxa de distribució de Gas Natural.

El Pla de Gasificació de 1986 preveu doblar les xifres de consum a l'estat espanyol entre 1986 i 1992. Es crearan dues noves terminals, similars a la de Barcelona, a Cartagena i Huelva. Es compta des de fa pocs anys amb dos jaciments de gas propis: un a Serrablo (Osca) i l'altre al País Basc.

Amb aquesta gasificació ens aproparem una mica al que són els paràmetres europeus *(Taula 10.2).*

Taula 10.2
CONSUM DE GAS CANALITZAT PER CÀPITA
Comparació entre països europeus, en TE per habitant, 1978

Catalunya	1.698
Espanya	317
França	3.788
Itàlia	4.323
Bèlgica	9.478
CEE	6.792

Font: Departament d'Indústria i Energia, *El Llibre Blanc de l'Energia a Catalunya.* Generalitat de Catalunya, 1981.

El paper de Catalana de Gas es manté força important, malgrat no comptar ja amb el proveïment de la primera matèria. El seu paper és ara d'empresa distribuïdora, i ha iniciat un procés d'expansió, des-

prés d'arribar a uns acords amb l'estat. Concretament, Enagas ha traspassat la responsabilitat de distribució del gas natural per a Catalunya; i a una filial seva —Compañía Española del Gas, Cegas— la corresponent al País Valencià, Múrcia i Cantàbria. A Catalunya, es compta arribar a connectar els principals centres industrials amb una xarxa de gasoductes, que tindran una longitud superior als 400 quilòmetres.

3. EL REPARTIMENT DE FECSA

Fecsa —Forces Elèctriques de Catalunya, S. A.— és la primera empresa catalana pels seus recursos propis i pel volum dels seus ingressos. Era igualment la primera empresa a la borsa barcelonina, la que tenia més volum de títols negociats. A l'índex de cotitzacions de la Borsa de Barcelona per a l'any 1986 els títols de Fecsa representaven el 45 % a l'hora de fixar l'índex elèctric i un 7,5 % de l'índex general.

Fecsa fou l'empresa creada per Joan March, que es quedà amb els actius de la Barcelona Traction després de la guerra. Els obtingué per una futesa, després de la fallida forçada de la Canadenca. El procés judicial fou un exemple vergonyós de «legalisme». D'aquesta manera la dictadura del general Franco premià un dels principals financers de la rebel·lió militar del 1936.

La Banca March, lògicament, tenia un volum important d'accions, que s'anà reduint amb el pas dels anys, fruit del creixement del capital de l'empresa i de la venda de participacions a d'altres bancs amics, com el Banco Central o el Banco de Santander. Altres institucions financeres que participaren en el capital eren algunes de les grans caixes d'estalvi catalanes.

La majoria d'empreses elèctriques espanyoles —i Fecsa entre elles— eren exclusivament hidroelèctriques en un primer moment, o sia que comptaven només amb la força hidràulica per produir energia. S'hi afegí l'energia tèrmica, procedent del carbó o del fuel-oil, i aquí ja s'establiren algunes diferències. Endesa, per exemple, la societat de l'INI, comptava amb molt carbó de bona qualitat i fàcilment explotable. Fecsa comprà Carbons de Berga i construí la tèrmica de Fígols en una operació financera dolenta, a la qual se li afegí el carbó procedent d'Utrillas (Terol), també amb resultats econòmics negatius.

L'arribada de la tecnologia nuclear, l'increment de la demanda elèctrica i la necessitat de reduir la dependència petroliera, provocaren unes enormes inversions per construir centrals nuclears. La baixa de la borsa, i la pèrdua de paritat per a la majoria de les empreses elèctriques que hi cotitzaven, tallà el camí del finançament a través del propi capital. Les empreses hagueren de recórrer al llançament d'emissions d'obligacions i al crèdit. La política monetària restrictiva de finals de la dècada dels anys setanta obligà a buscar una sortida en forma de crèdit en divises, en uns moments en què un dòlar valia seixanta pessetes.

El resultat fou un enorme endeutament, incrementat per la desvaloració de la pesseta.

Les empreses elèctriques espanyoles, conjuntament amb el sector bancari, formen el gruix de la borsa espanyola. Fecsa tenia 200.000 accionistes, i empreses com Hidrola o Iberduero la superaven. Aquest petit o mitjà accionista es refugiava en uns valors de societats que donaven un servei públic, i que pagaven uns dividends anuals amb una bona rendibilitat.

Les tarifes elèctriques les fixa el govern central, i aquest coneixia el sector a través d'empreses pròpies, com és el cas ja mencionat d'Endesa i el d'Enher a Catalunya. Si Fecsa tenia un endeutament de 600.000 milions de pessetes a finals de 1986, el d'Endesa era de 800.000, el d'Unión Fenosa de 675.000 milions, etc. Com que els bancs estrangers eren els principals acreedors, demanaren al govern espanyol que donés explicacions sobre el comportament financer de les empreses del sector. El 1984, la directora general de l'Energia, Carme Mestre, donà a Londres una garantia moral per part del govern als representants dels bancs estrangers allí reunits. Sempre es parlava del sector i del conjunt d'empreses, ja que els problemes eren generals a tots ells.

La creació de les centrals nuclears creà un altre tipus de problemes. A Iberduero, un de molt especial, amb la immobilització de la central de Lemóniz, després d'una trista intervenció d'ETA i del rebuig d'una part de la població basca a la seva instal·lació en una zona molt poblada. Per a Iberduero això representà la pèrdua de les inversions allí fetes: 300.000 milions i el cost d'aquest finançament. Però aquesta pèrdua no va provocar cap reacció per part de les autoritats polítiques i financeres espanyoles.

Un problema general en el finançament de les centrals nuclears és el termini llarg que es produeix entre l'inici de les obres i l'inici de l'explotació. Els primers rendiments triguen molt a arribar. Es calcula que fins al cap de cinc o vuit anys els ingressos no són superiors als costos. Les elèctriques optaren per comptabilitzar com a «costos diferits» els corresponents a aquestes inversions no rendibles, confiant que

al cap d'uns anys aquests costos serien amortitzats pels beneficis procedents de les mateixes inversions.

A finals de 1986 els costos diferits de Fecsa eren entre 25 i 30.000 milions, els d'Hidrola-Hidrunya de 30.000 milions, els de Sevillana de 7.000 milions i els d'Unión Fenosa de 7.000 milions.

La comptabilització poc ortodoxa d'aquests costos diferits era coneguda per les autoritats, pels comentaristes financers, i per qualsevol que analitzés detingudament un balanç d'aquestes empreses. És evident que si s'haguessin comptabilitzat correctament els costos, cap empresa elèctrica espanyola (o quasi) no hauria pogut pagar dividend, i més d'una s'hauria trobat descapitalitzada.

Davant d'aquesta situació, el govern aprovà l'any 1984 un Plan Energético Nacional (PEN) en què es donaven les directrius per reorganitzar el sector. Es preveia un intercanvi d'actius entre les empreses elèctriques per equilibrar la seva situació financera.

L'acord (31-12-85) afectà fonamentalment Fecsa, que era l'empresa més endeutada, en termes relatius. S'estipulà la venda a Endesa del 40 % d'Ascó I, el 18 % d'Ascó II, el 20 % del capital d'Eléctricas Reunidas de Zaragoza, i d'un 10 % de Vandellós II per part de Forces Hidroelèctriques del Segre, filial de Fecsa. A més, Fecsa cedí a Enher 2.000 Gwh del mercat de Catalunya.

Així les coses, el 5 de febrer de 1987, la Junta Sindical de la Borsa de Madrid acordà la suspensió de la cotització dels títols de Fecsa, fent cas dels «suggeriments» que algunes «altes personalitats governamentals» havien fet arribar al seu Síndic-President, Enrique de Benito (*La Vanguardia*, 8 de febrer de 1987).

Sorprèn en primer lloc que la suspensió es fes a la Borsa de Madrid. Fecsa té el domicili a Barcelona, i és a Catalunya on té el gruix del seu accionariat. El volum de contractació de les seves accions a la Borsa de Barcelona ha estat sempre molt més important que el de Madrid.

En segon lloc, la mesura de la suspensió no és gaire corrent i es pot dir d'ella que és pitjor el remei (la suspensió) que la malaltia (els problemes financers de Fecsa). Posteriorment, tots els comentaristes econòmics la qualificaren molt críticament, per inoportuna, innecessària i indiscriminada. Es recordà que la suspensió de pagaments de la paperera Torras Hostench no aturà la seva cotització, ni la crisi pública d'Explosivos Río Tinto, amb cotitzacions de l'acció del 7 %. «*La suspensió de la cotització és un greu error històric: com Fecsa, o en condicions encara pitjors, hi ha més de trenta societats a la Borsa*» (*5 Días*, 13 de febrer de 1987).

La patronal Unesa, que agrupa les empreses elèctriques, publicà una nota immediatament, desmarcant-se de Fecsa i dient que aquest era un cas singular. El mateix va fer el ministre d'Indústria, Croissier, en afirmar que el sector elèctric tenia «*una situación razonablemente saneada*». Però aquestes afirmacions no se les podia creure ningú que conegués el sector. «*El cas de Fecsa no té res de particular. Sabem perfectament que en aquest sector hi ha un desfasament entre ingressos i despeses/inversions*» —una referència als costos diferits—«*i que la diferència es cobreix mitjançant una renegociació del deute. Pretendre que el cas de Fecsa és diferent és infantil*», digué el representant d'un banc estranger creditor (*La Vanguardia*, 11 de febrer de 1987).

Els analistes financers i els inversors s'adonaren del fet. Ho demostra l'ensorrada general de cotitzacions de les empreses elèctriques. La darrera cotització de Fecsa abans de la suspensió havia estat del 62,5 %. I els canvis mínims durant el 1987 per a algunes d'aquestes empreses elèctriques foren per a Iberduero del 84,5 %, Hidrola del 52,5 %, Unión-Fenosa del 52 %, Sevillana del 69 %, i Enher del 53 %.

Després, la borsa reaccionà i el canvi de les elèctriques també, en veure que el Govern permetia el manteniment del sector, i ja en tenia prou amb «*un castigo ejemplar*».

El 5 d'abril de 1988 —catorze mesos més tard— Fecsa tornava a cotitzar a les borses espanyoles. El seu primer canvi fou el del 65 %, per sobre del que tenia un any abans. Però ara la majoria de les accions de la societat estaven ja en mans institucionals, encapçalades per una empresa pública *(Taula 10.3)*.

Taula 10.3
PRINCIPALS PARTICIPACIONS A FECSA
Situació el 1988

Sector públic	Endesa	8,5 %
	Banc de Crèdit Ind.	4,0 %
Sector privat	— Bancs i caixes	
	Banesto	2,5 %
	Central	3,0 %
	Santander	3,0 %
	March	3,0 %
	Caixes d'estalvi	9,0 %
	— Empreses elèctriques privades	
	Iberduero	7,0 %
	Altres	15,0 %

Font: Elaboració pròpia.

4. EL PETROLI DEL DELTA

El primer de juliol de 1970 es trobava petroli al pou anomenat Amposta marí C-1, situat a la plataforma continental, a pocs quilòmetres de la capital del Montsià. El pou representa el primer jaciment petrolier d'importància trobat a la Mediterrània. La societat concessionària tenia majoria de la societat anglo-holandesa Shell i participació de Campsa i Coparex-INI.

El 1973 es posà en explotació el jaciment, mentre es feien noves perforacions pels voltants, que tingueren resultat positiu. Entre aquell any i 1984 es començà l'explotació d'una quinzena de pous, situats en diferents camps petroliers: Amposta, Castelló, Salmonete, Tarraco, Casablanca, Montanazo i Dorada. Empreses petrolieres americanes s'havien afegit ara a les espanyoles, a la recerca i a l'aprofitament dels pous.

La qualitat del petroli és diversa. El primer, procedent del pou Amposta marí, era molt dens, amb poc gas i amb una gran quantitat de sofre, fet que exigia un refinatge especial. En canvi, el petroli del camp de Salmonete o Roger és de gran qualitat.

Hi ha coincidència entre els experts que ni a la costa catalana, ni a la propera del País Valencià no hi ha cap jaciment gegant. Són uns jaciments petits o mitjans, però explotables comercialment fins a la seva extinció.

El petroli es va trobar al millor moment, coincidint amb l'alça del preu, imposada pels grans països productors. Espanya tenia una gran dependència petroliera i l'augment del preu li suposava un fort desnivellament de la balança comercial. La conseqüència fou una explotació intensiva dels jaciments que s'anaven trobant al Delta *(Taula 10.4)*.

Amb la baixa del preu del petroli dels darrers anys, la fal·lera per extreure la més gran quantitat de petroli en el menor temps possible no té raó de ser. Coincideix amb l'esgotament d'alguns pous i l'aturada de noves perforacions.

Però no es pot negar la gran importància que ha tingut per a l'economia espanyola —més que per a la catalana— el petroli del Delta. Ha suposat un estalvi de molts milions de dòlars. La producció fou equivalent, durant els anys de més forta explotació, al 25 o 30 % del consum de productes petroliers a Catalunya.

La premsa, per les raons que siguin, ha parlat molt poc sobre el petroli del Delta, i ha tendit sempre a minusvalorar la seva producció, presentant-los com a jaciments d'aquells que només s'exploten en circumstàncies extraordinàries. I això no és exacte.

Taula 10.4
PRODUCCIÓ DE PETROLI CRU DEL DELTA
(en milers de tones, de 1977 a 1987)

1977	909,6
1978	918,6
1979	1.083,78
1980	1.533,45
1981	1.158,21
1982	1.454,5
1983	2.897,9
1984	2.235,0
1985	2.097,8
1986	1.751,6
1987	1.544,8

Font: COCIN, *Boletín de Coyuntura y Estadística, 25 años* (1988).

11. EL SECTOR AGRARI

1. EL CAMP ES MOU

Si els catalans ens haguéssim de refiar exclusivament dels fruits naturals de la mare terra, no aniríem gaire lluny. Allò de la Terra Promesa de què ens parla la Bíblia, i que es caracteritza per la facilitat i la importància d'unes collites que arriben soles, no és aplicable a Catalunya.

La geografia i la geologia catalanes no són precisament el model per a una economia agrícola. Pierre Vilar, l'historiador francès, parla de Catalunya com d'una terra *«laberíntica»* i trencada, que dóna poques facilitats a aquell que intenta conreuar-la.

Con en tants altres camps, per tant, l'agricultura catalana és el resultat del treball d'una població i no pas cap regal de la naturalesa. I els resultats no han estat pas dolents, ja que la imaginació i la feina ben feta han aconseguit petits miracles i una productivitat superior a la d'altres zones de l'estat: amb un 6 % del territori, Catalunya aporta el 12,8 % (1985) de la producción final agrària *(Taula 11.1)*.

Catalunya no serà mai una potència agrícola, però l'agricultura i la ramaderia tenen un paper important en el seu conjunt. No podem oblidar, per altra part, que tot i que l'economia catalana es caracteritza pel seu elevat nivell d'industrialització, aquesta indústria es troba concentrada en unes comarques determinades, mentre que d'altres mantenen i mantindran en un proper futur un caràcter predominantment agrícola.

Els economistes havien manifestat molt poc interès per l'agricultura catalana. Un estudi tan seriós com el publicat pel Banco de Bilbao el 1974 —***L'economia de Catalunya, avui***—, no dedica ni una sola de les seves 636 pàgines a l'agricultura. Foren uns anys en què molts estudiosos de l'economia consideraven que el sector primari no oferia cap interès, confonent potser primari amb primitiu. Els abundants treballs publicats posteriorment sobre agricultura catalana demostren que les noves generacions d'economistes han reconegut la importància del sector i el seu caràcter progressiu. El mateix Banco de Bilbao, en un nou treball sobre Catalunya —***L'economia de Catalunya, d'avui i de demà*** (1983)—corregeix l'error d'uns anys abans amb un capítol dedicat especialment al sector agrari.

El sector agrari català ha mantingut un comportament força paral·lel al del conjunt espanyol, però sempre per sobre d'aquest. Hi ha un lleuger increment de la producció final agrària i de la mateixa renda agrària, però caldrà veure si es consolida en anys posteriors, ja que les condicions del temps condicionen fortament el resultat de cada any.

La característica més important de l'agricultura catalana és el pes del **sector ramader** dins el conjunt. En general a Espanya l'agricultura estricta té un pes superior a qualsevol dels altres, mentre que a Catalunya la ramaderia encapçala clarament el sector. És lògic que així sigui. El camp català té unes possibilitats limitades de creixement, sigui per transformació de secà en regadiu, sigui per ocupació de noves zones de conreu. Les seves possibilitats de creixement estan vinculades a una producció amb més valor afegit, que es dóna, però en un procés lògicament lent *(Taula 11.2)*.

El regadiu no ha augmentat la seva extensió. Més aviat ha disminuït. La causa n'és la transformació de zones agrícoles en urbanes, un fenomen que es dóna encara a comarques com el Maresme, el Baix Llobregat o a zones turístiques de la costa.

Taula 11.1
PRODUCCIÓ I RENDA AGRÀRIA
Evolució en milers de milions de ptes. corrents i en ptes. constants de 1979, de 1979 a 1985

Any	*Prod. final agrària*	*Valor afegit brut*	*Renda agrària*	
			Ptes. corrents	*Ptes. constants*
1979	172,3	76,95	67,1	67,1
1980	190,3	92,6	82,3	71,2
1981	205,2	80,7	68,3	51,2
1982	252,7	112,9	95,6	63,1
1983	260,4	107,9	91,7	51,3
1984	339,0	140,4	119,8	63,4
1985	345,5	150,5	128,0	62,3

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, *Renda agrària a Catalunya* (1986).

Taula 11.2
ESTRUCTURA DE LA PRODUCCIÓ FINAL AGRÀRIA
Evolució de les proporcions relatives anuals (1979-1985)

Any	*Agricultura*	*Ramaderia*	*Forestal*	*Altres*	*Total*
1979	35,4	62,2	1,3	1,1	100
1980	36,8	61,0	1,2	1,0	100
1981	36,6	61,0	1,4	1,0	100
1982	34,7	63,1	1,2	1,0	100
1983	35,4	61,9	1,6	1,1	100
1984	38,0	58,7	2,2	1,1	100
1985	40,2	56,2	2,1	1,0	100

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, *La renda agrària a Catalunya* (1986).

El major valor afegit es troba als nous conreus, que substitueixen els tradicionals d'algunes comarques: les hortalisses al Delta de l'Ebre, en lloc de l'arròs; o les flors al Maresme en lloc de les patates. Però el procés de canvi agrícola sempre ha estat lent, fruit de moltes provatures, d'alguns fracassos i d'alguns èxits *(Gràfic 11.1)*.

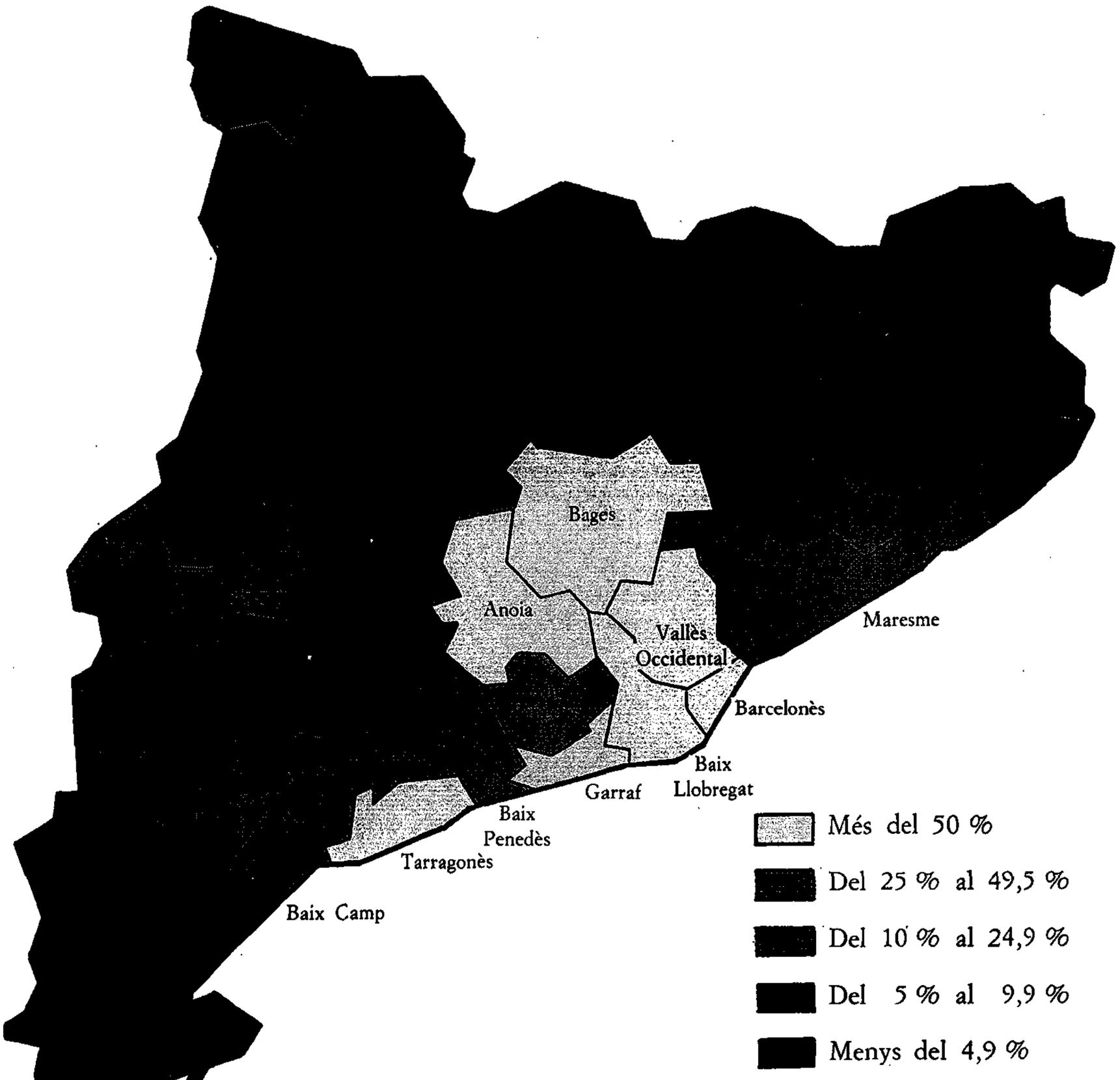
La ramaderia arribà a representar el 63 % de la producció final agrària l'any 1983. Aquí no hi ha una cotilla tan estricta com al sector agrícola. Tal com es veurà, el principal responsable d'aquesta alça fou el bestiar porcí, que es multiplicà en pocs anys *(Gràfic 11.2)*.

La **renda agrària** s'ha mantingut, si parlem de pessetes constantes, però amb les fortes i clàssiques variacions anuals. Però com que la població ocupada del sector ha baixat força, la renda individual ha augmentat prou com per permetre un relatiu arrelament de l'actual pagesia. Tot i així, la renda agrària és encara la més baixa, si la comparem amb la que correspon als treballadors industrials o del sector serveis; i mentre sigui així és lògic que s'aprofitin totes les oportunitats per deixar aquest camp i buscar-ne un altre de més profitós. La crisi industrial, no obstant, va suposar un fort fre *(Gràfic 11.3)*.

Un aspecte que cal considerar com a positiu és el que ens indica que la productivitat de l'agricultura catalana és força propera a la de la mitjana de l'Europa comunitària: molt per sota dels Països Baixos, que encapçala la classificació, però no lluny d'altres països, que compten amb una agricultura molt protegida. I nosaltres sabem prou que aquest no ha estat el cas de Catalunya *(Gràfic 11.4)*.

Les cròniques agràries d'aquests anys acostumen a començar fent un balanç de les desgràcies climatològiques: secada, gelades, calor, massa pluges, nevades imprevistes. No és estrany que coincideixin en el mateix any dos signes contradictoris, com poden ser la calor excessiva, fora d'hora, i les gelades en plena primavera a les comarques baixes. Ja coneixem prou el nostre país com per saber que aquests fenòmens no són extraordinaris. Un any afecten les comar-

Gràfic 11.1
POBLACIÓ AGRÍCOLA SOBRE LA POBLACIÓ ACTIVA TOTAL (1975)

Font: Departament de Treball, *Sector Agricultura*, Generalitat de Catalunya, 1986.

ques de la Catalunya seca i l'any següent són les comarques humides les afectades; ara les comarques de l'interior, després les de la costa.

És per això que no val la pena fer la crònica de les maltempsades, tot i que aquestes tenen un fort impacte sobre determinats conreus i sobre l'economia d'algunes comarques, per bé o per mal. Com que d'altra banda aquests fenòmens climatològics han incidit tan sols sobre algunes comarques, sovint es dóna un augment o una reducció notable de la producció, d'any per any, que correspon, per exemple, a una molt mala collita de vi a la Rioja i molt bona al Penedès, o a l'inrevés. Val més, per tant, seguir la sèrie estadística, sense fixar-se massa en les variacions d'un any, sinó en el conjunt.

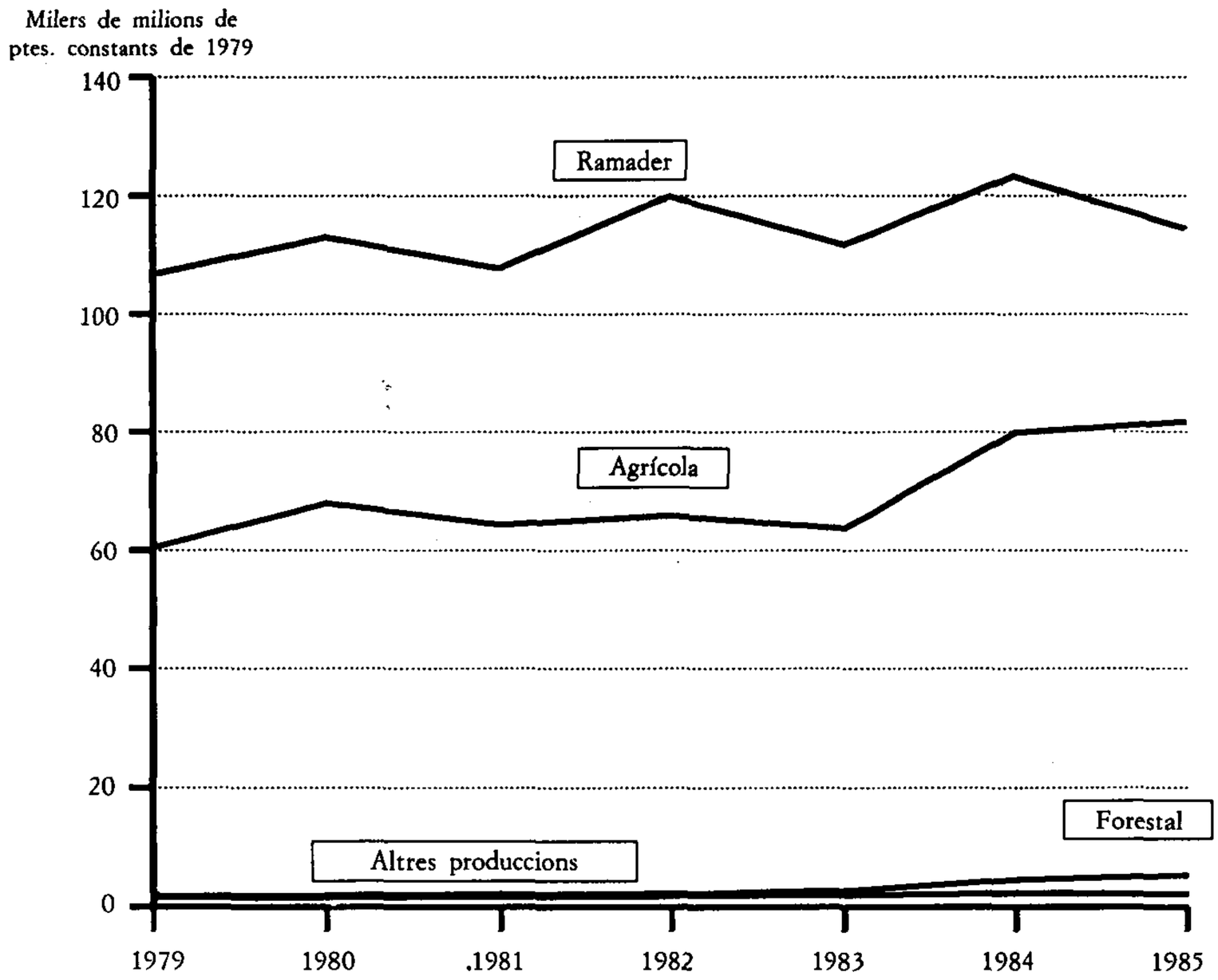
Des de finals de 1978 hi ha un Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, amb unes competències i un pressupost, que actua sobre el sector agrari català.

Al marge d'actuacions concretes del Departament, que seran detallades en el comentari dels subsectors corresponents, hem de destacar l'aparició d'un Pla Nacional Agrari de Catalunya 1986-1990. El Pla Nacional Agrari té en compte un fet bàsic per a l'economia catalana d'aquest període: l'entrada d'Espanya al Mercat Comú Europeu, i l'assumpció de la Política Agrària Comunitària (PAC) que això comporta.

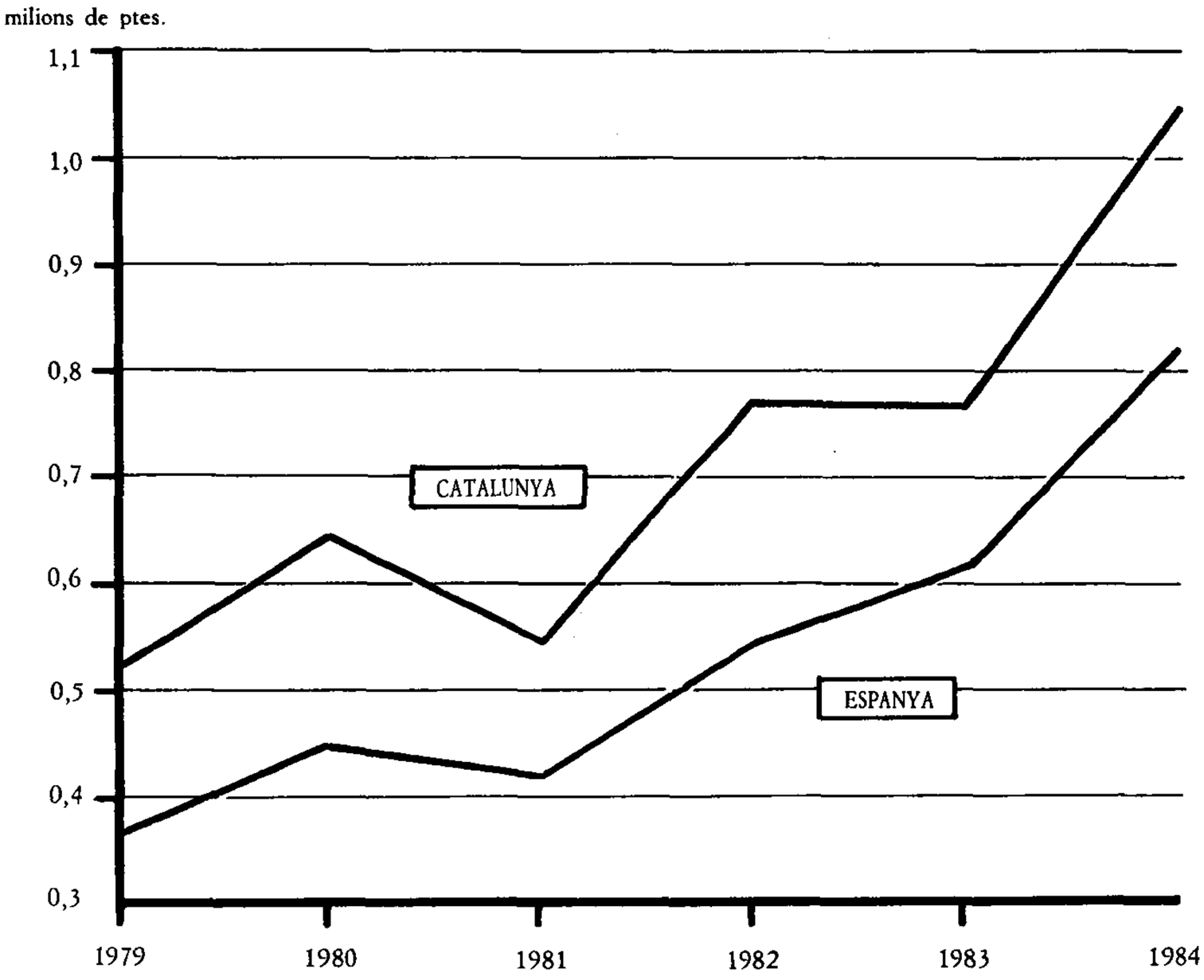
2. ELS CEREALS

El 40 %, aproximadament, de la superfície conreuada de Catalunya es dedica als cereals. I especial-

Gràfic 11.2
PRODUCCIÓ FINAL AGRÀRIA
Aportació dels subsectors (1979-1985)

Gràfic 11.3
EVOLUCIÓ DE LA RENDA PER PERSONA OCUPADA EN EL SECTOR AGRARI

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, *La renda agrària a Catalunya*, 1986.

ment al blat, el blat de moro, l'ordi i l'arròs. La superfície conreuada s'ha mantingut estable durant aquests anys: un 77 % correspon a terrenys de secà, i un 23 % a regadiu.

Al marge de les variacions en més o menys, conseqüència de la meteorologia, l'aspecte més destacable és l'avenç important en el conreu de l'ordi, en detriment del blat. L'augment general d'aquests anys correspon a una major demanda, vinculada als fabricants de pinsos compostos i als fabricants de cervesa *(Taula 11.3)*.

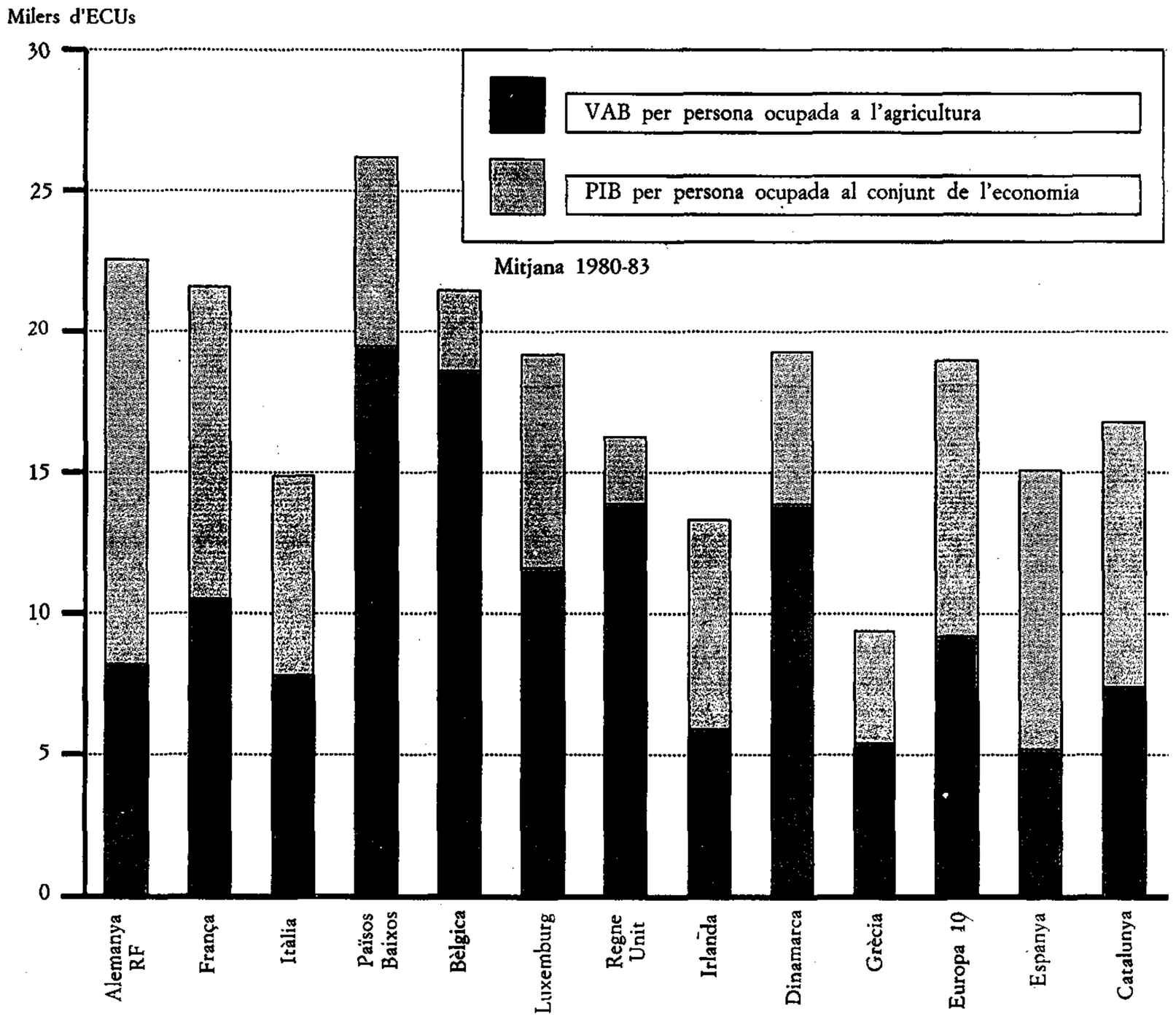
El rendiment de la producció catalana és superior al rendiment global espanyol i molt inferior a l'europeu, amb l'excepció de l'ordi i del blat de moro en algunes comarques. Un dels problemes del sector és la millora d'aquest rendiment, que es pot aconseguir mitjançant una millor selecció de les llavors. Més del 75 % de les llavors es sembren sense haver passat per cap control ni selecció. Tampoc no hi ha una racionalització de l'ús de fertilitzants, per desconeixement del sòl.

Els cereals han estat durant molts anys controlats pel monopoli estatal Senpa-Forpa, que fixava el preu de cada collita i era l'únic comprador del gra. Fins el 1984, el blat no quedà liberalitzat, preparant-se per la propera entrada al Mercat Comú Europeu. La desaparició d'aquest monopoli exigeix la creació de xarxes de transformació i comercialització.

Catalunya ha estat sempre deficitària de cereals. A l'Edat Mitjana i Moderna, el blat era un dels principals productes d'importació, comprat a Sicília o a d'altres països mediterranis. Més tard, quan la xarxa de comunicacions peninsulars millorà, Catalunya substituí aquells mercats pels espanyols.

A l'actualitat, Catalunya continua essent compradora. Primer va al mercat espanyol i després a l'exterior. Els Estats Units tingueren un paper important de proveïdors, especialment pel que fa al blat de moro, i d'altres espècies destinades a la fabricació de pinsos. L'entrada d'Espanya al Mercat Comú ha originat greus problemes, ja que la tendència natural era

Gràfic 11.4
PRODUCTIVITAT A L'AGRICULTURA I AL CONJUNT DE L'ECONOMIA A CATALUNYA I A LA CEE

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, *La renda agrària a Catalunya*, 1986.

Taula 11.3
PRODUCCIÓ DE CEREALS
Evolució, en milers de tones, de 1977 a 1986

Any	*Blat de moro*	*Blat*	*Ordi*	*Arròs*
1977	217,1	235,6	456,7	89,3
1978	235,6	264,5	578,8	93,8
1979	207,7	252,1	464	93,2
1980	213,8	145,2	451,8	104,6
1981	194,4	208,7	354,7	110
1982	187,7	238	402	118,1
1983	155,6	196,8	302,6	120,9
1984	209,1	344	774,3	96,7
1985	217,3	335,5	754,5	104,9
1986	208,3	266,4	516,2	114,5

Font: COCIN.

substituir el mercat americà pel mercat comunitari. La protesta dels Estats Units ha desembocat en uns acords globals pels quals Espanya es compromet a comprar una part dels cereals a Amèrica, sempre que els preus siguin competitius.

3. EL SECTOR DEL VI

En aquest sector és molt més important la qualitat que la quantitat. Al món (i també a Espanya) hi ha una sobreproducció de vi, de tal manera que el sobrant s'ha de destinar a la destil·lació i a l'obtenció d'alcohol. És evident que això afecta el vi de poca qualitat, ja que la demanda mundial i espanyola de vi embotellat i de marca es manté estable, mentre baixa la del vi de taula.

Vi amb denominació d'origen, vins escumosos i vi de taula són els tres subsectors, amb un present i futur força diferent.

Els vins amb denominació d'origen recullen el vi embotellat i amb les garanties donades per la Generalitat de Catalunya. Aquesta ha fet una important labor de promoció per donar qualitat a aquest producte i la resposta ha estat bona, especialment per part d'aquelles comarques que comptaven ja amb un cert grau de desenvolupament tecnològic i capacitat financera. Un 25 % aproximadament de la producció catalana figura en aquest apartat.

Els vins escumosos formen l'altre 25 % de la producció catalana. És un subsector en plena expansió, gràcies a les possibilitats exportadores.

Finalment, el vi de taula té un futur difícil, si no pot transformar-se. Les normes comunitàries prohibeixen el *coupage* —barreja de vins blancs i negres— i la demanda interior no augmenta, de manera que se li han tallat o se li redueixen els camins normals de comercialització. El problema s'aguditza si es té en compte que la producció de vi de taula es concentra principalment a comarques poc desenvolupades i amb poques sortides alternatives: Conca de Barberà, Priorat i Terra Alta, principalment.

Catalunya produeix prop de tres milions d'hectolitres i en consumeix el doble *(Taula 11.4)*. Però un 20 % de la producció catalana és exportada cap a Europa i els Estats Units. El fort d'aquesta exporta-

Taula 11.4
PRODUCCIÓ DE VI NOVELL
Evolució en milers d'hectòlitres i % sobre la producció espanyola, de 1977 a 1986

Any	*Hectòlitres*	*% Cat./Espanya*
1977	2.268	10,39
1978	2.535	8,79
1979	4.383	8,68
1980	2.917	6,88
1981	3.094	9,29
1982	3.350	8,58
1983	2.977	9,43
1984	2.694	7,42
1985	2.845	8,62
1986	2.745	10,47

Font: COCIN

ció són els vins escumosos, ja que el 63 % són vins de cava, acompanyats per vins de marca, que han realitzat fortes inversions, tant a l'interior (producció i millora de qualitat) com a l'exterior (comercialització).

L'exportació ha experimentat un fort creixement. L'any 1977 era el setzè producte exportat, per ordre d'importància, mentre que el 1986 era el dotzè. La progressió és evident.

4. EL SECTOR HORTOFRUTÍCOLA

Catalunya manté la seva producció de patates i d'hortalisses i augmenta fortament la d'algunes fruites.

Si la producció de patates representa tal sols el 5 o 6 % de la producció espanyola i la de tomàquets el 4-5 %, els percentatges equivalents per a la poma són del 50 %, i del 45 % per al préssec. De fet, la fruita seria l'únic producte agrari en el qual Catalunya seria autosuficient, i que pot destinar a l'exportació. Aquest sector és un exemple clar de la millor marxa que tenen a Catalunya els productes de més valor afegit (com és la fruita) en relació a d'altres més pobres (com són les patates).

Els fruiters de Lleida demostraren ja fa anys que era possible vendre a Europa, fins i tot quan no en formàvem part i s'havien de pagar uns aranzels per entrar la mercaderia. Amb més raó s'hi ha de poder vendre ara.

Les dues armes dels exportadors catalans són els fruits primerencs, i de qualitat. Els préssecs i les peres de Lleida maduren abans que els italians, un país fundador de la Comunitat Econòmica Europea. Aquest caràcter permeté i ha de permetre ocupar un mercat amb caràcter quasi exclusiu, durant les setmanes en què no hi ha competència, amb grans possibilitats de negoci. Parlar de qualitat és parlar de l'exigència de sempre. I qualitat no significa tan sols bon gust, sinó també presentació i bons canals de distribució.

5. LA RAMADERIA

El canvi més important que es dóna al sector agrari català durant aquests anys passats és el pes creixent de la ramaderia en relació, concretament, a la producció agrícola. En l'estructura de la producció final agrària, la ramaderia ha anat guanyant posicions, any darrera any, fins a superar el 60 % de la producció total. Enfront d'una producció agrícola relativament estable, la producció de carn ha continuat augmentant espectacularment, tot i comprovar-se una frenada els dos o tres darrers anys *(Taula 11.5)*.

a) *El porcí*

Aquest increment espectacular de producció de carn correspon quasi en la seva totalitat al bestiar porcí. En deu anys (1977-1986) la producció quasi s'ha duplicat, passant de 216.000 tones a 403.000.

Tot i que hi ha explotacions de reproducció, la més corrent és l'explotació d'engreix. Molt sovint s'ha plantejat com una activitat complementària de l'explotació agrícola tradicional. La pagesia catalana estava acostumada a engreixar i a matar el porc, destinat normalment al consum directe. L'aparició i desenvo-

Taula 11.5
PRODUCCIÓ DE CARN
Evolució del pes en canal en tones, i índex de creixement (1977 = 100), de 1977 a 1986

Any	*Porcí*	*Índex*	*Boví*	*Índex*	*Oví*	*Índex*	*Aviram*	*Índex*
1977	216.632	100	54.524	100	24.281	100	273.627	100
1978	244.711	113	46.874	86	26.218	108	281.129	103
1979	301.739	139	47.001	86	26.963	111	278.141	102
1980	297.482	137	56.582	104	28.154	116	283.756	104
1981	347.162	160	60.972	112	27.012	111	338.623	124
1982	432.838	200	62.009	114	24.824	102	334.788	122
1983	429.734	198	53.646	98	22.648	93	319.049	117
1984	450.894	208	45.390	83	18.493	76	226.519	83
1985	411.102	190	49.762	91	24.016	99	205.812	75
1986	403.406	186	70.062	128	23.059	95	197.049	72

Font: COCIN.

lupament dels pinsos compostos i la demanda d'aquest tipus de carn han fet que moltes explotacions agrícoles canviessin de naturalesa, passant el conreu agrícola a ser el complementari de l'explotació del bestiar porcí.

El fet té una major importància si tenim en compte que aquesta especialitat s'ha concentrat en algunes comarques: Segrià, Urgell, Osona, Noguera, Bages, Les Garrigues, Segarra, canviant en pocs anys la font del principal rendiment per a molta pagesia. Això fa, d'altra banda, que l'agricultura catalana sigui molt sensible a tot allò que toca de prop o de lluny les seves granges de porcs: els problemes derivats de la peste porcina africana, desarrelada a Catalunya, però que ha impedit l'exportació a Europa; el preu dels pinsos, vinculat al canvi del dòlar; les importacions directes de carn de porc de l'estranger, etc.

b) *El boví de carn*

El sector boví de carn és l'altre que ha experimentat un fort augment en els deu anys considerats: la producció ha passat de 54.000 tones el 1977 a 70.000 l'any 1986. El fenomen respon en part a un augment de la demanda, per millora del nivell de vida. Es calcula que hi ha uns 400.000 caps a Catalunya i que la capacitat d'engreix està al voltant dels 300.000. Molts d'aquests caps són adquirits fora de Catalunya, especialment de la cornisa cantàbrica.

A Catalunya es mantenen dos sistemes d'explotació: l'extensiu i l'intensiu. El primer respon a les explotacions tradicionals de les comarques pirinenques, en les quals s'aprofiten les pastures naturals durant els mesos d'estiu. El fort de la producció recau, però, en l'explotació intensiva, amb una alimentació que es basa en el pinso i en la palla.

El principals problemes del sector boví de carn són la millora de la raça del bestiar, el control sanitari dels ramats, la reducció del cost de producció, derivat del preu dels aliments, i la revisió dels canals de transformació i comercialització.

c) *L'ovi*

Els sector oví s'ha mantingut amb lleugeres oscil·lacions a l'alça i a la baixa durant aquests anys. Cal establir, però, d'entrada, una diferència: una cosa és el nombre de caps censats a Catalunya i una altra els caps sacrificats i que es presenten en forma del seu pes en canal.

Catalunya té censats uns 800.000 caps entre ovelles i cabres, equivalents a un 4 %, aproximadament, del cens espanyol. Es tracta, en bona part, dels tradicionals ramats d'ovelles, situats preferentment en comarques de l'interior, en les quals el bestiar aprofita rostolls i pastures de terra seca, prats o erms. La major part d'aquests ramats estan formats per menys de dos-cents caps i es troben sobretot a les comarques de la Noguera, el Pallars Jussà i el Segrià.

Però els escorxadors de Catalunya maten el 17 % del total de caps sacrificats de l'estat espanyol. Es produeix, per tant, una entrada massiva d'ovelles, procedents sobretot de Castella-La Manxa i Extremadura, que són engreixades i sacrificades a Catalunya.

La productivitat europea en el sector oví és molt superior a la d'Espanya: 15 quilos de mitjana per ovella i any al conjunt europeu per 10 quilos al conjunt espanyol. Però Europa és deficitària de carn d'ovella i això pot obrir expectatives, tot i que fins ara no s'han confirmat, donades les exportacions massives de Nova Zelanda.

d) *La llet de vaca*

Catalunya té un fort dèficit de llet. Aquest dèficit és la causa del fort creixement de la producció, que ha augmentat en un 50 % durant els anys estudiats. No obstant i això es considera que el consum català és al voltant del milió de litres *(Taula 11.6)*.

Taula 11.6
PRODUCCIÓ DE LLET DE VACA
Evolució en milions de litres, de 1977 a 1986

Any	*Litres*	*% Cat./Espanya*
1977	407	7,58
1978	410	7,53
1979	424	7,50
1980		
1981	349	
1982	424	
1983	509	
1984	599	
1985	624	9,98
1986	616	14,96

Font: COCIN.

La situació espanyola i la comunitària és ben diferent, ja que una i altra tenen un fort excedent de producció. L'entrada d'Espanya al Mercat Comú feia

preveure una invasió de llet europea, sobretot de la zona del *Midi* francès, ben propera a nosaltres. La realitat no ha coincidit amb les previsions. En part, com a conseqüència de l'accident a la central nuclear de Txernòbyl i de la contaminació radioactiva que provocà en alguns països europeus. La llet era un dels productes on es trobava més fàcilment aquesta radioactivitat. Catalunya no estava afectada i la seva llet tampoc, de manera que fins i tot hi hagué alguna operació d'exportació a bons preus.

La Generalitat de Catalunya realitzà una campanya institucional en favor de la llet fresca, que és obligadament procedent de les vaques del país, ja que la competència només es pot donar en aquell tipus de llet que rep un tractament industrial per allargar-ne la vida.

6. LA PESCA

Fins al 1970, la costa catalana proporcionava de 20 a 25.000 tones anuals de peix. La xifra estava força estabilitzada. De sobte, la producció es multiplicà per dos i per tres, apreciant-se només una baixa als darrers anys *(Taula 11.7)*.

Catalunya té una població a la qual li agrada el peix, i en menja si pot. Proporcionalment es menja molt més peix aquí que a la resta d'Europa.

La demanda de peix provocà un augment molt fort dels preus, fet que comportà una dedicació més intensa per part dels pescadors. La situació actual demostra que aquest major esforç de pesca no dóna ja els resultats extraordinaris d'alguns anys, donada la disminució dràstica de l'oferta en forma dels peixos que encara sobreviuen a una recerca sistemàtica, intensa, i que compta amb els nous sistemes de pesca amb tecnologia moderna.

Menys pesca, però més valor d'aquest peix portat per les barques. I els problemes de la competència en aigües catalanes de vaixells bascos o japonesos, disposats a no deixar res que nedi per sota de l'aigua. I una flota de vaixells pesquers, que porten molts anys navegant i que demanen urgentment la substitució.

Com a aspectes positius i de futur, cal anotar els projectes ja avançats d'establiments d'aqüicultura al Delta de l'Ebre, que poden proveir una part important de la demanda catalana d'ostres i altres mariscs

7. EL SECTOR FORESTAL

El terreny forestal representa a Catalunya més de la meitat de la superfície total. La presència del bosc és del 36 %, una xifra important, però que destaca que hi ha encara molta feina a fer.

Les estadístiques del sector fan referència exclusivament a la producció de fusta, calculada en metres cúbics amb escorça. És el resultat de l'explotació d'uns boscos, una bona part dels quals estan en mans públiques, propietat dels municipis. És una fusta de mitjana qualitat, destinada a la construcció, fabricació de paper o de mobles, o combustible, que no sempre ofereix competència amb fustes procedents d'altres països amb un nivell molt superior d'humitat i en els quals, per tant, la productivitat dels boscos és molt superior a la nostra.

Taula 11.7
EVOLUCIÓ DE LA PESCA
Pes de la pesca en tones i valor de la venda en ptes. corrents i constants, de 1978 a 1986

Any	*Pes en tm*	*Ptes. corrents*	*Ptes. constants de 1978*	*Índex 1978 = 100*
1978	56.806	4.062	4.062	100
1979	62.748	5.514	4.766	117
1980	57.785	5.603	4.766	117
1981	60.126	7.373	4.769	117
1982	60.371	8.313	4.742	117
1983	58.557	9.600	4.885	120
1984	50.003	10.177	4.653	115
1985	51.954	11.877	4.589	113
1986	52.051	13.674	5.284	130

Font: COCIN.

Les xifres demostren un nivell força regular de producció. Destaca l'increment dels anys 1984 i 1985 en el quals es produí un fort augment dels preus i la reaparició de la demanda de la fusta com a combustible i per a usos energètics, una demanda que quasi havia desaparegut. La baixa del 1986 pot estar vinculada a la gran oferta de fusta que hi hagué aquest any, després de les fortes nevades i els incendis forestals, que ocasionaren danys seriosos als boscos de Catalunya *(Taula 11.8)*.

Taula 11.8
PRODUCCIÓ FORESTAL
Evolució en m³ amb escorça, de 1977 a 1986

Any	*m³*
1977	474.826
1978	565.940
1979	454.258
1980	445.966
1981	454.531
1982	408.828
1983	430.091
1984	565.205
1985	555.541
1986	462.717

Font: COCIN.

Les espècies forestals més abundants i més explotades són les coníferes, començant amb el pi roig i acabant amb l'avet. Al marge d'aquestes espècies, podem citar per ordre d'importància de producció el pollancre, el castanyer, el faig, el roure i els eucaliptus.

De totes maneres, potser començarà a ser hora que els economistes valorin també la riquesa forestal catalana, no tan sols per la fusta extreta, sinó també per la seva acció ecològica, per la seva aportació al paisatge i, fins i tot, al turisme. La fugida de les ciutats i l'aparició de la segona residència es fa normalment cap a la platja o la muntanya, i és evident que l'existència de zones boscoses és important per atreure aquesta demanda. La creació de parcs naturals per part de la Generalitat de Catalunya es troba en la mateixa línia de defensa d'un patrimoni forestal que ha de ser explotat racionalment, però que també té altres objectius, no menys valuosos.

En aquest sentit, el sector forestal a Catalunya ha estat protagonista, per desgràcia, durant aquests anys, donada la freqüència i importància dels incendis, la majoria d'ells no espontanis. S'han incrementat fortament les mesures preventives i s'ha iniciat una política de repoblació forestal, però el problema no està resolt i amenaça cada estiu els boscos catalans *(Taula 11.9)*

Taula 11.9
INCENDIS I REPOBLACIÓ FORESTAL
Incendis en zones arbrades i repoblació en hectàrees (1978-1986)

Any	*Incendis hect. cremades*	*Repoblació hectàrees*
1978	23.173	
1979	8.953	3.822
1980	17.623	
1981	15.200	1.266
1982	11.182	3.600
1983	16.926	4.384
1984	3.834	2.296
1985	7.760	3.228
1986	42.416	1.939

Font: COCIN.

12. LA INDÚSTRIA

1. LA INDÚSTRIA COM A CARÀCTER DEL PAÍS

Catalunya té una economia diversificada. Però la seva principal característica és la indústria, i la indústria transformadora. No tot Catalunya, és clar, perquè hi ha comarques en les quals predomina el sector agrari i d'altres en què la principal activitat és la dels serveis turístics. Però allò que li dóna caràcter és la indústria.

Fa prop de dos-cents anys que Catalunya és industrial. A diferència de la resta de l'estat, es va afegir a la revolució industrial, iniciada a mitjan segle XVIII a la Gran Bretanya i estesa per la majoria dels països europeus. Ho va fer més tard i amb un nivell de desenvolupament inferior, però va seguir el model dels que són, a hores d'ara, els països més desenvolupats.

Aquest camí de transformació econòmica el va seguir sense comptar amb recursos naturals de cap mena. En general, un comú denominador de les regions europees industrials és el seu veïnatge amb conques mineres en les quals hi ha carbó i mineral de ferro. A Catalunya s'importà carbó anglès, primer, i asturià després; i no va comptar amb energia pròpia fins que no s'explotaren els salts d'aigua del Pirineu de Lleida, a començaments del segle XX.

Catalunya creà una infraestructura industrial al segle XIX i l'ha consolidat al XX.

La indústria tèxtil fou la capdavantera i quasi l'única fins a començaments del segle actual. S'hi afegiren la metal·lúrgia i la química, mentre la construcció seguia els forts moviments de la població. Altres sectors industrials s'han desenvolupat: algunes vegades seguint una vella tradició (arts gràfiques, paper), d'altres d'acord amb tecnologies noves i demanda del mercat (indústria alimentària). Aquest caràcter poliindustrial afavoreix el desenvolupament de la indústria catalana, ja que si bé els distints sectors es donen suport els uns als altres, també tenen uns factors autònoms d'actuació.

Els indicadors econòmics demostren una pèrdua del pes relatiu de la indústria en el marc de l'economia catalana, gràcies a l'increment de la demanda de nous serveis, que han guanyat quota de mercat. Però falta per veure si les xifres del 1987 seguiran la mateixa tònica, vista la forta inversió industrial dels darrers anys i la represa ja comentada *(Taula 12.1)*.

L'any 1982, el caràcter industrial d'un empresari era suficient per demanar-li que es mantingués allunyat de qualsevol petició de crèdit o de finançament. Els empresaris es despullaven dels seus actius industrials, com si es tractés de vestits infectats. La crisi financera està sobretot vinculada a la crisi industrial i a la valoració catastròfica d'uns actius. Però l'economia mundial ha donat un tomb, i aquella indústria condemnada torna a guanyar diners i a tenir futur. Això sí, després d'una reconversió traumàtica *(Gràfic 12.1)*.

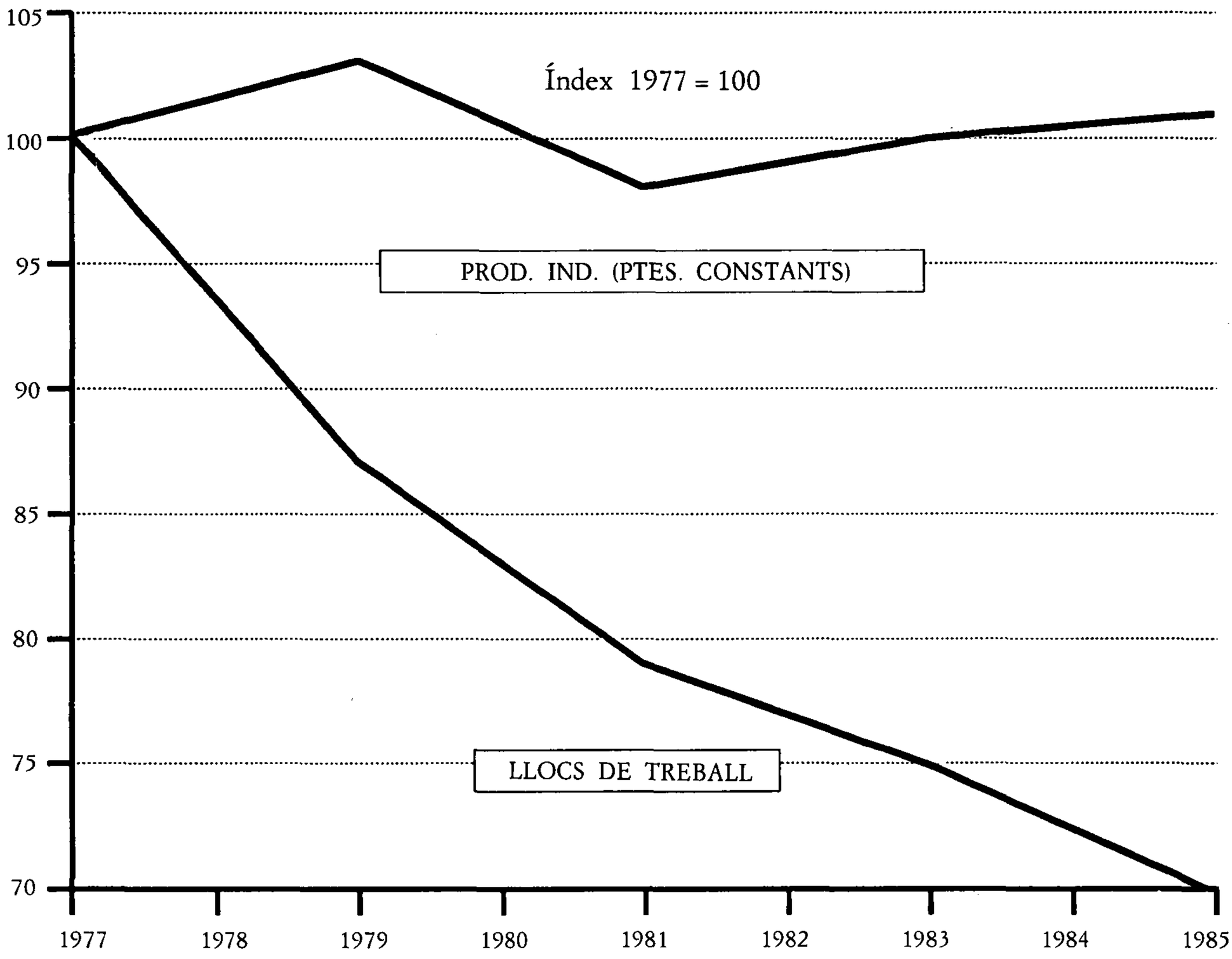
Catalunya ha tingut la relativa sort de no comptar amb una siderúrgia integral o amb una construcció naval, dos sectors especialment afectats per la crisi, i font de problemes socials gravíssims. Però ha tingut un sector tèxtil, un químic i un metal·lúrgic, que també han hagut de prendre mesures, que han creat atur i que han vist l'ensorrada de moltes empreses i empresaris. Els primers són sectors que integren només grans

Taula 12.1
LA PRODUCCIÓ INDUSTRIAL
Valor total, valor afegit en milers de milions de pessetes i llocs de treball
(1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	2.054	2.054	798	1.161.992
1978	2.937	2.119	1.073	1.016.473
1981	3.739	2.020	1.344	920.501
1983	4.843	2.058	1.790	868.057
1985	5.926	2.080	2.067	816.396

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

Gràfic 12.1
EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ INDUSTRIAL I DELS LLOCS DE TREBALL

Font: Banc de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985*.

empreses i tenen una repercussió intensa. Els segons pertanyen a la petita i mitjana empresa, especialment, i no tenen tanta incidència pública, tot i que els resultats sumats puguin ser els mateixos o superiors.

A continuació dedicarem un apartat a cadascun dels sectors industrials més importants: el tèxtil, la metal·lúrgia, la química, el sector alimentari, el paper-arts gràfiques-edició, i la construcció. Però es podria parlar igualment de materials de construcció, de les indústries de la pell, de la confecció, de la indústria del moble i de la fusta, del suro. L'estudi, però, no permet una anàlisi detallada de tots aquests sectors, que també compten en un conjunt econòmic industrial com és el català.

2. EL SECTOR TÈXTIL

El sector tèxtil català és d'aquells que dóna la impressió que està en una situació de crisi perpètua. I una bona part de veritat hi deu haver, en aquesta afirmació. Les crisis del tèxtil són i han estat molt intenses. Els problemes li vénen, alternativament o alhora, de la demanda interior, de la demanda exterior, de les importacions dels països asiàtics, de l'alça de preu de les matèries primeres, de l'obsolescència de la maquinària, de la moda, de les disposicions oficials sobre el sector, etc., etc.

La situació de crisi del tèxtil és tan antiga com el mateix sector, que té ja dos-cents anys, o poc li'n falta, si parlem d'indústria moderna. No obstant i això, el sector tèxtil català ha sobreviscut i no hi ha raó per creure que no sobreviurà en el futur.

El tèxtil té fama de ser el primer sector en notar els efectes de la crisi que s'apropa. És possible que hi hagi una bona part de raó. La demanda de productes tèxtils no és rígida: un vestit pot durar dos anys o tres, indistintament, si el tractes bé. No hi ha una necessitat absoluta d'una renovació continuada de productes tèxtils. O bé es pot triar una opció de millor alimentació, a canvi d'un major envelliment dels vestits o dels productes tèxtils que utilitzem.

A finals de la dècada dels setanta i primers anys dels vuitanta es va creure i es va dir que el tèxtil català era en perill d'extinció. Grans firmes catalanes del filat i del teixit havien fet suspensió de pagaments: Terrassa i Sabadell ensenyaven amb vergonya enormes baluernes buides, que abans eren naus industrials. La imminent entrada al Mercat Comú introduïa un nou factor de preocupació *(Taula 12.2)*.

L'evolució de les insolvències durant aquest període —suspensions de pagaments i fallides— es pot veure a la *Taula 12.3*.

Les primeres empreses a caure són sempre les més febles (maquinària vella, excés de personal, baixa productivitat), i aquelles que aporten menys valor afegit i menys originalitat al producte, que es troben amb la competència de productes importats i amb preus més baixos.

Primer cauen les petites i després vénen les grosses, amb més capacitat de resistència. El promig de passiu de l'any 1977 és de 72 milions per empresa, mentre que sis anys més tard les empreses insolvents presenten una mitjana de 300 milions d'endeutament, que correspon ja al que és una gran empresa tèxtil catalana.

Taula 12.2
LA PRODUCCIÓ DE LA INDÚSTRIA TÈXTIL
Valor total, valor afegit en milers de milions de pessetes i llocs de treball
(1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	213	213	83	164.014
1979	320	230	128	144.341
1981	338	183	136	129.367
1983*	691	294	328	176.145
1985*	826	290	332	168.123

* Les dades de 1983 i 1985 afegeixen a la indústria tèxtil les dades de producció del sector tèxtil i el calçat, i per tant no són estrictament comparables.

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

Taula 12.3
SUSPENSIONS DE PAGAMENTS I FALLIDES AL SECTOR TÈXTIL I DE LA CONFECCIÓ
Nombre d'empreses i passiu en milions de pessetes (1978-1986)

Any	*Empreses*	*Passiu*
1978	59	4.266
1979	86	8.925
1980	80	9.260
1981	86	10.772
1982	94	9.185
1983	99	15.039
1984	82	24.651
1985	106	14.532
1986	50	8.415

Font: Elaboració pròpia.

Taula 12.4
EXPORTACIONS DE PRODUCTES TÈXTILS
Evolució en milions de pessetes (1977-1986)

Any	*Pessetes corrents*	*Pessetes constants de 1977*
1977	20.470	20.470
1978	27.768	23.179
1979	31.807	22.963
1980	37.148	23.203
1981	44.302	23.934
1982	—	—
1983	62.146	26.411
1984	87.370	33.360
1985	98.909	34.717
1986	88.617	27.941

Font: COCIN, *Boletín de Estadística y coyuntura, 25 años* (1988).

L'any 1977 estava en marxa el Pla d'Actualització i Regularització de la Indústria Tèxtil de Procés Cotoner (D. 693/75) i s'havien prorrogat el Pla de Reestructuració del Sector Llaner (RD. 3448/77) i el Pla de Reestructuració i Ordenació de la Indústria Tèxtil Sedera (RD. 853/79), però l'experiència demostrava que no n'hi havia prou.

Al costat de les produccions clàssiques de fibres naturals, la fibra química anava agafant una major participació al mercat. Al costat de les velles empreses, que havien introduït els nous procediments —Safa i La Seda de Barcelona— es creaven noves fàbriques i noves societats. Les darreres foren Nurel, amb fàbrica prop de Saragossa, i domicili a Barcelona, que compta amb la participació i tecnologia de la ICI britànica; i Brilén, que el 1979 començà la seva producció a Barbastro (Osca) amb tecnologia de la japonesa Teijin, i també amb domicili a Barcelona.

L'augment real de les exportacions no es dóna fins al 1983, i es manté durant els dos anys següents. Amb l'entrada d'Espanya al Mercat Comú el retrocés és considerable *(Taula 12.4)*.

La inversió estrangera al sector tèxtil s'havia limitat a la fibra química. Aquesta inversió s'ha accentuat durant els darrers anys. De fet, les cinc grans empreses d'aquest subsector amb base a Catalunya estan controlades per multinacionals. Concretament, la Seda de Barcelona, S. A. per AKZO (Holanda), Courtauld Fibres, S. A. per Courtaulds (Gran Bretanya) (antiga Cyanenka), Montefibre Hispania, S. A. per Montefibre (Itàlia), Nurel, S. A. per ICI (50 %), i Safa per Rhône-Poulenc (França).

Els darrers anys, la inversió estrangera ha fet la seva aparició al sector tradicional dels filats i teixits. No es tracta tan sols de consolidar posicions, com la del grup britànic a Filatures Fabra i Coats, sinó de la creació d'empreses de nova planta, com la de la japonesa Kondobo al polígon de Celrà, amb producció destinada totalment a l'exportació.

El pas més decisiu per a la reestructuració del sector tèxtil es donà el 1981 amb un nou Pla de Reconversió (RD. 2010/81), que es posà en marxa amb unes certes garanties d'èxit, tant per la participació del sector públic, com per la col·laboració de l'empresa privada.

El Pla preveia *«elevar la competitivitat a nivells dels països tecnològicament més avançats»*. Les seves eines de treball foren mesures fiscals, laborals i financeres, tals com l'exempció de càrregues de duana per a la importació de maquinària; els ajuts per a la jubilació als seixanta anys, l'allargament del subsidi d'atur i el fraccionament de les indemnitzacions; i les noves inversions en actius fixos que podien ser subvencionades fins al 20 % del seu import, alhora que els empresaris tenien accés al crèdit oficial fins al 50 % de la inversió prevista, o els possibles avals de l'Institut de Crèdit Oficial.

El Pla durà cinc anys (1981-86) i els resultats es poden considerar positius *(Taula 12.5)*.

El cost social i econòmic de la reconversió ha estat dur, però això ha permès la salvació del sector.

L'entrada d'Espanya al Mercat Comú obrí una

Taula 12.5
BALANÇ DEL PLA DE RECONVERSIÓ TÈXTIL
Xifres globals del Pla entre el 18-12-81 i el 31-12-86

Dades de les empreses		*Programes previstos*	
Nombre d'empreses	992	Subvencions	30.399
Inversions autoritzades	188.205	Ajudes creditícies (en milions)	46.160
Material (en milions)	143.881	Avals (en milions)	10.660
Intangibles (en milions)	44.324		
Plantilles	108.844		
Variació neta de les plantilles	—9.925		

Font: *Pla de reconversió tèxtil.* Extret de COCIN, *Memòria, 1986.*

altra font de dificultats per als empresaris tèxtils. Especialment les procedents de l'acord Multifibres (AMF), que permet l'entrada de gèneres d'altres estats de la Comunitat Econòmica Europea, procedents de tercers països, sobretot asiàtics, que treballen amb un cost de mà d'obra molt baix i que es distingeixen en la fabricació de gèneres de baixa o mitjana qualitat a preus sense competència.

Durant els darrers anys, la progressió de les importacions de productes tèxtils a Catalunya les ha fet passar dels 11.248 milions de pessetes el 1983 fins als 26.763 milions el 1986. L'impacte de l'entrada al Mercat Comú és evident.

El sector tèxtil català només té futur en el context d'una producció que tingui un alt valor afegit, amb alta productivitat. El disseny i l'originalitat dels productes o l'especialització són algunes de les sortides que té *(Taula 12.6).*

Taula 12.6
COSTOS I PRODUCTIVITAT A ESPANYA I LA CEE EN EL SECTOR TÈXTIL
Comparació percentual amb dades de 1987

	Espanya	*CEE*
Cost de matèries primeres (pel cotó, llana i fibres)	100	94,9
Costos laborals	100	166
Costos energètics	100	91,4
Productivitat	100	133
Costos financers	100	54,4

Font: Consell Intertèxtil Espanyol, *Informe «Horizonte 92»*, febrer de 1987.

3. EL SECTOR SIDEROMETAL·LÚRGIC

Cada vegada és més difícil parlar d'aquest sector, com a tal sector, perquè amb criteris actuals és un autèntic calaix de sastre.

La sidero-metal·lúrgia integrava abans la siderúrgia (integral o no) i la transformació dels metalls en productes de consum o en béns d'equip. La sidero-metal·lúrgia tenia el ferro com a mineral rei, però incloïa tots els minerals no fèrrics, com el coure, l'alumini, el plom, etc.

A hores d'ara és fa difícil d'incloure dins aquest sector produccions tan diverses com els ordinadors, els televisors, els cotxes o les neveres. El metall continua essent el primer element, quantitativament, però el valor correspon normalment a l'aplicació d'altres elements.

És per això que el primer problema és l'estadístic. Als indicadors econòmics es parla de productes metàl·lics, de transformats, de maquinària, de material de transport, de siderúrgia, etc; però no hi ha sèries homogènies que permetin veure l'evolució del conjunt *(Taula 12.7).*

El que és clar, però, és que aquest conjunt de productes que compten amb una bona proporció de metalls —tan sofisticats com poden ser els semiconductors, els acers especials o les al·leacions— han passat a ocupar el primer rengle dins l'economia catalana.

A mitjans dels anys seixanta, el sector tèxtil, que sempre havia encapçalat la producció industrial catalana, cedí el primer lloc als productes metal·lúrgics, i no és probable que es vegin canvis a curt o mitjà termini. La causa és simple. Mentre el sector tèxtil no ha experimentat cap canvi substancial, els grans progressos de la tecnologia moderna s'han produït

Taula 12.7
LA PRODUCCIÓ SIDEROMETAL·LÚRGICA
Valor total i valor afegit en milers de milions de pessetes i llocs de treball
(1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977[1]	589	589	224	310.396
1979[1]	827	595	297	270.795
1981[1]	990	535	383	259.823
1983[2]	1.047	445	389	203.927
1985[2]	1.329	466	468	199.508

1. Suma dels subsectors *Transformats metàl·lics* i *Indústries metàl·liques bàsiques.*
2. Suma dels subsectors *Productes metàl·lics i maquinària, Minerals i metalls* i *Material de transport,* segons la nova classificació.

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

sobre objectes metàl·lics, mentre el major nivell de vida ha proporcionat a la població automòbils per a circular, l'aparició i desenvolupament de l'electrònica de consum, els electrodomèstics, el món de la informàtica amb el seu *hard-ware* format per ordinadors i sistemes perifèrics, etc.

El paper de l'economia catalana en el conjunt espanyol és força important, especialment en alguns dels seus subsectors. És per això que es parla separadament del material de transport més indústria auxiliar, i d'electrònica de consum. Es fa el mateix amb la siderúrgia, no pas per la seva importància intrínseca, sinó pels canvis experimentats els darrers anys, poc coneguts en general.

El subsector dels electrodomèstics ha passat una greu crisi. El resultat ha estat una forta concentració industrial i la presència de multinacionals que han consolidat la seva presència o s'han fet càrrec del que quedava. És el cas de Philips a Catalunya, que té la seva central a Madrid, però quasi totes les inversions industrials a Catalunya. La llarga crisi de Corberó —la primera empresa catalana d'electrodomèstics— és un bon exemple d'aquesta recerca quasi desesperada per mantenir-se, afegint actius d'altres societats o buscant el suport de la multinacional de torn.

El petit electrodomèstic a Espanya està controlat per multinacionals que tenen totes elles el seu centre d'actuació a Catalunya: la Moulinex francesa, la Braun alemanya i la Philips holandesa. El cas de Taurus, S. A. és una excepció: una empresa que començà a Artesa de Segre i que es manté al mig de les grans, fent la competència a nivell espanyol i internacional.

El món de les construccions mecàniques tenia com a gran representant a La Maquinista Terrestre i Marítima. Però la centenària empresa, protagonista del nostre procés d'industrialització, és ara una empresa carregada de deutes, propietat de l'INI i amb greus problemes.

La maquinària tèxtil ha cedit moltes posicions, algunes vegades per liquidació pura i simple de les empreses existents. Queda Jumberca S. A., fabricant de tricotoses, com a primer representant, que ha passat d'una situació quasi desesperada a una de forta expansió interior i internacional amb un bon producte a les mans. L'acreditada empresa Serra, de Manlleu, es convertí primer en Serra, Sacco, Lowell, per acabar en Platt, Sacco, Lowell, americana pels quatre costats.

Hi ha una nova fornada d'empreses metal·lúrgiques, enquadrades en un o altre subsector, que estan obtenint bons resultats a base de l'especialització, del plantejament internacional de les seves vendes i d'una bona organització internacional. Poden fer cables d'acer o d'alumini (Trenzas y Cables de Acero, S. A.) o bé compressors per a neveres (Unidad Hermética, S. A.). Es tracta d'iniciatives autòctones, que treballen amb un tipus de tecnologia mitjana, però del qual treuen un bon partit.

Finalment, una referència a la informàtica en la seva vessant metal·lúrgica, o sigui el *hard-ware*. Aquí sí que no hi ha ni empreses ni tecnologia espanyoles. La prova de Telesincro, fabricant de miniordenadors, acabà amb la participació de l'INI, primer, i de la francesa Bull, després.

IBM creà una fàbrica al País Valencià, i Fujitsu a Málaga, de la mà de la Telefònica i de l'INI. La multinacional alemanya Nixdorf traslladà el seu domicili de Barcelona a Madrid i establí la fàbrica a Toledo. Però Olivetti ha transformat la seva indústria mecànica en una empresa informàtica a Barcelona, mantenint el seu tradicional arrelament a Catalunya. I els darrers temps, l'americana Hewlett-Packard fa *plotters* al Vallès, i Unysis s'ha instal·lat prop de Barcelona. El gran camp de venda del *hard-ware* informàtic és encara Madrid, on hi ha la gran banca, les grans companyies d'assegurances, les grans empreses públiques i l'administració de l'estat, però Catalunya continua atraient encara la instal·lació industrial.

La crisi del sector metal·lúrgic s'inicià el 1974. Fins deu anys després no es recuperaren els nivells de producció. La xifra de treballadors afiliats a la seguretat social en empreses del ram passà de 300.000 a 200.000 en 8 anys, essent el sector metal·lúrgic un dels principals proveïdors de l'atur a Catalunya *(Gràfic 12.2).*

El 5 d'agost de 1981 es publicà el Decret Llei de Reconversió Industrial, que preveia ajuts públics als sectors i subsectors industrials més afectats per la crisi. Eren tots ells metal·lúrgics, amb excepció del tèxtil: siderúrgia integral, acers especials, electrodomèstics de la línia blanca, i equip elèctric per a la indústria de l'automoció. La seva aplicació no sempre fou suficient, si es tenen en compte els resultats de la reconversió a Catalunya, ja que el 1988 algunes de les empreses es mantenien amb problemes.

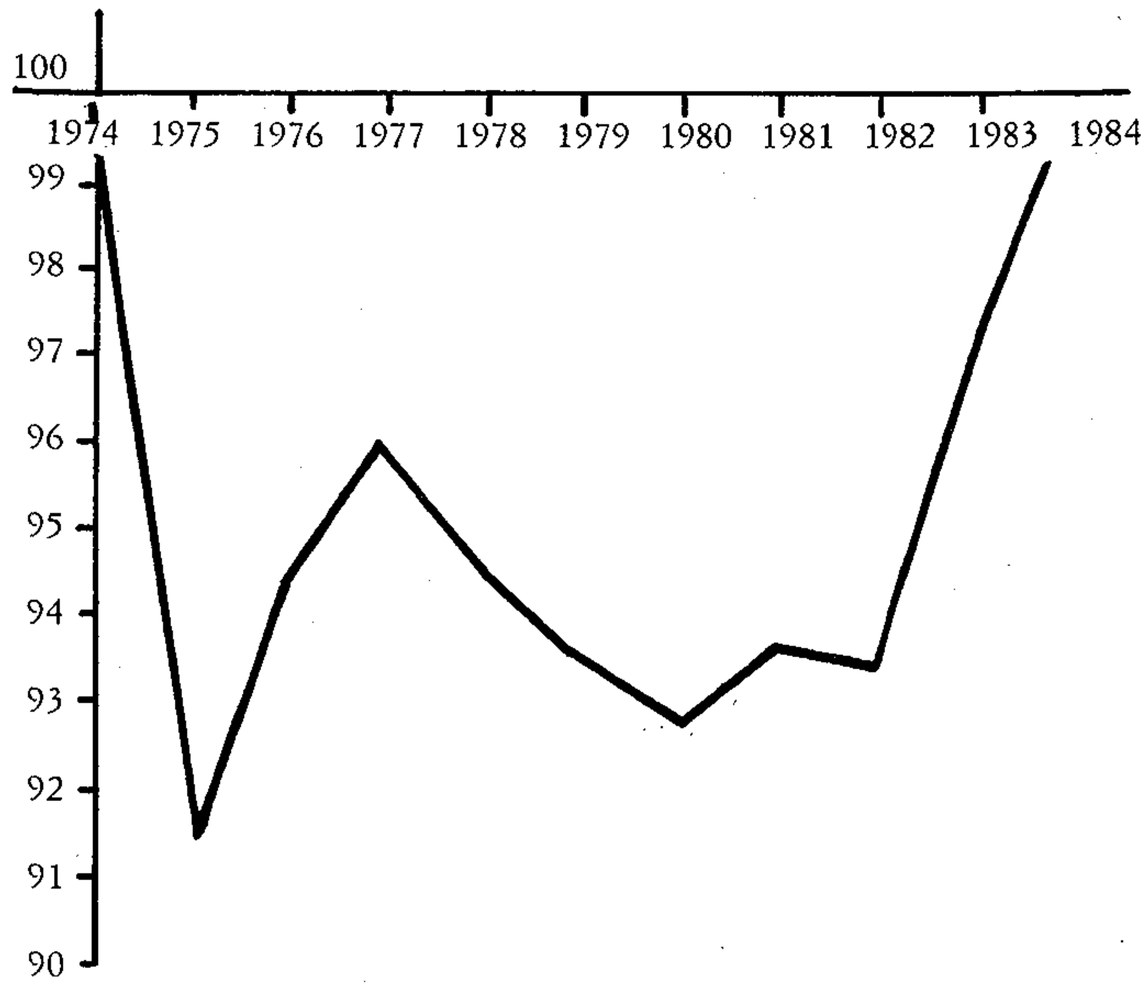
El govern de la Generalitat participà també en aquesta tasca de reconversió, a través d'avals donats per la Comissió per l'Ajuda a la Reconversió Industrial de Catalunya, un organisme dependent de la conselleria d'Indústria, que pujaren a 1.343 milions de pessetes entre 1981 i 1982.

La sortida de la crisi metal·lúrgica està directament vinculada a la sortida de la crisi general i s'inicià, tal com s'ha dit, el 1984 per a consolidar-se en els anys següents.

a) *La siderúrgia*

No és veritat que no hi hagi siderúrgia a Catalunya. Sempre n'hi ha hagut. No ha tingut un relleu ni un volum especial, en relació a la siderúrgia basca o asturiana, però n'hi ha hagut. El que no ha tingut Catalunya —per sort o per desgràcia— és una siderúrgia integral, d'alts forns. Aquesta necessita tenir mineral de carbó i de ferro a l'abast, amb un cost de transport baix, i és prou sabut que Catalunya no compta ni amb l'un ni amb l'altre.

Gràfic 12.2
LA CRISI PRODUCTIVA DEL SECTOR METAL·LÚRGIC
Índex de creixement: 1974 = 100

Font: F. Santacana, *Present i futur de la metal·lúrgia catalana, Nota d'Economia*, núm. 3, maig de 1985.

La política siderúrgica dels anys 70 no tocava de peus a terra. El Plan Siderúrgico Nacional de 1974 preveia que l'any 1982 la demanda d'acer a Espanya seria de 20 milions de tones i en realitat el consum fou de 8 milions i escaig. El 1971 s'inaugurà la siderúrgica integral dels Alts Forns del Mediterrani, a Sagunt (de vida ben curta); es multiplicà la capacitat de producció d'Ensidesa, i es preparà la creació de dues noves siderúrgiques d'aquest estil: una al Campo de Gibraltar i l'altra a Galícia. La primera, en la qual participaven empreses catalanes, no prosperà; la segona entrà en crisi tan bon punt fou inaugurada, i anà a parar al cap d'uns anys a mans d'una empresa catalana.

I és que al món hi havia una sobreproducció d'acer, que la crisi econòmica accentuà. Els països europeus es llançaren a una política de *dumping*, protegint les seves exportacions, fins que es varen veure obligats a tancar fàbriques i a acomiadar el personal.

El 1977 hi havia a Catalunya cinc empreses siderúrgiques que fabricaven el que se'n diuen productes siderúrgics «llargs», és a dir, productes d'acer de gran consum, destinats normalment a la construcció. Les cinc empreses eren les següents: Alts Forns de Catalunya, amb fàbrica a l'Hospitalet de Llobregat, al bell mig de la ciutat: la Farga; Indústries del Besòs, a Sant Adrià; Laminados y Forjados de Hierros y Aceros, S. A. (Laforsa), a Cornellà, empresa vinculada al Banco de Madrid; Material y Construcciones, S. A. (Macosa), la més veterana, quasi centenària aleshores, vinculada al grup del Banco Central; i Torras Herrería y Construcciones, S. A., amb fàbrica al Poble Nou.

De fet n'hi havia una altra, que actuava encara a nivell molt modest i de la qual ningú no parlava: la Compañía Española de Laminaciones (Celsa), amb fàbrica i domicili a Sant Andreu de la Barca, constituïda el 1967.

A començaments de l'any 1988 el panorama ha canviat rotundament. S'ha creat un important grup siderúrgic al voltant de Celsa. Torras absorbí Alts Forns de Catalunya i ha passat a integrar-se al grup Celsa, que ha pres igualment el control de dues empreses no catalanes: Nueva Montaña Quijano, vinculada al grup del Banco de Santander, i Siderúrgica de Galicia.

El que queda clar és la capacitat de competència que tenen les miniacereries enfront de les grans siderúrgiques integrals, per a la producció de productes «llargs». Es tracta d'instal·lacions modernes, molt mecanitzades, amb una producció que no supera mai el milió de tones anuals, situades al costat de grans centres de consum, i que aprofiten la ferralla com a base dels seus forns elèctrics.

b) *Material de transport i indústria auxiliar de l'automòbil*

Seat és la primera de les empreses automobilístiques instal·lades a l'estat espanyol. Mereix un tractament a part. Però el que no es diu allí és que la seva localització a la Zona Franca de Barcelona fou conseqüència d'una imposició dels italians de la Fiat. El govern espanyol proposà primer Valladolid (on anà Renault al cap de poc), després Cartagena (quan Fiat demanà un port mediterrani), i acceptà a desgana la proposta de Barcelona quan se li féu entendre que la nova fàbrica havia de situar-se en una zona que comptés amb infraestructura industrial.

La política seguida després pel govern espanyol fou la d'una total dispersió de les noves empreses automobilístiques que s'anaren creant. Renault anà a Valladolid, Citroën a Vigo, Peugeot-Talbot a Villaverde (prop de Madrid, a les antigues instal·lacions de Barreiros), General Motors-Opel a Figueruelas (Saragossa), Ford a València. Seat té també instal·lacions a Navarra.

Si s'hagués creat un *Detroit* espanyol, una ciutat que hagués concentrat la indústria automobilística, probablement la indústria auxiliar s'hauria creat al seu entorn. Però la dispersió en facilità el desenvolupament al voltant de la primera creada, que fou Seat. Aquesta indústria auxiliar ven actualment a totes les empreses del ram, i fou en bona part conseqüència d'uns tallers mecànics ja existents. El capital estranger, però, i algunes multinacionals, hi tenen un paper important.

Catalunya, i Barcelona, tenia una important tradició automobilística. Els dos exemples més importants d'aquesta tradició eren la Hispano Suïssa i l'autòdrom de Sitges. Després de la Primera Guerra europea s'instal·là a Barcelona un taller de muntatge d'automòbils de la Ford, a través d'una societat que es deia Ford Motor Ibérica. La guerra acabà amb la participació de la Ford, que seguí amb el nom de Motor Ibérica després, entrant al camp dels tractors i de la maquinària agrícola. Aquesta especialització la portà a les mans de la multinacional canadenca Massey Ferguson, fins que el mal moment financer d'aquesta companyia impulsà la liquidació de les seves participacions exteriors. A finals del 1979, els socis espanyols de Motor buscaren i trobaren la japonesa Nissan, que

s'interessà relativament per l'empresa barcelonina, com a possible plataforma per a la seva expansió per Europa. Nissan prengué una participació minoritària, al costat de les que tenien alguns grans bancs espanyols, creient de bona fe que aquests serien els seus socis. Però els bancs deixaren sols els japonesos, que es trobaren (sense proposar-s'ho) socis majoritaris de la societat, que és ara —lògicament—Nissan Motor Ibèrica. Els japonesos han separat la fàbrica de tractors, que queda a Madrid amb un soci de la mateixa nacionalitat, mentre a Barcelona fabriquen camionetes i vehicles «tot-terreny».

El tercer gran protagonista català de la indústria del motor ha estat Enasa-Pegaso. L'Empresa Nacional d'Autocamiones es constituí després de la guerra i aprofità les instal·lacions de la Hispano Suïssa al barri barceloní de La Sagrera. Però l'intent de desballestament de la indústria catalana portà a la creació d'una nova fàbrica de Pegaso fora de Barcelona i, en aquest cas, prop de Madrid.

El **sector de la motocicleta** mereix un comentari a part. També aquí la tradició industrial catalana era llarga i plena de realitzacions. Aviat es va veure que el món de l'automòbil quedava reservat a unes grans empreses i que poca cosa hi podia fer l'empresa catalana per a competir. Però en canvi, la moto semblava que encaixava molt bé en les possibilitats de l'empresa catalana: la seva construcció no exigia grans capitals, mentre Catalunya tenia els tècnics suficients per fer un bon producte, amb imaginació en el disseny i tecnologia adequada. En un primer moment —els anys cinquanta i seixanta— la moto era el sistema de circulació dels qui no podien comprar cotxe. Després, l'alça del nivell de vida i l'impacte de models com el Seat-600 i el Renault-4x4 desplaçaren les motos i reduïren les noves vendes. Però el *cross* i la competició els donaren un nou impuls.

A finals de la dècada dels anys setanta, Catalunya comptava amb marques ben acreditades, i que exportaven: Montesa, Ossa (antiga fabricant de màquines de projecció), Bultaco (una escissió d'Ossa), Sanglas (amb el seu contracte amb la policia de tràfic), Ducatti (que només tenia una mínima participació de l'empresa italiana), i Derbi. Totes elles eren empreses mitjanes, que fabricaven motocicletes en sèries relativament curtes.

Les motos japoneses s'imposaren, no pas per la seva tecnologia, ni pel seu disseny (una còpia fidel, al començament, d'alguns models europeus), sinó pel seu menor cost i per la seva comercialització. Aprofitant les seves grans xarxes comercials, fabricaren sèries llargues dels seus models i anaren imposant-se en aquells mercats que se'ls obrien. Amb això tallaren el corrent exportador de les motos catalanes cap als Estats Units i Europa. Després crearen fàbriques noves o prengueren el control de les existents.

De tota la sèrie d'empreses catalanes, només queda la marca Derbi com a independent. Montesa és a hores d'ara Honda; Sanglas i Ducatti donaren origen a Yamaha, i Bultaco i Ossa hagueren de liquidar.

El període estudiat inclou els anys de la gran crisi de la indústria automobilística europea i americana, quan les societats que tenen les grans marques presentaren pèrdues enormes als seus balanços, que van fer témer per la seva supervivència: Chrysler hagué de rebre ajuts especials del govern del Estats Units, fet absolutament excepcional en un país de capitalisme liberal; Fiat tancà fàbriques i acomiadà personal a dojo. Són dos exemples.

La crisi afectà també fortament les filials de les multinacionals a l'estat espanyol, i la indústria auxiliar que en ser petita i mitjana empresa tenia menys aguant que la gran. L'any 1981, la producció de vehicles a Catalunya s'havia reduït en un 53 % en relació als fabricats quatre anys abans (*Taula 12.8*, i *Gràfic 12.3*).

La crisi econòmica havia capgirat els hàbits de la població dels països desenvolupats: si la norma havia estat fins aleshores canviar de cotxe cada tres o quatre anys, i tendir a comprar cilindrades més grosses, ara s'imposava el model *compact* als Estats Units, i la petita i mitjana cilindrada a Europa, mentre s'esgotava la vida del cotxe fins a cinc, sis o deu anys. Els alts preus de la gasolina incidiren fortament en aquest comportament.

La recessió és ja història, i el 1984 es comprovà el redreçament de les vendes aquí i arreu del món. S'inicia un nou període d'eufòria i els preus de la gasolina tornen a baixar. Però el panorama d'aquesta indústria és ja molt diferent del d'abans. Les empreses demanen enginyers especialistes en automoció i robòtica, mentre acomiaden tots aquells obrers poc qualificats que no poden ser reciclats. L'automatització juga un paper important a totes les fàbriques. Només les empreses més capitalitzades i més preparades han pogut sobreviure.

c) *Seat*

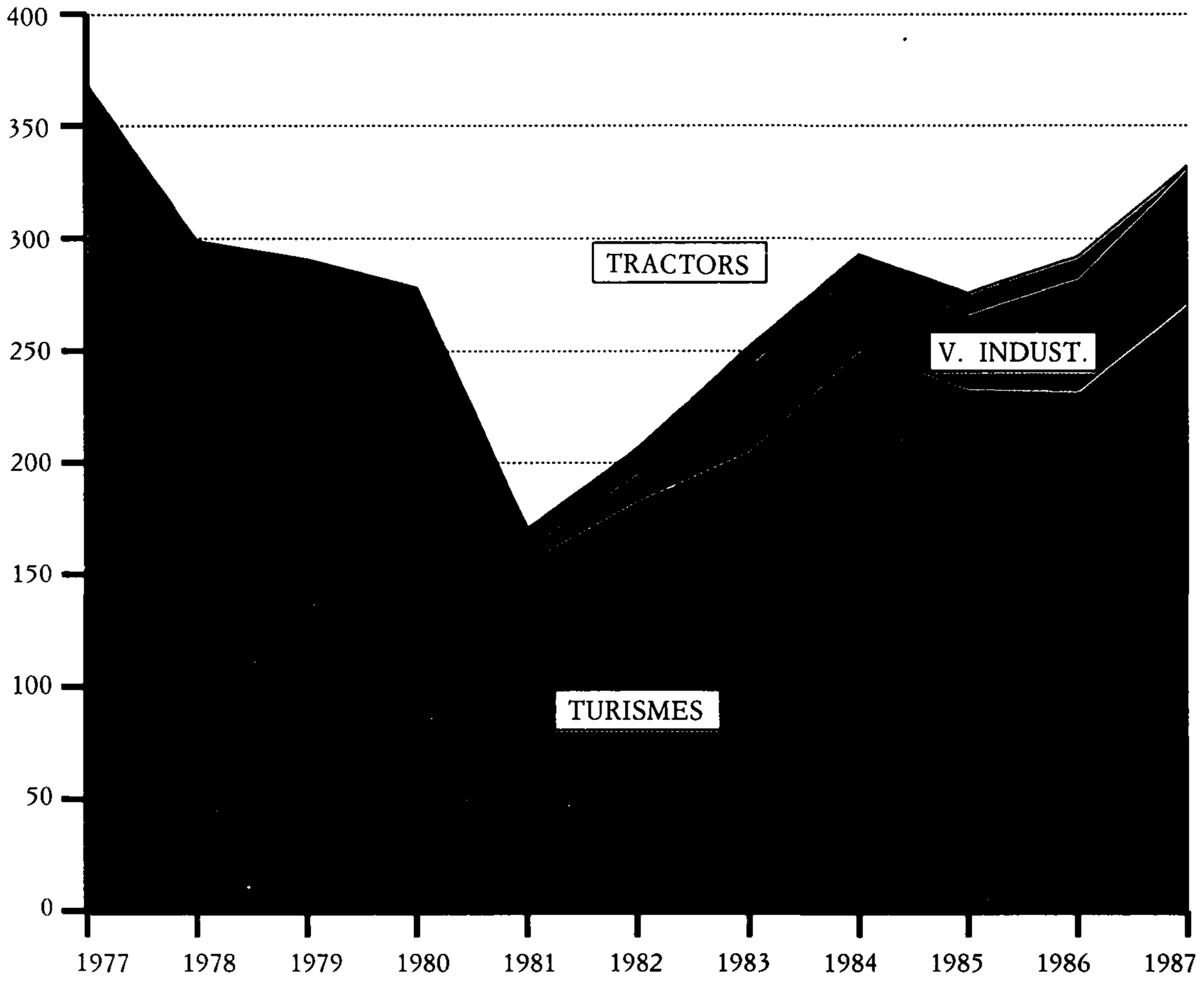
La Seat ha tingut una gran importància per a l'economia catalana. És l'empresa més representativa del fort desenvolupament del sector metal·lúrgic a Cata-

Taula 12.8
PRODUCCIÓ DE VEHICLES
Evolució de la producció de turismes, vehicles industrials i tractors (1977-1987)

Any	*Turismes*	*Veh. industrials*	*Tractors*	*Total*
1977	310.288	35.019	24.144	369.451
1978	252.714	28.019	17.753	298.486
1979	265.619	11.506	12.524	289.649
1980	257.522	10.708	8.761	276.999
1981	157.006	6.014	8.249	172.269
1982	183.805	12.175	11.075	207.055
1983	205.982	38.045	7.726	251.752
1984	251.391	36.930	5.143	293.464
1985	233.720	33.249	8.804	275.773
1986	232.796	49.657	9.260	291.713
1987	271.525	60.000	833	332.358

Font: COCIN, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

Gràfic 12.3
ELS VEHICLES PRODUÏTS A CATALUNYA (1977-1987)

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años,* 1988.

lunya, que s'inicià durant els anys cinquanta. No tan sols pel seu propi volum empresarial i per la força de treball que contractà, sinó perquè al seu voltant es creà i desenvolupà una indústria auxiliar de l'automòbil. Aquesta indústria auxiliar començà treballant per a la Seat, que era en un primer moment l'única indústria que fabricava turismes a Espanya, i que fou la primera responsable de la motorització del país. El 1964 més de la meitat dels turismes que hi havia a les carreteres espanyoles eren Seat, fabricats a la Zona Franca de Barcelona. Després varen aparèixer la Renault i altres empreses de la competència, i la indústria auxiliar de l'automòbil catalana es va posar a treballar també per a elles. La importància de la Seat és per tant doble: per ella mateixa i per l'efecte d'impuls a la creació d'una indústria auxiliar, representada per dotzenes de petites i mitjanes empreses.

La Seat es constituí al voltant d'un grup de bancs espanyols (encapçalats per l'Urquijo), de l'INI, i de la Fiat italiana, que portava la tecnologia, i veia Espanya com un mercat de futur. Cal agrair a l'empresa italiana l'emplaçament de Barcelona, ja que per part dels responsables econòmics del govern franquista hi havia interès en situar-la a d'altres zones. El domicili social s'establí a Madrid, és clar.

Els bancs, l'INI i la Fiat guanyaren molts diners amb les accions de la Seat. Aquestes cotitzaven a les borses espanyoles, i els canvis eren alts i els dividends sucosos. El 1970 l'acció tingué una cotització màxima del 815 % i tothom estava molt content del seu comportament. L'alça dels preus del petroli el 1973 incidí lògicament sobre el sector de l'automòbil i creà una seriosa crisi a l'empresa de Torí.

El 1976, Seat donà pèrdues per primera vegada, mentre la producció de turismes i, sobretot les vendes, baixaven fortament. El 1979 Seat era encara la primera empresa espanyola del sector, però amb una producció inferior als 300.000 vehicles.

Aquest any 1979, Fiat arribà a un acord amb l'INI, que preveia una forta ampliació de capital, coberta per l'empresa italiana (38 %), per l'INI (37 %) i pels bancs fundadors. Com que les accions cotitzaven per sota la par, no semblava possible obtenir finançament al mercat de capitals: Fiat acceptaria la responsabilitat de la gestió.

Per diverses raons, no massa aclarides, el projecte fracassà: Fiat estava tancant fàbriques i acomiadant personal, l'INI exigí molt a l'empresa italiana, i els bancs espanyols només pensaven a vendre la seva participació i no augmentar-la. El resultat fou una empresa amb vint-i-dos mil treballadors, amb dos centres principals de producció —a Barcelona i a Landaben (Navarra)— amb fortes pèrdues, desassistida tecnològicament i comercialment, i en mans de l'INI que el 1980 tenia la majoria del capital. El 1981 les relacions amb la Fiat es trencaren del tot, els italians vengueren les seves accions i l'INI es trobà amb el 80 % del capital.

L'única sortida per a la Seat era l'acord amb una altra empresa del sector de l'automòbil, un sector cada cop més concentrat i en plena crisi mundial de vendes en aquell moment. El principal al·licient que podia proporcionar Seat era la seva forta implantació a Espanya, i uns canals d'exportació que havien tingut la seva importància. L'INI ja tenia el problema d'Enasa per resoldre, però el de Seat era més urgent.

El 1982 s'inicià el festeig seriós amb la multinacional alemanya Volkswagen, a través d'un acord comercial i de transferència de tecnologia. Seat prengué l'exclusiva a Espanya de la representació i venda de vehicles importats Volkswagen i Audi, al mateix temps que es comprometia a fabricar models de l'empresa alemanya, destinats al mercat interior i a l'exportació. Evidentment, era un primer pas: els alemanys volien conèixer l'empresa de dins, mentre l'INI acceptava aquest camí progressiu d'apropament.

Les relacions duraren quatre anys, amb Seat acumulant pèrdues a càrrec de l'INI. Finalment, els alemanys acceptaren comprar el 75 % del capital de Seat, prèviament sanejat de pèrdues anteriors, amb el compromís de comprar el 25 % restant abans de 1990. D'aquesta forma, la situació de Seat quedava consolidada, i el seu futur immediat aclarit.

La primera decisió de Volkswagen, com a nou propietari de Seat, fou el trasllat del domicili social de Madrid a Barcelona, i el tancament de les oficines de Madrid. A finals de 1987 encara no estava resolt si els alemanys potenciarien el centre de la Zona Franca de Barcelona —de lloguer—, el de Martorell o el de Landaben, però és evident que el centre polític de la nova filial de Wolkswagen és ara Barcelona.

d) *L'electrònica de consum*

Parlar d'electrònica el 1977 era fer referència a laboratoris i processos d'investigació, més que no pas a un sector industrial. Els pioners, però, foren algunes empreses catalanes, no sempre afortunades.

En el camp de la informàtica cal destacar la constitució, l'any 1963, de Telesincro, S. A., una empresa que es proposava desenvolupar una tecnologia pròpia. L'empresa, que comptava amb el suport financer

de Banca Catalana i tenia com a President Joan Majó, futur ministre d'Indústria, llançà al mercat el seu miniordenador Factor el 1967. Cinc anys després el Factor era el tercer pel que fa a vendes, dintre del territori espanyol, després de Philips i de NCR. Però el 1976, Telesincro acceptà que no podia seguir sol un camí que es veia en mans de poques i grans multinacionals. Primerament es feu càrrec de Telesincro una empresa de l'INI —Secoinsa—, que s'havia creat el 1975 amb la participació de la Companyia Telefònica i de la japonesa Fujitsu. Després, Telesincro va entrar a l'òrbita de la multinacional francesa Bull.

La Compañía de Electrónica y Comunicaciones, S. A. (Cecsa) era una obra d'Enric Massó, un enginyer, que fou alcalde de Barcelona, i que havia treballat als Estats Units. Cecsa fou la primera empresa íntegrament espanyola que fabricà televisors en color, comptant amb el suport d'Electrónica Básica (Elbasa), una participada que construïa circuits integrats. L'empresa fracassà en el seu projecte, segurament massa ambiciós, tot i que alguna de les seves filials ha seguit, i en bon estat de salut.

Piher, S. A. era una empresa de Badalona que inicià la fabricació de resistències i de condensadors, per passar després a la de semiconductors. En una primera fase d'expansió arribà a competir amb els mateixos americans amb una fàbrica prop de Boston. També aquí arribà el fracàs de les grans aspiracions de l'empresa.

Inter era la clàssica empresa espanyola, constructora de ràdios, constituïda en acabar la guerra civil, i que passà a la construcció de televisors en blanc i negre, comptant amb els recursos d'una societat familiar. L'arribada del color fou definitiva per a totes aquestes empreses mitjanes, molt abundants durant la dècada dels seixanta a Catalunya i a Espanya. La tecnologia del blanc i negre era relativament senzilla, però la del color només estava a l'abast de les grans empreses amb possibilitats d'invertir en la investigació. Inter s'associà primer amb una empresa alemanya per vendre finalment, el 1977, el 100 % de les seves accions a Grundig, una de les grans empreses europees del moment. Les dificultats del sector queden en evidència si tenim en compte que la mateixa Grundig hagué de cedir una part de les accions i el control de la societat al cap d'uns anys a l'holandesa Philips, una de les poques empreses del món que encara planta cara a les multinacionals japoneses.

Certament, l'any 1987 el panorama mundial de l'electrònica de consum està dominat per **empreses japoneses**. Aquestes empreses començaren a fabricar i a exportar des del seu país estant, però l'aparició de barreres aranzelàries i la implantació de sistemes proteccionistes les obligà a sortir de casa seva i a crear filials a l'exterior, des d'on continuar la seva obra de domini industrial en el camp de productes que s'identifiquen amb el progrés tecnològic d'aquests darrers anys: televisors en color, vídeos, equips d'alta fidelitat, i tota la indústria auxiliar d'aquesta gamma.

En el període de 1977 al 1987, les grans empreses japoneses de l'electrònica de consum s'instal·len a Catalunya i desenvolupen aquí els seus productes, adreçats en primer lloc al mercat interior espanyol, però comptant també amb l'exportació. Són Sony, Sanyo i Matsushita, en primer terme, acompanyades d'altres empreses com Sharp i Pioneer. Les empreses japoneses que han vingut a fer indústria a Espanya, s'han instal·lat sempre a Catalunya, mentre que aquelles que pretenen només comercialitzar productes importats se'n van també sense discussió a Madrid.

Dues de les tres grans empreses comencen amb empreses mixtes, en les quals hi participen accionistes espanyols: Sony i Sanyo. És una bona manera de conèixer el mercat i d'estudiar les possibilitats. Quan aquestes es confirmen, el paper de la multinacional augmenta i la seva participació en el capital també. Sony ja no té altres socis, però Sanyo els ha mantingut. La tercera, Matsushita, inicià la seva actuació amb una fàbrica a Celrà que fabricava aspiradores per a la llar, passant després als ja tradicionals productes de l'electrònica de consum, utilitzant el nom comercial de National o Panasonic.

4. LA INDÚSTRIA QUÍMICA

La indústria química catalana també s'ha vist amb cor de superar el pes del sector tèxtil. És ara el segon sector industrial, després del metal·lúrgic.

El paper de les multinacionals ha estat fonamental, ja que són elles les que han fet les grans inversions i les que han ocupat el món de la química bàsica, amb poques excepcions. Això no vol dir que no hagin entrat en la química de consum, perquè també ho han fet.

Les grans empreses químiques són totes a Catalunya, i totes amb política d'expansió. Cal recordar que la seva estada a Catalunya és superior al mig segle en molts casos. Hoechst, Bayer, Basf, Sandoz, i Ciba-Geigy vingueren a Catalunya a vendre colorants als fabricants tèxtils catalans. A hores d'ara el

colorant és un producte totalment secundari en el conjunt de les vendes.

La química també ha passat la seva crisi particular. Una part important de la seva producció té alguna cosa a veure amb productes derivats del petroli, i l'alça del 1973 i del 1979 incidí sobre les vendes i els resultats. Les tres grans químiques alemanyes, l'ICI britànica i les empreses suïsses tingueren uns quants exercicis en els quals lluïen uns resultats negatius. Totes elles s'han refet i estan en una nova etapa expansiva, amb les alemanyes al capdavant.

Al grup de les grans empreses químiques només hi ha dues representants catalanes al costat de les estrangeres i de les espanyoles: Cros (de la qual parlarem més endavant) i la Societat Espanyola de Carburs Metàl·lics. Són molt nombroses en canvi, les empreses catalanes petites i mitjanes, amb una dedicació especialitzada. Destaquen entre d'altres Antoni Puig, S. A. (perfumeria), Antonio Gallardo (farmàcia), Camp S. A. (detergents), i Indústries Titán (pintures). El seu nombre era molt superior fa uns anys, però la crisi econòmica i les bones ofertes n'han fet desaparèixer moltes. Les que es mantenen és perquè són competitives i guanyen diners, però també perquè han rebutjat nombroses i repetides ofertes de venda de les grans multinacionals. Hi destaquen les empreses definides com de química «fina», amb productes de molt valor afegit. Com que moltes estadístiques s'aturen al 1985 (especialment les de la *Renta Nacional* del Banco de Bilbao), això no ens permet apreciar el fort creixement dels últims anys, ben visible, però encara no quantificat. Les sèries estadístiques tenen per tant una importància relativa, ja que recullen tots els anys dolents i només el començament de la recuperació econòmica *(Taula 12.9).*

Un altre tema tractat a part és el del polígon químic de Tarragona, la realització industrial més important dels darrers anys en aquest sector a nivell de l'Estat espanyol. El segon polígon en importància és segurament el creat per l'empresa Solvay a Martorell, un centre de producció de materials i transformats plàstics.

a) *El polígon químic de Tarragona*

El polígon de Tarragona és actualment el primer centre químic de l'estat espanyol; concretament, petroquímic. Ha estat creat en ben pocs anys i en una comarca —el Tarragonès— que no comptava amb indústria, ni tenia tradició industrial.

El procés d'industrialització començà a Tarragona el 1958 gràcies a una iniciativa municipal, que impulsà la creació d'una sèrie de polígons al voltant de la ciutat. Entre 1958 i 1965 s'hi instal·laren una sèrie d'indústries ben diverses, tant pel seu volum com per les seves activitats. La majoria pertanyien al sector del metall, acompanyades per empreses papereres, alimentàries, tèxtils i químiques.

L'especialització química sembla estar vinculada, políticament, a l'etapa del ministre d'Indústria Gregorio López Bravo (1962-1969), el qual recomanà a diverses empreses d'aquest sector la localització tarragonina. Aquesta estava ben comunicada amb Bar-

Taula 12.9
LA PRODUCCIÓ DE LES INDÚSTRIES QUÍMIQUES
Valor total, valor afegit brut en milers de milions de pessetes i llocs de treball
(1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	366	366	109	104.964
1979	489	352	124	98.238
1981	739	399	164	94.653
1983	611	260	162	59.546
1985	777	273	200	58.249

* A partir de 1983, la classificació *Indústries químiques* es converteix en *Productes químics (Ind. químiques, Transformats del cautxú i de matèries plàstiques).*

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

celona, un gran centre de consum, i tenia un port amb els seus serveis a l'abast. L'etapa de la petroquímica començà el 1966 amb la instal·lació de la refineria d'asfalts d'Asesa.

Catalunya era aleshores el primer consumidor espanyol de productes petrolífers, la capital de la indústria química transformadora espanyola, però no comptava amb cap refineria de petroli cru, ni amb plantes de *cracking*, que permeten transformar determinades fraccions del petroli en primeres matèries químiques bàsiques, com l'etilè, el propilè, etc.

Hi havia una lògica en el fet de predicar la unió d'una refineria amb la instal·lació d'un complex petroquímic, seguint el cicle de producció industrial que reflecteix el *Gràfic 12.4.*

De fet, les primeres empreses químiques s'instal·laren a Tarragona amb l'esperança de comptar amb la que seria la darrera refineria construïda a Espanya. L'Ajuntament de Tarragona recolzà la idea i hi hagué un fet nou que donà suport al projecte: el descobriment del petroli del Delta i la seva explotació industrial, que s'inicià el 1973.

El 1974 es constituí la societat Empresa Nacional de Petróleos de Tarragona, amb participació majoritària de l'INI, que pocs anys després s'integraria a l'Empresa Nacional de Petróleos. La refineria s'instal·là al municipi de La Pobla de Mafumet, donades les protestes dels empresaris del sector turístic, que consideraven incompatible el seu servei amb una refineria. L'anunci de la seva instal·lació i la seva posada en marxa estimulà la creació de noves empreses *(Taula 12.10).*

Amb la presència de les tres grans empreses químiques alemanyes —Hoechst, Bayer i Basf—, de l'americana Dow Chemical i del sector públic espanyol, es consolidava el polígon de Tarragona, que comptava ja amb un moll especial per rebre directament el petroli cru dels vaixells petroliers, amb l'autopista Barcelona-València-Saragossa, i amb els serveis de la Renfe.

El polígon de Tarragona no ha estat un gran creador de llocs de treball. Es tracta d'instal·lacions molt automatitzades, que no necessiten gairebé mà d'obra. Les inversions, en canvi, han estat molt importants.

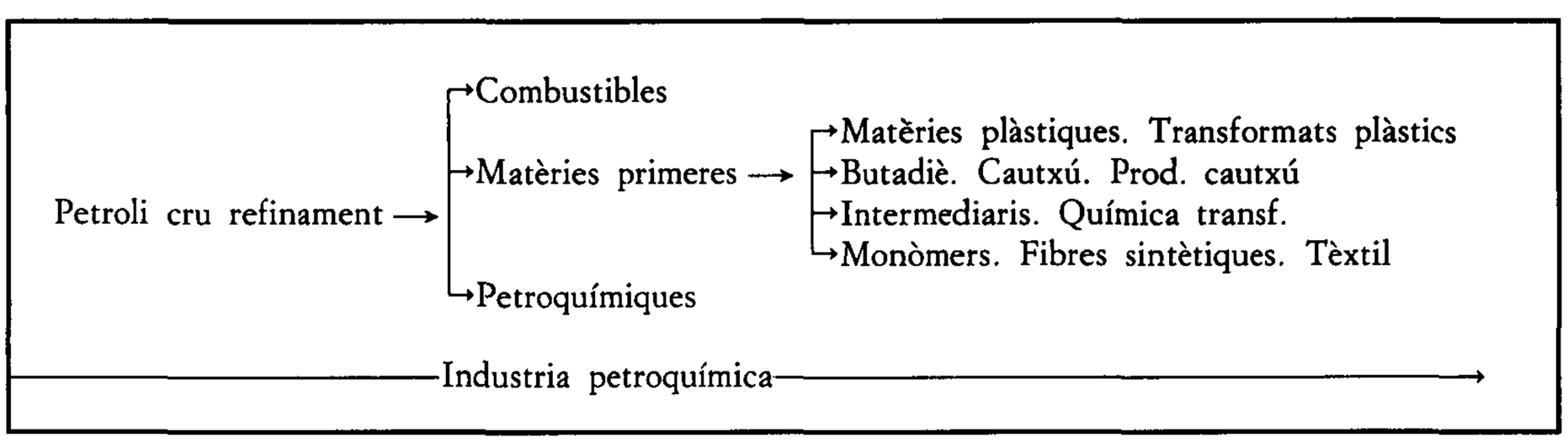
Els dos grans problemes del polígon han estat l'aigua i les relacions amb el sector turístic. El problema de l'aigua no es resoldrà fins que l'any 1989 —previsiblement— no arribi l'aigua de l'Ebre en l'anomenat minitransvasament. La manca d'aigua ha creat problemes gravíssims a les indústries instal·lades, però també a la població de la comarca, que ha vist com l'enèrgic ús de les bombes d'aigua i la perforació de pous ha fet arribar l'aigua salada a les aixetes de les cases.

El segon problema és, i serà, el del delicat equilibri entre una indústria pesada i la zona turística de Salou, de gran importància també per a la comarca. No sempre són facils les relacions entre platges i desembarcament de petroli, hotels i fums de fàbriques, càmpings i transports de productes inflamables, zona industrial i zona urbana.

b) *La Cros*

Cros ha estat sempre la «gran» empresa química catalana. Amb quasi dos-cents anys d'existència, l'empresa del Passeig de Gràcia de Barcelona és la gran empresa química que ha donat el país. A comen-

Gràfic 12.4
CICLE DE PRODUCCIÓ INDUSTRIAL PETROQUÍMIC

Font: Jordi Rosell, *El procés d'industrialització de Tarragona (1958-1979),* Banca Catalana, març de 1984.

Taula 12.10
EMPRESES DEL COMPLEX PETROQUÍMIC DE TARRAGONA
(31-XII-1983)

Inici	*Empresa*	*Localització*	*Estructura del capital*
1966	ASESA	Tarragona	50 % CEPSA/50 % CAMPSA
1967	DOM CHEMICAL IB.	Tarragona	98 % DOM CHEMICAL CO. (EEUU)
1967	IQA	Tarragona	33 % UERT/33 % SHELL (NL-GB) 33 % HOESCHST AG (RFA)
1969	BASF ESPAÑOLA	Tarragona	100 % BASF AG (RFA)
1970	EIASA	Vila-Seca	100 % capital privat espanyol
1971	BAYER HISPANIA	Tarragona	100 % BAYER AG (RFA)
1972	AISCONDEL	Vila-Seca	100 % capital privat espanyol
1972	CMG	Tarragona	33 % CARBUROS/66 % HOECHST
1974	HOESCHST IBÉRICA	Tarragona	100 % HOECHST (RFA)
1974	EMP	La Pobla de Mafumet	100 % INH
1974	UERT	Tarragona	100 % capital privat espanyol
1976	CALATRAVA	El Morell	55 % EMP/45 % PHILIPPS (EEUU)
1977	TAQSA	Reus	100 % HOECHST AG (RFA)
1977	PAULAR	El Morell	100 % EMP
1979	ALCUDIA	El Morell	100 % EMP

Font: Jordi Rosell, *El procés d'industrialització de Tarragona (1958-79).* Banca Catalana, 1984.

çaments del segle xx es constituí la societat anònima que prengué el nom del seu fundador —fill de Montpeller— i la Cros, S.A. ha estat sempre un dels pivots de la Borsa de Barcelona.

El camp tradicional de la Cros ha estat el dels fertilitzants agrícoles i, per tant, la seva evolució s'ha vist fortament condicionada per la situació de l'agricultura espanyola, ja que Cros ha treballat sempre per al mercat interior. Quan no plovia i la collita era pobra, els administradors de Cros ja sabien que els tocaria el rebre. La dependència de la pagesia espanyola era excessiva.

Potser per això, Cros optà per la diversificació de la seva producció, però sempre dintre del ram químic, si es tractava d'activitat industrial, o bé complementària, com podia ser la producció d'electricitat, el transport marítim, la propietat immobiliària o la mineria. Al conjunt d'empreses del grup hi trobem uns laboratoris farmacèutics (Doctor Andreu, S.A.), una productora d'energia hidroelèctrica (Electro Metalúrgica del Ebro, S.A.), mines de carbó (Combustibles de Fabero, S.A.), etc.

El 1968, l'empresa barcelonina experimentà la primera gran sorpresa de la seva història. El grup grecitalià Livanos-De Nora comprà el 30 % de la societat, pagant les accions al 200 % aproximadament. El nou accionista, però, no trigà a vendre-les. El 1972 es féu pública la venda, i l'entrada a la societat del Banco de Santander amb un 22 % del capital.

L'opció de venda de les accions del grup Livanos-De Nora era a les mans d'un Banc industrial català (Bankunion). Bankunion buscà la participació d'un altre dels seus col·legues i competidors (el Banc Industrial de Catalunya), però aquest trobà l'oposició frontal del President de Cros, Josep Maria Bultó. Les accions del grup estranger anaren en la seva majoria al Banco de Santander, mentre Bankunion hi tenia una participació del 6 o del 7 %.

L'any 1972 Cros tenia un accionariat força representatiu del que eren aleshores les grans empreses industrials catalanes. Al seu capital hi havia la participació bancària del Banco de Santander, amb el 22 %, la de Bankunion amb el 7 %, la del Banco Español de Crédito amb el 7 %, la del Banco Ibérico-Grupo Fierro amb el 3,5 %, i la del Banco Hispano-Americano amb el 3 %.

Les participacions dels altres bancs eren conseqüència en bona part de les herències que la gran banca espanyola havia trobat en adquirir i absorbir alguns bancs catalans.

Un banc com el de Santander s'interessava per la participació de Cros, pensant en la rendibilitat de les seves accions, en una possible plusvàlua si volia vendre-les, i en la compensació comercial del moviment del compte de l'empresa. Concretament, una de les primeres coses que va fer el Banco de Santander en prendre possessió del seu paquet d'accions, fou donar ordre als directius que el 80 % del movi-

ment comercial fos dirigit o encarrilat pel seu banc. La política industrial de l'empresa no els interessava especialment, mentre es fessin beneficis.

Però la crisi econòmica arribà aviat a Espanya i a la Cros. El darrer dividend que pagà fou el que correspon a l'any 1976. El 1977, el President de la Cros ocupà per desgràcia la primera pàgina dels diaris, com a conseqüència del seu brutal assassinat amb un explosiu adherit al pit.

El 1977 començà un llarg calvari per a la Cros, del qual semblava que no se'n sortiria: fortes pèrdues anuals, tancament obligat de fàbriques, cotitzacions mínimes a la borsa. El 1982 es vengueren accions al 17 % del seu valor nominal.

Però està comprovat que quan les empreses tenen un bon fons de comerç, han de saber encaixar i esperar més bons temps. La fi de la crisi econòmica suposà per a la Cros, no tan sols la recuperació de la demanda, sinó també —per exemple— la revaloració dels terrenys que havien ocupat abans les seves fàbriques.

El 1982, el govern posà en marxa un Plan Nacional de Fertilizantes per racionalitzar aquesta producció. Les grans empreses productores eren tres: una pública (Enfersa) i dues de privades (Explosivos Río Tinto i Cros). Explosivos Río Tinto i Cros participaven ja al 50 % a l'empresa Fosfórico Español. Les dues empreses privades havien d'adjudicar-se i integrar altres empreses espanyoles de segon nivell de producció. I no es posaven massa d'acord.

Els bancs espanyols havien anat abandonant Cros, a poc a poc, tot i mantenint llocs al Consell, que és una tàctica poc ètica, però molt utilitzada per la gran banca espanyola. Quedava el Santander amb un paquet d'una certa importància, que es vengué el 1978 a la paperera Torras Hostench, S. A., plataforma espanyola del grup àrab KIO (Kuwait Investment Office).

Amb l'entrada de Torras Hostench-KIO a Cros es creà una especulació enorme sobre les seves accions a Borsa. Si el 31 de desembre de 1986 una acció de Cros valia 752 pessetes, un any més tard en valia 6.000.

A finals de 1987, els nous interessos àrabs a Cros patrocinaren una ampliació, que suposava doblar el capital nominal de Cros, però amb una prima d'emissió del 600 %. Torras Hostench es comprometia a subscriure totes les accions que quedessin lliures. Aquesta operació suposava aportar 50.000 milions de pessetes a Cros.

Torras Hostench-KIO havia agafat també una important participació a la competència de Cros, o sigui a Explosivos Río Tinto, que sortia d'una dificilíssima situació financera. Però així com els executius de Torras congeniaren fàcilment amb els de Cros, toparen directament amb Escondrillas, el President d'Explosivos, un home col·locat pel ministre d'Indústria (Solchaga) i que havia fet una important labor de sanejament de l'empresa.

Els interessos àrabs podien decidir la lluita entre Cros i Explosivos al mercat espanyol de fertilitzants. I ho feren, fent costat a Cros i donant als seus representants el pes de les seves accions a la companyia de Madrid. L'any 1987 fou un any en què la força de les accions, capitanejada per KIO, es veié impotent per compensar la forta política d'Escondrillas i el seu grup d'executius, que no tenien accions de la mateixa empresa, però que utilitzaren arguments de tota mena per mantenir el seu predomini a Explosivos. Croissier, ministre d'Indústria, féu costat a KIO-Torras Hostench-Cros amb el seu projecte de desenvolupament químic i petroquímic, mentre Escondrillas trobava el suport del ministre de Defensa (Narcís Serra), poc amic dels representants de KIO a Espanya, i preocupat per les empreses que té Explosivos al camp de la defensa. Solchaga, ara ministre d'Economia i Hisenda, i promotor d'Escondrillas, decidirà la lluita a favor de Cros. Però la fusió de les dues empreses n'ha creat una de nova, amb domicili a Barcelona però amb els serveis centrals a Madrid: és previsible la pèrdua de poder de la que havia estat la «vella» Cros, i de la seva catalanitat.

5. EL SECTOR ALIMENTARI

L'evolució del sector de la indústria alimentària expressa, potser com cap altre, l'increment de la qualitat de vida en un context urbà i d'especialització de la producció agrícola.

El pagès vivia abans fent un gran esforç d'autosuficiència: pastava i coïa el pa, engreixava els porcs destinats a ser menjats pels seus propietaris, plantava les patates, hortalisses i verdures pensant abans que res en el propi consum. El ciutadà confiava en un sistema de comercialització dels productes agrícoles que limités el paper dels intermediaris i reduís el cost dels productes naturals del camp, es tractés de llet, de carn o de vi.

Els països desenvolupats —i Catalunya n'és un— han reduït fortament la seva població ocupada a l'agricultura i han buscat el màxim rendiment d'aquesta, a través de la mecanització, la selecció i l'especialització. El pagès pensa en el mercat i no en el seu

consum. L'agricultor conreua aquells productes que li són més rendibles al mercat i aquells en què és més competitiu.

La millora del nivell de vida és en bona part una millora del règim alimentari. No es tracta ja de menjar per viure, sinó d'un menjar de més qualitat i més atractiu. Un dels components de la nova demanda alimentària suposa l'aparició i desenvolupament d'indústries alimentàries transformadores o simplement distribuïdores. Però sobretot, transformadores, ja que l'aliment natural pur només es pot consumir al costat del lloc de producció. Altrament intervenen indústries de conservació o transformació que ens apropen el producte, però havent rebut prèviament un tractament industrial. El vi és un producte artificial, la fruita ens arriba sovint després de passar una temporada en cambres frigorífiques, la llet ha rebut un tractament específic, etc., etc.

Una alça del nivell de vida pot ser aplicada i distribuïda de forma molt diversa. En general, però, s'ha optat per una millora en la quantitat o qualitat dels aliments, més que per una millora en el vestir, per exemple. I aquesta és una explicació del creixement constant i real de la indústria alimentària a Catalunya *(Taula 12.11).*

Catalunya ha estat un país que ha tingut sempre una greu insuficiència alimentària. Catalunya és un país importador d'aliments. Si es considerés que la indústria alimentària ha de ser paral·lela a la producció agrària, la indústria catalana tindria un nivell inferior al que té. Algunes vegades, però, això ha estat veritat: Catalunya no ha creat mai una gran empresa de galetes, per exemple, que s'han constituït a les zones cerealístiques espanyoles, preferentment.

El fort increment de la ramaderia sí que ha tingut una repercussió directa sobre la indústria alimentària, sobretot pel que fa referència al bestiar porcí i a l'aviram. Però recordem el paper important dels escorxadors catalans, que maten bestiar procedent de fora de Catalunya, i que pot anar directament a la indústria transformadora.

La fruita —un producte en alça durant aquests darrers anys— ha impulsat la creació d'una xarxa de cambres frigorífiques. No fa molts anys, la part de la collita que no era venuda i consumida inmediatament anava a parar als camions de les empreses murcianes, que feien confitura. Ara el període de consum d'una determinada fruita ha augmentat fortament, gràcies a les mencionades cambres, sense pèrdua de gust ni de valor nutritiu.

Nestlé, la multinacional de l'alimentació

La societat suïssa Nestlé era fins fa ben poc la primera multinacional a Catalunya pel volum de les seves vendes. Si ara ha perdut aquell lloc és perquè una empresa de l'INI —Seat— ha estat venuda a la Wolkswagen alemanya. No obstant això, amb uns 119.000 milions de pessetes de facturació el 1987, continua superant empreses com Nissan Motor Ibérica (100.000 milions, aproximadament, el mateix any). La venda de les seves xocolates, cafès solubles i altres productes alimentaris supera les dels vehicles de transport de l'empresa japonesa i queda molt per sobre de les vendes de la primera química catalana, Cros.

La política de Nestlé a l'estat espanyol, durant els anys que corresponen a aquest estudi, és un clar exemple de l'expansió de moltes multinacionals a casa

Taula 12.11
LA PRODUCCIÓ DEL SECTOR ALIMENTARI
Valor total i valor afegit brut en milers de milions de pessetes i llocs de treball (1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	198	198	56	71.314
1979	299	215	86	69.600
1981	420	227	120	68.606
1983	682	290	191	69.263
1985	853	299	225	70.004

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

nostra. L'expansió no la realitzen tan sols per increment dels seus productes, vells o nous, sinó gràcies sobretot a la compra de negocis en marxa, que multipliquen així les seves vendes. La política d'expansió de Nestlé, dintre d'Espanya, és d'altra banda paral·lela a la que realitza la casa matriu a nivell mundial i, especialment, a Europa i els Estats Units.

Nestlé és una multinacional que ha fugit fins ara de la creació de conglomerats d'empreses que pertanyen a diversos sectors. Nestlé s'ha definit sempre com una empresa del ram alimentari i s'ha mantingut relativament fidel a aquest principi. Relativament, perquè les seves participacions a la francesa L'Oréal (cosmètics) o a Laboratoris Alcon (productes farmacèutics) l'allunyen del seu sector bàsic. També cal dir que la taca d'oli de Nestlé s'ha estès a la restauració i a les aigües minerals, que són activitats que estan a la franja de les seves originals, i que d'aquí poden passar a compartiments veïns.

Nestlé, per altra part, s'ha negat fins ara a entrar a la producció de matèries primeres. Les úniques participacions que té en aquest camp són per a camps d'experimentació agrícola, i no pretén cobrir tot el cicle alimentari, sinó tan sols el de producció i, una mica, el de consum.

L'empresa suïssa entrà a Espanya per Santander, atreta per la ramaderia de Cantàbria i la seva llet. Però aviat —1920—instal·là a Barcelona el seu centre d'actuació, ja que la indústria alimentària espanyola estava majoritàriament a la capital catalana. El seu domicili social és actualment a Esplugues del Llobregat.

Derivados Lácteos-Camy, Massanés i Grau, Cafés La Estrella, Brasilia, Findus, Maggi, Libby, són alguns dels noms de les empreses integrades o absorbides. El 1983 la casa mare comprà una multinacional californiana, Carnation, que tenia el control d'Indústries Solís, una empresa catalana especialitzada en sucs de tomàquet, aliments en llauna i menjar per a gats i gossos. Tenen igualment una participació del 50 % a Granja Castelló, de Mollerussa (Leche El Castillo) *(Gràfic 12.5).*

La multinacional és un cas bastant excepcional en el sentit que els executius no suïssos no toquen sostre al seu país respectiu, sinó que tenen opció a ocupar un càrrec als més alts nivells de la societat. Un membre del Consell d'Administració de Nestlé és valencià i hi ha dos catalans al seu Consell Executiu. Això sí, els estatuts de Nestlé exigeixen que la majoria de les accions estiguin en mans de ciutadans suïssos.

6. PAPER, ARTS GRÀFIQUES I EDICIÓ

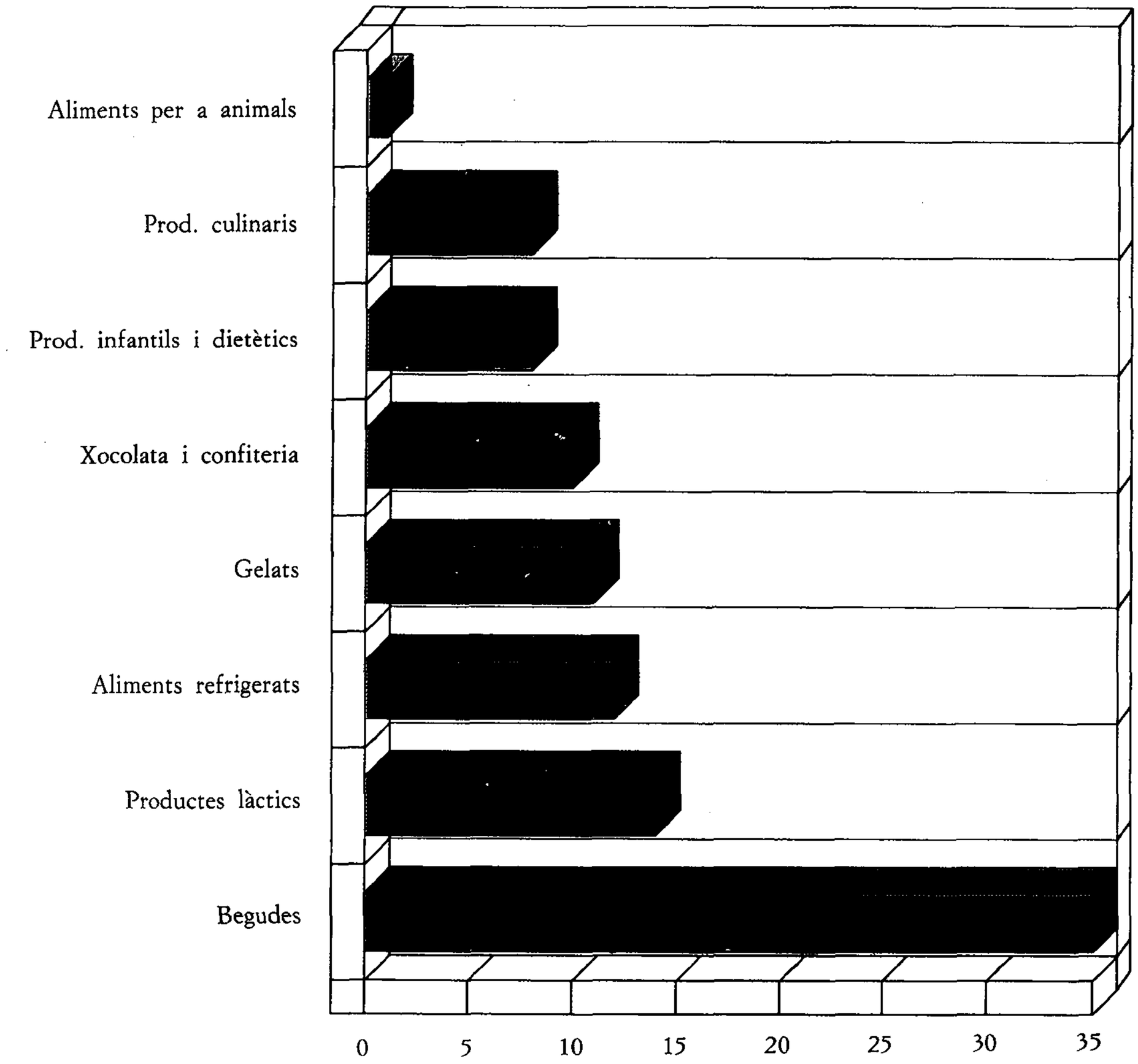
El cicle econòmic del paper és clar: comença amb una indústria que fa la pasta i confecciona el paper en totes les seves formes. Després, uns industrials d'arts gràfiques incorporen la lletra o el dibuix al paper i enquadernen. Finalment, uns empresaris de l'edició —no industrials—programen unes publicacions, i prenen el risc del cost i de la venda del producte acabat.

El cicle és clar, però inclou, com a mínim, dos grups d'empreses totalment diferents: les papereres i les d'arts gràfiques, que a vegades són editores i a vegades no. Els dos grups no acostumen a barrejarse i, a més, solen tenir una trajectòria econòmica ben diversa. Amb la crisi industrial, una bona part de les papereres presentaren suspensió de pagaments o es liquidaren, mentre la majoria d'editorials anaven fent el seu camí, més o menys normal. Les papereres no acostumen a imprimir o a editar, i les indústries impressores o editores no tenen cap relació amb les que fabriquen el paper que utilitzen. És amb aquesta observació prèvia que cal mirar els indicadors econòmics *(Taula 12.12).* Catalunya té tres centres tradicionals paperers: Capellades, Gironès-Garrotxa i La Riba. El primer i el segon són els que han mantingut un fort desenvolupament, amb una gran empresa al Gironès (Torras Hostench) i empreses petites i mitjanes a la zona de Capellades.

El cas de Torras Hostench és sorprenent, ja que passa en pocs anys de la suspensió de pagaments a un moment de gran capital i potencial econòmic. Al marge del canvi de conjuntura, hi ha l'entrada a Torras del grup àrab KIO (Kuwait Investment Office), que pren una participació propera al 50 % del seu capital, integra d'altres empreses papereres en la seva òrbita i disposa d'ella com a *holding* financer a d'altres operacions inversores a Catalunya i a la resta de l'Estat.

Al sector de les arts gràfiques i de l'edició, cal esmentar l'aparició i creixement del grup alemany Bertelsmann, que és el primer grup mundial en el camp de les comunicacions (llibres, revistes, televisió, discos). El 1987, Bertelsmann controla editorials (Plaza i Janés, Club de Lectors) i empreses d'arts gràfiques (Printer, Eurohueco). Fins fa pocs anys, aquest era un sector reservat a les empreses del país, però Bertelsmann ja no és l'excepció. La seva entrada a Plaza i Janés (la seva primera inversió) fou conseqüència d'unes vagues salvatges, en el moment de la transició a la democràcia, que espantaren els propietaris, però no la multinacional. Barcelona continua essent la capi-

Gràfic 12.5
PRINCIPALS DIVISIONS DE NESTLÉ-ESPANYA (1987)

Font: *Fomento de la Producción*, 1988.

Taula 12.12
LA PRODUCCIÓ DEL PAPER, LES ARTS GRÀFIQUES I L'EDICIÓ
Valor total i valor afegit en milers de milions de pessetes i llocs de treball (1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	84	84	41	51.784
1979	137	99	68	47.471
1981	223	120	106	47.769
1983	251	107	103	47.022
1985	332	117	129	45.558

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

tal de la producció editorial en català i en castellà. L'exportació de llibres a l'Amèrica Llatina va passar per uns moments molt dolents quan aquells països suspengueren pagaments de forma quasi unànime, però el flux d'exportacions es manté a bon nivell aquests darrers anys.

7. CONSTRUCCIÓ I OBRES PÚBLIQUES

Aquest ha estat un dels sectors més castigats durant el període que estudiem. A la majoria dels indicadors econòmics presentats es troba un descens continuat des de l'any 1977 fins el 1985.

Les estadístiques sobre el sector són molt abundants, però no coincidents en les xifres, ja que el mètode usat és diferent o utilitzen diversos criteris a l'hora de definir el que volen dir. Però hi ha dues sèries que no admeten discussió: la població activa ocupada i el consum de ciment. La sèrie sobre la població activa ens indica el que fou l'activitat més afectada per l'atur, en part per la crisi i en part també perquè fou aquella en què la mecanització del procés industrial tingué un major impacte. L'estadística sobre el consum de ciment ens indica la utilització del material bàsic per a la construcció *(Taula 12.13)*.

Tant en un cas com en l'altre, l'any 1985 és quan es toca fons. El consum de ciment havia baixat en un 48 % des del 1977, i la població activa ocupada havia quedat reduïda al 50,5 % del que era vuit anys abans.

L'únic indicador que no segueix aquesta línia és el que fa referència a la licitació d'obres públiques a Catalunya. Però és lògic que sigui així, perquè el sector públic està obligat a jugar fort en els sectors més deprimits, mentre que l'empresa privada només es pot moure quan hi ha una demanda rendible. I certament aquesta demanda no oferia garanties, o fou molt reduïda durant els anys que van del 1977 al 1985 *(Taula 12.14)*.

L'any 1986 és l'any de la inflexió. I quan tindrem les dades del 1987 veurem que aquest canvi ascendent es va mantenir, vinculat a un *boom* immobiliari, que respira una nova eufòria econòmica *(Gràfic 12.6)*.

a) *Obra pública*

L'obra pública té tres protagonistes i subjectes actius: l'administració central, la Generalitat de Catalunya i els municipis o administració local.

Les competències de la Generalitat en carreteres —algunes carreteres!—foren transferides pel Reial Decret 1943/1980. No fou fins el 1981 que es posaren en marxa les primeres inversions per part del govern català.

La sèrie estadística que s'acompanya *(Taula 12.15)* indica la licitació d'obres públiques, o sigui les obres subhastades per l'administració pública dintre del pressupost de cada exercici. Això no significa que es complissin totalment. De fet, l'administració central acostuma a quedar-se bastant lluny de fer la inversió

Taula 12.13
LA CONSTRUCCIÓ: POBLACIÓ ACTIVA OCUPADA. CONSUM DE CIMENT I HABITATGES CONSTRUÏTS
Valors absoluts i índexs de creixement de 1977 a 1986

Any	*Població activa ocupada*		*Consum de ciment*		*Construcció d'habitatges*	
	(en milers)	*Índex*	*(milions tm)*	*Índex*	*Nombre*	*Índex*
1977	234,3	100	3.361	100	58.001	100
1978	218,2	93	3.223	96	59.805	103
1979	185,7	79	2.918	87	53.881	93
1980	157,0	67	2.323	69	49.018	85
1981	146,6	63	1.958	58	35.022	60
1982	150,2	64	1.907	57	35.007	60
1983	148,4	63	1.882	56	29.953	52
1984	133,3	57	1.865	56	28.016	48
1985	116,2	50	1.740	52	29.136	50
1986	128,5	55	2.096	62	29.665	51

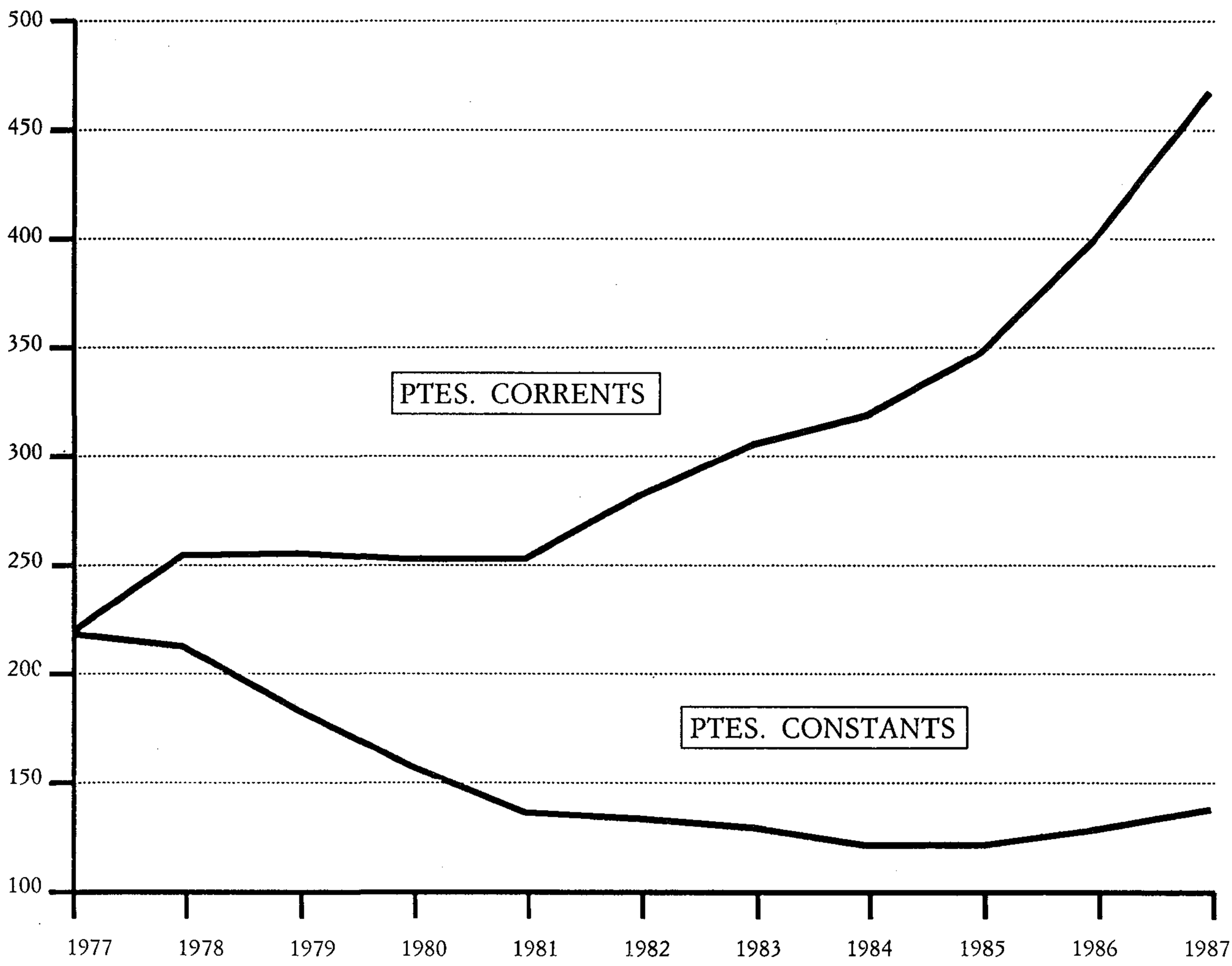
Font: COCIN, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

Taula 12.14
LA PRODUCCIÓ EN LA CONSTRUCCIÓ
Valor total i valor afegit en milers de milions de pessetes i llocs de treball
(1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	257,6	257,6	127,0	256.805
1979	313,2	225,5	154,4	197.940
1981	329,4	177,9	167,0	156.914
1983	400,7	170,3	204,0	154.748
1985	450,3	158,1	229,7	132.942

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

Gràfic 12.6
EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ EN LA CONSTRUCCIÓ
(milers de milions)

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

Taula 12.15

LA CONSTRUCCIÓ: LICITACIÓ D'OBRES PÚBLIQUES PER ADMINISTRACIONS

Valor total i en pessetes constants de 1977, en milions, i distribució percentual entre administracions de 1977 a 1986

Any	*Total*	*Pessetes constants*	*Adm. central*		*Generalitat*		*Admin. local*	
			Total	*%*	*Total*	*%*	*Total*	*%*
1977	18.772	18.772						
1978	16.794	14.021						
1979	18.833	13.588						
1980	23.321	14.566						
1981	34.078	18.411	14.722	43,2	12.099	35,5	7.257	11,3
1982	53.398	25.440	—	—	25.150	47,1*	—	—
1983	57.686	24.516	20.801	36,1	28.554	49,5	8.331	14,4
1984	40.348	15.406	21.828	54,1	8.079	20,0	10.450	25,9
1985	64.049	22.481	24.134	37,7	24.736	38,6	15.178	23,7
1986	63.831	20.591	13.092	20,5	19.759	30,3	31.411	49,2

* 10.000 milions de pessetes de deute públic pel primer Pla d'Obres de Catalunya.

Font: SEOPAN.

programada, en el termini previst. La Generalitat ha introduït, en general, uns alts percentatges de compliment.

Tal com s'ha indicat abans, la sèrie d'obra pública constrasta amb les altres, ja que la conversió a pessetes constants demostra el manteniment o un lleuger creixement de la inversió. El sector públic sap perfectament que quan la demanda privada baixa ha d'ésser ell el qui procuri fer de locomotora del sector. Sense l'obra pública, l'activitat del sector hauria estat encara més aclaparadora.

L'administració central, que té encara moltes competències a Catalunya relacionades amb carreteres, ports, ferrocarrils, etc., destina a Catalunya un percentatge que, darrerament, ha estat al voltant del 8 % de la totalitat espanyola. Un percentatge molt baix si tenim en compte que a Catalunya hi viu prop del 16 % de la població de l'estat. Però aquesta és una de les característiques constants de la inversió pública.

El 1982, la inversió de la Generalitat de Catalunya suposà el 47 % de la inversió pública total i l'any següent s'apropà al 50 %. El 1982, el govern català havia fet una emissió especial de Deute Públic per un import de 10.000 milions de pessetes, destinats al Primer Pla d'Obres Públiques de Catalunya.

El 1984, el percentatge baixà al 20 %, i la inversió de 28.000 milions a 8.000 milions. La causa fou la disputa entre les dues administracions —autonòmica i central— sobre la valoració de les competències traspassades. El pressupost de la Generalitat per al 1984 no es va poder aprovar fins a finals del mateix any, i així les inversions quedaren quasi completament congelades. Una cosa semblant va passar el 1986 amb la discussió sobre la participació de Catalunya al percentatge d'ingressos de l'estat, que es resolgué en bona part segons peticions de l'administració autonòmica, però amb gran retard, de manera que el pressupost de 1986 no s'aprovà fins al 30 de maig d'aquest any.

b) *Habitatges*

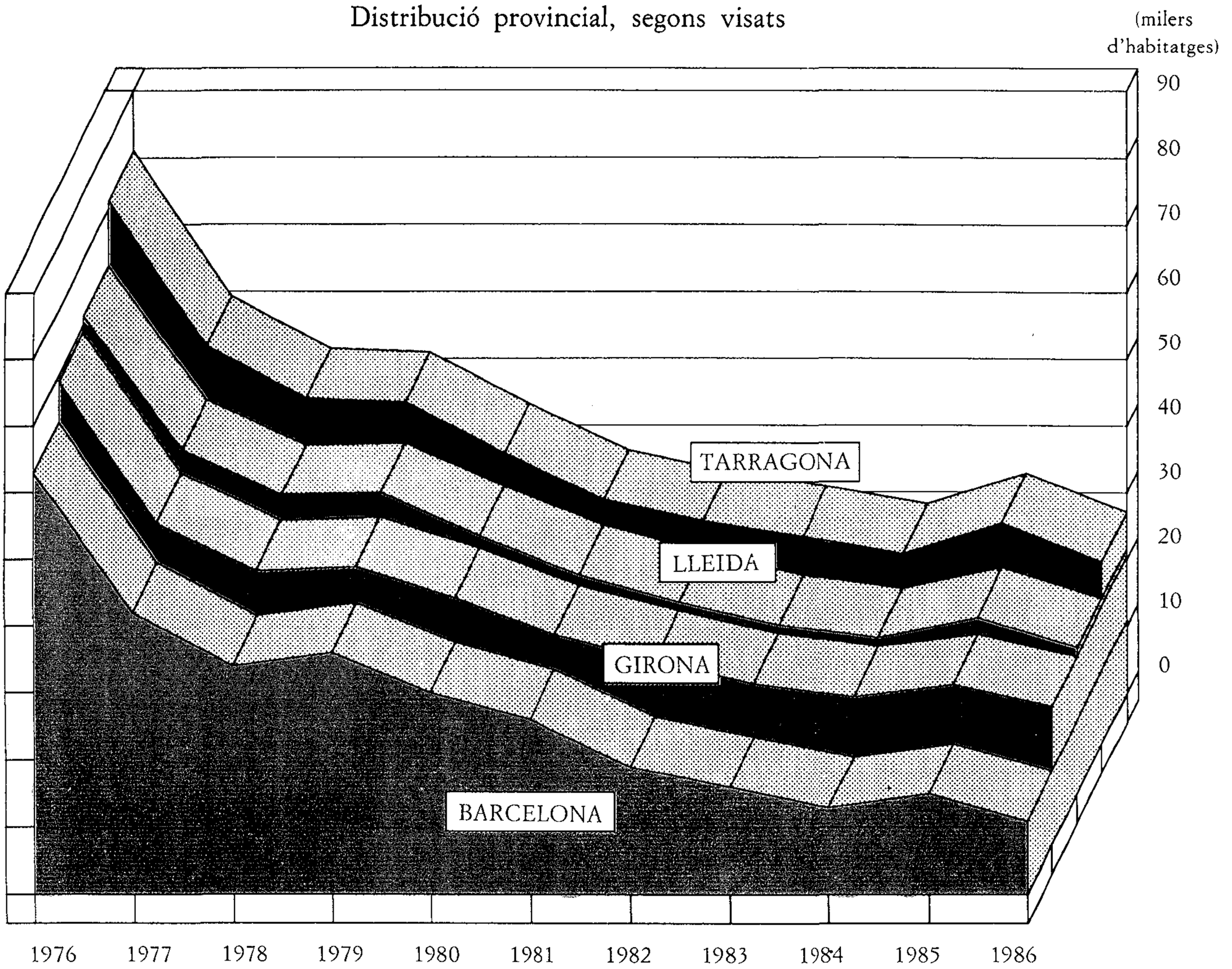
Del 1977 al 1986 s'ha passat de la construcció de 58.000 habitatges a la de 29.665, o sigui la meitat. Un altre cop trobem aquí la reducció del 50 %.

En aquest cas, la reducció ve explicada per la crisi econòmica i pel quasi nul creixement de la població durant aquest període: unes 250.000 persones més. Les causes són, com ja queda dit al capítol de població, la baixa natalitat i la fi de l'onada immigratòria.

De totes manera cal matisar aquesta afirmació, que podria fer pensar que tota la demanda d'habitatges fou atesa, malgrat la reducció. Sobretot si tenim en compte que al període anterior al 1977 —mitjana 1971-1975— els habitatges acabats havien estat de 84.000 anuals *(Gràfic 12.7)*.

Al marge de la crisi econòmica, que frena la demanda de nous habitatges per manca de diner, cal tenir en compte que durant la dècada dels anys setanta s'havia comprovat una baixa a l'ocupació dels habitatges: l'any 1970 hi havia 3,4 persones com a mit-

Gràfic 12.7
LA CONSTRUCCIÓ D'HABITATGES
Distribució provincial, segons visats

Font: COCIN de Barcelona, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

jana, mentre el 1980 eren tan sols tres. Els fills acostumaven a buscar la forma d'independitzar-se, i aquest era un motiu més per justificar un augment de la demanda. Durant els darrers anys aquesta tendència s'ha estroncat, sigui per la dificultat econòmica, sigui per un canvi generacional.

Segons els càlculs fets, per al període 1986-1991 pot haver-hi una necessitat d'habitatges nous que oscil·li entre els 21.000 i els 27.000 anuals. La construcció dels darrers anys seria per tant suficient. No obstant, cal tenir en compte que dels habitatges nous construïts n'hi ha una bona part que correspon a la segona residència de les classes benestants i fins i tot de la petita burgesia urbana.

El 1976 es va aprovar un nou text de llei que regulava els habitatges de protecció oficial, o sigui aquells als quals l'administració donava uns avantatges, fiscals o dineraris, per considerar que estaven en la línia del servei social a la comunitat. El 1978, i quan ja era clarament visible la crisi del sector, aparegué l'«Ajuda Econòmica Personal», com a nou sistema de protecció. Dos anys més tard, el 1980, es posà en marxa el Pla Triennal de l'Habitatge 1981-1983, precisant el volum de recursos destinats al sector, sigui procedents del crèdit oficial, o bé de les institucions financeres. En finalitzar el primer Pla aparegué el segon, que fou quadriennal (1984-1987). Amb el nou Pla desaparegué l'«Ajuda Econòmica Personal», substituïda per subvencions directes i per cobertura d'una part dels interessos cobrats per enti-

tats financeres als préstecs per habitatges. Aquest impuls i la crisi portaren a un creixement de la construcció de protecció oficial.

La Generalitat de Catalunya té competències exclusives en matèria d'habitatge, concedides per l'Estatut (art. 9.9). Però com en tants altres sectors i activitats, la realitat és una altra, ja que les seves competències vénen fonamentalment retallades per les bases econòmiques generals, que són fixades per l'administració central, així com per la fixació de recursos procedents del pressupost general de l'estat. En definitiva, la Generalitat intervé en el control de qualitat de l'edificació, la promoció de l'habitatge públic, els ajuts a llogaters, les subvencions per a la rehabilitació d'edificis, la concessió de cèdules d'habitabilitat, etc., que pertanyen més al món administratiu que al polític i econòmic general.

13. ELS SERVEIS

1. EL PRINCIPAL GENERADOR DE LLOCS DE TREBALL

El sector serveis ha jugat a l'alça durant tots els anys d'aquest període, amb la sola excepció del darrer any, si hem de fer cas a les previsions del 1987. Al costat d'un sector agrari del qual podríem dir que és estable a la baixa, la indústria i els serveis mantenen una competència que es resol a favor dels serveis, tenint en compte el valor de la producció.

També en aquest camp l'evolució de les xifres de l'economia catalana és propera a l'europea. A mesura que el país es va desenvolupant, les necessitats de serveis creixen en una proporció superior a la necessitat de béns industrials o agrícoles.

Es diu que hem entrat en la civilització de l'oci. És cert que es treballa en general menys hores que abans, i que aquestes hores lliures s'han d'omplir. Els canvis més destacats en la nostra geografia urbana es troben en l'aparició de nous i millors comerços, més restaurants, més serveis hotelers, més discoteques. I també més classes d'idiomes, més estudis, més ensenyament superior, més viatges.

La maquinària de l'estat ha augmentat els seus recursos humans, sigui a nivell de l'administració central o autonòmica. Potser s'ha reduït una mica l'intervencionisme i tendeix a augmentar el funcionari de servei públic, per atendre velles i noves demandes dels ciutadans. Els serveis administratius de les empreses no disminueixen. Les màquines, els robots i en definitiva l'automatització industrial han substituït una part de la mà d'obra industrial no qualificada, però han creat noves necessitats a nivell de servei informàtic, de tècnics, etc.

La vida moderna és cada cop més complicada. Al costat de les tradicionals professions, anomenades liberals, s'han creat despatxos col·lectius de professionals, mentre creixen les demandes d'assessorament financer, fiscal o administratiu.

Tot aquest moviment econòmic es tradueix en una major producció del sector serveis, que ha tingut un creixement de prop del 30 %, en pessetes constants, durant el període del 1977 al 1985 *(Taula 13.1)*.

El creixement del sector serveis a Catalunya és força diferent, però, del que es dóna, i encara amb més intensitat, a Madrid. La capital d'Espanya acumula funcionaris públics i serveis centrals de les grans empreses espanyoles, privades o públiques. A Catalunya els serveis centrals de les empreses es limiten a les multinacionals establertes aquí, a les caixes d'estalvi, i a mitja dotzena d'empreses. El creixement dels serveis es dóna en d'altres subsectors, com són especialment els de serveis turístics. Recordem que Catalunya s'ha convertit en la primera regió econòmica europea pels seus ingressos de turisme.

2. EL TURISME

El fet econòmic més important per a l'economia catalana durant la segona meitat del segle xx és l'aparició del turisme de masses, procedent dels països europeus.

Fins al 1950 ningú no hi comptava. Durant els primers anys del segle sorgeix el turisme, el viatge per plaer, gràcies a la xarxa ferroviària europea sobretot; però es tracta d'un turisme absolutament minoritari, interromput a més per les dues grans guerres europees i per la guerra civil espanyola. La recupera-

Taula 13.1
L'EVOLUCIÓ DEL SECTOR SERVEIS
Valor total i valor afegit en milers de milions de pessetes i llocs de treball
(1977-1985)

Any	*Valor total*	*Valor total Ptes. constants de 1977*	*Valor afegit brut*	*Llocs de treball*
1977	1.106	1.106	863	935.271
1979	1.788	1.287	1.408	1.007.200
1981	2.450	1.323	1.894	1.005.224
1983	3.322	1.412	2.502	1.032.014
1985	4.274	1.500	3.180	1.066.786

Font: Banco de Bilbao, *Renta Nacional de España, 1985* (1988).

ció econòmica dels països centreuropeus anà acompanyada de la creació d'una xarxa d'autopistes a països com Itàlia, que serà el primer a treure profit del turisme dels veïns del nord. En el cas d'Espanya, l'aïllament polític manté les fronteres tancades, fins que els acords amb els Estats Units i un canvi a la política econòmica de la dictadura permeten l'increment del moviment de mercaderies, primer, i el dels turistes després.

El turisme arriba a Catalunya gràcies a una demanda, que permet assegurar la seva estabilitat en el futur: sol i platges, especialment. Aquests factors els tenim assegurats. Hi ha un factor variable que és d'una gran ajuda, en aquells moments, i és la diferència de preus entre els països originaris del turisme, més desenvolupats, i els nostres, que permeten que les vacances resultin a bon preu.

Des de l'inici del turisme, durant els primers anys de la dècada dels cinquanta i a l'actualitat, el turisme s'ha convertit en una font de riquesa extraordinària per a l'economia catalana, i en un element més de la diversificació de les nostres activitats. La societat industrial catalana es complementa amb una oferta turística. La demanda es mantindrà lògicament en un futur, tot i que hi ha factors positius i negatius que incideixen i incidiran en un sentit o un altre *(Taula 13.2)*.

La situació geogràfica de Catalunya és força favorable, ja que és una de les regions europees més properes als centres originaris del turisme europeu que responen a aquelles característiques climàtiques i de paisatge que abans esmentàvem. Les autopistes catalanes han fet un gran servei ja que, tot i l'increment dels preus de la gasolina, les distàncies es mesuren especialment en temps per arribar a destí, més que no pas en quilòmetres.

Ara bé, Catalunya té una competència en certes zones de la costa espanyola i d'altres països mediterranis. Enfront d'aquesta competència, l'oferta d'allotjaments, de restaurants i d'altres serveis turístics és fonamental. I Catalunya ha creat durant els darrers trenta o trenta-cinc anys una estructura força vàlida, només comparable a la italiana o la francesa. El País Valencià i les Illes tenen igualment el mateix nivell. Durant molts anys es deia —i era veritat— que Lloret de Mar tenia més capacitat hotelera que Grècia.

Un aspecte negatiu per al turisme català pot ser la clara deterioració d'algunes comarques del litoral. I és que el turisme europeu és cada cop més selectiu, i té dret a ser-ho. Als primers anys, era fàcil veure el turista alemany prenent el sol en una platja bruta del Maresme, amb la línia del ferrocarril a deu metres i una claveguera al costat, amb les aigües residuals del poble veí i una aigua de mar bruta. En aquestes condicions, avui el turista busca un altre indret, encara que hagi de fer un dia més de camí. L'especulació immobiliària i les bestieses urbanístiques fetes durant els darrers vint anys del franquisme han creat veritables monstres de ciment, que més aviat repel·leixen.

La conclusió és que el turisme europeu està assegurat, però en el marc d'una competència cada cop major, que pot fer perdre posicions si no es manté un ritme de millor servei.

L'any 1987 van entrar a Espanya cinquanta milions de visitants de l'estranger, una bona part dels quals es poden qualificar com a turistes. D'aquests cinquanta milions uns tretze milions i mig entraren

Taula 13.2

EL SECTOR TURÍSTIC. VISITANTS ESTRANGERS I ESTABLIMENTS HOTELERS

Milers de visitants i amb destinació a Catalunya, i capacitat dels establiments hotelers (1977-1986)

Any	*Visitants estrangers (milers)*	*Turistes amb destinació a Catalunya (milers)*	*Capacitat hotelera (milers)*	*Establiments hotelers*
1977			172	2.186
1978			170	2.149
1979			170	2.144
1980	11.830		168	2.148
1981	11.670		166	2.118
1982	11.419	2.841	167	2.090
1983	11.871	2.306	169	2.080
1984	12.539	3.107	168	2.037
1985	13.467	3.227	170	2.047

Font: CIDC, *Anuari Estadístic de Catalunya.*

per Catalunya. D'acord amb les estadístiques més precises dels darrers anys, uns tres milions o tres milions i mig es quedaren en localitats catalanes, mentre els altres utilitzaven Catalunya com a lloc de pas cap a d'altres zones. La xifra de visitants ha passat en el període estudiat de trenta-quatre a cinquanta milions, i és possible que aquest sigui un sostre difícil de superar, però molt convenient de mantenir.

Pel que fa a Catalunya, aquests visitants o turistes procedeixen sobretot dels països europeus. Francesos, alemanys i habitants del Benelux són els grups més importants. Un fenomen curiós és el dels italians, uns turistes desconeguts a Catalunya fins a l'any 1982 en què els veiérem arribar per primera vegada, amb motiu del Campionat Mundial de Futbol. Des d'aleshores aquest turisme s'ha manifestat en expansió, tot i que les característiques i l'oferta catalanes poc difereixen de les italianes. No obstant, el nivell de preus similar i la facilitat de comunicació poden haver-hi ajudat.

La majoria dels turistes arriben per carretera, bé en cotxe particular, bé en autocars. El ferrocarril i el vaixell queden en un clar darrer terme, mentre l'avió recull un turisme de més nivell.

Una característica molt pròpia del turisme a Catalunya és el seu caràcter popular, que s'adiu amb el mitjà de transport utilitzat. El turista europeu mitjà pertany a la burgesia o classe obrera qualificada, en fort contrast amb certes zones turístiques espanyoles, com la Costa del Sol, que compta amb un turisme d'alt nivell econòmic i en el qual els nord-americans tenen una alta participació.

Aquest tipus de turisme ha creat l'adequada oferta. És per això que no abunden els establiments de luxe i sí els hotels de dues o tres estrelles, que són el que demana aquest turisme, d'acord amb les seves possibilitats econòmiques. Catalunya ha desenvolupat igualment una bona xarxa de càmpings, que no respon precisament a una classe baixa de turisme, sinó a un tipus de persones que busquen la vida a l'aire lliure i el contacte amb la naturalesa.

Aquest turisme popular no s'ha de qualificar negativament. Lluny d'això. De fet permet que els ingressos que origina s'estenguin sobre amples capes de la població. Catalunya tindrà els mateixos ingressos, tant si es tracta d'un hotel de luxe que factura un milió diari, com de quatre hotels de dues estrelles, que facturen 250.000 pessetes; però en el segon cas hi ha una major creació de llocs de treball, i els beneficis queden més repartits entre una població com la catalana, que té un nivell de vida similar al dels turistes que ens visiten.

El nombre d'establiments hotelers no ha augmentat gaire o fins i tot ha disminuït una mica, si fem cas de les estadístiques. Com que la capacitat hotelera ha augmentat, això significa que desapareixen els petits establiments per augmentar els de major capacitat, que és un fenomen de racionalització positiu.

El problema més greu del turisme català és el de la seva estacionalitat. Una part important del turisme

ens arriba concentrat durant els mesos d'estiu, responent a aquella demanda de sol i platges. Aquesta concentració crea molts problemes i destorbs, des de l'ocupació temporal del personal fins als problemes de l'entreteniment dels hotels i serveis turístics, que obren només durant quatre o cinc mesos.

És molt difícil canviar els gustos del turisme. No obstant, el problema de l'estacionalitat pot tenir diverses sortides.

Una primera, vindria donada pel turisme d'hivern, relacionat sobretot amb l'esquí i els esports de neu. El principal avantatge és que afecta unes comarques agrícoles, precisament al moment en què la pagesia té menys feina. L'inconvenient és que la vessant sud de les muntanyes pirinenques no té molta abundància de neu: és un motiu més per a lamentar el Tractat dels Pirineus. La segona és que afegeix un nou problema d'estacionalitat en aquestes comarques, que l'han de resoldre amb el turisme de muntanya a l'estiu, i no resol per res el problema que tenen les comarques de la costa.

La solució està arribant de la mà del turisme de la tercera edat, cada cop més important. Europa compta amb una població jubilada que té possibilitats econòmiques i que busca climes més benigmes durant els mesos d'hivern. És gràcies a aquest turisme que tenim visitants estrangers durant l'any, i que algunes comarques de la costa han vist com la seva població de visitants estrangers es manté durant els mesos freds, gràcies als apartaments comprats i als períodes llargs o relativament llargs en què hi viuen aquestes persones de la tercera edat.

3. GRANS MAGATZEMS I HIPERMERCATS

El sector del comerç al detall ha vist, durant aquests anys, el desenvolupament dels grans magatzems i dels hipermercats. Aquests darrers centren la seva activitat en els productes alimentaris i d'ús domèstic, tot i que s'estenen també a productes menys relacionats amb l'alimentació i la llar.

En el cas dels grans magatzems cal subratllar la desaparició de les iniciatives catalanes. El més veterà i conegut de tots ells, El Siglo, suspengué pagaments fa anys, tancà la botiga, i els seus locals barcelonins romangueren tancats fins que una coneguda empresa britànica se'n féu càrrec (1987).

El magatzems Jorba eren manresans de naixement, però tenien també a Barcelona el seu màxim exponent. Es convertiren en Jorba Preciados, una empresa dependent de la madrilenya Galerías Preciados, que ha passat per mans d'en Ruiz Mateos, després per un grup veneçolà al qual foren adjudicades les Galeries pel Patrimonio Nacional del Estado, quan Rumasa fou expropiada, i per un grup britànic, darrerament.

El Corte Inglés és el més important dels grans magatzems a Catalunya. Tot i que ocupà a la Plaça de Catalunya de Barcelona els locals d'una coneguda empresa comercial (Vicenç Ferrer) no es pot considerar que siguin els seus successors.

Durant els anys seixanta s'instal·laren a Barcelona uns magatzems americans (Sears & Roebuck), propietaris del gratacels més alt del món a Xicago, i amb fama d'empresa agressiva. Però les coses no rutllaren bé per a ells i abandonaren el país, després de vendre els seus actius a Galerías Preciados.

La fórmula dels hipermercats o comerç de grans superfícies és més moderna, i molt preocupant pel que fa al petit comerç. Els promotors de la idea foren, inicialment, empreses franceses. El primer en crear-se a Catalunya fou l'hipermercat del Prat de Llobregat, promogut pel francés Marcel Fournier, i l'empresa Simago, també dominada per capital del país veí. El 1976 es convertí en Promotora de Hipermercados i després en Pryca. Aquesta cadena, controlada actualment per Carrefour, és la que té més presència a Catalunya el 1988, amb sis centres oberts. Simago és avui una empresa del grup March, però amb poca presència a Catalunya *(Taula 13.3)*.

Tant els gran magatzems com els hipermercats han seguit un procés paral·lel de localització. La primera estratègia fou la d'ocupar terrenys ben cèntrics i ben comunicats pels serveis públics. Però la congestió del tràfic i la utilització cada cop més freqüent del cotxe com a vehicle per anar a comprar imposaren la localització d'aquestes grans superfícies comercials als afores de les grans ciutats. L'aparcament fàcil i gratuït es converteix en el primer servei que han de donar, considerant que d'aquesta forma es facilita la compra.

Els grans comerços ofereixen preus més baixos, en general, gràcies a la concentració dels serveis, al gran volum d'operacions i a la mecanització. A nivell alimentari, els hipermercats han incrementat el seu pes a mesura que les cases s'han anat equipant amb equips frigorífics, que permeten el manteniment dels aliments peribles i la compra per a tota una setmana o per a tot un mes. El cotxe a la porta facilita el transport.

La seva instal·lació i creixement han fet molt mal al petit comerç de barri o de poble, que té una estruc-

Taula 13.3
ELS HIPERMERCATS A CATALUNYA
Localització, superfície i llocs de treball. Distribució provincial (1988)

Nom	*Localització*	*Superfície*	*Llocs de treball*
Hipercor	Barcelona	12.700	300
Pryca	Sant Adrià	12.500	250
Pryca	Prat de LLobregat	11.107	205
Pryca	Terrassa	7.875	195
Pryca	Cabrera de Mar	8.760	197
Continente	Barberà del Vallès	9.800	250
Supeco	L'Ametlla	2.600	55
Superstel	Roses	2.500	48
Super...	Roses	2.500	46
Superstop	Calonge	2.500	48
Sant Ponç	Girona	2.500	74
Super...	L'Escala	2.500	42
Pryca	Tarragona	8.538	161
Pryca	Lleida	6.015	230
Supeco	Sant Fruitós del Bages	2.936	89

Província	*Unitats*	*Sup. venda (m^2)*	*Densitat m^2/1.000 hab.*
Barcelona	8	68.278	14,5
Girona	5	12.500	26,7
Tarragona	1	8.538	16,6
Lleida	1	6.015	15,1
Catalunya	**15**	**95.331**	**15,7**

Font: «La Vanguardia» (29-V-88), de Generalitat i «Distribución/Actualidad».

tura poc moderna i que compta amb el servei i l'atenció personal com a principal actiu. La competència és difícil en aquestes condicions, en relació als productes genèrics i a la distància o a la facilitat de comunicació entre el comerç petit i l'hipermercat.

La Llei d'Equipaments Comercials de la Generalitat de Catalunya precisa que cal una autorització prèvia per a la instal·lació d'aquestes grans superfícies: més de 2.500 metres quadrats per a les ciutats de més de 25.000 habitants i més de 1.500 metres quadrats per a aquelles que no arriben a la població anterior. Tenint en compte les peticions que hi ha per part d'empreses estrangeres o de casa per a la implantació de nous hipermercats al voltant de l'àrea metropolitana de Barcelona i a les zones turístiques, caldrà veure quina política se seguirà per protegir el petit comerciant, que veu amenaçada la seva existència.

Catalunya ha estat sempre un país en què el botiguer, el petit comerç, ha tingut una gran importància, social i econòmica. Tal com van les coses, aquest comerç haurà de defensar-se a través d'òrgans col·lectius i posar-se al dia, renovant les instal·lacions i establint un marc competitiu.

4. EL SISTEMA FINANCER

Catalunya ha perdut pes relatiu al conjunt de l'Estat si tenim en compte el percentatge de saldos creditors que tenen els bancs i caixes aquí instal·lats. Els de les caixes han baixat del 28,2 % al 22,5 %, mentre els dels bancs han passat del 20,2 % al 18,1 %. En deu anys el procés de disminució es manté quasi ininterrompudament (*Taula 13.4*).

No obstant, hi ha una dada contradictòria. Si analitzem el nombre de les oficines operatives a Catalunya ens trobem amb el fenomen contrari. Tot i que hi ha consciència general del fet que l'estat espanyol és qui té una major concentració d'oficines de bancs

Taula 13.4

ELS BANCS I LES CAIXES. DIPÒSITS I OFICINES OPERATIVES

Dipòsits en milers de milions, percentatge de participació sobre el total, percentatge sobre el total de caixes o bancs a Espanya, i oficines operatives (1977-1987)

Any	*Caixes*				*Bancs*			
	Dipòsits	*%*	*%/Esp.*	*Oficines*	*Dipòsits*	*%*	*%/Esp.*	*Oficines*
1977	642	42	28,2	1.257	884	58	20,2	2.122
1978	780	43	28,4	1.362	1.051	57	20,1	2.290
1979	922	43	28,3	1.503	1.233	57	19,8	2.924
1980	1.033	42	27,6	1.724	1.444	58	19,6	2.655
1981	1.176	42	26,7	1.949	1.638	58	19,2	2.802
1982	1.311	42	25,3	2.129	1.788	58	18,3	2.934
1983	1.475	43	24,4	2.363	1.963	57	18,5	3.034
1984	1.592	42	23,2	2.502	2.232	58	19,1	3.115
1985	1.756	45	22,2	2.667	2.143	55	18,8	3.121
1986	2.115	47	23,3	2.777	2.363	53	18,3	3.059
1987	2.286	46	22,5	3.073	2.659	54	18,1	3.064

Entre les oficines operatives de les caixes no hi consten les de la Caixa Postal ni les Cooperatives de Crèdit.

Font: Banca Catalana, *Evolució Econòmica,* 1987.

i caixes a Europa, hi ha anys en què el nombre d'oficines ha baixat, mentre que a Catalunya, en canvi, ens trobem que el percentatge augmenta i passa del 17,4 % el 1977 al 19,4 % el 1987. Aquesta dada contradiu l'anterior, ja que indica que els directius de les entitats financeres no fan marxa enrera, sinó endavant.

Les explicacions poden ser diverses, però en cap cas no indiquen un afebliment financer de Catalunya, si fem l'excepció del que foren els anys de la crisi industrial. Més aviat es podria pensar que l'estalvi català ha buscat altres refugis que no són els dipòsits, en forma d'actius financers, o bé ha buscat directament la inversió. Els bancs i caixes no han demostrat en cap moment que el mercat català els desanimi o desil·lusioni; més aviat al contrari.

El que queda clar és que en aquest mercat financer, les caixes d'estalvi estan guanyant posicions als bancs. Acabada l'etapa en què les caixes eren entitats benèfico-socials, aquestes han entrat a la competició financera amb totes les armes disponibles i el saldo és positiu per a elles, si tenim en compte que la seva participació ha passat del 42,06 % al 46,22 %. Elles foren les principals beneficiàries de la crisi bancària, tal com indica l'evolució dels creditors durant els anys 1982 i 1983, especialment. Després han estat afavorides per la seva clientela, que no ha sofert les batzegades de les empreses mitjanes i grans, principals clients dels bancs. Els bancs han reaccionat amb la fi de la crisi i l'inici d'una nova etapa d'eufòria industrial els dos darrers anys.

Tampoc no hi ha cap dubte que la crisi bancària suposà l'ensorrada del sistema bancari català. Les setze entitats autònomes o dependents d'altres bancs catalans que hi havia el 1977 han quedat reduïdes a tres: una de caràcter mitjà i dues de petit o petitíssim tamany, si tenim en compte el de la banca espanyola. L'estat comparatiu entre 1977 i 1987 és prou explicatiu. Amb el control del 2,78 % dels dipòsits espanyols, els bancs catalans igualen o superen els mínims de la història moderna catalana. Amb prop del 16 % de la població i més del 18 % dels dipòsits bancaris, els interessos catalans només controlen dos de cada cent pessetes dipositades als bancs (*Taula 13.5*).

La crisi bancària espanyola començà el 1978, quan el Banc d'Espanya decidí intervenir el Banco de Navarra, en mans d'un grup financer encapçalat per un empresari català, totalment heterodox en les seves activitats. El Banc d'Espanya, sabedor que no era una situació única, inicià una sèrie d'inspeccions, començant per baix, o sigui pels bancs més petits, seguint pels mitjans i acabant pels grans. La inspecció dels petits i mitjans provocà l'esclat de cinquanta-

Taula 13.5
ENTITATS BANCÀRIES AUTÒNOMES
Nom i creditors en milions de pessetes
(Dades de 1977 i 1987)

1977	*Creditors*
Banc Atlàntic	76.271
Unió Industrial Bancària	63.000
Banca Catalana	58.336
Banc de Sabadell	53.961
Banc Industrial de Catalunya	49.283
Banca Mas Sardà	23.025
Banc Industrial Mediterrani	21.395
Banc Condal	19.674
Banca Jover	11.251
Banc Mercantil de Manresa	8.122
Banc d'Europa	8.086
Banc de Barcelona	7.779
Banc d'Osca	6.359
Banc d'Expansió Industrial	4.236
Banc de Girona	2.222
Banc Industrial dels Pirineus	1.955
Total	**414.955**

1987	*Creditors*
Banc de Sabadell	453.200
Banc d'Europa	40.475
Banc de la Petita i Mitjana Empresa	30.226
Total	**523.901**

El 1977, els setze bancs tenien uns comptes creditors (dipòsits més bons) equivalents al 8,46 % del total espanyol. Catalunya tenia el 10,34 % del total espanyol.
El 1987, els tres bancs tenen uns comptes creditors equivalents al 2,78 % de la banca privada espanyola. Els saldos creditors totals de Catalunya representaven el 18,1 % del total espanyol.

Font: Elaboració pròpia.

dos bancs, que es considerà que estaven en situació insostenible i que mereixeren la declaració oficial de crisi amb participació del Fons de Garantia de Dipòsits en Establiments Bancaris, que es va fer càrrec de la majoria de les accions i dels actius perjudicats. El Fons de Garantia està format en un 50 % pel mateix Banc d'Espanya i en un 50 % per la banca privada espanyola. Parlar de cinquanta-dos bancs en crisi significa que la quasi totalitat dels bancs inspeccionats anaren a parar a l'escorxador, amb reducció total o parcial del capital subscrit i traspàs posterior dels bancs a un dels grans bancs espanyols o a alguna entitat estrangera. La política del Banc d'Espanya i del Fons de Garantia fou totalment discriminatòria, i anà endurint les seves posicions a mesura que la crisi econòmica s'agreujava i els bancs ensenyaven les seves vergonyes, generals a tots ells.

Quan la inspecció del Banc d'Espanya arribà a la gran banca tornà a trobar els mateixos problemes que als altres, però aquí l'actitud de càstig s'aturà, perquè d'altra manera hauria suposat l'ensorrada general del sistema financer espanyol. Les informacions posteriors que es tingueren sobre els problemes del Banco Español de Crédito, Banco Central, Banco Hispano Americano i d'altres són prou aclaridores, per a qui vulgui entendre el que va passar. Però aquí la dalla del Banc d'Espanya s'aturà i permeté que els bancs grans sanegessin la seva situació, aprofitant la nova bonança econòmica. El govern socialista volia una concentració bancària i la crisi li proporcionà l'ocasió de fer-la.

Catalunya tingué el trist privilegi d'aportar a la crisi financera el primer cas d'un banc al qual es deixà presentar suspensió de pagaments, el Banc dels Pirineus (amb processament posterior d'uns quants dels seus dirigents), i l'escàndol financer més esclatant (Banca Catalana i el seu grup), amb la petició desestimada de processament de tot el seu Consell d'Administració. No eren situacions diverses a moltes d'altres, ja que la crisi era general i els costums financers els mateixos, però aconseguiren la pràctica liquidació del que hauria estat un conjunt bancari d'una certa importància, proporcionada, si més no, al pes de l'economia catalana (*Taula 13.6*).

5. LA BORSA DE BARCELONA

La Borsa de Barcelona fou la més important de l'estat espanyol fins a la guerra civil. Potser seria millor parlar del mercat financer de Barcelona, més que de borsa, perquè es tractava de contractació privada i no pas de contractació oficial, que és el que és una borsa. L'Associació del Mercat Lliure de Valors de Barcelona, liquidada l'any 1939 pel primer govern del general Franco, fou una institució molt discutida, creada i sustentada per la Banca de Valors de Barcelona, que donà una extraordinària vivacitat i modernitat al mercat de capitals barceloní.

Amb la liquidació del Mercat Lliure i el procés de liquidació per absorció de la vella Banca de Valors (Arnús-Garí, Banca Arnús, Soler i Torra, etc.), Barcelona anà perdent importància relativa, en front d'un Madrid que imposava la força de la seva capitalitat

Taula 13.6
EFECTES DE LA CRISI BANCÀRIA

Banc Atlàntic	Expropiat, conjuntament amb el grup Rumasa, tot i que només hi tenia una participació minoritària.
Unió Industrial Bancària (Bankunión)	Traspassat al Banco Hispano Americano, previ sanejament pel Fons de Garantia.
Banca Catalana	Traspassat al Banco de Vizcaya previ sanejament pel Fons de Garantia.
Banc Industrial del Mediterrani	(ídem)
Banc Industrial de Cataluya	(ídem)
Banc de Barcelona	(ídem)
Banc Condal	Expropiat per l'operació Rumasa i traspassat al Banco de Santander.
Banc d'Expansió Comercial	Expropiat amb el grup Rumasa. Pertany al Patrimoni Nacional de l'Estat.
Banc de Girona	Pertanyia al grup de Banca Catalana. Fou venut al grup March i es convertí poc després en el Natwest March.
Banc Industrial dels Pirineus	Suspensió de pagaments i liquidació.

Font: Elaboració pròpia.

Taula 13.7
EVOLUCIÓ COMPARADA DE LES BORSES DE COMERÇ A ESPANYA
Valors efectius, en percentatge, de 1982 a 1986

Borsa	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Barcelona	15,5	20,8	22,4	13,2	13,0
Bilbao	9,7	9,5	8,3	5,1	4,4
Madrid	68,9	64,6	64,9	77,9	79,4
València	5,9	5,0	4,4	3,8	3,2
Total	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Font: Banca Catalana, *Evolució Econòmica*, 1986.

política i financera, la plaça on tenien el seu domicili social els grans bancs, les grans companyies d'assegurances, les grans empreses comercials.

La Borsa de Madrid havia estat fins al 1936 la borsa que cotitzava fons públics i obligacions, sobretot; mentre era Barcelona la que llançava al mercat els valors industrials, catalans o no. Amb el centralisme franquista la situació canvià radicalment. Des d'aleshores, el paper de Madrid no ha deixat de guanyar punts. De les quatre borses espanyoles, només Barcelona manté un percentatge d'una certa importància, mentre Bilbao i València —creada el 1980— participen amb percentatges més petits (*Taula 13.7*).

La borsa espanyola ha estat servida fins ara per uns agents de canvi i borsa, veritables notaris de la contractació de valors mobiliaris. Es tracta d'un gremi professional molt tancat en què han predominat les figures d'una alta burgesia castellana, de tarannà conservador, i que tendia a reservar les places noves per a persones que pertanyien a les mateixes famílies o

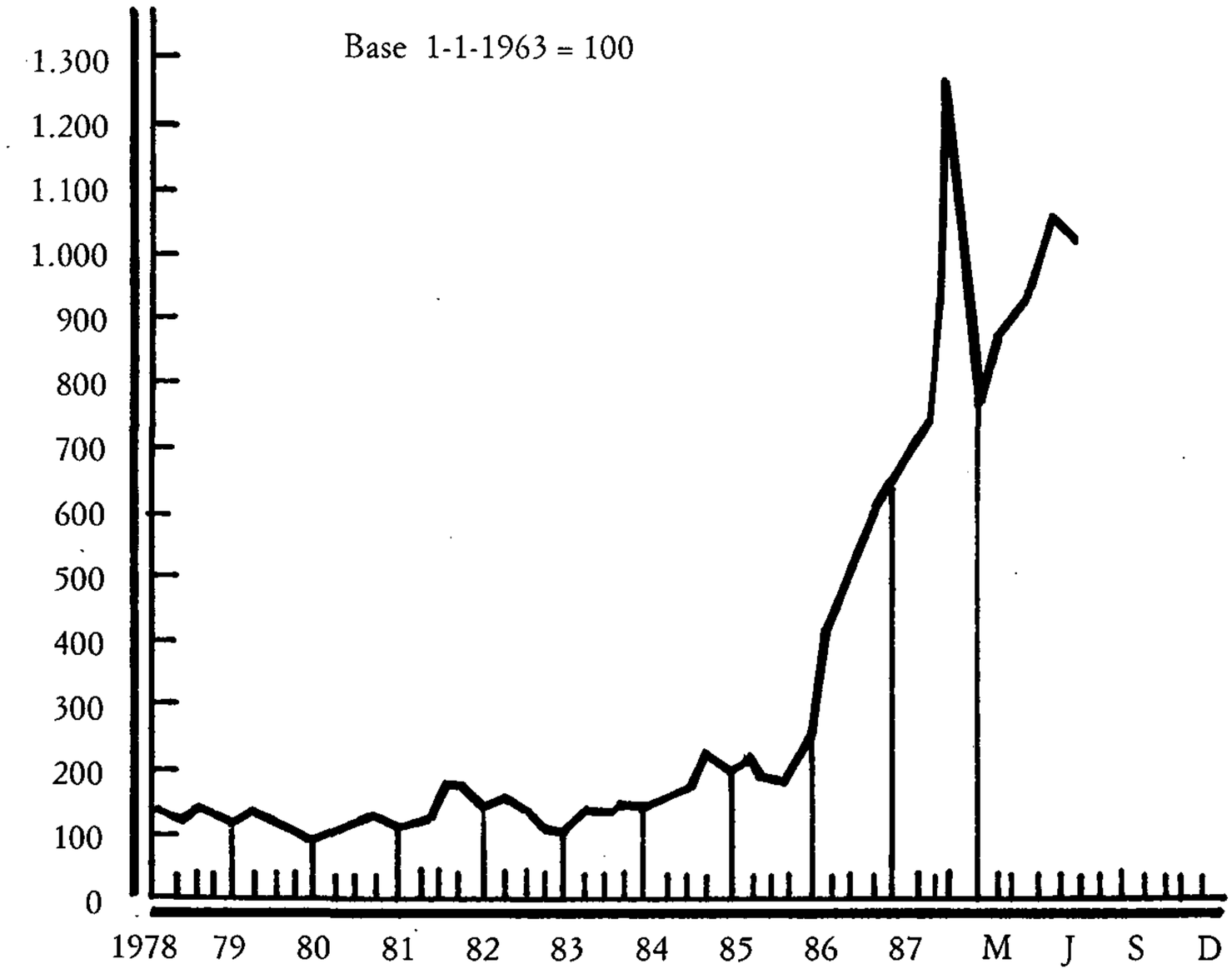
que estiguessin ben relacionades amb elles. El nombre d'agents de canvi catalans ha estat sempre ben reduït, sigui per aquesta raó, sigui pel poc interès dels catalans en totes aquelles carreres que suposen oposicions. Cal dir, també, que alguns agents de canvi, catalans i no catalans, han fet un bon treball en defensa dels interessos de la Borsa de Barcelona, molt estimables. Però en conjunt la Borsa de Madrid i els seus agents han fet un esforç per imposar el model francès, aquell en què la Borsa de la capital és l'única realment important, per sobre d'unes borses regionals, que mantenen la cotització dels valors locals, tots ells secundaris. Aquesta posició ha comptat amb el suport de les grans empreses industrials, domiciliades a Madrid i, sobretot, amb el de la gran banca espanyola. La banca basca no ha fet res en contra d'aquesta actitud, ja que també ella té una bona part dels seus serveis centrals a la capital de l'estat.

Un factor que ha accentuat el pes de Madrid ha estat la inversió estrangera. Aquesta prefereix concentrar les seves ordres sobre un sol mercat, per raons evidents de comoditat. Ella ha incrementat el pes de Madrid, i quan s'ha canalitzat a través de Barcelona —el cas excepcional de KIO, durant els anys 1986 i 1987, especialment— s'ha notat molt la seva influència (*Gràfic 13.1*).

Barcelona quedà així en una posició defensiva i aquesta ha estat la causa d'una major dinàmica i inventiva als darrers anys. Era una qüestió de supervivència i el resultat ha estat positiu, ja que les posicions han tendit a una certa estabilització. La Borsa de Barcelona ha modernitzat els seus serveis, avançant-se en aquest sentit a la de Madrid, i ha buscat nous camins. Un d'ells, el del segon mercat, destinat a empreses mitjanes que busquen la seva entrada al mercat de capitals, ha tingut un èxit relatiu, ja que els inversors no compren allò que no coneixen. Més possibilitats tenen els intents de crear i desenvolupar un mercat d'actius financers, de futurs o d'opcions. Algunes d'aquestes idees recullen operacions que ja realitzaven els socis del Mercat Lliure fa seixanta anys.

La nova ordenació dels mercats de valors a Espanya pot ser decisiva per al futur de la Borsa de Barcelona. L'avantprojecte no és precisament esperançador. Tot i que l'Estatut de Catalunya considera competència exclusiva de la Generalitat «*l'establiment i ordenació de centres de contractació de mercaderies i valors, de conformitat amb la legislació mercantil*», la realitat és que el projecte s'ha fet molt al marge dels òrgans autonòmics de govern, i que el resultat pot ser una consagració del model francès. El model de Borsa única és antiautonòmic, però és el més còmode per a un govern que troba a Madrid els defensors més entusiastes d'aquest centralisme.

Gràfic 13.1
EVOLUCIÓ DE L'ÍNDEX GENERAL DE LA BORSA DE BARCELONA

Font: Borsa de Barcelona

14. LES COMUNICACIONS

1. LES AUTOPISTES

Per als catalans les autopistes són una realitat que forma part de la vida diària des de fa vint anys. Hi ha milers d'usuaris que les agafen diàriament i que tenen una targeta per facilitar el pagament del peatge.

Al costat d'això, cal recordar que l'any 1988 Madrid és una de les tres capitals europees que no té autopistes. Les altres dues són Lisboa —la responsabilitat és espanyola, evidentment— i Atenes.

Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Sabadell, Terrassa, el Barcelonès, les ciutats del Baix Llobregat, tenen totes elles una autopista al costat. Aquestes ciutats estan directament connectades amb París, Frankfurt, Milà, Roma, Hamburg, Brussel·les, Amsterdam, etc.

La importància que han tingut les autopistes catalanes ha estat enorme per a l'economia catalana i fins i tot per a les relacions entre les comarques catalanes. Ens imaginem el que seria, per exemple, haver d'anar de Barcelona a Girona per la carretera? Si no s'ho poden imaginar, facin el trajecte de Madrid a Toledo i sabran el que és.

L'any 1962, el Banc Internacional per a la Reconstrucció i el Desenvolupament, domiciliat a Washington, presentà al govern espanyol el seu informe sobre el desenvolupament econòmic d'Espanya. Li havia estat demanat tres anys abans pel primer govern poc o molt tecnòcrata del general Franco.

En analitzar la xarxa de carreteres, el Banc Internacional comprovà que la majoria havien estat construïdes durant el període 1920-1929, i que el Pla de Reparacions estava concebut d'una manera molt centralista, amb Madrid al centre i la xarxa de carreteres contemplada com si fossin els radis d'una bicicleta. L'anàlisi de la densitat de tràfic indicà als experts, en canvi, que les majors necessitats i les més rendibles es trobaven a la costa mediterrània. El Banc féu una sola recomanació concreta: la construcció de l'anomenada *«autopista de Llevant»*, afegint que el tram prioritari era precisament el de Barcelona-La Jonquera. Hi havia tres raons que subratllaven aquesta necessitat: a través d'ella es movia la major part del turisme que arribava a Espanya, s'hi feia tota l'exportació de cítrics del País Valencià, i facilitaria el tràfic de la primera zona industrial espanyola, que era Catalunya.

El govern de l'estat tingué la bona idea d'alliberar el sector públic de les càrregues d'una o d'unes autopistes, i establí el sistema de concessió administrativa a favor d'una empresa privada, la qual, lògicament, havia de cobrar peatge.

El 1967 es constituí Autopistas Concesionaria Española, S. A., (Acesa) per a construir i explotar l'autopista Montgat-Mataró i Barcelona-La Jonquera. L'Unió Industrial Bancària-Bankunion era la peça essencial de la societat, acompanyada d'altres bancs industrials catalans i d'algunes caixes d'estalvi amb caràcter minoritari. El 1968 obtingué una segona concessió: Barcelona-Tarragona, a la qual es sumà el tram Montmeló-El Papiol, que unia les dues autopistes principals, vorejant Barcelona. El 1984, Acesa integrà l'autopista Saragossa-Mediterrani, de manera que ella sola controla totes les autopistes privades catalanes.

L'autopista Barcelona-Mataró fou la primera a inaugurar-se. Era el mateix recorregut del que havia estat el primer tren, inaugurat el 1848.

Una empresa com Acesa havia d'endeutar-se for-

tament per poder finançar el cost de les obres. La geografia de Catalunya no és especialment apta per a costos baixos en la realització d'obres públiques, donat el seu caràcter trencat i de desnivells continuats. En moments d'escassedat de crèdit a l'interior, Acesa sol·licità i obtingué crèdits en divises. L'estat subvencionà indirectament aquesta i les altres autopistes, en forma d'aval de crèdit i fent-se responsable del risc de canvi. Aquest resultà altíssim, tenint en compte la forta desvaloració de la pesseta durant els darrers anys de la dècada dels setanta.

A més, les despeses financeres d'Acesa eren molt elevades i els ingressos per peatge creixien per sota de les previsions, com a conseqüència dels forts increments del preu de la gasolina i de la crisi econòmica.

El 1982, Bankunion, promotor d'Autopistes, fou declarat oficialment en crisi i traspassat al Banco Hispano Americano. La principal causa de la crisi era el manteniment d'un actiu tan enorme com les accions d'Autopistes, sense rendibilitat i amb un futur negre, segons els savis comentaristes del moment. El Banco Hispano Americano rebutjà fer-se càrrec de les accions d'Autopistes i aquestes foren traspassades al Fons de Garantia de Dipòsits, una institució constituïda al 50 % pel Banc d'Espanya i per la banca privada espanyola, que s'encarregava de recollir els morts i enterrar-los.

El Fons de Garantia comprà el 57,6 % del capital d'Acesa per 23.276 milions de pessetes el mateix 1982. Era el preu pel qual figuraven comptabilitzades les accions al balanç de Bankunion. La Memòria del Fons de Garantia especifica que es van comprar per aquest preu *«a fi de sanejar el Banc, tot i que suposi una sobrevaloració»*.

El mes de febrer de 1987 el Fons de Garantia vengué les seves accions per 43,6 milers de milions de pessetes, en una operació d'oferta pública assegurada pel Banco Hispano Americano (que havia rebutjat quedar-se-les a meitat de preu), per la Caixa de Barcelona i la de Pensions. El Fons de Garantia obtingué així una plusvàlua de 20.000 milions de pessetes.

I és que el negoci de les autopistes catalanes havia donat un tomb. L'any 1983 la societat comptabilitzava per primera vegada beneficis nets i les perspectives eren magnífiques, de manera que s'acordà la seva entrada a cotització a la borsa. L'oferta pública de compra es va fer a un canvi de 140 % i les accions aviat cotitzaren el 200 %.

La propaganda del llançament de les accions a borsa deia que eren els *«507 quilòmetres més rendibles d'Espanya»* i que la societat era *«extraordinàriament sòlida i rendible»*.

2. ELS PORTS: BARCELONA I TARRAGONA

L'informe que va presentar al govern espanyol el Banc Internacional de Reconstrucció i Foment, el 1962, deia textualment: *«Encara que és important que el ministeri d'Obres Públiques mantingui la responsabilitat conjunta de la inspecció de les operacions portuàries i dels plans d'inversió, especialment pel que fa als aspectes econòmics i financers de caràcter general, la Missió recomana que les funcions d'administració dels ports estiguin més descentralitzades. Cada port hauria de ser responsable dels seus resultats financers, i de la preparació i execució del seu pla d'inversions.»*

Què van dir! Predicar la descentralització dels ports era cosa vella per al de Gènova, que la tenia des de 1903; nova per al de Marsella, que la tindrà el 1966; i insuportable per a l'Espanya franquista, que volia el consell dels experts internacionals, però no aquestes propostes.

Però com que les institucions financeres internacionals apretaven i l'economia espanyola depenia en bona part de les seves ajudes, el govern espanyol es comprometé a donar l'autonomia a un dels ports pilots: Barcelona, La Luz, Pasajes, Las Palmas i Huelva. El port escollit fou el de Huelva, que era el més petit de tots.

Com explica el biògraf del port (Joan ALEMANY: ***El Port de Barcelona, Història i actualitat***. Barcelona, 1984), *«malgrat que la primera petició d'autonomia la formula la Junta d'Obres el 3 de juliol de 1969, no és fins a la instauració de la democràcia el 1977 que el ministre d'Obres Públiques, Joaquín Garrigues Walker, a instància de Ramon Guardans (darrer president de la Junta d'Obres i primer del Port Autònom), inicia l'expedient per donar l'estatut d'autonomia al port de Barcelona, juntament amb altres grans ports»*.

Vet aquí com la democràcia donà un impuls a un procés de descentralització administrativa, que és ben poca cosa, però sempre més que la situació anterior, en què cada pesseta invertida havia de ser prèviament aprovada per l'administració central.

I la importància del port de Barcelona és gran, perquè els ports formen part de la infraestructura bàsica d'una economia moderna. El transport marítim ha estat sempre el transport a més bon preu: abans, quan l'única energia era el vent, i ara, que els vaixells marxen amb fuel-oil. El mar és encara el millor conductor per a moltes mercaderies i principalment per a aquelles d'un pes elevat, es tracti de petroli, cereals o maquinària.

El petroli és precisament el primer producte de

la majoria dels grans ports mundials. Però Barcelona no té refineria, que és a Tarragona, i és cap allà que van els vaixells portadors del cru. Barcelona té un port destinat sobretot al moviment de mercaderia general, destacant el gas natural, el ciment, els cereals, pel que fa a productes característics, mentre que per al tràfic ordinari d'exportació i importació utilitza contenidors. Si deixem de costat els productes petroliers, Barcelona és el primer port d'Espanya i un dels primers de l'àrea mediterrània, al mateix nivell, aproximadament, que Marsella o Gènova.

El moviment de mercaderies del port de Barcelona es mantingué a l'alça fins a l'any 1983, mentre els altres ports europeus veien com baixava el seu tràfic. Des d'aleshores s'ha iniciat un suau però sostingut descens. Al passiu d'aquest port hi ha la forta insatisfacció d'una part dels seus usuaris, que l'acusen d'excessiva burocràcia, d'un nivell baix de seguretat, amb un alt nivell de robatoris, uns costos alts dels serveis i unes relacions laborals conflictives. L'autonomia del port és relativa, ja que les grans mesures i els programes d'inversió han de venir tots aprovats des de Madrid. El resultat és que la seva activitat no mereix ni tan sols l'aprovat a finals de l'any 1987, i afegeix un problema a la infraestructura de comunicacions catalana.

Una part d'aquest problema s'ha resolt canalitzant moviment cap al port de Tarragona. Aquest supera de molt el moviment de Barcelona, gràcies al pes decisiu que hi tenen els productes petroliers. Però és que el moviment general de mercaderies també està pujant, com a conseqüència de la desviació de productes que anaven normalment a Barcelona *(Taula 14.1)*.

Taula 14.1
MOVIMENT DE MERCADERIES DELS PORTS DE BARCELONA I DE TARRAGONA
Moviment en milers de tones, de 1977 a 1987

Any	*Barcelona*	*Tarragona*
1977	15.104	16.073
1978	14.863	17.538
1979	15.825	16.657
1980	16.364	19.363
1981	17.730	20.124
1982	18.031	18.764
1983	19.497	25.276
1984	18.184	21.297
1985	17.785	21.036
1986	17.342	22.828
1987	16.875	23.979

Font: COCIN, *Boletín de Estadística y Coyuntura, 25 años* (1988).

3. L'AEROPORT DE BARCELONA

Una simple ullada a la *Taula 14.2*, que descriu l'evolució de l'aeroport durant aquests deu anys, ja permet veure el coll d'ampolla que representa per a l'economia catalana. En deu anys s'ha mantingut estable el número d'aeronaus que han arribat i sortit, ha augmentat lleugerament el número de passatgers, i s'ha reduït el tonatge de les mercaderies transportades.

Tenint en compte l'evolució general de l'economia catalana, la conclusió que es pot treure és que l'augment de passatgers s'ha aconseguit a través d'un

Taula 14.2
MOVIMENT D'AERONAUS, PASSATGERS I MERCADERIES A L'AEROPORT DE BARCELONA
Evolució de 1977 a 1987

Any	*Aeronaus*	*Passatgers (en milers)*	*Mercaderies (tones)*
1977	75.732	5.370	54.435
1978	78.848	6.085	61.200
1979	79.833	6.268	59.401
1980	79.424	5.801	57.735
1981	73.359	5.552	57.719
1982	73.420	5.489	52.559
1983	73.421	5.461	50.926
1984	69.938	5.328	49.034
1985	71.754	5.469	45.070
1986	74.504	6.097	46.055
1987	80.064	6.680	44.064

Font: Ministerio de Transportes, Turismo y Comunicaciones.

extraordinari increment de les incomoditats dels viatgers, i que la disminució de les mercaderies transportades és conseqüència de la incapacitat de l'aeroport per fer-hi front.

El **Cercle d'Economia de Barcelona** deia, el 15 d'abril de 1988: «*L'aeroport del Prat és potser l'exemple més visible de la inadequació d'una estructura a les necessitats de la seva àrea econòmica d'influència. Dissortadament no es tracta tan sols d'un problema d'incomoditats per als passatgers, sinó que les seves deficiències incideixen també en el tràfic de mercaderies i en la inexistència d'instal·lacions i serveis capaços de projectar-lo internacionalment*».

Espanya té avui tres aeroports catalogats de primera per la IATA (International Air Travel Association): Madrid, Palma de Mallorca i Màlaga. El de Barcelona és considerat de segona, i amb això ja gairebé està dit tot. En èpoques recents, alguns representants de la Generalitat de Catalunya consideraren convenient el manteniment de la segona categoria, perquè gràcies a aquesta classificació Barcelona podia obrir línies regulars amb aeroports del mateix nivell amb una relativa facilitat. No obstant això, l'oblit de l'aeroport de Barcelona per part de l'administració central és evident. Fa pocs anys, un número especial del diari britànic ***Financial Times***, que anava dedicat a l'economia **catalana**, rebé com a propaganda d'Iberia un anunci dels vols regulars de la companyia que aterraven i sortien de l'aeroport de Màlaga.

Des de l'establiment de la democràcia, tant la Generalitat de Catalunya com l'Ajuntament de Barcelona han demanat a l'administració central un augment del nivell d'inversions a l'aeroport del Prat de Llobregat, que el posi al nivell d'altres aeroports europeus de primera categoria. Només la concessió dels Jocs Olímpics de 1992 ha aconseguit canviar la posició del govern, per por de fer el ridícul davant del món.

Actualment, l'aeroport de Barcelona està ben comunicat amb la majoria de les grans ciutats europees. En canvi, les línies amb els altres continents són quasi inexistents, i les connexions passen totes per Madrid o per altres ciutats europees. Durant els darrers anys de la dictadura la companyia americana Panam establí un vol regular Nova York-Lisboa-Barcelona, després de molts mesos d'esperar l'autorització del govern central, que veia amb mals ulls una línia internacional que s'aturava a Barcelona en lloc de fer-ho a Madrid, com era lògic des del seu punt de vista. Les inversions americanes o d'altres continents resultarien beneficiades pels vols regulars directes.

És d'esperar que abans del 1992 es regularitzi la situació, i l'aeroport de Barcelona es converteixi en un punt de partida del transport aeri i no en un simulacre de camp de concentració, com acostuma a semblar alguns dies o algunes temporades de l'any.

II. ECONOMIA

Banca Catalana
Evolució Econòmica.
Memòria anual

Banco de Bilbao
Agenda Financiera.
Edición anual

Banco de Bilbao
Renta nacional de España.
Edicions 1977, 1979,1981,1983,1985

Banco de Bilbao
L'Economia de Catalunya, d'avui i de demà.
Diversos autors.
1983

Bricall, Josep Maria; Castells, Antoni; Sicart, Ferran
Estat Autonòmic i Finances Públiques. Competències i finançament del sector públic en països amb diferents nivells de govern: una perspectiva econòmica.
Diputació de Barcelona, 1984

Cabana, Francesc
Les multinacinals a Catalunya.
Edicions de la Magrana, 1986

Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona
Boletín de estadística y coyuntura. 25 años: 1963-1988

Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona
Catalunya exporta.
Memòria anual

Cambres Oficials de Comerç, Indústria i Navegació de Catalunya
Memòria econòmica de Catalunya.
Edició anual

Centre d'Estudis de Planificació
Industrialització a Catalunya 1960—1977.
Caixa de Pensions-Edicions 62, 1982

Col·legi d'Economistes de Catalunya
Desindustrialització a Catalunya: causes i propostes de futur. Diversos autors.
Barcelona, 1983

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Catalunya en xifres/2. 1982

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Anuari Estadístic de Catalunya.
Edicions 1984, 1985, 1986

Generalitat de Catalunya. Departament d'Indústria i Energia
1984 Estadístiques energètiques de Catalunya.
Sèrie homogènia 1984

Generalitat de Catalunya. Departament de Presidència
Llibre blanc del turisme a Catalunya.
Barcelona, 1983

Llarch, Enric
Creixement i dependència econòmica als Països Catalans.
Edicions de la Magrana, 1984

Patronat Català Pro-Europa. Generalitat de Catalunya
Catalunya a la Comunitat Europea: efectes de l'adhesió i perspectives per al 1992

POLÍTICA

Coordinació: Eugènia Salvador

15. CRÒNICA POLÍTICA

EUGÈNIA SALVADOR

1. LES PRIMERES ELECCIONS DEMOCRÀTIQUES DE 1977

La vida política catalana de la darrera dècada ha estat dominada per dos grans eixos: la recuperació de la «normalitat» democràtica i el restabliment de les institucions autonòmiques. A la mort del general Franco ambdues reivindicacions donaren lloc a manifestacions massives de caràcter unitari, que caracteritzaren els primers anys de la transició política. Els tres grans lemes eren: llibertat, amnistia i estatut d'autonomia.

La celebració d'eleccions democràtiques a l'estat va ser la condició necessària però no suficient perquè hom comencés a creure que existia una voluntat política real de restablir la democràcia. En realitat les eleccions del 15 de juny es celebraren en condicions que estaven lluny de la normalitat democràtica: els partits polítics i diverses organitzacions sindicals tot just acabaven de ser legalitzats; el decret sobre la llibertat d'expressió tenia dos mesos escassos de vigència; just una setmana abans havia acabat l'obligatorietat de pertànyer al sindicalisme oficial. D'altra banda no s'havia produït cap renovació en la classe política, que estava explícitament o tàcitament vinculada al franquisme.

En aquestes condicions, era ben previsible que el resultat de les eleccions donés el triomf al partit que encapçalava Adolfo Suárez, la UCD. Suárez es presentava davant l'opinió pública amb el prestigi d'estar menant a bon terme el procés de la **transició política**, que molts havien augurat problemàtic, i tal vegada cruent. Anomenat president del govern espanyol el juliol de 1976, en el segon gabinet de la monarquia, havia aconseguit que les pròpies Corts franquistes votessin la *Ley para la Reforma Política* —qualificada com l'*harakiri* del règim—, la legalització del partit comunista a la qual s'havia oposat fortament l'estament militar, un indult general i l'amnistia per als presos polítics, la dissolució dels Tribunals d'Ordre Públic i, sobretot, que l'oposició entrés en el joc d'unes eleccions en les quals el propi Suárez tenia totes les probabilitats de vèncer.

La situació particular de Catalunya feia que la victòria de Suárez fos més problemàtica. Durant els darrers anys de franquisme l'oposició havia estat força activa i havia assolit una considerable incidència social. El 1971, per iniciativa de la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya, creada el 1969 i integrada per 5 partits —ERC, FNC, MSC, UDC i PSUC— fou fundada l'**Assemblea de Catalunya**, organisme unitari de l'oposició que aglutinà progressivament col·lectius provinents de tots els àmbits de la societat catalana, culturals, cívics, universitaris, professionals i sindicals. Els seus quatre punts programàtics eren: l'amnistia total, les llibertats democràtiques, la recuperació de les institucions autonòmiques definides en l'Estatut de 1932, i la coordinació amb la resta de pobles d'Espanya per al restabliment de la democràcia. L'Assemblea prengué posicions rupturistes, organitzant mobilitzacions entorn de les tres reivindicacions clau: la llibertat, l'amnistia i l'estatut d'autonomia, punts aquests que considerava irrenunciables fos quina fos la sortida política que es donés al règim.

Pocs dies després de la mort de Franco, onze partits catalans varen crear el **Consell de Forces Polítiques**: Convergència Democràtica de Catalunya, Con-

vergència Socialista de Catalunya, Esquerra Democràtica de Catalunya, Esquerra Republicana de Catalunya, Front Nacional de Catalunya, Partit Carlí, Partit Popular, Partit Socialista d'Alliberament Nacional, Partit Socialista Unificat de Catalunya, Reagrupament Socialista de Catalunya i Unió Democràtica de Catalunya.

A la resta de l'estat també havien sorgit, encara que més tardanament, organismes unitaris amb la voluntat de coordinar l'oposició antifranquista, com la *Junta Democrática* (1974) i més tard la *Plataforma de Convergencia Democrática* (1975), impulsades respectivament pel PCE i pel PSOE, que el març de 1976 s'uniren en la *Coordinación Democrática*, coneguda també com la «*Platajunta*».

Al llarg de 1975 s'establiren contactes entre les forces d'oposició catalanes i les espanyoles. El 1976 es creà la *Plataforma de Organismos Democráticos* (POD) a la qual s'integrà l'Assemblea de Catalunya, però no el Consell de Forces Polítiques, que en canvi era partidari de negociar per separat amb Madrid pel temor de cedir el protagonisme a forces polítiques de la resta de l'estat, i que fossin postergades les reivindicacions autonòmiques.

A mitjans de febrer de 1977 es legalitzaren diversos partits: democristians, socialistes i liberals, després d'un període d'una certa tolerància, durant el qual havia estat possible celebrar diversos mítings i congressos constituents. La legalització del partit comunista es volia subordinar a la decisió que prengués el Tribunal Constitucional. Però finalment, el mateix govern decidí legalitzar el 9 d'abril el PCE, i el 3 de maig el PSUC.

A Catalunya foren legalitzats un total de 21 partits, molts d'ells completament desconeguts per a la gran majoria de ciutadans. Així, a la dificultat de preparar la campanya en un termini molt breu s'hi afegia la de trobar un espai polític propi, en una contesa que no es plantejava segons la dinàmica habitual partit en el govern/partits de l'oposició, sinó entre forces polítiques que feien llur aparició pública per primera vegada.

La campanya per a les eleccions generals de 1977 a Catalunya estigué dominada pels tres lemes que pràcticament tots el partis subscrivien: llibertat, amnistia i estatut d'autonomia, encara que eren entesos de formes diverses.

Sota aquest denominador comú, UCD posà l'accent en el paper que el seu líder estatal Adolfo Suárez havia tingut en el procés de la transició política. Els socialistes assumien la impossibilitat de guanyar i jugaven l'alternativa de convertir-se en el principal partit de l'oposició. El Pacte Democràtic per Catalunya, coalició integrada per Convergència Democràtica de Catalunya, el Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament, l'Esquerra Democràtica de Catalunya i el Front Nacional de Catalunya, avantposava a d'altres propostes les seves reivindicacions nacionalistes, mentre que el PSUC es presentava amb el prestigi d'haver estat el partit més fort i ben organitzat de la clandestinitat durant els anys de la dictadura. Esquerra Republicana de Catalunya reivindicava la seva tradició històrica republicana i catalanista, però no havent aconseguit la legalització es presentava en una coalició amb el Partido del Trabajo de España, d'inspiració maoista.

Les eleccions se celebraren sense que s'hagués aprovat encara la llei electoral. La *Ley para la Reforma Política* de 1976, però, contenia també una sèrie de normes, en la disposició transitòria primera, referents al **sistema electoral**. Hi era reconegut el dret al sufragi, el bicameralisme, el sistema per a la distribució d'escons i alguns mecanismes correctors de la proporcionalitat. El març de 1977 va aparèixer una normativa que provisionalment completava diferents aspectes. Establia la fórmula proporcional, el límit del 3 % per a aconseguir escons, el mínim de dos diputats per província, el nombre de diputats (350) i el de senadors (207). En aquests darrers punts no recollia les aspiracions de la majoria de forces polítiques interessades en suprimir tot mecanisme que distorsionés la proporcionalitat. Un nombre fix de diputats per província afavoria les menys poblades, de caracter agrari i amb una orientació conservadora del vot, i la barrera del 3 % deixava sense representació parlamentària molts dels partits que es presentaven.

Al Senat es mantingué, tal com dictava la llei esmentada, un nombre fix de senadors per província, i es seguí una fórmula majoritària, amb representació de minories, segons la qual els electors havien de votar un nom menys del total d'escons a cobrir. L'esmentada llei admetia la possibilitat que el rei designés fins a un màxim del 20 % dels senadors. La Constitució de 1978 suprimí els senadors reials i establí que a les «Comunidades Autónomas» hi fos designat un senador per l'assemblea legislativa i un més per cada milió d'habitants.

El partit de Suárez fou el guanyador, si bé no amb l'amplitud pronosticada: quasi un 35 % sobre els vots emesos, davant el 29 % del PSOE. A Catalunya, però, es configurava un sistema de partits diferent. Els socialistes ocupaven el primer lloc, amb més

del 28 % dels vots, seguits pel PSUC amb un 18 %. La coalició Pacte Democràtic per Catalunya quedava pràcticament empatada amb la UCD amb prop d'un 17 % de vots cadascú, mentre que AP ultrapassava per molt poc la barrera del 3 %. Catalunya apareixia molt més escorada cap a l'esquerra. Els socialistes sorprengueren amb uns bons resultats per a un partit que històricament havia tingut molt poca implantació al nostre país. L'Esquerra Republicana, el partit que havia estat majoritari a les darreres eleccions de la República, quedava en sisè lloc darrera l'UCD-CC, que era la coalició demòcrata-cristiana.

Al Senat guanyà la candidatura unitària «Entesa dels Catalans» recolzada per PSC, PSUC, ERC i Estat Català. PDC i UCD-CC donaven el seu suport a «Democràcia i Catalunya» (*Taula 15.1*).

Els resultats globals configuraren, doncs, unes Corts en les quals predominaven dos grans partits, UCD i PSOE-PSC, i en les quals tenien una certa importància altres formacions com AP, PCE-PSUC, i les minories Basca (Partit Nacionalista Basc) i Catalana (Pacte Democràtic). La importància d'aquestes Corts per al futur del país fou cabdal, pel fet que una de les seves primeres tasques havia de ser la d'**elaborar la Constitució**.

Efectivament, el 22 de juliol d'aquell any es creava la Comissió Constitucional encarregada de redactarne el projecte.

2. 1978-1979. DE LA CONSTITUCIÓ A L'ESTATUT

a) *L'Assemblea de Parlamentaris i el retorn del president Tarradellas*

Per al restabliment de la Generalitat s'havien previst dues estratègies diferents. Una, defensada pel president a l'exili, Josep Tarradellas, propugnava el restabliment de la Generalitat i el retorn del president exiliat per elaborar després l'Estatut i, un cop refrendat, convocar eleccions al Parlament de Catalunya. L'altra, defensada per Convergència Democràtica, proposava elaborar primer l'Estatut, restablir la Generalitat i, un cop refrendat, negociar finalment el retorn del president de la Generalitat a l'exili.

Amb tot, a la campanya electoral del 1977 quasi tots el partits demanaren el restabliment immediat de la Generalitat i el retorn del seu president. La

Taula 15.1
RESULTATS DE LES ELECCIONS GENERALS DEL 15 DE JUNY DE 1977

	Catalunya			*Espanya*		
	Vots % sobre votants	*Escons*		*Vots % sobre votants*	*Escons*	
		Congrés	*Senat*		*Congrés*	*Senat*
PSC/PSOE	28,4	15		29,3	118	35
PDC	16,8	11	2	2,8	11	
CC/UCD	16,8	9	1	34,6	166	106
PSUC/PCE	18,2	8		9,4	20	—
AP	3,5	1		8,3	16	2
ERC	4,5	1		0,8	1	—
UCDCC	5,6	2			2	
PNB				1,7	8	
EE				0,3	1	1
Altres			1[1]	15,6	18	50
Entesa dels Catalans			12			12
Total	**100**	**47**	**16**	**100**	**350**	**207**
Participació:	79,3			77,2		

1. Lluís Maria Xirinacs.

Font: Atlas Electoral de Catalunya. 1976-1980 i Anuario El País. 1983.

unitat entorn d'aquesta opció i el suport electoral que tingué propiciaren un canvi en l'actitud del govern central, que fins llavors s'havia mostrat reticent a reconèixer la institució catalana i el seu president.

El 25 de juny es reunia a Barcelona l'**Assemblea de Parlamentaris**, que agrupava tots els diputats i senadors catalans elegits 10 dies abans. Aquesta Assemblea fou l'òrgan de negociació amb Madrid per a aconseguir que fos restablert l'Estatut de 1932. El president de la Generalitat a l'exili declinà acceptarne la presidència, i en canvi prengué la iniciativa, sense consultar l'Assemblea, de viatjar a Madrid i negociar directament amb Suárez i el rei. Durant la seva estada a Madrid, Tarradellas s'entrevistà amb Suárez, Martín Villa, el rei i d'altres personalitats polítiques. La Permanent de l'Assemblea no tingué altre remei que donar-li el seu suport. Després retornà a França, anunciant que no tornaria a Catalunya si no era com a president de la Generalitat.

El 29 de setembre de 1977, un Consell de Ministres extraordinari dictava el Decret-llei que restablia finalment la **Generalitat provisional**. En successius decrets es creaven les comissions mixtes de traspassos Estat-Generalitat i la de traspassos Generalitat-Diputació (R-D 2543/1977 de 30 de setembre), i s'anomenava president Josep Tarradellas (R-D 2596/1977 de 17 d'octubre).

Al cap de pocs dies, el 23 d'octubre, Tarradellas arribava a Barcelona com a president, i era rebut per milers de persones. Les seves primeres paraules, «*Ciutadans de Catalunya, ja sóc aquí!*», foren alhora emblemàtiques i polèmiques.

L'endemà, el president Tarradellas prenia possessió del seu càrrec i a primers de desembre formava govern. D'acord amb les negociacions mantingudes a Perpinyà el 28 de setembre anterior amb els caps dels partits parlamentaris i el delegat del govern central, Sánchez Terán, l'executiu estava integrat per cinc consellers sense cartera en representació de totes les forces polítiques catalanes, segons els resultats del 15 de juny, i set consellers amb cartera, el nomenament dels quals fou objecte d'un constant estira i arronsa amb els partits *(Taula 15.2)*.

El 5 de desembre de 1977 es constituí la Comissió Mixta de Transferències de Funcions de les Diputacions Catalanes a la Generalitat, i el 23 de gener de 1978 la Comissió Mixta Estat-Generalitat, de composició paritària, a fi de preparar el traspàs de competències.

Les primeres tasques de la recent creada Generalitat consistiren a dotar l'administració d'una normativa bàsica, a promulgar el reglament de règim interior que havia d'estructurar l'organització, competències i els serveis dependents de cada conselleria; a crear els instruments necessaris per a coordinar l'acció de l'administració civil de l'estat, de la Generalitat i dels ens locals; a preparar l'estructura i els quadres de la funció pública a Catalunya; i finalment, a regular la incorporació de la llengua catalana al sistema educatiu.

En el primer període es produí una certa paralització del procés de traspassos, i fins a l'octubre de 1978, després de diverses gestions de Tarradellas a Madrid, no es signaren les actes de transferències efectives de competències de l'administració de l'estat a la Generalitat. El desembre, el ple extraordinari de la Diputació, sota la presidència de Josep Tarradellas, aprovava per unanimitat el traspàs dels serveis de la Diputació a la Generalitat.

Les negociacions per a dotar de contingut la Generalitat s'emmarcaren progressivament en el doble front de les mobilitzacions populars i dels contactes institucionals. L'Assemblea de Catalunya es dissolgué el novembre, en abandonar-la els principals partits, els quals consideraven que havia acomplert els seus objectius. Les mobilitzacions populars seguiren amb el suport de les principals forces polítiques, i es centraren primordialment en demanar que culminés el procés autonòmic. L'amnistia, per als partits majoritaris, havia passat a segon terme, en ser concedit un indult

Taula 15.2
EL GOVERN TARRADELLAS DE DESEMBRE DE 1977

President	Josep Tarradellas
Consellers polítics	Jordi Pujol (CDC) Joan Reventós (PSC) Josep Ma. Triginer (PSOE) Carles Sentís (UCD) Antoni Gutiérrez Díaz (PSUC)
Consellers amb cartera	
Governació	Frederic Rahola (independent)
Economia i Finances	Joan Josep Folchi (UCD)
P. Territorial i O. Púb.	Narcís Serra (PSC)
Cultura i Ensenyament	Pere Pi-Sunyer (EDC)
Sanitat i S. Social	Ramon Espasa (PSUC)
Treball	Joan Codina (PSC)
Agricultura i Ramaderia	Josep Roig (ERC)

Manuel Ortínez substituí Frederic Rahola, que va dimitir l'octubre de 1978. J. J. Folchi deixà UCD per passar a CDC el 1979, i fou substituït per Eduard Punset.

primer i dos decrets d'amnistia posteriorment. Les mobilitzacions de l'Onze de Setembre, instituïda com a diada nacional de Catalunya, no tornaren a tenir l'impacte emocional de la del 1976, la primera autoritzada pel governador civil de Barcelona (encara que a Sant Boi), ni la dimensió política de la de 1977, que aplegà al Passeig de Gràcia de Barcelona al voltant d'un milió de persones.

b) *La Constitució espanyola de 1978*

L'elaboració de la constitució fou el tema polític protagonista de 1978. La Comissió Constitucional la formaren 17 membres d'UCD, 13 del PSOE, 2 del PCE-PSUC, 2 d'AP, 1 de Minoria Basca i 1 de Minoria Catalana, d'entre els quals s'escolliren els 7 ponents encarregats de redactar la Constitució. Així doncs, el qui després han estat coneguts com a «pares» de la constitució foren J.P. Pérez-Llorca, M. Herrero de Miñón i G. Cisneros d'UCD, G. Peces-Barba del PSOE, J. Solé Tura del PSUC, M. Fraga Iribarne d'AP, i M. Roca de Minoria Catalana, que representava també la minoria basca.

La primera reunió de la ponència tingué lloc el 22 d'agost de 1977, i després de mesos de discussions i de seguir els tràmits reglamentaris per a la seva aprovació per les dues Cambres, el text definitiu del primer avantprojecte era publicat al Boletín Oficial de las Cortes Españolas el 5 de gener de 1978 i s'obria el termini per a la presentació d'esmenes. El text va rebre 3.200 esmenes a través de 779 escrits. El maig, UCD i PSOE varen negociar un consens, al marge de la Comissió Parlamentària, per a accelerar el procès. Fins al 28 d'octubre de 1978 no va quedar enllestit el text definitiu, amb la publicació del dictamen de la Comissió Mixta Congrés-Senat. Tot el procès parlamentari havia durat més de 15 mesos.

La constitució va definir Espanya com un estat social i democràtic de dret, com una monarquia parlamentària, i en l'organització territorial com un estat unitari amb autonomies polítiques, encara que insistia en la ja coneguda «*indissoluble unitat de la Nació espanyola, pàtria comú i indivisible de tots els espanyols*». Quedava abolida la pena de mort, i era reconeguda la majoria d'edat als 18 anys. El text havia estat **consensuat** finalment entre totes les forces polítiques, amb la voluntat expressa de no atrinxerar-se en llurs respectives posicions ideològiques. El text final va tenir 226 vots afirmatius, 8 abstencions i 5 vots en contra. Les abstencions i els vots en contra provenien de diputats bascs, d'AP i del diputat d'Esquerra Republicana, Heribert Barrera, que s'abstingué per considerar-la excessivament restrictiva per als drets nacionals de Catalunya.

El referèndum constitucional fou convocat per al 6 de desembre d'aquell mateix any. La ultradreta —Falange Espanyola i Fuerza Nueva—, alguns partits d'extrema esquerra —Lliga Comunista Revolucionària— i l'esquerra nacionalista basca feren propaganda a favor del NO. Esquerra Republicana i alguns grups d'extrema esquerra defensaren l'abstenció, i Alianza Popular deixà llibertat de vot als seus seguidors, donat que no havia presentat una postura unitària a les Corts. El triomf del SÍ fou clar (*Taula 15.3*).

Taula 15.3
RESULTATS DEL REFERÈNDUM DEL 6 DE DESEMBRE DE 1978 PER LA CONSTITUCIÓ

	Catalunya *% votants*	*Espanya* *% votants*
Sí	90,5	87,9
No	4,6	7,8
Participació	68,1	67,1

Font: Atlas Electoral de Catalunya. 1976-1980.

c) *L'Estatut d'Autonomia*

Amb l'aprovació de la Constitució quedava finalment salvat l'últim escull per poder sotmetre a referèndum l'Estatut d'Autonomia. D'acord amb el títol VIII de la Constitució, aquest havia de ser elaborat pels parlamentaris de cada comunitat. Tarradellas en quedava doncs exclòs, i en la pugna que havia mantingut amb els parlamentaris el protagonisme quedava definitivament per a aquests. Abans, però, que fos definitivament aprovada la Constitució, els parlamentaris catalans havien tingut una primera reunió, el juny, per a posar les bases de l'elaboració de l'Estatut. Es formà una comissió de 20 parlamentaris encarregada d'elaborar el projecte, amb una composició proporcional a la dels resultats dels 15 de juny: quatre del PSC, tres de CDC, tres del PSUC, tres d'UCD, un d'UDC, un d'ERC, un d'AP, i quatre de L'Entesa. La ponència quedà constituïda a començaments d'agost i es reuní a Sau.

El projecte d'estatut català entrà al Congrés el 29 de desembre de 1978, després del d'Euskadi. Va ser nomenada una comissió mixta entre parlamentaris catalans i espanyols que formalment seguí un procediment similar al de l'aprovació de la Constitució, i es basà en el **consens** entre totes les forces polítiques. Les negociacions foren difícils, especialment en alguns temes com el de la llengua, la pervivència de les diputacions i per tant de les províncies, la titularitat del canal autonòmic a la televisió, i el sistema electoral.

En suport de les negociacions, a molts ajuntaments de Catalunya es penjaren pancartes demanant l'Estatut, i unes 250.000 persones acudiren el 23 abril de 1979 al Parc de la Ciutadella per demanar «*l'Estatut, sense retallar*».

Finalment, el 13 d'agost era aprovat el text per la Comissió Constitucional del Congrés.

El referèndum per l'Estatut era convocat per al 25 d'octubre de 1979. La posició dels partits reproduïa la que ja havien manifestat davant la Constitució: els quatre principals partits demanaven el vot afirmatiu, l'extrema dreta i algunes formacions d'extrema esquerra propugnaven el no, els nacionalistes radicals i alguns partits d'extrema esquerra es declaraven a favor de l'abstenció, i finalment Alianza Popular i el Partido Socialista de Andalucía donaven llibertat de vot.

El president Tarradellas es manifestà en diverses ocasions contrari al text final, per considerar-lo massa restrictiu, i en criticà especialment el fet de mantenir els Governs Civils i les Diputacions. També en aquest cas el triomf del SÍ fou clar (*Taula 15.4*).

Taula 15.4
RESULTATS DEL REFERÈNDUM DEL 25 D'OCTUBRE DE 1979 SOBRE L'ESTATUT

	% sobre votants
Sí	88,1
No	7,8
Participació	59,6

Font: Atlas Electoral de Catalunya. 1976-1980.

El referèndum tingué una participació baixa, símptoma del desgast d'una Generalitat buida de competències, de les divisions dels partits davant el text final i també del cansament de l'electorat tant per les llargues negociacions que l'havien precedit com per la mateixa freqüència de les convocatòries electorals: era la sisena vegada en menys tres anys que es convocava a les urnes. La participació es situà a l'entorn del 60 %.

3. 1979-1980. ELS PRIMERS GOVERNS CONSTITUCIONALS

a) *Les eleccions legislatives espanyoles de 1979*

L'any 1979 va ser el més carregat d'esdeveniments electorals de la transició política, amb dues eleccions i el referèndum ja esmentat.

Les eleccions legislatives foren convocades per al primer de març, aprofitant uns moments en els quals la popularitat d'Adolfo Suárez assolia cotes força altes. Les eleccions municipals havien estat ajornades malgrat que en les converses mantingudes a començaments d'any entre el cap del govern i els principals líders de l'oposició havien coincidit en la conveniència de renovar el més aviat possible els consistoris, majoritàriament en poder d'una classe política addicta al franquisme. La previsible victòria de les esquerres als ajuntaments, però, podia influir negativament sobre els resultats d'UCD a les generals, i aquest fou probablement el principal motiu per a retardar-les.

A les eleccions legislatives espanyoles de 1979 es produïren alguns canvis en l'alineació de les forces polítiques de Catalunya: Convergència havia absorbit Esquerra Democràtica i un sector de l'escindida Unió Democràtica. UCD havia passat a ser un partit polític en el qual s'havia integrat l'altre sector escindit de la UCD, encapçalat per Anton Cañelles, i UCD. Coalición Democràtica, amb la incorporació del reduït Partit Popular encapçalat per Senillosa, substituí Alianza Popular. Dins el socialisme es fusionaren els tres sectors, PSC-Reagrupament, PSC-Congrés i la Federació Catalana del PSOE. Esquerra Republicana es presentava ja amb el seu nom històric i es coalitzava amb el PSAN.

Tots aquests canvis no afectaren excessivament els resultats. Es reproduïren aproximadament els de 1977, amb un lleuger augment dels socialistes i d'UCD a l'estat i un lleu retrocés del PSUC i de Convergència aquí, juntament amb una presència més acusada dels partits extraparlamentaris (*Taula 15.5*).

Taula 15.5
RESULTATS DE LES ELECCIONS GENERALS DE L'1 DE MARÇ DE 1979

	Catalunya			*Espanya*		
	Vots % sobre votants	*Escons*		*Vots % sobre votants*	*Escons*	
		Congrés	*Senat*		*Congrés*	*Senat*
PSC/PSOE	29,2	17	10	30,5	121	69
CC/UCD	19,2	12	4	35,0	168	121
CiU	16.1	8	1	2,6	8	1
PSUC/PCE[1]	17.1	8	1	10,6	23	1
ERC[1]	4,1	1		0,7	1	
CD	3,6	1		5,9	9	3
PNB				1,5	7	8
HB				1,8	3	1
EE				0,5	1	
Altres	10,9			11,6	9	4
Total	**100**	**47**	**16**	**100**	**350**	**208**
Participació:	68,5			68,3		

1. Al Senat, el PSC es coalitza amb ERC, amb el nom de Nova Entesa. El PSUC no va presentar candidats propis. Va impulsar l'agrupació d'electors «Per l'Entesa», que va tenir posteriorment el suport del PTE. Anava encapçalada per Josep Benet, el senador que més vots havia aconseguit a tot l'estat a les generals de 1977, i que aquest cop només aconseguí un escó per a aquesta candidatura.

Font: Atlas Electoral de Catalunya. 1976-1980 i Anuario El País. 1983.

b) *Els primers ajuntaments democràtics*

Les eleccions municipals del 3 d'abril es regien per la llei de 17 de juliol de 1978 que determinava l'elecció directa dels ajuntaments, i indirecta de les diputacions provincials.

Catalunya comptava amb 933 municipis. Per als 8.237 llocs a cobrir es presentaren 27.263 candidats. Convergència i Unió era la que tenia una més gran cobertura geogràfica, seguida d'UCD, mentre que socialistes i sobre tot comunistes reforçaven llur presència a les àrees més industrialitzades.

En general concorregueren menys opcions polítiques que a les generals, i l'únic partit que s'estrenava era el PSAN. La campanya electoral no fou especialment atractiva, i els resultats donaren la majoria de vots als socialistes, mentre CiU guanyava a la majoria de municipis.

Els ajuntaments es constituïren a mitjans d'abril. On no hi havia una majoria absoluta, es varen formar unes aliances de govern anomenades «pactes de progrés», en els quals hi intervenien socialistes, comunistes, CiU i Esquerra Republicana. Es comprometien a donar suport con a alcalde al primer candidat de la llista més votada, distribuint però el govern municipal entre tots els partits. El pacte es va trencar a finals de 1981.

c) *Les eleccions de 1980 al Parlament*

Les eleccions al Parlament de Catalunya marquen el final de l'etapa més combativa i unitària del postfranquisme per a l'assoliment de l'autonomia.

L'Estatut regulava el procediment electoral, a l'espera d'una llei que havia de ser aprovada pel mateix Parlament de Catalunya. La durada de la legislatura estava fixada en quatre anys. El sufragi era universal, directe i secret i per als més grans de 18 anys, segons un sistema d'escrutini proporcional. Les circumscripcions electorals eren les províncies, i el Parlament estava integrat per 135 diputats. A Barcelona n'hi corresponia un per cada 50.000 habitants, amb un màxim de 85 diputats; a les tres circumscripcions restants, un per cada 40.000 habitants, amb un mínim de sis per a cada una. En total 85 diputats a Barcelona, 17 a Girona, 15 a Lleida i 18 a Tarragona.

El nombre de partits concurrents va ser lleugerament inferior al de les generals, setze en total, però

el panorama polític havia experimentat poques variacions. Solidaritat Catalana venia a substituir AP, que semblava incapaç de trobar un espai polític propi; UCD s'havia convertit en partit, amb el nom de Centristes de Catalunya, i es presentava per primer cop el Partido Socialista Andaluz, que s'adreçava bàsicament a la immigració d'origen andalús que considerava oblidada en els programes de la resta de partits.

Els resultats, en canvi, suposaren una transformació radical en relació a un sistema de partits que en les tres consultes anteriors s'havia manifestat relativament estable. CiU passà a ocupar el primer lloc, amb més de cinc punts d'avantatge sobre el PSC (27,7 % i 22,3 % respectivament), que fins a l'últim moment havia comptat amb la victòria. El PSUC quedava en tercera posició, i la UCD considerablement distanciada de les tres principals forces polítiques (*Taula 15.6*).

Taula 15.6
RESULTATS DE LES ELECCIONS AL PARLAMENT DE 20 DE MARÇ DE 1980

	Vots % sobre votants	*Escons*
CiU	27,7	43
PSC-PSOE	22,3	33
PSUC	18,7	25
CC-UCD	10,6	18
ERC	8,9	14
PSA	2,6	2
Altres	8,1	
Total	**100**	**135**
Participació	61,4	

Font: Atlas Electoral de Catalunya. 1976-1980.

En successives eleccions es demostrà que aquesta nova orientació del vot no responia a un canvi sobtat en les preferències de l'electorat, sinó a la diferent dinàmica que s'imposava segons l'àmbit territorial de referència.

El 10 d'abril es constituí el Parlament català. La presidència recaigué en el líder d'Esquerra Republicana, després d'haver renunciat els socialistes a presentar un candidat.

En el debat d'investidura Jordi Pujol sortí elegit president de la Generalitat, amb els vots de CiU, UCD i Esquerra Republicana. El PSC rebutjà l'oferta de formar part de l'executiu i el president Pujol va formar un govern amb membres de la seva coalició i amb la incorporació d'alguns independents (*Taula 15.7*).

Taula 15.7
GOVERN DE JORDI PUJOL DE MAIG DE 1980

President	Jordi Pujol (CDC)
Adjunt Presidència	Miquel Coll i Alentorn (UDC)
Governació	Joan Vidal i Gaiolà (CDC)
Treball	Joan Rigol (UDC)
Justícia	Ignasi de Gispert (UDC)
Indústria i Energia	Vicenç Ollé (independent)
Ensenyament	Joan Guitart (CDC)
Cultura	Max Cahner (independent)
Economia i Finances	Ramon Trias Fargas (CDC)
P. Territorial i O. Púb.	Josep M. Cullel (CDC)
Sanitat i Seguretat Social	Josep Laporte (CDC)
Comerç, Consum i Turisme	Francesc Sanuy (independent)
Agricultura, Ramaderia i Pesca	Agustí Carol (CDC)

El 16 de juny de 1983 Pujol reorganitzà el govern, en el qual Josep M. Cullel i Macià Alavedra quedaven com a «superconsellers», a Governació i Economia i Finances, respectivament. Aquest fet provocà la dimissió de Jordi Planasdemunt, que havia substituït Trias Fargas a Economia i Finances. Hi entraren dos altres nous consellers, Agustí Bassols (UDC) a Justícia, i Xavier Bigatà (CDC) a Política Territorial.

4. 1981-1982. DEL 23-F A LES ELECCIONS DEL «CAMBIO» I LA LOAPA

a) *L'exèrcit i els intents de desestabilització*

Malgrat els avenços aconseguits en el terreny democràtic i en el l'autonòmic, la dècada dels 80 s'inaugurava amb perspectives inquietants. Espanya travessava moments difícils a causa de la crisi econòmica. Els índexs d'atur i d'inflació eren elevats, fets que contrarestaven l'eufòria amb què havia estat rebuda la democràcia.

D'altra banda, la lluita armada d'ETA col·locava en situacions difícils el govern de l'estat. L'organització basca seguia reivindicant el dret a l'autodeterminació del poble basc i l'amnistia dels presos polítics. Els atemptats s'anaven succeint, especialment contra militars i policies, així com els segrestos d'industrials.

Altres grups contribuïen també a crear un clima d'inseguretat política. Des de l'escamot feixista que havia assassinat el 1977 en el seu despatx d'Atocha uns advocats laboralistes de Madrid, fins als Grups

anti-ETA, que aviat es consideraren vinculats a certs alts càrrecs de la Guàrdia Civil o de la Policia, o el Grapo (Grupos de Resistencia Antifascista Primero de Octubre) que el maig d'aquell any amb una bomba a la cafeteria California de Madrid matava 8 persones, i encara la Triple A (Alianza Anticomunista Apostólica) que col·locà una bomba al diari *El País*. Entre 1979 i 1980, la premsa xifrava en unes 240 les víctimes del terrorisme, 174 de les quals s'atribuïen a ETA.

Part d'aquestes accions tingueren lloc a Catalunya. El gener de 1978 moria assassinat en el seu domicili l'ex-alcalde de Barcelona Joaquim Viola, en un atemptat de característiques semblants a aquell en què havia perdut la vida, el maig de 1977, l'industrial català Josep M. Bultó. La responsabilitat d'ambdós fets s'atribuí al FRAP (Front Revolucionari Antifeixista i Patriòtic) sense que pogués, però, ser plenament demostrat. El gener de 1978, en un incendi provocat a la sala d'espectacles Scala, morien quatre persones i la responsabilitat fou tèrbolament atribuïda al sindicat anarquista CNT, en el que alguns sectors consideraren una maniobra per a desacreditar-lo. D'altra banda, també ETA feia a Catalunya els seus primers atemptats.

D'una banda el nou context democràtic, amb la legalització del partit comunista, l'establiment de relacions diplomàtiques amb l'URSS, la llei de llibertat religiosa i sobretot el model d'estat de les autonomies, i d'altra banda l'exasperació que creava entre l'estament militar el fet de ser l'objetiu preferent dels atemptats terroristes, crearen entre alguns sectors de l'exèrcit un profund descontentament.

L'any anterior ja havia estat descoberta la «Operación Galaxia», en la qual es trobaven implicats diversos militars i que tenia com a objectiu l'assalt al Palau de la Moncloa durant la celebració d'un consell de ministres i el seu segrestament. El tinent coronel Antonio Tejero fou detingut sota l'acusació d'haver organitzat la conspiració, juntament amb el capità de policia Saenz de Inestrillas.

El 23 de febrer de 1981, el mateix tinent coronel Antonio Tejero, al front de més de 200 guàrdies civils, va irrompre en el Congrés de Diputats durant la sessió d'investidura de Calvo Sotelo (Suárez havia dimitit el 29 de gener), i segrestà els parlamentaris espanyols. L'intent de cop d'estat tenia per finalitat, segons els seus caps, «*Salvar Espanya de la situació caòtica en què es trobava*». Tot i que l'endemà mateix pogué ser neutralitzat i foren detinguts els seus caps, alguns sectors de l'estament militar provaren de portar a terme noves «*intentonas*», com l'«operación Cervantes» de l'octubre de 1982.

b) *L'afer de la Loapa*

L'intent frustat de cop d'estat va permetre que el govern es decidís obertament a intentar frenar el procés de consolidació de l'estat de les autonomies, que l'estament militar veia com el més clar atemptat a la «unitat de la pàtria». Suárez ja havia defensat en un discurs davant el Congrés la necessitat d'una llei d'harmonització que «regulés alguns aspectes de les relacions entre l'estat i les autonomies». La iniciativa desembocà en la controvertida LOAPA, «Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico», enviada finalment al parlament espanyol el 13 de març sota el mandat del Calvo Sotelo.

Una altra llei, la LOFCA (Ley Orgánica de Financiación de las Comunidades Autónomas) havia estat aprovada l'abril de 1980, amb l'oposició de Minoria Catalana i andalusistes, i fixava un marc per al finançament autonòmic relativament estret que, a més, fou restrictivament interpretat en aquells punts que no quedaven prou ben regulats, i que donà peu a nombroses friccions entre el govern central i els autònomics.

Per la seva banda, la ***Loapa*** contenia articles especialment polèmics com els de la supremacia de la normativa estatal sobre la de cada comunitat autònoma, la limitació de les competències exclusives de les autonomies i els criteris bàsics per a la funció pública, amb fortes garanties per als funcionaris i limitacions a la iniciativa dels governs autònoms. Regulava també aspectes com el de la bandera, l'ús i ensenyament del castellà a les «Comunidades Autónomas», l'ús dels termes «nacional» i «nació», i la necessitat que els càrrecs públics juressin la constitució.

El PCE, CiU, Euskadiko Ezquerra, el PSA, ERC, el PSUC i el PNB presentaren recurs d'inconstitucionalitat contra la llei aprovada el mes de juliol. I també fou recorreguda pels parlaments i governs de Catalunya i del País Basc.

Al llarg de 1982 es celebraren manifestacions multitudinàries en contra de la llei. La Crida a la Solidaritat, nascuda el març de 1981, convocà a Barcelona, juntament amb tots els partits menys el PSC-PSOE i els Centristes-UCD, una manifestació, que concentrà prop de 300.000 persones (algunes fonts donaven la xifra de 100.000), amb crits de «*Som una nació*» i «*No a l'harmonització*». A la diada de l'Onze de Setembre es produïren alguns enfrontaments entre sectors nacionalistes i socialistes. De fet, fou l'última festa nacional de carácter poc o molt unitari.

La LOAPA fou motiu de friccions internes dins el mateix PSC. Ernest Lluch, que encapçalava la repre-

sentació parlamentària a Madrid, es negà a presentar al Congrés les esmenes preparades pels socialistes catalans. De moment fou substituït com a portaveu al Congrés per Verde i Aldea, però la credibilitat dels socialistes catalans en temes autonòmics n'havia resultat malmesa, sobretot quan la llei fou anul·lada en els seus aspectes principals pel Tribunal Constitucional el 9 d'agost de 1983. La desaparició del grup parlamentari dels socialistes catalans, poc després de les eleccions de 1982, va donar nous arguments als qui els retreien una excessiva supeditació al PSOE; Ernest Lluch fou nomenat ministre de Sanitat.

c) *Les eleccions del «cambio»*

Les eleccions generals foren avançades quatre mesos, tant per la crisi que travessava l'UCD com per no donar temps al nou partit que acabava de crear Suárez, el CDS, a organitzar-se. Però la gran ofensiva en aquelles eleccions provingué del PSOE. El cos electoral es mostrà receptiu al seu lema proposant el «*cambio*», i aconseguí 10 milions més de vots que en les anteriors eleccions. UCD, en un procés irreversible de descomposició interna, no aconseguí més que un 7 % dels vots i 12 escons. La seva pràctica desaparició de l'escena política il·lustra un cas insòlit per a un partit en el poder que tres anys abans comptava amb un 34 % de vots i 168 diputats.

En el nou govern socialista s'hi incorporaren dos ministres catalans, Narcís Serra a Defensa i Ernest Lluch a Sanitat i Consum.

Els resultats a Catalunya participaven d'algunes de les característiques estatals, amb la diferència essencial que l'oposició al PSC era CiU i no AP, que aquí obtenia resultats febles, tot i que els millorava notablement respecte al 1979, en passar de 3.6 % a 14.5 % (*Taula 15.8*).

5. 1983-1984. ELS SEGONS GOVERNS MUNICIPALS I AUTÒNOMIC

L'intent de cop d'estat de 1981 havia estat una molt seriosa advertència, que imprimí un canvi en el rumb polític i a partir del qual es donà una especial atenció a les reivindicacions de l'estament militar. El nou ministre de Defensa, Narcís Serra, començà a destacar per la seva habilitat personal en els contactes amb els militars, amb el suport d'un govern que li permeté satisfer moltes de llurs demandes.

Taula 15.8
RESULTATS DE LES ELECCIONS GENERALS DE 28 D'OCTUBRE DE 1982

	Catalunya			*Espanya*		
	Vots % sobre votants	*Escons*		*Vots % sobre votants*	*Escons*	
		Congrés	*Senat*		*Congrés*	*Senat*
PSC/PSOE	45,2	25	9	48,4	202	134
CiU	22,2	12	7	3,7	12	7
CP (AP-PDP-UL)	14,5	8		26,8	106	54
PSUC/PCE	4,6	1		4,1	4	
ERC	4,0	1		0,7	1	
UCD				7,1	12	4
PNB				1,9	8	7
HB				1,0	2	
CDS				2,9	2	
EE				0,5	1	
Altres	7,9	—				2
Total	**100**	**47**	**16**	**100**	**350**	**208**
Participació	80,3			79,9		

Font: Anuario El País. 1983; Resultats de les eleccions legislatives a Catalunya. Congrés de Diputats. 22-X-82. Departament de Governació. Generalitat de Catalunya. Equip de Sociologia Electoral (UAB). Barcelona, 1984.

Tanmateix, les accions d'ETA mantenien la seva força, i el perill d'una involució semblava difícil d'allunyar. I si bé els darrers anys semblaven haver-se aturat definitivament els movimients de militars poc fidels al nou règim, en canvi la gravetat de les accions d'ETA arribà a un punt culminant amb l'atemptat a Catalunya, a Hipercor, el juny de 1987, amb un balanç de 20 morts.

Per altra banda, la resposta policial seguia essent dura. Els casos de morts tèrboles a les comissaries o presons, les sospites de tortura, la separació dels càrrecs a inspectors de policia per actuar com a elements incontrolats en manifestacions, o les denúncies per l'aplicació indiscriminada de la Llei Antiterrorista, són mostres d'aquesta «duresa». A més, un nou grup, el Grupo Antiterrorista de Liberación (GAL) apareixia el desembre de 1983, iniciant una sèrie d'assassinats contra etarres. El novembre de 1985 ja se li atribuïen més de 20 morts de bascos residents al País Basc a l'estat francès. Posteriorment es vinculà aquesta organització també a sectors policials.

a) *Les eleccions municipals de 1983*

La crisi d'UCD desembocà en la dissolució del partit el febrer de 1983. CiU i PSC quedaven més que mai com a principals protagonistes de l'escena política en les eleccions locals d'aquell any. CiU féu grans esforços per a estendre la seva implantació territorial, presentant candidats a 684 poblacions i duplicant gairebé el nombre de candidats respecte a 1979. La batalla per Barcelona es plantejava amb el *handicap* per al PSC de comptar amb un candidat relativament poc conegut en aquell moment, Pasqual Maragall, que havia substituït Narcís Serra, ara ministre. En el programa electoral del PSC ja hi figurava el compromís d'aconseguir que Barcelona fos designada ciutat olímpica.

Els resultats tornaren a suposar una victòria socialista en relació al nombre de vots, però CiU encara obtenia un major nombre de regidors.

b) *Les eleccions de 1984 al Parlament*

L'any 1984 es celebraven per segona vegada eleccions al Parlament català. Els resultats confirmaren l'existència d'una dinàmica electoral diferent a la d'unes eleccions generals. En aquest cas, l'electorat es tornava a inclinar per una opció nacionalista. CiU revalidà la seva victòria, obtenint aquest cop la majoria absoluta, amb 595.000 vots més que en les primeres autonòmiques (*Taula 15.9*).

Taula 15.9
RESULTATS DE LES ELECCIONS AL PARLAMENT DEL 29 D'ABRIL DE 1984

	Vots % sobre votants	*Escons*
CiU	46,6	72
PSC	30,0	41
AP-PDP-UL	7,7	11
PSUC	5,6	6
ERC	4,4	5
Altres	5,7	
Total	**100**	**135**
Participació	64,26	

Font: Equip de Sociologia Electoral, Eleccions al Parlament de Catalunya, 29-IV-1984. CIDC. Departament de Governació, Generalitat de Catalunya.

Jordi Pujol obtenia una clara majoria absoluta amb la qual podia governar sense el suport de cap altre partit, tot i que al llarg dels quatre anys de govern anteriors ja havia governat, amb el 31 % de diputats, pràcticament sense oposició. Una bona entesa amb la UCD a nivell de l'estat, que havia obligat els centristes catalans a cedir, la col·laboració de l'Esquerra Republicana, i la feble activitat del PSC a l'oposició, ho facilitaren (*Taula 15.10*).

El primer maldecap important del nou govern, però, arribà immediatament. Al cap d'un mes de la victòria de CiU, es coneixia que el fiscal general de l'estat interposava una querella judicial contra 25 ex-directius de Banca Catalana, entre ells el president Jordi Pujol. Després de mesos d'incertesa, el 21 de novembre de 1986 l'Audiència Territorial de Barcelona decidia, per 33 vots contra 8, no processar Jordi Pujol.

D'altra banda, el 1985 acabava el **sistema transitori de finançament autonòmic** segons fixava la Constitució. Era un bon moment per a fer balanç i proposar mesures de correcció en aquells aspectes que no funcionessin. Durant tot el seu temps de vigència havia suscitat moltes crítiques que obligaven a un replantejament global, pel fet que del finançament en depenia, en bona part, la credibilitat del model autonòmic. A diferència del País Basc i Navarra, que tenen un règim propi de concert, a Catalunya es preveien quatre fonts principals d'ingressos: els tributs cedits, un percentatge de participació en els ingressos de l'estat, les dotacions dels Fons de Compensació Interterritorial i l'endeutament. L'administració central traspassava una sèrie de serveis i competències, mentre una comissió mixta establia el cost de cadascun dels

Taula 15.10
GOVERN DE JORDI PUJOL DE MAIG DE 1984

President	Jordi Pujol (CDC)
Governació	Macià Alavedra (CDC)
Economia i Finances	Josep M. Cullel (CDC)
Ensenyament	Joan Guitart (CDC)
Cultura	Joan Rigol (UDC)
Sanitat i Seguretat Social	Josep Laporte (CDC)
Política Territorial i Obres Públiques	Xavier Bigatà (CDC)
Agricultura, Ramaderia i Pesca	Josep Miró i Ardèvol (CDC)
Treball	Oriol Badia (UDC)
Justícia	Agustí Bassols (UDC)
Indústria i Energia	Joan Hortalà (ERC)
Comerç i Turisme	Francesc Sanuy (UDC)

El desembre de 1985 Joan Rigol i Francesc Sanuy dimitiren dels seus càrrecs de consellers de Cultura i de Comerç i Turisme, essent substituïts per Joaquim Ferrer i Narcís Oliveres, respectivament.

elements transferits. La determinació d'aquest cost fou el primer gran focus de conflictes, com també havia de ser-ho el de les fonts de finançament, els tributs cedits i el percentatge en els ingressos de l'estat. També era negatiu pel fet de consagrar els nivells d'equipament en el moment d'iniciar-se les transferències.

D'aquest sistema, en conjunt, les autonomies en sortien perjudicades. El 1984, la participació de les «Comunidades Autónomas» en els ingressos de l'estat va ser del 5,11 %. En països d'estructura federal la participació de les regions en les despeses de l'estat s'aproxima al 50 %, a diferència d'un país centralitzat, com França, que es situa en el 20 %.

El mes de gener de 1986, Felipe González i Jordi Pujol arribaven a un acord sobre la valoració dels traspassos. De totes maneres, era un pedaç a una situació que hauria exigit mesures més globals. El règim provisional era substituït el 1986 per un règim «provisional definitiu» que introduïa algunes millores però no solucionava els problemes de fons.

6. 1985-1986. L'ENTRADA A LA CEE I EL REFERÈNDUM DE L'OTAN

Aquests foren dos dels temes cabdals durant 1985 i 1986. El 12 de juny de 1985 es firmà el tractat d'adhesió al Mercat Comú. L'ú de gener següent es produïa l'ingrés efectiu d'Espanya a la CEE.

Quant a l'OTAN, la polèmica s'havia iniciat dos anys abans, quan dos mesos després d'arribar el PSOE al poder, un consell de ministres decidia la permanència d'Espanya a l'OTAN, en contradicció amb les postures neutralistes defensades durant la campanya electoral del 1982, amb lemes com «*OTAN, de entrada NO*».

L'oposició centrà la seva batalla en aconseguir un referèndum, i després, quan el març de 1984 aquest fou anunciat per al primer trimestre de 1986, en aconseguir el NO. S'organitzaren en ambdós casos mobilitzacions diverses amb força èxit, especialment a Madrid i Barcelona. El maig de 1984 es concentraren a Barcelona més de 100.000 manifestants en favor de la pau i demanant un referèndum. El desembre, noves cadenes humanes demanaven la sortida de l'OTAN i el desmantellament de les bases.

La posició del govern va ser durant molt de temps força ambigua en relació a la celebració efectiva d'un referèndum i al grau de vinculació dels resultats, ja que en alguna ocasió el president del govern havia declarat que l'obligarien moralment, però no jurídicament. Les enquestes posaven de manifest la posició inicialment contrària a la permanència a l'OTAN. I també dins el mateix partit socialista espanyol, el corrent Izquierda Socialista, l'organització juvenil o la UGT, les resistències foren notables.

Però la campanya decidida a favor del SÍ, que apel·lava a la plena integració econòmica, política i militar a Europa, a la reducció de la presència militar nord-americana i a sentiments patriòtics, i que recorria a l'ús a fons de la televisió alhora que fomentava la por a un suposat aïllament en relació a les democràcies occidentals, permeté una victòria a Espanya del Sí amb un 52,8 % contra el 39,4 % de No i una participació del 59,6 %. Però a Euskadi, Navarra,

Canàries i Catalunya, triomfava el No, sense cap conseqüència pràctica (*Taula 15.11*).

Algunes forces polítiques no varen voler desgastar-se en el referèndum, malgrat que les seves posicions eren pro-atlantistes. De fet, AP arribà a propugnar l'abstenció, i CiU es mantingué al marge donant «llibertat de vot».

7. 1986-1988. ELS TERCERS GOVERNS DEMOCRÀTICS

a) *Les eleccions generals de 1986*

Els resultats del referèndum varen capgirar la situació política. El PSOE decidí capitalitzar l'èxit convocant eleccions anticipades, quatre mesos abans que acabés la legislatura. La dreta estava travessant uns moments de forta crisi. L'esquerra havia quedat desorientada després del fracàs del referèndum. En canvi, el centre es recomposava ràpidament al voltant del CDS de Suárez, amb un apropament a l'espai de centre-esquerra ocupat pel PSOE.

Un dels elements nous d'aquesta convocatòria fou l'anomenada «*operació reformista*». A començaments de 1983, Miquel Roca havia llençat la idea de crear un Partit Reformista que es situés entre el PSOE i AP, i que a les legislatives de 1986 aglutinés els vots de centre. A Catalunya i Euskadi l'espai polític equivalent serien CiU i PNB. Amb aquest intent, es tractava de donar a CiU una paper més rellevant a la política de l'estat i de «*contribuir a la reconstrucció d'un espai de centre a Espanya*», segons els promotors. A les eleccions generals de 1986 entrava en escena el Partido Reformista Democrático.

L'«operació» fou un fracàs electoral estrepitós, sense obtenir ni un sol diputat (*Taula 15.12*).

b) *Les eleccions al Parlament Europeu*

El 1987 es celebraren eleccions municipals simultàniament a les del Parlament Europeu.

A Espanya li corresponien 60 diputats del total de 512 (pertanyents a 9 grups polítics, i que representaven 320 milions de ciutadans). Segons la llei electoral, el territori espanyol era una **circumscripció única**, i el govern espanyol rebutjà la possibilitat de considerar circumscripcions electorals les «Comunidades Autónomas», al·legant una suposada no discriminació de les regions poc poblades que podrien tenir una escassa o nul·la representació. En canvi, la llei permetia que partits vinculats orgànicament presentessin llistes comunes a diferents territoris.

En total, a l'estat es presentaren 35 candidatures. A Catalunya, comunistes i socialistes presentaren llistes independents de la resta de l'estat. Arreu de l'estat guanyaren els socialistes, amb dues excepcions: Euskadi, on per una diferència de 2.000 vots Herri Batasuna guanyava una coalició del Partit Nacionalista Basc, i Galícia, on guanyà AP (*Taula 15.13*).

c) *Les eleccions municipals de 1987*

Les terceres eleccions municipals havien estat precedides d'una llarga polèmica a l'entorn de la nova llei d'Ordenació del Territori (LOT), que durant mesos oposà socialistes i convergents. El tema més conflictiu va ser el de la supressió de la CMB, que els socialistes veien com un intent de la Generalitat de lluitar contra el contrapoder que significava per a aquesta un ens dominat per partits d'esquerres. Això va fer que d'altres aspectes tant o més importants que aquest passessin pràcticament desapercebuts, com ara les competències comarcals, la formació dels consells comarcals o el nombre mateix de les comarques.

Les lleis finalment aprovades preveien una des-

Taula 15.11
RESULTATS DEL REFERÈNDUM DE 12 DE MARÇ DE 1986 SOBRE L'OTAN

	Sí	*No*	*Participació*
Catalunya	43,6	50,7	63
Canàries	43,5	50,5	55,4
Euskadi	35,7	59,5	65,7
Navarra	40,1	52,7	63,1
Espanya	**52,5**	**39,8**	**59,7**

Font: Anuario El País 1987.

Taula 15.12
RESULTATS DE LES ELECCIONS GENERALS DEL 22 DE JUNY DE 1986

	Catalunya			*Espanya*		
	Vots % sobre votants	*Escons*		*Vots % sobre votants*	*Escons*	
		Congrés	*Senat*		*Congrés*	*Senat*
PSC/PSOE	40,6	21	7	44,1	184	124
CiU	31,8	18	8	4,9	18	8
CP (AP-PDP-UL)	11,3	6	1	26,1	105	63
CDS	4,1	1		9,3	19	3
UEC/IU	3,9	1		4,6	7	
ERC	2,7					
PNB				1,6	6	7
HB				1,2	5	1
EE				0,5	2	
CG				0,4	1	
PAR				0,4	1	
AIC				0,4	1	1
UV				0,3	1	
Altres	4,4					1
Total	**100**	**47**	**16**	**100**	**350**	**208**
Participació	68,9			70,4		

Font: Anuario El País, 1987 i «Resultats de les eleccions legislatives a Catalunya 22-VI-1986. Congrés de Diputats». CIDC. Generalitat de Catalunya, Departament de Governació, Barcelona, 1988.

Taula 15.13
RESULTATS DE LES ELECCIONS DEL 10 DE JUNY DE 1987 AL PARLAMENT EUROPEU

	Catalunya		*Espanya*		*Escons*
	Vots	*% s/votants*	*Vots*	*% s/votants*	
PSC-PSOE	1.116.348	37,25	7.552.706	38,35	28
CiU	843.322	28,14	853.603	4,26	3
AP	339.256	11,32	4.747.283	24,20	17
IU-IE[1]	162.749	5,43	1.011.830	5,16	3
CDS	135.654	5,88	1.976.093	10,07	7
Eur. Nacions[2]	112.107	3,74	326.911	1,67	1
Herri Batasuna	39.692	1,32	360.952	1,84	1
Total		**100**		**100**	**60**
Participació		68,5		69,0	

1. Izquierda Unida-Iniciativa per Europa. A Catalunya integraven aquesta coalició PSUC, PCC i independents.
2. Per l'Europa de les Nacions. Coalició entre Eusko Alkartasuna, encapçalada per Garaikoetxea, ERC, i el Partido Nacionalista Galego.

Font: Anuario El País, 1988.

centralització que es concretava, entre altres aspectes, en l'elecció de consells comarcals, l'increment de competències urbanístiques als ajuntaments i comarques, la cooperació entre municipis i la descentralització de serveis en la comarca, la introducció de la figura del gerent amb funcions executives, l'adaptació de la divisió comarcal de la Generalitat republicana, la creació de noves comarques, etc.

Els consells comarcals estaven pensats per a assumir gran part de les funcions detentades fins llavors per les diputacions. El sistema d'elecció dels membres del consell afavoria clarament CiU, en beneficiar els municipis petits: la meitat dels components eren designats proporcionalment al nombre de regidors de cada comarca i l'altra meitat segons la proporció de vots obtinguda per cada candidatura en el conjunt comarcal.

Els resultats mantingueren la mateixa tònica d'anteriors eleccions municipals. El PSC obtenia el major nombre de vots, però en canvi CiU el superava àmpliament quant a nombre de regidors, degut a la seva implantació en els municipis més petits (*Taula 15.14*).

d) *Les eleccions de 1988 al Parlament*

A poc més de deu anys de la reinstauració de la democràcia els límits de «l'Estat de les autonomies» començaven a fer-se preocupantment evidents. Les contínues interpretacions restrictives de l'Estatut per part del govern central, els freqüents recursos d'inconstitucionalitat i els conflictes de competències havien anat palesant al llarg de la dècada les nocions divergents que sobre l'autonomia tenien Madrid i Catalunya.

Per a acabar amb aquesta guerra de desgast, el Partit dels Socialistes de Catalunya llençava en el XXXI Congrés del PSOE, de febrer de 1988, la seva proposta federalista, per tal de fixar unes bases generals d'acord entre totes les forces polítiques per a les negociacions amb Madrid. La proposta, acceptada pel PSOE, no aconseguí aglutinar les forces catalanes. Molts desconfiaven que el federalisme garantís un major grau d'autonomia, constatades les reticències i susceptibilitats amb què es rebien per part del govern central els intents d'assolir els nivells autonòmics previstos per l'Estatut i la Constitució.

Les eleccions autonòmiques mantingueren si fa no fa els mateixos resultats que les de 1984. CiU, contra tots els pronòstics dels sondeigs electorals, que li auguraven una àmplia majoria absoluta, estigué a punt de perdre-la i obtingué tres escons menys. Els convergents atribuïren a l'abstenció, induïda per una excessiva confiança en el triomf, la pèrdua dels tres escons. El PSC perdia un escó i es veia decebut en la seva esperança de trencar la majoria absoluta de Convergència. També els socialistes interpretaren que era el nivell d'abstenció el qui els havia perjudicat, d'acord amb l'argument que l'electorat popular es mobilitza menys per a unes eleccions autonòmiques. El CDS celebrava la seva entrada al Parlament en aconseguir per primer cop un escó. Els comunistes guanyaven tres escons respecte de les anteriors autonòmiques, fet que els donà un cert optimisme després d'anys de mantenir-se en uns nivells que feien perillar llur representació parlamentària (*Taula 15.15*).

Taula 15.14
RESULTATS DE LES ELECCIONS MUNICIPALS DEL 10 DE JUNY DE 1987

			Governs municipals		*Consells comarcals*	
	Vots	*%*	*Regidors*	*Alcaldes*	*Consellers*	*%*
CiU	1.006.475	32,7	4.378	594	532	56,4
PSC	1.134.509	36,9	1.710	142	248	26,3
IC	314.149	10,2	301	12	42	4,4
AP	174.125	5,6	217	8	26	2,7
ERC	72.818	2,4	188	13	14	1,4
CDS	94.526	3,1	74	3	5	0,5
Altres	178.809	5,7	1.315	167	75	7,9
Comissió gestora				1		
Participació		68,3				

Font: ACM (Associació Catalana de Municipis), núm. 51; «El Món», núm. 306,. 3-III-1988.

El nou govern de Jordi Pujol fou qualificat de continuista. En les seves primeres declaracions anunciava la voluntat d'establir un clima de diàleg amb Madrid, en especial de cara a solucionar el problema del **finançament autonòmic**. La revisió del sistema fou una de les primeres qüestions que Jordi Pujol plantejà als ministres d'Economia i Finances i al d'Administracions Públiques (*Taula 15.16*).

La insuficient participació en els ingressos de l'estat, no proporcional a l'aportació econòmica que realitza Catalunya, i l'escassa autonomia sobre les despeses, eren dues de les principals crítiques al sistema de finançament autonòmic vigent, motiu de constants friccions amb Madrid, si bé no l'únic; la legislatura de fet s'inicià amb un recurs d'inconstitucionalitat contra la llei de funcionament del Tribunal Constitucional.

A finals de 1988 era convocada una vaga general per totes les forces sindicals, contra la política econòmica del govern. Fou seguida per uns 8 milions de persones. Marcà una ruptura entre el PSOE i la UGT, i donà lloc a una activa i irada campanya del govern en contra, que en ocasions vorejà el to d'èpoques predemocràtiques, i que tal vegada contribuí a que fos tant massivament seguida.

La dècada «constitucional» acabava amb un seriós toc d'atenció al govern. La ruptura amb el sindicat socialista amenaçava l'estabilitat del govern, que en canvi havia suportat sense trontollar les mobilitzacions massives contra la política de defensa o les crítiques contra la política autonòmica. La resolució del conflicte quedà pendent d'ulteriors reunions entre sindicats i govern.

Taula 15.15
RESULTATS DE LES ELECCIONS DEL 29 DE MAIG DE 1988 AL PARLAMENT

	% sobre votants	*Escons*
CiU	45,4	69
PSC	29,6	42
IC	7,7	9
AP	5,3	6
ERC	4,2	6
CDS	3,8	3
Altres	4,0	
Total	**100**	**135**
Participació	59,4	

Font: Eleccions 1988 al Parlament de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Governació, Barcelona, 1988.

Taula 15.16
GOVERN DE JORDI PUJOL DE JULIOL DE 1988

President	Jordi Pujol (CDC)
Governació	Josep Gomis (CDC)
Economia i Finances	Ramon Trias i Fargas (CDC)
Justícia	Agustí Bassols (UDC)
Indústria i Energia	Macià Alavedra (CDC)
Política Territorial	Joaquim Molins (CDC)
Ensenyament	Josep Laporte (CDC)
Cultura	Joan Guitart (CDC)
Sanitat i Seguretat Social	Xavier Trias (CDC)
Treball	Ignasi Farreras (UDC)
Comerç, Consum i Turisme	Lluís Alegre (UDC)
Agricultura, Ramaderia i Pesca	Josep Miró i Ardèvol (UDC)
Benestar Social	Antoni Comas (CDC)

LA PROJECCIÓ EXTERIOR DE LES TERRES CATALANES

Joaquim Ferrer

En la dècada que comprèn aquesta panoràmica, els països de llengua catalana que formen part de l'estat espanyol han passat, de dependre d'una organització caracteritzada per l'uniformisme i el centralisme, a una situació en la qual el restabliment de la democràcia ha suposat, com era lògic, la recuperació de cotes d'autogovern que han cristal·litzat en diversos Estatuts d'Autonomia.

Aquest canvi, que ha originat una primera etapa en el procés de reconstrucció nacional, ha possibilitat, en el cas del Principat, que la personalitat dels catalans es mostri més clarament i es projecti; però, alhora, també ha evidenciat la necessitat d'augmentar aquelles cotes d'autogovern per tal de poder intervenir amb més força en la projecció i col·laboració amb els altres pobles europeus i en l'escena internacional.

Aquest procés es produeix quan constatem, com afirma Hugh Thomas, que «*el món constitueix una única plataforma estratègica*», i quan comprovem que estem iniciant una nova civilització marcada profundament per la cibernètica.

Al costat d'aquests amplis horitzons que formen una panoràmica universal complexa però apassionant, els catalans intervenim en aquestes realitats després de dècades de dictadura en què s'intentà esborrar-nos del mapa com a nació amb una personalitat i unes aspiracions col·lectives.

Així doncs, en l'acció per a projectar-nos durant aquests deu últims anys, hem hagut de recordar que la comunicació i l'intercanvi que ens interessen en tots els escenaris es fonamenten en la convicció que cal que sigui —com de fet, en bona part es dóna— una projecció que recull la nostra personalitat política, la força i les iniciatives econòmiques, la dinàmica social i les formes de vida, i la creativitat i el desplegament de la cultura. Catalunya no és solament una economia, ni una cultura o unes formes de vida: és tot això alhora, i és per aquesta raó que la projecció ha de fer-se del conjunt, és a dir, harmònicament.

En aquesta projecció exterior mereix una menció especial la cultura que compartim amb la resta de territoris de llengua catalana que formen part dels estats espanyol o francès, o bé amb sobirania plena (Andorra), perquè és necessari que potenciïn la seva col·laboració amb la resta d'Europa i del món, amb la recomanable formulació d'un Pacte d'Identitat Cultural que contribueixi a presentar-nos tal i com som, i que ajudi al reconeixement i projecció de l'idioma i la cultura comuns. Recentment, el Parlament de Catalunya ha aprovat per unanimitat una Proposició no de llei per a l'establiment d'una planificació lingüística conjunta i coordinada entre aquests territoris.

Aquests neguits i aquesta acció per a projectar-nos, individualment o col·lectivament, cal reconèixer que han millorat en recuperar un marc de llibertats democràtiques, però encara constatem que l'estat espanyol es reserva, en la Constitució actual, la política exterior (art. 97), i considera les relacions internacionals competència exclusiva (art. 149.1.3).

Malgrat aquesta situació, Catalunya ha manifestat durant aquesta dècada una clara voluntat de projectar-se i de participar en les organitzacions internacionals, i en els debats i els programes que caracteritzen el progrés de l'època.

El retrobament europeu

Segurament l'orientació exterior més important de Catalunya ha estat en la direcció de la plena identificació amb el que és la nostra profunda identitat europea. L'11 de març del 1985 el president Pujol, a Aquisgrà, afirmà solemnement: «*Catalunya va néixer*

com a poble i com a nació fa 1.200 anys, com una marca fronterera de l'imperi de Carlemany. Nosaltres formàvem la marca Hispànica, l'avançada de l'imperi cap al sud, l'avançada —aleshores la península ibèrica estava dominada pels musulmans— d'Europa cap el sud. (...) D'una certa manera continuem essent fills de Carlemany. (...) Jo sóc el president del govern —del govern autonòmic— d'aquest país, de Catalunya. I en aquest moment de la incorporació d'Espanya a la CEE he volgut venir, en nom del meu país, a expressar aquí, en la nostra antiga capital, la nostra joia. La nostra joia de tornar a casa.»

En aquest retrobament europeu cal distingir quatre àrees que es corresponen amb línies d'acció històriques. La primera es referix a la península ibèrica, i l'orientació de Catalunya és plenament coincident amb l'expressada pel portuguès Saramago quan ens recorda: «*Cap país o grup de països, tractat o pacte, pot proposar-se com a mentor o guia dels restants. Les cultures no són millors ni pitjors, no són més riques ni més pobres, són només, simple i feliçment, cultures. En això es valen unes amb les altres, i és per les seves diferències que es troben justificades.*» (***Cultura***, maig 1988.)

La segona àrea és la Mediterrània nord-occidental, que comprèn territoris amb alguns dels quals sempre ha existit una intensa col·laboració. En paraules del president Pujol (1987), aquesta àrea constitueix «*potencialment una euroregió en aquests moments ja molt dinàmica, però sobretot amb un gran potencial de creixement. És una àrea travessada per fronteres estatals, però les seves parts integrants tenen molts factors comuns, pel que fa a l'estructura productiva i social, i moltes coincidències culturals. Comparteixen, a més, la consciència d'uns mateixos interessos, no diré enfront del nord d'Europa, però sí davant la pròpia competitivitat. Han comprès que ara, precisament ara, la conjuntura i fins i tot alguns fets de fons de l'evolució econòmica i social que tradicionalment els havien estat adversos els són favorables, que tenen necessitat d'aprofitar aquesta conjuntura, i tot això els dóna, a hores d'ara, una coherència programàtica*».

La tercera àrea comprèn el territori que abraça en el seu conjunt el Consell d'Europa, és a dir, el que s'organitza democràticament i que té, malgrat les vacil·lacions, «*el seu motor i la seva causa final, en la noció del valor absolut de la persona humana, de cada persona humana* (Denis de Rougemont). En aquest marc cal ressenyar, pel seu caràcter altament significatiu, la voluntat expressada unànimement pel Parlament de Catalunya que l'idioma català sigui reconegut oficialment com a llengua oficial als organismes europeus.

Finalment, la quarta àrea d'interès dels catalans la constitueix l'anomenada Europa de l'Est, que es troba en un esperançador procés de recuperació de les llibertats i demana una atenció i una solidaritat especial.

L'acció de Catalunya en aquestes quatre àrees es manifesta de forma desigual, però és evident que representen en el seu conjunt el nostre camp d'acció natural i que hem d'aportar-hi propostes que, sorgides de la creativitat pròpia, facin referència als desafiaments generals que ens planteja l'època.

En aquesta circumstància la posició dels governs espanyols ha estat d'una insuficient comprensió, i amb poques excepcions han continuat donant una visió uniformista dels territoris que representen. En aquest sentit, cal recordar les activitats organitzades pel ministeri de Cultura espanyol a l'Europàlia realitzada a diverses ciutats valones i flamenques (setembre-desembre 1985), i la sèrie d'exposicions organitzades a París posteriorment (octubre 1987): en totes elles la cultura catalana, com la de les altres nacionalitats històriques a l'estat espanyol, foren simplement ignorades, i integrades a una abstracta concepció de cultura qualificada com a espanyola.

Actius en la frontera Nord-Sud

Catalunya és situada en un dels punts neuràlgics de l'extensa frontera entre el Nord desenvolupat, i en algunes àrees amb formes d'economia avançada, i el Sud, en general encara en vies de desenvolupament polític i econòmic.

És una responsabilitat històrica que així com el nostre país està esdevenint una favorable plataforma que atreu inversions de tota mena, cosa que provoca una intensa transferència de tecnologies, així mateix hem de trobar fórmules de canalitzar-les cap a latituds que en necessiten els seus beneficis.

Catalunya durant aquesta dècada ha mostrat, a través dels seus amplis sectors professionals i associatius, una creixent coordinació amb els organismes internacionals; en aquest sentit són prou significatives la creació del Centre UNESCO de Catalunya (1985), la incorporació de les universitats catalanes als programes generals europeus, i la voluntat de donar-nos a conèixer a través de publicacions com la revista ***Catalònia*** (editada des del 1987 en diversos idiomes), la ***Catalan Review-International Journal of Catalan Culture*** i la publicació, també periòdica, ***Catalan Writings***.

Tots els sectors econòmics, socials i culturals manifesten una voluntat d'integració europea i d'intercanvi amb altres àrees avançades com són l'Amèrica del Nord i el Japó, però continuem encara per sota de les possibilitats en la creació de corrents de col·laboració cap al sud.

A mig camí

El procés de reconstrucció nacional ha cobert en aquesta dècada una primera etapa, en la qual el país ha donat proves d'un gran dinamisme. Fruit d'aquesta empenta ha estat l'obtenció per part de la ciutat de Barcelona de l'organització dels Jocs Olímpics del 1992, que signifiquen una important renovació de la infraestructura de la nostra capital i el rellançament d'una projecció internacional que pot beneficiar tot el país.

Les activitats de projecció durant aquesta etapa que comentem s'han realitzat com a resultat de la tossuda voluntat dels catalans de fer-les —recordem també la presència de la seixantena de Casals situats allà on les colònies de catalans són prou actives— però cal constatar que comptem amb escases possibilitats institucionals d'actuació, perquè els governs de Madrid procuren entrebancar-les. Caldrà, en la segona etapa que ara comencem, reflexionar sobre aquest punt, que es també vital per a un poble, i guanyar possibilitats efectives en el cada dia més intens diàleg entre totes les nacions.

EVOLUCIÓ ELECTORAL DELS PRINCIPALS PARTITS I COALICIONS 1977-1988

ALIANÇA POPULAR

també: Convivencia Catalana, Coalición Democrática, Solidaridad Catalana, AP + P. Demòcrata Popular, Coalición Popular, Federación de Partidos de A.P.
Creada el 1976 com a federació de 7 grups, integrats per personalitats vinculades al franquisme. S'ha anat presentant amb diferents noms i caps de llista sense aconseguir la forta implantació que la converteix en la segona força a nivell de tot l'Estat.

CENTRISTES DE CATALUNYA-UCD

Coalició creada l'any 1978 per la reunificació de diferents partits de centre: Unió del Centre de Catalunya (UCC), Unió Democràtica Centre Ampli (UDCA) i la UCD catalana. El primer provenia de la fusió de Centre Català (CC), Lliga de Catalunya, Partit del Poble de Catalunya i altres colectius de caire demòcrata-cristià, liberal i socialdemòcrata. El CC s'havia coalitzat el 1977 amb la Unió Democràtica de Catalunya (UDC) en la Unió del Centre i la Democràcia Cristiana de Catalunya (UCDCC). La UDCA s'acabà integrant a la UCD mentre que la UCC ho feu a Convergència i Unió. Entrà en un període de crisi amb la dimissió de Suárez i anà perdent militants a favor del CDS i CiU fins la seva dissolució el 1983.

CONVERGÈNCIA I UNIÓ (CiU)

Coalició entre Convergència Democràtica de Catalunya (CDC) i Unió Democràtica de Catalunya (UDC), que s'ha mantingut estable des de 1979. El 1977, CDC s'havia presentat en la coalició Pacte Democràtic per Catalunya (PDC), integrada per Esquerra Democràtica de Catalunya (EDC), PSC-Reagrupament i Front Nacional de Catalunya (FNC). La coalició en la que s'havia integrat Unió Democràtica el 1977 (UCDCC) es va desfer poc després de les eleccions donat lloc a UCC —que s'uní a CiU i a UDCA que passà a UCD.

PARTIT DELS SOCIALISTES DE CATALUNYA. PSC-PSOE.

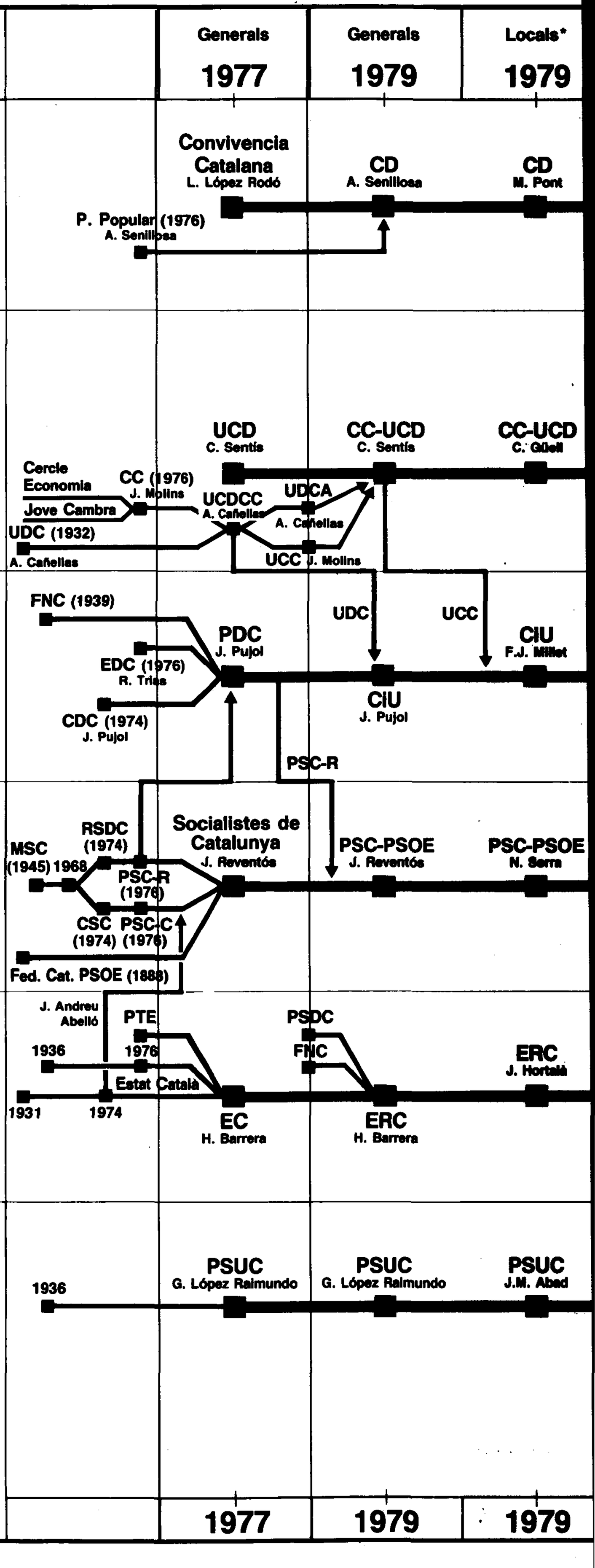
Creat el 1978 per fusió de PSC-Congrés, PSC-Reagrupament i Federació Socialista Catalana del PSOE. Els dos primers provenien del Moviment Socialista de Catalunya (MSC), que s'escindí el 1968. Els dos corrents quatllaren el 1974 en la creació del Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya i de Convergència Socialista de Catalunya (CSC), encapçalada per Joan Reventós. El 1976 adoptaren el nom de PSC (Reagrupament) i PSC (Congrés) respectivament.

ERC

Fundada el 1931. El 1944 es reorganitzà a la clandestinitat. El 1977, en no haver aconseguit la legalització, formà la coalició Esquerra de Catalunya (EC) amb el Partido del Trabajo de España (PTE), Estat Català i diverses institucions cíviques i socials. Mantingué inicialment contactes amb el PSC-R i el PSC-C. En aquest darrer s'hi integrà el grup encapçalat per J. Andreu Abelló. A les eleccions de 1979 féu coalició amb el Partit Social Demòcrata de Catalunya i el Front Nacional de Catalunya. A les eleccions al Parlament Europeu formà coalició amb Eusko Alkartasuna i el Partit Nacionalista Galego.

PSUC

Partit Socialista Unificat de Catalunya. Partit dels Comunistes catalans fundat el 1937 per fusió del P. Comunista de Catalunya, la Federació Catalana del PSOE, Unió Socialista de Catalunya i Partit Català Proletari. El 1982, les tensions internes entre els sectors eurocomunista i el pro-soviètic culminaren en l'escissió d'aquest darrer que creà el Partit dels Comunistes de Catalunya. El 1986 formà la coalició electoral Unió de l'Esquerra Catalana (UEC) amb Nacionalistes d'Esquerra. El 1986 s'afegia a aquesta coalició el PCC, donant lloc a Iniciativa per Catalunya (IC).

Notes:
(*) Per les eleccions locals, la informació correspon a Barcelona ciutat. A les del Parlament europeu de 1987, ERC es presentava a la coalició «Per l'Europa de les Nacions» amb Eusko Alkartasuna (EA) i Partido Nacionalista Galego (PNG); PSUC i PCC s'integraren a «Izquierda Unida» (IU) - Iniciativa per Europa (IE).
Les divisions corresponen a anys electorals, no naturals.
Sota cada partit o coalició apareix el cap de llista.
☐ Indica que aquell partit o coalició no s'ha presentat a l'elecció corresponent.
Fonts: Premsa vària i articles de la G.E.C.

Generals	Locals*
1982	1983
AP-PDP M.A. Planas	CP (AP + PDP + UL) A. Pedrós
CDS A. Senillosa	CDS R. Viñals
CC-UCD F. Mayor	
CiU M. Roca	CiU R. Trias
PSC-PSOE J.M. Obiols	PSC-PSOE P. Maragall
ERC F. Vicens	ERC J. Hortalà
PSUC G. López Raimundo	PSUC J. Solé Tura
PCC J. Ramos	PCC J. Martínez
1982	1983

Generals	Locals* [Parlament Europeu]
1986	1987
CP (AP + PDP + PL) M.A. Planas	FAP E. Lacalle
	[Parl. Europeu M.Fraga]
CDS A. Fdez. Teixidó	CDS A. Fdez. Teixidó
	[Parl. Europeu E. Punset]
CiU M. Roca	CiU J.M. Cullell
	[Parl. Europeu C.A. Gasòliba]
PSC-PSOE N. Serra	PSC-PSOE P. Maragall
	[Parl. Europeu J. Verde]
ERC F. Vicens	ERC A. Alay
	[Parl. Europeu (EA-ERC-PNG) J.C. Garaikoetxea]
UEC R. Espasa	IC E. Vintró
PCC J. Ramos	
	[Parl. Europeu (IU-IE) A. Gutiérrez]
1986	1987

16. ANÀLISI ELECTORAL

FRANCESC PALLARÈS

1. L'EVOLUCIÓ DELS RESULTATS

Des de 1977 a Catalunya s'han realitzat onze eleccions i tres referèndums; quatre eleccions generals (juny de 1977, març de 1979, octubre de 1982, juny de 1986), tres eleccions autonòmiques (març de 1980, abril de 1984, maig de 1988), tres eleccions municipals (abril de 1979, maig de 1983, juny de 1987), una elecció al Parlament Europeu (juny de 1987, conjuntament amb les municipals), i els referèndums de la Constitució (desembre 1978), de l'Estatut (octubre 1979) i sobre la permanència d'Espanya a l'OTAN (febrer 1986).

A l'hora d'establir una comparació evolutiva dels resultats de les eleccions, l'evolució de l'estructura del **sistema de partits** proporciona una primera visió general.

En una primera fase (1977-1980), la més pròpiament de transició, el format va ésser clarament **multipartidista**: PSC, PSUC, PDC/CiU i UCD, com a partits principals, amb ERC i AP en posició secundària. El PSC va guanyar a les generals de 1977 i 1979, mentre CiU era l'opció més votada a les autonòmiques del 1980 (*Gràfic 16.1*).

A partir de les eleccions de 1982 es defineix un nou format del sistema de partits, articulat al voltant de **dues forces principals** —PSC i CiU— que alternen la condició de partit dominant, segons l'elecció sigui estatal o catalana. Les crisis internes de CC-UCD i PSUC, amb la seva posterior desfeta electoral, són elements clau d'aquesta nova estructuració. En posició clarament secundària, i com a tercera força, es va situar inicialment AP, que no ha estat capaç d'ocupar i retenir l'espai d'UCD, absorbit cada vegada més per CiU. Aquest ha estat un dels elements que ha permès a IC/PSUC situar-se com a tercera força a les darreres autonòmiques. Finalment l'ERC continua situada en una posició gairebé marginal, igual que l'emergent CDS.

Sobre aquest esquema global, el comportament diferencial en funció del tipus d'elecció fa necessària una visió específica de cada bloc d'eleccions, sense perdre de vista, però, el procés de conjunt.

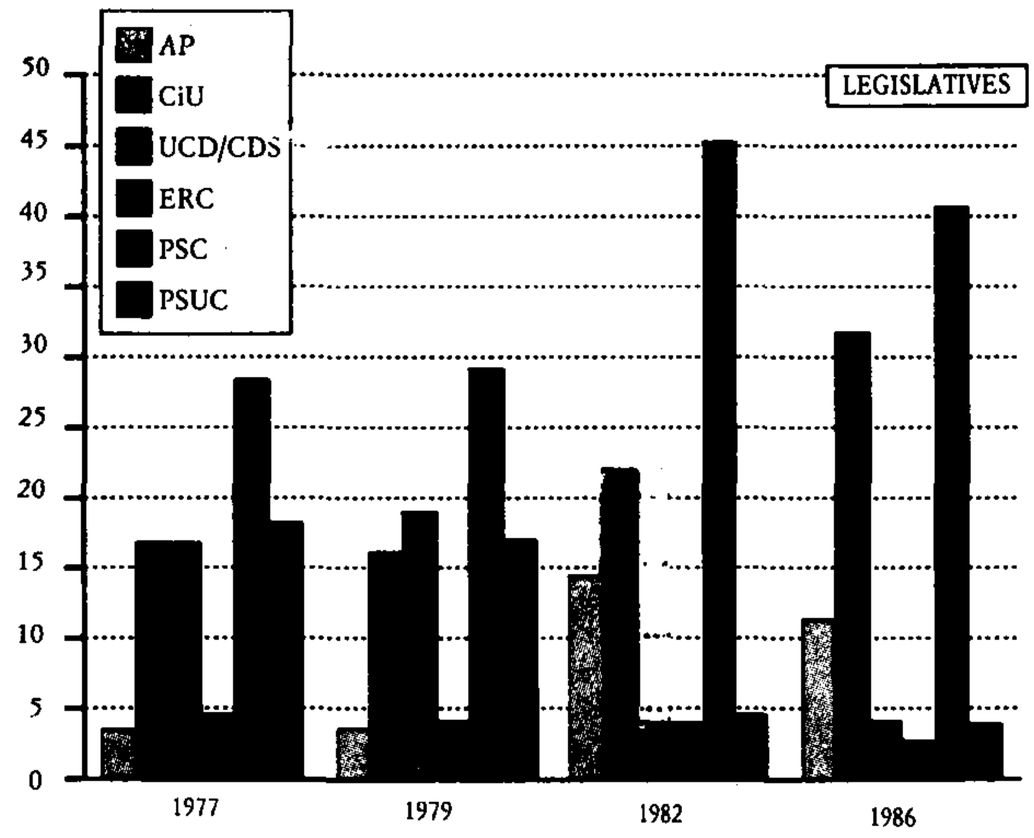
a) *Les eleccions generals*

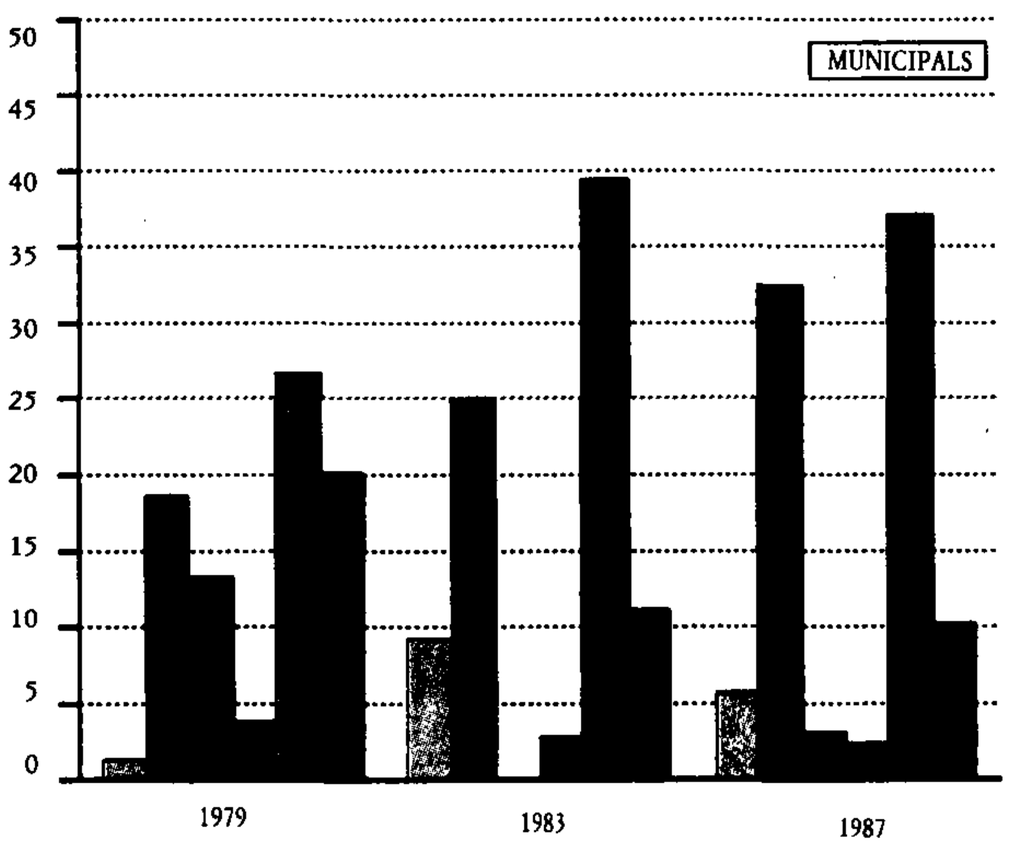
L'opció més votada ha estat sempre la socialista. A les de 1977 i 1979, el PSC guanyà destacat amb el 28-29 % dels vots, seguit a certa distància pel grup format per PSUC, UCD i PDC/CiU, que obtingueren entre el 16 i el 19 % cadascun d'ells. Finalment, molt allunyats, un tercer grup el formaven AP/CD, EC/ERC i UCD-CC (només 1977) amb uns percentatges de vots que oscil·laven entre el 3,5 % i el 5,5 % (*Taula 16.1*).

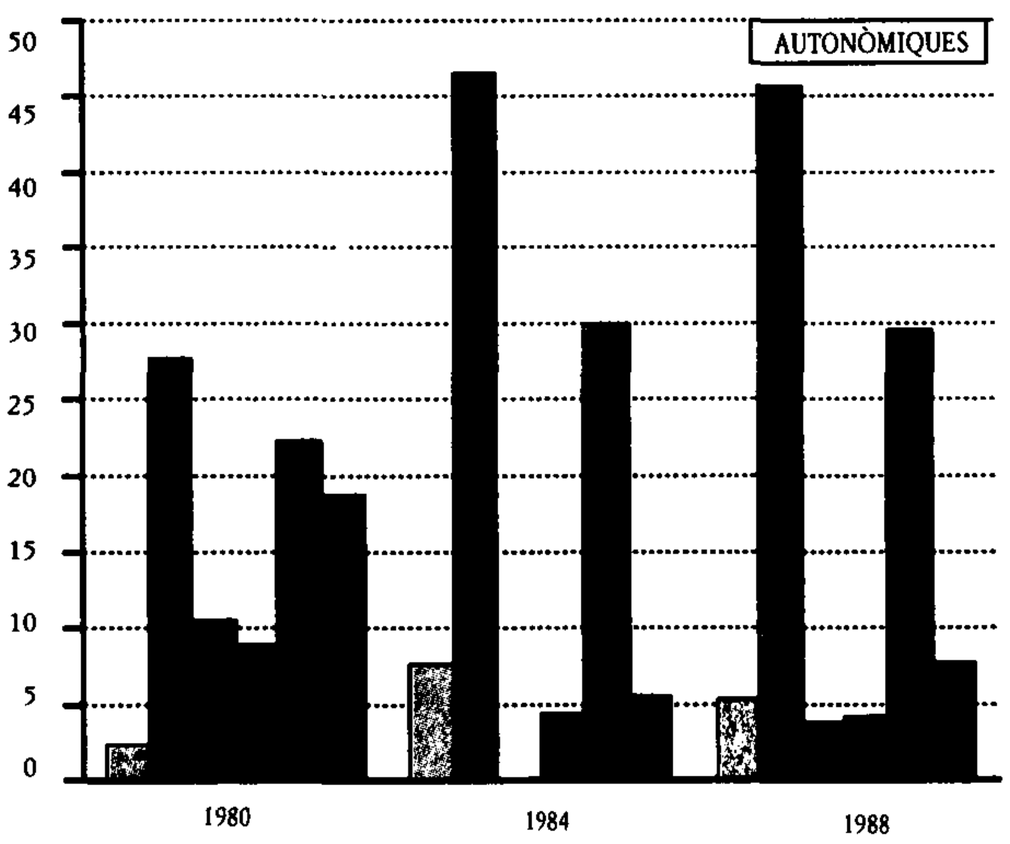
A les eleccions del 1982, i paral·lelament a l'avenç socialista a Espanya, el PSC va fer un espectacular salt endavant (45 % dels vots), sobretot en capitalitzar la major part de les pèrdues del PSUC. En segon lloc va quedar CiU, que consolidava els avenços de les autonòmiques del 1980, a les quals ja havia aconseguit captar un sector de l'electorat UCD-79. Per la seva banda, AP recuperava bona part de l'espai d'UCD i es convertia en la tercera força —clarament distanciada per sota de CiU i per sobre del PSUC i de l'ERC— però va ésser incapaç de mantenir aquest bon nivell l'any 1986. CiU en fou la gran beneficiada.

En el marc de les continuades victòries socialistes, la correlació de forces PSC-CiU —convertida en

Gràfic 16.1
EVOLUCIÓ DEL VOT PER TIPUS D'ELECCIÓ (% sobre votants)

Taula 16.1
COMPARACIÓ DELS RESULTATS A CATALUNYA DE LES ELECCIONS GENERALS
Dades absolutes en milers i percentatge sobre el total de votants

	1977		*1979*		*1982*		*1986*	
Cens	3.912,2		4.393,5		4.316,7		4.636,8	
Votants	3.101,1	79,3	3.008,2	68,5	3.483,3	80,7	3.197,0	68,9
AP	108,7	3,5	107,8	3,6	503,4	14,5	361,3	11,1
CiU	522,1	16,8	484,2	16,1	772,7	22,2	1.014,2	31,7
UCD/CDS	521,4	16,8	571,2	19,0	138,6	4,0	130,7	4,1
ERC	141,2	4,6	123,5	4,1	138,2	4,0	84,6	2,7
PSC	880,5	28,4	877,2	29,1	1.575,3	45,2	1.299,7	40,7
IC/PSUC	564,6	18,2	513,6	17,1	189,2[1]	5,9	174,6[2]	5,5

1. Suma les dades del PSUC I EL PCC.
2. Suma les dades de la UEC i el PCC.

Font: Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

l'aspecte central— ha evolucionat des de 1977 de forma irregular per causa de les oscil·lacions del PSC, que assoleix el màxim nivell d'implantació i de distanciament l'any 1982. Paral·lelament es produeix una constant progressió de CiU, que les darreres eleccions —any 1986— presenta el seu màxim d'implantació i la distància mínima en relació al PSC.

S'ha de tenir en compte, a més a més, que la crisi d'AP ofereix un espai potencial de creixement a CiU, mentre que a l'esquerra ni el baix nivell d'implantació ni la progressiva consolidació de IC/PSUC no ofereixen la mateixa perspectiva al PSC; i no sembla —si es mantenen les línies de comportament electoral— que l'emergència del CDS pugui ésser un element rellevant.

b) *Les eleccions autonòmiques*

L'opció guanyadora ha estat sempre CiU. A les primeres eleccions al Parlament de Catalunya es va imposar amb relativa sorpresa i obtingué el 28 % dels vots, clarament per sobre del PSC (22 %) i del PSUC (19 %). En aquestes eleccions CiU va rebre el primer important transvasament de vot «centrista», mentre CC-UCD (10 %) perdia la meitat del seu electorat en relació a les generals de l'any anterior (*Taula 16.2*).

Com a element específic d'aquestes eleccions s'ha de remarcar la molt activa participació de l'organització empresarial catalana (Foment del Treball) en la campanya electoral. Va anar dirigida a evitar que la Generalitat comencés a funcionar sobre una majo-

Taula 16.2
COMPARACIÓ DELS RESULTATS DE LES ELECCIONS AL PARLAMENT
Dades absolutes en milers i percentatge sobre el total de votants

	1980		*1984*		*1988*	
Cens	4.436,5		4.501,9		4.562,4	
Votants	2.725,6	61,4	2.893,0	64,3	2.703,9	59,3
AP	64,1	2,4	221,6	7,7	144,2	5,3
CiU	754,4	27,7	1.346,9	46,6	1.235,1	45,7
UCD/CDS	287,6	10,6	0	0	104,2	3,9
ERC	241,7	8,9	127,0	4,4	113,6	4,2
PSC	608,7	22,3	866,4	30,0	799,4	29,6
PSUC/IC	509,0	18,7	160,6	5,6	208,3	7,7
PCC		0,5	68,8	2,4		
NE	45,0	1,7	35,9	1,2		

Font: Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

ria de govern d'esquerres, possibilitat molt real en funció dels resultats a les dues eleccions generals anteriors.

A les eleccions del 1984 CiU va tornar a avançar espectacularment tot arribant al 46,5 % dels vots, mentre el PSC n'obtenia el 30 %. Per la seva banda AP que perdia 7 punts i baixava el 7,5 %, el PSUC que obtenia el 5,5 %, i l'ERC amb el 4,5 %, quedaven en posició quasi-marginal.

Aquesta correlació de forces s'ha mantingut pràcticament inalterada a les darreres eleccions del 1988. Les variacions han estat de to menor: el retrocés d'AP (2 punts) i de CiU (1 punt), l'aparició del CDS amb el 4 % dels vots, i la col·locació d'IC (8 % dels vots) com a tercera força.

c) *Les eleccions municipals*

L'opció que ha recollit més vots a les tres eleccions municipals realitzades fins ara ha estat sempre la socialista. Això no obstant, atès que el PSC obté la correlació de forces més favorable a les ciutats i CiU als municipis petits (dels quals n'hi ha un nombre molt superior al de grans, a més de tenir atribuïda una relació més favorable entre nombre de regidors/nombre d'habitants), aquesta darrera opció ha estat la guanyadora en major nombre de municipis, i també ha obtingut el major nombre de regidors.

Per altra banda s'ha de tenir en compte la presència de candidatures independents —Agrupacions d'Electors— en molts municipis petits i alguns de mitjans, com a conseqüència de les dificultats d'arrelament dels partits a les zones rurals, així com de les especificitats locals. El nombre d'aquestes candidatures ha anat decreixent, d'elecció en elecció, amb la normalització del joc partidista.

A les eleccions del 1979 el PSC obtenia el 27 % dels vots, marcant una certa distància en relació al PSUC (20 %) i CiU (18,5 %), mentre UCD quedava més endarrerida (13 %).

En canvi, CiU obtenia 1.765 regidors, mentre el PSC només n'obtenia 915, i encara es veia superat per CC-UCD amb 1.266. Val a dir, però, que el bloc de candidatures de les Agrupacions d'Electors és el que obté el major nombre de regidors: 3.499 (*Taula 16.3*).

L'any 1983, la lluita electoral ja va quedar centrada en PSC i CiU. Els socialistes (39,5 %), amb un fort increment malgrat no arribar al nivell del 1982, obtenien altra vegada el major nombre de vots i amb un marge superior al del 1979, tot i que CiU (25 %) també millorava el seu nivell de vots. En posició secundària quedaven el PSUC (11 %) —que en els municipis experimenta un impacte menys negatiu de la seva crisi— i AP (9 %), que no pot arribar als nivells d'UCD. L'ERC no sortia de la seva posició marginal.

Pel que fa al nombre de regidors, l'opció guanyadora torna a ésser CiU que n'obté 3.328, seguida del PSC amb 1.739.

Paral·lelament al decreixement del nombre de candidatures presentades com a Agrupacions independents d'Electors, també decreix el nombre de regidors elegits en aquest tipus de candidatures, que en aquestes eleccions ja només arriba a 2.275.

Finalment, les eleccions del 1987 van donar com a resultat una correlació de forces més equilibrada entre PSC (37 %) —que retrocedia lleument— i CiU (32,5 %) que obté un altre important avenç. Per la

Taula 16.3
COMPARACIÓ DELS RESULTATS DE LES ELECCIONS MUNICIPALS
Dades absolutes en milers i percentatge sobre el total de votants

	1979		*1983*		*1987*	
Cens	4.393,5		4.398,3		4.463,1	
Votants	2.675,0	60,9	2.987,3	67,9	3.056,8	68,5
AP	35,4	1,3	275,1	9,2	174,9	5,7
CiU	498,5	18,6	744,7	24,9	992,5	32,5
UCD/CDS	356,9	13,3	0	0	94,5	3,1
ERC	102,2	3,8	84,3	2,8	74,1	2,4
PSC	712,3	26,6	1.177,3	39,4	1.134,3	37,1
PSUC	539,9	20,2	333,6	11,2	313,4	10,3

Font: Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

seva banda, IC/PSUC es mantenia relativament estable com a tercera força, mentre AP continuava la davallada (6 %).

Com a les anteriors eleccions locals, CiU torna a obtenir el major nombre de regidors (4.365) molt per sobre del PSC (1.707), diferència que reflecteix els moviments experimentats pels resultats electorals en comparació a 1983.

2. ASPECTES BÀSICS DEL COMPORTAMENT ELECTORAL

a) *Les actituds polítiques bàsiques*

La decisió de vot i la competició interpartidària s'han d'interpretar a Catalunya sobre l'espai definit principalment pel joc de dues actituds polítiques bàsiques: el referent ideològic de Dreta/Esquerra i la identificació nacional Catalana/Espanyola.

En els processos electorals del primer període (1977-80) predomina la interpretació de l'elecció en clau de «franquisme/democràcia» assimilat a un eix «dreta/esquerra».

Tot i que el fenòmen ja s'observa a les eleccions del 1980, és en el segon període quan l'eix «dreta/esquerra» va perdent les connotacions anteriors per aparéixer més nítidament els seus paràmetres propis d'interpretació ideològica. Però a més a més, apareix amb força un eix fins llavors només latent: «catalanisme/espanyolisme» o «nacionalisme/centralisme», que s'instal·la conjuntament amb l'eix «dreta/esquerra» en les estructures de percepció de les opcions i de decisió de vot de l'electorat.

En els dos eixos definidors d'aquestes actituds polítiques bàsiques, l'electorat de Catalunya es defineix com majoritàriament inclinat cap al centre-esquerra i cap a posicions d'identificació preferentment catalana o bé indistinta (espanyola i catalana).

b) *Tipus d'elecció i comportament*

Un segon aspecte bàsic és el diferent comportament d'un ampli sector d'electors segons el tipus d'elecció: general, autonòmica o municipal. Es tracta d'un sector d'electors prou nombrós com per arribar a provocar canvis espectaculars en la correlació de forces tal com hem vist anteriorment.

Les tendències principals d'aquests canvis de comportament són: 1) electors que voten partits d'àmbit estatal a les generals (i en bona part també a les municipals) mentre s'abstenen a les autonòmiques. Afecta sobretot al PSC, però també a AP i UCD/CDS. 2) Electors que voten partits d'àmbit estatal a les generals (i en bona part a les municipals) mentre voten CiU les autonòmiques. Afecta també a PSC, AP i UCD/CDS. 3) Votants de diverses opcions (fonamentalment PSC, però també CiU i ERC)a les generals i autonòmiques que voten PSUC a les municipals. Es produeix fonamentalment als municipis industrials de Barcelona.

3. EL COMPORTAMENT ELECTORAL

a) *Característiques de l'abstenció*

De la mateixa manera que el tipus d'elecció incideix sobre l'orientació del vot, incideix també en la decisió de votar o no votar. La participació es més elevada a les eleccions generals que a les autonòmiques i municipals. És un fenòmen també observat a nivell comparat: el fet de la consideració de les eleccions subestatals com de «segon ordre» en relació a les generals, on es considera que es prenen les decisions fonamentals. Aquest seria un factor genèric al voltant del qual explicar una menor mobilització, i que té altres elements d'interpretació superposats, especialment el d'una projecció/percepció cultural-autòctona de l'autonomia.

Així doncs, la irregularitat en el nivell de participació, àdhuc en eleccions del mateix tipus, ha estat un dels elements característics d'aquest període.

Pel que fa a les eleccions generals, en conjunt Catalunya presenta uns nivells de participació relativament semblants als de la mitjana espanyola. S'han assolit els més alts nivells de participació —amb percentatges molt semblants— a les eleccions de 1977 i 1982, on l'expectativa política immediata de l'elecció va ésser el principal element de mobilització. En canvi, les eleccions «de repetició» del 1979 (post-consens) i 1986 (sense cap expectativa de canvi) van produir un descens important —10 punts— en el nivell de participació.

En general, la circumscripció de Girona és la més participativa, mentre les altres presenten uns nivells relativament semblants.

Les oscil·lacions de la participació des d'una perspectiva territorial, es basen sobretot en la mobilització i desmobilització de l'electorat urbà, que s'ha mostrat molt més sensible que el rural als factors de

conjuntura. Amb tot, el comportament abstencionista a les eleccions generals té una estructura territorial molt estable d'elecció en elecció (*Gràfic 16.2*).

Pel que fa a les eleccions autonòmiques, el nivell de participació ha oscil·lat entre el 60 i el 70 %. La tendència a l'increment que semblava apuntar el nivell de 1984 en relació a 1980, s'ha vist frenada en sec per la baixa participació a les de 1988, la «mínima» en eleccions des de la recuperació de la democràcia. El nou increment de l'abstenció s'ha de situar en el mateix marc d'explicació que en el cas de les generals: unes eleccions «de repetició», sense expectativa de canvi, amb uns resultats prou clars i «cantats» de temps abans per totes les enquestes.

En relació a les generals, les autonòmiques presenten uns índex de desmobilització molt superiors a les zones urbanes/industrials del litoral (Baix Llobregat, Vallès Occidental, Tarragonès, Garraf, Barcelonès), així com a comarques extremes de la geografia (Terra Alta, Montsià). En canvi són comarques rurals, tant occidentals (els Pallars, Segarra, Noguera, Solsonès) com centrals (Berguedà, Osona, Ripollès, Cerdanya), les que millor mantenen el seu nivell de les legislatives.

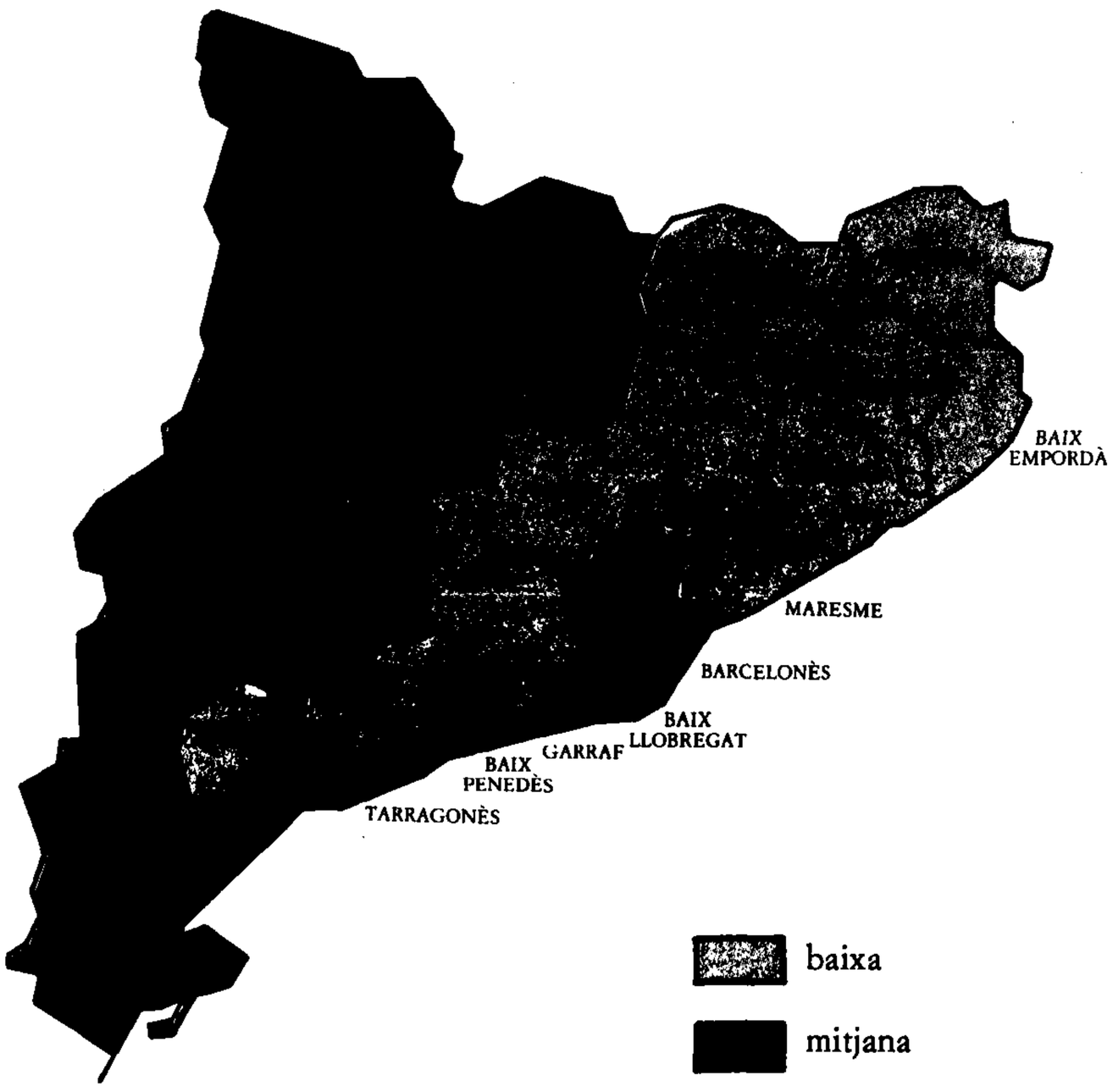
Com a conseqüència del canvi de comportament —més participatiu— d'algunes comarques rurals de l'interior a partir del 1984 (Alt Urgell, Cerdanya, Solsonès, Segarra, Noguera, Pallars Sobirà, Vall d'Aran) es configura un mapa diferenciat que presenta un gran nivell d'estabilitat entre 1984 i 1988 (*Gràfic 16.3*).

Les eleccions municipals, finalment, no han seguit pas fins ara un itinerari semblant a les altres eleccions. L'alt nivell d'abstenció l'any 1979 es veu fortament reduït a les segones eleccions municipals l'any 1983, i encara experimenta una nova reducció —tot i que lleu— en les darreres de l'any 1987. Les municipals presenten un balanç de participació clarament superior al de les autonòmiques.

Per la seva banda, la participació a les municipals és molt sensible a les diferents conjuntures locals, especialment la forma com es presenta la competència entre candidatures i la personalitat dels candidats.

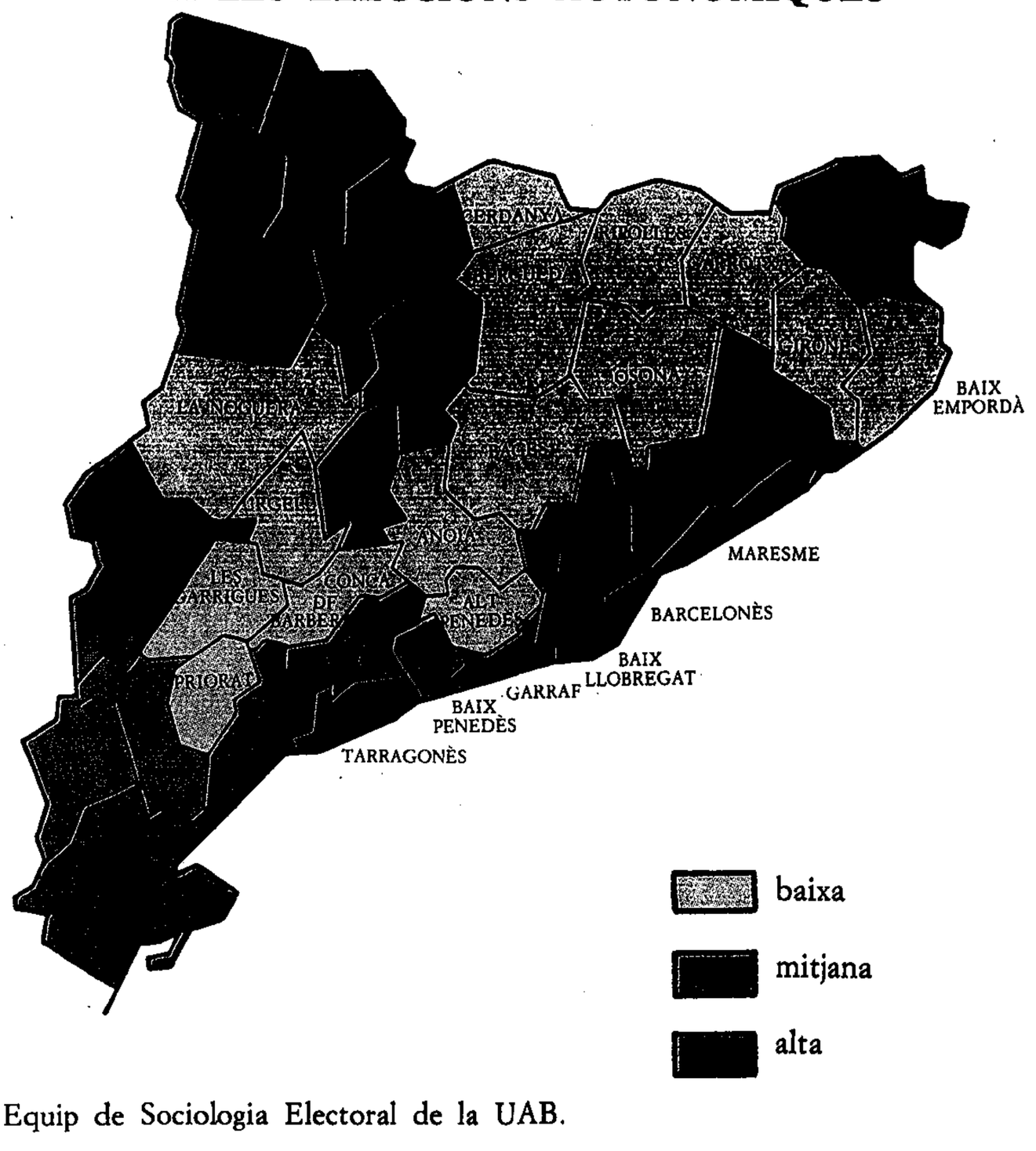
En aquest marc, els municipis petits (fins a 5.000 electors) són els que presenten, en general, uns nivells de participació més elevats, tot i que sol ésser molt baixa quan hi ha candidatura única. Els municipis mitjans (entre 5.000 i 20.000) tendeixen a situar-se

Gràfic 16.2
L'ESTRUCTURA TERRITORIAL DE L'ABSTENCIONISME A LES ELECCIONS GENERALS

Font: Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

Gràfic 16.3
L'ESTRUCTURA TERRITORIAL DE L'ABSTENCIONISME A LES ELECCIONS AUTONÒMIQUES

Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

lleugerament per sobre de la mitjana de participació, mentre que els més grans tendeixen a situar-se més aviat per sota de la mitjana.

Per la forta influència que té sobre la mitjana catalana, s'ha de remarcar l'evolució del comportament a la ciutat de Barcelona. La capital passa d'un comportament clarament abstencionista l'any 1979, a un nivell de participació molt proper a la mitjana el 1983 i el 1987, en el marc de la creixent competitivitat que s'hi produeix.

b) *La coalició electoral Convergència i Unió*

Convergència i Unió és la coalició formada per Convergència Democràtica de Catalunya (CDC) i Unió Democràtica de Catalunya (UDC). En la seva història electoral hi podem distingir tres fases successives.

En primer lloc, hauríem de considerar l'**etapa de formació**, entre 1977 i 1980. A les eleccions del 1977, Convergència Democràtica de Catalunya i Esquerra Democràtica de Catalunya (posteriorment integrada en CDC) formaren part, conjuntament amb el Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament (PSC-R) i el Front Nacional de Catalunya (FNC), de la coalició Pacte Democràtic per Catalunya (PDC).

Per la seva banda, Unió Democràtica de Catalunya formava part, conjuntament amb sectors de centre liberal, de la coalició Unió del Centre i de la Democràcia Cristiana de Catalunya (UCD-CC).

Com a conseqüència, entre altres factors, del trencament del pacte amb el PSC-R i amb UDC, es va produir una important remodelació en l'estructura del sistema de partits a Catalunya. En aquest marc es produeix el naixement de la coalició CiU.

A les eleccions generals del 1979 la nova coalició manté el nivell de vot del Pacte Democràtic. En aquesta fase, CiU se situa de manera estable al voltant dels 500.000 vots.

A partir de 1980, CiU entra en una **etapa de consolidació**, que va fins a les eleccions de 1984.

A les autonòmiques del 1980, CiU ja es converteix en l'opció més votada. En el marc d'un fort increment de l'abstenció, que afecta fonamentalment les zones industrials majoritàriament inclinades a l'es-

querra, experimenta el primer avenç espectacular (guanya 270.000 vots en relació a 1979) i aconsegueix captar un sector important d'electorat moderat de la UCD (que inicia així la seva devallada). Al mateix temps, comença a beneficiar-se d'un vot que és socialista a les generals, però s'inclina per CiU a les autonòmiques.

L'accés de CiU al govern de la Generalitat significa que la configuració de la nova institució vindrà decisivament marcada per l'empenta d'aquesta opció, que guiarà el procés de negociacions per a les transferències de competències («omplir la Generalitat de contingut»), que serà l'interlocutor amb el govern central, tot el qual possibilitarà a CiU una posició favorable per a relacionar-se amb élites locals que li assegurin un millor arrelament i una identificació de l'autonomia amb aquesta opció i el seu líder.

Sobre aquesta base, la crisi definitiva d'UCD, així com l'escisió i crisi del PSUC, faciliten l'eixamplament de la base electoral de CiU i PSC, i duen cap a la bipolarització.

A les eleccions generals de 1982, l'expectativa del «canvi» socialista i la forta polarització del vot conservador a l'entorn d'Alianza Popular configuren una situació incòmoda i gens favorable per a CiU. Això no obstant, aconsegueix mantenir el mateix nivell d'implantació de 1980.

A partir del 1982, l'existència d'un govern socialista a nivell central, amb difícils i urgents problemes a resoldre (reconversió, atur, dèficit públic i inflació, autonomies i reforma de l'administració central) que l'obliguen a prendre mesures impopulars, no facilita la tasca d'oposició del PSC com a alternativa d'esquerres. Alhora, els socialistes de Catalunya pateixen l'erosió d'imatge derivada dels conflictes entre una Generalitat/CiU que reclama més competències i un govern central/PSOE que les ha de transferir, en el procés de configuració de l'autonomia catalana. El tema de la LOAPA dóna arguments a CiU per presentar-se com a defensor de l'autonomia enfront del govern central/socialista —representat a Catalunya pel PSC— que la vol limitar.

En aquesta fase CiU se situa de manera estable al voltant dels 750.000 vots.

Finalment, es podria parlar d'una **etapa d'hegemonia** a la Generalitat a partir de 1984, i fins ara.

Les eleccions autonòmiques de 1984 signifiquen un salt qualitatiu per a CiU, que aconsegueix pràcticament doblar el seu electorat en relació a les anteriors legislatives, tot i el fort increment de l'abstenció, alhora que obté la majoria absoluta al Parlament. Aquest increment de 600.000 vots prové bàsicament d'un doble origen. Per una banda, de votants de centre i centre-dreta que el 1982 s'havien inclinat per AP, o bé havien votat alguna de les opcions centristes, UCD i CDS. Per altra banda, les eleccions de 1984 confirmen el fenomen que ja s'albirava en l'etapa anterior però que ara pren una dimensió molt més àmplia: electors que a les generals i a les municipals s'inclinen pel PSC, a les autonòmiques donen el seu vot a CiU.

A les eleccions generals del 1986, CiU s'empara en la candidatura Roca de l'Operació Reformista per tal de donar dimensió estatal a la seva oferta. Això no obstant, CiU perd 350.000 vots en relació a les autonòmiques, però en guanya 250.000 en relació a les legislatives del 1982 tot i l'important increment de l'abstenció en relació a aquestes eleccions estatals.

A les eleccions municipals del l'any 1987 consolida les seves posicions. Realitza una campanya dirigida a «polititzar» al màxim l'elecció local per tal de capitalitzar la seva imatge de vinculació amb la Generalitat així com el carisma de Pujol. D'aquesta manera intenta fer front a mancances d'implantació local, sobretot a les ciutats. En aquest marc, tot i perdre 20.000 vots en relació a les legislatives del 1986, en guanya 250.000 en relació a les darreres municipals del 1983, al mateix temps que millora notablement la seva correlació de forces enfront del PSC, partit que segueix guanyant pel que fa al nombre de vots.

Finalment, a les autonòmiques del 1988 revalida la majoria absoluta, amb una certa pèrdua de vots (120.000) en relació a les del 1984 i en el marc d'una més forta desmobilització general de l'electorat. Tot plegat li permet mantenir estable la correlació de forces amb el seus competidors.

En aquesta darrera fase ha consolidat un electorat que oscil·la entre un i 1,3 milions de votants.

CiU és l'opció dominant a les circumscripcions de Girona —on obté tradicionalment els seus millors resultats— i Lleida. Els resultats més fluixos els obté el cinturó industrial de Barcelona, tot trobant també dificultats a Tarragona.

En una progressió constant, CiU ha guanyat a sis, dotze i vint-i-cinc comarques en les respectives eleccions generals de 1979, 1982 i 1986. Per altra banda ha augmentat també el seu domini a les autonòmiques des de les 30 comarques on ja va ésser l'opció guanyadora l'any 1980, a les 37 on ha guanyat els anys 1984 i 1988.

La seva zona de millor implantació, ja des d'un bon començament, està configurada per les comar-

ques del triangle interior nord-central: Osona, Garrotxa, la Selva, Berguedà, Ripollès, i el Bages (*Gràfic 16.4*).

L'eixamplament de la seva implantació sobre l'espai de centre i centre-dreta es consolida entre el 1980 i 1984 a la Conca de Barberà, el Priorat, la Noguera, la Segarra, l'Urgell, el Pallars Sobirà, l'Alt Urgell, i la Cerdanya.

S'ha de dir, per altra banda, que a la Vall d'Aran, a les comarques de la plana de Lleida (Noguera, Segarra, Urgell, Segrià, Solsonès) i a algunes del sud de Tarragona (Terra Alta, Baix Ebre), és on experimenta oscil·lacions més importants entre les autonòmiques i les generals com a conseqüència, fonamentalment, d'existir-hi sectors importants d'electorat que voten AP (abans també UCD) a les generals i CiU a les autonòmiques.

Finalment, i en una altra perspectiva, és en els municipis menors de 10.000 habitants on CiU assoleix els millors nivells d'implantació electoral, que disminueix amb l'augment demogràfic de l'hàbitat.

c) *El Partit dels Socialistes de Catalunya*

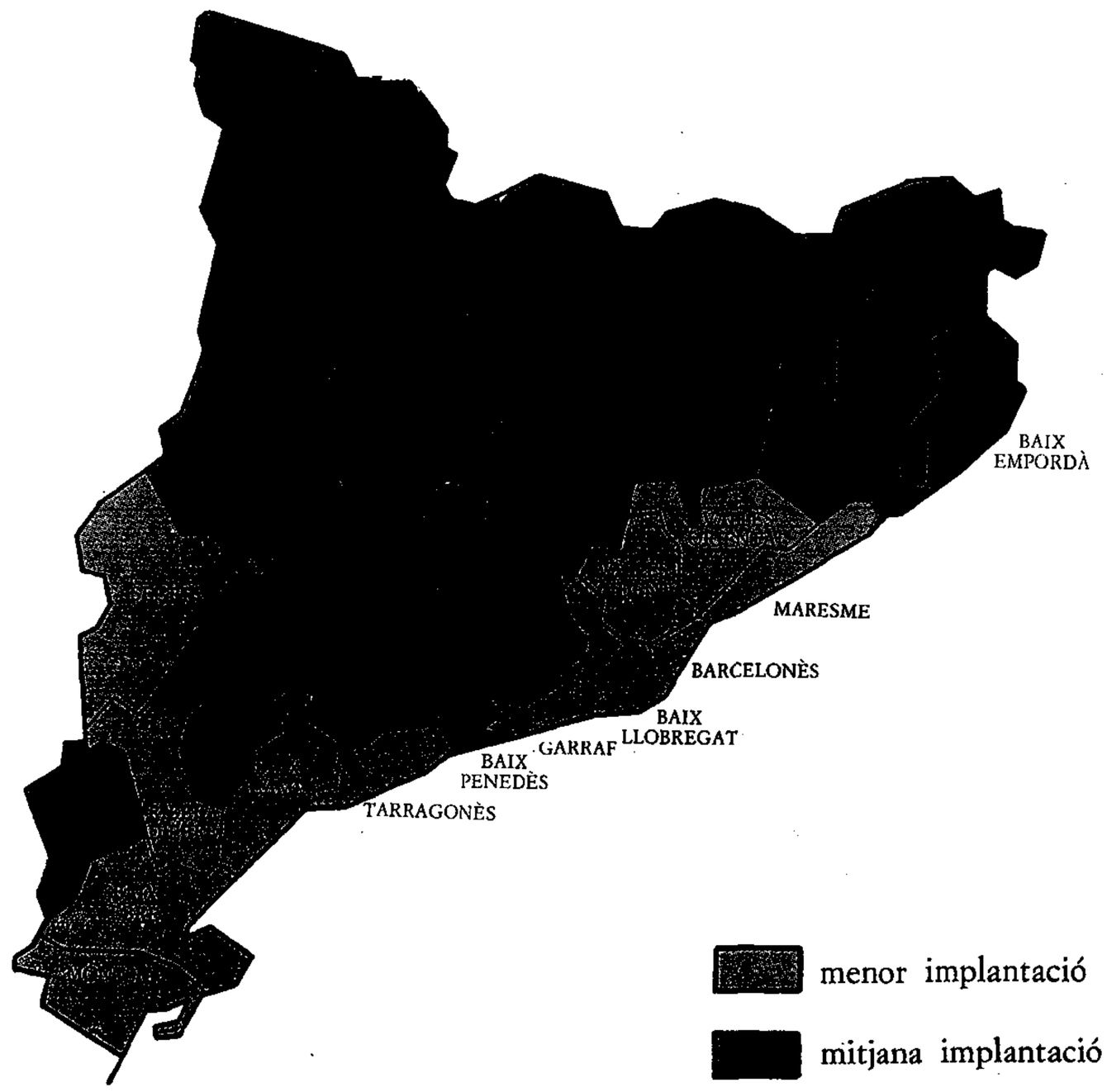
En l'evolució electoral del PSC es defineixen dues fases clarament diferenciades.

D'una banda, a les eleccions generals del 1977 es presenta la candidatura Socialistes de Catalunya, formada pel PSC-Congrés i la Federació Catalana del PSOE, que configuraran la base del partit que neixerà l'any 1978. Aquestes eleccions fan de la candidatura socialista la força majoritària a Catalunya, en el marc d'una política d'unitat d'esquerres reflectida en la candidatura unitària al Senat «Entesa dels Catalans».

La Generalitat Provisional que es formarà no tindrà, però, presidència socialista. En una hàbil maniobra de Suárez, que llavors encapçalava la Unión del Centro Democràtico, Tarradellas serà el President.

El triomf electoral dóna una empenta definitiva al **procés de fusió**. Ambdós fets, la victòria i la constitució formal del partit, juntament amb el bon resultat del PSOE a Espanya, significaran la introducció d'alguns canvis en els seus plantejaments.

Gràfic 16.4
L'ESTRUCTURA TERRITORIAL DEL VOT A CiU A LES ELECCIONS GENERALS I AL PARLAMENT

Font: Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

En el marc de la política d'alternativa estatal del PSOE, i en l'expectativa de guanyar les futures eleccions per formar el govern de la Generalitat, defineix una política de «projecte autònom» per a Catalunya. El PSC no accepta el plantejament del PSUC de repetir l'Entesa pel Senat, i l'ampli sector de catalanisme progressista sense identificació clara de partit queda sense aquell instrument que encara servia com a punt de referència unitari.

Les eleccions generals del 1979 revaliden la primacia del PSC a Catalunya, amb una total estabilitat de la correlació de forces tot i la reestructuració que s'havia produït en el sistema de partits.

Igualment, a les eleccions municipals del mes següent el PSC torna a ésser l'opció més votada, especialment a les poblacions importants, tot i una certa reculada.

Les eleccions autonòmiques del 1980 van ésser enfocades pel PSC amb la quasi-seguretat del triomf. Però aquesta primera elecció autonòmica ja plantejaria els trets bàsics i diferencials del comportament electoral a Catalunya segons el tipus d'elecció de què es tracti. El fort increment de l'abstenció i de CiU, així com d'ERC a un nivell menor, va anar acompanyat d'un important descens del PSC que perdia 270.000 vots en relació a les legislatives anteriors.

La segona fase cal situar-la en el context de la crisi de la UCD espanyola, de la inexistència d'alternativa conservadora amb possibilitats electorals clares, i de la superació de l'intent de cop d'estat, que configuren el marc que ofereix als socialistes l'expectativa clara d'**accés al govern central**.

Aquest panorama afavoreix lògicament el PSC, que al mateix temps capitalitza la forta davallada del PSUC, i experimenta un importantíssim avenç fins arribar al milió i mig de vots, el seu límit superior fins ara. És a dir, 700.000 vots més que a les anteriors legislatives i 970.000 més que a les autonòmiques del 1980. Aquest espectacular increment prové de captar bona part dels 500.000 votants més que acudeixen a les urnes en relació a les generals de 1979, dels 300.000 votants que perden els comunistes i, en molt menor mesura, de les pèrdues d'UCD.

Els canvis quantitatius i qualitatius d'aquesta elecció dibuixen un nou format del sistema de partits a Catalunya, sobre una forta bipolarització PSC-CiU.

Les municipals de 1983 tornen a donar la victòria al PSC, tot i que perd 400.000 vots en relació a 1982, paral·lelament a un important descens de la participació.

A les autonòmiques del 1984 el PSC vol aprofitar encara l'onada anterior per arribar al govern de la Generalitat. Però seran les «grans eleccions» de CiU. El PSC perdrà 700.000 vots en relació a les legislatives. L'abstenció n'és la principal «beneficiària», on van a parar aproximadament el 50 % de les pèrdues socialistes, mentre al voltant d'una tercera part d'aquestes van en direcció de CiU. Per altra banda, tot i experimentar un increment de 260.000 vots en relació a les autonòmiques de 1980, no arriba a capitalitzar les pèrdues comunistes i el retrocés de l'ERC.

A les generals del 1986, el PSC torna a ésser la primera força de Catalunya i recupera 400.000 vots en relació a les autonòmiques. En canvi, retrocedeix en implantació real en relació a les generals del 1982, en el marc d'un menor nivell de participació.

A les municipals de 1987 repeteix, amb molt lleus pèrdues, el resultat del 1983. L'important increment de CiU altera, però, l'esquema de la correlació de forces, ara molt més equilibrat.

Finalment, les autonòmiques del 1988 tornen a reproduir la situació del 1984, amb lleugeres pèrdues que s'han de situar en el marc de l'increment de l'abstenció.

En relació a les legislatives de 1986, perd 500.000 vots, aproximadament la meitat dels quals han passat l'abstenció, mentre que al voltant d'una quarta part ha dirigit el seu vot cap a CiU.

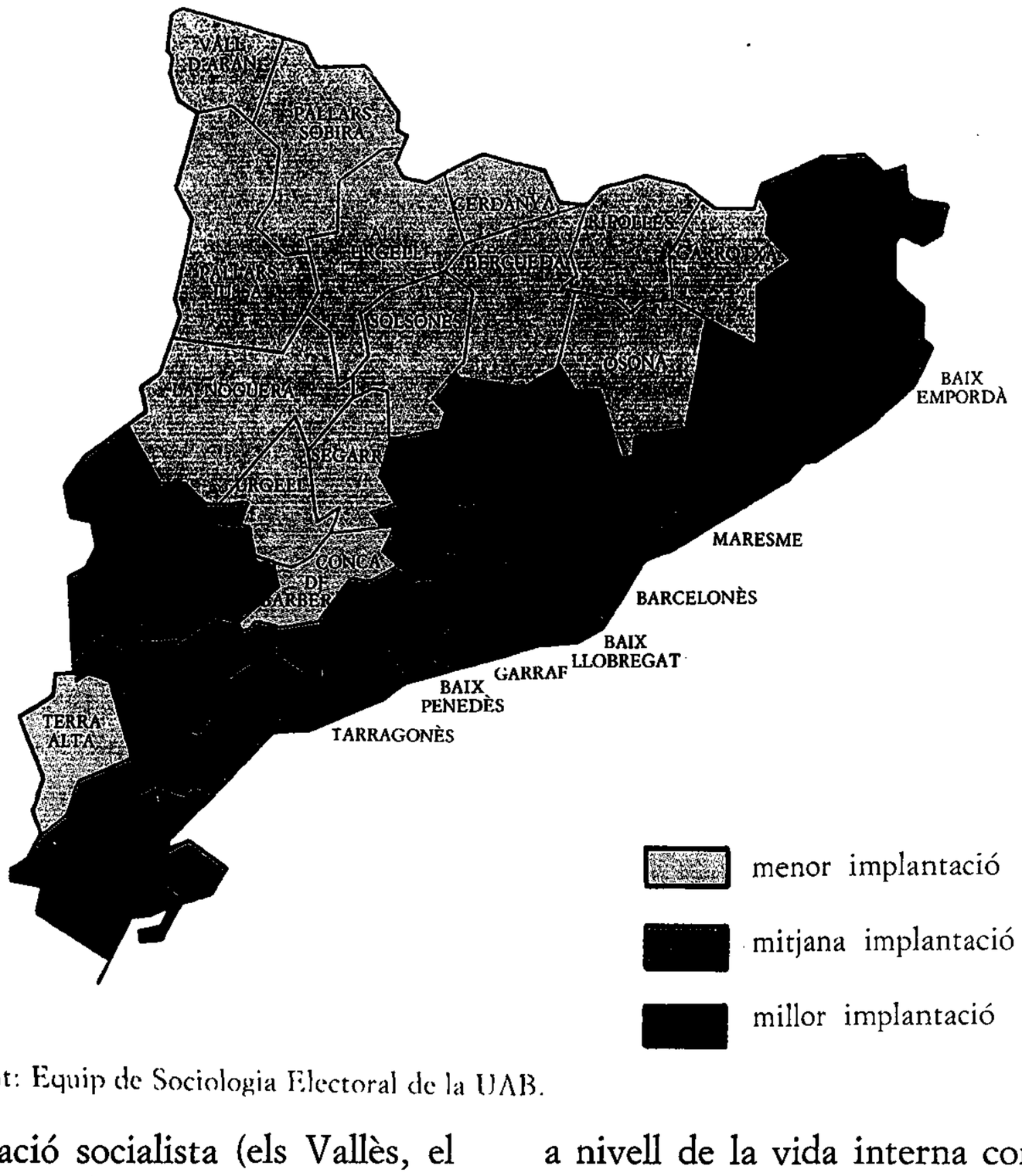
Pel que fa a la implantació territorial del PSC, ha pres una forma força definida a partir del 1979, i especialment del 1982.

Però les oscil·lacions del vot en funció del tipus d'elecció són un fenomen força genèric, a tot el territori. Així, a les eleccions legislatives guanya a divuit comarques el 1979, a vint-i-tres el 1982 i a tretze el 1986. En canvi a les autonòmiques només guanya a tres comarques (Baix Penedès, Garraf i Segrià) el 1980, que es redueixen al Baix Llobregat a les del 1984 i 1988.

L'estructura territorial del vot socialista, doncs, es basa en una forta implantació a la zona litoral, especialment la central, i dibuixa una primera corona perifèrica al voltant com a zona d'implantació mitjana, a la qual s'ha d'afegir el Segrià. A la resta de comarques, sobretot les del nord i centrals, la seva implantació és baixa (*Gràfic 16.5*).

Per altra banda, aquestes oscil·lacions del seu nivell de vot segons el tipus d'elecció també presenten un perfil territorial diferenciat, que és molt estable. Les comarques que presenten variacions sempre més importants són, per una banda, zones de bona —o relati-

Gràfic 16.5
L'ESTRUCTURA TERRITORIAL DEL VOT AL PSC
A LES ELECCIONS GENERALS I AL PARLAMENT

Font: Equip de Sociologia Electoral de la UAB.

vament bona— implantació socialista (els Vallès, el Baix Llobregat, Garraf, Barcelonès, Maresme, Tarragonès, Segrià, Baix Camp) on les variacions van principalment lligades a les fortes oscil·lacions de l'abstenció; per una altra, zones de baixa —o no tan bona— implantació (Baix Ebre, Ribera d'Ebre i Montsià) on antic electorat d'UCD vota PSC a les generals i CiU a les autonòmiques.

En canvi les oscil·lacions més suaus les presenta sempre a comarques on té baixa implantació (Solsonès, Garrotxa, Osona, Ripollès, Berguedà, Cerdanya, Alt Urgell, Segarra, Urgell, Conca de Barberà) i experimenta oscil·lacions menys importants el nivell de participació.

d) *El Partit Socialista Unificat de Catalunya*

El Partit Socialista Unificat de Catalunya, que adopta l'ideari comunista i segueix l'evolució eurocomunista, és el partit al voltant del qual s'articula avui la federació Iniciativa per Catalunya (IC).

L'evolució político-electoral del PSUC entre 1977-1988 presenta dues etapes, diferenciades tant a nivell de la vida interna com dels resultats electorals, i que coincideixen també amb el període de transició i el de la consolidació democràtica.

La primera etapa s'inicia amb les primeres eleccions democràtiques, on el PSUC va assolir 560.000 vots, i es situava com a **segon partit** de Catalunya darrera el PSC. Aquesta xifra és el màxim assolit pel PSUC que es va mantenir, però, molt estable i per sobre dels 500.000 vots a les generals i a les municipals de 1979, així com a les autonòmiques de 1980. Malgrat això, el fort increment de CiU l'any 1980 fa passar el PSUC al lloc de tercer partit.

S'ha de dir, a més, que en aquesta etapa Catalunya era el lloc d'Espanya on els comunistes obtenien, amb escreix, els millors resultats.

Però el punt d'inflexió en l'evolució electoral del PSUC, i que marca l'inici de la segona fase, se situa a les generals del 1982 en experimentar una **important davallada** com a conseqüència de la crisi interna del partit l'any 1981. Obté només 160.000 vots. Tot i afegint els 50.000 vots assolits pel PCC —l'escissió del PSUC— es queda molt lluny del nivell de l'etapa anterior. 300.000 electors havien canviat l'orienta-

ció del seu vot, la gran majoria d'ells cap al PSC.

De recollir el 18-20 % dels vots havia passat al 4-5 % en aquesta nova etapa, obtenint resultats semblants a les autonòmiques del 1984 i a les generals del 1986.

Les eleccions municipals del 1983 i 1987 són una important excepció en el baix nivell de la segona etapa. En aquestes eleccions experimenta una important recuperació, multiplicant per dos el nombre de vots (330.000). Ja en l'etapa anterior el PSUC havia obtingut els millors resultats relatius a les municipals, però en la nova situació les diferències eren molt més importants. La renovació de la confiança en la gestió de govern municipal en uns casos, l'arrelament local en altres, i l'àmbit local com a nivell secundari de decisió política, són els factors fonamentals en els quals s'ha d'enmarcar l'increment del vot comunista a les eleccions municipals.

Tot i que la UEC (Unió de l'Esquerra Catalana) —coalició amb els Nacionalistes d'Esquerra a les eleccions del 1986— ja era fruit de la nova estratègia del PSUC per a construir una alternativa d'esquerres al PSC tot fent un incís especial en un plantejament nacional català, IC (Iniciativa per Catalunya) és el pas més recent i acabat en la línea esmentada.

Si bé IC neix el febrer del 1987, és a dir abans de les municipals i europees d'aquest any, no serà fins a les eleccions autonòmiques del 1988 que es presentarà de forma mínimament **consolidada**. Tot i no arribar al nombre absolut de vots assolit separadament el 1984 pel conjunt de forces que composen la nova federació (PSUC, PCC, ENE), els 200.000 vots obtinguts representen un avenç en relació a les legislatives del 1986. D'aquesta manera —i afavorida per la davallada d'AP— sembla destacar-se com a tercera força política de Catalunya, tot i que molt lluny de les dues principals.

Tradicionalment el PSUC ha tingut una implantació molt concentrada a la zona metropolitana industrial de Barcelona, mentre era molt feble a les comarques rurals.

Entre les opcions principals, el PSUC era el que presentava una implantació territorial més irregular. Per altra banda era, però, el que va presentar una estructura d'implantació més estable en les diferents eleccions. El Vallès Occidental i el Baix Llobregat han estat els feus tradicionals del PSUC. Fins i tot a les eleccions del 1977 i 1980 és l'opció més votada al Vallès Occidental. Un implantació mitjana però clarament inferior —aproximadament la meitat— a la de les comarques anteriors l'obtenia al Garraf, el Vallès Oriental, el Barcelonès, el Maresme i el Bages, així com al Tarragonès, el Priorat, la Conca de Barberà, el Montsià i la Ribera d'Ebre. En canvi els resultats més baixos els obtenia al Solsonès, la Segarra, el Pallars Sobirà l'Alt Empordà, la Cerdanya i la Garrotxa.

Després de la davallada del 1982, els trets bàsics del seu mapa d'implantació es mantenen, però les diferències entre les seves zones de millor i pitjor implantació es redueixen, sobretot per l'espectacular descens als seus antics feus, on abans era capaç d'atreure importants sectors de l'electorat per raons altres que la pura identificació ideològica.

e) *Alianza Popular*

Alianza Popular ha representat i representa el pol més a la dreta en l'arc polític català. De vegadas en solitari, i la majoria de casos com a vertebradora de coalicions diverses, és l'opció més canviant en la forma de presentar la seva oferta electoral, i això tant pel que fa a les aliances com als seus candidats principals. A Catalunya sempre ha obtingut percentatges molt per sota de la mitjana espanyola.

L'evolució política-electoral d'aquesta opció ha tingut també dues fases ben diferenciades: l'etapa de la transició fins al 1980 i la de consolidació democràtica, a partir de 1982.

En la primera etapa, AP és una **opció menor** en el panorama polític català. Tot i canviar la imatge continuista de 1977 per un plantejament en la línia d'un partit conservador com a Coalición Democrática, a les generals del 1979 obté la mateixa xifra absoluta de vots, situada lleugerament per sobre dels 100.000 i equivalent al 3,5 % dels votants. Les eleccions autonòmiques del 1980, a les quals es presenta sota la forma de Solidaritat Catalana, suposen encara un pas enrera, perd 40.000 vots en relació a les generals, fonamentalment en benefici de l'abstenció i, en menor part, de CiU. De tota manera, el punt més baix d'aquesta fase el presenta a les municipals del 1979.

Però la crisi d'UCD i la bipolarització de les eleccions del 1982 possibiliten un espectacular salt endavant d'aquesta opció, que assoleix el mig milió de vots, equivalent al 15 % dels votants. Se situa d'aquesta manera com a **tercera força** de Catalunya.

Tot i mantenint aquesta posició, la seva implantació es redueix a la meitat a les municipals del 1983 i a les autonòmiques de 1984, seguint així la tendència ja observada en la primera fase. A les generals del 1986 experimenta una recuperació (360.000 vots

i 11 % dels votants), tot i quedar clarament per sota del seu nivell de 1982. Seguint la tònica exposada, les municipals del 1987 i les autonòmiques del 1988 varen significar una nova reculada d'AP, que amb el 5-6 % dels votants perd més de la meitat del seu electorat de 1986 en benefici de CiU i de l'abstenció, al mateix temps que també perd la seva posició com a tercera força en benefici d'IC/PSUC.

El Solsonès, la Vall d'Aran, Terra Alta, Ribera d'Ebre i Baix Ebre, així com també la Segarra, eren les comarques on AP obtenia els millors resultats en l'etapa 1977-80. En canvi la seva implantació era molt baixa a les zones industrials, tot i que a les capitals provincials manté sempre un bon nivell.

La seva estructura d'implantació territorial es veu relativament alterada en funció del tipus d'elecció. A les autonòmiques és molt més homogènia, amb la Terra Alta, sobretot, i el Baix Ebre com a puntes d'implantació clarament superior. En canvi l'estructura és més diversificada a les generals: la Segarra, la Vall d'Aran, i el Montsià s'incorporen com a zones de bona implantació, presentant també un bon nivell al Tarragonès i al Segrià.

Les oscil·lacions relativament més importants —en el sentit d'avenços a les eleccions autonòmiques i retrocessos a les generals— les presenta, per una banda a la Vall d'Aran, Baix Ebre, Segarra, així com també a la Noguera i l'Urgell, on comparteix principalment amb CiU el sector d'electorat canviant; per altra banda a la Terra Alta, al Segrià, Montsià i Tarragonès la relació és principalment amb l'abstenció i en algun cas amb el PSC.

f) *L'Esquerra Republicana de Catalunya*

L'Esquerra Republicana de Catalunya representa el centre-esquerra nacionalista. Situada sempre entre les opcions **minoritàries**, és l'opció que té una evolució més regular d'implantació.

Encara no legalitzada, a les eleccions del 1977 es presenta un aliança amb el Partit del Treball de Catalunya, d'extrema esquerra, formant la coalició Esquerra de Catalunya. Obté 120.000 vots, que representaven el 4 % dels votants. Es manté en aquest nivell a les municipals i a les generals del 1979, a les quals ja pot anar amb el propi nom.

El seu gran moment seran les autonòmiques del 1980, quan aconsegueix multiplicar per dos la seva xifra de votants (240.000) en captar bona part de les pèrdues socialistes, afavorida per la seva tradicional imatge catalanista i d'esquerra moderada, així com pel conjunt de factors ja esmentats que intervenen en aquella elecció.

La seva participació i suport al govern de CiU, però, no li reporten el benefici esperat, i en canvi erosionen la seva imatge d'esquerres. Així, a les eleccions generals del 1982, tot i l'alt nivell de participació, experimenta una important pèrdua de vots —cap a CiU i el PSC— que la situa aproximadament al seu nivell anterior (4 % dels votants); el mateix nivell que assoleix a les autonòmiques de 1984, que sobre el paper eren més favorables a una opció nacionalista.

A partir d'aquí s'obre dins l'ERC un procés de crisi interna i alhora d'intent de renovació. Després de l'escissió d'un petit sector esquerrà —que s'incorpora a IC— i la integració de col·lectius independentistes, en un procés que també implica un canvi de lideratge i de correlació de forces entre els diferents sectors de l'ERC, la nova via s'orientarà cap un aprofundiment dels **plantejaments nacionalistes**. En el decurs d'aquest procès les eleccions generals del 1986 significaran un nou retrocés: només aconsegueix 85.000 vots, xifra que se situa al nivell de l'ERC a les diferents eleccions municipals en les quals ha obtingut tradicionalment els pitjors resultats.

A les autonòmiques del 1988, en ple procés de renovació interna i en un àmbit d'elecció més favorable, no aconsegueix però una millora significativa. Obté 110.000 vots, que resten encara per sota del seu nivell absolut de 1982 i 1984, i molt lluny del «sostre» de 1980.

Per comarques, la Vall d'Aran, el Baix Ebre i el Montsià, així com les comarques més industrialitzades (Baix Llobregat i Vallès Occidental) són els seus «punts negres». En canvi, el Pallars Sobirà, les Garrigues, l'Urgell, el Priorat, Ribera d'Ebre i Osona són les comarques on a totes les eleccions ha tingut una implantació clarament superior a la mitjana.

Les comarques on presenta oscil·lacions més grans i constants entre legislatives i autonòmiques són: l'Alt Camp, la Ribera d'Ebre, el Priorat, l'Urgell, les Garrigues, la Segarra, el Pallars Sobirà, l'Osona i el Baix Empordà. En el marc de variacions del conjunt de forces, aquestes oscil·lacions de l'ERC se situen en una línea d'intercanvi preferent amb el PSC.

g) *Els Centristes de Catalunya-UCD i el Centre Democràtic i Social*

L'espai de centre no nacionalista ha estat l'objetiu de Centristes de Catalunya-UCD primer, i del

Centre Democràtic i Social després, tot i que amb matisos diversos.

El partit guanyador de les dues primeres eleccions democràtiques a Espanya, la UCD, va obtenir a Catalunya uns resultats molt inferiors. La manca de credibilitat autonomista i la competència sobre un electorat de centre i centre-dreta que suposaven Unió Democràtica i el Pacte Democràtic l'any 1977 i CiU l'any 1979, donen l'explicació d'aquesta implantació diferencial.

L'any 1977 UCD obté mig milió de vots (17 % dels votants). Amb la incorporació d'un sector escindit d'Unió Democràtica i el petit col·lectiu de Centre Català es forma Centristes de Catalunya-UCD, que a les generals del 1979, tot i el descens de la participació, arriba als 570.000 vots (19 % dels votants) i es converteix en la segona força de Catalunya.

Les eleccions municipals d'aquest mateix any ja anuncien, però, una **reestructuració** en l'espai polític de centre: la creixent implantació de CiU en detriment de la UCD. Les eleccions autonòmiques de 1980 són el pas definitiu. La UCD perd la meitat del seu electorat de les generals del 1979, i amb només 290.000 vots (11 % dels votants) queda relegada a ser la quarta força, lluny dels tres grups principals (CiU, PSC i PSUC) i gairebé atrapada per l'ERC.

Aquesta davallada s'afegeix als altres factors de crisi existents en el si de la UCD i que porten a la seva desintegració durant 1981. Així, a les eleccions del 1982 alguns sectors d'UCD ja s'han integrat a la Coalición Popular, d'altres han format el CDS i d'altres es mantenen encara com a CC-UCD. El resultats no poden ésser pitjors i CC-UCD s'ensorra electoralment amb 70.000 vots, abans de desaparèixer com a partit.

El mateix nombre de vots amb què es queda UCD l'any 1982, equivalent al 2 % dels votants, és el que obté el nou partit Centro Democrático y Social, que recentment havia creat l'ex-president del govern i ex-líder d'UCD, Adolfo Suárez. La nova opció no es presenta, però, ni a les municipals de 1983 ni a les autonòmiques de 1984.

A les generals de 1986, en canvi, aconsegueix arribar als 130.000 vots (4 % dels votants), i recull part de l'antic electorat centrista que l'any 1982 havia votat UCD o PSC. Es tracta, però, d'una opció **encara poc consolidada**. La seva falta d'arrelament local s'expressa en el retrocés que experimenta a les eleccions municipals de 1987. En canvi es manté millor a les autonòmiques de 1988 a les quals, tot i el baix nivell de participació, se situa just per sobre dels 100.000 vots i manté així el nivell relatiu assolit el 1986 tot i obtenir 25.000 vots menys.

CC-UCD va obtenir sempre els seus millors resultats a la Vegueria de l'Ebre i a la Vall d'Aran, així com a la Segarra, el Solsonès i l'Alt Urgell. El canvi els percentatges més baixos els obtenia a les comarques més industrialitzades de l'àrea barcelonina: el Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Vallès Oriental, i el Barcelonès (a excepció de la ciutat de Barcelona).

Pel que fa al CDS, la seva curta història electoral i el seu baix nivell d'implantació fins ara imposibiliten una descripció com en el cas de les altres opcions. En tot cas val a dir que només parcialment sembla incorporar alguns dels trets de la implantació territorial d'UCD, amb relativament bons resultats a comarques com la Segarra, Montsià i Vall d'Aran.

17. L'EVOLUCIÓ IDEOLÒGICA DELS PARTITS

JOAN B. CULLA

1. EL FET NACIONAL

ALIANZA POPULAR

Com correspon als seus orígens ideològics i socials, les concepcions inicials d'AP sobre la naturalesa de l'estat espanyol i sobre el fet diferencial català enllacen amb les del darrer franquisme i són, durant l'etapa 1977-78, les d'un nacionalisme espanyol situat a la defensiva.

La Federación de Partidos de Alianza Popular, que té com a lema «*España, lo único importante*», reivindica doncs quasi obsessivament «*la unidad sagrada de España*», «*el orgullo de ser españoles*» i «*el principio del Estado Nacional, sin fisuras federalizantes que abran las puertas a los nacionalismos o a los separatismos*» (M. Fraga i E. Thomas de Carranza, al I Congreso de AP, març 1977). Aquests dos últims conceptes, que hom procura barrejar sempre, són presentats com una pulsió retrògrada de retorn al tribalisme o als «*reinos de taifas*», com un intent de «*desandar el camino de la historia*» i la paraula «*nacionalidades*» és qualificada de «*fraude político alentado por la hipocresía comunista*» (Ponencias, I Congreso de AP), mentre Laureano López Rodó afirma taxativament: «*aquí no hay más nación que España*» (març 1977); les Nuevas Generaciones d'AP sostenen, per la seva banda, que «*Cataluña no es una nación, porque sería la primera nación en que habría más extranjeros que nativos*» (juny 1978).

Tanmateix, i malgrat la defensa explícita del «*estado unitario*» que fa G. Fernández de la Mora, l'atmosfera del principi de la transició obliga AP a assumir, en nom de la «*diversidad*» i «*las peculiaridades*» de l'«*España una y varia*», «*un regionalismo*» reticent, concebut com a instrument de descentralització tecnocràtica i d'«*una más perfecta integración a España*» (Ponencias, II Congreso de AP, gener 1978), i mancat de continguts polítics. Així, els aliancistes catalans s'autodefinien el 1977 davant els electors com «*els que a Catalunya defensem la unitat d'Espanya, i a Espanya lluitem per l'autonomia de Catalunya, com entitat econòmica, administrativa, sociològica i cultural*» (sic).

Aquestes premisses condueixen Alianza Popular a considerar inacceptable la concepció plurinacional de l'estat espanyol, tímidament recollida a la Constitució de 1978. Entre 1979 i 1982, i en coincidència amb el màxim declivi electoral d'aquesta formació, AP reitera en tots els tons el seu rebuig de les «*nacionalidades*» («*absurda idea*», «*funesta mención*», «*caverna semántica del separatismo*»), tendeix a desqualificar els «*particularismos territoriales*» titllant-los d'insolidaris, i fins i tot relativitza el seu regionalisme en afirmar que «*la idea de región y la regionalización ha ido unida a los períodos de depresión y decadencia*» d'Espanya (III Congreso de AP, 1980).

Molt menys ideològica, i més dúctil, és l'actitud de les ofertes polítiques que, a la Catalunya d'aquests anys, substitueixen una AP gairebé eclipsada: Coalición Democrática el 1979, i Solidaritat Catalana el 1980. Aquesta última, en particular, no dubta a parlar dels «*pobles i nacionalitats d'Espanya*» i de «*la nostra nacionalitat*» (per Catalunya), tot definint-se com una opció «*genuïnament catalana, gairebé diríem catalanista*». El caràcter conjuntural i efímer de SC, però, dóna a aquests pronunciaments un valor relatiu.

La posició aliancista començarà a canviar a partir de 1982-83, coincidint amb el desplaçament del seu

espai polític cap al centre, i amb la millora substancial de les seves expectatives electorals arran de la desintegració d'UCD. Es dóna aleshores una acceptació gradual del fet autonòmic i del llenguatge constitucional en la matèria: el V Congrés d'AP (1982) reconeix «*la indudable raíz histórica de la concepción nacionalista, sobre todo en Cataluña y el País Vasco*», i el VI Congrés (1984) parla per fi de «*las nacionalidades y regiones*», al mateix temps que M. Fraga afirma «*nuestra plena comprensión de la idea regional*» i garanteix «*nuestra participación leal en las Instituciones Autonómicas*» (11 febrer 1984).

L'evolució és encara més perceptible a Catalunya, a causa de la necessitat d'AP de competir amb Convergència i Unió des de la seva posició de feblesa. Això explica que en els darrers anys un sector del partit al Principat hagi conreat tota mena de subtileses de llenguatge, i hagi hagut de fer aproximacions vergonyants al catalanisme, amb l'objectiu contradictori de desprendre's de l'etiqueta **anti-nacionalista** sense alienar-se el vot més espanyolista. Les manifestacions de J. Segura Sanfeliu l'octubre de 1983 («*Cataluña es algo más que una región; me parece muy bien definirla como un país*»), els textos del IV Congrés d'AP catalana, corresponents al juny de 1985 («*Cataluña constituye, constitucional y estatutariamente, una nacionalidad...*») i, sobretot, l'acord del V Congrés de Barcelona, l'octubre de 1987 («*la palabra regional, para referirse al ámbito catalán, debe ser progresivamente eliminada de nuestro vocabulario*»), alternant amb definicions del tipus «*nosotros somos autonomistas, no nacionalistas...*» (J. Fernández Díaz, desembre 1987) donen idea de la desorientació ideològica, de l'ambigüitat intrínseca d'Alianza Popular en relació al fet diferencial català.

Convergència Democràtica de Catalunya

«*CDC es defineix abans que tot com un partit nacionalista català. CDC fa del reconeixement polític de la personalitat del poble català un punt primordial, bàsic i no negociable del seu programa*» (Què és CDC, març 1976).

Aquesta consideració del nacionalisme com l'element central, substancial, medul·lar, «*que dóna sentit a tota la nostra actuació com a partit*» (M. Roca al V Congrés, abril 1978), Convergència l'ha mantingut invariablement des del 1975. Es tracta d'un nacionalisme adjectivat de «*personalista*»: «*CDC creu que el fet nacional no pot ser subordinat a la defensa de cap mena d'interessos, del signe que siguin, perquè sigui quina sigui la posició ideològica inicial de cadascú, el marc nacional és indispensable per al desenvolupament dels homes*» (Què és CDC, març 1976); un nacionalisme globalitzador, d'alliberament, que reinvindica la sobirania, «*no un regionalisme pintoresc, defensiu i pairalista, sinó un sentiment i una idea radicals i actuals*» (Ibidem).

El nacionalisme convergent no ha rebutjat mai el referent espanyol —entenent Espanya com un estat plurinacional— ni la intervenció política en aquell escenari, que M. Roca descrivia el novembre de 1977 com «*catalanizar España*», i s'ha distanciat sempre de l'independentisme; l'agost de 1977, Jordi Pujol precisava: «*si per nacionalisme radical s'entén l'independentisme, aleshores cal dir que si bé és segur que en el partit hi ha independentistes i n'hi pot haver, CDC no n'és. El programa polític de CDC no inclou la independència*» («CDC Informacions», n. 23). Tanmateix, l'evolució política general durant més de 10 anys, i el propi desenvolupament de Convergència cap a nous sectors socials i creixents responsabilitats de govern, han provocat modulacions significatives en relació al fet nacional.

Així, si la III Asemblea General del partit, el març de 1976, declarava que «*només correspon al poble de Catalunya decidir, mitjançant el dret d'autodeterminació, el seu destí com a nació lliure*», i entenia que el restabliment de la Generalitat era només un primer pas cap al lliure exercici d'aquell dret, i tot i que el IV Congrés (gener 1977) ratificà la no renúncia a l'autodeterminació, l'arrencada del procés democratitzador féu oblidar aquest concepte, que en el VI Congrés (gener 1981) quedava reduït a «*l'exercici progressiu de l'autogovern*», i en el VII Congrés (gener 1985) a una genèrica reivindicació de «*les màximes facultats d'autogovern*».

Semblantment, la «*voluntat d'unitat amb la resta dels Països Catalans*», afirmada el novembre de 1975 per la Assemblea General i ratificada per Jordi Pujol el juny de 1976 («*Crec en la realitat dels Països Catalans (...) Tenim dret a que se'ns reconegui la nostra personalitat històrica*»), voluntat que el 1981 es concretà en el compromís «*d'una política des de la Generalitat que permeti enfortir la consciència nacional en els PP.CC.*», quedava rebaixada en el programa electoral de 1984 a un «*potenciar la col·laboració amb les Comunitats Autònomes, amb una preferent atenció vers aquelles amb les quals mantenim una unitat de llengua i cultura*». Després, cap altra referència explícita als Païs-

sos Catalans no ha aparegut en els documents oficials de CDC, tal vegada en aplicació d'aquell principi tàctic formulat pel VI Congrés: «*No complaure's en un radicalisme nacionalista, més verbal que altra cosa, que creï més suspicàcies a Madrid i més recels i reaccions a Catalunya dels que lògicament i inevitablement ja es produiran*».

Esquerra Republicana de Catalunya

Emparada per la seva legitimitat històrica i per la seva ubicació, a partir del 1977, una mica al marge de l'*establishment* polític (tardana legalització, no participació en el «pacte constitucional»,...), ERC comença abordant el fet diferencial català en termes molt genèrics: «*Volem el total reconeixement dels drets nacionals de Catalunya*», «*Catalunya és una nació i hem de recuperar el dret de governar-nos nosaltres mateixos, d'autogovernarnos*» (maig-juny 1977); «*el concepte de 'nació de nacionalitats' (aplicat a Espanya) em sembla pur artifici verbal*», declara Heribert Barrera el 1978, i més tard afegirà: «*nació espanyola no és compatible amb nació catalana. Hom no pot servir dos senyors. De pàtria només n'hi ha una*». El programa electoral de 1979 —primer que l'Esquerra pot signar amb les seves sigles— és una mica més precís en les reivindicacions: «*Dret a l'ús de la facultat autodeterminadora com a mitjà per a aconseguir l'alliberament nacional. Dret d'abonar l'estructura federal dels Països Catalans que conformen la nació catalana...*».

A partir d'aquí, més que d'evolució s'hauria de parlar de pluralitat de registres, i de barreja molt poc sistemàtica de programes mínim i màxim, d'objectius a curt i a llarg termini. Si bé l'afirmació del dret a la plena sobirania i a l'autodeterminació és una constant d'Esquerra Republicana, les expressions varien molt en rotundidat i en possibilisme, des de l'«*exigim el dret a l'autodeterminació per aconseguir la independència*» (declaració programàtica de les Joventuts d'ERC, sense datar) o el «*tenim uns objectius ben radicals: la independència nacional dels Països Catalans i el socialisme d'autogestió*» («La Humanitat» n. 5, 1979) fins al «*creiem que per més que es digui i es faci, ens veurem obligats durant uns anys a negociar amb l'Estat espanyol*» (butlletí «Fermesa», n. 4, 1980) o el «*l'autodeterminació, malgrat defensar-la des de l'any 1931, està actualment fora del nostre abast car requeriria una reforma constitucional*» (Programa de govern, 1984).

Un altre element d'ambigüitat, o d'imprecissió, és el marc nacional invocat per Esquerra, ja que si sovint, sobretot en les manifestacions més radicals, hom identifica nacionalitat catalana amb Països Catalans, en altres moments la tesi sembla ésser «*Catalunya en primer lloc, i res per damunt de Catalunya*» (H. Barrera, a l'Aplec del Pi de les Tres Branques, 1982), limitant la unitat dels Països Catalans als terrenys històric, cultural i lingüístic, però no polític; i, en qualsevol cas, el partit circumscriu la seva pròpia actuació al Principat estricte.

Les incorporacions i els canvis registrats a l'Esquerra el 1987 fan, en el tema que ens ocupa, que s'accentuï l'explicitació de l'objectiu independentista —«*... rellançar ERC com una força que es compromet a dur la nostra nació a la seva independència nacional...*» (Angel Colom, «La Humanitat», n. 78)— amb el propòsit confessat d'atraure i canalitzar electoralment l'independentisme espontani i creixent entre els sectors juvenils. Així s'ha d'entendre l'eslògan central de la campanya per les municipals de 1987, «*Als Ajuntaments per la independència*»; tanmateix, la continuïtat i la maduresa teòrica d'aquesta línia resten una incògnita.

Partit dels Socialistes de Catalunya

«*Catalunya és una nació. (...) La col·lectivitat nacional catalana està oprimida per l'Estat espanyol. (...) Els socialistes desenvoluparem la nostra estratègia nacional sobre les bases següents: a) L'exercici del dret a l'autodeterminació, que és una exigència inalienable i imprescriptible. Mitjançant aquest exercici, el nostre poble decidirà el marc institucional que millor convingui a la nostra identitat nacional. b) Partint del caràcter permanent del dret a l'autodeterminació, els socialistes potenciarem un procés obert d'alliberament nacional...*».

Aquestes tesis, que es poden trobar en termes quasi idèntics entre les resolucions del Congrés Constituent i les del 2on. Congrés del PSC (1976 i 1978 respectivament), suposen el punt de partida doctrinal del que aleshores era Partit Socialista de Catalunya davant la qüestió nacional. Val a dir que aquests plantejaments no representaven un accessori o un recurs tàctic, sinó que apareixien en el centre mateix de l'estratègia general dels socialistes catalans —«*no hi ha socialisme sense plenitud de les llibertats nacionals, sense alliberament nacional; això exigeix el reconeixement del dret a l'audeterminació de tots els pobles i nacionalitats*» (Per què el PSC, 1977)—, els quals arribaven a propugnar, per a «*quan els treballadors exerceixin el poder polític*», «*la Federació de Repúbliques lliures*

i iguals com a fórmula que conjumini el màxim de llibertat nacional per a Catalunya i per a les altres nacions i pobles de l'Estat, amb la necessària solidaritat socialista entre tots ells». D'altra banda el PSC, que es declarava «*entranyablement lligat a la resta dels Països Catalans*» (Manifest Socialista, 22.VI.1976), postulava encara el 1978 «*una estreta col·laboració*» amb els altres territoris que formaven amb Catalunya «*un marc nacional, com a projecte a desenvolupar*».

Malgrat que el «Pacte d'Abril» de 1977 —base de la unificació del socialisme català— incloïa l'afirmació reiterada del dret a la autodeterminació, i vagues al·lusions al «*marc dels Països Catalans*», la gradual integració en les estructures orgàniques i ideològiques del PSOE imprimí a les actituds nacionalistes del nou PSC un horitzó més baix i unes formulacions creixentment inconcretes; si davant les eleccions generals de 1979 s'invocava «*la superació de tota forma d'opressió nacional*», el 1980 es considera que l'elecció del primer Parlament de Catalunya «*culmina el procés de recuperació de les nostres llibertats nacionals*», i en endavant les referències a «*l'aprofundiment de l'autogovern polític*», «*la consolidació de Catalunya com a nació*» o «*la lliure afirmació de la personalitat nacional*» (vegi's la Ponència Marc del IV Congrés, 1984) resten sense cap indicació de contingut.

Simultàniament, el Partit dels Socialistes ha intentat teoritzar la seva pròpia pèrdua d'independència com una ampliació de perspectives polítiques i com el reflex d'una decisió del país: «*el projecte nacional dels treballadors de Catalunya té una característica que el diferencia clarament dels projectes de la burguesia nacionalista: és un projecte nacional i, a la vegada, estatal*», afirma el Consell Nacional del PSC el maig de 1981, abans que el IV Congrés del Partit atribueixi a Catalunya, sense cap reserva, «*una voluntat de continuar la seva pròpia història en el marc de l'Estat espanyol*».

Entre les expressions més espectaculars d'un canvi que els resultats electorals de 1980, 1982 i 1984 no han fet sinó accentuar hi ha, no solament l'oblit, sinó el rebuig de les tesis autodeterministes sostingudes amb tant d'entusiasme durant els primers anys de la transició (el PSC es negà a assistir a la manifestació unitària de l'11 de setembre de 1985 perquè el seu lema era «*Per l'autodeterminació*»), la desaparició de tota referència als Països Catalans o la substitució, notòria des del 1984, del mot «*nacionalisme*» per «*catalanisme*».

Partit Socialista Unificat de Catalunya

Amb la legitimació que li donava la seva sostinguda defensa, sota el franquisme, de la identitat nacional de Catalunya, el PSUC destacà, en els inicis de la transició, la definició de «*partit nacional català*» que figurava en els seus estatuts, i després n'ha reivindicat gelosament el contingut: «*algú ha discutit sobre si hem de ser "nacionalistes" o no. Som un partit nacional, el partit més nacional o, si més no, no acceptem que cap partit ho sigui més que nosaltres. Som un partit nacional per excel·lència perquè som el partit de la classe treballadora*» (Antoni Gutiérrez, al Comité Central de març de 1980). No deixar-se «*arrabassar la senyera*» ni permetre que la qüestió nacional sigui monopoli dels nacionalistes han estat preocupacions constants del PSUC, el qual, si bé ha evitat amb cura l'adjectiu «nacionalista», ha arborat profusament la bandera d'un «*catalanisme popular*».

En canvi, el Partit Socialista Unificat s'ha mostrat reticent davant el concepte de Països Catalans. «*El PSUC afirma que hay entre Catalunya y las otras comunidades de habla catalana una unidad lingüística y cultural. Otra cosa es atribuir al País Valencià y a les Illes una identidad política y hablar de un solo proceso de formación nacional. Hoy no se puede hablar políticamente de Països Catalans*», hom declarava a mitjan 1976 («El Correo Catalán», 26.VII.1976); «*nosaltres ens plantegem la qüestió dels Països Catalanas com una realitat amb una comunitat de llengua, una determinada comunitat de cultura, un passat històric comú, etc... Però aquesta comunitat d'elements no es pot identificar avui amb l'existència d'una consciència nacional única*», precisà el IV Congrès (novembre 1977), tot i que les esmenes comunistes a la Constitució de 1978 intentaren deixar oberta la possibilitat d'associació entre diverses comunitats autònomes com un camí de configuració dels PP.CC. Després del V Congrés (1980), el tema no ha tornat a ser debatut.

Des del 1976, i intentant sens dubte capitalitzar la càrrega simbòlica i la popularitat que el treball de l'Assemblea de Catalunya havia donat a la paraula «Estatut», el PSUC concretà la demanda de reconeixement dels drets i llibertats nacionals en una autonomia estatutària. Tanmateix, fidels a la seva pròpia tradició ideològica, els comunistes han presentat sempre l'autonomia «*como punto de partida para el ejercicio del derecho a la autodeterminación*» (1977). És a dir, han reivindicat el dret d'autodeterminació com

un principi inqüestionable, però advertint que, arribat el cas, ells no propugnarien la separació, sinó una nova unió voluntària de tots els pobles d'Espanya en un sistema republicà i federal: «*s'ha de combatre la concepció que el reconeixement de la personalitat nacional dels pobles i del seu dret a l'autodeterminació suposa una posició destructiva, separatista*» (març 1978): «*qualsevol projecte nacional català és inseparable dels altres pobles d'Espanya en el si d'un règim democràtic que reconegui el dret de tots a l'autogovern*» (Projecte de tesis 5è. Congrés, desembre 1980).

De tota manera, el PSUC reconeix que, a curt termini, la demanda autodeterminista és inviable: «*només en el marc d'un procés democràtic avançat, sota la impulsió de la gran majoria de la població, la lluita per la transformació en profunditat de l'Estat permetrà d'exercir plenament i lluire el dret a l'autodeterminació...*» (març 1978); per tant, hom considera que l'edificació de l'Estat de les Autonomies és, de moment, un objectiu fonamental.

Aquests darrers anys, l'establiment de coalicions amb el nacionalisme esquerrà independentista (la Unió de l'Esquerra Catalana, Iniciativa per Catalunya) no ha modificat el fons de les tesis del PSUC davant el fet nacional, però n'ha «polit» les formes: l'afirmació del «*dret irrenunciable de Catalunya a la seva autodeterminació*» (I Jornades Nacionals d'IC, abril 1987) no ve acompanyada, ara, d'anuncis sobre quina fóra l'actitud del partit quan aquell dret s'exercís.

2. L'ARTICULACIÓ DE CATALUNYA AMB L'ESTAT

Alianza Popular

Després d'haver estat l'única força significativa que no reclamà el retorn del president Tarradellas («*hipótesis utópica*», segons López Rodó el maig de 1977), AP mantingué, per les raons ideològiques que ja hem comentat, reserves bàsiques en relació al Títol VIII de la Constitució de 1978, i a l'Estatut de Catalunya de l'any següent, fins al punt de deixar els seus militants en llibertat de votar-lo o no.

Essent així, és lògic que, el 1980-81, els aliancistes es mostrin recelosos davant les transferències a les comunitats autònomes, tendeixin a considerar excessives les competències de la Generalitat i, per tant, que acullin la Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico com «*el instrumento imprescindible*» de contenció de les amenaces a la unitat d'Espanya, tot afirmant que aquesta llei no suposa una retallada dels Estatuts en vigor. «*Los pactos autonómicos de julio de 1981 constituyeron un intento serio y racional, aunque incompleto, de encauzar el proceso autonómico. (...) Su aplicación debe ser rigurosa y sin excepciones. (...) Cualquier modificación sustancial de la LOAPA, implicaría una cesión más a la presión nacionalista*» (Conclusiones V Congreso AP, febrero 1982).

Posteriors exigències tàctiques, arran de l'accés del PSOE al govern estatal i de l'anul·lació parcial de la LOAPA, portaran AP a desmarcar-se d'aquesta llei i a blasmar-la, però en rigor no és fins el 1983-84 que el partit conservador abandona les tesis revisionistes del Títol VIII de la Constitució per atrinxerar-se en una defensa estricta de l'Estatut enfront de tota proposta de reformar-lo: «*AP de Catalunya está en contra de la reforma del Estatut pero a favor de conseguir, vía delegación, más competencias autonómicas*», declara A. Padrós el novembre de 1983; Fraga és més categòric: «*Dejemos en paz al Estatuto de Cataluña*», i el IV Congrés aliancista català (1985) precisa que «*el Estatuto es un fin, no un medio*». Només a finals de 1987, i a propòsit de l'eventual supeditació del dret civil català a l'espanyol, AP expressarà la possibilitat de sumar-se a una petició de reforma estatutària.

Pel que fa al finançament autonòmic, la posició d'Alianza Popular ha evolucionat des de la defensa d'un esquema de finançament comú i idèntic de totes les comunistats —concretat en la Ley Orgánica de Financiación de las Comunidades Autónomas, LOFCA—, que comportava l'exigència d'una rigorosa homogeneïtat i el rebuig d'impostos propis de la Generalitat, fins al reconeixement de la insuficiència d'aquell sistema i la demanda urgent «*de inmediata revisión de las cláusulas financieras del Estatuto*» (IV Congrés d'AP de Catalunya, març 1985).

Convergència Democràtica de Catalunya

Durant els primers temps de la transició, CDC mantingué en una certa vaguetat la concreció institucional del seu nacionalisme. «*Una organització federal podria ser la fórmula política que assegurés les llibertats de Catalunya i la seva relació solidària amb els altres pobles de l'Estat espanyol*», indicava el partit el 1976, però en aquells mateixos moments el seu líder, Jordi Pujol, deia: «*el règim, federal o autonomista. Si no pot ser autonomista, doncs, federal. L'important és tenir poder*»; aquestes paraules ja assenyalaven la preferèn-

cia per una autonomia diferenciada, enfront de les solucions que equiparessin Catalunya amb qualsevol regió espanyola.

Si, per tant, l'objectiu era un Estatut, la reivindicació del de 1932 va ser purament emblemàtica; «*el Estatuto de 1932 era muy limitado*», declarava Pujol a Madrid, ja l'abril de 1976. «*Hoy no sería aceptado por amplios sectores catalanes, por insuficiente*». L'abril de 1978, el Vè. Congrés de CDC en reclamà expressament la superació, aconseguida —segons el judici convergent— amb el text definitiu de l'Estatut de 1979. Aquest, doncs, mereixeria una aprovació sense reserves, si bé des d'un criteri **instrumental**, i no pas finalista: «*L'Estatut ens atribueix un conjunt de competències i facultats suficients per a* ***iniciar*** *un autèntic redreçament polític, cultural, econòmic i social de Catalunya*», però «*el nostre dret no surt de l'Estatut, ve d'una història que l'Estatut només fa que reconèixer*» (propaganda pel referèndum de 1979; el subratllat és nostre).

El 1980-81, la generalització del procés autonòmic instigada pels governs d'UCD provoca l'alarma de Convergència, per a la qual l'«Estado de las Autonomías» no respon a l'autèntica realitat de l'estat espanyol, basada en quatre troncs nacionals, mentre l'aparició de quinze o vint «regions» «*tendeix a aigualir i confondre la nostra reivindicació nacionalista i a afeblir la nostra consciència nacional*», arribant «*a posar en perill el nostre Estatut*» (VIè. Congrés de CDC, gener 1981).

Que la preocupació no era infundada ho demostrarà, al cap de pocs mesos, la reacció de l'estat intentant recuperar atribucions a través de la LOAPA. Per a CDC, aquesta llei suposa la ruptura unilateral, a mans d'UCD i PSOE, del pacte constitucional i estatutari, i la rebaixa de l'autonomia a simple descentralització administrativa, i tot i la seva ulterior semi-anul·lació per part del Tribunal Constitucional, és el primer factor que fa plantejar-se als convergents la hipòtesi de la reforma de l'Estatut.

L'altre gran problema que alimentarà aquesta hipòtesi, ja que qüestiona tota la validesa de l'Estatut, és el del finançament autonòmic. CDC, que el 1976-77 havia reivindicat l'establiment d'un concert econòmic entre Catalunya i l'estat, denuncia des del 1984 el centralisme del model de finançament vigent, parla d'«*ofegament econòmic*» i reclama «*autèntica autonomia financera*». Per a alguns sectors del partit, aquesta només és possible sota la fórmula del concert econòmic, com al País Basc, i en el marc d'una reforma més àmplia de l'Estatut, que impedeixi freqüents recursos d'inconstitucionalitat i sentències sobre drets lingüístics i altres temes.

Esquerra Republicana de Catalunya

El punt de partida d'ERC en aquesta matèria és doble, i pot semblar contradictori: l'exigència del restabliment de l'Estatut de 1932 i del retorn del president Tarradelles, no com un objectiu programàtic, sinó com la simple «*restitució del que teníem*» («La Humanitat», n. 10, febrer 1977), i el desig d'una constitució federal per a l'estat espanyol. Si la primera demanda queda parcialment satisfeta amb la restauració provisional de la Generalitat, el setembre-octubre de 1977, les tesis federalistes sostingudes per Esquerra al llarg del debat constitucional no prosperen, per la qual cosa el partit refusarà el seu suport a una Constitució espanyola de 1978 que «*vulnera els drets nacionals de Catalunya*» («Avui», 17.XII.1978).

Des de la postura d'acatament però d'oposició al marc constitucional, ERC és necessàriament molt crítica envers el text definitiu de l'Estatut de 1979, que aprovarà amb «*un sí molt petit, sense gaires entusiasmes car no tenim altra alternativa per a poder escollir*» («La Humanitat», n. 18, octubre 1979), i del qual es planteja immediatament la necessitat de la reforma: «*Tan aviat com es pugui, el Parlament de Catalunya haurà de presentar a les Corts d'Espanya les modificacions que s'hauran de fer a l'Estatut de Catalunya per tal d'ampliar els poders autonòmics*», declara Marc Aureli Vila el febrer de 1980.

Tanmateix, abans que aquestes intencions poguessin concretar-se, la —per a Esquerra— migrada autonomia sofriria dues greus amenaces: la LOAPA i la insuficiència del finançament autonòmic. Quant a la llei «harmonitzadora», l'oposició i el rebuig del partit republicà van ser absoluts i aferrissats; «*la LOAPA és la tomba de l'autonomia*», afirmà Heribert Barrera, mentre Víctor Torres la qualificava d'«*impresentable, inservible i atemptatòria contra els drets de Catalunya*», i hom en demanava formalment la derogació en el programa electoral de 1982. Pel que fa a la qüestió financera, segons ERC s'hi sumen la dependència estructural de Madrid en què l'Estatut deixa l'Administració autonòmica, i la utilització política que el govern socialista fa dels mecanismes de finançament com un instrument de restricció de l'autonomia. «*No hi ha cap sortida a aquesta situació, sinó la reivindicació del sistema de concert econòmic, com ja s'ha establert a Euskadi*» (Programa de Govern, 1984).

Justament, la LOAPA i el pressumpte risc d'asfíxia econòmica donen força, entre 1982 i 1984, als plantejaments revisionistes de l'Estatut sostinguts per

ERC, plantejaments que s'estructuren en dos temps: a curt termini, una reforma limitada que equipari Catalunya a d'altres comunitats autònomes que tenen reconegudes competències superiors en matèria financera i policial (País Basc), en matèria de pesca (Galícia), en matèria d'aigües (Aragó), etcètera; més endavant, una reforma fonamental de l'Estatut, «*llegando al máximo de competencias que permite el texto constitucional*» (H. Barrera a «El País», 9.XII.1982). Formulades amb més o menys nitidesa, aquestes tesis han estat recollides en proposicions de llei del 1983, en els programes electorals de 1984 i 1986 i en les resolucions del XIV Congrés d'ERC, el 1985.

En tot cas, Esquerra Republicana contempla les reformes de l'Estatut com a solucions temporals, constata que «*l'actual Estat de les autonomies no és una eina adequada per a la recuperació nacional de Catalunya i dels Països Catalans*» (XIV Congrés) i assenyala que la solució definitiva hauria d'ésser una organització ja no federal, sinó confederal que articulés els quatre grups nacionals de l'estat.

Partit dels Socialistes de Catalunya

El 1976, quan el postfranquisme incipient permetia encara alimentar totes les expectatives, el PSC entenia el restabliment dels princips i institucions de l'Estatut de 1932 com un simple «primer pas» en el procés d'alliberament nacional de Catalunya, la segona fase del qual hauria de ser l'establiment d'un Estat Federal «de veritat», és a dir, sense «*la concentració de poder en el Govern Federal que s'observa en els actuals estats que s'anomenen federals*». En aquest sentit, el 2on. Congrés del Partit Socialista de Catalunya (1978) aprovà un esbòs de Constitució federal del tipus clàssic, tot subratllant que «*permetrà un grau d'autogovern superior al que concedeix un senzill Estatut d'Autonomia*».

Naturalment, això no impedí que, en els mesos i anys següents, els socialistes catalans donessin llur suport i aprovació tant a la Constitució espanyola de 1978, com a l'Estatut de Catalunya de 1979. L'«*assoliment d'un Estat Federal*», «*la perspectiva d'una transformació vers l'Estat Federal*», «*una federació de pobles lliures i iguals*», són referències més retòriques que programàtiques del III i el IV Congressos dels socialistes catalans (1982 i 1984), si bé van acompanyades d'una idea nova en el partit: «*el dret de tots els pobles d'Espanya a aconseguir uns nivells* ***iguals*** *d'autogovern*» (Ponència Marc IV Congrés; el subratllat és nostre). En tot cas, aquestes al·lusions a un futur «*aprofundiment de l'autogovern i del federalisme autèntic*» no enfosquien la defensa entusiasta de l'Estatut en vigor —«*instrument eficaç*»— i de l'Estat de les Autonomies, sobretot a partir de l'accés del PSOE al govern central: «*els socialistes, en el present, ens situem al capdavant de la defensa del model constitucional*» (Ponència Marc IV Congrés).

Aquest model, però, sofrí al llarg de la primera meitat dels anys vuitanta dues importants sotragades: la «concertació autonòmica» UCD-PSOE, i el problema del finançament de les autonomies (la LOAPA i la LOFCA). Pel que fa a la llei harmonitzadora, els socialistes catalans la consideren «*muy positiva, porque ha producido una clarificación de las relacions entre las autonomías y el Estado*» (Joan Prats, 4.VIII.1981), «*el primer paso para la reforma democrática y federalizante de la administración española*» (Joan Reventós, 9.VIII.1981) i un instrument per combatre «*tant l'ultracentralisme com el nacionalisme independentista*» (III Congrés, maig 1982), entre altres elogis; només el corrent d'Esquerra Socialista demanà la retirada de la llei, encara que *a posteriori* el partit assegurés «*haver quedat al marge*» de la seva discussió (Ponència Marc del IV Congrés, juliol 1984).

Potser alliçonat per l'experiència de la LOAPA i els seus efectes electorals, el PSC adoptà una posició més diferenciada de la del PSOE en relació al tema del finançament autonòmic; el 1984, els socialistes proposaren formalment la reforma de la LOFCA i la substitució de la negociació i el regateig anual per un mecanisme automàtic de financiació, si bé rebutjaren el sistema del «concert econòmic», proposat per altres forces polítiques.

Dit tot això, la sobtada i sorollosa reaparició de les tesis pretesament federalistes al si del PSC el 1978 ha de ser entesa, no com un punt d'inflexió doctrinal, sinó com un viratge tàctic i un intent de recobrar la iniciativa en el debat polític català. Fonamenten aquest judici la vaguetat i timidesa de la proposta («*un estado de inspiració federal...*», «*el horizonte federal*», «*el planteamiento federalizante...*»), la renúncia formal a tota reforma de la Constitució o de l'Estatut, la definició d'un federalisme més tecnocràtic que polític («*el federalismo es hoy en día* —segons J. Solé Tura, 30.VII.1987— *un conjunto de técnicas para resolver la colaboración y la cooperación entre los distintos niveles del Estado*») i, en fi, l'explícita preocupació per adoptar «*un modelo propio, contradictorio con el del nacionalismo conservador*» (Josep M. Sala,

30.VII.1987), per «*obligar a las otras fuerzas políticas a situarse en función de nuestros planteamientos*» (Ponència Marc V Congrés).

Partit Socialista Unificat de Catalunya

Al marge de la reivindicació emblemàtica de l'Estatut de 1932, i del restabliment més aviat simbòlic de la Generalitat el 1977, la primera ocasió de dibuixar jurídicament la nova articulació de Catalunya amb l'estat va ser la Constitució de 1978. Per donar-li suport, el PSUC hi valorà sobretot el reconeixement del caràcter plurinacional d'Espanya i d'«*unas autonomías más avanzadas en algunos puntos que las de la II República*», però aclarí que «*ésta no es una constitución de los comunistas, porque somos republicanos y federalistas*». Amb semblants criteris pragmàtics s'acceptà, a finals de 1979, la versió definitiva de l'Estatut, tot i que uns mesos abans hom havia exigit «*l'aprovació del nostre projecte d'Estatut* (el de Sau), *ara i sense retallar*» («Avui», 24.VI.1979).

Potser a causa d'aquests previs exercicis de prudència, el Partit Socialista Unificat reaccionà amb una ferma oposició als pactes UCD-PSOE de 1981 que es concretarien en la LOAPA i exigí, d'acord amb la Constitució, tractaments i solucions diferenciades a les aspiracions polítiques de les nacionalitats i les regions: «(els acords harmonitzadors) *corresponen a un model i un projecte autonòmic que no és compatible ni amb la Constitució ni amb la realitat plurinacional d'Espanya. Hi ha una visió uniformista que nega el caràcter històric i polític de l'aspiració a l'autogovern per part de les nacionalitats*» i tendeix a reduir les autonomies a simples descentralitzacions (Congrés Extraordinari, novembre 1981). Havent considerat la LOAPA «*inconstitucional*», el partit la rebutjà al Congrés dels Diputats i al carrer, assistint a la manifestació del 14 de març de 1982, i inclogué la seva derogació en el programa electoral d'octubre d'aquell any.

Pel que fa al problema del finançament autonòmic, el 7è Congrés del PSUC reclamà la revisió del sistema en una línia de transparència i ingressos directes, però va ser sobretot el programa de govern de la Unió de l'Esquerra Catalana, el 1986, el que exigí, com a condició per aprofundir l'autogovern, una fórmula definitiva de finançament de la Generalitat amb recursos suficients i automàtics que garantís l'autonomia de la despesa i donés a l'administració catalana competències fiscals.

El setembre de 1983, el partit dels comunistes catalans va fer una aportació original al debat sobre la virtualitat del règim estatutari amb una proposta d'ampliació i millora del nivell competencial de l'Estatut de Catalunya per la via de l'article 150, apartat 2, de la Constitució espanyola, i en la perspectiva d'una ulterior reforma tant d'aquesta com d'aquell. Segons la tesi del PSUC, incorporada als seus programes electorals de 1984 i 1986, la Generalitat podria obtenir, per delegació o transferència de l'estat, importants competències en matèries tan diverses com comerç exterior, correus i telecomunicacions o recursos hidràulics, abans d'esgotar els límits de l'actual estructura constitucional i abordar-ne la modificació en un sentit federalista.

3. L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL

Alianza Popular

Considerant-lo un dels valors en ascens dins la Catalunya postfranquista, AP manifestà des de l'inici de la transició un sentiment comarcalista esporàdic i improvisat —tant, que el gener de 1977 un seguidor de L. López Rodó parlava de «*las setenta comarcas catalanas*»—, comarcalisme que culminaria el 1980 amb la candidatura de Solidaritat Catalana, segons la qual les comarques eren «*autèntics nuclis d'expansió i progrés*», expressió de les essències del poble català i base de l'autonomia, mentre que «*les províncies només són una superposició històrica*» (J. Echevarría, 5.III.1980).

No és pas aquesta última la doctrina oficial d'Alianza Popular, defensora resolta i invariable del fet provincial, àdhuc del «*legítimo e histórico sentimiento provincial en muchas de las Comunidades Autónomas actuales*» (M. Fraga, ***Autonomía y futuro***, febrer 1984) i, doncs, de l'autonomia de les províncies. Per respecte a tot això, i també per impedir l'aparició de «*nuevos centralismos*» autonòmics, AP ha sostingut sempre que les Diputacions provincials «*no sólo deben mantenerse, sino acentuar su categoría de entidad política y de participación*» (III Congreso AP, 1980), esdevenint «*las gestoras ordinarias de los servicios de las Comunidades Autónomas (y) constituyéndose a tal fin en única administración periférica regional*» (Programa de gobierno, 1982).

Certament, el partit conservador distingeix entre la problemàtica de les províncies a Castella i «*en aque-*

llas regiones en las que el hecho provincial no está arraigado y no se identifica con la tradición histórica propia», però també a Catalunya, on les demandes de desmantellament de les Diputacions han estat freqüents des del 1977, els aliancistes afirmen que «*la Província està cridada a exercir un important paper*», denuncien «*l'obsessió antiprovincialista de Convergència i dels Socialistes*», i proposen que les Diputacions coordinin les seves competències amb la Generalitat (Programa de Govern per a Catalunya, 1984).

En aquest sentit, tot i el reconeixement formal del comarcalisme (*«sentiment pregonament arrelat a Catalunya»*) i l'acceptació bàsica de la divisió comarcal del 1936, amb les adequacions necessàries, AP és contrària a la creació d'agrupacions supracomarcals, com vegueries o regions, i a la modificació de l'actual divisió provincial. L'aprovació, el 1987, de les Lleis d'Ordenació Territorial ha portat Alianza Popular a expressar el seu temor que «*municipios y Diputaciones serán los grandes perjudicados, porque se verán despojados de una serie de competencias en favor de los* ***Consells Comarcals***» (V Congrés AP de Catalunya, 1987).

Convergència Democràtica de Catalunya

D'acord amb els seus postulats nacionalistes, CDC ha sostingut sempre que les províncies eren quelcom artificial al Principat, una imposició exterior, i que la comarca és una unitat geogràfica natural, una unitat de vida col·lectiva amb prou entitat com per vertebrar l'organització territorial de Catalunya. Més que l'evolució, doncs, caldrà descriure els avatars que l'antiprovincialisme i el comarcalisme convergents han sofert al llarg d'una dècada, confrontats amb els imperatius legals i amb les circumstàncies polítco-partidistes.

Ja el 1979, un dels arguments de Convergència a favor del sí a l'Estatut era que aquest posava en mans del Parlament de Catalunya «*la continuïtat d'unes Diputacions que no encaixen en la tradició del nostre poble*». El programa electoral dels primers comicis autonòmics (1980) preveia el traspàs de les competències de les Diputacions a la Generalitat i, en execució d'aquests compromisos, el desembre de 1980 la cambra catalana aprovà la llei de Traspassos Urgents i Plens de les Diputacions a la Generalitat, que seria immediatament recorreguda pel govern central i anul·lada pel Tribunal Constitucional. Val a dir que, aleshores, a les raons doctrinals s'hi havien ajuntat els factors tàctics derivats del mapa polític català, per explicar l'hostilitat de Convergència envers les corporacions provincials: des del 1979, tres de les quatre estaven en mans de PSC i PSUC, i el president Pujol confessava la sospita d'un moviment en tenalla per tal de reduir l'autonomia catalana a través de la lectura restrictiva de l'Estatut i del reforçament de les Diputacions i els municipis fins a fer-ne un contrapoder de la Generalitat (vegi's «El Periódico», 2.IV.1981).

El fracassat intent de desmantellar les Diputacions comportà la demora del procés de comarcalització. Anunciat al programa electoral de 1980 (*«no substituirem el centralisme de Madrid pel de Barcelona; convertirem les comarques en el fonament de la nova administració local catalana»*), el tema reapareix el 1984 (les comarques del 1936 com a base, règim especial per a la Vall d'Aran, creació de les vegueries), acompanyat ara d'altres objectius que no són d'ordenació territorial, sinó d'ordenació i afirmació institucional: la demanda de supressió dels governs civils, l'anunci de la dissolució de la Corporació Metropolitana de Barcelona, i el desig que Catalunya sigui circumscripció electoral europea.

Si bé la institucionalització de les comarques i la fi de la CMB han pogut dur-se a terme durant la legislatura 1984-88, els altres propòsits, en la mesura que depassen el marc estatutari, han tornat a omplir els programes convergents a les legislatives de 1986 i les europees de 1987. Tanmateix, CDC —que el 1987 ja controlava tres de les quatre Diputacions— ha anat ajornant el seu suport a la sola proposta —sorgida d'altres opcions polítiques— que podria suposar la ràpida desaparició de les Diputacions i els governs civils: la transformació de Catalunya en una província única.

Esquerra Republicana de Catalunya

Segons la concepció política d'ERC, «*les comarques a Catalunya són els baluards, els pilars en els quals es fonamenta la nostra nacionalitat, és el conjunt representatiu si és que pensem en una Catalunya democràtica, descentralitzada i federal*» («La Humanitat», 15.VII.1979). Així doncs, el partit republicà reclamà, des del mateix juny de 1977, «*la institucionalització de les comarques com a entitats territorials bàsiques*», com a òrgans de poder intermedis entre els municipis i la Generalitat, i fins i tot en propugnà la representació directa al futur Parlament català (Programa elec-

toral 1979), al mateix temps que demanava la supressió de les diputacions provincials i el traspàs de les seves funcions i dotacions econòmiques a la Generalitat. Va ser precisament la subsistència de les províncies, les diputacions i els governs civils un dels motius majors de la reticència d'ERC en relació a l'Estatut de 1979.

A partir d'aquí l'Esquerra, tot invocant la paternitat històrica de la divisió de 1936, ha posat gran èmfasi en la importància de la comarcalització, tant des d'un punt de vista conceptual —«*tres realitats del nostre ambient territorial s'han de tenir en tot moment presents: el municipi, la comarca i el conjunt de la nació*» (Programa electoral 1980)— com de cara a la millor eficàcia polítco-administrativa de l'autogovern, a l'acostament de l'administració als administrats i a la recatalanització en profunditat del país (Principis de govern municipal, maig 1987), i també pensant que l'articulació comarcal ha de minimitzar i de fer caure en desús les Diputacions i «*les artificioses províncies*»; en aquest últim sentit va la proposta, formulada el 1980, que la divisió comarcal coincideixi amb els límits provincials, modificant aquests límits quan calgui, com en el cas de la Cerdanya. Convé subratllar, però, que si fins al 1980 ERC imagina les futures comarques dotades de contingent polític, autònomes, i les hipotètiques «*supracomarques*» (sic) com a simples ens gestors d'uns determinats serveis fusionats, el 1985 hom sosté, en canvi, que les comarques no poden ser entitats polítiques, sinó una mena de mancomunitats de municipis per oferir serveis comuns, mentre les vegueries sí que han de tenir representació política (A. Alay a «El País», 25.VIII.1985).

Tanmateix, des del 1984 Esquerra Republicana substitueix la seva estratègia gradualista en relació a l'ordenació territorial i institucional del país per una proposta més rotunda i agosarada: «*Alteració dels límits provincials per Llei Orgànica de manera a transformar Catalunya en una província única*» (Programa de govern, 1984). La província única com a forma de suprimir la divisió provincial i els governs civils i d'obrir pas a unes vegueries o regions amb entitat pròpia serà una fórmula ratificada pel XIVè Congrés d'ERC el 1985, i present també al programa electoral de 1986, on es complementa amb la demanda que Catalunya sigui circumscripció electoral al Parlament europeu.

Partit dels Socialistes de Catalunya

Entre 1976 i 1980, el model d'organització territorial dels socialistes catalans passa per cinc eixos; en primer lloc, la reivindicació dels municipis «*com a institucions bàsiques en la vida de relació i de participació política*»; segonament, la defensa de la comarca com la peça «*fonamental de l'articulació política-administrativa de Catalunya*», en la doble vessant d'àmbit de prestació de serveis i d'àmbit de representació política, però sense acceptar la comarca com a circumscripció electoral i desmarcant-se del «*patriotisme comarcal*» conreat en ocasions per la dreta; el tercer eix són les regions o vegueries, que no han de constituir organismes autònoms, amb personalitat pròpia, sinó divisions purament administratives o funcionals de l'administració perifèrica de la Generalitat; en quart lloc, els socialistes reclamen un tractament específic per a «*les realitats intercomarcals o metropolitanes*», especialment la de Barcelona, que fan coincidir amb la Regió I de la divisió de 1936; per últim, si bé la proposta de 1978 de suprimir la divisió provincial ha de ser descartada per inviable el 1980, el PSC manté l'exigència de desmantellament de les diputacions provincials, que és una de les mesures prioritàries i urgents del seu programa electoral de 1980.

Amb posterioritat a aquesta última data, les intervencions del Tribunal Constitucional, les circumstàncies polítco-electorals concretes i el compromís del partit en la governació de l'estat han fet evolucionar les posicions socialistes. Així, és perceptible una intensificació del municipalisme i un major èmfasi en el paper vertebrador de les ciutats i capitals, concretat en el cas de Barcelona i la seva Corporació Metropolitana; també s'ha de subratllar el rebuig explícit de la divisió comarcal de 1936 (Ponència marc IV Congrés) i una nova consideració del paper de les diputacions, que «*han d'anar transferint les seves competències executives a la Generalitat*» (ibidem) i reduint les seves atribucions fins a la mesura que sigui legalment possible (Programa electoral 1984), però conservant funcions de suport i coordinació dels ajuntaments i, en la pràctica, un pes polític i econòmic considerable.

Pel que fa a la divisió provincial pròpiament dita i a l'administració perifèrica de l'estat, el IV Congrès del PSC (juliol 1984) va haver de reconèixer que la funció de la província com a circumscripció estatal és un imperatiu constitucional, però emfatitzà «*la seva escassa transcendència pràctica*». Tanmateix, al llarg del quadrienni següent els socialistes s'han oposat a la

proposta d'ERC i PSUC de convertir Catalunya en província única —fórmula que liquidaria els governs civils, les delegacions provincials i les diputacions— i han ofert com alternativa la «*minimització progressiva*», a través de negociacions amb el govern central, d'aquestes institucions i estructures.

Partit Socialista Unificat de Catalunya

La posició del PSUC entorn de la nova organització territorial de Catalunya s'ha desenvolupat, des del 1977, al llarg de dos eixos paral·lels. Per una banda, considerant que «*la comarca és alhora una realitat històrica i geogràfica, una aspiració col·lectiva i un marc adequat per organitzar la prestació de serveis a la població*» (Projecte de tesis del 5è Congrés, 1980), els comunistes reivindicaren la recomarcalització de Catalunya com un aspecte fonamental de la reconstrucció institucional del país, i proposaren que les comarques —inspirades en la divisió de 1936— fossin òrgans de l'administració local dotats de plena personalitat jurídica i d'autonomia político-administrativa, amb consells comarcals elegits de forma directa i proporcional. Des de 1980, els textos programàtics del PSUC consideren també la «*possibilitat de crear demarcacions supracomarcals*», és a dir, regions o vegueries, tendència que es consolida al llarg dels anys següents i que el 7è Congrés (març 1985) complementa amb la demanda de supressió de la Corporació Metropolitana de Barcelona i dels intents de convertir-la en un contrapès del govern nacional de Catalunya.

Al mateix temps, el Partit Socialista Unificat no ha deixat de propugnar la supressió de les províncies i les diputacions, «*perquè són la supervivència d'una divisió administrativa centralista i anticatalana*» (tríptic electoral, 1979). Sobre les diputacions, la postura comunista ha conegut alguns matisos: s'ha dit que «*cal anar a llur extinció, que no vol dir ni abolició ni desaparició*» (Jordi Conill, 1979) i s'ha admès que «*com a màxim poden ser instruments descentralitzats de la Generalitat*» (1979), però no intermediàries entre l'administració central i els ajuntaments. Tanmateix, del 1980 endavant els verbs en ús a propòsit de les corporacions provincials han tornat a ser «*suprimir*» i «*desaparèixer*».

A finals del 1980, la voluntat del PSUC de limitar al màxim la presència de l'estat central en el territori, i de racionalitzar l'estructura político-administrativa de Catalunya, es concreta en la proposta de la província única, fórmula que el PSUC incorpora als successius programes electorals dels anys vuitanta i que permetria la presència d'un sol governador civil, alhora delegat del govern, l'existència d'una sola diputació, la minva substancial de l'administració perifèrica de l'estat, una sola circumscripció electoral per elegir els diputats al Congrés i, és clar, l'elecció de només quatre senadors.

Per últim, ja des del 1983-84 els comunistes van contemplar la demanda que Catalunya fos circumscripció electoral per al Parlament europeu, demanda insatisfeta i per tant reiterada el 1986-87 fins a ferne un dels punts principals del programa d'Iniciativa per Europa-Izquierda Unida als comicis continentals de l'any passat.

4. LA CRISI ECONÒMICA I L'ATUR

Alianza Popular

Partint de la consideració de l'atur com «*el principal problema de la societat catalana*» (Programa de Govern per a Catalunya, 1984), AP responsabilitza de la gravetat de la crisi econòmica els successius governs espanyols de la transició, els acusa d'inacció, d'actitud fatalista i, sobretot fins al 1982, d'indefinició programàtica que provocava en l'empresariat una manca de confiança política i una inhibició inversora. La legislació laboral, massa rígida, la intransigència sindical, les vagues freqüents, són altres factors que, segons Alianza Popular, també contribuïren a la pèrdua i la no creació de llocs de treball.

Fet el diagnòstic, la terapèutica proposada per AP, al marge d'algun aspecte anecdòtic, com la potenciació del cooperativisme, s'ha mogut durant una dècada dins la més estricta ortodòxia liberal: «*només una política que afavoreixi l'estalvi i la inversió privada, redueixi la pressió fiscal i la despesa pública, pot crear les condicions objectives que permetin de detenir* (sic) *el creixement dels desenfeinats...*» (Programa de Govern per a Catalunya, 1984). Els aliancistes consideren demostrada la ineficàcia de la iniciativa pública en aquest terreny i, per tant, creuen que cal «*devolver a la Empresa su natural protagonismo, pues sólo el Empresario privado genera realmente empleo. Y para ello es necesario devolverle la confianza y la fe en el futuro, ofreciéndole los medios y ayudas precisos para su mejor desenvolvimiento*» (III Congreso Provincial de AP de Barcelona, febrer 1983).

Entre els mitjans i ajuts explícitament assenyalats

hi ha el donar a les empreses garanties d'obtenció del «*razonable beneficio que toda inversión supone*», «*acabar con la situación de inestabilidad social que padecemos*» (febrer 1983), exempcions fiscals i subvencions —«*es mejor subvencionar empreses rentables que subvencionar el paro*»— i flexibilització de les plantilles fins arribar al «*despido libre*».

Val a dir que, en aquest plantejament, Alianza Popular —absolutament contrària a què la Generalitat estableixi impostos o recàrrecs fiscals propis— reserva al govern autònom un paper de simple auxiliar o complement del govern de l'estat en la lluita contra la desocupació.

Convergència Democràtica de Catalunya

En aquesta matèria, l'evolució programàtica de CDC ha estat la que correspon al trànsit del partit des d'una definició socialdemocràtica a una definició liberal.

El 1976-77, quan Convergència denuncia la «*irritant desigualtat socioeconòmica*» existent a Catalunya i postula «*l'eliminació de les contradiccions de l'economia capitalista*» i «*la transició cap al socialisme en la llibertat*» per mitjà de la «*socialització i/o control dels centres principals de poder econòmic*», l'accent és posat en els aspectes socials de la crisi, que hom pretén pal·liar a través de la reforma fiscal, l'extensió del salari social i un subsidi que cobreixi dignament les necessitats dels aturats (Programa econòmic i social de CDS, març 1976, i Programa electoral PDC, 1977).

A partir del 1979, i de manera creixent, CDC posarà l'èmfasi en els aspectes econòmics de la crisi: si el 1980 encara proposa incentivar «*la inversió privada i pública*», sense més matisacions, ben aviat afirmarà que «*l'empresa pública, a excepció de casos molt concrets, no es justifica. És menys eficaç que l'empresa privada...*». La lluita contra l'atur, doncs, passa per «*aconseguir que els empresaris, el sector privat, torni a invertir amb una certa il·lusió*» (R. Trias Fargas, al Programa electoral de 1982), i això exigeix reduir la despesa pública, millorar la competitivitat, fomentar l'estalvi i mantenir la capacitat de benefici empresarial.

Persisteixen, naturalment, les propostes específiques de cara als aturats (increment de la dotació per als «plans d'ocupació comunitària», suport a la creació de cooperatives i societats anònomes laborals), però l'eix de les tesis convergents és, en aquests darrers anys, l'apologia de l'esperit empresarial («*el país el tirarà endavant el fet que hi hagi molta iniciativa privada*», J. Pujol el 1984) i el foment de la petita i mitjana empresa a través de subvencions, crèdits i serveis, no incrementant la pressió fiscal i àdhuc aconseguint la flexibilització dels contractes laborals (Programa electoral de les legislatives de 1986).

Esquerra Republicana de Catalunya

Segurament de resultes de la seva efímera coalició amb un partit marxista-leninista (el Partido del Trabajo de España), ERC s'estrenà el 1977 amb afirmacions rotundes —«*ens comprometen a fer pagar la crisi als qui l'han causada: els monopolis i els terratinents*»— que no han tingut després continuïtat. De fet, el marc teòric del programa socioeconòmic republicà ha estat, al llarg de tota aquesta dècada, molt nebulós, fet de vagues al·lusions a «*la finalitat ètica i de progrés del pensament socialista*», crítiques a l'explotació de l'home i referències a una «*nova via*» entre «*el capitalisme salvatge*» i «*el comunisme esclavitzador*» (Vegi's, per exemple, el text de Joan Hortalà a «La Humanitat», n. 71, 1984).

Per altra banda, i des del reconeixement que «*la Generalitat no té competències ni recursos per a acabar amb la crisi i l'atur*», l'Esquerra sostenia, en el programa electoral de 1984, que el motor del rellançament econòmic català havia de ser el sector primari, l'agricultura, i en menor mesura el terciari. Amb tot, ERC ha propugnat, juntament amb l'estímul a l'esforç inversor privat, la creació d'un sector públic secundari català que, sense caure en l'estatisme, ajudi a «*renovar i modernitzar el nostre teixit industrial*» (Programa electoral, 1984).

En el terreny de les mesures més concretes, Esquerra Republicana ha assumit amb especial interès la defensa del cooperativisme, de l'artesanat, dels treballadors autònoms, de la petita i mitjana empresa, subratllant-ne la funció social i reclamant facilitats creditícies per a aquests sectors; també s'ha compromès a «*explorar i assajar les vies d'una participació progressiva i realista dels treballadors a la gestió de les empreses*» (Programa electoral de 1979, i també de 1984) i, enfront de l'atur, ha propugnat la reducció del període laboral actiu i del nombre anual d'hores treballades, així com «*la implantació d'una política d'ocupació a temps parcial i la contractació de joves en règim d'aprenentatge*» (Resolució del XIIè Congrés d'ERC, 1982).

Partit dels Socialistes de Catalunya

Si bé el 1977, quan la crisi econòmica podia semblar més circumstancial i cap dels partits democràtics no tenia experiència ni responsabilitat de govern, el programa dels socialistes catalans recolzava sobre *«l'increment selectiu de la inversió pública»*, *«la socialització d'aquells sectors i empreses amb elevats beneficis»* i la posta en marxa de nacionalitzacions, molt aviat la moderació i el pragmatisme començaren a fer acte de presència, i els grans principis transformadors del model econòmic deixaren pas a les petites mesures de contenció de l'atur: escolarització fins als 18 anys, jubilació anticipada, reducció de la jornada laboral, etc...

Tot atribuint a la inversió pública un paper de motor de l'economia (vegi's, per exemple, el Programa electoral de 1982), el PSC contempla ja el 1979 com un objectiu prioritari l'estímul a la iniciativa privada, amb la qual s'ofereix a col·laborar *«colze a colze»* i envers la qual multiplica les mostres de consideració, sobretot pel que fa a la petita i mitjana empresa.

En tot cas, el fet que les decisions de caràcter socioeconòmic rellevants per a combatre la crisi i crear llocs de treball siguin d'àmbit estatal, i la circumstància que, des de finals de 1982, la responsabilitat d'adoptar-les estigui en mans del govern del PSOE, ha constituït una doble i fortíssima limitació a les formulacions del PSC en aquesta matèria: d'una banda, perquè el disseny d'un programa econòmic per a Espanya resta fora de l'abast dels socialistes catalans; d'altra part, perquè a aquests els és difícil de fer, fins i tot dins l'àmbit català, propostes (en matèria de lluita contra l'atur, per exemple) que s'apartin de la línia marcada pels ministeris econòmics del govern central.

Partit Socialista Unificat de Catalunya

Considerant que la recessió econòmica iniciada a l'estat espanyol el 1974 reflectia tant *«la crisis estructural del sistema capitalista a escala mundial»* com *«la crisis del modelo de acumulación monopolista seguido en España bajo el franquismo»*, els comunistes catalans propugnaven, a començaments de la transició, una política econòmica basada en el sector públic, que inclogués la nacionalització de la banca privada i de les grans empreses monopolistes, i l'ajut a les empreses petites i mitjanes (Proyecto de Programa, 1976).

Tanmateix, amb el pas dels anys, els propòsits transformadors i el plantejament d'un model alternatiu de desenvolupament econòmic han anat deixant lloc a propostes defensives simplement racionalitzadores del model vigent i correctores dels seus efectes més negatius (atur, pèrduda del poder adquisitiu dels salaris, etc...). El 1979-80, el PSUC ja posa l'accent en la demanda d'una programació democràtica de l'economia, d'una redistribució més justa de la renda, d'una profunda reconversió de l'estructura industrial catalana que respecti les necessitats de la classe obrera, i d'una millor protecció als treballadors en atur forçós. Amb posterioritat, el partit no ha fet més que insistir en l'exigència que les diverses administracions (estatal, autonòmica, municipals) prenguin el protagonisme de la lluita contra la crisi a través de programes extraordinaris d'inversions públiques, d'una política d'equipaments i de serveis socials, de l'estímul a les cooperatives i societats anònimes laborals, del control de l'economia submergida i del treball negre, i de la reducció progressiva de la jornada de treball fins arribar a les 35 hores setmanals.

En contrast amb les tesis «flexibilitzadores» d'altres opcions polítiques, el PSUC ha reclamat una reforma de la legislació laboral tendent a garantir la màxima estabilitat dels llocs de treball, però, fins i tot en aquest terreny de la lluita contra la desocupació, la gradual rebaixa de plantejaments és perceptible àdhuc en el llenguatge: si el 1980 hom parlava d'*«aturar l'atur»*, el programa electoral de 1984 es proposa només *«frenar l'atur»*.

En tot cas, els comunistes catalans, i les coalicions de què han format part des del 1986, segueixen reclamant la consolidació d'un sector públic català com a garantia d'un cert nivell d'independència econòmica i, en funció de les creixents expectatives de recuperació, últimament tornen a plantejar-se com a objectius programàtics la consecució de la plena ocupació laboral i la reindustrialització integral de Catalunya.

5. LA CULTURA, L'ENSENYAMENT I LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

Alianza Popular

La concepció jerarquitzada i unitarista de la pluralitat cultural a l'estat espanyol que ha caracteritzat

AP des del seu naixement —*«España es un pluriverso de culturas históricas y actuales cuya mayor riqueza es la variedad dentro de la unidad. De los valores locales y regionales se nutre la cultura española, la cual es, a su vez, el núcleo de la cultura hispánica...»* (Ponencias II Congreso AP, gener 1978)—explica l'hostilitat instintiva que la formació conservadora havia de sentir envers la pretensió d'una cultura, tinguda per «regional» i subordinada, d'esdevenir plenament nacional. *«En Cataluña* advertiria un alarmat M. Fraga al III Congrés del seu partit, el 1980—*la lucha cultural es fortísima y la total catalanización de la enseñanza va a plantear problemas muy serios, como también el no disimulado expansionismo en los supuestos "países catalanes"».*

Aquesta actitud defensiva i recelosa es polaritzarà, lògicament, en el tema lingüístic/educatiu, i creixerà en estridència entre 1979 i 1982, mentre AP viu a Catalunya les seves hores més baixes. Si el 1979 un dirigent es definia *«por la enseñanza del catalán y del castellano en las escuelas, y en contra de la enseñanza en catalán, para la que ya habrá tiempo más adelante»* (Tele-exprés, 23.II.1979), l'abril de 1981 Fraga parlava d'*«errores»* i afegia: *«no hay que forzar las cosas y querer imponer una lengua»*; l'any següent, J. Segura afirmava: *«en estos momentos se está practicando una política totalitaria a favor del catalán»* («El País», 9.X.1982).

La incorporació d'Alianza Popular a l'*establishment* polític català, a partir dels resultats d'octubre de 1982, recondueix la posició aliancista cap a la defensa d'un bilingüisme estricte i definitiu que, en la pràctica, suposaria el manteniment de la supremacia del castellà. Només en contextos clarament preelectorals ha pujat una mica el to de les reserves a la política de normalització (*«no pot convertir-se en instrument de pressió sobre bona part de la ciutadania...», «el catalán sólo podrá ser exigido el año 2000»*, es deia el 1984). L'última fita coneguda en l'evolució d'AP sobre aquest assumpte la donen les ponències del Vè Congrés Provincial de Barcelona, el 1987, on es digué: *«Alianza Popular debe abandonar su trayectoria vacilante en la normalización lingüística: vencer reticencias que todavía existen dentro del partido en relación con la utilización del catalán, pero propugnar con toda firmeza un bilingüismo real, y exigir su cumplimiento.»*

Convergència Democràtica de Catalunya

Tenint en compte el lloc bàsic que la cultura i la llengua ocupen en qualsevol concepció nacional de Catalunya, és lògic que CDC hi hagi dedicat una atenció preferent des del seu origen com a partit. Per raons històriques, el tema més urgent, i també el primer a plantejar-se dins el procés de la reforma democràtica, va ser el de la llengua. Convergència defensà, en el debat constitucional, que el català pogués tenir caràcter oficial exclusiu a Catalunya, o que la cooficialitat amb el castellà fos transitòria, i propugnà que l'Estatut establís l'obligatorietat del coneixement del català per a tots els residents al Principat.

Rebutjades aquestes propostes, CDC suavitza la seva posició el 1980, tot afirmant que *«cal promoure una política lingüística que afermi l'oficialitat de la llengua catalana a Catalunya, a tots els nivells i manifestacions (...), amb la voluntat de respecte a la llengua de les persones de parla no catalana»*. Aquest esperit, virtualment unitari, és el que inspirarà la redacció de la llei de Normalització Lingüística a Catalunya, aprovada pel Parlament l'abril de 1983. Tanmateix, per a Convergència la *«plena normalització lingüística»* reclamada al seu VIIè Congrés (gener 1985) continua significant el mateix que el 1976: *«Somos partidarios del monolingüismo, pero el realismo nos hace ver que durante un tiempo debe haber bilingüismo. Debe ser provisional»*, declarava Antoni Ciurana al diari «El País» el 6.VIII.1985. Darrerament, la incorporació a les Comunitats Europees ha fet obrir a CDC un nou front de reivindicació lingüística: el reconeixement del català com a llengua oficial davant les institucions comunitàries.

Si en el terreny de les grans definicions culturals els canvis no han corregit la vaguetat —*«reivindiquem una política cultural que desenvolupi el sentit d'unitat dels Països Catalans»* (1977), *«volem una cultura que sigui catalana, popular, lliure, imaginativa i integradora»* (1981)—, pel que fa a l'ensenyament la tesi que aquest *«serà finançat pel poder públic però haurà de donar resposta a les diverses opcions que el pluralisme ideològic de la nostra societat plantegi»* (1976) s'ha anat concretant en *«la lluita per una escola pública de qualitat (...), però amb el respecte a l'escola privada»* (1981), en la crítica a la Ley Orgánica del Derecho a la Educación, i en una tendència creixent vers l'elogi de l'ensenyament privat.

Esquerra Republicana de Catalunya

Amb escasses modificacions de contingut al llarg dels últims deu anys, les posicions d'ERC en aquest camp es poden aplegar entorn de tres eixos bàsics:

la qüestió lingüística, l'educació, i el concepte i paper de la cultura, per aquest mateix ordre de prioritats.

Quant al primer punt, en el curs del debat constitucional de 1978 Heribert Barrera reivindicà, en nom de l'Esquerra, l'oficialitat única i l'obligatorietat del català a Catalunya, i aquests objectius, frustrats aleshores, no han deixat de ser els del partit republicà, el qual, en el seu XIIè Congrés (1982) afirmava: *«no existeixen nacions bilingües»,* i conceptuava com a «normalitat» la situació futura en què *«el català sigui la llengua normalment utilitzada per tots els ciutadans de Catalunya».*

Així, ERC ha propugnat des del 1979 la generalització de l'ensenyament del català i en català, amb cursos especials per a adults a càrrec de l'estat; ha reclamat, en ocasió de les successives eleccions municipals, un paper destacat dels ajuntaments de cara a la recatalanització del país (retolació pública i privada, burocràcia,...); ha exigit l'increment de la presència del català a les cadenes estatals de ràdio i televisió; i donà suport a la llei de Normalització Lingüística de 1983, però sense acontentar-se'n: «*Proposem* —deia el seu Programa de govern de 1984— *la defensa, aprofundiment i reforma de la Llei de Normalització Lingüística. Respectem la cooficialitat, però considerem que la llengua de Catalunya és solament el català. Amb respecte als que encara no el parlen, aspirem al monolingüisme en tots els camps.*» Tot reiterant aquesta concepció del català com a *«llengua única i pròpia de la nació catalana»* («La Humanitat», n. 78, 1987), com a *«vehicle d'expressió nacional»*, ERC incorporà al seu programa de 1986 dues noves reivindicacions idiomàtiques de caràcter concret: que l'estat espanyol introduís l'ensenyament del català fora de Catalunya, i que proposés a la CEE el reconeixement del català com a llengua de treball.

Sobre l'ensenyament, les tesis de l'Esquerra s'han anat matisant des d'un cert esquematisme el 1976-77 —*«ensenyament català obligatori, gratuït, no confessional i democràtic», «escola nacional catalana»*— cap a la preocupació pel pluralisme i la modernització, i la defensa de la coexistència entre *«una escola pública desburocratitzada i de qualitat»* i *«una escola privada lliure i sense privilegis»* ni *«subvencions indiscriminades»* (Programa de govern, 1984). De tota manera, ERC considera l'escola com una eina bàsica de reconstrucció nacional, no només de normalització lingüística, i per tant ha posat especial èmfasi en la catalanització dels continguts educatius.

Finalment, i pel que fa a la definició d'una política cultural pròpia, Esquerra Republicana s'ha limitat a reclamar *«un nou horitzó per a la cultura catalana»*, que inclogui la protecció de les arts, el teatre i les indústries de la imatge, el foment de la cultura popular i la potenciació de la imaginació i de la creativitat, tot plegat en el marc de la defensa i promoció del patrimoni cultural comú dels Països Catalans, que s'hauria de formalitzar institucionalment (Programa de govern, 1984).

Partit dels Socialistes de Catalunya

En matèria lingüística, els socialistes catalans adoptaren des del 1976 una estratègia gradualista, però amb els objectius finals molt clars i explícits; «(proclamem) *la voluntat d'obtenir l'oficialitat exclusiva de la llengua catalana a Catalunya (...). Acceptaríem, no obstant, l'Estatut del 1932, en el qual s'estableix la cooficialitat*», declarava Alexandre Cirici el novembre de 1976; el II Congrés del PSC (1978) expressava les mateixes idees amb la major contundència que permetien els temps: *«lluitarem per la normalització de l'ús de la llengua catalana, que és la llengua nacional de Catalunya. Aquesta plena normalització, que suposarà un procés al llarg del qual caldrà adoptar formes graduals d'oficialitat, no serà assolida fins que la llengua catalana esdevingui única llengua oficial de Catalunya (...). L'ús del català a tots els àmbits de la vida ciutadana té un contingut profundament revolucionari. La normalització del català és una de les condicions fonamentals del nostre alliberament nacional».*

Essent l'escola l'instrument principal d'aquesta normalització, els socialistes reivindiquen, en els últims anys de la dècada dels setanta, *«l'escola pública laica, unificada, gratuïta, autònoma i catalana, en règim de coeducació»,* i tenen cura de subratllar, al costat dels elements de renovació pedagògica i de lluita contra la ideologia dominant, que la llengua catalana hi ha de ser la llengua vehicular habitual, amb el castellà com a segona llengua, així com la necessitat de garantir l'ensenyament de la història i la cultura nacionals.

Acceptat i assumit el marc constitucional i estatutari, el PSC no deixà d'insistir que *«la recuperació de la llengua catalana és un dels factors fonamentals de la construcció de la Catalunya dels treballadors»* (acords del Consell Nacional de maig de 1981), i inclogué en el seu programa de 1984 el *«ple desenvolupament de la llei de Normalització Lingüística»* que ell mateix havia contribuït a aprovar l'any anterior. Tanmateix, el Partit dels Socialistes ha tendit també a accentuar la cautela verbal de cara a tranquil·litzar una bona part de les seves bases sobre eventuals riscs de discriminació idiomàtica, tot garantint *«la més absoluta igualtat entre el català i el castellà»*, presentant

la *«catalanització de la vida social»* com *«un procés que contemplem a llarg termini»* (Ponència Marc IV Congrés, juliol 1984), propugnant el coneixement i l'ús per part de tothom de les dues llengües, etcètera. Afegim que, arran de les eleccions al Parlament europeu del 1987, el PSC manifestà que la llengua catalana *«no ha de renunciar a jugar el paper que li pertoca a Europa»* i *«mereix el reconeixement cultural, social, polític i institucional dels europeus»*.

Pel que fa a grans objectius culturals, el socialisme català els resumí a principis de la transició en *«la reapropiació de la nostra cultura i la lliure expressió de les iniciatives populars»*, *«aconseguir una veritable democràcia cultural»*, *«establir les condicions perquè l'immigrant pugui desenvolupar la seva cultura d'origen»*, etc. Després, aquests objectius s'han anat concretant —i, a la vegada, atomitzant— en els programes i en la gestió de les diverses administracions controlades per aquest partit.

Partit Socialista Unificat de Catalunya

Havent proclamat des de les acaballes del franquisme el dret de la llengua catalana a condicions d'igualtat en l'ensenyament, el mitjans de comunicació i totes les activitats públiques, i gaudint d'una sòlida implantació entre els treballadors immigrats, el PSUC tingué com a preocupació prioritària, durant els primers anys de la transició, que la qüestió de la llengua no es convertís en un factor de divisó de les classes populars ni pogués esdevenir instrument de maniobres «lerrouxistes». Per aquest motiu el IV Congrés dels comunistes catalans (novembre de 1977) contemplà *«la plena oficialitat de la llengua catalana»* a través d'un període de cooficialitat al llarg del qual caldria respectar plenament *«els drets lingüístics dels castellanoparlants»*; per les mateixes dates, Francesc Vallverdú formulava el principi d'una *«cooficialitat democràtica»* en els termes següents: *«una oficialitat atenuada per a la llengua catalana (dret lingüístic territorial) combinada amb un règim de cooficialitat per a la llengua castellana (dret lingüístic personal)»* («Nous Horitzons», n. 37).

Així, tot i les afirmacions inequívoques en el sentit que *«el català ha d'esdevenir la llengua comuna de tots els ciutadans del nostre país»*, que *«la normalització de la llengua és un objectiu fonamental de la reconstrucció nacional de Catalunya»* i que *«només podem entendre per normalització del català aquella situació en la qual la llengua hagi aconseguit l'hegemonia en convivència amb la llengua de l'estat»*, El PSUC sostè paral·lelament que *«el català és la llengua pròpia de Catalunya, però no la llengua exclusiva. Tots els habitants de Catalunya tenen dret, sense límit de temps, a l'ensenyament bàsic en la llengua materna, sigui el català o el castellà»*, declara que *«la segona llengua dels catalans és el castellà»*, i adverteix que *«el procés d'assumpció del català per part de la població no nascuda a Catalunya ha de ser un procés enterament voluntari, no forçat»* (Vegi's III Conferència Nacional —desembre 1979—, Programa electoral 1980, Criteris per a un Estatut de la Llengua Catalana —juliol 1980— i fullet El PSUC al Parlament —desembre 1980—).

En definitiva, el Partit Socialista Unificat volgué prevenir contra qualsevol temptació d'accelerar artificialment el procés de normalització i propugnà *«una gran flexibilitat lingüística al servei d'una catalanització irreversible»* (III Conferència Nacional, 1979), filosofia que ha considerat recollida per la Llei de Normalització Lingüística de 1983. Tot això, des de la creença que només existeix una cultura catalana, oberta, en ple procés de transformació i assimilació de tota classe d'aportacions, però única i vertebrada entorn de la cultura autòctona. Sobre el tema lingüístic, les darreres aportacions dels comunistes, en ocasió de les conteses electorals de 1986 i 1987, han estat l'exigència que l'administració estatal a Catalunya compleixi també la Llei de Normalització, la demanda d'utilització del català, el basc i el gallec a les Corts Espanyoles i el compromís de defensar el reconeixement de la llengua i la cultura catalanes al Parlament europeu.

L'escola —que el PSUC voldria *«pública, unificada, gratuïta, pluralista, catalana, democràtica i laica»* (Programa electoral 1980)—és una eina bàsica no només de normalització de l'idioma, sinó també d'integració psicològica i de cohesionament social i cultural; per això el partit creu que *«l'escola ha de ser igualment catalana per a tothom, (...) unificadament catalana»* en la llengua i en els continguts, *«que han d'incorporar el fet nacional català en les seves múltiples dimensions»* (L'escola i la realitat nacional a Catalunya —1978—, i Vè Congrés —desembre 1980—).

Quant al disseny d'una política cultural, els grans principis n'han estat la defensa de la llibertat de creació i d'expressió, el rebuig del dirigisme, l'opció per una cultura descentralitzada i participativa i el foment de la iniciativa popular. Ocasionalment, l'alternativa del PSUC en aquesta matèria ha conegut formulacions ampul·loses (*«una política cultural que orienti la societat catalana envers un nou model de cultura, alliberador i transformador, que fongui absolutament passat amb futur, raó i revolució, progrés i pau...»*, Programa de govern, 1984) i ha esmentat *«una política de relació i suport als altres Països Catalans»* (Ibidem).

18. ELS PODERS LEGISLATIU I EXECUTIU

NEUS ABBAD I CONXITA SERRAHIMA

1. EL RESTABLIMENT PROVISIONAL DE LA GENERALITAT

El 29 de setembre de 1977 un Reial Decret restablia provisionalment la Generalitat de Catalunya, tot fent referència al seu caràcter d'institució secular en la qual el poble de Catalunya ha vist el reconeixement de la seva personalitat històrica. L'antecedent més proper n'havia estat la Generalitat republicana.

El govern espanyol format arran de les primeres eleccions democràtiques de la monarquia del rei Juan Carlos I, celebrades el 15 de juny de 1977, va haver d'iniciar el procés d'institucionalització de les autonomies mitjançant fórmules de transició, sense poder esperar l'aprovació de la Constitució espanyola, a causa de la pressió social i política que es feia des de les «nacions històriques».

La Generalitat pre-estatutària, doncs, es regí pel Reial Decret abans esmentat, i pels Reials Decrets de 30 de setembre i de 17 d'octubre de 1977, segons els quals els òrgans de govern provisionals eren la Presidència de la Generalitat i el Consell Executiu o Govern.

El Consell havia de definir el seu programa d'actuació a partir dels següents objectius: assolir l'Estatut d'Autonomia; consolidar la vida política de Catalunya; impulsar la reconstrucció cultural i garantir l'oficialitat de la llengua; lluitar contra la crisi, i activar el traspàs de serveis.

En una primera etapa, a més de començar un esbós organitzatiu de la institució provisional, amb la creació i organització de la Secretaria General de la Presidència i la represa del Diari Oficial i del Registre General, aprovà els primers decrets especialment significatius. D'una banda, es nomenaren els representants de la Generalitat a les comissions mixtes per tal de negociar les transferències de funcions de l'administració de l'estat i de les diputacions catalanes a la Generalitat. D'altra banda, s'aprovà el primer pressupost de la Generalitat provisional. I en tercer lloc s'aprovà el Reglament de Règim Interior, que suposava una primera vertebració de la institució, amb especificació de l'esquema polítco-administratiu (President, Consell Executiu i Departaments), de les pautes de funcionament intern, i de l'ordenació del règim financer.

Més endavant, el president de la Generalitat i el president del govern espanyol tingueren unes converses que culminaren en els denominats «acords Suárez-Tarradellas», i que obriren finalment el camí a les transferències de competències. Els primers resultats d'aquests acords, fonamentals tant pel que significaven intrínsecament com perquè eren els primers, van ser la incorporació de la llengua catalana al sistema d'ensenyament de Catalunya, i el primer bloc de traspassos referents a agricultura, indústria, urbanisme i comerç (juny de 1978).

A partir d'ací, l'interès del Consell es centrà en la creació de l'estructura administrativa que fes possible l'efectivitat dels serveis traspassats. És per això que es prengué l'acord de regular el funcionament dels Departaments, d'establir les bases per a la seva organització i d'efectuar els nomenaments necessaris. Poc després, i com a producte dels treballs de la comissió mixta de transferències, es publicà un segon paquet de traspassos en matèria de turisme, interior, activitats molestes, insalubres, nocives i perilloses, i transports (juliol de 1978). Finalment, el mes de setembre

de 1979 es publicà al B.O.E. un tercer bloc de transferències, en matèria d'agricultura, ensenyament, cultura, sanitat i treball. Un cop assignada la titularitat de les competències, els departaments que obtenien transferències per primera vegada s'estructuraven a fi de poder distribuir les competències assignades entre els seus diversos òrgans.

Cal destacar igualment que en el decurs d'aquests dos anys i escaig el Consell, al marge dels traspassos obtinguts, va abordar d'altres problemes que el país tenia plantejats, per tal de mirar de resoldre'ls fins allí on la legislació vigent li ho permetés. En aquest sentit, qüestions cabdals com l'atur, l'ensenyament del català, els desequilibris comarcals, la reconversió industrial, i d'altres, foren objecte d'atencions i iniciatives necessàriament limitades, però decidides.

A finals de l'any 1979, amb l'entrada en vigor de l'Estatut d'Autonomia s'activà el mecanisme previst en el mateix Estatut i es constituí un Parlament amb funcions legislatives i de control del govern. Així, es convocaren eleccions al Parlament de Catalunya, les quals es van celebrar el dia 20 de març de 1980. El president de la Generalitat provisional convocà els diputats electes, els quals es van constituir en Parlament de Catalunya. Foren elegits el president del Parlament i el president de la Generalitat, el qual formà govern.

Quedaven, aleshores, plenament constituïdes les institucions de la Generalitat de Catalunya, previstes en l'Estatut d'Autonomia de 1979, i finalitzava així el període provisional.

2. LES INSTITUCIONS DE LA GENERALITAT ESTATUTÀRIA

Amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya quedava, doncs, configurada la norma bàsica que fixava, d'acord amb la Constitució, les competències, institucions i finances de la Generalitat. Aquesta era definida com la institució mitjançant la qual s'organitza políticament l'autogovern de Catalunya, integrat per tres institucions: el Parlament, el President de la Generalitat i el Consell Executiu o Govern.

El govern de Catalunya no correspon, però, exclusivament a la Generalitat, sinó que és compartit amb les institucions de l'estat. Catalunya pot, doncs, autogovernar-se en totes aquelles matèries que l'Estatut defineix com a pròpies i exclusives de la Generalitat, mentre que en d'altres només executa la legislació de l'estat, o en desenvolupa les normes bàsiques. En d'altres, finalment, el govern de Catalunya correspon únicament a les institucions de l'estat espanyol *(Gràfic 18.1)*.

a) *El Parlament*

El Parlament és la institució elegida directament pel poble. L'Estatut, en definir aquesta assemblea legislativa, ho féu mitjançant una relació d'atribucions: de representació del poble, legislatives, pressupostàries, i de control polític.

El sistema electoral, així com l'exercici d'altres competències que li siguin atribuïdes, l'organització i el funcionament de la Cambra, seran regulats —diu l'Estatut— per una Llei que aprovarà el propi Parlament, i pel Reglament del Parlament. No obstant això, n'estableix unes normes bàsiques: el Parlament serà elegit per un termini de quatre anys, per sufragi universal, lliure, igual, directe i secret. El sistema electoral serà de representació proporcional.

El Parlament tindrà un President, una Mesa i una Diputació permanent. La iniciativa legislativa correspon als diputats, i al Consell Executiu o Govern.

L'Estatut deixa oberta aquesta iniciativa als òrgans polítics de demarcacions supramunicipals de l'organització territorial de Catalunya, així com a la iniciativa popular, condicionant-la a una prèvia regulació legal del propi Parlament, i amb les limitacions que estableix la Constitució. (*Taules 18.1* i *18.2*).

El Parlament de Catalunya exerceix la potestat legislativa mitjançant l'elaboració de lleis, i es preveu també la possibilitat de delegació d'aquesta potestat en el Consell Executiu en termes idèntics als regulats per la Constitució.

Correspon exclusivament al Parlament la potestat pròpia de la Generalitat, d'establir i exigir els impostos, taxes i contribucions especials, així com la fixació de recàrrecs.

La llei que havia de desplegar aquests preceptes és la Llei 3/1982, de 25 de març, del Parlament, del President i del Consell Executiu.

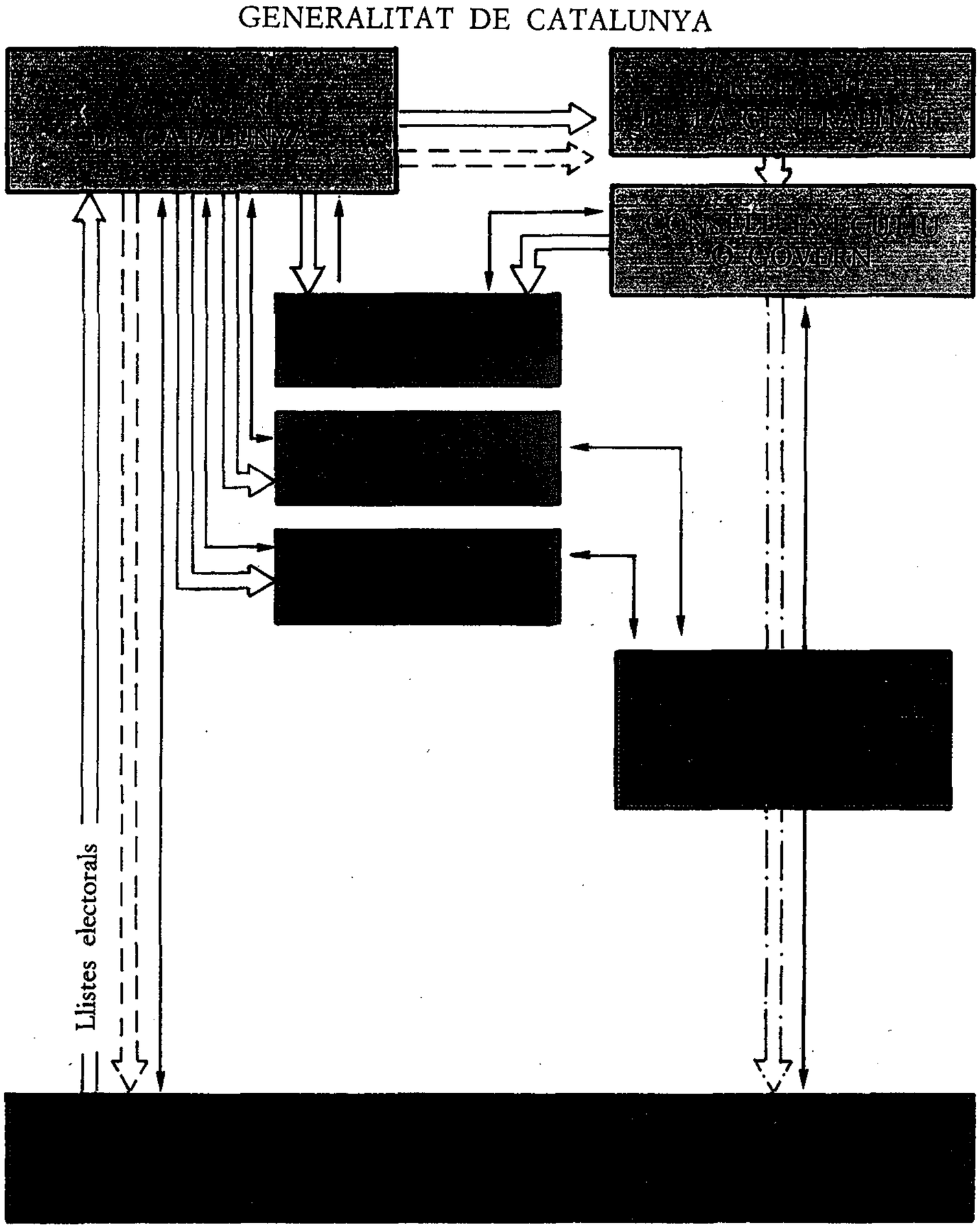
El Reglament del Parlament es va aprovar en la sessió del 24 de juliol de 1980, i el 15 d'octubre de 1987 se n'aprovà la reforma.

b) *El President*

El President és elegit pel Parlament entre els seus membres i nomenat pel rei, i està configurat a l'Estatut amb un doble caràcter: com a cap i membre del

Gràfic 18.1
LES INSTITUCIONS BÀSIQUES DE LA GENERALITAT

L'AUTOGOVERN DE CATALUNYA

Elecció/Designació

Legislació, impuls de l'acció política (i control del Govern)

Reglamentació, actuació administativa i prestació de serveis públics

Interrelació

Font: Jaume Sobrequés et al., *El Parlament de Catalunya,* Barcelona, 1987.

Taula 18.1
PRINCIPALS LLEIS APROVADES EN LA I LEGISLATURA, DE 1980 A 1984

Lleis relatives a les institucions bàsiques de la Generalitat
Llei 1/1980, del 12 de juny, sobre la Festa Nacional de Catalunya. Llei 1/1981, del 25 de febrer, del Consell Consultiu de la Generalitat. Llei 3/1982, del 25 de març, del Parlament, del President i del Consell de la Generalitat. Llei 6/1984, del 5 de març, de la Sindicatura de Comptes de Catalunya. Llei 14/1984, del 20 de març, del Síndic de Greuges.
Lleis d'organització administrativa i règim local
Llei 4/1981, del 4 de juny, de Mesures Urgents sobre la Funció Pública de la Generalitat de Catalunya. Llei 12/1982, de 8 d'octubre, per la qual es regula el Procediment per al Canvi de Nom dels Municipis de Catalunya. Llei 2/1983, del 9 de març, d'Alta Muntanya. Llei 19/1983, del 14 de juliol, per la qual es crea la Policia Autonòmica de la Generalitat de Catalunya.
Lleis que regulen organismes administratius
Llei 4/1980, del 16 de desembre, de Creació de l'Institut Català del Sòl Llei 10/1981, del 2 de desembre, de Creació de l'Institut Català de Serveis a la Joventut. Llei 9/1983, de 30 de maig, que autoritza la Constitució del Centre Informàtic de la Generalitat de Catalunya. Llei 12/1983, del 14 de juliol, d'Administració Institucional de la Sanitat i de l'Assistència i els Serveis Socials de Catalunya. Llei 4/1984, del 24 de febrer, de l'Institut Català del Crèdit Agrari. Llei 11/1984, del 5 de març, de Creació de l'Organisme Autònom Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya.
Lleis que regulen aspectes de la cultura, ensenyament de comunicació
Llei 3/1981, del 22 d'abril, de Biblioteques. Llei 6/1981, del 19 de juny, Reguladora del Consell Assessor de RTVE a Catalunya. Llei 7/1983, del 18 d'abril, de Normalització Lingüística a Catalunya. Llei 8/1983, del 18 d'abril, de Centres Docents Experimentals. Llei 10/1983, del 30 de maig, de Creació de l'Ens Públic Corporació Catalana de Ràdio i Televisió i de Regulació dels Serveis de Radiodifusió i Televisió de la Generalitat de Catalunya.
Lleis sobre el pressupost i les finances
Llei 5/1980, del 17 de desembre, de Pressupost de la Generalitat per al 1980. Llei 2/1981, del 22 d'abril, de Pressupost de la Generalitat i de les seves Entitats Autònomes per al 1981. Llei 11/1981, del 7 de desembre, de Patrimoni de la Generalitat. Llei 7/1982, del 2 de juny, de Pressupost de la Generalitat i de les seves Entitats Autònomes per al 1982. Llei 10/1982, del 12 de juliol, de Finances Públiques de Catalunya. Llei 20/1983, del 2 d'agost, de Pressupost de la Generalitat de Catalunya i de les seves Entitats Autònomes per al 1983. Llei 16/1984, del 20 de març, de l'Estatut de la Funció Interventora.
Lleis de protecció de la natura i regulació de l'urbanisme
Llei 9/1981, del 18 de novembre, sobre Protecció de la Legalitat Urbanística. Llei 6/1982, del 6 de maig, sobre Declaració com a Paratge Natural d'Interès Nacional del Massís del Pedraforca (Berguedà). Llei 21/1983, del 28 d'octubre, de Declaració de Paratges Naturals d'Interès Nacional i de Reserves Integrals Zoològiques i Botàniques dels Aiguamolls de l'Empordà. Llei 22/1983, del 21 de novembre, de Protecció de l'Ambient Atmosfèric. Llei 23/1983, del 21 de novembre, de Política Territorial. Llei 3/1984, del 9 de gener, de Mesures d'Adeqüació de l'Ordenament Urbanístic de Catalunya.
Lleis que regulen el comerç interior i la defensa del consumidor
Llei 1/1983, del 18 de febrer, de Regulació Administrativa de Determinades Estructures Comercials i Vendes Especials. Llei 15/1983, del 14 de juliol, de la Higiene i el Control Alimentaris. Llei 9/1984, del 5 de març, de Fires Comercials. Llei 15/1984, del 20 de març, del Joc.
Lleis que regulen el règim jurídic d'entitats privades
Llei 1/1982, del 3 de març, de Fundacions Privades. Llei 4/1983, del 9 de març, de Cooperatives de Catalunya.
Lleis que regulen corporacions de dret públic de base sectorial
Llei 13/1982, del 17 de desembre, de Col·legis Profesionals.
Lleis civils
Llei 13/1984, del 20 de març sobre la Compilació del Dret Civil de Catalunya.

Font: «El Parlament de Catalunya» J. Sobrequés, F. Vicens, I. Pitarch Barcelona, 1987

Taula 18.2
PRINCIPALS LLEIS APROVADES EN LA II LEGISLATURA, DE 1984 A 1988

Lleis d'organització administrativa i règim local
Llei 5/1987, de 4 d'abril, del Règim provisional de les competències de les Diputacions Provincials. Llei 6/1987, de 4 d'abril, sobre l'organització comarcal de Catalunya. Llei 7/1987, de 4 d'abril, sobre actuacions públiques especials en la conurbació de Barcelona i la seva zona d'influència. Llei 8/1987, de 15 d'abril, Municipal i de Règim Local de Catalunya. Llei 22/1987, de 16 de desembre, sobre divisió i organització comarcals de Catalunya i sobre l'elecció dels consells comarcals. Llei 17/1985, de 23 de juliol, de la funció pública de l'administració de la Generalitat. Llei 21/1987, de 26 de novembre, d'Incompatibilitats del personal al servei de l'Administració de la Generalitat. Llei 5/1988, de 28 de març, de creació de les comarques del Pla de l'Estany, del Pla d'Urgell i de l'Alta Ribagorça.
Lleis de pressupostos, finances i patrimoni
Llei 28/1984, de 21 de desembre, de Pressupost de la Generalitat per les seves entitats autònomes i entitats gestores de la Seguretat Social per al 1984. Llei 29/1984, de 31 de desembre, de Pressupost de la Generalitat per les seves entitats autònomes i entitats gestores de la Seguretat Social per al 1985. Llei 8/1986, de 2 de juny, de Pressupost de la Generalitat per les seves entitats autònomes i entitats gestores de la Seguretat Social per al 1986. Llei 1/1987, 5 de gener, de Pressupost de la Generalitat per les seves entitats autònomes i entitats gestores de la Seguretat Social per al 1987. Llei 25/1987, de 29 de desembre, de Pressupost de la Generalitat per les seves entitats autònomes i entitats gestores de la Seguretat Social per al 1988. Llei 27/1984, de 18 de desembre, de taxes de la Generalitat. Llei 6/1986, de 8 de maig, de desplegament i modificació de les taxes de la Generalitat. Llei 18/1987, de 13 de juliol, sobre gratuïtat de l'ensenyament en els estudis de nivell mitjà i en els d'arts aplicades i oficis artístics. Llei 4/1985, de 29 de març, de l'Estatut de l'empresa pública catalana.
Lleis d'organismes administratius
Llei 2/1985, de 14 de gener, de l'Institut Català de Finances. Llei 5/1986, de 17 d'abril, de creació de l'Entitat Autònoma de Jocs i Apostes de la Generalitat. Llei 23/1985, de 28 de novembre, de creació de l'Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries. Llei 20/1987, de 12 de novembre, de creació de l'entitat autònoma Institució de les Lletres Catalanes. Llei 16/1987, de 9 de juliol, de creació de l'Institut Català de Consum. Llei 23/1984, de 28 de novembre, del Laboratori General d'Assaigs i Investigacions. Llei 5/1985, de 16 d'abril, de creació del Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarials. Llei 7/1985, de 14 de maig, de l'Institut per la Promoció i la Formació Cooperatives.
Lleis de benestar social
Llei 11/1985, de 13 de juny, de protecció de menors. Llei 20/1985, de 25 de juliol, de prevenció i assistència en matèria de substàncies que poden generar dependència. Llei 26/1985, de 27 de desembre, de serveis socials.
Lleis que regulen aspectes de la cultura, ensenyament i mitjans de comunicació
Llei 26/1984, de 19 de desembre, de coordinació universitària i de creació de consells socials. Llei 25/1985, de 10 de desembre, dels consells escolars. Llei 7/1986, de 23 de maig, d'Ordenació dels Ensenyaments no reglats en el Règim Educatiu Comú i la creació de l'Institut Català de Noves Professions. Llei 6/1985, de 26 d'abril, d'Arxius. Llei 10/1985, de 13 de juny, de creació del Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya. Llei 22/1985, de 8 de novembre, de creació del Col·legi Professional de Periodistes de Catalunya. Llei 14/1987, de 9 de juliol, d'Estadística.
Lleis sobre agricultura i conservació de la natura
Llei 9/1985, de 24 de maig, de modernització de l'empresa familiar agrària. Llei 18/1985, de 23 de juliol, de Cambres Professionals Agràries. Llei 6/1988, de 30 de març, forestal de Catalunya. Llei 3/1988, de 4 de març, de protecció dels animals.
Lleis sobre comerç, consum i transports
Llei 12/1987, de 28 de maig, de regulació del transport de viatgers per carretera mitjançant vehicles de motor.
Lleis de crèdit i banca
Llei 15/1985, de l'1 de juliol, de Caixes d'Estalvis de Catalunya.
Lleis sobre ordenació del territori i medi ambient
Llei 16/1985, d'11 de juliol, d'ordenació de les carreteres de Catalunya. Llei 17/1987, de 13 de juliol, reguladora de l'Administració hidràulica de Catalunya. Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals.
Lleis civils
Llei 9/1987, de 25 de maig, de Successió Intestada.

Font: Elaboració pròpia a partir de «Recull Legislatiu de la Generalitat de Catalunya», Tom III, Lleis de Catalunya, Vol. 2, 1984-1988. Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència. Barcelona, 1989. En la classificació s'han mantingut alguns dels apartats de la publicació font de la Taula 18.1.

govern, i com a institució. I, conseqüentment, li són atribuïdes dues menes de funcions: les de dirigir i coordinar l'acció del Consell Executiu o Govern, i les que podríem denominar institucionals, en el doble sentit d'ostentar la més alta representació de la Generalitat i la representació ordinària de l'estat a Catalunya.

També en regular aquesta figura, l'Estatut remet a una posterior «Llei de Catalunya», que haurà de determinar la forma d'elecció del president, el seu estatut personal, i les seves atribucions (Llei 3/1982).

Del tractament que l'Estatut i la Llei donen al president com a membre de l'executiu se'n desprèn el caràcter presidencialista del govern. Així ho demostra, entre d'altres, el precepte estatutari que determina que és el president qui dirigeix i coordina l'acció del Consell Executiu, o bé aquell altre de la Llei 3/1982, que li otorga la facultat de nomenar i separar els Consellers; aquell que li permet decidir —amb determinades limitacions— la dissolució del Parlament; o, finalment, aquell que estableix que el cessament del president comporta el cessament de tot el govern. Tot això, sens perjudici de la responsabilitat solidària del govern.

c) *El Consell Executiu o Govern*

El Consell és l'òrgan col·legiat de govern que ostenta les funcions executives i administratives i que, segons l'Estatut, ha de ser regulat per la Llei de Catalunya. La Llei 3/1982, anteriorment citada, ha desplegat la definició del Consell a la qual es referia l'article de l'Estatut.

En el Consell, doncs, s'observen dos tipus de funcions: les polítiques, ja que com a òrgan de govern li correspondrà la determinació de la política a seguir, i les administratives, que engloben tant una activitat normativa (activitat reglamentària pròpia del govern) com una activitat no normativa (aplicació de l'ordenament vigent). Encara que respecte a aquestes darreres funcions al Consell Executiu li correspondrà l'exercici de les més rellevants, mentre que les altres seran competència dels respectius Consellers com a Caps de Departament.

d) *El Síndic de Greuges*

És una institució que guarda un paral·lelisme total amb la del *Defensor del Pueblo*, prevista a la Constitució, i que s'inspira en l'*ombudsman* dels països nòrdics.

Es tracta d'un representant del Parlament, nomenat per aquest, que té per missió vetllar la defensa dels drets fonamentals i les llibertats públiques dels ciutadans, en l'àmbit de l'administració de la Generalitat. La seva organització i funcionament s'ha regulat posteriorment per mitjà de la Llei 14/1984, de 20 de març, la qual es refereix també a la coordinació amb el *Defensor del Pueblo.*

El seu nomenament correspon al Parlament de Catalunya, la quel cosa implica que haurà de retre comptes de la seva gestió a la Cambra i, en canvi, no està subjecte a directrius d'aquesta, sinó que frueix d'un ampli marge d'independència, que actuarà en garantia d'una gestió objectiva.

Quant a les seves competències, per una banda es desprenen de la seva pròpia finalitat (defensa dels drets i llibertats fonamentals) i per altra, sempre actuarà dintre dels límits de l'administració de la Generalitat.

Finalment s'assenyala que la coordinació i cooperació amb el *Defensor del Pueblo*, quant més àmplies siguin, més actuaran en favor d'una racionalització de la gestió d'ambdues institucions, i, en definitiva, en benefici dels ciutadans.

e) *La Sindicatura de Comptes*

En aquest cas, l'Estatut únicament crea la figura, i remet a una legislació posterior la regulació de l'organització i funcionament per assegurar la rendició dels comptes de la Generalitat. La Llei 6/1984, de 5 de març, n'efectua aquesta regulació.

Es tracta d'un organisme de control econòmic-financer de la Generalitat. Aquí existeix també un paral·lelisme amb la figura del *Tribunal de Cuentas.*

La Sindicatura de Comptes depèn directament del Parlament, tant pel que fa al nomenament dels seus membres com pel fet que l'informe (normalment anual) sobre la rendició de comptes ha d'ésser elevat a la Cambra. La funció fonamental és de fiscalització de l'activitat econòmico-financera, que comporta la comprovació dels comptes de la Generalitat i l'elaboració d'una memòria que s'eleva al Parlament, amb les conclusions o les propostes corresponents.

f) *El Consell Consultiu*

Sense precisar-ne la denominació, l'Estatut determina la seva existència. La Llei 1/1981, de 25 de febrer, va crear el Consell Consultiu amb la missió de vetllar sobre l'adequació a l'Estatut, tant dels projectes i proposicions de llei de Catalunya, com de les lleis apro-

vades per l'estat. Aquest organisme ha de ser consultat amb anterioritat a la interposició davant del Tribunal Constitucional del recurs corresponent. Es tracta d'un organisme autònom i independent de l'administració de la Generalitat i també del Parlament. Independència necessària, per altra banda, donada la naturalesa de les seves funcions, que consisteixen a interpretar l'adequació a la Constitució i l'Estatut de les competències de la Generalitat, des del punt de vista del seu exercici de la potestat legislativa.

Es tracta d'un òrgan composat per 7 juristes catalans de reconeguda competència professional, que designen el Parlament (5) i el Consell Executiu (2), ja que actuen com a assessors d'ambdues institucions.

D'entre els membres del Consell s'elegeix un president, al qual correspon l'exercici de les funcions que li atribueixen la llei i el reglament, i que ostenta la representació de l'organisme. També es preveu la figura del secretari, elegit d'igual forma que el president.

3. EL RÈGIM COMPETENCIAL

Tot aquest desplegament institucional, però, per força s'ha de precisar en unes possibilitats concretes d'actuació. I, per a això, és necessari que es produeixin els traspassos de competències de l'estat a la Generalitat, i que aquesta les assumeixi. Vol dir, per tant, que tota la problemàtica de les transferències que s'han produït al llarg d'aquests deu anys, i fins i tot l'anàlisi de l'obra realitzada per la Generalitat a partir de les mateixes, s'han de situar necessàriament en el marc de l'actual règim competencial.

Si es pren com a punt de partida l'Estatut, hom veu que el Títol I, que regula el règim competencial de la Generalitat, es mou dintre dels límits que marca l'article 149.1 de la Constitució espanyola, que reserva en tot cas a l'estat unes competències exclusives.

El règim competencial pot dividir-se de la següent forma: competències exclusives, competències compartides i competències executives, encara que n'hi ha d'altres que no s'integren totalment en cap dels tres blocs esmentats.

Les competències exclusives són les que es tracten en els articles 9 i 12 de l'Estatut, encara que a l'article 9 no s'estableix cap condicionament a l'exclusivitat de les competències, i, en canvi, a l'article 12 s'estableix també un llistat de competències exclusives, però *«d'acord amb les bases i l'ordenació de l'activitat econòmica general i la política monetària de l'Estat»*, i *«en els termes d'allò que disposen els articles 38, 131 i els números 11 i 13 de l'apartat 1 de l'article 149 de la Constitució»*.

El caràcter d'exclusivitat és molt important, ja que implica una preferència d'aplicació del dret català. D'acord amb això la Generalitat ostenta la potestat legislativa, la reglamentària i la funció executiva.

Ara bé, cal aclarir que aquest caràcter d'exclusivitat no s'ajusta, en la realitat, al concepte que entenem per exclusiu, ja que en molt casos hi ha matèries qualificades com a exclusives, però sobre les quals també tenen reconegudes competències altres poders. (En el capítol d'aquest mateix volum dedicat al Tribunal Constitucional, s'explica el paper que ha d'efectuar moltes vegades el Tribunal Constitucional, de resituació de les competències).

Les competències compartides són les que s'estableixen a l'article 10 i també als articles 16.2 i 17. En tots ells, la competència de la Generalitat queda subordinada al marc establert per la legislació bàsica de l'estat, corresponent només a la Generalitat el desenvolupament legislatiu i la funció executiva. Estem parlant d'una situació en què l'estat estableix les bases de la matèria, i a la Generalitat li correspon el seu desenvolupament.

Les competències executives són les que no comporten l'exercici de cap facultat normativa, i sobre les quals la Generalitat només exerceix les funcions administratives que correspon aplicar d'acord amb la legislació de l'estat.

Per acabar, cal dir que aquesta classificació, feta d'acord amb el text de l'Estatut, en el moment de la seva aplicació no es troba exempta de dificultats, ja que sovint els límits competencials no resulten tan clars.

4. EL FINANÇAMENT

JOSEP MARIA HUGUET

El restabliment de la Generalitat l'any 1977 va representar, dins l'àmbit del sector públic, l'aparició d'un nou **sector públic autonòmic**, perfectament diferenciat dels sectors estatal i local. A partir d'aleshores resulta possible parlar de dos tipus de nivells de govern d'abast subcentral: el nivell autonòmic, encarnat per la Generalitat, i el local, subdividit en dos tipus d'entitats bàsiques: municipis i diputacions. Ací

ens referirem concretament al nivell que és nou, i característic d'aquesta dècada: el sector públic autonòmic.

Per fer front a les despeses originades a partir del restabliment de la Generalitat provisional, i del succesiu traspàs de competències, calgué instrumentar uns pressupostos, no exempts d'obstacles de diversa naturalesa, però que al llarg d'aquests anys han adquirit una importància econòmica apreciable.

a) *Els ingressos*

La dimensió pressupostària de la Generalitat ha experimentat profundes variacions de 1977 ençà. Una primera etapa d'aquesta evolució pressupostària va de l'any 1978 a l'any 1981. Aquesta etapa es caracteritza, deixant al marge els recursos procedents d'operacions financeres, pel fet que la pràctica totalitat dels ingressos de la Generalitat tenia el seu origen en transferències corrents i de capital procedents de l'estat com a conseqüència del finançament dels serveis transferits. Serveis, que com ja és sabut, es financien d'acord amb un criteri estricte de cobertura del cost efectiu.

Utilitzant les xifres corresponents a les **liquidacions** del pressupost —molt més adequades que no pas les dels crèdits o drets inicialment aprovats a la Llei de Pressupostos, es pot observar (*Taula 18.3*) que els ingressos de la Generalitat van assolir, l'any 1981, un volum global de 67.891,8 milions de pessetes, quantitat molt superior a la dels exercicis anteriors, que demostra el ritme de creixement accelerat de les finances de la institució autonòmica en aquest període.

A partir de l'any 1982 s'inicia una nova etapa, en la qual l'estructura dels recursos de la Generalitat mostra modificacions importants per l'entrada en vigor de la Llei de cessió de tributs, la qual va atribuir a Catalunya el rendiment d'alguns impostos i taxes de titularitat estatal. A diferència d'allò que passava en l'etapa 1978-81, els pressupostos de la Generalitat s'adapten ja a allò que serà una estructura estable en els exercicis següents, i assoleix uns volums, tant d'ingressos com de despeses, la dimensió dels quals reflecteix un nivell ineludiblement progressiu. Aquest període, particularment pel que fa als ingressos, es tanca quan segons les previsions estatutàries, a finals de l'any 1986, es va negociar el mecanisme definitiu de finançament (*Taula 18.4*).

L'any 1982 el pressupost d'ingressos de la Generalitat va ser de quasi 250 mil milions de pessetes. Cal remarcar, per primera vegada, el pes de la recaptació pels tributs cedits: transmissions patrimonials, luxe en destinació, i taxa sobre combinacions aleatòries i joc, i, en menor grau, l'impost sobre les successions i l'extraordinari sobre el patrimoni. Les transferències estatals, tanmateix, continuen constituint encara unes proporcions elevades dels recursos disponibles (entre el 65 % i el 75 %).

Dins d'aquest període (1982-1986) cal fer esment de l'etapa de 1984 a 1986, marcada per l'intent de desbloquejar les negociacions sobre el percentatge de participació de la Generalitat en els impostos de l'estat,

Taula 18.3
INGRESSOS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
Evolució de 1978 a 1981, en milions de ptes.

	1978	*1979*	*1980*	*1981*
Cap. I. Impostos directes	—	—	—	—
Cap. II. Impostos indirectes	—	—	—	—
Cap. III. Taxes i altres ingressos	—	0,3	9,0	72,1
Cap. IV. Transferències	279,7	623,0	2.747,8	47.526,2
Cap. V. Ingressos patrimonials	—	—	—	63,2
Cap. VI. Alienació d'inversions reals	—	—	—	—
Cap. VII. Transferències de capital	8,0	591,4	2.891,1	10.178,2
Cap. VIII. Variació d'actius financers	49,9	—	—	—
Cap. IX. Variació de passius financers	—	250,0	—	10.000,0
Reintegraments	—	9,9	3,3	52,1
Total	**337,6**	**1.474,6**	**5.651,2**	**67.891,8**

Font: Banca Catalana, «Evolució Econòmica», 1983.

Taula 18.4
INGRESSOS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
Evolució de 1982 a 1986, en milions de ptes.

	1982	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Cap. I. Impostos directes	9.196,2	9.002,4	11.451,5	12.096,2	16.008,0
Cap. II. Impostos indirectes	30.196,3	32.850,2	38.027,6	52.494,7	27.212,7
Cap. III. Taxes i altres ingressos	14.122,3	20.993,7	23.455,5	21.075,5	21.132,9
Cap. IV. Transferències corrents	177.154,3	259.276,7	278.704,8	281.255,1	373.823,7
Cap. V. Ingressos patrimonials	834,7	424,2	444,8	516,9	563,2
Cap. VI. Alienació d'inversions reals	—	—	—	—	—
Cap. VII. Transferències de capital	5.032,5	23.345,4	29.223,1	22.733,4	31.723,6
Cap. VIII. Variació d'actius financers	—	—	139,4	43,5	85,5
Cap. IX. Variació de passius financers	7.134,1	24.784,4	26.363,5	68.750,0	82.242,0
Total	**243.670,4**	**370.677,0**	**407.810,2**	**458.935,3**	**552.791,6**

Font: Elaboració pròpia i dades de Banca Catalana, «Evolució Econòmica».

i pel desig d'assolir un acord sobre el finançament de la Generalitat en el futur. Quant al mètode de càlcul del percentatge de participació en els ingressos de l'estat per a l'any 1984 i els anys immediatament posteriors, aquest va ser acordat en una reunió de la Comissió Mixta de Valoracions celebrada el dia 20 de febrer de 1984. El procediment seguit consistia a prendre com a base de càlcul la valoració del cost efectiu, la recaptació de tributs cedits i la de tributs no cedits, referits tots ells a l'any anterior.

El pressupost de la Generalitat per a l'any 1984 va ser confeccionat després que els acords de la Comissió Mixta de Valoracions s'aprovessin en el Consell de Política Fiscal i Financera.

La previsió d'ingressos per a l'any 1984 va incloure unes partides d'importància quantitativa i de caràcter innovador:

a) Les transferències corresponents al finançament de la seguretat social, que representen més del 47 % del pressupost.

b) La quantia, malgrat que irrellevant, corresponent a l'import sobre el joc de la plena o bingo, que per primera vegada figura en el pressupost d'ingressos de la Generalitat.

c) El volum corresponent a la participació en ingressos estatals, fruit dels acords esmentats, i que hauria de finançar el 4,5 % del total del pressupost.

d) Les transferències inherents als serveis traspassats, amb un pes del 12 % del total del pressupost.

e) Els recursos procedents del Fons de Compensació Interterritorial (FCI), els quals per primera vegada no eren el resultat d'aplicar els acords presos en el si del Consell de Política Fiscal i Financera, sinó el resultat de l'aplicació de la Llei que regula el FCI. Aquests recursos suposaven un xic més del 4 % del total d'ingressos pressupostaris.

Pel que fa al pressupost de la Generalitat per a 1985, com que el sistema de càlcul fou el mateix, lligat al cost efectiu dels serveis transferits, la Generalitat es va finançar, bàsicament, amb les transferències rebudes de l'estat, amb els recursos procedents del FCI i amb els rendiments dels tributs cedits. És a dir que la principal característica dels ingressos, durant aquesta etapa, continuava essent l'alt grau d'afectació a unes despeses determinades.

El pressupost de l'exercici de 1986 reflectia l'impacte de l'IVA (Impost sobre el Valor Afegit), ja que a causa de la implantació d'aquest impost quedaren modificats alguns tributs cedits. Concretament, se suprimí l'impost de luxe en destinació, el qual havia estat fins aleshores el de més poder recaptatori, i es reduí el tipus impositiu de l'impost sobre transmissions societàries i el de l'impost que gravava els arrendaments dels locals de negocis. La implantació de l'IVA, l'any 1986, provocà una clara reducció de la previsió de recaptació dels impostos cedits, si be quedà compensada pel fort increment del percentatge de participació (a causa dels propis mètodes de càlcul) com pot observar-se a la mateixa *Taula 18.4*.

Per compensar les insuficiències financeres, i sobre-

tot per poder fer front a noves inversions i nous serveis, convé destacar el creixement que ha anat experimentant el finançament per via d'endeutament. De la xifra de 7.134,1 milions de pessetes corresponents a l'any 1982 s'ha passat, sempre de manera creixent, als 82.242 milions de pessetes per a l'exercici de 1986. En aquest últim exercici l'endeutament va suposar més d'un 15 % del total dels ingressos pressupostaris.

Entre els mesos de novembre i desembre de 1986 s'arribà a uns acords sobre el nou model de finançament per al quinqueni següent, de 1987 a 1991.

Durant el període transitori, l'administració central estava obligada a garantir el cost efectiu dels serveis transferits. El nou model de finançament es caracteritza per la substitució d'aquesta pauta per una altra, basada en criteris objectius.

Dels acords signats a les darreries de 1986 se'n desprèn el reconeixement que el sistema provisional tenia defectes substancials que generaven problemes financers importants per a la Generalitat. Per compensar això s'assignaren a la Generalitat 30.000 milions de pessetes en concepte de liquidació de reclamacions fetes per serveis transferits en el passat.

Els criteris objectius que caracteritzen el nou model de finançament són els establerts a l'article 45 de l'Estatut, és a dir: la mitjana dels coeficients de població i l'esforç fiscal a Catalunya, aquest darrer mesurat per la recaptació de l'IRPF; la quantitat equivalent a l'aportació proporcional que correspongui a Catalunya, pels serveis i les càrregues generals que l'estat continuï assumint com a propis; i el principi de solidaritat interterritorial a què es refereix la Constitució, el qual s'ha d'aplicar en funció de la relació inversa de la renda per habitant.

b) *Les despeses*

Igual que s'ha fet amb els ingressos, per analitzar les despeses de la Generalitat cal utilitzar les xifres corresponents a les liquidacions dels pressupostos, difícils d'obtenir en no publicar-se oficialment, però que són les que expliquen més fidelment el destí real de la despesa.

La *Taula 18.5* presenta l'evolució de la despesa de la Generalitat (1978-1986) segons la classificació econòmica. La despesa que figurava en els primers pressupostos s'encaminava exclusivament a posar en marxa l'aparell autonòmic. D'aquesta manera, durant els primers anys els departaments de Presidència, Governació, i Economia i Finances, gaudien d'un conjunt de despeses relativament més elevat que el que han tingut en els anys posteriors.

El ràpid creixement interanual que enregistren tant el volum global de la despesa com la majoria de capí-

Taula 18.5
EVOLUCIÓ DE LES DESPESES DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
Classificació econòmica. Obligacions liquidades en milions de ptes.

	1978	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Cap. I. Remuneracions del personal	—	251,3	809,4	10.239,3	87.893,4	120.588,6	75.363,7	86.251,5	100.419,5
Cap. II. Compra de béns i serveis	132,7	159,3	393,6	20.922,5	54.366,6	72.786,1	8.483,9	11.550,6	13.265,8
Cap. III. Interessos del deute	—	5,5	2,2	11,7	1.246,1	2.587,9	6.392,9	10.055,5	14.825,1
Cap. IV. Transferències corrents	150,8	419,9	1.605,1	19.286,2	82.012,3	110.014,9	98.009,9	279.893,1	330.731,2
Cap. V. Dotacions per amortitzacions	—	—	—	—	—	967,2	—	—	—
Cap. VI. Inversions reals	46,5	625,5	775,1	4.714,4	32.391,7	33.484,1	23.709,9	34.688,3	33.172,8
Cap. VII. Transferències de capital	—	—	—	2.320,1	10.684,2	22.087,1	16.192,1	24.818,3	35.639,3
Cap. VIII. Variació d'actius financers	—	—	—	0,3	256,1	2.728,9	250,5	30,4	373,7
Cap. IX. Variació de passius financers	—	—	—	—	—	—	18.098,2	30.577,6	56.523,7
Total	**330,0**	**1.461,5**	**3.588,4**	**57.494,5**	**268.850,4**	**365.244,8**	**246.501,1**	**477.865,3**	**584.951,1**

Aquestes dades no recullen els pressupostos dels organismes autònoms, ni de les empreses públiques i altres ens de la Generalitat, però en canvi recullen el de les entitats gestores de la Seguretat Social, a més dels pressupostos de la Generalitat pròpiament dits.

Font: Elaboració pròpia i dades de Banca Catalana, «Evolució Econòmica».

tols que l'integren, s'explica a partir de les mateixes consideracions ja esmentades en relació als ingressos, en el sentit que les xifres reflecteixen fidelment el procés de materialització de traspassos de competències a la Generalitat.

D'una manera semblant a allò que passa en el cas dels pressupostos generals de l'estat, els capítols amb més pes són els corresponents a les remuneracions del personal i transferències corrents; de fet, aquests dos conceptes han estat, habitualment, els que d'una manera natural han absorbit més volum de despeses, si bé cal apreciar també la importància de les destinades a les compres de béns i serveis. Aquests tres capítols, més el d'interessos del deute, que a partir de 1983 comença a adquirir un volum d'una certa consideració, formen les anomenades despeses corrents.

A partir de l'any 1984 hi ha una important modificació en l'estructura de la despesa d'índole exclusivament formal, pel fet que en els pressupostos del departament de Sanitat s'exclouen aquelles despeses que corresponen als serveis traspassats de la seguretat social. Aquestes despeses, conjuntament amb les corresponents als serveis socials de competència de la Generalitat, formen els pressupostos de les entitats gestores de la seguretat social, la gestió de les quals està encomenada a l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (ICASS).

A la *Taula 18.5* pot observar-se com a partir de 1984 les partides de despesa corresponents a personal i compra de béns i serveis han disminuït, ja que han estat incloses al capítol de transferències corrents.

Quant a les despeses de capital —capítols VI i VIII principalment— a partir de 1982 totalitzen un volum creixent equivalent al 15 % o 20 % del total del pressupost. Aquesta participació de les despeses de capital en el conjunt d'obligacions es pot considerar una mica elevada en comparació amb el sector públic central.

Finalment, l'anàlisi orgànica o departamental del pressupost permet apreciar, a mesura que entren en vigor els diferents traspassos de serveis, que la despesa es concentra fonamentalment en els departaments de Sanitat (inclosos els serveis traspassats de la seguretat social) i Ensenyament, ja que entre ambdós absorbeixen el 70 % del pressupost. A continuació caldria assenyalar la conselleria de Política Territorial i Obres Públiques, amb percentatges de participació que oscil·len entre el 9 % i el 15 %.

A la *Taula 18.6* es presenta la classificació orgànica dels pressupostos de despesa de la Generalitat. En aquest cas fan referència exclusivament als anys 1987 i 1988, i les xifres són les corresponents als pressupostos preventius, és a dir, als aprovats pel Parlament de Catalunya a l'inici de cada exercici econòmic.

Taula 18.6
PRESSUPOST DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA PER A 1988. RESUM PER SECCIONS
(Exclou les despeses corresponents als serveis traspassats de la S.S.) (milions de pessetes)

Seccions	*1987*	*1988*	% variació *88/87*
01. Parlament	1.386,5	1.610,0	16,12
02. Presidència	15.189,2	17.647,4	16,18
04. Governació	9.493,6	10.542,0	11,04
05. Economia i Finances	3.192,1	3.008,5	—5,75
06. Ensenyament	137.722,3	160.607,0	16,62
07. Cultura	7.571,4	8.065,5	6,53
08. Sanitat i Seguretat Social	21.622,3	22.230,0	2,81
09. Pol. Territorial i O. Púb.	39.855,7	41.160,5	3,27
10. Agricultura, Ramad. i Pesca	7.691,7	9.085,7	18,12
11. Treball	6.772,5	7.653,0	13,00
12. Justícia	7.508,2	8.297,1	10,51
13. Indústria i Energia	3.643,1	5.739,4	57,54
14. Comerç, Consum i Turisme	4.108,6	4.761,0	15,88
15. Consell Consultiu	84,7	99,3	17,24
16. Classes Passives	37,0	382,3	933,34
17. Deute	15.334,0	20.118,5	31,20
18. Sindicatura Comptes	193,6	198,0	2,25
19. Corporacions Locals	0,0	106.346,1	
Total	**281.406,5**	**427.551,2**	**51,93**

Font: Departament d'Economia i Finances, «Nota d'Economia», n.º 32, juny 1988.

19. EL PODER JUDICIAL I L'ADMINISTRACIÓ DE LA JUSTÍCIA

JOSEP LLUÍS JORI

1. EL MARC LEGAL DE LES INSTITUCIONS JUDICIALS

El «poder judicial» constitueix una expressió d'antiga tradició, que es refereix més aviat a la facultat de comminació o coacció amb què l'estat es dota, mitjançant determinats òrgans, per tal d'obtenir la plena realització d'allò que la llei declara; contràriament, «administració de justícia» fa més aviat referència als mecanismes de què se serveix l'estat per tal de poder arribar a l'adopció d'aquelles resolucions que constitueixen l'expressió del poder judicial.

Aquesta distinció conceptual té també la seva transcendència pel que fa al que aquí ens interessa. Si el poder judicial el considerem com una de les manifestacions de l'exercici del poder per l'estat, juntament amb el legislatiu i l'executiu, haurem de tenir present que és l'únic d'aquests tres poders que no té una genuïna manifestació autonòmica; la Generalitat de Catalunya exerceix el poder al Principat, dins l'àmbit que li marquen la Constitució i l'Estatut, mitjançant la seva màquina administrativa i legislativa, per crear i dur a terme l'execució de les lleis que regulen els aspectes als quals s'estenen les seves competències; però no té encara una organització jurisdiccional genuïnament autonòmica, és a dir, uns òrgans que tinguin per funció l'aplicació i interpretació de les lleis catalanes i l'enjudiciament d'aquells ciutadans que tinguin la condició política de catalans, en tots aquells casos en què es planteja un conflicte intersubjectiu.

Altrament, tampoc l'administració de justícia, entesa com a màquina o instrument coadjuvant per a l'obtenció del pronunciament que actua el poder judicial, té un caràcter o àmbit autonòmic, i tots els funcionaris i mitjans materials que s'integren dins la maquinària que constitueix l'administració de justícia són avui per avui competència del poder central; no s'han actuat transferències en aquest sentit, cosa que no vol pas dir que legalment no hi hagi possibilitats de traspassar a l'ens autonòmic tot l'aparell administratiu dels mitjans materials que integren l'administració de justícia.

Per acabar d'emmarcar la situació caldrà també tenir en compte un altre aspecte que en certa manera suposarà una limitació, o com a mínim una singularitat en tot allò que fa referència al traspàs de competències, i és que la responsabilitat del govern en l'àmbit de la justícia està distribuïda a nivell de l'estat entre dos òrgans diferents: el ministeri de Justícia i el Consell General del Poder Judicial; aquest darrer alt organisme de definició constitucional té com a competència el govern del poder judicial a tot l'estat; és a dir, tots els mecanismes de selecció, formació, promoció i règim disciplinari dels jutges i magistrats, com a mitjà per enfortir la seva independència, i aquestes competències del Consell General del Poder Judicial són intransferibles a les comunitats autonòmiques. Les altres responsabilitats de govern i direcció que afecten la justícia, i que integren el que abans hem anomenat gestió dels mitjans materials, corresponen al ministeri, i sí que son transferibles.

El marc legal que regula tot el que es refereix a la justícia queda definit tant a la legislació de l'estat com a la legislació catalana. La primera comprèn fonamentalment els articles 117 a 127 de la Constitució, la Llei Orgànica del Poder Judicial, i la Llei de Demarcació i de Planta Judicial encara no aprovada. La legis-

lació catalana es centra fonamentalment en el contingut de l'Estatut, que dedica a aquest tema els articles 18 a 23.

Del contingut dels preceptes de la Constitució que hem referit, se'n desprèn que la justícia s'administra exclusivament per jutges i magistrats en nom del rei; que regeix el principi d'unitat jurisdiccional, cosa que significa que no pot haver-hi tribunals especials llevat dels de tradició consuetudinària; i que el Tribunal Suprem, amb jurisdicció a tot l'estat, és l'òrgan jurisdiccional superior en tots els ordres, llevat del que es disposa en matèria de garanties constitucionals, que fa al·lusió al Tribunal Constitucional.

Ara bé, aquest darrer principi s'ha de posar en relació amb l'article 152 de la pròpia Constitució, que declara que un Tribunal Superior de Justícia, sens perjudici de la jurisdicció que correspongui al Tribunal Suprem, culminarà l'organització judicial dins l'àmbit territorial de la comunitat autònoma.

Pel que fa a la Llei Orgànica del Poder Judicial, al marge de les referències al Tribunal Superior de Justícia que després veurem, al·ludeix a les comunitats autònomes en relació als mitjans materials i a la demarcació judicial. En relació als primers es disposa que, en principi, és competència del ministeri de Justícia proveir els jutjats i tribunals dels mitjans materials necessaris per al desenvolupament de la seva tasca amb independència i eficàcia; això no obstant, es declara tanmateix que la gestió d'aquests recursos podrà atribuir-se a les comunitats autònomes en tots aquells casos en què els respectius Estatuts continguin aquesta previsió.

Els òrgans judicials (jutjats i tribunals) tenen una base territorial, és a dir que estenen la seva competència a un àmbit territorial determinat, i això significa que necessiten una demarcació com a fórmula per a determinar la circumscripció territorial de cadascun dels òrgans. La fixació d'aquesta demarcació s'ha de fer per llei de les Corts Generals, però la Llei Orgànica del Poder Judicial preveu que les comunitats autònomes formulin proposta de fixació dels partits judicials. A més, preveu també que les comunitats autònomes determinin per llei la capitalitat d'aquests partits judicials.

La Llei Orgànica del Poder Judicial, que fou promulgada el primer de juliol de 1985, preveu que en el termini d'un any el govern haurà de remetre a les Corts Generals el projecte de llei de planta i demarcació judicial. Tot i així, aquesta llei, que ha de suposar el ple desenvolupament i aplicació de la Llei Orgànica, encara no ha estat promulgada. Sí que hi ha, però, un projecte a les Corts Generals en el qual, al marge de les declaracions que afecten el Tribunal Superior de Justícia a què després ens referirem, conté declaracions que ratifiquen el protagonisme de les comunitats autònomes quant a la fixació de les demarcacions, capitalitats i seus dels jutjats i tribunals.

La legislació catalana encara es troba, avui per avui, fonamentalment en l'Estatut, que conté declaracions quant a competències dels òrgans jurisdiccionals a Catalunya, i a la formació i composició del Tribunal Superior de Justícia, i que atribueix a la Generalitat les següents facultats:

a) exercir totes les que la Llei Orgànica del Poder Judicial reconegui o atribueixi al govern de l'estat;

b) fixar la delimitació de les demarcacions territorials dels òrgans jurisdiccionals a Catalunya i la localització de llur capitalitat;

c) coadjuvar en l'organització dels tribunals consuetudinaris i tradicionals i en la instal·lació dels jutjats, sotmetent-se en tot cas a allò que disposa la Llei Orgànica del Poder Judicial; i

d) convocar concursos i oposicions per a cobrir les places vacants a Catalunya de magistrats, jutges, secretaris judicials i altre personal al servei de l'administració de justícia, d'acord també amb allò que disposi la Llei Orgànica del Poder Judicial.

La Constitució, amb l'afany de garantir la independització del poder judicial, posa un fort accent en evitar lligams entre aquest i el poder executiu, de manera que preveu la seva organització de forma autònoma i sense cap relació amb el dit poder. Per entendre aquesta qüestió és fonamental tenir en compte la diferenciació que fèiem al principi, entre el poder judicial i l'administració de justícia.

El primer, com a tal poder, s'ha d'estructurar —i així ho fa la Constitució— al marge de l'executiu. Però el poder judicial, entès com a facultat de jutjar i fer executar allò que es jutja, necessita d'un aparell per a funcionar, d'una infraestructura de mitjans materials i personals i d'organització, que es allò en què consisteix precisament l'administració de justícia, que està en mans de l'executiu i que li ho ha de subministrar.

Aquest principi és fonamental a l'hora d'entendre la possible distribució de les competències en matèria de justícia, perquè si el poder judicial és únic a tot l'estat, com així ho proclama la Constitució en una declaració que suposa un important avenç democràtic, no sembla que la Generalitat pugui assumir competències en relació a aquest poder, i més concretament al seu govern respecte dels jutjats i tribu-

nals instal·lats dins l'àmbit de Catalunya. El Consell General del Poder Judicial és l'únic òrgan de govern del poder judicial i l'encarregat de garantir-ne la unitat i la independència enfront dels altres poders.

Ara bé, el que sí és transferible, i així es desprèn perfectament dels textos legals que abans hem vist, és la gestió del que representa l'administració de justícia i que correspon al ministeri de Justícia del govern central, i que fonamentalment contempla les qüestions referents al personal al servei de l'administració de justícia: provisió de vacants, retribució, i règim disciplinari (tant pel que fa al personal auxiliar com al personal col·laborador: secretaris, auxiliars, metges forenses, perits, personal subaltern); el proveïment del mitjans materials necessaris per al funcionament de l'administració de justícia (seus, despatxos, serveis en general, informatització, mobiliari); i l'organització i fixació de les demarcacions judicials del territori (partits judicials i capitalitats).

2. L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL DE LA JUSTÍCIA

En aquests moments l'organització i demarcació territorials de l'administració de justícia a Catalunya s'estableixen sobre la base de l'existència de l'Audiència Territorial de Barcelona, amb seu a aquesta ciutat. Hi ha un president de l'Audiència Territorial, anomenat pel Consell General del Poder Judicial, que representa la més alta instància organitzativa i governativa dins l'àmbit de l'administració de justícia a Catalunya.

En aquesta organització s'exerceixen les funcions judicials o jurisdiccionals que son les típiques dels òrgans judicials i que transcendeixen directament als administrats, i també s'exerceixen funcions governatives i disciplinàries d'àmbit intern.

L'Audiència Territorial de Barcelona està composta d'una sèrie de sales o tribunals que s'ocupen de les qüestions civils i contencioses administratives; n'hi ha tres sales de cada, amb un president i cinc magistrats cadascuna d'elles. Totes elles desenvolupen les seves competències a tot l'àmbit de Catalunya, és a dir que coneixen de les qüestions que cauen dins el seu àmbit competencial per raó de la matèria conflictiva i que tenen lloc en qualsevol punt del Principat.

Pel que fa a les competències en l'àmbit penal, corresponen a l'Audiència Provincial, que si bé s'integra dins l'Audiència Territorial, té el seu àmbit competencial propi dins el territori o demarcació administrativa de la província, per la qual cosa hi ha a Catalunya quatre audiències provincials amb les seus respectives a Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona. A Barcelona, l'Audiència Provincial està dividida en deu seccions o tribunals amb un president i dos magistrats cadascun, mentre que a les altres tres capitals només hi ha un tribunal, amb un president, que ho és alhora de l'Audiència Provincial respectiva, i dos magistrats *(Taula 19.1)*.

Hem consignat fins ací els òrgans anomenats col·legiats, és a dir els tribunals; però al marge d'aquests, existeixen els òrgans unipersonals, és a dir els jutjats. Hi ha jutjats de Primera Instància i Instrucció que tenen competència en els àmbits civil i

Taula 19.1
ASSUMPTES TRACTATS ALS TRIBUNALS DE JUSTÍCIA
Dades relatives als òrgans col·legiats, per a l'any 1986

	Audiència Territorial de Barcelona		*Seccions penals de les Audiències Provincials de*			
	Sales civil	*Contenciós administratiu*	*Barcelona*	*Girona*	*Lleida*	*Tarragona*
Assumptes pendents a l'inici de 1986	4.686	5.274	6.930	858	392	364
Assumptes registrats durant el 1986	2.852	5.107	7.713	986	710	930
Sentències definitives dictades	2.422	2.346	6.163	774	606	830
Assumptes pendents en acabar 1986	4.481	7.482	8.415	784	397	352

Font: *Memoria del Consejo General del Poder Judicial, 1987.*

penal, amb la particularitat que a Barcelona ho són, o bé de Primera Instància amb competències exclusivament civils, o bé d'Instrucció, amb competències exclusivament penals. Hi ha tanmateix uns òrgans unipersonals amb competències en l'àmbit laboral, que coneixen dels conflictes individuals o col·lectius que es plantejen en les relacions entre empresaris i treballadors, que son les Magistratures de Treball. Hi han també Jutjats de Menors i de Vigilància Penitenciària.

Ja hem comentat abans que els òrgans que anomenem col·legiats (els tribunals), tenen la seva seu fonamentalment a Barcelona, i també a Tarragona, Lleida i Girona pel que fa als tribunals de les Audiències Provincials. En canvi, els òrgans unipersonals (els jutjats) tenen un àmbit territorial que s'identifica amb el Partit Judicial: això suposa que a la seu o capitalitat de cadascun d'aquests partits judicials hi ha constituït almenys un jutjat de primera instància i instrucció, i n'hi poden haver més d'un en funció de les necessitats i conflictivitat de la zona.

Aquests són avui els partits judicials: Barcelona, Badalona, Hospitalet del Llobregat, Santa Coloma de Gramanet, Sant Feliu de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Mataró, Terrassa, Sabadell, Granollers, Manresa, Vic, Igualada, Arenys de Mar, Berga, Vilanova i la Geltrú, i Vilafranca del Penedès, pel que fa a les comarques de Barcelona; a les de Tarragona: Tarragona, Reus, Valls, El Vendrell i Tortosa; a les de Ponent: Lleida, Viella, Balaguer, La Seu d'Urgell, Tremp i Cervera; i a les de Girona: Girona, Figueres, la Bisbal, Olot, Santa Coloma de Farners i Puigcerdà.

Les Magistratures de Treball, els Jutjats de Menors i els de Vigilància Penitenciària tenen les seves seus a Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona, però està previst que les primeres puguin constituir-se en aquelles poblacions on la conflictivitat laboral així ho aconselli *(Taula 19.2)*.

Les dades que recullen les *Taules 19.1* i *19.2*, sobre l'activitat dels tribunals i jutjats, posen de manifest que els diferents òrgans judicials o, si més no, la gran majoria, tenen un cúmul de treball superior al que una ponderada i eficaç administració de justícia exigeix. I aquesta disfunció es molt més palesa si comparem les dades dels nostres jutjats amb les dels jutjats d'altres comunitats que es troben infrautilitzats, amb la qual cosa no resulta gens atractiu per a la majoria de jutges estar al front d'un jutjat a Catalunya, i les vacants que comporta aquesta falta d'interès lògicament no ajuden a netejar el cúmul d'assumptes pendents de resolució.

Catalunya no ha estat tradicionalment terra d'una gran litigiositat, ni tant sols en aquelles comarques que han gaudit d'un més alt desenvolupament econòmic, en què lògicament es poden plantejar un nombre superior de conflictes en la interpretació dels actes amb transcendència jurídica; a més, ha estat una terra amb una sòlida tradició arbitral, en què els conflictes de dret privat han estat sotmesos en moltes ocasions al criteri d'àrbitres lliurement designats per les parts.

Taula 19.2
ASSUMPTES TRACTATS ALS JUTJATS I MAGISTRATURES
Dades relatives als òrgans unipersonals, per a l'any 1986

	Jutjats de Barcelona				*Resta jujtjats*		
	Primera instància	*Instrucció*	*Família*	*Magistr. Treball*	*Instr. i 1.ª instància Civil*	*Instr. i 1.ª instància Penal*	*Magistratura Treball*[5]
Assumptes registrats	13.751		1.678				
Sentències[1]	2.150	8.154	1.225	27.593	5.929	10.857	4.026
Sumaris instruïts[2]		2.429					
Núm. jutjats	13	23	4	22	61[3]	65[4]	5
Sentències per jutjat	165	354,5	306	1.254	97	167	805

1. Són sentències amb efectiva contradicció, i per tant no es compten els recursos amb resolucions de tràmit i altres sentències «fàcils».
2. Es tracta dels sumaris que instrueixen els jutjats d'instrucció, per bé que els jutja l'Audiència Provincial.
3. Només hi ha dades de 61 jutjats, dels 66 que existeixen.
4. Hi ha dades de 65 jutjats del total de 66.
5. Les dues magistratures del treball de Girona dictaren 1.818 sentències, 1.606 les dues magistratures de Tarragona, i 602 sentències la de Lleida.

Font: *Memoria del consejo General del Poder Judicial*, 1987.

Això no obstant, últimament l'índex de litigiositat ha pujat molt; en l'àmbit civil, per la gran quantitat d'impagats que es donen i per la creació de procediments executius de naturalesa molt expeditiva, al marge de la gran litigiositat que es dóna en el dret de família. En l'àmbit penal també ha crescut molt la litigiositat, principalment per raó de delictes menors (robatoris amb força a les coses, sense violència en les persones), i de tota la problemàtica derivada de la droga, ja es tracti de delictes directes de tràfic, ja dels motivats pel consum. El mateix cal dir de la jurisdicció contenciosa administrativa, que és fruit del propi desenvolupament democràtic de la societat i del reconeixement de tots a impugnar els actes de l'administració que es consideren perjudicials per als administrats.

Tota aquesta relació de circumstàncies fa necessària una constant revisió de la situació dels òrgans que composen l'administració de justícia, amb la finalitat que pugui sempre emmotllar-se a les necessitats de la comunitat, canviant d'aquesta forma el criteri seguit fins ara, en què les reformes sempre han estat posteriors a les necessitats, i sovint insuficients.

Tanmateix, a aquest quadre de distribució dels òrgans judicials li queda poc temps de vida, tota vegada que la llei de demarcació i planta judicial, d'imminent aprovació, preveu un canvi radical tant pel que fa el nombre de jutjats i tribunals com a la seva distribució.

La nova estructura de l'administració de justícia quedarà constituïda en primer lloc pel Tribunal Superior de Justícia, que estendrà la seva jurisdicció a tot el Principat, amb competència en els àmbits civil, penal, contenciós administratiu, i social. Tindrà la seva seu a la ciutat de Barcelona, i estarà integrat per tres sales: una per a les qüestions civils i penals, amb cinc magistrats; una segona per a les contencioses administratives, amb vint-i-cinc magistrats; i una tercera per a les qüestions de dret laboral, amb vint-i-quatre magistrats. A més, hi hauran les Audiències Provincials, amb competències en materies civils i penals, els jutjats contenciosos administratius, els jutjats socials o laborals, els jutjats de vigilància penitenciària, i els jutjats de menors, tots ells amb seu a les ciutats de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona i amb jurisdicció a tot l'àmbit de la província respectiva. L'Audiència Provincial serà única a cada capital, és a dir que mentre es mantingui el règim de les quatre províncies, n'hi haurà quatre a Catalunya. Ara bé, es podran distribuir en seccions o tribunals diferents, segons les necessitats de cada territori competencial; la previsió es de noranta-dos magistrats (seixanta-vuit per a Barcelona, nou per a Girona, sis per a Lleida i nou per a Tarragona).

Pel que fa als jutjats contenciosos administratius, seran deu a Barcelona, dos a Girona, dos a Lleida i tres a Tarragona. Els socials seran quaranta-vuit a Barcelona, quatre a Girona, dos a Lleida i quatre a Tarragona. Els de vigilància penitenciària seran tres: dos amb jurisdicció a Barcelona i Girona, i un amb jurisdicció a Tarragona i Lleida. Finalment, jutjats de menors n'hi ha vuit de previstos: cinc a Barcelona, un a Girona, un a Lleida i un a Tarragona.

En relació als jutjats de Primera Instància i Instrucció, que estenen la seva competència en matèria civil i penal a tot l'àmbit del partit judicial, hi ha previstos per a Catalunya quaranta-vuit partits judicials, que presumiblement tindran les seves respectives seus a les següents poblacions, a resultes del que resolgui definitivament la Generalitat de Catalunya, que és a qui correspon fixar la capitalitat: Martorell, Manresa, Granollers, Mataró, Vic, Arenys de Mar, Igualada, Berga, Vilanova i la Geltrú, Vilafranca del Penedès, Badalona, Barcelona, Sant Boi del Llobregat, Sabadell, Terrassa, Sant Feliu del Llobregat, Hospitalet del Llobregat, Santa Coloma de Gramanet, Cerdanyola del Vallès, Cornellà, Gavà (o Viladecans), Mollet del Vallès, Esplugues del Llobregat, Sant Cugat del Vallès, el Prat del Llobregat, Figueres, Girona, La Bisbal, Ripoll, Santa Coloma de Farners, Olot, Lloret de Mar (o Blanes), Sant Feliu de Guíxols, Puigcerdà, Tremp, Balaguer, Cervera, Lleida, La Seu d'Urgell, Viella, Solsona, El Vendrell, Reus, Amposta, Valls, Gandesa, Tarragona i Tortosa.

3. EL TRIBUNAL SUPERIOR DE JUSTÍCIA

Convé detenir-se una mica més profundament en aquesta institució, tota vegada que consistint en un tribunal encarregat de judicar els actes conflictius derivats de l'aplicació de lleis genuïnament catalanes, o dictats per institucions autonòmiques, ha de suposar la culminació de l'«autonomia» en un aspecte o pilar fonamental. L'autonomia, entesa com a facultat d'autogestió, ha de comprendre també aquest aspecte de l'exercici del poder; no n'hi ha prou amb atribuir-se la facultat de crear lleis i la facultat de fer-les executar, si després el control de la legalitat d'aquestes lleis i dels actes d'execució de les mateixes s'atribueix a un òrgan no integrat dins de les institucions auto-

nòmiques; és necessari atribuir-se també amb caràcter exclusiu la facultat i el poder de resoldre els conflictes que sorgeixin quan en l'aplicació i execució de les lleis hi han diferents criteris d'interpretació, ja es doni aquesta situació en el marc de les relacions privades, és a dir en l'àmbit de la contractació entre particulars o de les relacions familiars o de les que ens vinculen amb les coses del món exterior, o en el marc de les relacions de caràcter públic, és a dir quan els conflictes es produeixen entre un particular i l'administració.

Aquestes situacions conflictives que exigeixen un tribunal propi s'han donat i es donen pel fet que Catalunya té un dret civil propi, recollit en la Compilació de Dret Civil de Catalunya, que és la primera font reguladora dels conflictes que es produeixin entre catalans en tot allò que regula, i té també institucions administratives pròpies, que dicten actes que han d'estar sotmesos a la legalitat.

La constitució i funcionament d'un tribunal superior o suprem a Catalunya no constitueix cap novetat. Catalunya va gaudir ja d'un òrgan d'aquestes característiques: el Tribunal de Cassació que, de conformitat amb el que preveia l'Estatut de Catalunya de 1932, va ser regulat pel Parlament de Catalunya mitjançant llei de 2 de març de 1934, publicada en el Butlletí Oficial de la Generalitat de 13 de març.

L'actual Estatut es refereix al Tribunal Superior de Justícia com l'òrgan en què culminarà l'organització judicial en l'àmbit territorial de Catalunya, i davant del qual s'esgotaran les successives instàncies processals en els termes de l'art. 152 de la Constitució, que salva la competència del Tribunal Suprem de l'Estat. Si bé el propi Estatut atribueix a la Generalitat competència exclusiva per a l'organització de les seves institucions d'autogovern, no hi ha encara a Catalunya una llei reguladora del Tribunal Superior de Justícia, a diferència del que succeeix amb la Llei del Consell Consultiu de 25 de febrer de 1981, del Parlament, President i Consell Executiu de 23 de març de 1982, de la Sindicatura de Comptes de 5 de març de 1984, o del Síndic de Greuges de 20 de març de 1984; després veurem per què.

Això no obstant, del propi Estatut, de la Llei Orgànica del Poder Judicial i de la Llei de Planta i Demarcació Judicial es poden extreure quines seran les seves competències.

En l'aspecte civil el Tribunal coneixerà dels recursos de cassació i revisió que es formulin contra les resolucions pels òrgans jurisdiccionals civils que tinguin la seva seu a l'àmbit de Catalunya, quan els dits recursos es fonamentin en la infracció de les normes de Dret Civil català. Tanmateix, tindrà competència per a conèixer de les demandes de responsabilitat civil que es formulin contra el president de la Generalitat, els membres del Consell Executiu o els diputats al Parlament de Catalunya, per actes comesos en l'exercici de les funcions pròpies dels seus càrrecs.

En l'exercici de la seva competència en l'ordre penal, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya serà l'encarregat de jutjar el president de la Generalitat, els membres del Consell Executiu i els diputats al Parlament de Catalunya quan se'ls demani responsabilitat penal.

En l'àmbit de la jurisdicció contenciosa administrativa, el Tribunal Superior ha de conèixer de les següents qüestions: dels recursos que es formulin contra les resolucions dictades pels jutjats contenciosos administratius que hi hagi a Catalunya; dels recursos contra els actes dictats pels òrgans administratius de l'estat a Catalunya; dels recursos contra els actes administratius dictats per les institucions autonòmiques: president de la Generalitat, Consell Executiu i consellers, i també Parlament de Catalunya i les seves comisions en matèria de personal i actes d'administració; també ha de conèixer dels recursos que es facin en matèria electoral contra els actes de les Juntes Electorals.

Pel que respecta a les qüestions laborals, correspon al Tribunal Superior conèixer dels recursos que es formulin contra les resolucions dictades pels Jutjats socials de Catalunya, i també directament d'aquelles controvèrsies que afectin els interessos dels treballadors i empresaris que tinguin un àmbit superior a un Jutjat social, i que lògicament no superin el de la Comunitat.

Quant al nomenament dels magistrats que han de composar el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, l'Estatut remet a allò que disposa la Llei Orgànica del Poder Judicial, referint-se no obstant de forma expressa al president, el nomenament del qual correspon al rei a proposta del Consell General del Poder Judicial, disposant que el president de la Generalitat n'ha d'ordenar la publicació al Diari Oficial de la Generalitat.

En relació als magistrats, la llei de Planta i Demarcació Judicial disposa que en el terme de tres mesos des de la seva aprovació, el Parlament de Catalunya haurà de proposar les ternes per al nomenament pel Consell General del Poder Judicial dels juristes de reconegut prestigi que juntament amb els magistrats

de carrera hauran de composar les sales del Tribunal Superior de Justícia.

De tot el que fins ací hem vist se'n desprèn una circumstància interessant de ressaltar, i és la de que el Tribunal Superior de Justícia no ha estat creat per una llei del Parlament català, sinó precisament per una llei desenvolupadora de la previsió constitucional, dictada pel Parlament de l'estat. Suposa això un règim essencialment diferent del sorgit de l'Estatut de 1932. En l'article 12 d'aquest text es disposava que «... *la Generalitat organitzarà l'administració de justícia en totes les jurisdiccions, excepte en la Militar i de l'Armada; segons els preceptes de la Constitució i les lleis processals i orgàniques de l'Estat. La Generalitat nomenarà els jutges i magistrats amb jurisdicció a Catalunya mitjançant concursos entre els components de l'escalafó general de l'Estat. El nomenament dels magistrats del Tribunal de Cassació de Catalunya, correspondrà a la Generalitat d'acord amb les normes que el seu Parlament determini*». Podem veure com el règim sorgit de l'Estatut i la Constitució republicana era d'una amplitud extraordinària, ja que donava a la Generalitat competències plenes per a l'organització no només del Tribunal de Cassació, com a òrgan genuïnament autonòmic, sino també de tota la jurisdicció dins l'àmbit territorial de Catalunya.

Avui, la norma bàsica la trobem en l'article 152 de la Constitució espanyola, i en la interpretació que n'ha fet el Tribunal Constitucional. Diu aquest precepte: «... *un Tribunal Superior de Justícia, sens perjudici de la jurisdicció que correspongui al Tribunal Suprem, culminarà l'organització judicial dins l'àmbit territorial de la Comunitat Autònoma. En els Estatuts de les Comunitats Autònomes podran establir-se els supòsits i les formes de participació d'aquelles en l'organització de les demarcacions judicials del territori, tot de conformitat amb el que preveu la llei orgànica del poder judicial i dins la unitat i la independència pròpies d'aquest darrer*». El Tribunal Constitucional, en interpretar aquest precepte en relació amb l'article 19 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en la seva sentència de 22 de juny de 1982, arriba a la conclusió que el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya no es un òrgan de la Generalitat, sinó de l'estat i de la seva organització judicial, basant aquesta doctrina en el principi, també constitucionalment declarat, de la unitat jurisdiccional en tot l'àmbit de l'estat.

Per tant, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya és una institució que neix evidentment en funció i per raó de l'existència de la «Comunitat Autònoma» com a instància política i administrativa, però no és institucionalment català, no forma part de la Generalitat sinó de l'organització institucional de l'estat, fet que constitueix un règim essencialment diferent del que regia l'Estatut de 1932.

4. LA BASE SOCIAL DE LA COMPOSICIÓ DELS JUTJATS I DELS TRIBUNALS

Catalunya ha estat una terra amb una gran tradició jurídica, que ha donat a la ciència del Dret grans juristes, textos importants, i institucions d'una gran utilitat, fonamentalment en l'àmbit de les relacions del dret privat; però, contràriament, no ha esta una terra de jutges. No han estat gaires els catalans que tradicionalment hagin fet de la carrera judicial la seva professió, ans al contrari; Catalunya ha estat terra que de sempre ha acollit jutges d'altres procedències geogràfiques.

Les raons d'aquesta realitat comprovable potser haurien de buscar-se, al marge de qüestions jurídiques, en l'àmbit de les econòmiques. L'ingrés a la carrera judicial es fa mitjançant oposició o concurs; un petit nombre de places és reservat a juristes de reconeguda competència, que hi accedeixen a través de la fórmula del concurs de mèrits, mentre que la majoria ha d'accedir a la carrera mitjançant l'oposició. Aquesta forma d'accés exigeix l'estudi i preparació d'un rigorós temari, i comporta una situació d'absoluta indeterminació durant els dos o tres anys que normalment dura la preparació, tot això després dels cinc anys que comporta la preceptiva llicenciatura en dret. A aquest fet cal afegir-hi que econòmicament és una carrera que de sempre ha estat poc atraient, més encara si pensem que amb el mateix grau d'exigència d'estudi, o semblant, hi ha la possibilitat d'accedir a d'altres cossos de juristes amb un reconeixement econòmic molt més interessant. Si a tot això hi afegim encara el fet que Catalunya, pel seu desenvolupament econòmic, ha estat una terra que ha ofert un ventall de sortides més ample al llicenciat novell, que no pas a d'altres indrets de l'estat, no ens ha d'estranyar que tradicionalment hi hagi hagut pocs jutges catalans, a diferència d'altres contrades, com pot ser el cas de Galícia, d'una forta tradició judicial.

La situació que hem descrit ha sofert no obstant, d'un temps ençà, una important modificació que té possiblement dues causes fonamentals. En primer lloc el fet que Catalunya no ha restat al marge de la forta crisi econòmica que a partir dels anys seixanta ha

afectat tota la societat occidental. La crisi econòmica portà una important reducció dels llocs de treball, i l'atur també ha incidit d'una manera important entre els llicenciats universitaris, que han vist com molts dels llocs de treball que ocupaven en l'empresa privada desapareixien, amb la qual cosa una de les vies d'ocupació quedava força reduïda; per altra banda, la possibilitat de dedicar-se al lliure exercici de la professió comporta un risc tant econòmic com professional que no tothom està en condicions d'assumir, sobretot per qui no té ja un despatx al seu abast per raons de tradició familiar.

El segon aspecte que ha portat a una modificació de la situació que abans hem descrit, és l'econòmic retributiu; els sous dels jutges, sense ser òptims, han millorat considerablement, amb la qual cosa un dels entrebancs més importants s'ha reduït també considerablement, servint a la vegada per canviar la concepció del professional de la judicatura. Abans els jutges cobraven poc, i per compensar-los d'aquesta situació se'ls investia d'un fort predicament social i se'ls concedien prebendes que permetien corregir les disfuncions derivades dels seus migrats ingressos econòmics: casa i subministraments (aigua, llum...) de franc, forts descomptes o gratuïtat en espectacles i transports públics, etc. Avui sortosament aquesta situació ha canviat, i això ha ajudat a convertir la de jutge en una professió com qualsevol altra, fent-la més atraient.

Per altra banda, la Generalitat de Catalunya ha pres consciència que la millor forma d'ajudar a l'estabilitat dels jutges i altres funcionaris de l'administració de justícia, de normalitzar l'ús de la llengua catalana, i en definitiva de millorar el funcionament d'aquesta institució, passa per l'accés a la carrera de professionals catalans, i per això ha dut a terme una política de beques per a la preparació de les oposicions, que ha afavorit molt l'increment d'aspirants originaris de Catalunya.

Donarem a continuació algunes dades estadístiques, que ens ajudaran a conèixer la realitat i circumstàncies socials dels qui formen l'aparell de l'administració de justícia a Catalunya. Les dades corresponen a un informe elaborat per encàrrec de la direcció general de Relacions amb l'Administració de Justícia, del departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, publicat l'any 1986.

En síntesi, podem dir que l'administració de justícia és servida a Catalunya per funcionaris joves. La mitjana d'edat es situa en els 39,5 anys per als jutges, i en els 29,6 anys per als funcionaris auxiliars. Pel que fa a la mobilitat, tot i que els requisits i la preparació que s'exigeixen per a l'ingrés a cada categoria (jutge, secretari, oficial, auxiliar i agent judicial) són diferents, l'estanqueïtat és cada vegada menys forta, i ja s'han donat casos de persones que havent iniciat tasques en l'administració de justícia ocupant llocs de categories inferiors, han accedit a la carrera de magistrat.

El nombre d'homes i de dones que composen les plantilles als jutjats de Catalunya és molt similar: 51,7 % de dones i 48,3 % d'homes. Si tenim en compte que el percentatge de dones en la totalitat dels treballadors de Catalunya és d'un 30 % aproximadament, podem concloure que la població femenina a justícia és relativament molt més important.

Per altra banda, i pel que fa als jutges, un de cada quatre és una dona, fet que suposa també una forta incidència de la població femenina, si ho comparem amb d'altres càrrecs de l'administració en general. A més, la incidència de la dona sembla que va marcant una línia ascendent progressiva, i això té a veure amb la pròpia situació d'indeterminació que es dóna durant el temps de preparació de l'oposició, que en moltes ocasions és més fàcil d'assumir per a les dones que per als homes, que poden tenir necessitat d'iniciar-se en el món del treball amb més urgència que no pas les dones.

En relació a l'antiguitat, les plantilles dels jutjats de Catalunya són molt modernes. El 60 % es troba compresa entre els 0 i els 10 anys d'antiguitat, i un 41 % d'aquest percentatge està entre el 0 i els 5 anys. Aquesta situació no és deguda exclusivament al nombre de baixes que s'hagin pogut produir en els últims anys, sinó fonamentalment a la recent creació a Catalunya de molts jutjats nous, que ha provocat l'entrada de molta gent nova. Pensem que en els darrers deu anys el nombre de jutjats pràcticament s'ha doblat a Barcelona.

Ja hem assenyalat abans que tradicionalment hi ha hagut pocs jutges catalans, encara que cada vegada n'hi ha més. Entre els jutges no originaris de Catalunya que porten poc temps aquí, hi ha un grup important que desitgen marxar a d'altres comunitats.

Podríem situar en un terme de dos anys el període de temps que determina a un jutge i a la seva família a romandre a Catalunya o a sortir-ne. Passat aquest lapse de temps, les famílies s'estabilitzen i és menys freqüent el trasllat del domicili a un altre indret; el fet és, però, que hi ha molts jutges que no arriben a romandre aquest període mínim. Molts, fonamentalment els que vénen obligats perque no han pogut

triar destí, ja sia per la baixa puntuació en ingressar a la carrera, o bé per ascens de categoria, arriben ja amb la idea de marxar, i ni tans sols porten la família, la qual cosa crea una inestabilitat absolutament indesitjable, pel que suposa d'interinitat dels jutjats.

Les causes d'aquesta voluntat de marxar de Catalunya son diverses, i podem sintetitzar-les en les següents: raons de nacionalitat d'origen, per tant geogràfiques; raons familiars, fonamentalment del neixement del cònjuge; raons de desconeixement de la llengua i la realitat catalanes; i raons econòmiques, fonamentalment per l'encariment de la vida a la nostra comunitat en relació a d'altres, i més concretament de la vivenda. Totes aquestes raons, i més singularment les dues últimes, decauen molt quan els jutges destinats a Catalunya han superat el lapse aproximat de temps dels dos anys que abans hem assenyalat, quan s'integren en el si de la realitat catalana, i han fixat una vivenda i una certa estabilitat en ambients concrets: escola, barri, amistats, etc.

A més, el transcurs d'aquest lapse suposa també arribar a entrar en el coneixement de la llengua catalana, que d'altra banda constitueix una obligació per a tots. Malgrat alguns casos aïllats, que sempre n'hi ha, no pot dir-se que hi hagi una resistència o reticència per part dels jutges, no ja a parlar, sinó a entendre el català; al contrari, normalment hi ha interès per conèixer-lo, no perquè constitueixi una obligació legal, sinó per pròpia convicció.

Legalment el català, juntament amb el castellà, és oficial en l'administració de justícia. Les normes en aquest sentit es troben en els respectius articles tres de la Constitució i l'Estatut, i en la Llei de Normalització Lingüística del Parlament de Catalunya. D'aquest darrer text legal podem destacar les següents declaracions: el dret de tots els ciutadans de Catalunya a dirigir-se en català, de paraula i per escrit, a l'administració; el reconeixement de l'empar judicial en l'exercici del dret a usar la pròpia llengua; l'obligatorietat de l'administració a l'ús de les dues llengües com a oficials; el dret de tots els ciutadans a optar per l'ús de qualsevol de les dues llengues oficials en les seves relacions amb l'administració, específicament declarat aquest dret d'opció en l'àmbit de l'administració de justícia, essent vàlids els actes i les actuacions fets en català.

És un fet, no obstant, que aquesta regularització i normalització de la llengua catalana, legalment declarada, no té encara la seva correspondència en la realitat. Ni els particulars ni els professionals que es mouen normalment o esporàdicament en el àmbits judicials fan ús del dret que tenen reconegut amb la persistència que fora desitjable.

El departament de Justícia de la Generalitat, mitjançant la direcció general de Relacions amb l'Administració de Justícia, ha creat un gabinet de traduccions que està instal·lat físicament a la seu dels jutjats de Barcelona, encarregat de traduir els escrits en català quan les altres parts en conflicte al·leguen indefensió per desconèixer la llengua catalana, o bé quan les actuacions han d'anar a Madrid, al Tribunal Suprem, per raó dels recursos interposats.

20. EL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL

CARLES VIVER

1. EL CONCEPTE D'«ESTADO DE LAS AUTONOMÍAS» I LA JURISPRUDÈNCIA CONSTITUCIONAL

En la major part dels estats que s'estructuren de forma políticament descentralitzada, existeixen uns tribunals que, entre d'altres, tenen encomanada la funció de resoldre els conflictes que puguin sorgir entre els diferents centres de poder arran de l'àmbit d'actuació que les respectives constitucions els atorguen. Certament, aquests tribunals no actuen per iniciativa pròpia, sinó a instància dels ens afectats, i les seves decisions no es basen en ponderacions polítiques discrecionals, sinó en la interpretació jurídica dels textos legals (constitucions, estatuts d'autonomia...) que distribueixen les competències. No obstant això, la jurisprudència constitucional té una transcendència indubtable, tant jurídica com política, a l'hora de configurar definitivament l'organització territorial dels estats descentralitzats.

De fet, d'ençà que l'any 1981 començà a funcionar el Tribunal Constitucional, el nombre de conflictes i de recursos creuats entre els òrgans centrals de l'estat i les comunitats autònomes —especialment la catalana i la basca— ha estat molt elevat. S'ha superat a bastament el nombre de conflictes plantejats en d'altres ordenaments similars al nostre, com són els casos, per exemple, de la República Federal d'Alemanya *(Taula 20.1)*.

Aquesta conflictivitat no es deu tant a la suposada o real indeterminació del sistema de distribució de competències establert a la Constitució, com sobretot, i molt significativament, **a la concepció diferent que de l'autogovern autonòmic tenen l'estat i les esmentades comunitats autònomes.**

Aquests dos fets (la relativa ambigüitat dels textos constitucionals i estatutaris, i la diversitat de concepcions a l'entorn de l'autogovern) han donat al Tribunal Constitucional un protagonisme en la configuració de la forma d'estat que segurament no té cap altre tribunal constitucional. Per això resulta important analitzar com es va configurant l'estat autonòmic a la jurisprudència constitucional.

En el marc d'aquest volum no es pot pas analitzar la jurisprudència constitucional en matèria autonòmica en tota la seva amplitud i en tota la seva complexitat tècnica. Hem optat, doncs, per tractar de posar de manifest únicament els trets més fonamentals d'aquesta jurisprudència i, més concretament encara, d'esbrinar quina és la concepció global que li serveix de base i de guia i quines són les principals repercusions que té en la capacitat d'autogovern que en principi es reconeix a les comunitats autònomes.

Naturalment, tota síntesi comporta una pèrdua de matisos. Concretament, en el nostre cas cal reconèixer que l'esmentada concepció general de la qual parteix el Tribunal ha tingut diferents concrecions: hi han hagut sentències (i fins i tot magistrats del Tribunal) que han estat més favorables a les tesis autonòmiques que no pas d'altres. No obstant això, no obstant les matisacions que caldria fer i que només parcialment podrem fer, es podria afirmar que tota la jurisprudència constitucional en matèria d'autonomies es basa, sense excepcions, en una concepció de

Taula 20.1
CONFLICTES DE COMPETÈNCIA I RECURSOS D'INCONSTITUCIONALITAT
Presentats per ambdues administracions al Tribunal Constitucional de 1981 a octubre de 1988

Any	*Presentats per l'Estat*	*Presentats per la Generalitat*
1981	8	0
1982	16	13
1983	8	12
1984	15	19
1985	18	18
1986	19	31
1987	12	24
1988	4	22
	100	139

Font: Elaboració pròpia.

l'estat de les autonomies de la qual se'n deriva una línia interpretativa fonamental que s'ha mantingut de forma constant. És precisament aquesta idea, aquest criteri interpretatiu que serveix de base al Tribunal Constitucional, i les seves conseqüències respecte a l'abast de l'autogovern autonòmic, el que aquí serà l'objecte d'anàlisi.

El fet d'haver delimitat així l'objecte d'estudi té dues conseqüències d'ordre metodològic que convé explicitar: d'una banda fa que l'anàlisi no es centri únicament en les sentències en les quals la Generalitat ha estat part interessada, sinó que faci referència al conjunt de la jurisprudència constitucional relativa als temes autonòmics. D'altra banda aquest objectiu fa que l'estudi no quedi subdividit en diversos períodes que temps, car la idea fonamental de la qual parteix el Tribunal Constitucional es manté inalterable al llarg dels seus set anys de funcionament, malgrat que en la interpretació d'algun tema concret es puguin observar certes evolucions i, fins i tot, alguns canvis d'orientació.

La idea força o el criteri interpretatiu general que serveix de base i de guia a tota la jurisprudència constitucional en matèria autonòmica deriva directamente del **concepte d'Estat** adoptat pel Tribunal o, més precisament, del concepte d'**estat de les autonomies** que segons ell estableixen la Constitució i els estatuts d'autonomia.

El Tribunal Constitucional no defineix —i, de fet, no té perquè fer-ho—el concepte d'estat de les autonomies que ha adoptat, ni explicita tampoc què entén per autonomia o autogovern de les comunitats autònomes. Cal, doncs, anar deduint aquestes concepcions del contingut de les seves sentències.

El Tribunal parteix de la idea que l'organització territorial de l'estat dissenyada per la Constitució es basa en la tensió dialèctica entre dos dels principis consagrats en l'article segon del text constitucional: d'una banda, el de la *«indissoluble unitat de la Nació espanyola»* i, de l'altra, el de *«l'autonomia de les nacionalitats i de les regions que la integren»*.

Segons la concepció del Tribunal, els interessos unitaris i generals de la «Nació espanyola» no serien mai fruit de la suma dels interessos de les nacionalitats i regions, sinó que es tractaria d'uns interessos qualitativament diferents.

L'estat o, millor, els òrgans centrals de l'estat —que segons ell són els titulars de la sobirania (Sentència de 28 de juliol de 1981)— són els encarregats de vetllar per aquests interessos de la «Nació espanyola», són els encarregats de fer efectiu el principi de la «unitat de la Nació», tot realitzant aquelles actuacions que requereixen un tractament unitari i uniforme al llarg de tot el territori estatal.

Per la seva banda, els interessos de «les nacionalitats i regions» s'expressen a través del principi d'autonomia, i els fan efectius les respectives «Comunitats».

Per al Tribunal, els interessos de la «Nació espanyola» són superiors als de «les nacionalitats i regions», i el principi d'unitat preval sobre el d'autonomia: *«la autonomía hace referencia a un poder limitado. En efecto, autonomía no es soberanía —y aun este poder tiene sus límites—, y dado que cada organización territorial dotada de autonomía es una parte del*

todo, en ningún caso el principio de autonomía puede oponerse al de unidad, sino que es precisamente dentro de éste donde alcanza su verdadero sentido... Como una consecuencia del principio de unidad y de la supremacía del interés de la nación... el Estado qued(a) colocado en una posición de superioridad... en relación a las Comunidades Autónomas» (Sentència, 2 febrer 1981).

L'Estat, «*en aras de intereses generales superiores a los de cada Comunidad Autónoma*», porta a terme una actuació uniforme i de vigència en tot el territori, que serveix de marc i de límit dins el qual les comunitats autònomes «*podrán establecer las particularidades que les convengan... en defensa de sus propios intereses generales*» (Sentència, 28 febrer 1982). Per evitar que l'actuació de les comunitats meni a resultats «*disfuncionales o desintegradores*», l'estat, com a «garant de la unitat de la Nació», ha d'establir el marc unitari en el qual han d'actuar.

En totes les matèries, segons estableix explícitament el Tribunal en algunes sentències, hi coexisteixen interessos unitaris de «la Nació» i interessos de «les regions i nacionalitats», i cal ponderar-los a l'hora de concretar els àmbits d'actuació respectius.

Naturalment, aquestes premisses (superioritat del principi d'unitat i possibilitat que des de qualsevol matèria es pugui incidir en els interessos unitaris de la «Nació espanyola») poden posar en perill tot el sistema de distribució de competències entre l'estat i les comunitats establert en la Constitució i els Estatuts, ja que poden justificar que l'estat, fent omissió d'aquesta distribució competencial, s'atribueixi la titularitat de qualsevol actuació tot argumentant que afecta «interessos generals i unitaris de la Nació».

Per evitar aquest perill de redefinició unilateral de les competències per part de l'estat, el Tribunal es va veure obligat a precisar, encertadament, que els «interessos unitaris de la Nació» i els «interessos de les regions i nacionalitats» ja van ser tinguts en compte pels redactors de la Constitució i els Estatuts en establir les respectives competències i, per tant, aquests interessos respectius s'han de perseguir a través, exclusivament, de les competències concretes que cada organisme té atribuïdes. Dit amb altres paraules: el legislador constituent i estatutari, en distribuir les competències, ja va ponderar quines qüestions requerien un tractament unitari i uniforme i, en conseqüència, les va atribuir a l'estat, i quines admetien un tractament plural i territorialment parcial i, en conseqüència, podien correspondre a les autonomies. Per tant, l'estat no pot reivindicar per a ell competències assumides per les comunitats autònomes, argumentant que afecten els «interessos unitaris de la Nació» (Sentència, 16 novembre 1981).

No obstant això, i aquí rau la veritable clau de la qüestió, el fet cert és que a la pràctica el Tribunal Constitucional fa entrar per la finestra allò que ha tret per la porta. En efecte, si s'analitza la jurisprudència constitucional s'arriba fàcilment a la conclusió que el Tribunal utilitza els esmentats principis com a criteri absolutament fonamental per resoldre els conflictes de competències entre l'estat i les comunitats autònomes. Parteix del principi que en cada matèria hi coexisteixen interessos unitaris i particulars, i resol els conflictes buscant l'equilibri entre el principi d'unitat i el de pluralitat. Més concretament: defineix el contingut i l'abast de les respectives competències a base d'indagar en cada matèria, en cada actuació pública, els aspectes que afecten els «interessos generals de la Nació» o, més exactament, els aspectes que per la seva **transcendència pràctica** requereixen un tractament unitari per part de l'estat i els aspectes que, donada la seva menor transcendència, poden tenir un tractament plural dins el marc fixat per l'estat i en el àmbits que aquest li deixa.

A partir d'aquest criteri d'interpretació, el Tribunal dóna a les competències ordinàries de l'estat un abast molt ample, permetent-li penetrar en totes les matèries, fins i tot en aquelles que en principi són de competència exclusiva de les autonomies. Aquesta ingerència, basada en la necessitat de preservar la instància unitària que suposadament existiria en tota matèria, es produeix bàsicament a través de dues vies que analitzarem amb deteniment més endavant, i que en síntesi podrien resumir-se així: l'estat es reserva la fixació dels principis fonamentals, i la regulació dels aspectes més rellevants en totes i cadascuna de les matèries.

Com concreta el Tribunal el principi d'autonomia? Parteix de la base que l'autonomia atorgada per la Constitució a les comunitats és una veritable autonomia política, qualitativament superior a l'autonomia dels ens locals (províncies, comarques, municipis, etc.). Aquesta autonomia política, segons el Tribunal, consisteix essencialment en la capacitat de fixar polítiques pròpies en determinades matèries, i es concreta jurídicament en la potestat de dictar lleis. El plantejament teòric és ben clar, però els problemes sorgeixen en intentar fer compatible aquest principi d'autonomia amb la interpretació extensiva donada al «principi d'unitat». Davant la capacitat de penetració que (com hem vist) es reconeix a les competències estatals, el Tribunal es limita a afirmar que

aquestes no poden buidar totalment l'àmbit competencial de les comunitats autònomes, sinó que han de deixar un espai en el qual aquestes puguin fixar les seves pròpies polítiques. Es tracta d'unes garanties absolutament genèriques i indeterminades, que en el fons permeten una gran expansió de les competències estatals, ja que l'espai que han de deixar a les comunitats pot ésser mínim i condicionat. A la pràctica, segons quin sigui l'abast que es doni a les competències estatals, resultarà impossible parlar d'un autèntic reconeixement de la capacitat d'autogovern de les comunitats autònomes. De fet, podem avançar ja que aquest perill fins ara s'ha convertit en realitat. La ingerència de l'estat, fixant els principis i regulant els aspectes fonamentals en totes les matèries, ha anul·lat o reduït molt sensiblement la capacitat d'autogovern de les autonomies. En unes matèries aquesta ingerència ha estat més important que en d'altres, però en general es pot sostenir que en cap cas s'ha respectat amb plenitud una autèntica autonomia política a les comunitats.

2. L'ALLARGAMENT DELS ÀMBITS MATERIALS DE LES COMPETÈNCIES ESTATALS

a) *Els criteris d'instrumentalitat o de connexió*

Amb relativa freqüència el Tribunal Constitucional resol els conflictes de competències aplicant principis d'instrumentalitat o de connexió.

Es tracta de tècniques, ben conegudes en Dret comparat, que consisteixen a considerar pròpies d'una matèria determinada (per exemple, transports, obres públiques, etc.) actuacions que en principi no estan explícitament incloses en aquests àmbits materials si hom s'atén als termes emprats per la Constitució o els estatuts per designar-les.

La doctrina i la jurisprudència estrangeres han anat configurant diversos tipus de connexió o d'instrumentalitat amb significats, funcions i abast molt diferents. Per exemple, pot atribuir-se caràcter instrumental només a les actuacions que es consideren necessàries per preparar o donar execució a les activitats principals d'una matèria (activitats de recollida de dades, de confecció d'estadístiques, d'edició de normes procedimentals o sancionadores, etc.), o bé el concepte d'instrumentalitat o de connexió es pot allargar fins a abastar tota activitat necessària per assolir els fins que es suposen propis de la matèria explícitament atribuïda. Igualment, el principi d'instrumentalitat pot operar bé com a criteri subsidiari per atribuir a una matèria activitats que en principi no corresponen a cap altre, o bé com a criteri principal d'interpretació que permet d'atreure, per connexió o instrumentalitat, actuacions que corresponen a un altre àmbit material.

A reserva de les matisacions que caldria fer, pot afirmar-se que per regla general el Tribunal Constitucional ha atorgat al principi d'instrumentalitat un abast força restringit: ha considerat instrumentals les activitats de preparació i execució més que no pas les que es presenten com a mitjans per assolir els fins corresponents a les diverses matèries; i, per altra banda, ha tendit a aplicar el principi d'instrumentalitat com a criteri subsidiari que només permet atreure activitats que no poden incloure's directament en altres àmbits materials.

No obstant, aquesta tendència general té alguna significativa excepció, en la qual el principi d'instrumentalitat s'utilitza com a criteri principal i permet que l'estat realitzi actuacions que en principi, i segons reconeix el propi Tribunal, corresponen a les comunitats autònomes. En alguns casos aquesta actuació de l'estat no exclou que les comunitats puguin portar a terme exactament el mateix tipus d'activitat; en d'altres, el principi d'instrumentalitat comporta la monopolització per part de l'estat de l'activitat considerada instrumental o implícita.

Un exemple del primer cas seria el de la sentència de 15 de novembre de 1985, per la qual es considera que l'establiment i manteniment de Registres d'empreses cinematogràfiques no solament correspon a la matèria d'espectacles de la Generalitat, sinó que també pot considerar-se instrumental de la matèria de cultura de l'estat i, en conseqüència, es considera que ambdues institucions poden realitzar aquesta mateixa actuació. El problema de la duplicitat de competències no rau únicament en la malversació de recursos que comporta, sinó també i sobretot en el fet que l'estat i la comunitat autònoma entren en una situació de competitivitat en la qual el primer té totes les de guanyar donat que disposa de molts més mitjans. La duplicitat i la competitivitat en abstracte, si els dos subjectes estan en igualtat de condicions, poden donar fruits positius. Ara bé, en la situació actual de predomini de l'estat el més segur és que a la pràctica les actuacions autonòmiques quedin totalment subordinades a les estatals.

Més perillós encara és el segon cas, en què l'estat, basant-se en criteris d'instrumentalitat o de connexió, atreu i es reserva en exclusiva activitats que corres-

ponen a les autonomies. Això és el que succeí en la sentència de 13 de maig de 1986, en la qual es debatia si l'acte d'autoritzar la realització d'unes obres per a la construcció d'unes casernes al País Basc corresponia a la competència autonòmica sobre obres públiques i urbanisme, o bé a la competència estatal sobre seguretat pública. Certament, cap jurista no dubta que l'autorització per construir pertany a la matèria d'obres públiques, i així ho va acceptar en principi el Tribunal, però alhora va afirmar que aquesta actuació també es pot considerar instrumental o connexa a la competència estatal de seguretat pública, i a la fi va atorgar a l'estat la titularitat per portar a terme l'activitat en qüestió.

No hi ha dubte que si es dóna al criteri d'instrumentalitat aquest abast, l'estat pot alterar unilateralment el sistema de distribució de competències dissenyat en la Constitució i, en definitiva, pot arribar a anul·lar qualsevol vestigi d'autogovern a base d'anar absorbint, per connexió, actuacions que corresponen a les comunitats autònomes.

b) *L'ús dels principis constitucionals com a títols competencials de l'estat*

La Constitució espanyola, com la major part de les constitucions actuals, estableix un seguit de principis que orienten i limiten l'actuació dels poders públics. Alguns d'aquests principis afecten directament l'organització territorial de l'estat i el seu funcionament, mentre que d'altres només els afecten indirectament. Entre els primers es poden esmentar, per exemple, el principi de solidaritat o el de lliure circulació de persones i béns per tot el territori estatal. Els segons són més nombrosos; recordem, com a exemples, els principis de protecció del medi ambient o de protecció de la joventut i de la infància.

Com ha assenyalat el Tribunal Constitucional en diverses sentències (per totes, vegeu la de 18 de desembre de 1984), aquests principis orienten i limiten l'exercici de les competències no solament de les comunitats autònomes, sinó també dels òrgans generals de l'estat i, el que és més important, en cap cas poden interpretar-se com a títols competencials a favor de l'estat. Si una comunitat autònoma, en l'exercici de les seves competències, contravingués aquests principis, podria veure declarada inconstitucional i anul·lada la seva actuació, però això no comportaria que la titularitat sobre la competència es traslladés a l'estat. Dit de forma planera: l'estat no podria realitzar l'actuació de la qual és titular la comunitat autònoma, sinó que correspondria a aquesta repetir l'esmentada actuació però respectant els principis conculcats.

Aquest és, doncs, el plantejament general del qual parteix el Tribunal. Emperò també en aquest cas trobem importants excepcions a la línia jurisprudencial general. En efecte, en diverses sentències els principis constitucionals es converteixen en títols habilitants a favor de l'estat. Així per exemple, en la sentència de 28 d'abril de 1983, el principi de lliure circulació de béns habilita l'estat a determinar els requisits sanitaris de les reglamentacions tècnico-sanitàries d'aliments, serveis o productes directament o indirectament relacionats amb l'ús i consum humans. Igualment, en la sentència de 5 d'abril de 1984 s'atorga als òrgans generals de l'estat la qualificació de les «pel·lícules X» amb base al principi de protecció de la joventut i de la infància, com si només a aquest òrgans els correspongués de vetllar per aquest principi constitucional.

El problema s'agreuja pel fet que el Tribunal, a més a més dels principis explícitament establerts a la Constitució, ha «descobert» principis implícits que ha deduït dels articles de la Constitució. El més important d'aquests principis deduïts de la Constitució és el principi «d'unitat de l'ordre econòmic». En aquest cas el Tribunal no dubta en afirmar que es tracta d'un principi que habilita directament l'estat a actuar. Concretament l'habilita a establir els principis que assegurin *«la integración de la diversidad de las partes en un conjunto unitario»* tot establint *«ciertos límites a las competencias económicas y financieras de las Comunidades Autónomas»* (Sentència, 2 febrer 1984). És més, aquest principi d'unitat econòmica i de mercat no solament habilita l'estat a fixar principis genèrics, sinó també a realitzar les actuacions concretes que per la seva transcendència es considera que afecten aquesta unitat. Així, per posar un sol exemple dels molts que podrien aportar-se, en virtut del principi d'unitat de l'ordre econòmic s'atorga als òrgans generals de l'estat la fixació de l'ordre de prioritats en la subscripció de títols de fons públics per part de les caixes d'estalvis (Sentència de 28 de gener de 1982).

En resum, es pot afirmar que quan el Tribunal descobreix principis constitucionals implícits, i quan converteix en títols competencials de l'estat els principis constitucionals explícits, utilitza aquest criteri d'interpretació com a mitjà per assegurar el que entén com a equilibri entre el principi d'unitat i el de pluralisme, i que consisteix a reservar a l'estat els principis i les qüestions bàsiques i a deixar a les comunitats autònomes el seu desenvolupament i la seva concreció.

c) *La interpretació literal i restrictiva de les competències autonòmiques, i l'aplicació extensiva de la clàusula residual*

Com és conegut, l'article 149.3 de la Constitució estableix la denominada clàusula residual. Segons aquesta clàusula, corresponen a l'estat les competències que, podent ésser assumides per les comunitats autònomes, no s'inclouen en els seus respectius estatuts.

Tanmateix, cal advertir que el Tribunal Constitucional, encertadament, atribueix a la clàusula residual un abast molt restringit. Abans de recórrer a la seva aplicació, interpreta extensivament els termes amb els quals la Constitució i els estatuts designen els diferents àmbits materials. Hi ha una certa presumpció que en principi el legislador, en fer les llistes de competències, va voler preveure totes les possibles actuacions públiques. La clàusula residual es referiria sobretot a actuacions públiques que puguin aparèixer en el futur. En realitat, si els títols competencials de l'estat i de les comunitats autònomes s'interpretessin literalment i restrictivament, una part important de les actuacions públiques podrien considerar-se no recollides en els llistats competencials, i la clàusula residual esdevindria un mecanisme d'utilització constant en el repartiment de competències. Així doncs, la tesi mantinguda pel Tribunal ha de considerar-se correcta.

No obstant això, hi ha una sèrie de sentències en les quals el Tribunal s'aparta d'aquesta línia jurisprudencial general i encertada. Ens referim concretament a cinc sentències (22 febrer 1983, 7 maig 1984, 2 de juliol 1984 i 24 de juliol 1984) relatives a la competència autonòmica de «nomenament» de notaris i registradors de la propietat. La qüestió de fons era la de determinar si amb el terme «nomenament» s'al·ludeix a tot el procés de selecció o, al contrari, es fa referència tan sols al darrer dels seus actes: la simple designació formal del candidat ja elegit prèviament. El Tribunal, desviant-se de la seva línia jurisprudencial habitual, va interpretar literalment i restrictivament el terme «nomenament», assimilant-lo a designació formal i, com va reconèixer explícitament l'última de les sentències de la sèrie, va atribuir la resta dels actes del procés de selecció a l'estat, en aplicació de la clàusula residual. De fet, com va posar de manifest un vot particular a la sentència del magistrat Rubio Llorente, amb aquesta interpretació es va buidar de contingut real la competència autonòmica de nomenament de registradors i notaris.

d) *El concepte material de bases*

Un dels mecanismes que l'estat utilitza amb més freqüència per penetrar de forma més incisiva i general en tots els àmbits competencials de les comunitats és, sens dubte, el de les competències per dictar les bases d'una matèria determinada. El concepte material de bases adoptat pel Tribunal propicia, també sens dubte, la força expansiva d'aquestes competències estatals.

En efecte, com és conegut, la Constitució atribueix a l'estat competències per dictar *«les bases»*, *«la legislació bàsica»* o *«les normes bàsiques»* sobre matèries molt nombroses i de notable relleu. Per exemple, correspon a l'estat la regulació de les condicions bàsiques que garanteixin la igualtat de drets i obligacions de tots els ciutadans en qualsevol indret del territori estatal, les bases sobre la planificació econòmica general, sobre l'ordenació del crèdit, la banca i les assegurances, sobre sanitat, seguretat social, règim jurídic de les administracions públiques, règim estatutari dels funcionaris, protecció del medi ambient, règim energètic i miner, premsa, ràdio i televisió, aprofitaments forestals, etc. El caràcter genèric de moltes d'aquestes matèries (penseu per exemple en les condicions bàsiques que garanteixen la igualtat de drets i obligacions) permet a l'estat, si s'interpreten extensivament com sol ésser habitual, ingerir-se en la pràctica totalitat de les matèries de competència autonòmica (per seguir amb el mateix exemple, quina actuació autonòmica no afectarà els drets i llibertats, permetent una intervenció estatal que garanteixi unes condicions bàsiques?).

D'aquesta força expansiva de les matèries en les quals l'estat es reserva les bases deriva, precisament, la importància de determinar el concepte de legislació bàsica o de bases que el Tribunal adopta.

En teoria, la definició de concepte de bases és funció de dues variables: l'una afecta el seu contingut, l'altra es refereix a la forma externa dels actes que estableixen les bases. Des del punt de vista del contingut es pot adoptar un concepte principial o un concepte material de bases. Des d'un punt de vista formal la primera opció accepta dues alternatives: entendre que els principis en què es concreten les bases s'han de formular en veritables lleis de bases, o bé acceptar que es poden establir en lleis ordinàries. Pel que fa a la definició material també hi ha dues alternatives: considerar que les bases poden establir-se a través de qualsevol tipus d'acte jurídic, fins i tot a través d'un simple acte administratiu, o

bé exigir que la seva formulació es contingui en una llei formal. Així, doncs, en el pla teòric, les bases poden ésser concebudes essencialment de quatre formes diferents:

En primer lloc, com a simples principis o directrius generals que assenyalen els límits dins els quals les comunitats autònomes han d'actuar (jugarien com a límits negatius) o bé, fins i tot, que assenyalen els grans objectius que han d'assolir en l'exercici de les seves competències (serien límits positius). En ambdós casos, en aquesta primera concepció, les bases —és a dir, els principis— haurien de formular-se en un tipus formal de llei (les lleis de bases), dirigides únicament a les comunitats autònomes que serien les encarregades de donar-los aplicació a través de les seves competències de desenvolupament. Les bases fixades per l'estat no tindrien aplicació immediata sobre els ciutadans, no podrien modificar la seva esfera de drets i obligacions, car en anar dirigides exclusivament a les comunitats només afectarien aquestes, i elles serien les que en el desenvolupament de les lleis de bases podrien reconèixer drets i imposar obligacions als esmentats ciutadans.

Una segona opció consisteix a continuar considerant les bases com a principis (negatius o positius, segons que se'ls vulgui donar un abast major o menor) dirigits fonamentalment a les comunitats, però acceptant que no cal plasmar-los en lleis de bases, sinó que també podrien contenir-se en lleis ordinàries susceptibles de produir efectes sobre els ciutadans. Tanmateix, cal reconèixer que, en ésser simples principis dirigits a les comunitats autònomes, a la pràctica aquests efectes sobre els particulars serien mínims. En definitiva, en aquesta segona concepció s'adopta un concepte principial de bases (bases = principis) però es prescindeix del tipus formal de norma a través del qual s'expressen.

El tercer concepte és l'exclusivament material. L'aspecte bàsic d'una matèria és allò que és important i fonamental, i en conseqüència en el concepte de bases no solament cal incloure-hi els principis sinó també les parts més importants d'aquestes matèries, les actuacions de més relleu, car degut a aquesta importància, a aquesta transcendència pràctica, es presumeix que requereixen un tractament unitari i uniforme que només l'estat pot donar. Les bases serien no solament els principis, sinó també les parts concretes de les matèries; per això, des del punt de vista formal, les bases podrien establir-se no solament a través de lleis, de bases i ordinàries, sinó també a través de simples reglaments i fins i tot a través d'actuacions administratives concretes.

Per fi, hi hauria un concepte material-formal o material-legal de bases: aquestes no s'esgotarien en els principis, sinó que serien les parts fonamentals dels respectius àmbits materials; tanmateix l'estat tan sols podria establir-les en lleis formals, no en reglaments, ni menys en actes d'execució.

Doncs bé, el Tribunal Constitucional, en la sentència 69/1988 de 19 d'abril, va adoptar la tercera d'aquestes definicions. Es tracta d'un concepte de bases que planteja nombrosos problemes d'índole tant teòrica com pràctica. Així per exemple, equival a deixar en mans de l'estat la possibilitat de fixar unilateralment els àmbits materials de les competències de les comunitats autònomes, ja que, considerant que una determinada actuació és prou important o transcendent com per afectar «els interessos de la Nació» i requerir «un tractament unitari», és motiu suficient per tal que el seu exercici quedi reservat a l'estat.

El problema que presenta aquesta capacitat de modificació unilateral dels àmbits materials es veu agreujat pel fet que en la concepció material de les bases —a diferència del que succeeix en els conceptes principials— els criteris per determinar el que és bàsic són totalment indeterminats i subjectius. No existeixen paràmetres preestablerts, objectius i determinables —encara que calgui concretar-los en cada circumstància específica— que ens permetin conèixer prèviament que és allò que cal considerar bàsic de cada matèria i controlar l'aplicació que es fa d'aquest concepte.

Els criteris que el Tribunal Constitucional utilitza per determinar allò que és bàsic demostren a bastament aquesta indeterminació. Com ja s'ha dit més amunt, per a l'alt Tribunal és bàsic allò que incideix directament en els «interessos generals i unitaris de la Nació espanyola». Es tracta d'actuacions que normalment requereixen un tractament uniforme per a tot el territori, però això no impedeix que també es puguin considerar bàsiques les actuacions realitzades en una part concreta del territori i amb una vocació no de permanència sinó merament conjuntural. Així es reconeix, entre d'altres, en la sentència de 9 d'octubre de 1984, en la qual es considera bàsica l'actuació per tal que les caixes d'estalvi establertes a les províncies de Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona i Osca puguin concedir crèdits especials als damnificats per les inundacions de 1982.

Lògicament, els criteris per determinar l'abast de les competències de desenvolupament que en aquestes matèries corresponen a les comunitats autònomes, no són ni més concrets ni més precisos. Com ja hem

dit, es limiten pràcticament al principi que les bases no poden ésser tan exhaustives que buidin de contingut les competències autonòmiques.

A partir d'aquestes premisses és quasi impossible establir criteris jurídics mínimament operatius per determinar què és bàsic i per poder controlar l'actuació de l'estat —i del Tribunal— en aplicar en cada cas concret aquests conceptes eteris. De fet, més que un criteri jurídic, el paràmetre utilitzat per determinar allò que és bàsic és un criteri purament polític, la qual cosa els dóna una discrecionalitat que els fa pràcticament impossibles de controlar des d'un punt de vista jurídic.

Per això sembla sovint que la jurisprudència del Tribunal Constitucional ha anat variant, i que tan aviat ha donat la raó a les comunitats autònomes com als òrgans generals de l'estat. En línies generals, però, pot afirmar-se sense por a equivocar-se que el Tribunal ha afavorit clarament les tesis estatals. Ha acceptat com a bàsiques —sobretot en matèria econòmica— actuacions molt concretes i de relativament poc relleu. Cal insistir, però, que el problema no rau tant en l'aplicació concreta com en el concepte de bases adoptat, ja que en no concebre-les com a mers principis sinó com a parts concretes de matèria s'ha possibilitat la seva expansió i, el que és més perillós, s'ha possibilitat una expansió jurídicament i objectivament incontrolable.

Des del mes d'abril de 1988, el Tribunal ha dictat dues sentències en les quals sembla optar pel concepte material-formal de bases: allò que és bàsic d'una matèria no són els principis relatius al seu exercici per part de les comunitats autònomes, sinó les parts que l'estat considera fonamentals. Tanmateix, s'exigeix que el que es considera bàsic es reguli per llei formal. El govern tan sols pot regular per decret matèria bàsica quan operi com a complement necessari d'una llei que reguli explícitament o inequívocament matèria bàsica. En definitiva, en mantenir-se el concepte material subsisteix una àmplia capacitat dels òrgans centrals de l'estat per delimitar l'abast material de les competències; no obstant això, l'exigència de llei formal pot contribuir a limitar l'abast que fins ara s'ha donat a les bases, si més no impossibilitant la consideració com a tals dels actes concrets d'execució.

e) *Les competències estatals sobre legislació, enteses com a monopoli en la producció de normes*

A més de les competències exclusives i de les competències sobre bases, l'estat té un tercer tipus de competències en què es reserva la legislació, mentre que l'execució correspon a les autonomies, si així ho estableixen els respectius estatuts. Això és el que succeeix a Catalunya en matèries com la penitenciària, el treball, la propietat intel·lectual i industrial, el nomenament d'agents de canvi i borsa, les fires internacionals que se celebrin a Catalunya, els ports i aeroports d'interès general quan l'estat no se'n reservi la gestió directa, l'ordenació del transport de mercaderies i viatgers —sense perjudici de l'execució directa que es reservi l'estat— o els abocaments industrials i contaminants a les aigües territorials de l'estat corresponents al litoral català.

El problema principal que plantegen aquest tipus de competències és el de determinar què s'ha d'entendre per legislació i, en conseqüència, què és el que correspon a l'execució.

Les dues opcions fonamentals respecte d'aquesta qüestió són d'una banda, la de considerar que la funció de legislació consisteix únicament en la potestat de dictar les normes que prenen el nom de lleis i que, en bona tècnica legislativa, regulen els principis i els aspectes més fonamentals de les respectives matèries. A l'execució, segons aquesta concepció, li correspondria el desenvolupament reglamentari de les lleis, és a dir, la regulació, mitjançant reglaments, dels aspectes més concrets d'aquestes matèries, així com l'aplicació de les lleis i els reglaments als casos concrets a través de l'activitat administrativa ordinària (actes administratius, activitat tècnica de l'administració, etc.).

La segona opció consisteix a atribuir a la legislació tota la regulació normativa de la matèria, és a dir, la regulació no solament dels seus aspectes generals i fonamentals sinó també dels aspectes més específics i concrets i, en definitiva, significa atribuir a la competència sobre legislació la potestat de dictar no solament les lleis sinó també els reglaments relatius a les matèries en qüestió. A les competències executives de les comunitats els correspondria tan sols l'aplicació d'aquesta normativa exclusivament estatal als casos concrets a través de l'activitat administrativa (en la qual òbviament s'inclou la facultat de dictar reglaments interns per organitzar la pròpia administració autonòmica, cosa que no té cap mena de transcendència externa vers els ciutadans).

Des de les autonomies, i especialment des de Catalunya, s'ha defensat la primera opció. L'estat, però, ha adoptat la segona, i el Tribunal li ha donat la raó.

En suma, si hom contempla en el seu conjunt com s'han anat configurant els diferents tipus de compe-

tència estatal en relació a les competències autonòmiques, s'observa que de les dues gradacions possibles, el Tribunal Constitucional ha optat per la que redueix més l'abast de les competències autonòmiques. Dit amb altres paraules: l'escalonat defensat per les comunitats s'ha vist degradat, s'ha vist tot ell rebaixat en un grau. Concretament: allò que les comunitats autònomes entenien com a bases s'ha transformat en allò que entenien com a legislació, i a la legislació s'hi han inclòs parts del que consideraven execució, i especialment la potestat reglamentària.

3. LA CAPACITAT D'AUTOGOVERN DE LA GENERALITAT

Tant la Constitució com els estatuts admetien en aquesta matèria diverses interpretacions. Dins el marc dissenyat per aquestes normes hi cabien diferents concrecions, totes elles perfectament constitucionals. El que succeeix és que l'estat i, en segona instància, el Tribunal Constitucional, han adoptat una de les interpretacions més restrictives per a les comunitats autònomes.

En efecte, a partir dels criteris interpretatius exposats en els epígrafs precedents —i d'altres que no hem analitzat per no fer més feixugues aquestes pàgines— s'ha anat consagrant una interpretació molt extensiva de les competències estatals. Es tracta d'una interpretació que té una conseqüència fonamental, que, de fet, serveix de guia a tota la jurisprudència constitucional en aquesta matèria, i ha permès que «la llarga mà de l'Estat» penetrés en totes les matèries —fins i tot en les de competència exclusiva de les autonomies— i ho fes, no solament fixant uns principis generals limitadors o orientadors, sinó també, i molt especialment, reservant a l'estat la regulació dels aspectes concrets que es consideren més rellevants en totes i cadascuna de les matèries.

Aquest fenomen, i la «degradació» dels diferents tipus de competències autonòmiques, a la qual abans s'ha fet referència, produeixen dos efectes importants en l'àmbit d'autonomia reconegut a les comunitats.

D'una banda, suposa una fragmentació dels àmbits materials, un repartiment de parts de matèria entre l'estat (les més importants) i les autonomies (les de segon ordre), que impedeix o dificulta que aquestes darreres puguin portar a terme activitats amb un mínim de globalitat o d'unitat d'actuació.

D'altra banda, com s'apuntava al començament, suposa la negació pràctica de la capacitat de fixar lliurement polítiques pròpies en els àmbits materials que els corresponen. Les comunitats autònomes sempre es troben amb uns principis i unes regulacions d'aspectes concrets que acoten, limiten i condicionen les seves facultats.

Pel que fa a les competències o instruments extraordinaris de què disposa l'estat, per exemple la possibilitat de dictar lleis d'harmonització, sembla que el Tribunal Constitucional els ha atribuït un abast força restringit. Aquestes dues tendències (la interpretació extensiva de les competències «ordinàries» de l'estat i la interpretació restrictiva de les «extraordinàries») ja varen quedar perfectament paleses en la sentència famosa de la LOHPA de 5 d'agost de 1983, que fou rebuda a Catalunya amb més aires de triomf dels que eren justificats. En aquesta sentència s'afirmava que les lleis d'harmonització són *«una norma de cierre del sistema, aplicable sólo a aquellos supuestos en que el legislador estatal no disponga de otros cauces constitucionales para el ejercicio de su potestad legislativa o éstos no sean suficientes para garantizar la armonía exigida por el interés general»*. En aplicació d'aquest principi es declaren inconstitucionals un seguit d'articles, tot afirmant que no li calia a l'estat recórrer a una llei d'harmonització, car podia haver assolit els mateixos objectius, considerats quasi tots ells perfectament constitucionals, utilitzant les lleis de bases de les quals és titular. En definitiva, llevat d'alguna qüestió concreta, no es declarava inconstitucional el fons de la llei, sinó la forma. Es venia a dir a l'estat que no matés mosques a canonades, ja que disposa de mitjans menys espectaculars per assolir els mateixos resultats. La sentència obria així un camp amplíssim a les competències estatals sobre bases.

Tal i com s'està configurant a la pràctica «l'Estat de les autonomies», la capacitat d'autogovern de les comunitats autònomes, qualsevol que sigui el concepte d'autogovern que s'adopti, és avui més un objectiu a assolir que no pas una realitat ja aconseguida.

21. LA SANITAT

Rosa Gispert, Vicente Ortún
Marisol Rodríguez, Montserrat Rué,
i Andreu Segura

1. EL MARC POLÍTIC DE LA SANITAT

La crisi econòmica va coincidir a Espanya amb el període de transició de la dictadura a la democràcia. Aquesta conjuntura ha condicionat la política social en general i al sanitària en particular. Entre 1974 i 1980 es produeix un esforç notori en política social: les despeses de redistribució de renda de les administracions públiques (bàsicament pensions i serveis sanitaris finançats per la seguretat social però proveïts per institucions que no hi pertanyen) passen d'un 11.1 % del P.I.B. el 1973 a un 17.5 % el 1980. Aquest desenvolupament, sorprenent malgrat el baix nivell de partida, pot explicar-se en primer lloc per la crisi econòmica, que significa una reducció de la població econòmicament activa en relació a la població total, i una disminució de la població ocupada en relació a la població econòmicament activa, i que implica, a més, unes necessitats socials més grans. D'altra banda, hi influeixen igualment la necessitat de legitimació que té l'estat durant la transició política, i la fortalesa relativa de l'esquerra i del moviment sindical. Finalment, s'hauria de considerar l'evolució demogràfica, i l'augment del cost dels serveis sanitaris.

L'atur creixent i els pactes socials assenyalen la inflexió de la tendència creixent de salaris directes i indirectes, i per tant dels serveis sanitaris finançats per cotitzacions, i marquen el preludi de les polítiques econòmiques estimuladores de beneficis.

Als anys vuitanta la despesa pública social ha estat continguda o reduïda, i s'ha produït una redistribució de les rendes del treball a les rendes del capital. Això ha ocorregut no tant sols en governs conservadors, sinó també en governs de coalició —amb participació socialdemòcrata— i, fins i tot, en governs socialistes. Es tracta de «l'única política econòmica possible», que pretén fomentar la inversió estimulant les perspectives de benefici i contenint els salaris tant directes com indirectes. Aquesta política ha suposat que, malgrat que el ritme d'augment de la despesa sanitària durant els anys vuitanta hagi estat encara superior al ritme d'augment del P.I.B., s'hagi produït una estabilització relativa de la despesa pública en sanitat en aquest període, que contrasta amb el fort increment de les dues dècades anteriors. Això ha condicionat fortament els recursos disponibles de la sanitat a Catalunya, una decisió que «de facto» ha estat presa pels poders centrals.

L'adhesió d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea ha comportat una exigència més gran en qüestions medioambientals i d'higiene alimentària. Però pel que fa als serveis sanitaris assistencials l'impacte ha estat escàs, i es preveu que ho continuarà sent atès que la C.E.E. no pretén l'harmonització de les estructures i polítiques sanitàries. De fet és en l'àmbit del finançament i la prestació dels serveis sanitaris on retrobem la varietat d'organització més important entre els països occidentals. No obstant això, la primera conferència de ministres d'afers socials de l'O.C.D.E., celebrada a París el juliol de 1988, pot haver marcat l'inici d'una tendència cap a l'harmonització de les polítiques sanitàries.

La formulació dels objectius de l'«Estratègia de salut per a tots l'any 2000» de l'OMS ha trobat una certa adhesió dels governs, de manera que constitueixen un marc de prioritats compartibles. En absència d'una tria explícita de prioritats per part de les

administracions sanitàries nacionals i estatals, la política sanitària de l'OMS podria definir el marc d'una política comuna per a la majoria dels països europeus, particularment els de govern socialdemòcrata.

El govern autònom i els ajuntaments democràtics han millorat i tecnificat l'administració sanitària, però sense arribar a tranformar-la en profunditat. De fet, fins ara s'ha pogut actuar molt poc sobre les condicions administrativo-legals que condicionen la prestació de serveis sanitaris públics. I el problema és que aquestes condicions administrativo-legals afecten **tots** els aparells de les administracions públiques, i no solament la sanitat. Malauradament, falten criteris sobre el tractament adequat d'un sector de la complexitat i de la importància estratègica que té l'administració, la racionalització de la qual és a l'arrel de la millora dels serveis sanitaris. Però el cert és que cal evitar que els problemes propis del funcionament de l'administració pública es barregin i confonguin amb els estrictament sanitaris, bo i aguditzant-los.

«Públic» no hauria d'ésser sinònim de «funcionaritzat». Però és un fet que la manca d'eines de gestió sanitària suficients, els estatuts de personal rígids, i les normatives escleròtiques de gestió econòmica, condicionades a més per l'inestable repartiment competencial entre poder central i poders autonòmics, constitueixen encara avui alguns dels grans temes a resoldre.

Pel que fa a les competències que, en matèria de sanitat, assigna l'Estatut d'Autonomia a la Generalitat, han estat exercides a mesura que han estat transferits els diferents serveis de titularitat de l'administració central o de la seguretat social. En línies generals hi ha hagut tres grans paquets de traspassos: els corresponents a la Salut Pública (Decret 2210/79) en període pre-estatutari, els procedents de la xarxa de l'Administració Institucional de la Sanitat, AISNA (Decret 1979/80), i els de l'Instituto Nacional de la Salud, INSALUD (Decret 1517/81).

La competència de la Generalitat en matèria de sanitat interior és compartida: allò que li correspon és el desplegament legislatiu i l'execució de la legislació bàsica, la reglamentació i la gestió. En canvi, en matèria de seguretat social, l'Estatut atorga a la Generalitat el desenvolupament legislatiu i l'execució de la legislació bàsica de l'estat, salvant les normes que en configuren el règim econòmic, sobre les quals gaudeix exclusivament de la potestat de gestió. El sector de productes farmacèutics és fonamentalment competència de l'administració central, tal vegada perquè és considerat bàsicament com un àmbit industrial. Aquesta situació impedeix el desenvolupament d'una política farmacèutica pròpia, la qual cosa influeix notablement en el contingut de les prestacions sanitàries.

Malgrat això, encara resten serveis per transferir (Institut Social de la Marina, Gerència d'Informàtica, etc.) i moltes qüestions cabdals per a definir. El Tribunal Constitucional té pendents quatre recursos d'inconstitucionalitat contra disposicions amb rang de llei, i més de vint conflictes de competència contra disposicions amb rang inferior al de llei. D'altra banda la «Ley General de Sanidad» de 1986 té pendent una gran part del seu desenvolupament, i en especial pel que fa als aspectes que més poden afectar la distribució competencial, com l'article 70 sobre coordinació sanitària, i la disposició addicional cinquena que preveu la refundició i harmonització d'un paquet molt important de normativa. Fins a l'estiu de 1988 no va entrar al Parlament la proposta de llei de creació del Servei Català de la Salut.

La discussió sobre el finançament de la sanitat a Catalunya és probablement el tema que més ressò ha tingut en els medis polítics (en particular en el context del debat parlamentari sobre política sanitària del mes d'octubre de 1985). Sospesar la validesa dels arguments de les dues parts enfrontades requeriria un estudi comparatiu molt laboriós. Els acords Almunia-Culell, que milloraven el percentatge de participació (del 15,81 % al 16,3 %) i establien el dret a rebre un complement proporcional a la desviació que eventualment registrés el pressupost de l'INSALUD, suposaren el reconeixement dels arguments de l'administració catalana en el debat sobre finançament, qüestió que per la seva naturalesa sembla destinada a restar permanentment oberta. Convé recordar que el fonament filosòfic d'un Servei Nacional de Salut és que la població pugui accedir als serveis sanitaris amb independència de la seva capacitat adquisitva, la qual cosa implica que els recursos siguin distribuïts en funció de la necessitat, per tal d'aconseguir l'equitat social pretesa. Com diu R. Klein, si la hipocresia és el tribut que paga el vici a la virtut, el Servei Nacional de Salut és el tribut que una societat no igualitària paga a la justícia social.

Tot i així, la garantia d'accés als serveis sanitaris segons la necessitat, encara que sigui important, no constitueix sinó una contribució parcial a l'equitat. Els mecanismes per a aconseguir-la es limiten, a Espanya, a la garantia d'uns serveis mínims, als criteris de coordinació sanitària que es deriven del desenvolupament de l'article 70 de la «Ley General de Sanidad», i a una assignació financera, per a despesa sanitària, a les comu-

nitats autònomes en funció de la població protegida (art. 82, «Ley General de Sanidad»). La distribució de la despesa sanitària segons la població protegida no fa ni eficient ni equitativa l'assignació, ja que l'esmentada distribució requeriria ajustaments, que introduissin les diferències d'acord amb les necessitats relatives.

Podria ser que l'aplicació de la Llei Orgànica de Finançament de les Comunitats Autònomes (LOFCA) i dels seus criteris de repartiment, dirigits cap a una despesa sanitària pública finançada exclusivament per impostos, assolís una equitat geogràfica major que l'actual, que tendeix simplement a ser proporcional a la població. Aquesta eventual aplicació de la LOFCA a la despesa sanitària pública suposaria la pèrdua d'un instrument important de coordinació de l'estat, i un guany en la capacitat d'autogovern a Catalunya. Però el sistema de finançament residual per la via de les cotitzacions ho fa impossible.

En relació a la política sanitària en sentit estricte, caldria recordar que l'etapa pre-estatutària va ser capaç de suscitar moltes expectatives sobre les possibilitats d'una reforma sanitària progressista mitjançant l'autogovern; la seva influència va ser en realitat molt més duradora del que les migrades competències reals podien fer preveure. Quant a l'etapa pròpiament estatutària, la política sanitària ha estat força dominada pel debat ja esmentat sobre la distribució competencial i el finançament. De tota manera, tant pel que fa a la Generalitat com a les corporacions locals catalanes, val a dir que en molts aspectes ha estat, en comparació amb l'espanyola, una política capdavantera.

Els principals dèficits globals de la política sanitària són, en primer lloc, la relativa buidor de la discussió política, molt centrada en qüestions d'organització i finançament, i amb escassa referència als continguts de la política sanitària (allò que es fa i per a qui es fa). En segon lloc, hi ha un grau important d'inèrcia, en el sentit que s'administra, però encara es gestiona poc. És igualment de doldre la introducció tardana d'unes polítiques sanitàries que actuïn sobre tots els determinants de l'estat de salut, i molt especialment sobre els estils de vida i els riscos derivats de l'entorn, per tal d'eixamplar el camp sanitari tradicional. En quart lloc, cal esmentar la insuficiència de la resposta gestora, atesa la ja esmentada insuficiència de l'aparell de l'administració, per la manca de veritables eines de gestió. També és greu la no integració de l'atenció mental. I finalment caldria subratllar la persistència de l'atenció primària de la salut com a punt negre del sistema, la migrada millora en la utilització racional dels medicaments, i el desencís dels professionals: recentment, una sentència judicial encara reconegué que les actuals condicions d'exercici de la medicina en l'atenció primària són un eximent del fet de no dur una història clínica i, per tant, de no prestar una atenció sanitària correcta. Cal millorar força les condicions de la pràctica per aconseguir que els metges se sentin metges, i no oficinistes com el neurocirurgià Tomàs de la novel·la de Kundera. La malaltia de Tomàs, descrita per Juan Gervás, es caracteritza pel desànim i tedi al treball qüotidià, la creença que només en un altre lloc és possible el treball científic, la pèrdua d'autoestima i l'absència d'expectatives de millora.

Com dèiem, però, hi ha en canvi d'altres aspectes en els quals la política de les administracions sanitàries de Catalunya ha estat capdavantera. Així per exemple, hom ha sabut respondre als canvis de la morbi-mortalitat i actuar sobre els factors de risc de les malalties cròniques i degeneratives. Hi ha hagut un esforç per tal de relacionar els serveis socials i sanitaris amb els problemes derivats de l'envelliment (tot i que la recent creació d'una nova conselleria de Benestar Social ha separat ara els serveis socials dels sanitaris). Hom ha incorporat els professionals a l'elaboració de programes específics, com el de diabetis, goll endèmic, atenció a la insuficiència renal, salut dental, etc. Aquesta integració comporta millorar la viabilitat de les polítiques parcials, malgrat que accentui els interessos corporatius. I finalment, s'ha millorat la informació sanitària, i s'han introduït sistemes de garantia de la qualitat assistencial.

2. ELS INDICADORS DE LA SALUT

La manca d'un índex sintètic de salut no permet una comparació global de l'estat de salut d'una població respecte de les altres, o bé en diversos moments del temps.

S'han elaborat alguns índexs d'aquesta mena, la majoria dels quals consisteixen en l'obtenció directa de dades, a partir d'unes mostres de la població estudiada, dades que després són sotmeses a una ponderació per tal d'obtenir-ne un resultat sintètic. Fins ara no s'ha fet cap investigació d'aquesta mena sobre una mostra representativa de la població catalana. D'altra banda, no es pot pas perdre de vista que el valor de qualsevol estudi d'aquest tipus fóra força discutible: en efecte, tot i que la utilització d'indicadors parcials i simples és possible, el significat de cadascun d'ells en relació amb la salut en general és

discutible, i depèn del valor que hom vulgui donar-li. És a dir, que la importància relativa dels diversos aspectes quantificats pels indicadors simples i parcials sobre la salut global, és forçosament subjectiva. Ni que una ponderació aritmètica sempre és possible, allò que mai no es pot objectivar és si un any de vida perduda, per exemple, equival a dos casos de sida o a cent persones amb molèsties reumàtiques. Finalment, cal tenir igualment en compte les possibles modificacions dels indicadors mateixos al llarg del temps. Així, els canvis en els patrons mèdico-sanitaris vigents, quant a l'interès pels problemes i quant a la capacitat de mesurar-los (noves malalties, noves tècniques diagnòstiques, noves possibilitats d'intervenció, etc.), i també la creació mateixa de nous procediments de recollida i elaboració de les dades, comporten inevitablement una alteració que fa impossible qualsevol comparació global.

a) *La mortalitat*

En analitzar sanitàriament la mortalitat interessa conèixer, sobretot, si la mort arriba més tard o més d'hora, i si es produeix per causes evitables d'acord amb els coneixements mèdico-sanitaris actuals.

Pel que fa a l'evolució de la **mortalitat general**, en començar el període (1978) la taxa global de mortalitat a Catalunya era de 7,33 defuncions per mil habitants (7,72 per als homes i 6,96 per a les dones). D'aleshores ençà la mortalitat ha augmentat lleugerament, fins arribar l'any 1986 a 7,79 defuncions per mil habitants (8,26 per als homes i 7,79 per a les dones). Aquest increment és conseqüència de l'envelliment de la població, ja que en estandarditzar les taxes per edats es comprova que la mortalitat actual és menor que l'anterior. En efecte, els índexs de mortalitat estàndard corresponents a l'any 1986, i calculats en relació a l'estructura d'edats del 1981 (any censal), mostren una petita reducció de la mortalitat. Així, la taxa global del 1986 és el 96 % de la taxa del 1981. Per als homes la reducció és del 0,02 % i per a les dones del 0,06 %.

L'esperança de vida en néixer, que era de 74,2 anys l'any 1975, és de 77,4 l'any 1986. Per als homes aquest indicador ha passat de 71,3 anys a 74,21, i per a les dones de 76,9 a 80,46. Aquesta situació mostra notables diferències en considerar la distribució territorial de la mortalitat general.

També la taxa de **mortalitat infantil** mostra un descens continuat. Concretament s'ha passat d'una taxa de 12,3 nens (més petits d'un any) morts el 1978 per cada mil nascuts, a 7,75 l'any 1986. La disminució més important de la taxa cal atribuir-la a la **mortalitat postneonatal**, que correspon als nens morts entre els 28 dies i l'any de vida, i que ha baixat 1,62 vegades des del 1981. Tots els altres components de la mortalitat infantil també disminueixen, però en menor proporció. La mortalitat **neonatal** es redueix 1,21 vegades entre 1981 i 1986, i la **perinatal** 1,29 vegades. Quant a la mortalitat **neonatal precoç** (morts durant la primera setmana) baixa només 1,12 vegades en el decurs d'aquests cinc darrers anys.

El divers comportament de les taxes de mortalitat infantil és funció de les diferents causes que provoquen la mortalitat dels nens segons la seva edat. Les morts que es produeixen més a prop del neixement poden ser conseqüència de malformacions congènites, o bé d'una atenció obstètrica i perinatal inadequada. Amb les baixíssimes xifres de mortalitat infantil a Catalunya, és raonable suposar que les alteracions genètiques, hereditàries i congènites tenen el pes més gran. Les morts més tardanes (a partir del mes) sovint són causades per factors externs que poden, no obstant, rebre influència sanitària. Per exemple, les infeccions infantils d'origen ambiental responen bé a la intervenció mèdica.

Encara que les xifres de mortalitat infantil són de les més baixes del món, la seva distribució territorial a Catalunya és irregular.

D'altra banda, cal tenir en compte que no totes les **causes de defunció** experimenten una evolució similar. De tota manera, s'observa una notable regularitat en les primeres causes de defunció per grups d'edat des del 1982 al 1986. Així, les afeccions perinatals i les anomalies congènites són sempre les primeres causes de defunció dels menors d'un any, seguides per les afeccions respiratòries. En els nens petits (de 1 a 4 anys), els accidents són la causa més freqüent, seguits pels tumors malignes o les anomalies congènites. Els nens més grans (de 5 a 14 anys) moren per accidents (7 difunts per cada 100.000 nens d'aquesta edat) i per tumors malignes.

En el grup d'adults joves (15 a 34 anys) els accidents segueixen essent la causa més freqüent de defunció, seguides pels tumors i les malalties circulatòries. Entre els adults, destaca el fet que en el grup de 35 a 44 anys els tumors són més freqüents que els accidents i les malalties circulatòries. Finalment, les persones més grans de 65 anys moren amb més freqüència per causa de malalties circulatòries, per tumors i per problemes respiratoris.

El període considerat és massa curt com per detectar canvis importants en la tendència de la mortalitat per cadascuna de les causes de defunció. En línies generals, les malalties vasculars són, des de fa temps, les primeres causes de mort a Catalunya. L'increment més notable és, sense dubte, el del càncer, però no tots els tumors malignes tenen el mateix comportament. En conjunt, el càncer més mortífer és el de pulmó, tràquea i bronquis. Encara que segueix afectant més els homes, s'observa un increment en la mortalitat de les dones per aquesta causa. La mortalitat per càncer de pulmó mostra un increment continuat que arriba a prop de 35 defuncions per cada 100.000 habitants l'any 1986. Menys freqüent és el d'estómac, que mostra un descens continuat en els darrers anys, encara que continua en segon lloc. En canvi el càncer de budell gros està augmentant considerablement, i l'any 1986 és el tercer en ordre de freqüència com a causa de mort, amb una taxa de prop de 15 defuncions per 100.000 habitants.

El càncer de mama es la quarta causa de mortalitat oncològica i, de lluny, la més freqüent entre les dones. L'increment de la mortalitat per aquest càncer és constant però més lleuger. D'altres càncers en què s'ha incrementat la mortalitat en els darrenys anys són el de pròstata, els limfomes, el de pàncrees i el de fetge. Juntament amb el d'estómac, baixa la mortalitat per càncer dels ossos.

Les malalties coronàries també mostren un clar increment en aquest període: l'any 1986 van provocar 82,21 defuncions per cada 100.000 habitants. La mortalitat per accidents vasculars cerebrals mostra més estabilitat, al voltant de 118 morts per cada cent mil persones. Entre les altres causes de mort que experimenten un ascens persistent cal destacar la bronquitis i la cirrosi hepàtica, i amb menor repercussió les malalties mentals i osteomusculars. Les morts accidentals són l'altre gran grup de causes en augment continuat, sobretot els accidents de trànsit, que provoquen gairebé 13 morts per cada 100.000 habitants, de les quals la immensa majoria són persones joves.

També són moltes les causes de mortalitat que estadísticament han disminuït, i entre elles destaca sobretot el descens de les malalties infeccioses, si exceptuem el cas de la Sida. També baixa la mortalitat per malalties respiratòries agudes i per malalties renals.

L'evolució de la mortalitat pot ser conseqüència dels canvis en la freqüència de malalties, sobre les quals la intervenció sanitària acostuma a ser molt reduïda, però també reflecteix la capacitat curativa del sector. D'aquí que considerem algunes causes de mort que han merescut la qualificació de prematures i de sanitàriament evitables pels experts. L'evolució de la mortalitat per aquestes causes és positiva durant el període per a tot Catalunya, de manera que els increments en algunes de les causes de defunció esmentades abans no poden atribuir-se a un empitjorament de la qualitat dels serveis assistencials. La taxa corresponent a aquesta mena de malalties s'ha reduït del 1975 al 1985 en més de la meitat, mentre que la mortalitat per la resta de causes només ha disminuït un 14 %. La pneumonia, la bronquitis i la tuberculosi, per exemple, experimenten la reducció més gran. D'altres, com les malalties reumàtiques del cor i el càncer de coll d'úter, pugen lleugerament, però sense arribar a unes xifres absolutes gaire elevades. El limfoma de Hodgkin mostra una evolució estacionària.

Encara que l'impacte de la prevenció de les malalties i de promoció de la salut és més important que l'atenció curativa, l'efecte d'aquesta mena d'activitats triga molt a manifestar-se sobre la mortalitat.

Finalment, cal considerar la influència del sistema de vida com a generador de malalties, per exemple l'exposició a la contaminació ambiental o els hàbits nocius com el tabaquisme i l'alcoholisme, els quals podrien explicar la majoria de les defuncions per càncer de pulmó i per cirrosi hepàtica.

b) *La morbiditat*

En no haver-hi cap dispositiu que reculli sistemàticament els diagnòstics de les persones ateses pels serveis mèdics, ni cap enquesta de salut a una mostra representativa de la població catalana, l'aproximació al coneixement de la morbiditat és molt limitada. Hi ha, però, moltes dades de diversos orígens, sobre grups molt parcials de població i amb una extraordinària variabilitat quant a les dades recollides i als procediments de mesura. En general la validesa d'aquestes dades és desconeguda, i tenim la impressió que, llevat d'excepcions, la qualitat és insuficient.

Les dades que es refereixen als àmbits més extensos són les que proporciona l'enquesta de morbiditat hospitalària de l'INE i les que aporta el sistema de vigilància epidemiològica de les malalties de notificació obligatòria.

Els resultats d'algunes investigacions epidemiològiques són útils per orientar-nos quant a la freqüència i a la distribució de malalties en determinats sectors de la població. Per exemple, l'enquesta de salut

de la població de Barcelona o l'enquesta de morbiditat assistida del Programa Altebrat. Hi ha en curs una rigorosa enquesta de salut a les comarques del Berguedà, el Bages i el Solsonès (CRONICAT). També es disposa de dades referides a malalties concretes, com ara les proporcionades pel Registre poblacional de tumors de Tarragona, i els estudis epidemiològics sobre la càries dental i el goll endèmic.

Les dades de l'**enquesta de morbiditat hospitalària** mostren que les malalties digestives són responsables de 65.000 altes el 1986, mentre que només ho eren de 56.000 el 1977. Crida l'atenció l'increment dels tumors, que passa de 30.000 altes el 1977 a 40.000 el 1986. Les causes externes de malaltia (accidents, enverinaments, etc.) han passat de 45.500 a 48.000. Pel que fa als problemes mentals, el creixement és d'un 70 % (2.200 i 3.600 respectivament). També experimenten creixements importants les malalties nervioses i sensorials, les circulatòries i les gènito-urinaries. Les malalties respiratòries, en canvi, mostren una fluctuació important, molt probablement causada per la temporalitat de les infeccions respiratòries.

Quant a les **malalties de notificació obligatòria** cal destacar la introducció d'una reforma en el procediment d'obtenció de les dades durant el 1981. Pot concloure's, però, que si bé hi ha un descens de la tuberculosi i de la brucel·losi (febres de malta), aquestes segueixen mostrant una freqüència excessivament alta.

D'altres problemes residuals, com el tètan, no acaben de resoldre's, malgrat l'existència d'una vacunació eficaç (l'any 1987 se'n van declarar 13 casos). Les malalties de transmissió sexual i l'hepatitis mostren una lleugera tendència ascendent, i cal notar l'aparició de la Sida amb un primer cas el 1981 i 147 durant l'any 1987.

Els problemes de salut detectats per l'estudi del Programa Altebrat poden ser il·lustratius dels problemes d'una població rural sense dotació hospitalària fins fa un parell d'anys. Aquests problemes són els que s'han fet explícits als metges mitjançant el requeriment dels usuaris. Hi trobem resultats compatibles amb els d'altres investigacions, com ara la demanda superior entre els grups d'edat més avançada i les dones. La morbiditat assistida a l'àrea, expressada en percentatge de les visites realitzades, permet establir els principals grups de morbiditat. Els motius de consulta més freqüents són, en primer lloc, l'atenció mèdica —actes administratius, preventius i socials—(42,3 %), dels quals les receptes en són les tres quartes parts; en segon lloc hi ha els problemes respiratoris (18,1 %), dels quals la meitat són les afeccions de les vies respiratòries superiors; en tercer lloc, la patologia de l'aparell circulatori (6,9 %), en la qual el control de l'hipertensió n'és més d'un terç; en quart lloc tenim els símptomes mal definits (4,8 %); i en cinquè lloc les malalties del sistema osteo-muscular (4,8 %), amb quasi una tercera part d'osteoartritis. Les malalties cròniques de base s'han registrat en un 25 % de les visites. Si prenem les dades per un ordre decreixent de freqüència apareixen, en primer lloc, les malalties de l'aparell circulatori (8,4 %), de les quals la hipertensió és quasi la meitat de la patologia; tot seguit, les afeccions cròniques de l'aparell circulatori (3,3 %), de les quals dues terceres parts són osteoartritis i estats relacionats. A continuació, i en quart lloc, apareixen les malalties del sistema endocrí (2,4 %), amb la diabetis com a responsable de les dues terceres parts i l'obesitat en una de cada deu afeccions endocrines cròniques. En cinquè lloc hi ha les malalties de l'aparell digestiu (1,2 %) amb quasi una quarta part d'ulcus duodenals o altres úlceres pèptiques.

La primera enquesta de salut a la població de la ciutat de Barcelona es va realitzar amb una mostra representativa de 2.024 famílies, durant els sis primers mesos de l'any 1983. (Posteriorment se n'ha passat una altra, sense que encara hagin estat publicats els resultats.) A més d'una informació exhaustiva sobre la situació social i cultural familiar, les dades de morbiditat més important mostren 339 dies de llit i 1.044 dies d'activitat restringida per cada mil homes, i 405 dies de llit i 1.338 d'activitat restringida per cada 1.000 dones.

Més del 17 % de les persones entrevistades declaren patir algun trastorn crònic limitant (21 % de les dones i 14 % dels homes). Els més freqüents són les artrosi (88 de cada 1.000 persones) i els mals d'esquena crònics (41 per 1.000). Els trastorns circulatoris són de 28 per 1.000 i els cardíacs de 21. Crida l'atenció que 19 persones de cada mil tenen problemes mentals, i 18 alteracions respiratòries cròniques com l'asma i la bronquitis. Problemes al·lèrgics són referits per 9 de cada 1.000 persones. El 65 % de les persones han pres algun medicament en les dues darreres setmanes, percentatge que és encara més alt per a les dones grans (85 %). El 9 % de la població de més de 14 anys no té cap peça dental pròpia, percentatge que ultrapassa el 35 % en tractar-se de persones de més de 64 anys.

Així doncs, sembla que els problemes de salut que més freqüentment provoquen malalties en la població són, a més dels que causen directament les morts

considerades en l'apartat anterior, les malalties cròniques i degeneratives com els problemes mentals, els reumatismes i tota mena de trastorns del funcionalisme.

Convindria esmentar també l'augment (percebut indirectament) d'alguns problemes de salut que els darrers anys han esdevingut d'interès general. Es tracta de les conseqüències patològiques de determinades conductes humanes com el consum de drogues legals (tabac, alcohol, etc.) i il·legals que, amb independència de la seva consideració intrínseca com a malaltia, la qual depén de criteris subjectius, comporten un notable augment de problemes que requereixen atenció mèdica, com la bronquitis, la cardiopatia o el càncer per una banda, i la cirrosi, i les morts per sobredosi per una altra.

Problemes de salut tan importants per a una societat com les deficiències sensorials, i les minusvàlues físiques i psíquiques, tot just han estat ben recentment quantificats i, per tant, no és possible tampoc conèixer-ne l'evolució. Cal dir, en aquest sentit, que els resultats més rellevants de l'enquesta de l'INE per a Catalunya assenyalen 35 deficiències de l'aparell locomotriu per cada 1.000 persones de 6 a 64 anys, 12,8 deficiències auditives, 11,3 de la vista i 14 de l'aparell circulatori. Les discapacitats més importants percebudes per als enquestats de més de 64 anys són: per córrer, amb 52 casos de cada mil; per pujar escales, 29; per caminar, 12; per sentir-hi, 10; i per veure-hi, 9,5.

De tota manera, la impressió general que s'obté del sistema assistencial, que es qui atén les demandes de la població, sembla prou similar a la de la majoria de països occidentals desenvolupats. Així, el patró global de la morbiditat podria resumir-se en el predomini de malalties no transmissibles, i amb la persistència d'alguns problemes aguts que reflecteixen condicions de vida pèssimes en zones delimitades de Catalunya.

3. ELS RECURSOS ASSISTENCIALS, LLUR UTILITZACIÓ, I LA DESPESA SANITÀRIA

a) *L'evolució dels recursos assistencials*

A grans trets es pot afirmar que s'ha produït una disminució important en el nombre de centres hospitalaris, així com del total de llits —tot i que s'hagi incrementat la capacitat d'assistència hospitalària— amb un increment progressiu en nombre i dotació dels centres extrahospitalaris que incorporen tímidament l'atenció en noves àrees assistencials: salut mental, planificació familiar i rehabilitació.

La disminució global, tant de centres com de llits, es produeix de manera progressiva (un 20 % en els hospitals i un 11 % en els llits entre 1978 i 1986), i de manera que tendeix a concentrar-se l'oferta de llits en centres més dotats. És a dir, augmenta el nombre de llits per hospital. D'altra banda, la reducció és més gran en els llits dedicats exclusivament a psiquiatria (18 %), mentre que la disminució de llits d'aguts és similar a la global (10 %).

Tenint en compte la propietat dels serveis, s'observa una característica diferencial en aquesta evolució. La reducció en el nombre de centres és similar en el sector públic i el privat (17 % en el públic i 18 % en el privat entre 1979 i 1984), mentre que la dotació de llits en el sector públic disminueix una quarta part i en canvi en el privat augmenta lleugerament (3 % entre 1979 i 1984). Aquest fet, juntament amb el precedent històric d'una major oferta de llits privats a Catalunya (benèfic-privats, Església, Creu Roja, i estrictament privats), determina que a finals de l'any 1984 existeixin 2,5 llits privats per cada llit públic en funcionament. Aquesta circumstància afavoreix la creació (l'any 1985) de la Xarxa Hospitalària d'Utilització Pública, que amplia la cobertura pública per l'assistència hospitalària a 65 centres (13 hospitals de l'I.C.S. i 52 concertats) amb un total de 16.086 llits.

Una segona característica del decenni ha estat l'augment de la tecnificació i sofisticació de l'oferta assistencial hospitalària d'una banda, i la massificació i saturació en la utilització dels recursos convencionals, de l'altra. Així, el nombre total de transplantaments d'òrgans des de l'inici de la implantació de la tècnica fins a finals de l'any 1987 ha estat de 1.701 transplantaments de ronyó, 44 de cor, 22 de fetge pediàtric, 34 de fetge d'adult, 24 de pàncrees, i 2.566 de còrnia. Durant aquest període, a més, s'ha produït el desenvolupament de les tècniques de fecundació *in vitro*, amb el creixement dels primers nens-proveta a Barcelona, i s'han incorporat procediments diagnòstics i terapèutics innovadors, sobretot pel fet de ser tècniques incruents i amb un baix risc de complicacions (tomografia axial computoritzada, ressonància magnètica, litotrícia).

Les xifres, però, amaguen el fet que els llits que han desaparegut són fonamentalment aquells que més

difícilment podien qualificar-se com a llits hospitalaris, bé pel seu caràcter asilar o de «magatzem» de deficients mentals o rebutjats socials, bé per la seva manca de viabilitat sanitària i econòmica. En efecte, la normativa d'acreditació de 1981 endegà un procés de reconversió suau que ha permès que petites clíniques sense condicions per al tractament adequat dels malalts aguts hagin trobat un nou espai sanitari en l'atenció de malalts convalescents i crònics, sector molt més necessitat d'expansió que el d'hospitalització d'aguts.

Paral·lelament a la reconversió experimentada en el sector hospitalari, l'assistència extrahospitalària ha crescut de manera notable, passant entre 1979-1984 de 379 a 1.199 centres amb dedicació diversa: consultoris de medicina general i especialitats, centres de salut mental, de planificació familiar, de tractament de drogodependències, etc. Tot i que en el sector públic aquest creixement ha estat del 50 %, és l'assistència de titularitat privada la que ha experimentat un desplegament més important, amb un fort increment entre 1979 i 1984, situant-se a final d'aquest any pel damunt del sector públic en nombre de centres assistencials d'aquest tipus.

Pel que fa als professionals sanitaris, la característica més destacada és el creixement desmesurat en el nombre de nous llicenciats en medicina, i la simultània baixada relativa (i excessiva) dels diplomats en infermeria. Encara que s'han creat perfils professionals nous, la majoria dels llocs de treball dedicats a l'administració i gestió de serveis sanitaris han estat ocupats per professionals de formació clínica. Aquest fet, juntament amb una restricció forta en les vies d'accés a les especialitats, determina la incorporació d'un contingent important de metges a l'assistència primària, així com el creixement de l'atur en aquest àmbit.

b) *La utilització dels recursos*

Una pressió més forta de la demanda, derivada parcialment d'un millor accés als serveis sanitaris com a conseqüència de l'extensió de la seguretat social, i d'una oferta sanitària en creixement moderat, han originat una utilització més intensa dels recursos sanitaris, però sense alterar substancialment el patró d'ús que continua sent hospitalocèntric, amb feble atenció primària i abús de medicaments.

En els hospitals una oferta de llits baixa, segons els estàndards europeus, condiciona una freqüentació hospitalària igualment baixa en termes relatius, cosa que no és forçosament dolenta des del punt de vista sanitari. En canvi, la patologia més comuna, que podria ser resolta en l'atenció primària o en l'atenció especialitzada ambulatòria, ha pressionat i saturat de forma creixent els serveis d'urgències hospitalàries. Els centres han continuat l'evolució ja endegada, i encara no finalitzada, de reduir l'estada mitjana per procés i d'augmentar els índex d'ocupació, aconseguint així una més forta rotació de malalts per llit.

Les visites mostren un augment d'un 15 % durant el període, amb més de 600.000 altes l'any 1986. Les malalties objecte d'aquests ingressos hospitalaris són principalment les causes obstètriques, que arriben a uns 70.000 casos, dels quals 50.000 són parts. Aquest motiu d'atenció sanitària mostra un retrocés notable, ja que l'any 1978 ocasionava més de 90.000 altes. La causa és sense dubte el descens de la natalitat. No obstant això, cal constatar un increment en l'atenció hospitalària de malalties perinatals i congènites, que pràcticament es dobla (8.000 l'any 1977 i 15.000 el 1986).

La utilització de medicaments per persona ha augmentat, com també sembla que ho ha fet el nombre de contactes amb els metges. Aquestes xifres absolutes no permeten jutjar sanitàriament si la utilització dels recursos és correcta. Les capes socioeconòmiques més baixes fan una més feble utilització, ajustada per necessitat, dels recursos sanitaris, i subsisteixen bosses de marginació social i pobresa que comporten situacions sanitàries també marginals.

c) *La despesa sanitària*

El coneixement de les xifres de despesa sanitària és una informació complementària imprescindible a l'hora de formar-nos un judici sobre l'evolució de la sanitat en un país, ja que en elles es resumeix l'esforç econòmic i, en última instància, la prioritat relativa que la societat atorga a la sanitat. La seva importància és patent si tenim en compte que les despeses públiques en sanitat constitueixen una de les principals partides de la funció de protecció social portada a terme pels governs amb la finalitat de pal·liar les injustícies distributives originades pel sistema econòmic capitalista. Per altra banda, la contribució de les despeses sanitàries a la salut sembla indubtable, malgrat les argumentacions —a vegades interessades— en contra.

L'evolució internacional de les despeses sanitàries en els últims deu anys ha estat marcada pel creixement generalitzat, normalment, amb taxes superiors a les del creixement del Producte Interior Brut, encara

que no tan elevades com les experimentades en els anys seixanta i primera meitat dels setanta. Les causes més destacades d'aquest creixement són l'envelliment progressiu de la població dels països desenvolupats, i els canvis en les pautes de morbiditat i mortalitat que això ha comportat, passant les malalties cròniques i degeneratives —que requereixen un tractament més perllongat i car— a ser les de major prevalença; el progrés tecnològic, que ha provocat la intensificació dels procesos d'atenció mèdica i l'augment de les expectatives dels metges i el públic; i el canvi en el model de finançament dels serveis sanitaris, de manera que la responsabilitat financera s'ha traspassat de l'individu a la col·lectivitat mitjançant el mecanisme de l'assegurança, ja sigui pública o privada, incentivant així l'excés de consum.

A Catalunya només tenim a l'abast estimacions de la despesa sanitària total per als anys 1981-84. Malgrat això, segons les xifres de despesa en assistència sanitària de la Seguretat Social —l'equivalent a l'actual Institut Català de la Salut (ICS)— també aquí la despesa sanitària ha experimentat un increment real en el conjunt d'aquests deu anys, encara que d'una forma molt irregular, com pot veure's a la *Taula 21.1*.

A partir de les dades de la *Taula 21.1* es comprova que el creixement real acumulat durant el període va ser del 41,2 %. Tenint en compte que la població protegida per la seguretat social (sense incloure les mútues públiques) va augmentar en 930.000 persones aproximadament durant aquest mateix període, la despesa per persona protegida en pessetes constants va experimentar una elevació del 23,66 %, passant de 10.644 ptes. l'any 1977 a 13.162 ptes. el 1987. Les variacions en la despesa real segueixen pautes molt erràtiques, encara que s'observa una època de clar estancament entre 1982 i 1984, probablement com a conseqüència de la crisi de 1982 i dels ajustaments posteriors al traspàs de competències de l'INSALUD a la Generalitat el 1981. De fet, les despeses per persona protegida també van baixar a l'estat espanyol entre 1982 i 1985. Per altra banda, es produeixen increments extraordinaris en els anys 1981 i 1987. En el primer cas la causa n'és en gran part l'esforç de «neteja de calaixos» i de pagament de factures endarrerides realitzat l'any de la transferència. En canvi, l'increment de 1987 és tot ell un increment «real», com a conseqüència de diversos factors: el canvi en el sistema retributiu dels metges que es va produir a meitat d'any, l'augment de les plantilles, la revisió dels preus dels productes farmacèutics, i la important pujada en les tarifes dels concerts, que havien estat estancades durant els anys anteriors.

Taula 21.1
EVOLUCIÓ DE LA DESPESA PÚBLICA EN ASSISTÈNCIA SANITÀRIA
Dades relatives a la Seguretat Social, entre 1977 i 1987, en milions de pessetes

Any	*Preus corrents*	*Variació (%)*	*Preus constants*	*Variació (%)*
1977[a]	50.401,6		50.401,6	
1978[a]	61.164,9	+ 21,35	52.846,1	+ 4,85
1979[a]	74.411,9	+ 21,66	56.101,4	+ 6,16
1980[a]	84.269,3	+ 13,25	55.007,4	— 1,95
1981[b]	105.186,9	+ 24,82	60.739,2	+ 10,42
1982[b]	122.376,7	+ 16,34	62.039,0	+ 2,14
1983[b]	136.132,3	+ 11,24	61.443,4	— 0,96
1984[c]	149.910,6	+ 10,12	62.131,6	+ 1,12
1985[c]	169.798,7	+ 13,27	65.343,8	+ 5,17
1986[c]	180.818,5	+ 6,49	64.167,6	— 1,81
1987[c]	218.655,3	+ 20,92	74.626,9	+ 16,32

[a] Segons balanços de l'INP i l'INSALUD.

[b] Segons la comptabilitat pressupostària del departament de Sanitat i Seguretat Social, la qual difereix de les liquidacions comptables del departament d'Economia i Finances, sobretot les dades referents a l'any 1983, en el qual seguint les normes de la llei 3/83 es van liquidar les despeses corresponents al 1981 i 1982.

[c] Liquidacions pressupostàries del departament d'Economia i Finances, les quals coincideixen a partir del 1984 amb les del departament de Sanitat i Seguretat Social.

De les estimacions de la despesa total disponibles es desprèn que la seguretat social contribuïa entre un 57 % i un 60 % al finançament de la despesa sanitària l'any 1981. La despesa privada de les famílies constituïa la segona gran partida, amb un percentatge del 26 %. La resta corresponia a l'administració central i local, i a les mutualitats públiques. Tanmateix, segons les dades de la «Encuesta Permanente de Presupuestos Familiares del I.N.E.» de 1985, hi ha indicis que la despesa privada de les famílies pot haver baixat, davallant la seva aportació a la despesa total fins a un 21-22 % aproximadament. Alhora, la contribució de la seguretat social podria haver augmentat fins al 63 %. Si fem un exercici relativament aventurat d'extrapolació, i apliquem aquest percentatge de participació a la xifra de despeses de l'ICS de l'any 1987, resultaria una despesa sanitària total aproximada per aquest any de 350.000 milions de pessetes.

Si tenim en compte que Catalunya aporta aproximadament un 19,3 % del P.I.B. espanyol aquesta despesa sanitària equivaldria a un 5,2 % del P.I.B. català. Amb totes les precaucions que imposa el mètode de càlcul emprat, això significaria un augment lleuger respecte de la xifra estimada per a l'any 1981. En definitiva, malgrat que desconeixem l'evolució precisa d'aquest indicador, els indicis apunten cap a una certa estabilitat o un lleuger increment en els anys vuitanta. Per altra banda, cal esmentar que el percentatge de recursos absorbits per la sanitat en el conjunt espanyol és una mica superior al nostre. L'explicació radica segurament en el fet que les despesa sanitàries —sobretot les de la seguretat social— són més directament proporcionals a la població que no pas a la producció; vol dir que Catalunya contribueix relativament més, donada la seva població, a la formació del P.I.B. que no pas a l'absorció de recursos sanitaris, amb la qual cosa el numerador del quocient despesa sanitària/P.I.B. és relativament menor, i el denominador relativament major, que al conjunt de l'estat.

Com ja s'ha dit, la participació del sector privat en el finançament de la sanitat és bastant important: entre una quarta i una cinquena part de la despesa total. Malgrat tot, encara és molt més important la seva participació en la provisió dels serveis sanitaris. Efectivament, aproximadament el 60 % dels serveis són produïts o proveïts per institucions de titularitat privada, si bé una gran part d'elles pertanyen al sector privat no lucratiu: fundacions, Església i Creu Roja principalment.

Finalment, durant aquests deu anys s'ha assistit a un increment progressiu dels impostos generals com a font de finançament, acompanyat de la corresponent disminució en la importància de les cotitzacions d'empresaris i treballadors. Segons alguns càlculs no molt acurats, l'any 1987 un 37 % del finançament de la despesa sanitària pública provenia dels impostos i un 63 % de les cotitzacions a la seguretat social, davant un 21 % i un 79 % respectivament l'any 1981. En teoria, aquest fet hauria de reforçar el caràcter redistributiu del nostre sistema sanitari. Però a la pràctica tot depèn de qui paga els impostos, i quins són els col·lectius en els quals es concentra el frau fiscal.

22. L'ENSENYAMENT

ROSA AMARGÓS

1. L'ESTRUCTURA DEL SISTEMA EDUCATIU

En els períodes en què Catalunya ha gaudit d'una certa capacitat d'autogovern, especialment al segle XX, s'han desenvolupat unes polítiques educatives pròpies que han estat capdavanteres a l'estat espanyol, i fins i tot a Europa.

Aquestes polítiques foren impulsades per les diverses institucions polítiques de cada moment: l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, la Mancomunitat durant la segona dècada d'aquest segle, i la Generalitat durant la segona República. En aquests períodes, l'ensenyament públic es regí pels principis que també inspiraven la Institución Libre de Enseñanza a Espanya o l'Escola Nova a Europa. Especialment a la segona República, s'impulsà l'ensenyament públic, gratuït i obligatori, seguint els principis del laïcisme i la catalanització. Però amb la guerra civil i la instauració del règim dictatorial, es tallà tota aquesta tradició pedagògica.

El nou règim democràtic suposà la possibilitat de trobar un reconeixement formal a les iniciatives que de forma aïllada i voluntarista ja feia anys que alguns sectors de professionals de l'ensenyament duien a terme, i fins d'impulsar-les des de la mateixa administració.

En relació a la possibilitat de definir una política educativa pròpia, l'Estatut català de 1979 atorga ***competència plena*** a la Generalitat en matèria d'ensenyament, eufemisme que emmascara la dependència bàsica de les iniciatives nacionals a les polítiques de l'estat.

D'aquesta manera, l'estat es reserva competències bàsiques en matèria d'ordenament del sistema educatiu, l'expedició i homologació de títols, l'establiment d'ensenyaments mínims, la concessió de beques, la planificació econòmica general de les inversions, els criteris de concertació amb l'ensenyament privat, i l'alta inspecció. Resta per a la Generalitat la titularitat dels centres públics i llur creació o supressió, les convocatòries d'oposicions i trasllats, els programes d'inversió en centres docents, l'aprovació de plans d'estudis (però dins un marc definit per l'estat), i la normalització lingüística, entre les competències més significatives.

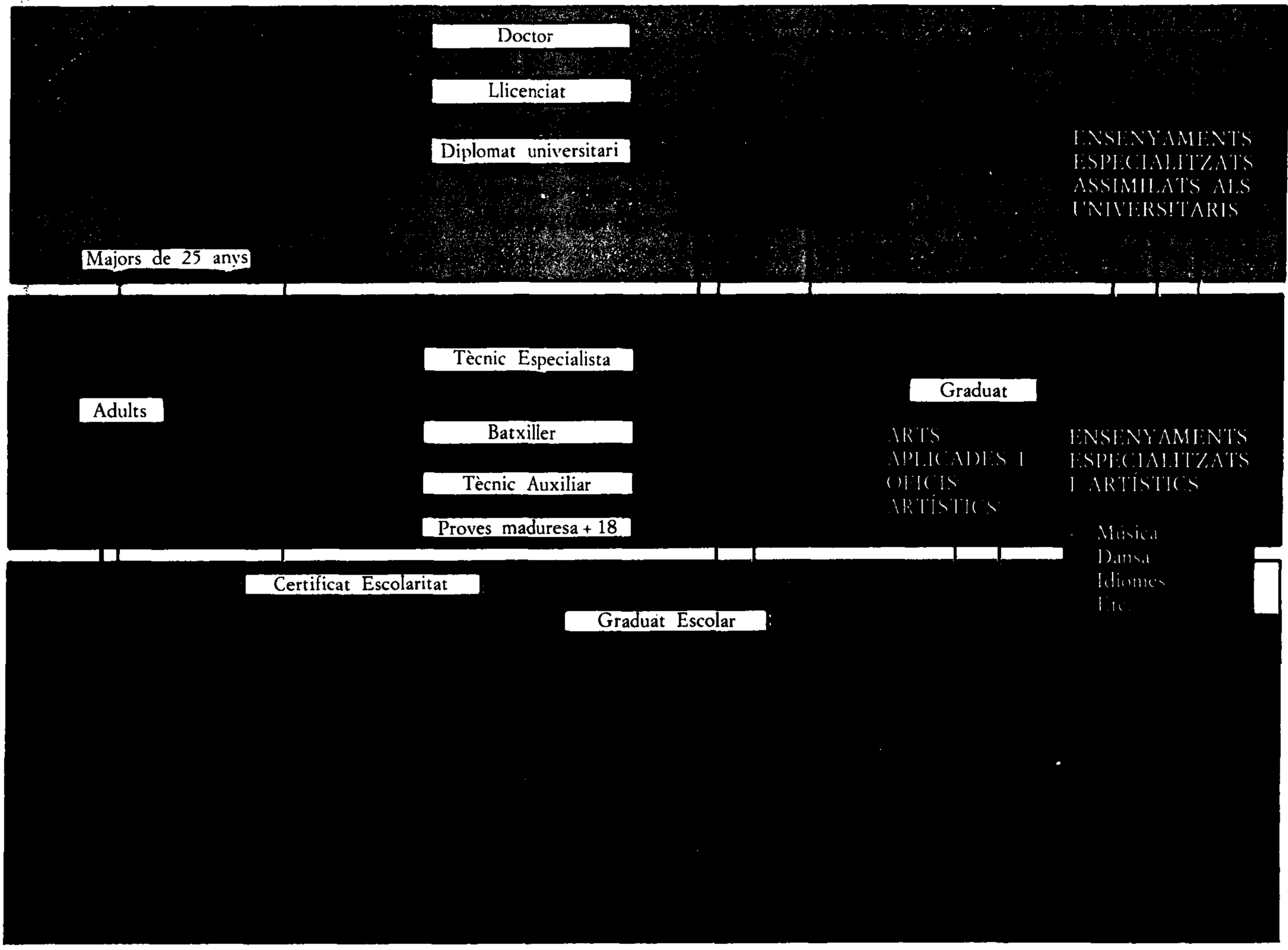
El procés de traspàs de serveis educatius no començà a fer-se efectiu fins al gener de 1981, i fins al 1985 no es completà, amb la transferència de l'ensenyament universitari.

L'estructura de l'actual sistema educatiu és vigent des de l'any 1970, segons el definia la Llei General d'Educació d'aleshores *(Gràfic 22.1)*.

Actualment s'està debatent i experimentant un Pla General de Reforma del Sistema Educatiu a l'estat espanyol que afectaria, naturalment, el sistema català, i que proposa la següent estructura: un període d'educació pre-escolar (fins als 6 anys); dels 6 als 12, el cicle corresponent a l'ensenyament primari; i dels 12 als 16, l'ensenyament secundari obligatori. Finalment, el secundari post-obligatori arribaria, segons el projecte, als 18 anys.

L'activitat legislativa del Parlament de Catalunya en matèria d'ensenyament ha estat discreta, si bé algunes de les lleis han tingut força transcendència. Es podrien destacar la llei de normalització lingüística (1983) en els punts que afecten l'ensenyament escolar; la llei de regulació del procés d'integració a la

Gràfic 22.1
L'ESTRUCTURA DEL SISTEMA EDUCATIU

xarxa de centres públics docents de diverses escoles privades (1983); la de coordinació universitària i creació dels Consells Socials (1984); la llei dels Consells Escolars (1985), o la d'ordenació dels ensenyaments no reglats, i la creació de l'Institut Català de Noves Professions (1986).

2. LA POLÍTICA EDUCATIVA

a) *L'aproximació als principis de la renovació pedagògica*

Un repàs als programes de caire pedagògic impulsats per l'administració catalana posa de manifest que la renovació i l'actualització del sistema educatiu, i molt especialment del sector públic, ha estat un dels principals objectius. Aquests centres, en el moment de ser transferits a la Generalitat, estaven molt allunyats en la seva orientació i pràctica pedagògica dels nous principis renovadors, de la participació i inserció de les escoles al medi, de la potenciació d'iniciatives creadores i d'un projecte educatiu català en llengua, continguts i actituds.

Del conjunt d'actuacions que s'han portat a terme, en destaca l'establiment de noves Orientacions i Programes de Llars d'Infants i Parvulari, Cicle Inicial, Cicle Mitjà i Disseny Curricular d'Educació Especial, que responen a la voluntat de marcar una línia educativa innovadora i en connexió amb la realitat pròpia del nen. A més de les noves Orientacions i Programes per a aquests nivells, s'ha impulsat la incorporació de noves matèries i temàtiques educatives al currículum escolar, com el consum, la salut, la música, la premsa, etc.

D'altra banda, una de les accions més ben rebu-

des ha estat la creació de serveis de suport, animació i orientació psicopedagògica, que ofereixin al professorat assessorament i orientació, i la possibilitat d'un punt de trobada i d'intercanvi d'experiències, a més de diversos recursos didàctics. S'han creat Equips d'Assessorament Psicopedagògic, Centres de Recursos i Camps d'Aprenentatge.

Per tal d'accelerar la posada al dia del sistema educatiu, s'ha establert un Pla de Modernització que consta de quatre programes, Reforma Educativa, Informàtica Educativa, Mitjans Àudiovisuals i Centre de Recursos de Llengües Estrangeres. El primer té per finalitat experimentar la proposta de nova estructuració, amb els corresponents plans d'estudi i organització escolar, per als ensenyaments dels 12 als 18 anys. Els programes d'Informàtica Educativa i de Mitjans Àudiovisuals tenen com a missió impulsar l'ús de les noves tecnologies en l'ensenyament, com a elements clau en la modernització del sistema educatiu; ambdós programes contemplen, a més de l'equipament dels centres, el disseny dels plans de formació del professorat corresponents. El Centre de Recursos de Llengües Estrangeres té com a objectiu la millora de l'aprenentatge de les llengües estrangeres per mitjà de plans de formació i de reciclatge del professorat, l'intercanvi de metodologies i experiències didàctiques, i la creació d'un servei de documentació i recursos pedagògics específics.

Finalment, i per la importància que els dóna el fet d'haver recuperat una llarga tradició en temps difícils, hi ha les Escoles d'Estiu, que des de l'any 1966 havien reprès la seva activitat, impulsades per col·lectius de mestres que es van crear arreu i que van identificar-se com a Moviments de Renovació Pedagògica, i que des de l'any 1981 han estat coordinades i subvencionades pel departament d'Ensenyament.

b) *Els programes de construccions escolars*

La situació del parc escolar públic, en el moment de rebre les transferències de serveis, no era satisfactòria. Hi havia molts centres escolars antiquats, incomplets o provisionals. Durant els anys setanta havia calgut afrontar una gran demanda d'escolarització, produïda pel *boom* demogràfic. La urgència per atendre el gran nombre de nois i noies que necessitaven una plaça escolar, juntament amb la manca de recursos, van provocar que els centres que entraven en funcionament no ho fessin sempre en les millors condicions. L'acció de la Generalitat es va haver d'encaminar, doncs, a endegar un pla d'obres de reforma, ampliació i millora dels centres existents, que en el període 1981-84 va suposar una inversió de 4.727 milions de pessetes i l'execució de 840 obres, alhora que es duia a terme una Pla de Seguretat a les escoles, amb una inversió de gairebé cinc-cents milions de pessetes.

Juntament amb el redreçament del sector i la construcció de noves escoles allà on les necessitats eren més urgents, es va emprendre una acció de planificació que es va traduir en l'establiment d'un Pla Quadriennal de Construccions Escolars a realitzar en el període comprès entre els anys 1985 i 1988.

Les necessitats que calia atendre eren de diversos tipus: d'una banda, era necessari procedir a la substitució de centres existents, i, de l'altra, calia atendre noves necessitats i preveure noves contingències en algunes localitats, les condicions sòcio-demogràfiques concretes de les quals encara feien que creixés la demanda d'escolarització. Pel que fa al nivell d'ensenyaments secundaris, calia atendre la demanda creixent al sector públic.

En la construcció dels edificis s'ha tingut molt en compte que es projectessin amb criteris d'adaptabilitat. Els canvis que s'estan produint en l'estructura del sistema educatiu, i els que sens dubte es produiran, exigeixen una adequació dels espais que les escoles que s'estan construint actualment ja han de preveure.

c) *L'escola rural*

Una tercera part dels centres públics de Catalunya es troben en zones rurals. Aquesta distribució, però, no és pas harmònica. Així, a Lleida corresponen a zones rurals el 60 % dels centres, a Tarragona el 50 %, a Girona el 45 % i a Barcelona (exclosa Barcelona-ciutat) el 15 % del total.

La política de concentració comarcal duta a terme pel ministeri espanyol durant la dècada dels setanta va suposar el tancament de molts centres, la majoria escoles unitàries o graduades. En assumir les competències, la Generalitat va creure necessari invertir aquesta tendència, i va dur a terme una política de potenciació de l'escola rural al voltant de dos eixos principals: la reobertura d'escoles unitàries allí on es detectaven les mínimes necessitats d'escolarització que la feien convenient, i la configuració d'una tipologia específica d'escola que pogués donar resposta educativa adequada al medi rural.

Els objectius d'aquesta política es proposaven eliminar temps de desplaçament als alumnes, evitar el desarrelament de l'alumne del seu poble, i afavorir la relació veïnat-escola.

Les actuacions dutes a terme durant aquest període han consistit a reobrir 29 unitàries, que havien estat suprimides en favor de les concentracions escolars, 54 construccions de nous centres, i 88 obres de reforma, ampliació i millora.

A més a més, es potencia la utilització integrada de l'equipament escolar com a equipament social, donat que en alguns d'aquests casos l'escola constitueix l'únic equipament cultural existent al municipi.

La darrera iniciativa adreçada a la potenciació de l'escola rural ha estat la creació de **zones escolars rurals,** que es constitueixen per agrupació de centres docents geogràficament propers, amb l'objectiu de facilitar la col·laboració entre les escoles, de millorar la qualitat de l'ensenyament, i de superar l'aïllament de les escoles petites. Aquestes «zones» es creen a proposta dels òrgans de govern dels centres, o dels consells escolars municipals.

d) *La democratització del sistema educatiu*

Un aspecte important en la política educativa d'aquest període és la democratització de la gestió del sistema educatiu. La Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE, 1985), que revocà la Llei Orgànica d'Estatut dels Centres Escolars (1980), es presenta com el desenvolupament dels principis constitucionals (CE, art. 27). En aquesta Llei queden definits els aspectes fonamentals que regulen el funcionament de l'ensenyament no universitari: la tipologia de centres; els òrgans de govern dels centres escolars; el règim de concerts educatius, mitjançant el qual es fa efectiva la gratuïtat de l'ensenyament; la participació de tota la comunitat educativa, organitzacions sindicals, administracions, etc., en els diferents àmbits de gestió del sistema educatiu.

La LODE estableix les característiques, composició i funcions dels òrgans de govern —unipersonals i col·legiats— dels centres públics i dels centres privats sostinguts amb fons públics (centres concertats). Els òrgans unipersonals (director, secretari i cap d'estudis, en els centres públics, i director en els centres privats) s'integren en el màxim òrgan de govern, el Consell Escolar del centre, en el qual hi participen també una representació dels membres de la comunitat educativa, pares d'alumnes, professors, alumnes i personal d'administració i serveis en els centres públics, i en els concertats, a més dels anteriors, una representació del titular del centre. Un altre òrgan col·legiat és el Claustre de Professors.

En aquesta Llei també es regula la participació en la programació general de l'ensenyament dels sectors afectats i s'estableix la creació d'òrgans de consulta i participació, els Consells Escolars. Es preveu l'existència d'un Consell Escolar de l'Estat, màxim òrgan a nivell estatal. El Consell Escolar de Catalunya (Llei dels Consells Escolars 25/1985) és el màxim òrgan de consulta i participació en l'àmbit català, en el qual hi ha representats el professorat, els pares d'alumnes, els alumnes, els titulars de centres, les organitzacions patronals, sindicats, l'administració local, presidents dels consells escolars territorials, les universitats, etc. Aquest òrgan ha de ser consultat en tot allò que faci referència a avantprojectes de llei i projectes de disposicions generals, la programació general respecte a la creació i distribució territorial dels centres docents, plans de renovació educativa, actuacions encaminades a millorar la qualitat de l'ensenyament i la seva adequació a la realitat social catalana, etc. També es regulen a la Llei de Consells Escolars les característiques, composició i funcions dels Consells Escolars municipals i territorials.

El fet que aquest nou règim de gestió dels centres s'estigui aplicant des de l'any 1986, data en què es van celebrar les primeres eleccions, no permet fer-ne una valoració gaire definitiva. La inexperiència per part de tots els sectors, la manca de tradició participativa, juntament amb altres factors, com poden ser una certa crisi del sector educatiu, especialment del professorat, i la passivitat de les associacions de pares i d'alumnes, no han contribuït favorablement a l'aplicació del nou règim. Si es compara la proposta que fa la LODE amb les diferents situacions que ha viscut el sector educatiu els darrers deu anys, s'intueix un desfasament entre el període en què la societat s'hauria mostrat més receptiva a aquesta nova orientació, 1978-84, que correspon a l'etapa immediatament posterior a la promulgació de la Constitució, i el moment d'aplicació, en el qual la tendència generalitzada en tots els àmbits socials és una actitud de major passivitat i indiferència respecte als temes d'interès social i una distanciació respecte de les actuacions del poder polític.

e) *La incorporació de centres privats a la xarxa de centres públics*

La Llei de regulació del procés d'integració a la xarxa de centres públics docents de diverses escoles

privades (1983) marca una fita en l'actuació del moviment reivindicatiu, Col·lectiu d'Escoles per a l'Escola Pública Catalana (CEPEC). Aquest moviment, sorgit l'any 1978, va dur a terme successives campanyes i mobilitzacions a favor de l'escola pública i de la integració de les escoles del col·lectiu a la xarxa pública de la Generalitat.

La major part d'aquestes escoles havien estat creades per cooperatives de pares i mestres perquè el model d'escola pública existent (estatal) no responia als principis de democratització, catalanització i renovació pedagògica. Amb el restabliment de la democràcia i l'autonomia de Catalunya, aquestes escoles creades per dur a terme una tasca sustitutòria dels poders públics va plantejar la reivindicació que aquests centres passessin a dependre de la Generalitat. Finalment, l'aprovació al Parlament de la llei esmentada estableix el procediment per a la integració a la xarxa pública de tots aquells centres privats que, havent manifestat la seva voluntat d'integrar-se, reunissin els requisits fixats. Com a conseqüència de l'aplicació de la llei s'han integrat 80 centres, 1.260 professors i 25.000 alumnes.

3. LA TRANSFORMACIÓ DEL SISTEMA ESCOLAR

a) *L'evolució de l'escolartització*

Durant els darrers 10 anys, l'evolució de l'escolarització s'ha caracteritzat per un creixement important i generalitzat en tots els nivells educatius, per dues raons fonamentals: el creixement de la població en edat escolat i l'increment de les taxes d'escolarització. Actualment tota la població entre 6 i 14 anys està escolaritzada, i per als propers anys s'ha fixat l'objectiu d'escolaritzar totalment fins als 16 anys, i d'augmentar-la en les edats entre 3 i 5 anys *(Taula 22.1)*.

Les característiques de l'evolució demogràfica han tingut una forta influència en el sistema educatiu. A Catalunya, a partir dels anys cinquanta es va produir un fort creixement demogràfic, conseqüència de la immigració, que anys més tard havia d'incidir en l'elevació de les taxes de natalitat, les quals provocaren uns increments importants en les necessitats escolars.

Taula 22.1
EVOLUCIÓ DE L'ESCOLARITZACIÓ PER NIVELLS EDUCATIUS
Comparació dels alumnes del curs 1979-80 amb els del curs 1986-87

Nivells	*1979-1980*		*1986-1987*	
	Públic	*Privat*	*Públic*	*Privat*
Parvulari	89.846	94.841	86.099	63.395
EGB 1	57.194	55.262	50.551	40.019
EGB 2	54.181	53.387	52.910	42.215
EGB 3	52.221	52.913	56.425	45.140
EGB 4	50.483	52.223	57.671	46.832
EGB 5	50.605	51.377	59.947	49.253
EGB 6	54.420	53.639	60.769	51.580
EGB 7	51.009	53.235	57.911	51.388
EGB 8	41.765	51.247	52.002	50.418
BUP 1	25.449	23.069	37.054	21.352
BUP 2	23.251	21.688	31.215	19.534
BUP 3	20.312	18.373	26.354	17.300
FP1 1	18.806	27.030	27.324	22.780
FP1 2	9.276	18.096	17.712	19.700
FP2 1	5.640	4.934	11.130	9.584
FP2 2	3.231	3.609	9.326	10.006
FP2 3	2.521	2.977	7.822	8.671
COU	16.200	10.523	26.093	14.446
Escoles Univers.	18.503	5.947	24.498	11.579
Facultats i ETS	75.191	1.678	97.527	3.436

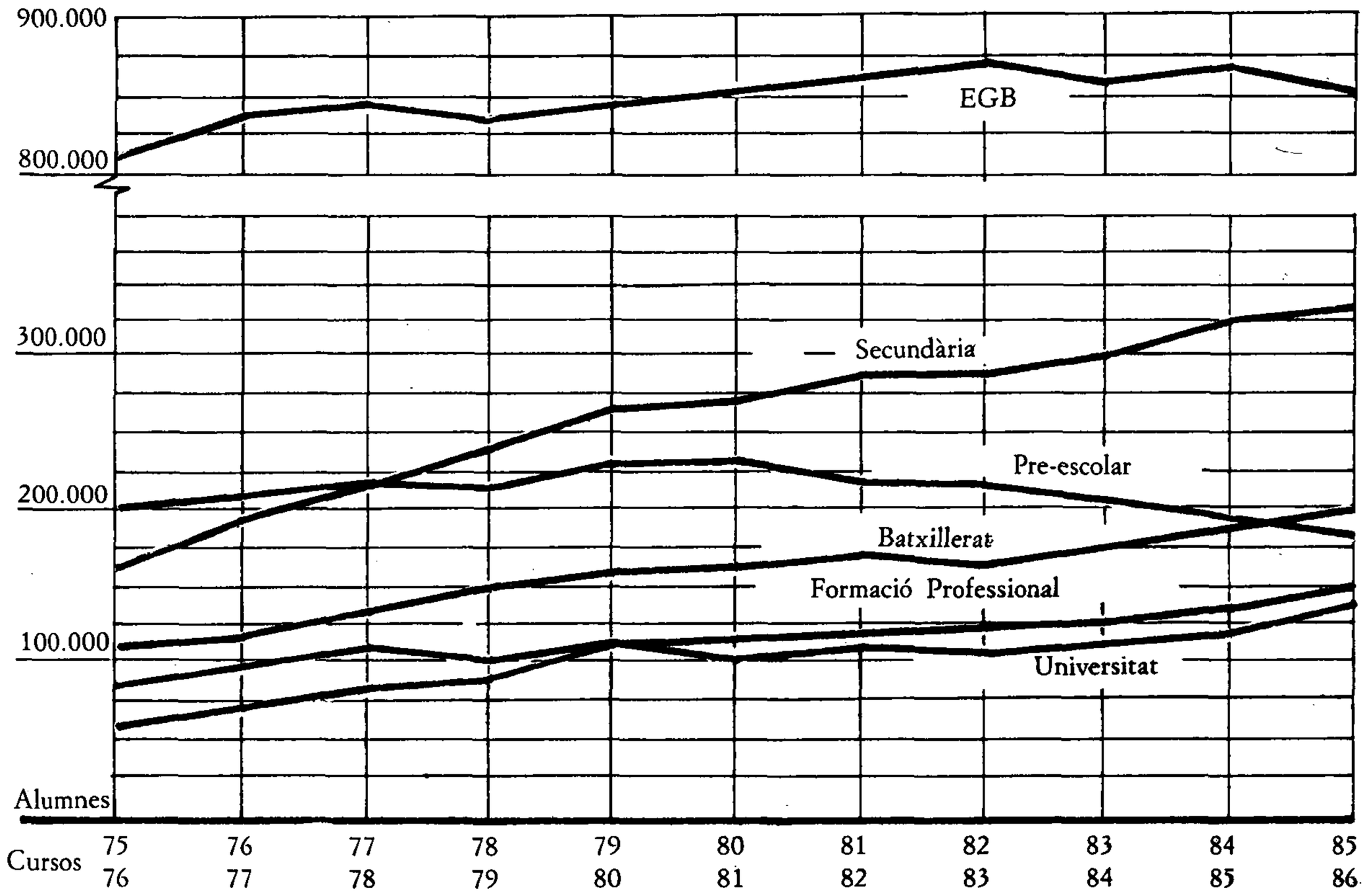
Font: Departament d'Ensenyament. Gabinet Tècnic.

Taula 22.2
CREIXEMENT DEL NOMBRE DE CENTRES DOCENTS I PROFESSORS
Comparació entre els cursos 1979-80 i 1986-87 per nivells i titularitat

Nivells	*Centres docents*				*Professors*			
	Públic		*Privat*		*Públic*		*Privat*	
	79-80	*86-87*	*79-80*	*86-87*	*79-80*	*86-87*	*79-80*	*86-87*
Primari								
Pre-escolar i EGB	1.542	1.705	1.710	1.328	15.367	22.928	17.905	18.777
Educació Especial	12	35	109	99	360	844	175	118
Secundari								
BUP	115	181	324	278	4.794	7.464	5.281	4.966
FP	88	158	318	274	2.217	6.012	4.133	3.953
IES	—	15	—	—				
Universitari								
Escoles Universitàries	14	18	16	28	1.081	1.108	257	s.d.
Facultats i ETS	36	39	2	4	4.694	5.122	123	s.d.

Font: Departament d'Ensenyament. Gabinet Tècnic.

Gràfic 22.2
EVOLUCIÓ DE L'ESCOLARITZACIÓ, 1976-1986

Durant la dècada dels setanta les taxes de natalitat començaren a experimentar una caiguda, i aquest fenomen continua persistint. A l'estat espanyol es començà a observar l'any 1975 però a Catalunya és on s'ha produït una davallada més sobtada, de tal manera que s'ha situat entre els països europeus amb una taxa de natalitat més baixa.

Aquest canvi d'orientació en el creixement de la població ha començat a repercutir, d'una manera gradual, a tots els nivells educatius. En aquest moment, però, encara s'ha de produir un increment a l'ensenyament secundari, d'una banda per l'augment de contingent de persones compreses entre els 14 i 17 anys, i de l'altra pel previsible augment de les taxes d'escolarització en aquestes edats (*Taula 22.2*, i *Gràfic 22.2*).

b) *El creixement del sector públic*

En els últims deu anys se succeeixen dues tendències diferents. Durant el primer quinqueni, 1977-82, la tendència a l'ensenyament primari és de creixement de l'alumnat, mentre que en el segon s'inicia una disminució progressiva. L'augment d'oferta d'escolarització pública, com a resultat de l'entrada en funcionament de molts centres que estaven en construcció, fa que entre 1982 i 1986 els efectes de la davallada de la natalitat hagin afectat principalemnt el sector privat, mentre que fins al curs 1986-87 no s'ha manifestat la tendència regressiva al sector públic.

En el cas dels ensenyaments secundaris el canvi de tendència es produirà a principis de la propera dècada. El creixement a partir del curs 1982-83 ha estat molt intens. La nova demanda, conseqüència de les cohorts de població més grans, i també de l'elevació de les taxes d'escolarització en el grup d'edat de 14 a 17 anys, s'ha adreçat principalment al sector públic, el qual ha experimentat un creixement d'un 25 %. Aquest és un exemple clar de l'avenç que s'ha experimentat en relació amb la igualtat d'oportunitats; tant per als col·lectius més desfavorits econòmicament que no tenen altra opció que l'escolarització al sector públic, com per als joves residents en àrees semi-urbanes o rurals, allunyades de les grans ciutats on es concentra la major oferta educativa, l'accés a l'escolarització secundària ha millorat considerablement. La importància d'aquest fet és cabdal, en tractar-se d'un període en què l'escolarització no és obligatòria i, per tant, no és gratuïta, i que s'havia caracteritzat històricament pel predomini de l'oferta privada. L'augment de l'oferta pública a l'ensenyament secundari contribueix de manera especial a la igualtat d'oportunitats en el si del sistema educatiu, i permet l'escolarització d'aquells que per manca de recursos econòmics haurien d'abandonar els estudis.

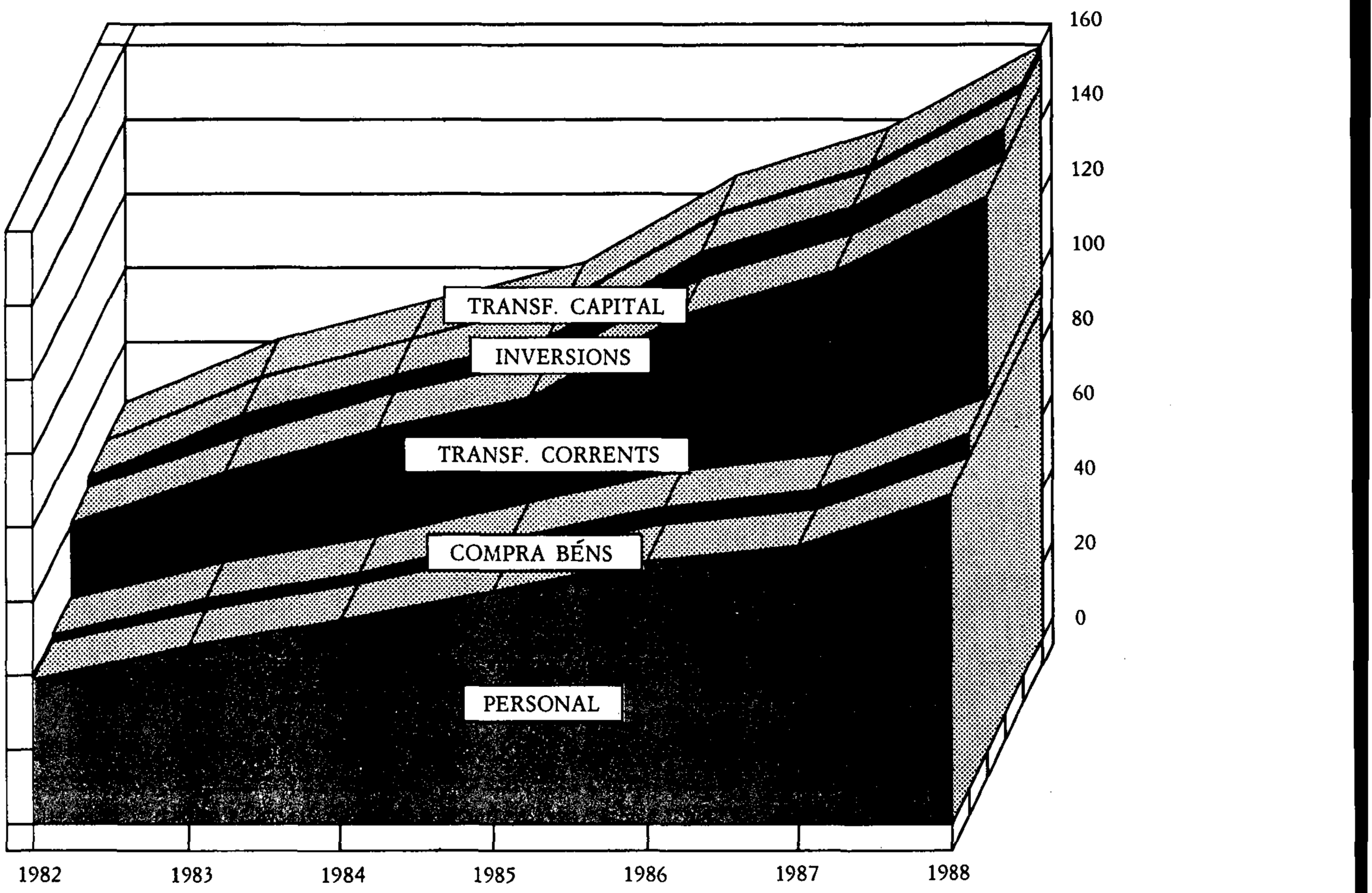
c) *La millora de la qualitat del sector públic*

L'increment de l'oferta pública a l'ensenyament primari ha estat acompanyat d'una millora de la qualitat. Des de les noves construccions escolars que s'han dissenyat amb criteris de qualitat tècnica i estètica, fins als serveis de suport als professors, per incorporar eficaçment les noves tecnologies a la docència, es comprova que un dels elements constants de les actuacions de l'administració autonòmica i local, i dels propis ensenyants, és la millora de la qualitat de l'ensenyament.

Tot i les mancances econòmiques, que han impedit impulsar accions més àmplies i que assolissin una major cobertura dels objectius —escassa presència de la informàtica als centres públics d'EGB, baix nivell de l'ensenyament de les llengües estrangeres en aquests centres, manca d'instal·lacions de laboratoris, biblioteques i altres serveis a molts centres públics d'ensenyament primari, inexistència de professors especialistes que puguin impartir ensenyaments musicals, artístics i d'educació física, etc.— s'ha vist una gran dedicació per part de les administracions i dels docents per tal de dignificar l'ensenyament públic.

L'ensenyament ha estat un sector infradotat econòmicament d'una forma endèmica al nostre país. És per això que es pot comprendre fàcilment que un pressupost d'inversió de més de 40.000 milions en vuit anys no hagi permès eliminar els dèficits d'infrastructura acumulats històricament. Catalunya ha hagut de fer front a necessitats urgents d'escolarització, especialment al llarg dels anys setanta i inicis dels vuitanta, alhora que anava eliminant les aules provisionals, que el curs 1979-80 eren un 10,5 % del total. La insuficiència i mal estat del parc escolar transferit l'any 1981 va obligar a impulsar programes d'inversions en construccions escolars. El canvi de tendència demogràfica, però, i la manca de planificació respecte de la vigència de les necessitats, fan que avui es qüestioni si algunes de les construccions fetes serviran per als objectius que van ser programats —i si ho fan, per quants anys—, i quin cost hauran representat per al país. És cert que el fort procés d'immigració dels anys seixanta va donar lloc a grans assentaments de població, homogenis quant a les edats, amb una demanda de serveis socials marcada en cada moment per l'edat de la població. Els anys setanta

Gràfic 22.3
ELS PRESSUPOSTOS D'ENSENYAMENT

la demanda més intensa era l'ensenyament, per deixar pas, als anys vuitanta, a la demanda de treball. Malgrat tots els esforços possibles de planificació, el desequilibri que suposà el fort creixement de la natalitat, de manera sobtada, i la seva concentració en determinades àrees, feia molt difícil assolir el nivell de cobertura òptim, especialment pels costos que representa una expansió de qualsevol equipament social *(Gràfic 22.3)*.

d) *L'ensenyament universitari*

El primer traspàs de competències en matèria educativa a la Generalitat, el desembre de 1980, no inclogué l'ensenyament universitari. El moment en què es va produir aquesta transferència —març de 1985— coincidí amb un procés, arreu de l'estat, de revisió dels continguts i de l'estructura de les universitats espanyoles. Aquest procés va tenir com a punt de partida la Llei de Reforma Universitària, aprovada a les Corts el 1983. Dues innovacions fonamentals es preveien com a instrument del procés de reforma: la creació de consells socials —òrgans de participació de diverses forces i sectors socials formats per persones de reconegut prestigi personal i professional, nomenades per l'administració, i on hi són representades les organitzacions empresarials, sindicals i professionals—, i l'establiment d'un nou sistema de distribució de competències entre l'estat, les comunitats autònomes i les mateixes universitats.

Les competències en matèria universitària de la Generalitat de Catalunya vénen limitades per les que es reserva el govern central, mitjançant la Constitució i la Llei de Reforma Universitària, i per les corresponents a les universitats en virtut de la seva pròpia autonomia. Les competències de la Generalitat són, fonamentalment, aprovar els estatuts de les universitats catalanes, la coordinació de les seves universitats, fixar les subvencions globals anuals corresponents a cada universitat, decidir la creació de noves

universitats o centres i instituts universitaris, i determinar la composició dels Consells Socials i nomenarne els membres i el president.

El departament d'Ensenyament de la Generalitat, malgrat no tenir transferits els serveis, va intentar mantenir una certa presència, com a òrgan de govern català, en la vida de les universitats. El 1984 es formalitzà la creació del Consell Interuniversitari de Catalunya, que ja funcionava des del 1979, com a òrgan de consulta i assessorament del departament, i s'aprovaren els Estatuts de les tres universitats catalanes, elaborats pels respectius claustres universitaris. Aquell mateix any es produí un altre canvi fonamental de l'estructura de les universitats, que a partir de llavors s'organitzen en grans departaments, amb un funcionament que pretén ser més adient per a la recerca i que hauria de permetre la creació de nous estudis, remodelats d'acord amb la demanda social.

Amb tot, la submissió de tota l'organització docent als cossos de funcionaris de l'estat, i les pretensions de control centralitzat de les reformes dels plans d'estudis, mostren fins a quin punt, en l'essencial, el model universitari segueix esclerotitzat, així com les dificultats per a assolir la renovació i plena autonomia de la institució universitària.

Una de les qüestions més complexes és, probablement, el problema de la demanda d'educació superior, a l'entorn del qual s'articulen totes les actuacions del procés de reforma. Les tres universitats tenen, segons dades del 1987, un total de 43 facultats i escoles tècniques superiors, i 46 escoles universitàries (de cicle curt, tres cursos acadèmics). Durant els anys setanta, sobretot durant el primer quinquenni, la matrícula gairebé es va duplicar. En aquests moments, hi ha més de cent trenta mil alumnes, amb una proporció de 21 estudiants universitaris per cada mil habitants, similar a la dels països europeus que la tenen més alta. Tanmateix, aquesta dada amaga al darrera una altra sèrie de realitats. Hi ha una tendència a la desproporció entre els alumnes que cursen carreres de tres anys (aquests són únicament el 27 % del total), exactament la tendència contrària a la dels altres països europeus, on el percentatge de matriculats en estudis de cicle curt —malgrat que aquest concepte no és unívoc a tots els estats— és força superior. D'altra banda, la demanda encara resulta excessivament condicionada per la proximitat, l'estructura i les característiques de l'oferta (es produeix, per exemple, una tria dels estudis en funció de les especialitats que s'imparteixen en els centres universitaris més propers). I, finalment, hi ha d'altres trets significatius que algun estudi recent ha assenyalat, com el descens de la demanda en l'àrea mèdica (explicable per les dificultats d'accés), o el fet que la matrícula no creixi tant com convindria en les àrees tècniques, en concret l'enginyeria.

En general, s'afirma que la solució d'aquesta situació es troba en una diversificació de l'oferta, és a dir, en la capacitat de la universitat per donar resposta a les noves exigències del mercat de treball. Tanmateix, no sempre hi ha la flexibilitat suficient de les estructures universitàries per a respondre adequadament a aquesta exigència.

Finalment, s'ha fet públic el propòsit de la Generalitat d'elaborar un projecte per crear una quarta universitat a Catalunya, projecte que ha esdevingut polèmic des d'un bon principi, i que assenyalarà decididament quin és el model d'universitat que el govern desitja impulsar. Alhora, caldrà estar atents a la possible aparició d'universitats privades, i al paper que aquestes vulguin jugar dins el mercat universitari.

4. ELS TEMES PENDENTS

Són encara molts els dèficits del nostre sistema educatiu, especialment si el comparem amb el dels altres països de la CEE. Pràcticament a tots ells l'ensenyament és obligatori i comú fins als 16 o 18 anys, mentre que aquí finalitza als 14, i només és obligatori cursar ensenyaments de Formació Professional en el cas que no se segueixin estudis de Batxillerat. L'actual projecte de reforma, orientada al perllongament de l'escolarització obligatòria, no podrà, per si sola, eliminar determinades deficiències, les quals, tot i estar condicionades per l'estructura del sistema educatiu, són fruit d'altres aspectes com el nivell de formació i motivació dels mestres, la manca de suports específics en el cas dels grups de població que viuen en condicions de marginalitat social i econòmica, etc. *(Taula 22.3)*.

De totes les limitacions i insuficiències que es donen avui als centres d'ensenyament, n'assenyalarem tres per la seva extensió i abast: la manca d'instal·lacions i material didàctic, l'obsolescència i desfasament dels ensenyaments professionals, i el fracàs escolar.

L'assignació de recursos que avui reben les escoles públiques d'ensenyament primari, per destinar a material didàctic necessari per acomplir la seva activitat docent, no arriba a les 1.500 pessetes/alumne-any. Una dotació econòmica tan escassa no va acom-

Taula 22.3
EVOLUCIÓ DE LES TAXES D'ESCOLARITZACIÓ
Comparació de les taxes del curs 1979-80 amb les del curs 1986-87

	Matrícula		*Taxa (%)*	
Nivell	*1979-80*	*1986-87*	*1979-80*	*1986-87*
Parvulari	184.687	149.494	88,0	102,8*
EGB	835.161	825.031	103,9*	104,3*
BUP	158.865	193.348	41,0	49,3
FP	96.120	144.125	24,8	36,7
(14-17 anys)	254.985	337.473	65,9	86,0
Universitat	99.720	137.040	167,0[1]	229,0[1]

* Algunes taxes superen el 100 % de la població escolaritzada. Aquesta inexactitud es deu al fet que el grup del nivell acadèmic considerat té un nombre difícil de determinar d'individus que no pertanyen al grup d'edat sobre el qual es calcula la taxa.

1. Les taxes universitàries indiquen els matriculats per cada 10.000 habitants. Per tant, no es calcula sobre el grup d'edat corresponent, com en els altres casos, sinó sobre el total de la població.

Font; Departament d'Ensenyament. Gabinet Tècnic.

Taula 22.4
ELS COSTOS DE L'ENSENYAMENT PÚBLIC
Costos de l'any 1987 de personal, funcionament i equipament dels centres d'ensenyament, per nivell acadèmic

	Pre-escolar i EGB		*BUP*		*FP*	
Despeses	*Per alumne*	*Per unitat*	*Per alumne*	*Per unitat*	*Per alumne*	*Per unitat*
Personal						
— Docent	78.914	2.125.012	124.761	4.602.399	169.132	4.481.154
— No docent	—	—	715	26.373	985	26.103
Funcionament	1.458	39.246	8.780	323.904	19.825	525.252
Equipament	1.375	37.033	2.483	91.589	4.650	123.210
Total	**81.747**	**2.201.292**	**136.739**	**5.044.265**	**194.592**	**5.155.719**

Font: Departament d'ensenyament. Gabinet Tècnic.

panyada de lliuraments periòdics de material (llibres, aparells de laboratori, etc.) perquè les necessitats dels centres que entren en funcionament absorbeixen la totalitat del pressupost disponible per a aquesta finalitat. És impensable que les escoles puguin desenvolupar el nivell de qualitat que se'ls demana des de la societat, però també des de l'administració, amb una dotació econòmica insignificant *(Taula 22.4)*.

La prova que aquest és un aspecte important de la situació escolar actual, la tenim en el conflicte del professorat de l'ensenyament públic no universitari del 1988 (març-juny), que va enfrontar durament els ensenyants de tot l'estat amb l'administració educativa estatal i amb les respectives administracions autonòmiques. Un dels punts de la plataforma reivindicativa del professorat, juntament amb els de l'homologació salarial amb els funcionaris no docents, la responsabilitat civil del professorat i la planificació del sector (mapa escolar), era l'exigència d'una major dotació econòmica per a despeses corrents per als centres. Darrerament, el departament d'Ensenyament ha declarat com a prioritat política de la tercera legislatura un Pla d'Equipament de tots els centres públics que elimini els dèficits actuals.

Una altra deficiència apuntada és el necessari **replantejament dels ensenyaments professionals.** La Formació Professional sofreix una situació de marginalitat respecte dels altres nivells, malgrat les declaracions que sovint es fan a favor d'aquest nivell. Cal distingir, però, entre la FP de primer grau i la FP

de segon grau. Els problemes més greus de la FP1 són els següents: una majoria d'alumnat hi accedeix sense haver superat l'ensenyament primari i, per tant, no pot assolir el nivell de coneixements exigit als ensenyaments de FP1; això fa que s'assisteixi al centre fins a complir l'edat mínima per treballar, que sol ser al llarg del primer curs o principis del segon. La taxa d'abandonament d'aquests estudis és molt elevada: només el 50 % finalitza els estudis de FP1. Aquesta situació influeix negativament en el procés d'aprenentatge del conjunt de l'alumnat, i constitueix un obstacle permanent per a l'activitat docent del professor. Altres deficiències d'aquest nivell són la manca d'instal·lacions i mitjans tècnics, especialment en alguns centres privats, per impartir aquests ensenyaments, i que la majoria de vegades es produeix un gran desfasament entre el nivell tecnològic mínim de la formació professional i la tecnologia que utilitzen les empreses. Es pot afirmar que en aquest moment el nivell educatiu amb majors dèficits és la Formació Professional de primer grau.

La precària situació dels ensenyaments professionals fa que entre els que inicien els estudis de FP2 només un 12 % hagi cursat el Batxillerat. En el cas que els ensenyaments professionals presentessin una oferta educativa d'interès i útil per a la futura pràctica professional, i més especialitats actualitzades que seguissin les innovacions que es produeixen en el món del treball, constituirien una opció clara per a aquells alumnes que no segueixen estudis universitaris o que, havent-los iniciat, els abandonen.

La necessitat d'impulsar l'ensenyament dels nous perfils professionals sorgits de la incorporació de les noves tecnologies productives ha comportat la creació de l'Institut Català de Noves Professions (1986). Aquest organisme té com a missió la prospectiva de les noves demandes professionals que es produiran en els diferents sectors econòmics, la difusió de la informació relacionada amb la innovació professional i l'impuls dels nous ensenyaments. El disseny i la fabricació assistits per ordinador, la investigació de l'alta tecnologia, l'aqüicultura marina i el vídeo són alguns dels camps que l'Institut Català de Noves Professions potencia i divulga.

Cal assenyalar el perill que s'impulsin alguns ensenyaments molt innovadors i tecnològicament avançats, mentre la resta d'ensenyaments oficials continuen desfasats, obsolets i no són competitius en el mercat de treball. L'elevació del nivell professional dels joves de Catalunya només es podrà assolir si es renoven profundament els ensenyaments professionals. Aquest objectiu, necessari i urgentíssim des de l'òptica de la millora i desenvolupament del sistema educatiu, encara és més prioritari si es contempla a la llum del mercat de treball integrat europeu. La competitivitat dels joves catalans podrà equiparar-se a la dels joves d'altres països si el nivell de qualitat de l'ensenyament professional s'homologa a l'existent a Europa. És improbable que a curt termini aquest objectiu pugui acomplir-se, per l'endarreriment generalitzat que es pateix.

El darrer aspecte assenyalat és el del **fracàs escolar.** Aquest és un fenomen terriblement complex que preocupa tots els integrants de la comunitat educativa: mestres, alumnes, pares, i administració. És molt difícil avaluar amb rigor l'existència o no del fracàs escolar, i esbrinar-ne les causes (origen sociocultural dels alumnes, formació i dedicació del professorat, etc.).

En qualsevol cas, l'existència d'un percentatge del 30 % d'alumnes que no aconsegueixen els objectius mínims fixats per a la fi de l'ensenyament primari —tot i que no poden ser considerats analfabets— significa que l'escola no assoleix el seu objectiu des del punt del vista dels requeriments de formació que el món del treball i de la cultura demana. Per això, és prioritari endegar actuacions i programes específics que contribueixin a un millorament dels resultats escolars, i a la disminució del percentatge d'alumnes que no assoleix el nivell de l'ensenyament primari.

23. LA POLÍTICA TERRITORIAL

JOSEPA SALA I CARME TRILLA

1. LES LÍNIES BÀSIQUES DE LA POLÍTICA DE TERRITORI

La política de territori de la Generalitat que s'havia dut a terme des de les primeres assumpcions de competències de manera indirecta a través de diverses actuacions sectorials, va trobar la seva definició global, l'any 1983, amb la promulgació de la Llei de Política Territorial. Els objectius de la llei precisen les grans línies d'actuació, que són: fomentar una distribució equilibrada del creixement, per tal d'assolir nivells de renda adequats a tot el territori; promoure un creixement ordenat de les implantacions sobre el territori, per tal d'afavorir una eficàcia més gran de les activitats econòmiques i una millor qualitat de vida; vetllar per la utilització racional de tots els recursos naturals, amb l'objectiu de protegir i millorar la qualitat de vida i de defensar i restablir el medi; i afavorir el creixement econòmic i lluitar contra l'atur.

Els eixos principals sobre els quals el departament de Política Territorial i Obres Públiques ha articulat la seva política per tal d'assolir aquests objectius han estat, en l'àmbit de l'ordenació territorial, l'estructuració i funcionament de les àrees metropolitanes, enteses en un sentit ampli de radi d'influència dels grans nuclis urbans, i no exclusivament de les capitals. En l'àmbit de les infrastructures, s'ha procurat la constitució o reforçament de les grans xarxes: hidrològica, de carreteres i de comunicacions. I en l'àmbit del sòl, s'ha actuat en la preparació i posada a disposició de la població del sòl necessari per cobrir les necessitats més urgents i prioritàries d'habitatge i d'industrialització.

El denominador comú d'aquest conjunt d'orientacions és la idea, fonamental avui en les formulacions dels països occidentals, de la necessitat d'homogeïtzar el territori, és a dir d'aconseguir que el sistema urbà existent disposi dels lligams i camins de connexió necessaris perquè funcioni l'economia moderna i que tota la població tingui les mateixes oportunitats i no es vegi condicionada per la distància.

Això ha suposat reforçar l'accessibilitat de totes les comarques de Catalunya, i solucionar problemes tan importants com el de l'aigua i la dotació de sòl per a usos industrials i residencials. Tant en l'aspecte de les infrastructures com en el de la preparació de sòl la voluntat última ha estat la de preveure les necessitats futures, intentant reduir al màxim les possibilitats d'aparició d'estrangulaments.

No sempre, però, la idea d'homogeneïtzar el territori constitueix un objectiu prioritari dels governs i, en d'altres casos, la voluntat hi és però no es disposa dels mitjans. En el cas de Catalunya l'objectiu és reforçar una àrea al voltant de Barcelona, molt més ampla del que havia estat la Corporació Metropolitana de Barcelona, de fins a 60 Km. de radi, i oferir més accessibilitat a Girona i Lleida per mitjà de l'eix transversal.

Probablement els punts més febles de la política territorial de la Generalitat durant aquests anys hauran estat: primer, una excessiva prudència en les previsions i, en segon lloc —però molt en relació al primer—, una insuficiència en la disposició de recursos. En efecte, les previsions de necessitats de tot ordre de la població i les previsions de creixement s'han vist desbordades, molt especialment pel que fa a carreteres i a habitatges. En conseqüència, per molt que l'esforç financer d'un departament eminentment

inversor ha estat notable —cal tenir en compte que bona part de les inversions han estat finançades amb deute públic per problemes del sistema de finançament de les comunitats autònomes— s'ha anat quedant coix davant les necessitats plantejades. Amb tot, vegi's que el departament ha passat d'un pressupost de 4.500 milions el 1980 als 40.000 milions de 1987, sense comptar-hi els organismes autònoms ni les empreses públiques.

Pel que fa a les competències, l'Estatut d'Autonomia atorgà a la Generalitat competències en matèria de política territorial, que ja eren distribuïdes en diverses direccions generals i que així es van veure ratificades i reforçades: el patrimoni arquitectònic, l'ordenació del territori i del litoral, l'urbanisme, l'habitatge, les zones de muntanya, obres públiques, carreteres i camins, els transports, els aprofitaments hidràulics, etc. Van rebre el qualificatiu de «competències exclusives», només amb les limitacions que en alguns casos podia suposar l'abast territorial propi, o les específicament assenyalades en la Constitució. Els articles 10 i 11 permetien el futur desenvolupament legislatiu en qüestions com la protecció del medi ambient. Altres competències, però, quedaven circumscrites d'entrada a la simple execució de la legislació de l'estat.

A la pràctica, però, l'àmbit competencial de la Generalitat es troba delimitat per la interrelació d'un quadruple nivell de factors.

En primer lloc, per les competències reconegudes a la Constitució espanyola i a l'Estatut d'Autonomia, les quals podríem qualificar de definicions-marc. En segon lloc, les estipulacions contingudes en els diversos decrets de traspassos de competències, fruit de negociacions més o menys dificultoses, que responen a un esquema gairebé d'inventari de funcions i serveis. També hi ha el sistema de finançament de les comunitats autònomes, basat en una negociació anual fins al 1986, i en un sistema definitiu a partir de 1987, amb la determinació del marge absolut de recursos anual i, per tant, amb incidència en el grau d'ajust entre les despeses possibles i les necessitats a les quals caldria fer front. Finalment, el comportament dels diferents nivells de govern. Molt sovint ha estat possible constatar les dificultats reals d'aplicació d'una organització estatal nova, basada en la distribució de competències entre les diferents autonomies.

Els dos primers nivells esmentats dibuixen l'anomenat «sostre competencial» de la Generalitat, des d'un punt de vista teòric, mentre que el tercer en determina les possibilitats econòmico-financeres i, per tant, la seva viabilitat pràctica. El quart és, però, el que dóna la mesura de les limitacions, entorpiments, colls d'ampolla i disfuncions de les competències autonòmiques, la consideració dels quals és fonamental per a poder mesurar l'abast real de l'acció del govern autònom.

Les competències establertes en l'Estatut, si bé en alguns casos van significar una ratificació de les que ja s'exercien, en molts d'altres només eren una declaració d'intencions, que després calgué omplir de contingut mitjançant les negociacions de traspassos.

2. LA POLÍTICA D'ORDENACIÓ TERRITORIAL I DE MEDI AMBIENT

El primer bloc de competències exclusives sobre ordenació del territori presenta una clara contradicció entre la seva formulació i la seva realitat pràctica. El fet que l'ordenació del territori es consideri, a nivell teòric, com una competència exclusiva autonòmica topa immediatament amb una limitació com és la d'haver de ser desenvolupada mitjançant ordenacions sectorials, la majoria de les quals són de competència estatal.

Per exemple, no es pot actuar autònomament en la modificació de l'estructura del territori quan una bona part de les possibles actuacions en infrastructures es troben a mans de l'estat: en l'àmbit de la xarxa viària, hi ha carreteres pertanyents a la *Red de Interés General del Estado*; en el de les infrastructures portuàries, l'estat té competència sobre el port de Barcelona i el de Tarragona i també, pel que fa a les comunicacions, sobre el segon aeroport de Barcelona. Una altra gran línia d'actuació, la d'incentivació per a una localització industrial estratègica, es veu igualment retallada pel fet que els avantatges que es poden oferir s'han de supeditar a la normativa financera i fiscal estatal.

En definitiva, doncs, si bé indirectament s'està duent a terme una política d'ordenació del territori a través de la previsió de necessitats, de la detecció de dèficits i de la definició de l'entramat infrastructural allà on la normativa ho permet, s'està lluny de poder exercitar aquesta competència d'una manera exclusiva.

Pel que fa a les competències en matèria de medi ambient, tota l'activitat que es duu a terme a Catalunya deriva o bé de normatives estatals, que cal aplicar al nostre territori, o bé s'acull a normatives estatals que permeten desenvolupar iniciatives a nivell

autonòmic. Les col·lisions de competències en aquest terreny no apareixen, per tant, entre l'administració autonòmica i la central, sinó, ben sovint, entre estaments diversos de la pròpia Generalitat, pel fet que les qüestions medioambientals difícilment poden circumscriure's a una activitat concreta i acaben sempre amb una resolució interdepartamental.

Pel que fa a realitzacions concretes en relació a l'ordenació territorial, aquestes s'estructuren entorn de dues grans línies d'actuació: la planificació territorial i els plans comarcals.

Al marge de les actuacions sectorials que han anat conformant una estratègia de territori (planejaments urbanístics, pla de carreteres, transvasaments hidràulics, xarxes de transports, política de sòl, etc.), la direcció general de Política Territorial ha concentrat la seva activitat en l'elaboració del Pla Territorial de Catalunya —seguint l'encàrrec del Parlament de Catalunya fet l'any 1980— i de la Llei de Política Territorial de 1983. El Pla, un cop informat favorablement per tots els departaments implicats, haurà de ser aprovat pel Parlament de Catalunya.

El procés d'elaboració del Pla es va iniciar amb un estudi metodològic previ, basat en l'anàlisi de la realitat d'altres països, i amb l'objectiu d'arribar a definir la xarxa bàsica de ciutats i de detectar les zones homogènies del territori. En la seva redacció final, el Pla ha revestit una forma més cenyida a la realitat, subdividint-se en nou blocs, corresponents a nou àrees administratives o «vegueries». El contingut del Pla és extraordinàriament detallat. Pel que fa a les propostes de reequilibrament del territori, tant els mitjans com les infrastructures assenyalades responen a plantejaments maximalistes que, si bé resulten interessants en llur formulació, poden córrer el risc de ser difícilment realitzables.

Per tal d'evitar que el Pla Territorial fos un document purament normatiu i que resultés excessivament allunyat de la realitat, la Llei Territorial de 1983 preveia que la direcció general de Política Territorial col·laborés en la formulació i redacció de plans sectorials que tinguessin incidència en el territori. En aquesta línia de col·laboració amb d'altres departaments cal assenyalar l'elaboració del pla de carreteres de Catalunya, el pla de ports esportius, el mapa sanitari, la delimitació d'espais naturals, la política de residus industrials, el pla inicial d'equipaments penitenciaris (no dut a la pràctica), el pla d'aigües o el pla d'equipaments esportius, tot just començat.

Lamentablement, l'aplicació que hauria pogut tenir el Pla Territorial a Catalunya com a cos teòric de suport en la definició de l'organització polítco-administrativa del territori, no ha estat aprofitada i aquesta s'ha establert amb una desconnexió total de les pautes establertes en l'ordenació territorial.

L'estudi sobre la realitat sòcio-econòmica de Catalunya, previ a la redacció del Pla Territorial, posà de manifest deficiències en el coneixement detallat de la nostra geografia, palesades igualment a d'altres estudis. Amb la finalitat de dur a terme les tasques tècniques de desenvolupament de la informació cartogràfica de Catalunya es va crear, l'any 1982, l'**Institut Cartogràfic de Catalunya**.

La segona línia d'actuació en el territori han estat el **Plans Comarcals de Muntanya**. Aquests plans tenen com a objectius fonamentals el de canalitzar recursos cap a les àrees desvalgudes de muntanya i el de coordinar les diverses inversions previstes en el si de cada àmbit comarcal. Si bé el grau de coerció dels plans és limitat i, per tant, tot el que aconsegueixen és el resultat d'una conjunció de voluntats i no d'una imposició, es pot dir que han estat i són instruments importants de cara a fer prendre consciència de la problemàtica de les zones de muntanya i, conseqüentment, han reforçat les inversions que els diversos departaments hi tenien previstes. Els plans existents són els de l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, el Berguedà, la Cerdanya, la Garrotxa, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, el Ripollès, el Solsonès i la Vall d'Aran.

Probablement, la insuficiència bàsica de la política comarcal assenyalada prové de la definició mateixa de «comarques desvalgudes», en el sentit que no totes les que s'hi poden incloure són de muntanya ni, en canvi, totes les de muntanya presenten els índexs més greus de desatenció.

La política de **medi ambient** s'estructura en tres eixos: els espais naturals, les activitats extractives i la contaminació atmosfèrica.

La determinació d'**espais naturals** com a paratges dignes de merèixer una atenció especial pel seu interès geològic, de fauna o de vegetació, com són la Zona Volcànica de la Garrotxa, el Massís del Pedraforca, els Aiguamolls de l'Empordà, la Vall del Monestir de Poblet, el Massís de l'Albera o el Delta de l'Ebre, requereix una estreta col·laboració amb el departament d'Agricultura. La planificació dels espais és competència de la direcció general de Política Territorial, mentre que de la gestió posterior sol fer-se'n càrrec ICONA, dependent del departament d'Agricultura.

La regulació de les **activitats extractives** és una tasca de desplegament de la normativa de l'estat. S'aplica en primer lloc a les àrees naturals i, poste-

riorment, s'amplia a tot el territori. En aquest cas la relació de la direcció general de Política Territorial s'estableix amb el departament d'Indústria, ja que és aquest el que atorga llicència d'actuació, normalment amb criteris més permissius que els de Política Territorial. Per tal de resoldre el problema greu de la situació de deterioració del territori arran d'un sondeig o d'una obra per a fer una activitat extractiva, s'ha implantat el sistema de fiances per reparació, que resol bona part dels problemes que es plantejaven.

El control de la **contaminació atmosfèrica** resulta ser el de major dificultat d'aplicació, per la complexitat que suposa la necessitat de concurrència de cinc departaments de la Generalitat i vuit organismes autònoms. Un cop elaborats els «mapes de vulnerabilitat i capacitat», en funció de les emissions contaminants, la tasca que avui es realitza es limita pràcticament a la redacció d'informes, la majoria dels quals no arriba a executar-se per la complexa trama d'instàncies que han de travessar fins a la seva aprovació executiva. La direcció general de Política Territorial actua en aquest terreny en col·laboració amb la Junta de Residus, creada l'any 1983, com a organisme independent i continuador de les tasques normatives i de control que portaven a terme anteriorment els departaments tècnics de la direcció general.

3. L'URBANISME

El traspàs de competències a la Generalitat en matèria d'urbanisme es va produir el mes de juny de 1978, és a dir un any després del restabliment provisional de la Generalitat, i un any i mig abans de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Els trets bàsics d'aquest traspàs van ser la seva gran amplitud i la poca dificultat en la seva negociació.

El caràcter pre-estatutari de les competències significava que se n'assumien l'execució i l'administració, però no la capacitat legislativa. Amb l'aprovació de l'Estatut es va completar el disseny en aquest terreny, en incloure l'urbanisme com a competència exclusiva de la Generalitat.

El traspàs suposava la cessió de la pràctica totalitat de les competències del ministeri espanyol d'Obres Públiques i Urbanisme (MOPU) en l'àmbit del planejament, la gestió i la disciplina urbanístiques. L'estat es reservava la redacció i aprovació del Pla Nacional d'Ordenació (que encara no ha estat redactat); l'aprovació de plans directors territorials de coordinació, que tampoc s'ha exercit respecte de Catalunya perquè la Llei Territorial de 1983 preveu que a Catalunya sigui aprovat pel Parlament català; la possibilitat de suspendre plans per raons d'interès suprarregional o, al contrari, la possibilitat, per raons d'interès suprarregional o estratègico-militar, de formular i autoritzar programes d'actuació urbanística; l'acord de fer obres de competència estatal en contra del parer municipal (supòsit del que només se n'ha fet ús en relació a les primeres negociacions per la instal·lació de la presó de La Roca); i la preceptivitat d'informe del Consell d'Estat per a modificar zones verdes mitjançant plans d'urbanisme. Aquesta darrera facultat, si bé ha estat utilitzada, diverses sentències del Tribunal Suprem la desaconsellen pel fet d'entendre que un dictamen del Consell Consultiu de la Generalitat pot substituir el del Consell d'Estat.

En conjunt, doncs, les competències no traspassades han tingut escassa utilitat pràctica i el propi procès d'arrelament legislatiu autonòmic les ha anat buidant de sentit.

Durant aquests anys, no hi ha hagut les habituals limitacions o les típiques friccions de la Generalitat amb el govern central a l'hora de fer ús de les competències exclusives en matèria d'urbanisme. En efecte, els grans plans estatals, sectorials, mai no han tingut relació directa amb cap aspecte de l'urbanisme. Tan sols tangencialment algun pla o llei sectorial —per exemple, la Llei de Costes, algun traçat de carreteres o de línies de ferrocarril, etc.— ha entrat en contradicció amb algun pla urbanístic municipal, però en aquests casos es tracta més de conflictes de prioritats que no de limitacions de competències.

Les actuacions en urbanisme s'estructuren, fonamentalment, al voltant de tres grans eixos: el planejament urbanístic, la disciplina urbanística i la gestió.

Si atenem al **planejament**, la fita més important assolida a Catalunya durant aquests deu anys d'exercici de competències ha estat el capgirament en la situació urbanística dels municipis. L'any 1978, tan sols un 35 % dels 935 municipis catalans comptava amb alguna figura de planejament general, és a dir que un 65 % dels municipis no disposava de cap instrument de planejament. Segons la darrera explotació estadística, realitzada a finals de 1987, la situació avui és radicalment diferent i un 67,8 % dels municipis, que apleguen el 97,3 % de la població, compten amb alguna figura de planejament general. Aquestes figures s'adapten a la Llei estatal de Reforma de la Llei del Sòl (1980) i han estat possibles gràcies a la promulgació, l'any 1984, de la Llei catalana de Mesures d'Adequació de l'Ordenament Urbanístic.

Aquesta política de millora del nivell de planejament dels municipis catalans ha permès trencar amb la dinàmica pendular que tradicionalment caracteritzava l'urbanisme. En èpoques de crisi es sent la necessitat d'aplicació de mesures estrictes, i en els moments d'expansió els comportaments es relaxen, permetent greus actuacions especulatives i de degradació del territori. Actualment, amb l'elevat nivell d'implantació del planejament, els municipis compten amb plans generals que, sigui quina sigui la conjuntura econòmica, i atenent sempre a un comportament democràtic de la societat, asseguren el respecte a la legalitat i l'equilibri urbanístic.

La **disciplina urbanística** s'aplica tant en els supòsits d'urbanitzacions fora d'ordenació com en els casos d'actuacions no conformes amb el planejament urbanístic. A Catalunya, però, ha estat particularment greu el problema de les urbanitzacions il·legals, que arrenca dels anys 60-70, degut al fort desenvolupament econòmic. L'any 1975 n'hi havia censades 2.000 (CIDOC), 982 de les quals es trobaven situades a les comarques del Vallès Occidental, el Baix Llobregat i el Maresme.

Les possibilitats de fer front a aquesta situació eren reduïdes, vist que es comptava l'any 1978 amb uns consistoris de transició, sobrecarregats pel pes de les reivindicacions dels veïns acumulades durant anys. Les mesures que es van adoptar van anar des de l'assessorament diari als ajuntaments per orientar llur tasca de gestió urbanística fins a la promulgació, l'any 1981, de la Llei de Protecció de la Legalitat Urbanística i, l'any 1982, del Reglament de Protecció de la Legalitat, passant per la signatura, fonamental, del Protocol amb Notaris i Registradors de la Propietat, l'any 1980.

Les normes legals van tipificar responsables, van conferir autoritat als alcaldes i van arbitrar mesures concretes a adoptar (incautació de materials, suspensió d'obres, multes, etc...), i han suposat un fre gairebé radical al fenomen distorsionador del territori que significaven les urbanitzacions fora d'ordenació.

La **gestió urbanística** és el corolari de les dues activitats anteriors: el planejament no tindria cap viabilitat si no comptés amb uns òrgans gestors àgils i adequats a nivell municipal, i la disciplina no es podria implantar si no fos mitjançant uns agents qualificats per a fer-ho.

En parlar dels traspassos de competències es deia que han estat escasses les friccions entre l'estat i la Generalitat en matèria d'urbanisme, arran justament de l'abast molt local que l'urbanisme té. Contràriament, i ultra la política de sòl que la Generalitat duu a terme per ella mateixa a través de l'Institut Català del Sòl, tota l'activitat d'urbanisme suposa una estreta interacció entre el govern autònom i els governs locals i per tant porta implícita una càrrega important de conflictivitat. Durant aquests anys que estem analitzant els punts àlgids de confrontació s'han presentat arran de la promulgació de la Llei de Mesures d'Adequació de l'Ordenament Urbanístic, de 1984, segons la qual, en teoria, els municipis de Catalunya perdien autonomia municipal respecte de la resta de municipis de l'estat, en favor d'una tutela important de la Generalitat sobre l'aprovació dels plans urbanístics. De fet, però, la pràctica ha demostrat que el planejament urbanístic s'ha anat consensuant, i això ha ajudat a la coordinació i a la corresponsabilització de les dues administracions —Generalitat i ajuntaments— en l'ordenament urbà.

Pel què fa a la **disciplina urbanística** hi ha opinions divergents en la valoració dels resultats assolits. Això resulta particularment preocupant si tenim en compte que Catalunya va ser pionera en l'adopció de mesures i en la promulgació de normativa. Probablement la causa d'una certa inoperància estigui en els pocs recursos humans i econòmics assignats a aquest fi.

Un altre punt important de confrontament entre els dos nivells d'administració, local i autonòmica, ha estat el de la política de sòl. No sempre les necessitats de sòl, des de l'òptica del govern autonòmic, han estat sentides amb la mateixa intensitat pels municipis afectats. Val a dir que a Catalunya segueixen existint important dèficits de reserva de sòl, d'acord amb una visió de territori a mig i llarg termini. La Generalitat ha tingut una intervenció directa per a intentar pal·liar aquests dèficits en aquells llocs on les forces del mercat o les inèrcies d'altres temps impedien l'alliberament dels terrenys que volien destinar-se a equipaments o indústries. L'Institut Català del Sòl ha estat l'organisme autònom que ha actuat en aquest camp amb adquisició de sòl per valor de 7.658 milions de pessetes de 1981 a 1987, en un total de 119 actuacions.

4. L'HABITATGE

L'àmbit competencial autonòmic en matèria d'habitatge és de definició ben senzilla si atenem a una lectura parcial de la Constitució i de l'Estatut. De fet, la Constitució en cap dels seus punts no parla de l'habitatge com a matèria exclusiva de l'estat i,

contràriament, l'Estatut assenyala que la Generalitat té competència exclusiva en matèria d'habitatge. Ara bé, dos importants preceptes de la Constitució posen uns límits importants a les competències autonòmiques: l'estat es reserva, de manera exclusiva, l'establiment de les bases i la coordinació de la planificació econòmica, i difícilment Catalunya podrà dissenyar una estratègia econòmica sectorial com la de l'habitatge sense sotmetre's a aquest principi. I l'estat també s'atribueix, de manera exclusiva, la regulació de les condicions bàsiques que «garanteixen la igualtat de tots els espanyols» en l'exercici dels drets constitucionals, un dels quals és el de poder disposar d'un habitatge digne.

En definitiva, doncs, es pot afirmar que la Generalitat de Catalunya té competència exclusiva en matèria d'habitatge i que no està directament circumscrita a cap titularitat estatal idèntica. Això no obstant, les seves accions, tal com assenyalen experts constitucionalistes i sentències del Tribunal Constitucional, es troben fortament condicionades per un conjunt de competències estatals que, de manera indirecta o sectorial, incideixen en aquest camp, com a conseqüència de la significació econòmica de la política d'habitatge i de la rellevància dels aspectes fiscals que l'afecten, i sobre els quals és prevalent la decisió estatal.

El procés de transferència de competències de l'administració central a la Generalitat de Catalunya en matèria d'habitatge es va iniciar l'any 1981, amb el traspàs de serveis en matèria de patrimoni arquitectònic, edificació i habitatge, exclosa la promoció pública. Posteriorment, amb els traspassos de competències sobre l'habitatge rural (any 1983), sobre el control de la qualitat de l'edificació (any 1985) i sobre la promoció pública d'habitatges (iniciat l'any 1982 i completat el 1985) van quedar totalment transferits els serveis que en aquesta matèria tenia l'administració central.

No és un fet fortuït que els traspassos relacionats amb l'administració del patrimoni d'habitatge públic s'hagin produït amb tant de retard. La negociació es va iniciar l'any 1981, però va ser molt llarg el procés de valoració del patrimoni. La postura de la Generalitat era ferma en no voler acceptar un patrimoni seriosament degradat si no anava acompanyat d'unes provisions de fons suficients per fer front a les obres de reparació i manteniment que es preveien imprescindibles. No cal dir que els traspassos tampoc incloïen recursos per a la construcció d'habitatge públic. En la pràctica els fons que s'han rebut de l'estat han estat inclosos en el Fons de Compensació Interterritorial, i han estat absolutament insuficients per fer front a les necessitats d'inversió previstes. Concretament, per assolir els objectius marcats pel Pla Quadriennal d'Habitatge pel que fa a la promoció pública, hauria calgut que s'hagués destinat a aquesta finalitat entre un 50 i un 75 % del F.C.I. total, abandonant d'altres serveis.

En resum, podem afirmar que el fet que les actuacions en matèria d'habitatge s'hagin de subjectar a un pla d'àmbit estatal, rígid i no consensuat, que els fons transferits amb els traspassos de competències hagin estat molt inferiors a les necessitats i, finalment, que la part més important de recursos financers per executar la política d'inversió i per concedir subvencions provingui encara de negociacions amb l'estat, determina d'una manera directa el marge de maniobrabilitat de què disposa l'administració autonòmica, no tan sols per al disseny de la seva política d'habitatge sinó, fins i tot, per al control de l'execució de les polítiques imposades.

Una mostra evident d'aquesta situació de feblesa autonòmica és la que es produeix des de mitjans de 1987. D'una banda el nou pla d'habitatge estatal obliga a la concessió de subvencions quan els recursos per a aquestes no han estat mai transferits, i amb això produeix una retallada dràstica de la política d'ajuts directes. El projecte de Llei de les Hisendes Locals, per la seva banda, suprimeix tots els supòsits de reducció dels tributs locals per a habitatge social i elimina, així, una part fonamental dels incentius per construir-los. I, finalment, les previsions de reducció o eliminació, a través de la Llei de Pressupostos de l'Estat, de la desgravació fiscal en l'Impost sobre la Renda de les Persones Físiques en el cas d'adquisició d'un habitatge, introdueix incertesa o elimina l'estímul indirecte a la inversió en habitatge.

La política d'habitatge a Catalunya ha tingut diversos fronts d'actuació, sempre dins els marges que acabem de descriure. D'una banda, hi ha hagut una política d'**estímul i suport al sector de la construcció privada d'habitatges**. Això ha suposat l'aplicació a Catalunya de les mesures incloses en el Pla Triennal 1981-83 estatal i en el Quadriennal 1984-87, reforçats amb l'establiment d'ajuts per a compradors d'habitatges del parc sobrant dels anys setanta. La construcció d'habitatges de protecció oficial en aquest període ha estat de 92.601, cosa que ha suposat gairebé un 44 % de la construcció total i ha permès de superar els anys més baixos del cicle sense una caiguda total del sector.

En segon lloc, s'ha afavorit la **rehabilitació privada d'habitatges**. L'any 1982 es va promulgar el primer decret autonòmic establint ajuts per a la rehabilitació privada d'habitatges, que va suposar la primera presa de consciència, encara tímida, per part de l'administració, d'una activitat que calia fomentar perquè havia d'arribar a ser fonamental en els anys venidors, ateses les dades estadístiques d'altres països europeus.

Els estudis estadístics publicats sobre aquest tema indiquen que l'any 1987 es van iniciar actuacions de rehabilitació en més de 7.500 habitatges a Catalunya, mentre que l'any 1984 no s'arribava encara als 1.800; les subvencions concedides directament per la Generalitat en aquest període han cobert un total de 5.354 habitatges, amb prop de 1.000 milions de pessetes. Amb tot, el camí que queda per recórrer és llarg fins a arribar a aconseguir que la rehabilitació tingui el pes dins el sector de la construcció que té a d'altres països com França, on oscil·la entre el 40 i el 50 % del total de producció del sector.

També s'ha actuat en la **recuperació de nuclis antics i rehabilitació del patrimoni arquitectònic**. Les inversions realitzades en infraestructura, en espais públics i en promocions públiques d'habitatges en els nuclis antics de pobles i ciutats, han permès la recuperació de bona part d'aquests barris que es trobaven en condicions ínfimes d'habitabilitat. El total de projectes iniciats en el període 81-87 és de prop de 200, amb un volum de 8.000 milions de pessetes.

Les experiències més destacades en aquest camp han estat les de Girona, Barcelona, Montblanc o Lleida, interessants no només per la importància de la ciutat en la qual incideixen, sinó pel què suposen de tractament innovador d'una situació urbana degradada, i per la recuperació del patrimoni d'habitatge antic. En aquesta tasca de govern cal destacar la col·laboració entre la Generalitat i els poders locals, i només es pot parlar d'experiències reeixides en els casos en què aquesta col·laboració s'ha produït.

En quart lloc s'ha fet una política de **creació de sòl urbanitzable i de promoció pública d'habitatges**. L'instrument que s'ha utilitzat durant aquests anys per actuar tant en política de sòl com en la de promoció directa d'habitatge ha estat l'**Institut Català del Sòl**, que va ser constituït l'any 1980 amb la idea central de crear sòl urbanitzable, tant per a usos residencials com industrials.

L'activitat de l'ICS en aquests anys s'ha concentrat en primer lloc en la construcció d'habitatges de promoció pública, actuant ell mateix com a promotor, i en segon lloc, en l'oferta de sòl als promotors privats en àrees on, altrament, no s'hauria construït.

En el període 1983-1987 la inversió directa de l'Institut Català del Sòl en promoció de sòl s'ha traduït en la urbanització de 2.500 Ha. (800 de sòl residencial i 1.700 de sòl industrial). En la construcció d'habitatges la inversió ha estat de 3.000 milions de pessetes (sense incloure el valor del sòl), i ha permès la promoció de 9.000 unitats. És clara, doncs, la missió de l'ICS en el sentit de racionalitzar l'oferta d'habitatges entre municipis, bo i posant a disposició dels interessats, compradors o promotors, sòl urbanitzat, fet que no es produiria pel lliure joc del mercat.

La discussió sobre la necessitat que el sector públic construeixi més o menys habitatges entronca amb la de quin ha de ser el grau d'intervenció de l'administració en aquest terreny. La xifra d'entre 1.500 a 2.000 habitatges de promoció pública construïts a l'any —d'un 5 % a un 7 % de la producció total— pot ser considerada excessivament baixa si tenim en compte les dificultats que bona part de la població té per accedir a un habitatge, ni que sigui de lloguer. Cal tenir present, però, que mai no parlem d'una política autòctona, dissenyada i planejada com un tot i que, concretament en el cas de l'habitatge públic, ha estat molt costosa la negociació anual per a l'obtenció del finançament, fins i tot per a aquests nivells mínims.

Finalment, cal fer esment de la **gestió del patrimoni de promoció pública**. L'última de les competències traspassades es va produir l'any 1985, en assumir la Generalitat la gestió del patrimoni d'habitatges de promoció pública existent.

L'any 1985 va ser creada la societat ADIGSA, amb la missió, justament, de gestionar tant els habitatges de nova planta promoguts per l'ICS com els transferits de l'antic IPPV.

Ha estat important per arribar a aquest punt l'esforç realitzat pels ciutadans, en associacions de veïns, coordinadores, etc., que amb la seva voluntat de negociació i el seu realisme han pressionat l'administració per tal que afrontés els aspectes problemàtics, i han contribuït a la realització dels acords presos.

Encara resta plantejat, però, el greu problema, especialment en els grans polígons, de la concentració de població amb menys capacitat econòmica i amb menor nivell de formació, cosa que es tradueix en un nivell molt alt d'atur dels joves residents i, per tant, en una polarització de la conflictivitat social.

5. LES CARRETERES

Segons l'Estatut, Catalunya té competència exclusiva en matèria de carreteres i camins, l'itinerari dels quals passi, íntegrament, pel seu territori. Aquesta delimitació de competències exigia un definició clara dels límits del territori per tal de poder decidir si una carretera era o no competència de la Generalitat. D'altra banda, exigia molta precisió en l'abast de les atribucions de l'estat en les obres públiques d'interès general.

El decret de traspàs va determinar que es transferissin a la Generalitat totes les carreteres compreses dins el territori català, sobre les quals el govern autònom podia actuar regulant-ne el règim jurídic i, fins i tot, modificant-ne els traçats. La manca d'una definició clara dels límits territorials a l'hora dels traspassos va comportar que fossin transferides algunes carreteres malgrat la seva continuïtat fora de Catalunya, amb la qual cosa la Generalitat es va trobar amb un balanç molt alt de competències en matèria de carreteres: el 80 % de la xarxa del territori, que suposa el 55 % del trànsit total.

L'activitat de la Generalitat en carreteres s'ha vist fortament condicionada pel volum, insuficient, de recursos financers. Malgrat això, i forçant uns pressupostos d'inversió creixents (2.900 milions l'any 1981; 5.800 milions l'any 1982; 7.800 milions l'any 1984; 12.200 milions, l'any 1985), s'ha dut a terme un pla de reforçament de ferms que estaven en estat d'abandonament, s'han iniciat obres de creació de nous trams i d'acondicionament de carreteres existents, sempre al marge de les carreteres radials que són competència del MOPU. Totes les actuacions responen a una voluntat de facilitar la penetració cap a la Catalunya interior i les valls pirenenques, no només des de Barcelona sinó des de diversos punts de la franja costanera (delta de l'Ebre, Tarragona, Blanes, Palamós, etc.).

Al marge de les actuacions concretes, una de les tasques bàsiques de la direcció general de Carreteres ha estat l'elaboració del Pla de Carreteres de Catalunya, aprovat el mes d'octubre de 1985, que defineix, en base a un estudi de mobilitats i accesibilitats, la xarxa bàsica de carreteres, amb un horitzó de l'any 2000. La xarxa queda classificada en categories en funció de la velocitat de traçat i d'intensitat d'ús prevista.

El Pla comprèn totes les carreteres i camins de Catalunya, independentment que la titularitat sigui autonòmica o estatal, entenent que des d'un punt de vista planificador cal prendre en consideració totes les variables existents. La xarxa bàsica primària proposada pel Pla aplega les carreteres que hom preveu que l'any 2001 superin els 3.000 vehicles d'intensitat mitjana diària (IMD). La longitud total proposada és de 4.185 Km., 932 dels quals són d'autopista. El pressupost global de la xarxa bàsica proposada és de 323.000 milions de pessetes constants de 1982. El Pla només desenvolupa la xarxa bàsica (primària i secundària), però marca les característiques exigibles per a les xarxes comarcal (de 4.000 kms.) i local (6.000 kms.). Pel que fa al Pla de Camins de Catalunya, la seva configuració es va fent gradualment per comarques o conjunts de comarques, com per exemple les del Pirineu o del Prepirineu.

La xarxa de necessitats obtinguda per mitjà dels treballs d'elaboració del Pla és, com es veu, exhaustiva i fa pensar que el probable punt feble del Pla sigui la manca de programació de les actuacions, sobretot quan aquestes són tan nombroses i tan diverses. L'establiment d'un ordre de prioritats i d'uns programes de treball haurà de ser, sens dubte, la continuació lògica de l'aprovació del Pla.

La direcció general de Carreteres és, de lluny, la que canalitza el volum més elevat d'inversions de tot el departament, oscil·lant, segons els anys, entre el 50 % i el 60 % dels pressupostos d'inversions totals. Naturalment, el tipus d'obra que aquesta direcció general duu a terme és molt costós i, a més, sovint s'ha vist incrementat per l'irrupció de fenòmens extraordinaris, com les inundacions, que exigeixen aportacions addicionals importantíssimes. Aquestes elevades exigències de finançament fan que, constantment, els recursos siguin insuficients, i més quan es comparen amb els que l'estat canalitza cap a les carreteres que són de la seva competència, tant en inversió directa com en efectius personals: el 25 % de les carreteres —les de titularitat estatal— reben més del 75 % de les inversions.

6. AIGÜES, PORTS I COSTES, I TRANSPORTS

a) *Les obres hidràuliques*

Totes les anàlisis fetes de les competències traspassades en matèria d'aigües coincideixen a considerar l'apartat 16 de l'article 9 de l'Estatut com absolutament reduccionista, en no prendre en consideració

la terminologia utilitzada per l'estat sobre «recursos», i fer referència només als «aprofitaments hidràulics». Tot això ha suposat que en matèria d'aigües la legislació reguladora i la planificació dels recursos siguin matèria reservada a l'estat, deixant només com a competència exclusiva de la Generalitat la dels aprofitaments hidràulics, canals i regadius, sempre que discorrin per dins de Catalunya. Aquest factor geogràfic ha vingut a reduir encara més les competències, atès que, en general, les conques hidrogràfiques depassen els límits del territori català.

La direcció general d'Obres Hidràuliques ha estat treballant fins l'any 1986 sense comptar amb traspassos específics, ni de funcions ni de recursos. La dificultat mateixa d'aclarir els límits geogràfics de les competències ha estat un entrebanc per a la negociació dels traspassos. El decret de traspassos de gener de 1986, a més de ratificar principis d'actuació ja establerts per l'Estatut, traspassava a la Generalitat la totalitat de les funcions i serveis de l'estat dins el territori de la Confederació Hidrogràfica del Pirineu Oriental, així com la part de les que corresponien a la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre, situades en el territori de Catalunya.

Els tres grans fronts d'actuació de la Generalitat en matèria d'**abastament d'aigües** s'entenia que havien de ser: la cessió d'aigües del canal esquerre de l'Ebre per donar solució al problema de l'aigua en el camp i molts nuclis urbans de Tarragona, la regulació del Segre, i el proveïment d'aigua a Barcelona i el seu entorn.

En aquest sentit, es va elaborar el «Marc per al Pla d'Aigües», aprovat pel Parlament de Catalunya l'any 1981. La fita més important d'aquesta política ha estat la constitució, el juliol de 1985, del «Consorci Concessionari per a l'Abastament dels Municipis i Indústries de Tarragona». Amb tot, no és fins a l'any 1982 que es pot parlar d'una articulació adequada per fer front als problemes hidràulics de Catalunya, que és quan es crea la direcció general d'Obres Hidràuliques i la Junta de Sanejament (organisme autònom administratiu).

Pel que fa als **regadius**, l'actuació de la direcció general d'Obres Hidràuliques és complementària de la que realitzen el departament d'Agricultura, les confederacions hidrogràfiques i les comunitats de regants. Els ajuts bàsics han estat els concedits a les obres de les Comunitats de Regants del Canal de Les Garrigues o del Canal de l'Urgell.

b) *Els ports i les costes*

L'Estatut d'Autonomia atribueix a la Generalitat la competència exclusiva en matèria de **ports**, amb l'excepció d'aquells d'interès general que resten sota l'exclusivitat de l'estat (Barcelona i Tarragona), i sobre els quals la Generalitat adquireix la competència d'execució de la legislació de l'estat. D'altra banda, atribueix també competència exclusiva a la Generalitat en matèria d'**ordenació del litoral**, amb la limitació que suposa considerar l'activitat de control dels abocaments industrials i contaminants a les aigües territorials de l'estat corresponents al litoral català, com a competència només d'execució de la legislació de l'estat.

Per tal d'aclarir l'abast d'aquest panorama de competències tan barrejat, ha calgut que els decrets de traspassos concretessin bé les funcions, els recursos i els límits d'actuació de la Generalitat, i, tot i amb això, es fa difícil dissenyar plans o programes per a una realitat tan complexa.

Particularment greu resulta, a nivell competencial, l'aprovació de la Llei de Costes estatal, que no només vulnera les competències exclusives de la Generalitat apuntades ara pel que fa a l'ordenació del litoral, sinó que incideix sobre molts aspectes sectorials que tenen relació amb el límit costaner (plans municipals d'urbanisme, abocaments residuals, xarxa hidrogràfica, etc.), que estan en funcionament i sobre els quals la competència de la Generalitat és exclusiva.

Les línies bàsiques d'actuació de la Generalitat en el **sector portuari** són els ports comercials i pesquers, llevat dels de Barcelona i Tarragona, i els ports esportius. La direcció general corresponent actua coordinadament amb la Comissió de Ports de Catalunya, creada l'any 1981, amb la finalitat de gestionar els serveis i funcions dels ports transferits a la Generalitat i no subjectes a concessió.

El principal objectiu d'actuació és la planificació del Front Portuari Català, amb la potenciació dels quatre ports comercialment més importants (Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Vilanova i la Geltrú i els Alfacs), sense oblidar els interessos pesquers i nàutics.

La potenciació dels **ports comercials**, en la mesura en què competeixen amb els dos grans —que es troben en el vuitè i desè llocs europeus pel volum de tonatge— ha de fer-se amb molta prudència, sense pretensions irreals, i combinant l'ús comercial de les infrastructures existents o de les que es creïn amb altres finalitats com són les pesqueres i d'esbarjo.

Pel que fa al **sector pesquer**, les actuacions s'adre-

cen a aconseguir que se superi el sostre actual de captures, de 3.000 Tn/any, per acostar-se al nivell dels estàndards europeus.

Dins el **sector d'esbarjo** el parc d'embarcacions era, l'any 1981, de 23.000, i la previsió per a l'any 1992 és d'arribar a les 50.000. Atès que els ports de la Generalitat concentren el 96,7 % de l'oferta d'amarradors, és important mantenir el control sobre l'augment de l'oferta.

La promoció de ports esportius és una activitat en la qual la iniciativa privada hi té un paper important (2.200 milions de pessetes d'inversió entre 1982 i 1986). La Generalitat ha elaborat el Pla de Ports Esportius amb la idea d'introducir elements de racionalitat i control en aquesta activitat, que té repercussions greus en l'entorn. El Pla assenyala quatre nivells de protecció, en funció del grau de permissivitat que es pot tenir en una àrea determinada. Segons el Pla, en el 38 % del litoral no és permesa cap obra marítima, en el 14 % s'exigeix un estudi previ de repercussions, en el 19 % s'intenta preservar al màxim les platges, condicionant l'ubicació del port, i en el 29 % del litoral no es considera problemàtica la instal·lació d'un port.

Des del punt de vista de l'**ordenació del litoral**, la missió bàsica de les autoritats autonòmiques i locals és la de defensa i regeneració de la costa. L'instrument utilitzat són els Plans d'Ordenació corresponents a trams de costa homogenis. A finals de l'any 1982, dels 66 municipis amb front marítim només 9 tenien Pla d'Ordenació, i a finals de 1986, ja s'havia arribat a cobrir 48 municipis.

Naturalment, en aquest àmbit resulta imprescindible la col·laboració estreta amb els ajuntaments, ja que són ells els qui gestionen el domini públic de les platges i en defineixen els diversos usos.

c) *Els transports*

Aquesta és una de les àrees que, en virtut de les diverses inclusions que té en l'Estatut, s'ha configurat com un entreteixit de competències estatals i autonòmiques difícil de coordinar i planificar. En efecte, l'Estatut confirma com a competències exclusives de la Generalitat els ferrocarrils, els transports terrestres, marítims, fluvials o per cable, els aeroports i heliports, però, en canvi, la Constitució reserva, com a competència exclusiva de l'estat, el control de l'espai aeri i el trànsit i transport aeri, i també parla dels transports que circulin en els territoris de més d'una comunitat.

D'altra banda l'Estatut s'autolimita quan assenyala com a competència d'execució de la legislació de l'estat —i, per tant, no exclusiva—l'ordenació del transport de viatgers i mercaderies que tinguin origen i destinació dins el territori de Catalunya, encara que circulin sobre estructures de titularitat estatal. Aquesta diversa conceptuació de les competències, i el fet que els traspassos en matèria de transports van ser signats el 1978 (és a dir que van ser pre-estatutaris), no ajuda a la tasca de la delimitació competencial.

La direcció general de Transports, doncs, va iniciar les seves activitats arran dels primers traspassos de competències, l'any 1978. A més de la pròpia direcció general, el mateix any 1978, va ser creada la Comissió de Transports de Catalunya, com a òrgan consultiu de la Generalitat en matèria de transports, i en el qual troben representació totes les institucions i associacions connexes amb el tema.

Les línies d'actuació, en aquest cas, han estat el programa de millora de les **estacions de mercaderies**, aprovat l'any 1982; l'**acord Renfe-Generalitat**, signat l'any 1979 com una via per contrarestar les escasses competències autonòmiques, ja que tota la xarxa de RENFE, que és la més important de Catalunya, és de responsabilitat estatal; i les activitats de manteniment i millora de les línies dels **Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya**, segons un Pla decennal aprovat l'any 1980. A més, des de l'any 1979, la Generalitat té cura de les inversions d'infrastructura i de superestructura del metro de Barcelona, mentre que l'empresa privada municipal «Ferrocarril Metropolità de Barcelona, S.A.», s'encarrega de l'explotació del servei i de l'adquisició de material. El Pla 1985-1992 està valorat en 36.000 milions de pessetes, 15.000 dels quals es preveuen per a les obres d'ampliació de xarxa, i la resta per a la millora de les estacions, la informatització de la gestió i la implantació de sistemes automàtics.

Pel que fa al **transport de viatgers per carretera**, l'actuació en aquest camp es basa en la construcció de noves estacions d'autobusos, realitzada a càrrec de la Generalitat sobre sòl municipal i amb una gestió, després de la construcció, a càrrec dels ajuntaments.

Finalment, i en una faceta relativament nova de la política de transport, s'ha actuat en la **infraestructura d'heliports**, que ve a omplir un dels aspectes que per motiu de prioritats no han estat encara abordats per la Generalitat, com són la política de transport aeri o la de transport marítim.

FONTS I DOCUMENTACIÓ

III. POLÍTICA

Ajuntament de Barcelona
Enquesta de Salut de Barcelona
Ajuntament de Barcelona, 1985

Autors diversos
«Balanç de l'autonomia», a *Quaderns d'alliberament, núm. 10*
La Magrana, Barcelona, 1985

Autors diversos
El finançament autonòmic. Contribucions a un debat
Edicions 62, Barcelona, 1985

Autors diversos
L'OTAN
Rosa Sensat, Barcelona, 1982

Benet, Josep
Desfeta i redreçament de Catalunya i altres parlaments escrits
Crítica, Grijalbo, Barcelona, 1978

Boix, Mercé
La Lode. Anàlisi i comentaris des de Catalunya d'una llei controvertida
Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1985

Bru de Sala, Xavier
Espriu, Duran Farell, Rigol, Benet i el futur de Catalunya
La Llar del Llibre, Barcelona, 1983

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Resulats de les eleccions municipals del 8 de maig de 1983 a Catalunya
Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, Barcelona, 1985

Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
Resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya del 29 d'abril del 1984
Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, Barcelona, 1985

Departament d'Economia i finances
Llibre blanc del govern de la Generalitat de Catalunya sobre el finançament autonómic
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985

Departament d'Ensenyament
Els costos de l'Educació Especial a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985

Departament d'Ensenyament
La demanda universitària a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Departament d'Ensenyament
L'Educació General Bàsica a Catalunya: escolarització i despesa pública
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1980

Departament d'Ensenyament
Estadística de l'Ensenyament. Curs 1985-86
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Departament de Governació
La funció pública a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Departament de Governació
La comarca com a ens territorial
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Departament de Justícia
Primeres jornades sobre l'Administració de Justícia a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983

Departament de Política Territorial i Obres Públiques
Estadístiques de la construcció d'habitatges a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985

Departament de Política Territorial i Obres Públiques
Pla de carreteres de Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Departament de Presidència
Acció de govern de Catalunya (11 volums, de 1980 a 1986)
Generalitat de Catalunya, Barcelona

Departament de Presidència
Els Departaments de govern de la Generalitat de Catalunya. Funcions. Competències. Estructura política i administrativa
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1979

Departament de Sanitat i Seguretat Social
La sanitat i els serveis socials a Catalunya 1980-1988
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Departament de Sanitat i Seguretat Social
La despesa sanitària a Catalunya, 1981: estimació i anàlisi descriptiva
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Informe: El tabaquisme a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Planificació Sanitària Pública a Catalunya (4 volums)
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Planificació Sanitària comarcal: Programa ALTEBRAT
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Tabac i salut, avui
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Departament de Sanitat i Seguretat Social
L'assistència psiquiàtrica i la salut mental a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Informació estadística de l'assistència sanitària extrahospitalària a Catalunya, 1981
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Butlletí Epidemiològic de Catalunya (periòdic des de 1980)
Generalitat de Catalunya, Barcelona

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Anàlisi de la mortalitat a Catalunya (1983-1986)
Generalitat de Catalunya, Barcelona

Departament de Sanitat i Seguretat Social
Enquesta sobre morbiditat del programa ALTEBRAT
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Equip de Sociologia Electoral
Resultats a Catalunya de les eleccions del 15 de juny de 1977 al Congrés de Diputats
Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, Barcelona, 1978

Equip de Sociologia Electoral
Resultats a Catalunya de les eleccions de l'1 de març del 1979 (4 volums)
Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, Barcelona, 1981

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
Atlas electoral de Catalunya 1976-1980
Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1981

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«Les eleccions del 1977 a Catalunya» a *Estudis electorals-2*
Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1981

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«Las elecciones parlamentarias catalanas del 20 de marzo de 1980», a *Revista de Estudios Políticos, núm. 14*
Madrid, 1980

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«L'estructura polítco-electoral de Catalunya 1977-1984», a *Estudis electorals, núm. 8*
Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1986

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«Las elecciones al Parlamento de Cataluña del 29 de abril de 1984», a *Revista de estudios Políticos, núm. 40*
Madrid, 1984

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«El referéndum del 12 de marzo de 1986 sobre la permanencia de España en la OTAN y sus consecuencias para el sistema político», a *Revista de estudios políticos, núm. 52*
Madrid, 1986

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«Análisis de las elecciones generales del 22 de junio de 1986 en Cataluña», a *El País* (29-6-1986)

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«Análisis de las elecciones municipales de 1987 en Cataluña», a *El País* (14-6-1987)

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
«Análisis de los resultados de las elecciones autonómicas de 1988 en Cataluña», a *El País* (5-6-1988)

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
Atlas electoral de Catalunya 1982-1988
Fundació Jaume Bofill, Barcelona (en prensa)

Equip de Sociologia Electoral (UAB)
Resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya el 20 de març de 1980
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982

Equip de Sociologia Electoral (UAB) i Institut Central d'Estadística i Documentació
Resultats de les eleccions legislatives a Catalunya: Congrés de Diputats 28 d'octubre de 1982
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Fernández Calvet, Jaume
Terra Lliure 1979-1985
El Llamp, Barcelona, 1986

Gifreu, Josep
Refent el país: un any de parlamentarisme a Catalunya
Abadia de Montserrat, Barcelona, 1978

Gol, Jordi, *et al.*
La sanitat als Països Catalans
Edicions 62, Barcelona, 1978

ICESB
Estat de l'Administració de la Justícia a Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Institut d'Estudis de la Salut
Els objectius de la salut per a tothom
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Institut de Psicologia i Sociologia Jurídica
Estat de l'Administració a Catalunya. 1984
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Instituto Nacional de Estadística
Encuesta sobre discapacidades, deficiencias y minusvalías
Madrid, 1987

Instituto Nacional de Estadística
Estadística de establecimientos sanitarios con régimen de internado (1978 a 1984)
Madrid, 1983 a 1988

Instituto Nacional de Estadística
Encuesta de morbilidad hospitalaria (de 1978 a 1986)
Madrid, 1982 a 1988

Lorés, Jaume
Catalunya, política i socialisme
Edicions 62, Barcelona, 1984

Lorés, Jaume
El 1984 de Catalunya. Una crònica apassionada
Edicions 62, Barcelona, 1985

Lorés, Jaume
La Transició a Catalunya (1977-1984): el pujolisme i els altres
Empúries, Barcelona, 1985

Lorés, Jaume
Reptes de Catalunya (1985)
La Llar del Llibre, Barcelona, 1986

Marcet, Joan
Convergència Democràtica de Catalunya: el partit i el moviment polític
Edicions 62, Barcelona, 1984

Ministerio de Sanidad y Consumo
Boletín de indicadores sanitarios
Madrid

OCDE
«La Santé en chiffres, 1960-1983», a *Études de Politique Social, núm. 2*
París, 1985

Parlament de Catalunya
Parlament de Catalunya. Legislatura 1980-1984
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Pitarch, Ismael
Partits i parlamentaris a la Catalunya d'avui
Edicions 62, Barcelona, 1980

Sobrequés, Jaume, Vicens, Francesc i Pitarch, Ismael
El Parlament de Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona 1981 (2a. edició 1987)

Sobrequés, Jaume
Autonomia i democràcia a Catalunya. Crònica política de la transició
Columna, Barcelona, 1986

Vernet, Jaume
Concepte i objecte de les lleis d'harmonització
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Viladot, Albert
Catalunya: història d'un maniqueisme
Pòrtic, Barcelona, 1988

Viver, Carles
Constitución. Conocimiento del ordenamiento constitucional
Vicens Vives, Barcelona, 1982

CULTURA

Coordinació: Salvador Cardús
Documentació: Josep Verdaguer

24. LA LLENGUA

SALVADOR CARDÚS

1. SITUACIÓ I PERSPECTIVES DEL CATALÀ L'ANY 1978

La recuperació lingüística i cultural que suposà la Renaixença, moviment romàntic l'inici del qual és simbolitzat amb la publicació (1833) de l'***Oda a la Pàtria*** de Bonaventura C. Aribau, tingué la seva fita més important en l'assoliment de l'oficialitat del català, al Principat, entre 1931 i 1939.

Posteriorment, i durant els anys de la dictadura de Franco, la llengua catalana visqué en una situació d'anormalitat tant pel que fa a l'ús escrit, absent dels mitjans de comunicació, a l'administració, al món comercial o a l'ensenyament, com també en relació a la parla, a causa de les grans arribades de població immigrada, la llengua dels quals tenia el suport dels usos oficials i formals.

Així doncs, a la fi del franquisme, la població catalana es trobava immersa en una situació de diglòssia: l'idioma «foraster» s'usava en els àmbits formals, mentre que el català es limitava a usos no formals com els àmbits familiar, d'amics i col·loquials, i encara no per a tot el conjunt de la població.

Cal definir la situació a l'inici del període que considerem (1978) com de conflicte lingüístic, en el qual les dues llengües pugnen per mantenir-se o imposar-se definitivament.

D'altra banda, el grau de consciència sobre la unitat de la llengua als diferents territoris era —i és— diversa, fet que encara afebleix més la situació del català.

Com que la inexistència d'un centre de poder pròpiament català feia impossible una política lingüística que planifiqués la recuperació de la llengua, al llarg dels anys de la dictadura només foren possibles els camins de la reivindicació popular, canalitzada a través d'institucions com l'**Òmnium Cultural** (1961), l'**Obra Cultural Balear** (1962), l'**Acció Cultural al País Valencià** (1978), el **Grup Rosselonés d'Estudis Catalans** a la Catalunya del nord (1960), i, en el món de l'ensenyament, a través de les escoles d'estiu **Rosa Sensat** (1966).

D'acord amb les conclusions de l'àmbit del **Congrés de Cultura Catalana** (1977) dedicat a la llengua, a l'inici de l'any 1978 la situació es caracteritzava pels trets següents:

a) La persistència de la diglòssia, la importància de la qual era relativament difícil de determinar, tant per manca d'estudis científics suficients com d'una política lingüística que pogués fer aparèixer actituds de resistència a un procés de normalització del català. I això sense parlar de les diverses realitats lingüístiques als altres territoris de parla catalana, on el problema era encara molt més greu que no pas al Principat.

b) La manca d'institucions polítiques pròpies que fessin possible cap mena de planificació lingüística.

c) Les dificultats en els usos públics de la llengua, especialment absent de l'administració pública (cal recordar que la possibilitat d'inscriure en català els noms propis de persona al Registre Civil és una petita victòria no aconseguida fins l'any 1977).

A l'ensenyament, tot just s'introduïa la possibilitat de les classes de català (només al Prin-

cipat, i gràcies a l'acció decidida d'un equip de més de 400 professors de català que Òmnium cultural s'havia ocupat de formar); però restava per fer la renovació pedagògica dels continguts i de la metodologia, la preparació de llibres de text i d'altres materials didàctics, pensats en català i per a una escola catalana, procés que només havien encetat, discretament i per iniciativa pròpia, algunes escoles privades, les associacions de mestres i les escoles d'estiu.

Pel que fa als mitjans de comunicació, i a excepció de l'edició de llibres i de la premsa comarcal, el català es gairebé absent en els mitjans de masses. Les emissions en català a **TVE** s'havien iniciat amb un programa mensual de teatre en català, en hores de mínima audiència, l'any 1964. El 1967 començà l'espai informatiu-literari ***Mare Nostrum***, i els anys 1973 i 1974 s'incorporen nous espais. Amb tot, el 1977 el total de producció en català era de dotze hores i mitja setmanals i el total de programació, incloses les repeticions, de vint hores, sempre a la franja horària de menor audiència. Quant a la ràdio, només existia una emissora, en FM, que emetia divuit hores en català des del 13 de desembre de 1976: **Ràdio 4**. Fora d'això, tan sols algunes emissores comarcals o locals emetien alguns programes en català, i d'altres de més difusió eren bilingües.

d) La immigració, realitat que afectava molt directament tot el procés de normalització, tant per la magnitud de la població de parla espanyola, com per la seva concentració en zones on el contacte amb la cultura i la llengua catalanes era del tot inexistent. I encara cal tenir present la instrumentalització política d'aquest fet, que afavoria que paradoxalment la llengua d'origen de l'immigrat fos l'oficial i de prestigi al territori de destinació, convertint en innecessari i gairebé absurd l'aprenentatge del català.

e) La inexistència d'un català estàndard, pel fet de les condicions històriques i sociopolítiques esmentades. Hi havia una llengua normativitzada, que en permetia un cultiu sobretot literari, però la manca d'ús públic, especialment als mitjans de comunicació de masses, feia que el camp de l'estàndard fos ocupat per l'espanyol (o el francès a la Catalunya del nord).

2. EL DEBAT POLÍTIC SOBRE LA LLENGUA

La reflexió feta a l'entorn de la problemàtica de la llengua al llarg d'aquests darrers anys ha revestit bàsicament el caràcter d'un debat polític.

La dimensió política d'aquesta discussió li és consubstancial, tant si es fa l'avaluació de la situació actual de la llengua, com si es discuteixen les estratègies que cal seguir en la política de normalització, i sobretot a l'hora de pensar el projecte de futur que en relació a la llengua es vulgui definir.

És per això que la polèmica que el 1977 s'encetà entre l'**oficialitat** o la **cooficialitat** del català era ja tot un símptoma de l'absència, de bon principi, d'una posició política prou definida, que hauria estalviat moltes discussions posteriors

Després del Congrés de Cultura Catalana (1977), el primer document que traspassà els medis especialitzats i que adquirí una clara dimensió política fou l'anomenat «Manifest del Marges», un article publicat en el número 15, de 1979, de la revista ***Els Marges***, titulat ***Una nació sense estat, un poble sense llengua***, i signat per Joan A. Argenté, Jordi Castellanos, Manuel Jorba, Joaquim Molas, Josep Murgades, Josep M. Nadal i Enric Sullà.

Fonamentalment, el **Manifest d'Els Marges** constituïa una avaluació summament pessimista de la situació de la llengua catalana al Principat. L'article afirmava que era «*justament després dels primers assaigs liberalitzadors empresos per tal de superar la dictadura*» quan hom constatava «*alarmat que la llengua i la cultura catalanes es troben més que mai amenaçades de mort (...)*». El franquisme que havia liquidat les institucions pròpies de Catalunya, la modificació de l'estructura demogràfica a causa de la immigració, i la uniformització del sistema de vida i de la cultura en general en el món capitalista, haurien fet —segons els seus autors— que a Catalunya es passés en poc més de vint anys d'una situació de «*monolingüisme diglòssic*» a una altra de «*bilingüisme diglòssic*», que tendiria a convertir-se progressivament en un «*bilingüisme substitutiu*». Per primera vegada l'espanyol era la llengua de comunicació verbal més estesa a Catalunya.

L'article era una anàlisi de la llengua, però també una crítica a les posicions polítiques tant del govern central espanyol com de les forces polítiques del Principat, acusades de negligir i entrebancar amb concessions absurdes la inqüestionable i urgent necessitat

de normalitzar l'ús de la llengua catalana per tal de restituir-li, *de facto*, la seva condició de llengua nacional de Catalunya.

El document denunciava alhora el procés creixent de «*tabuïtzació*» del terme **català**, revelador d'una profunda crisi d'identitat: de l'expressió «*ingènua i volenterosa*» —segons els autors— de «*els altres catalans*», passant per l'eslògan «*és català qui viu i treballa a Catalunya*», s'havia arribat al «*ciutadans de Catalunya*», de tal manera que progressivament el **català** deixava d'existir com a terme identificador de la comunitat.

Així doncs, una avaluació crítica de la situació de la llengua implicava alhora la crítica envers els primers passos fets amb tanta prudència pels polítics; una prudència que hom justificava pel temor a l'aparició d'una conflictivitat lingüística explícita al carrer.

Aquesta conflictivitat aparegué, efectivament, en un camp concret: el del món de l'ensenyament i del funcionariat, que era precisament on s'havien fet els primers passos. Amb l'anomenat «*Decret del català*», de començament d'estiu de 1978, que incorporava amb caràcter obligatori tres hores d'ensenyament de la llengua catalana a Pre-escolar, EGB, BUP i FP de primer grau, i probablement per una certa susceptibilitat dels funcionaris quant a les condicions que es demanaven per als traspassos en les últimes normatives, es produí el primer i gairebé únic conflicte important que en aquests deu anys hi ha hagut.

Un grup de professors de diversos nivells de l'ensenyament i de funcionaris, que s'autodenominà com dels «2.300 intel·lectuals», signava un «*Manifiesto*» titulat ***Por la igualdad de derechos lingüísticos en España.*** Aquest «*Manifiesto*» es publicà al suplement literari del *Diario 16* de Madrid, el 12 de març de 1981, malgrat que portava data del 25 de gener. Entre les dues dates, s'havia produït l'intent de cop d'estat del 23 de febrer.

En el «*Manifiesto*» s'acusava el govern de la Generalitat de voler fer del català l'única llengua oficial de Catalunya, de manera que el català s'hauria convertit que en una «arma discriminatòria». El «*Manifiesto*» pretenia defensar i «restaurar un ambient de llibertat, tolerància i respecte», contrarestant —deia— «l'actual tendència a la intransigència i l'enfrontament entre comunitats». L'èmfasi es posava, sobretot, en la qüestió de la llengua a les escoles (al·legant discriminacions als fills d'immigrants) i en els decrets de traspàs de funcionaris.

La resposta al «*Manifiesto*» fou immediata, amb la celebració al Paranimf de la Universitat de Barcelona d'un acte multitudinari presidit pel rector, Antoni M. Badia i Margarit, al qual assistiren molts representants de les arts i la cultura. L'acte es va celebrar el 18 de març de 1981, i s'hi aprovà una **Declaració en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalana.** Fou també a partir d'aquest acte que es constituí la **Crida a la Solidaritat**. El mateix any 1981 es crearen els **Grups de Defensa de la Llengua**, d'incidència a tots els Països Catalans. El moviment cívic i popular que originà el «*Manifiesto*» va culminar la nit de Sant Joan de 1981 amb l'acte celebrat al Camp Nou, que aplegà 80.000 persones sota el lema unitari de «*som una nació*».

Fora d'alguns petits incidents, sovint lligats a períodes electorals, i per tant magnificats amb interessos partidistes, no es pot dir que s'hagin repetit episodis d'aquest abast. Amb tot, **La Crida** ha mantingut el seu vigor reivindicatiu, amb accions directes com la de la catalanització dels rètols de l'estació de la Renfe a Sants, el 20 d'abril de 1985, amb el resultat de 14 detinguts. Els recursos interposats per individus aïllats, en defensa dels drets lingüístics dels castellanoparlants, han estat de poca importància, i lligats a la «combativitat» particular de sectors ultradretans.

Allò que no ha desaparegut, però, és el debat polític a l'entorn del procés de normalització lingüística, que segueix els camins prudents, però clars, marcats per la ***Llei de Normalització Lingüística a Catalunya***, i per la seva responsable màxima durant els darrers vuit anys, Aina Moll.

3. LA POLÍTICA DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

La necessitat d'un procés de **normalització lingüística** era acceptada per la gran majoria de forces polítiques. Així doncs, de bon començament el primer govern de la Generalitat de Catalunya va crear, dins el Departament de Cultura, una direcció general de Política Lingüística. L'acció que emprengué el govern de la Generalitat presentà dos eixos bàsics: iniciar amb urgència una acció de sensibilització col·lectiva sobre la pròpia problemàtica de la llengua, i aconseguir el consens de totes les forces polítiques a l'hora de definir les estratègies a seguir, i per tant, trobar un acord en els objectius.

El primer eix d'actuació es concretà en una ***Campanya per la normalització lingüística de Catalunya***, que intentava preparar la comunitat catalana per als canvis legals que s'havien d'anar produint posterior-

ment. D'altra banda, calia aconseguir *«una documentació que expressés formalment l'adhesió dels catalans a la tasca de recobrament de la llengua nacional de Catalunya»*, tal com afirmava la mateixa directora general a la justificació de la campanya. És a dir, calia un procés previ de legitimació, amb el suport explícit de les altres administracions (especialment de la municipal) i de totes les forces polítiques i socials, per fer front a la possible conflictivitat social que podia generar el procés de normalització, sobretot en el moment de promulgar-se la llei corresponent del Parlament de Catalunya.

La campanya s'orientà a demanar el bandejament de les pautes de conducta lingüística diglòssica. Calia establir una nova norma de comportament on no es considerés descortesia respondre en català a qui parla espanyol, i es considerés millor parlar malament el català, que no pas no parlar-lo de cap manera. Així doncs, es recomanava la conversa bilingüe com a primer pas cap a la normalització, amb el consegüent augment de la presència del català en la relació social pública i privada.

L'adhesió institucional, especialment dels ajuntaments, fou un gran èxit, amb la representació de fins el 98 % de la població. En canvi, la pauta diglòssica, malgrat els avenços, majoritàriament es continuava mantenint.

La campanya, iniciada ben entrat el 1981, s'organitzà sota el lema *«el català, cosa de tots»*; com a suport s'escollí una figura infantil —la «Norma»— i la primera fase culminà amb la declaració del 23 d'abril de 1982 com a ***Dia de la Llengua***.

En aquests primers anys no va deixar d'haver-hi algun entrebanc, com per exemple el que aparegué amb motiu del Decret 1111/1979, sobre ús de les «llengües regionals» a l'administració, que en alguns ajuntaments fou interpretada en un sentit restrictiu per al català, de tal manera que hom obligava a redactar les actes dels plens municipals en espanyol.

Finalment, en la sessió plenària del Parlament de Catalunya del dia 6 d'abril de 1983 era aprovada la ***Llei de Normalització Lingüística a Catalunya***, després d'haver arribat a un consens absolut, i amb un resultat de 105 vots a favor, cap vot en contra i una abstenció.

La ***Llei*** parteix del reconeixement que fa l'Estatut del català com a **llengua pròpia** de Catalunya, constata la seva situació de precarietat actual, n'analitza les causes, precisa el marc legal vigent en el qual haurà de definir-se, i estableix la normalització alhora com un dret i com un deure. Els objectius de la Llei són emparar i fomentar l'ús del català, donar efectivitat al seu ús oficial, normalitzar-ne l'ús a tots els mitjans de comunicació social, i assegurar l'extensió del coneixement del català. N'estableix l'ús oficial a l'administració i a l'ensenyament, i precisa les formes d'actuació en relació als mitjans de comunicació. A més, dedica el Títol IV a l'impuls institucional que cal donar-li dins la pròpia administració; i en el Títol V es refereix a la normalització de l'aranès.

Posteriorment, la direcció general de Normalització Lingüística ha assumit la tasca de desplegar la Llei de Normalització. En aquest sentit, ha organitzat noves campanyes com la mateixa de divulgació de la Llei (1983-1984), i la de sensibilització lingüística *«Depèn de vostè»* (1985-1986); ha establert convenis amb els **Centres de Normalització del Català** i els **Serveis Municipals del Català**; ha fomentat la promoció del català a l'exterior; i ha emprès d'altres iniciatives, com el curs *multimedia* de català per a adults *«Digui, digui»* (declarat projecte pilot del **Consell d'Europa** per a l'ensenyament de llengües), o la creació el 1985 del **Termcat, Centre de Terminologia**, en col·laboració amb l'**Institut d'Estudis Catalans**.

A la resta de territoris catalans a l'estat espanyol, també s'han anat aprovant sengles lleis de normalització lingüística.

A les Illes s'aprovà una ***Llei de Normalització Lingüística***, amb data de 29 d'abril de 1986, d'estructura semblant a la del Principat, i basada en el principi estatutari de la definició del català com a llengua pròpia de les Illes Balears.

Al País Valencià s'aprovà el mateix 1983, amb data del 23 de novembre, la ***Llei d'ús i ensenyament del valencià***, que si bé es refereix als mateixos punts que les lleis del Principat i les Illes, de fet els desenvolupa amb molta més prudència. Aquesta «prudència» es concreta, d'una banda, en el fet de parlar del valencià sense fer cap referència a la unitat de la llengua; i d'altra banda, en les precisions que s'inclouen ja en els principis generals de la Llei, en el sentit de delimitar els territoris en els quals hi predomina l'ús del valencià, tot diferenciant-los d'aquells on hi predomina l'espanyol, i d'insistir en la gradualitat i voluntarietat del coneixement i ús del valencià.

Una anàlisi de la política de normalització lingüística a Catalunya ha de contemplar també el desenvolupament legal posterior, relatiu a l'ús de llengua; i cal que consideri tant la legislació autonòmica, com la que ha desenvolupat igualment l'estat.

Només amb la intenció d'enumerar les més relle-

vants, citarem la ***Llei Orgànica del Poder Judicial***, de l'ú de juliol de 1985, en la qual es reconeix el dret de les parts, dels representants, dels testimonis, etc., a utilitzar la llengua pròpia de la comunitat autònoma, i també la validesa oficial, sense necessitat de traducció, dels documents presentats en aquesta llengua. En segon lloc, la ***Llei de la Funció Pública de l'Administració de la Generalitat***, l'article 34 de la qual fou impugnat davant el Tribunal Constitucional; aquest article 34 és el que precisava que en el procés de selecció del personal de la Generalitat *«s'havia d'acreditar el coneixement de la llengua catalana, tant en l'expressió oral com en l'escrita»*, i actualment està en suspens. Finalment caldria recordar, per la seva significació, l'***Ordre*** del 17 de juny de 1987 que regula l'ús de les llengües oficials de les comunitats autònomes a l'administració militar.

A més, podríem mencionar diversos decrets de menor importància, però interessants des del punt de vista de la llengua, com el del 5 de setembre de 1983 sobre l'etiquetatge de productes comercialitzats a Catalunya, o el del 17 d'abril de 1984 sobre l'ús del català a les escriptures públiques, o bé el Decret del 13 de març de 1987 que regula definitivament l'ús de les llengües oficials per part de l'administració de la Generalitat de Catalunya.

4. LA LLENGUA A L'ENSENYAMENT

Els esforços d'Òmnium Cultural per aconseguir la implantació del català a les escoles culminaren en la creació, l'any 1969, d'una **Delegació d'Ensenyament del Català (DEC)**, l'activitat de la qual queda ben reflectida amb els més de 65.000 alumnes a qui ja proporcionava classes de català el curs 1974-1975.

Amb aquesta base s'arriba, encara amb la Generalitat restablerta provisionalment, a la creació del **Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC)** el maig de 1978, i a l'important ***Decret*** del 23 de juny de 1978 sobre *«la incorporació de la llengua catalana al sistema educatiu»*, del Ministeri d'Educació, negociat per la mateixa Generalitat provisional amb encert i oportunitat.

La creació d'una **Comissió Mixta Estat-Generalitat** permeté desplegar el decret abans esmentat, sobre la base dels esforços fets per la **DEC** i d'altres institucions com l'**Associació de Mestres Rosa Sensat** (creada com a tal, però, el 1980), elaborant orientacions pedagògiques, programes i nivells bàsics de coneixement oral i escrit del català. Alhora, es creaven els títols de professor de català amb reconeixement universitari, i també les càtedres i agregacions de català (46 en total) per al mateix curs 1978-1979.

Amb l'assumpció de competències plenes en matèria d'ensenyament, el Consell Executiu del primer govern de la Generalitat estatutària elaborà el Decret del 8 d'agost de 1980, que confirmava i ampliava el decret de 1978.

La peça clau de tot el procés d'incorporació del català a l'escola ha estat, certament, el **SEDEC**. El SEDEC fou el primer servei de la Generalitat recuperada, i ha tingut des de llavors funcions de planificació, coordinació i assessorament. Així, ha actuat com a dinamitzador d'un procés llarg i complex.

El model lingüístic escolar a Catalunya és definit per Joaquim ARENAS, que ha estat el responsable del servei els darrers anys, en aquests termes: *«l'escola serà catalana en llengua, continguts i actituds favorables al fet català, amb aprenentatge profund de l'altra llengua oficial, el castellà, i d'altres realitats idiomàtiques»*.

Com ja hem dit abans, el decret de 1978 establia amb caràcter obligatori l'ensenyament de la llengua catalana al pla d'estudis, amb tres hores lectives per a tots els nivells des de Pre-escolar fins a BUP i FP de primer grau. Posteriorment, les disposicions legals estengueren l'ensenyament de la llengua al Batxillerat nocturn, la FP de segon grau i el COU, amb una nova regulació horària. Alhora, s'estabiren les programacions per als diversos nivells educatius, i es regulà l'ús de la llengua catalana com a llengua vehicular en diverses matèries i nivells.

Si bé en un principi aquesta incorporació només tenia caràcter voluntari, el curs 1982-1983 ja s'establia el mínim d'emprar el català en una matèria a la primera etapa d'EGB, i així s'ha anat incrementant progressivament fins a l'actualitat, en què la legislació preveu el grau d'implantació que queda reflectit a la *Taula 24.1.*

A més, s'han incorporat proves específiques de català a les convocatòries d'oposicions a places de professors d'EGB, BUP i FP, s'han regulat els concursos de trasllats tenint present la qüestió del català, s'han efectuat els cursos de reciclatge de català per a mestres, i s'ha introduït la llengua catalana a les proves d'accés a les universitats catalanes.

A les mateixes universitats, la qüestió de la presència del català queda regulada pels respectius estatuts, tots ells aprovats al llarg de l'any 1985, en compliment de la ***Llei de Reforma Universitària***. Així, la **Universitat Autònoma de Barcelona**, en el seu article 4, defineix el català com a llengua oficial i prò-

Taula 24.1
PRESÈNCIA DEL CATALÀ A L'ENSENYAMENT
Horaris de Llengua Catalana, i ús mínim del català per nivells escolars

Horari de llengua catalana		*El català com a llengua d'ensenyament*	
EGB — Pre-escolar	4 hores setmanals	EGB — Pre-escolar	ensenyament en català per a tots els alumnes, respectant el dret a ser ensenyat en la llengua habitual
EGB — Cicle inicial	4 hores setmanals	EGB — Cicle inicial	
EGB — Cicle Mitjà	3 setmanals (+ 2 hores d'estructures lingüístiques comunes, catalanes i castellanes)	EGB — Cicle Mitjà	àrea de Ciències Socials o de Ciències Naturals
EGB — 2a. etapa	3 hores setmanals	EGB — 2a. etapa	àrea de Ciències Socials i de Ciències Naturals
Batxillerat	4 hores setmanals de Llengua i Literatura (3r. nocturn - 3 hores setmanals)	FP	dues assignatures, una de l'àrea de Ciències Aplicades o de l'àrea Formativa Comuna i una altra de l'àrea Tecnològico-Pràctica, que sumin cinc hores o més a la setmana
FP 1r. grau	2 hores setmanals de Llengua i Literatura	Batxillerat COU	dues assignatures de les que tenen assignades tres o més hores a la setmana
FP 2n. grau	2 hores setmanals de Llengua i Literatura (1r. branca Administrativa - 3 hores setmanals)		
COU	3 hores setmanals de Llengua (4 hores de Literatura —optativa—)		

Font: Departament d'Ensenyament, *Situació i perspectives de l'Ensenyament a Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986.

pia, i la castellana, com a *«també llengua oficial»*; la **Universitat de Barcelona**, en el seu article 5, considera el català com a llengua oficial, i són d'ús tant el català com el castellà; i la **Universitat Politècnica de Catalunya**, en el seu article vuitè, declara el català com a llengua pròpia i vehicle d'expressió normal, *«acollint la llengua castellana (...) en igualtat de drets»*. A més, totes les universitats es comprometen a potenciar-ne l'ús tant en l'àmbit docent com en l'administratiu i l'investigador, alhora que en fomentaran l'estudi i el coneixement.

Tanmateix, si les declaracions formals són clares i decidides, la situació real de l'ús del català a les universitats encara és prou precària. Ni que tan sols sigui a tall d'exemple, es podria adduir com a significatiu el fet que, d'acord amb les dades del curs 1985-1986, les facultats de Filologia i Filosofia i Lletres de la UB només donaven en català aproximadament el 25 % de les classes, tot i que, a l'altre extrem, a la facultat de Geologia de la mateixa Universitat les classes en català arribaven al 87 % del total.

A part d'aquesta qüestió de l'ús del català en la docència, caldria fer notar també que en els concursos de professorat, com que els tribunals es constitueixen a partir d'un sistema de sorteig entre professors de qualsevol universitat espanyola, els exercicis acaben realitzant-se generalment en espanyol. Finalment, hi ha encara la qüestió de la llengua en què són presentades les tesines i tesis: tot i que les proporcions han millorat pel que fa al català, durant el període 1980-1986 només arribaven al 31 % del total *(Taula 24.2)*.

Pel fet de ser un sector «funcionaritzat», i de tenir en l'ús de la llengua la seva eina bàsica, el sector de l'ensenyament podia haver estat el lloc privilegiat per a l'aparició de conflictes. Això no obstant, el cert és que la **conflictivitat** ha estat mínima, ja que pràcticament s'ha reduït a les accions de l'advocat Esteban Gómez Rovira, que recorregué el Decret de 1983 que desplegava la ***Llei de Normalització a l'Ensenyament***, i que posteriorment ha representat un col·lectiu de no més de trenta mestres en un recurs contra els concursos de trasllats: val a dir que, fins ara, cap d'aquests dos recursos no ha prosperat.

Cal assenyalar finalment, en relació a l'ensenyament en català, els anomenats *«programes d'immersió»*. Des de fa alguns cursos s'han anat implantant amb decisió aquests *«programes d'immersió»* a diverses escoles, especialment en nuclis urbans on molt sovint els nens no tenen cap més contacte amb la llengua catalana que el de l'escola. El curs 1987-1988, afectaven uns 50.000 nens. Són programes opcionals, en el sentit que hi ha d'haver el consentiment dels pares, i s'hi empra la llengua catalana, tot i que els

Taula 24.2

L'ÚS DEL CATALÀ ALS TREBALLS DE POST-GRADUACIÓ UNIVERSITÀRIA

Evolució percentual per cursos i universitats (1979-80 a 1985-86)

CURS	*U. Barcelona*			*U. Autònoma B.*			*U. Politècnica*		
	català	*espanyol*	%	*català*	*espanyol*	%	*català*	*espanyol*	%
1979-80	21	178	10 %	66	146	31 %	3	19	14 %
1980-81	36	133	21 %	86	149	37 %	3	23	12 %
1981-82	33	194	15 %	104	137	43 %	11	40	22 %
1982-83	44	170	21 %	113	149	43 %	7	35	17 %
1983-84	54	135	29 %	87	108	45 %	11	25	30 %
1984-85	69	117	39 %	70	111	39 %	5	21	19 %
1985-86	73	222	25 %	112	134	46 %	16	26	38 %
TOTAL	**330**	**1.149**	**22 %**	**638**	**934**	**41 %**	**56**	**189**	**23 %**

1. A la UB només són comptabilitzades les tesis doctorals. A més, hi manquen les dades anteriors a 1982 de Medicina.
2. Només hi ha tesines de Llicenciatura a la F. d'Informàtica.
3. El total de treballs a les tres universitats és de 3.296, dels quals 1.024, un 31 %, són en català.

Font: Departament d'Ensenyament (dades no publicades).

alumnes del curs són majoritàriament castellanoparlants.

Així, entre aquests programes i les escoles que ja fan l'ensenyament en català, el curs 1986-1987 —segons el Departament d'Ensenyament— a Catalunya hi havia prop de 300.000 nens de pre-escolar i EGB que rebien tot l'ensenyament en català (un 27 % de l'ensenyament públic i un 31 % del privat). En termes relatius, es pot observar el creixement de l'ensenyament en català a la *Taula 24.3*, encara que cal tenir present que pel que fa a les dades relatives a les escoles, en alguns casos no totes les línies es fan necessàriament en català, o que la introducció del català hi té a vegades un caràcter progressiu i, per tant, encara no afecta tots els alumnes. Això explica la diferència que hom observa entre els percentatges referits a escoles i els d'alumnes *(Gràfic 24.1)*.

5. ESTAT ACTUAL DEL CATALÀ

A part de les voluntats polítiques que s'expressen en les lleis i reglamentacions, i que ordenen formalment la presència del català en les diverses esferes de la vida social, hi ha la **situació de fet** de la llengua. Aquesta situació «real» podria ser observada des d'una doble perspectiva.

D'una banda, hi ha allò que en podríem dir **l'extensió social**, que avaluaria el grau d'ús —públic i privat— del català, així com els progressos i les dificultats que troba el procés de normalització. D'altra banda, hi ha el problema de ***la normativització***, és a dir, de la redefinició del català estàndard i de la configuració dels models de llengua per a diversos usos. És, en definitiva, el problema de la relació entre el català normatiu i el català que s'usa realment en diferents situacions, i la seva evolució.

No cal dir que ambdues perspectives s'interrelacionen, però a efectes analítics les tractarem separadament. Ara bé, tant en un cas com en l'altre, el problema rau en la impossibilitat de fer unes anàlisis objectives al marge de les opcions de futur respecte de la llengua. Això fa que la valoració de les situacions «reals», o que els elements que hom destaca d'aquesta «realitat», donin lloc a panorames força diversos. (I sense que es pugui oblidar, d'altra banda, que en qüestió de debats sobre la llengua els catalans hi tenim la mà trencada, i les eines molt esmolades.)

Pel que fa al primer punt, sobre l'extensió social del català, sembla que hauria de ser més fàcilment objectivable pel fet que la descripció pot recolzar en dades estadístiques. Així i tot, cal recordar que segons els especialistes les dades lingüístiques, recollides bàsicament pels padrons, presenten importants biaixos diglòssics difícils de mesurar, a part d'altres deficiències que els resten objectivitat.

Fonamentalment, les dades actuals ens permetrien

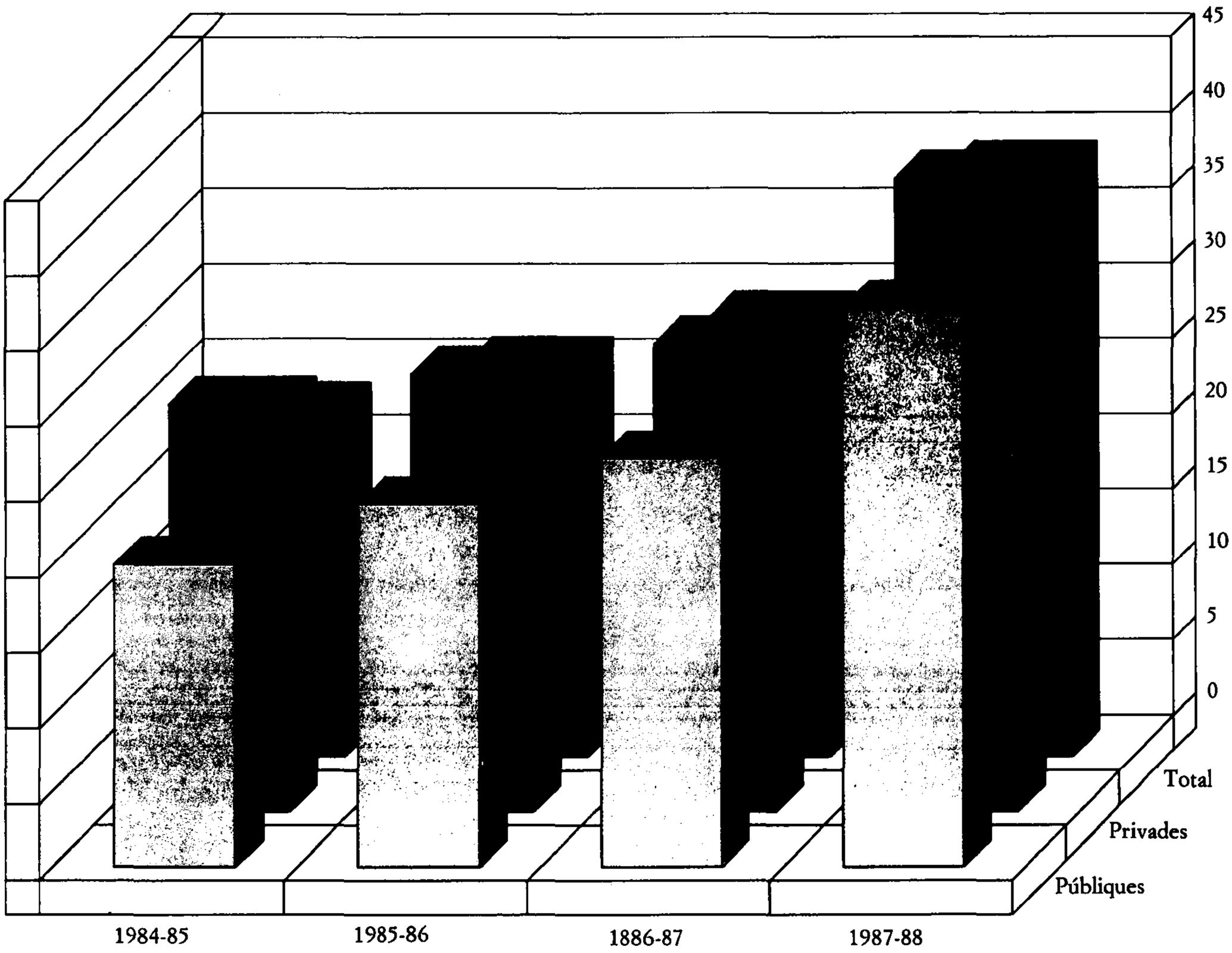
Taula 24.3
ENSENYAMENT EN CATALÀ A L'EGB
Evolució per alumnes i escoles, públiques o privades (1978-1987)

	% d'escoles			*% d'alumnes*		
	Pública	*Privada*	*Total*	*Pública*	*Privada*	*Total*
1978-79			**3**			sd
1984-85	59	31	**45**	20	27	**23**
1985-86	61	34	**49**	24	29	**26**
1986-87	67	56	**62**	27	31	**29**
1987-88[1]			sd	37	42	**39**

1. Dades provisionals; sd: sense dades.

Font: Departament d'Ensenyament, *Les llengües en el sistema educatiu de Catalunya.* Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988.

Gràfic 24.1
L'ENSENYAMENT EN CATALÀ
Evolució 1984-88 a l'EGB (% d'alumnes)

Font: Departament d'Ensenyament

arribar a les consideracions que ara detallarem, segons les anàlisis recents d'autors com Miquel STRUBELL i Joan M. ROMANÍ.

a) Pel que fa al coneixement del català, les dades del cens de 1986 ens diuen que el total de la població de més de 2 anys, als territoris catalans, presenta el grau de «competència lingüística» que reflecteixen la *Taula 24.4* i el *Gràfic 24.2.*

b) Pel que fa a la competència lingüística entre la població nascuda fora dels Països Catalans, les dades serien les que figuren a la *Taula 24.5.*

A partir de les dades anteriors hauríem de poder fer algunes consideracions sobre l'evolució del coneixement de la llengua catalana als Països Catalans. La manca de dades comparables, però, fa que només ens sigui possible d'establir relacions entre les de 1986 i 1981 a Catalunya (i encara únicament en algunes preguntes), i entre 1975 i 1986 per a la província de Barcelona. Els resultats més interessants són els següents:

1) El coneixement passiu del català («l'entenen») a Catalunya ha passat del 79,8 % el 1981 al 90,3 % el 1986.

2) Les dades sobre coneixement actiu («el sap parlar»), ens indiquen, per a la província de Barcelona, un lleuger augment el 1986 respecte del 1975, en passar d'un 53,1 % a un 59,8 % *(Taula 24.6).*

3) Tanmateix, els avenços són molt més notoris entre el grup que el 1975 tenia menys de 20 anys, i que el 1986 presenta uns percentatges de coneixement actiu força incrementats, amb resultats espectaculars en el cas del Baix Llobregat, com indica la *Taula 24.7.*

Vet aquí, doncs, unes dades que presenten bàsicament uns aspectes positius, com ara l'augment notori del coneixement **passiu** del català a Catalunya, i l'augment, també important, del coneixement **actiu** entre la població més jove. Però també hi ha aspectes preocupants, com el de l'estancament del coneixement actiu per al conjunt de la població a Catalunya; i la preocupació es tornaria pessimisme si consideréssim la situació per a la totalitat del territori català, especialment al País Valencià, amb uns clars retrocessos a les fronteres lingüístiques del país i amb pèrdua, en termes absoluts, de població catalanoparlant any a any.

A més, d'altres fonts, diverses dels padrons, ens donarien dades menys optimistes. Així, segons algunes enquestes, a l'antiga Àrea Metropolitana de Barcelona, el 61 % dels individus emprarien habitualment l'espanyol, i només el 34 % el català. D'altra banda, en el 40 % de les llars tots els membres parlarien castellà i només en el 26 % parlarien tots català. (En no haver pogut consultar el treball sencer, però, no coneixem el rigor d'aquest estudi.)

Amb tot, ja hem dit que aquestes dades generals encara diuen poc sobre el panorama sociolingüístic, i hom considera que fins que no es disposi de les dades del padró de 1991 no serà possible fer una bona avaluació del procés de normalització. A més, la realitat lingüística és summament heterogènia, i ens obligaria a observacions més detallades que tinguessin present els diferents **espais comunicacionals** que consideren variables de tipus simbòlic, geofísic, demogràfic, cultural, informatiu i polític.

Taula 24.4
CONEIXEMENT DEL CATALÀ ALS PAÏSOS CATALANS
Coneixement actiu i passiu del català segons el cens de 1986, en %

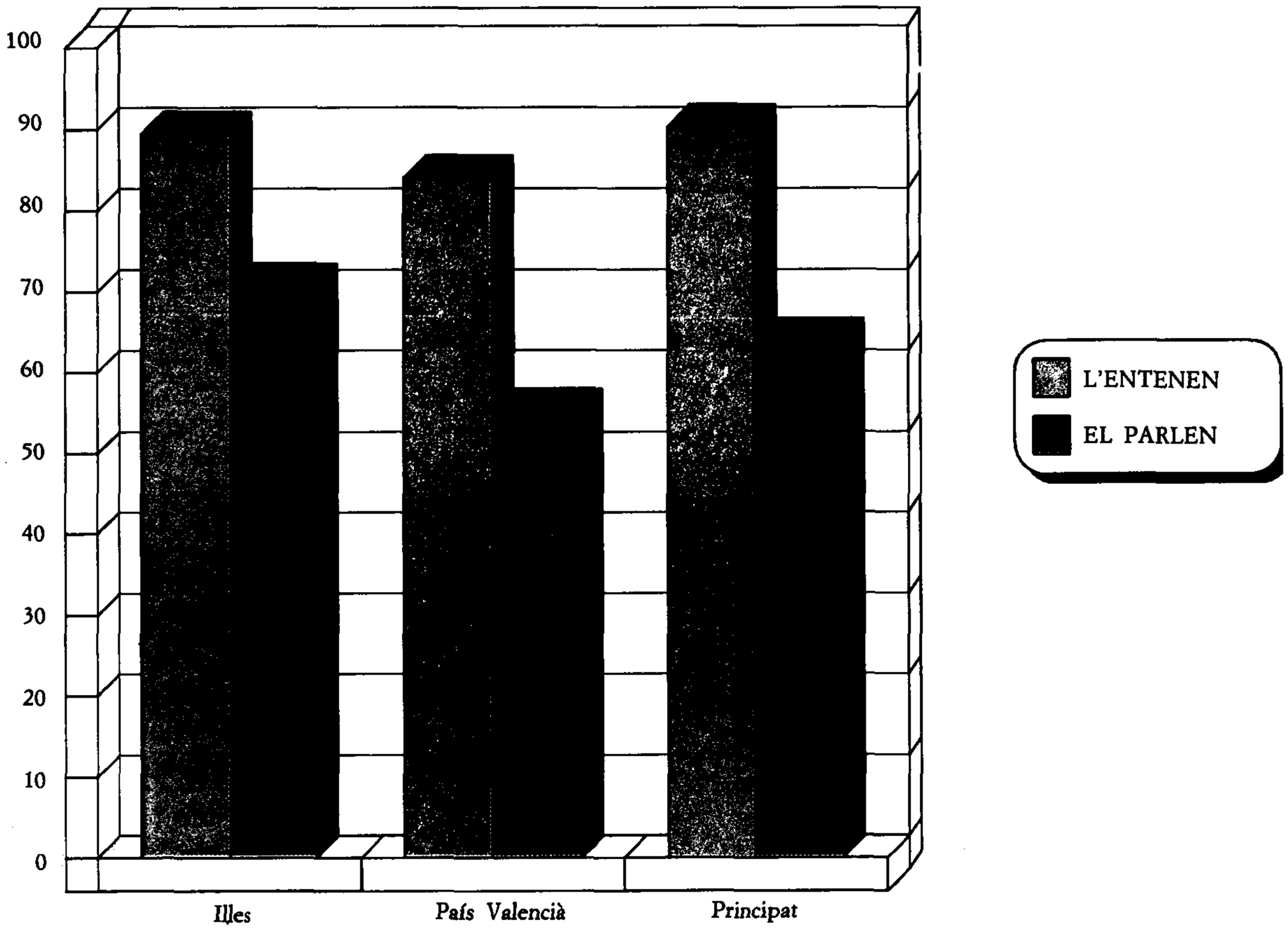
	1	2	3	4	5	6
Illes	9,9	15,6	3,1	27,9	26,4	16,6
País Valencià	15,9	25,1	3,8	31,9	15,5	7,8
Principat	9,4	20,2	6,1	9,6	22,9	31,5

1. No l'entenen.
2. L'entenen.
3. L'entenen i llegeixen.
4. El parlen.
5. El parlen i llegeixen.
6. El parlen, llegeixen i escriuen.

Les dades de les Illes exlouen la població de menys de 5 anys i les del país Valencià les comarques castellano-parlants.

Font: Censos de 1986. Informació elaborada per Miquel Strubell, *Evolució de la comunitat lingüística*, Girona, 1988.

Gràfic 24.2
EL CATALÀ ALS PP.CC.
Dades corresponents a 1986, en %

Font: M. Strubell (1988).

Taula 24.5
CONEIXEMENT DEL CATALÀ ENTRE LA POBLACIÓ NO NASCUDA ALS PP.CC.
Distribució provincial, en %, al Principat i el País Valencià (1986)

	Nascuts fora dels PP.CC. %	*L'entenen*	*El parlen*
Catalunya	**31,4**	**79,9**	**28,2**
Barcelona	34,2	78,7	26,1
Girona	21,5	86,6	40,7
Lleida	17,8	88,5	44,3
Tarragona	24,2	83,1	35,1
País Valencià	**21,9**	**64,2**	**14,9**
Alacant	23,2	49,8	10,4
Castelló	18,3	78,8	22,6
València	21,9	70,6	16,3

No hi ha dades per a les Illes.

Font: Miquel Strubell, *Evolució de la comunitat lingüística*, Girona, 1988.

Taula 24.6
EVOLUCIÓ DEL CONEIXEMENT DEL CATALÀ A LA PROVÍNCIA DE BARCELONA
Dades comparatives per comarques, per als anys 1975, 1981 i 1986, en %

	L'entenen			*El parlen*		*L'escriuen*	
	1975	*1981*	*1986*	*1975*	*1986*	*1975*	*1986*
Alt Penedès	87,6	91,1	95,7	76,1	81,1	21,7	43,8
Anoia	83,5	84,9	92,8	67,4	70,9	14,9	37,0
Bages	89,7	90,5	94,5	72,3	78,4	22,1	40,4
Baix Llobregat	58,0	63,7	82,9	36,3	45,7	7,4	22,2
Barcelonès	75,2	78,5	89,3	52,4	59,2	15,6	28,8
Bergadà	93,8	94,6	97,3	81,5	87,3	12,1	45,3
Garraf	77,0	82,0	90,1	57,1	64,2	15,2	33,5
Maresme	80,8	84,3	91,9	63,7	69,0	13,8	37,1
Osona	94,0	93,3	97,2	83,1	87,4	18,9	53,4
Vallès Occidental	69,2	69,3	87,2	47,6	54,0	13,1	27,6
Vallès Oriental	75,8	76,8	88,7	55,9	61,4	14,0	32,3
TOTAL	**74,3**	**77,1**	**89,0**	**53,1**	**59,8**	**14,5**	**30,1**

1. Les dades de 1981 i 1986 exclouen els menors de 2 anys.

Font: Modest Reixach, *Coneixement i ús de la llengua catalana a la província de Barcelona*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985, i CIDC, *Coneixement del català. Padrons municipals d'habitants de Catalunya*. CIDC, Barcelona, 1987.

Taula 24.7
CONEIXEMENT ACTIU DEL CATALÀ AL BAIX LLOBREGAT
Dades comparatives 1975-1986, per grups d'edat, en %

Edat 1975	*El parlen*	*Edat 1986*	*El parlen*	*Variació*
5-9	28,3	15-19	63,13	+ 35
10-14	36,5	20-24	54,49	+ 18
15-19	41,1	25-29	47,96	+ 7

Font: Cens de 1975 i 1986. Elaboració de Miquel Strubell, *Evolució de la comunitat lingüística*, Girona, 1988.

L'altra perspectiva d'anàlisi planteja un tema de debat de renovada actualitat aquests darrers deu anys, a causa especialment de l'aparició del mitjans de comunicació de masses en català, és a dir, de la premsa, la ràdio i la televisió. El problema de la definició d'un català estàndard es revela efectivament com un gran debat, no només tècnic, sinó sobretot polític.

La discussió es desenvolupa, doncs, enmig de posicionaments previs que fan difícil de fer-ne una presentació breu i clara. Esquemàticament, diríem que hi ha, d'una banda, la posició dels qui consideren que la situació sociopolítica no és encara «normal», i que cal veure en la llengua «encara» una arma de combat en la reconstrucció del país, alhora que se l'ha de preservar de les influències constants i deformadores d'aquesta situació precària. Aquesta visió pressuposa la necessitat del manteniment d'actituds resistencials.

A l'altra banda, hi hauria posicions que essent igualment combatives pel que fa a la definició d'un estàndard lingüístic, sostindrien que aquest no es pot establir al marge —i encara menys en contra— de la situació real i objectiva de l'ús de la llengua. Des d'aquest punt de vista, res no fóra tan perillós per a la llengua com el mateix trencament entre el català real i la seva versió formalitzada, trencament que es deuria no tan sols a la interferència de l'espanyol, sinó sobretot a la visió essencialista i poc pràctica

de la llengua que mostren determinats sectors de la cultura catalana. Per als defensors d'aquesta perspectiva, caldria esborrar els «tics» resistencials que ja haurien perdut el seu sentit davant les noves condicions polítiques.

El debat en aquest punt ha estat sempre ben viu, i es recull als recents llibres de Xavier PERICAY i Ferran TOUTAIN, ***Verinosa llengua***, de 1986 (que en tres mesos exhauriren la primera edició), o al de J. TUSÓN, ***Mal de llengües***, de 1987; i sobretot, sense que puguem citar-los aquí, en una llarga llista d'articles a la premsa i a les revistes especialitzades que fan referència directa a la polèmica que iniciava, per al període que estudiem, el ja comentat **Manifest d'Els Marges**.

FETS CLAU

1. El **Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana** és l'obra cabdal de Joan COROMINES, realitzat amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner.

El primer volum aparegué el febrer de 1980, i és previst que s'editi el novè i darrer volum l'any 1989. L'edició ha anat a càrrec de *Curial, Edicions catalanes*. Del primer volum ja se n'han exhaurit quatre edicions, que totalitzen més de vuit mil exemplars.

El diccionari és considerat una obra fonamental per a la llengua catalana.

També caldria destacar la conclusió, el 1980, de la primera edició completa de la **Gran Enciclopèdia Catalana**, iniciada el 1970, l'edició d'un volum Apèndix, i l'inici de la publicació d'una segona edició revisada i actualitzada. Només de la primera se n'imprimiren cent mil exemplars. A més, el 1982 es publicava el **Diccionari de la llengua catalana** de la mateixa *Fundació Enciclopèdia Catalana*.

2. El **«Manifiesto dels 2.300»** és el nom pel qual és conegut un document publicat pel *Diario 16* el dia 12 de març de 1981, poques setmanes després del fallit cop d'estat del 23 de febrer. Titulat ***Por la igualdad de derechos lingüísticos en Cataluña***, el firmaven uns 2.300 professionals, intel·lectuals i funcionaris residents a Catalunya. A més d'assegurar que l'idioma espanyol estava en perill, afegia que el procés de normalització de la llengua catalana era una amenaça per a la democràcia.

De les respostes que rebé, cal destacar un acte multitudinari d'afirmació nacional al Paranimf de la Universitat de Barcelona, en el qual s'aprovà la ***Declaració en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalana***. És d'aquest fet que neix la **Crida a la solidaritat en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalana**. Aquesta institució rebé el suport de centenars d'entitats de tots els àmbits de la vida catalana, i convocà actes multitudinaris tals com el del Camp Nou del dia de Sant Joan del 1981, on s'aplegaren prop de 80.000 persones sota el lema unitari *«Som una nació»*.

3. La **Llei de Normalització Lingüística**, de 1983, és el resultat de tot un procés legislador iniciat ja el 1978, que tindrà continuïtat en el desenvolupament de la mateixa llei.

El 1978, un *«Real Decreto»* incorporava l'ensenyament de la llengua catalana com a matèria obligatòria als estudis de pre-escolar, EGB, BUP, i Formació Professional de primer grau. El *Decret 90/1980* establia l'ús del català als òrgans de l'administració de la Generalitat de Catalunya. L'*Ordre de 23 de juliol de 1980* regulava l'ús de la llengua catalana a les escriptures públiques. I el 1982, un nou *Decret* regulava l'ensenyament en català.

Però és el 6 d'abril de 1983 que s'aprova al Parlament de Catalunya, pràcticament per unanimitat, la **Llei de Normalització Lingüística**. Els seus objectius són: *a*) emparar i fomentar l'ús del català per tots els ciutadans; *b*) donar efectivitat a l'ús oficial del català; *c*) normalitzar l'ús del català en tots els mitjans de comunicació social; i *d*) assegurar l'extensió del coneixement del català.

L'estiu del mateix any 1983, el govern central presentava un recurs d'inconstitucionalitat a la Llei. El juny de 1986, el **Tribunal Constitucional** en rebutjava dos apartats, però n'acceptava tota la resta.

4. El **Segon Congrés de la Llengua Catalana** es celebrà el 1986 i fou presidit per Antoni M. Badia i Margarit.

Tenia per objecte tractar el tema de la *normalització* lingüística, a diferència del **Primer Congrés**, cele-

brat el 1906, que fou dedicat a la *normativització*.

Les sessions es dividiren en set seccions d'estudi, desenvolupades arreu dels Països Catalans: Plantejaments i processos de normalització lingüística fou la secció coordinada per Aina Moll a Lleida; Mitjans de comunicació i noves tecnologies, per Francesc Vallverdú a Perpinyà; Sociologia de la llengua, per Modest Reixach a Girona; Llengua i dret, per Josep M. Puig Salellas a Andorra; Lingüística social, per Isidor Marí a Ciutat de Mallorca; Ensenyament, per Joan Martí Castell a Tarragona; i Història de la llengua, per Antoni Ferrando a València.

ARRIBAR A LA NORMALITAT LINGÜÍSTICA

Isidor Marí

I què entenem per **normalitat lingüística**? El retorn a l'absolut unilingüisme català, amb contingents importants de població que no sàpiguen altra llengua, és probablement impossible (com ho era arribar al cel amb la torre de Babel). El coneixement i l'ús de **diverses** llengües internacionals (no una sola) en la nostra societat, a més de necessari, pot ser positiu si no afecta la condició essencial: que el català sigui la llengua comuna, generalment coneguda i usada per tothom, en totes les funcions i tots els àmbits de la vida pública interna, de forma clarament predominant, encara que no exclusiva.

Lògicament, això requerirà algun canvi en el marc de l'oficialitat de les llengües —i potser en la forma de l'estat, fins i tot. Si la interpretació del marc actual de doble oficialitat no garanteix la primacia territorial del català en el seu espai històric —que no té per què conculcar els drets personals dels castellanoparlants—, caldrà lluitar per un *status* jurídic més satisfactori: de tipus federal, a la manera de Quebec, o de plena sobirania, com a Finlàndia. En tot cas, una situació que permeti articular culturalment la comunitat lingüística catalana per damunt de fronteres administratives, comptar amb un suport estatal inequívoc i projectar-nos sense barreres arreu del món.

El ventall de situacions lingüístiques etiquetables de «normals» és, doncs, raonablement ample i variat. Sigui com sigui, però, no s'hi arribarà purament pel fet d'imaginar-les. Cal que el procés col·lectiu que anomenem **normalització lingüística** (1) avanci en tots els sectors de la societat (alguns estan força endarrerits) (2), comptant amb l'adhesió participativa de la gent i (3) amb un impuls sistemàtic i suficient de part dels poders públics. Mirem-ho amb un poc més de detall.

a) Sectors endarrerits en la normalització

Des del punt de vista de la dinàmica demogràfica, cal accentuar l'atenció que es presta als «nous» catalans, tant als nascuts fa poc com als arribats fa poc: cal que els homes i dones de demà comencin a viure **avui** la normalitat lingüística; altrament, tendiran a prescindir d'una llengua insuficient. La normalització lingüística del jovent català s'ha deixat massa exclusivament a mans del sistema educatiu (i encara amb una manca considerable de mitjans i d'acció sistemàtica). El padró de 1986 ens ha hagut de recordar que bona part dels nois i noies que han estudiat català no acaben de parlar-lo, llegir-lo ni escriure'l.

Sens dubte això exigeix una resposta pedagògica, i més amb la reforma que s'anuncia: nous sistemes d'ordenació educativa (atenció a l'educació infantil!), programació, formació del professorat, mètodes, materials... Però ens equivocaríem si deixéssim a l'ensenyament en exclusiva la responsabilitat de la normalització lingüística dels infants i els joves.

Cal oferir-los una cultura de masses normal, aconseguir que tant la seva educació com el seu lleure puguin ser normalment en català. No n'hi ha prou que puguin fer normalment els seus estudis en català. Si a l'hora de distreure's i a l'hora de buscar feina el català és absent (o gairebé), l'adhesió dels nous catalans a la llengua serà ben fràgil.

Això ens porta a parlar dels dos sectors més crítics de la normalització lingüística: el lleure i la feina.

Fortament condicionada per factors de mercat, la nostra cultura de masses —i l'oferta d'activitats de lleure en general— presenta mancances molt importants (cinema, vídeo, aparells electrònics o, fins i tot, la cançó), al costat d'altres febleses parcials però notables (premsa, ràdio, esports —i ve el 92!) i d'escassos punts relativament resolts (teatre, televisió, concerts, llibres).

Igual o pitjor es troba el món del treball: si exceptuem alguns professionals liberals, petites empreses o comerços i algunes empreses de serveis (transports, subministraments, entitats financeres), i si deixem de banda les comunicacions publicitàries, l'ús normal del català a la feina, com a llengua formal de l'exercici de la professió, és més l'excepció que la tònica general.

b) La participació col·lectiva, essencial

Una part d'aquest doble endarreriment de la normalització lingüística en les activitats de lleure i de treball és imputable segurament a la indeterminació i la inconseqüència dels mateixos catalanoparlants (inclosos alguns «catalanistes»), que per inconsciència, comoditat o deixadesa no impulsen **l'extensió gradual** del català en les empreses o organitzacions amb les quals treballen o es relacionen.

Sense la participació activa de la societat, qualsevol procés de normalització lingüística està, efectivament, abocat al fracàs. Des d'aquest punt de vista, la intervenció de persones, grups o associacions conscients a favor de l'extensió i la qualitat de la llengua és imprescindible. Ara bé: cal que aquesta intervenció consisteixi més aviat a facilitar que no a exigir o forçar l'ús del català (la confrontació de postures irreductibles és la solució més immobilista); i cal també que aquests «agents espontanis» de normalització es trobin degudament recolzats i emmarcats per una acció de govern.

c) Un impuls sistemàtic i suficient

Correspon, efectivament, als grups polítics que governen (i als que exerceixen l'oposició i aspiren a governar) de mantenir present i obert el debat sobre la millor forma d'arribar a la **normalitat lingüística**. Els programes electorals i els programes de govern haurien de ser molt més explícits que no són sobre aquest punt, que tots considerem, d'altra banda, transcendental per a la nostra supervivència col·lectiva.

Contrasta, lamentablement, la importància simbòlica atribuïda a la llengua catalana amb l'escassa concreció dels programes de política lingüística dels partits (sense excepcions significatives) i dels governs autonòmics o locals (i l'estatal, és clar!), amb la insignificància i la desconnexió de les estructures organitzatives destinades a aquestes funcions i, evidentment, amb les dotacions pressupostàries que s'hi assignen.

Que les competències o els mitjans no siguin suficients no és cap excusa que pugui justificar la inoperància. Al contrari, hauria de ser l'estímul d'un esforç encara més gran d'aprofitar de manera sistemàtica i exhaustiva les possibilitats existents i el fonament d'una enèrgica denúncia pública de l'ofegament; hauria de significar un rellançament (i no una frustració) de les aspiracions col·lectives.

Al capdavall, aquesta deu ser la diferència entre voler arribar a la normalitat o resignar-se a la anormalitat. I no convé confondre una cosa amb l'altra.

25. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

SALVADOR CARDÚS

1. EL MARC COMUNICATIU

Si en algun terreny s'han produït canvis que hagin modificat profundament el paisatge cultural del país, aquest és el dels mitjans de comunicació.

Amb tot, el desert de mitjans en català, que provocà el franquisme (i que a partir dels anys setanta comença a modificar-se), encara marca d'una forma determinant la situació actual. El setembre de 1963, la difusió del *«Festival de la Canción Mediterránea»* a la televisió espanyola va permetre escoltar per primer cop d'una manera massiva una cançó en català, interpretada per Raimon i Salomé. El seu triomf havia de tenir importants repercussions d'ordre socio-polític. Eren aquella mena de fets aïllats que «donaven moral», enmig d'un panorama francament desesperançador.

Tímidament, i a hores intempestives, començaren algunes emissions televisives en català: l'octubre de 1964 fou presentada ***La ferida lluminosa***, de Josep Maria de Sagarra; i progressivament s'arribà a una programació continuada a principis dels setanta, amb el cèlebre i excepcional programa ***Giravolt*** (des de l'abril de 1973, encara que no va tenir caràcter setmanal fins al 1977) i les cent primeres emissions de ***Teatre Català*** el mateix any 1973.

Pel que fa a la ràdio, fins a l'aparició el desembre de 1976 de **Ràdio 4**, el català —de llengua i de continguts— era un fet aïllat i excepcional, encara que prou meritori com perquè siguin recordades i reconegudes iniciatives de tanta repercussió, dins els límits obvis, com el programa ***Ràdio Scope*** de Salvador Escamilla a Ràdio Barcelona.

Tot i el seu pes relatiu i limitat —com en tota empresa resistencial—, no es pot oblidar l'espai que ha ocupat la premsa comarcal i local, que durant molts anys significà un dels pocs camins alternatius a la informació oficial, malgrat les moltes traves administratives i de censura, i que encara avui dibuixa un model català original de premsa descentralitzada.

L'abril de l'any 1976 apareixia el llargament esperat **primer diari en català** després de la dictadura, l'***Avui***.

Tanmateix, la situació és encara tan desigual en qualsevol dels tres mitjans esmentats, que els textos de denúncia i manifestos habituals dels primers anys del post-franquisme encara mantenen la seva actualitat.

A més, i recordant allò que afirmava el *«Manifest»* de l'àmbit de Mitjans de Comunicació del **Congrés de Cultura Catalana** (1977), en el sentit que la repressió soferta era doble, idiomàtica i de continguts, hauríem de dir que aquests mitjans, fins i tot quan ja s'expressen en català, no adopten pas sempre una perspectiva catalana en els continguts.

Tanmateix, la reflexió sobre el paper dels mitjans de comunicació ha avançat prou en el pla de l'anàlisi teòrica, com per transcendir la simple reivindicació idiomàtica i de continguts dels anys setanta.

Actualment, el problema ha quedat plantejat en els termes de la necessitat de disposar d'un **espai comunicacional** propi, que faci front a les noves formes de dependència cultural que traspassen les fronteres polítiques tradicionals. És imprescindible, en aquest punt, referir-se als treballs de Josep Gifreu, i en especial a la seva contribució a les ***Segones reflexions crítiques sobre la cultura catalana***, celebrades la tardor de 1986. Segons GIFREU, les *«noves tecnologies de la informació i la comunicació»*, i les *«societats transnacionals»* que les controlen, qüestionen la mateixa sobirania dels estats, i la seva influència i control són

decisius sobre una cultura en crisi, fins al punt que són elles les qui remodelen o mantenen, avui, el nou ordre mundial.

El diagnòstic de la situació catalana s'inscriu doncs en el marc d'una doble dependència, que afegeix a la colonització permanent dels models culturals nord-americans els propis de la colonització espanyola i de la francesa al nord. I el cas és que el pacte democràtic, que recolza en la Constitució espanyola del 1978 i l'Estatut del 1979, no afegeix cap element de ruptura en aquesta situació de dependència respecte de l'espai comunicatiu «nacional» espanyol.

L'acceptació d'aquest plantejament de la qüestió porta a formular una obvietat: per al manteniment d'una cultura nacional, cal el reconeixement d'uns nivells mínims de sobirania, que li atorguin, entre d'altres, el control d'un espai de comunicació propi. En el cas català, és evident que la definició d'aquest espai adquiriria una força superior si integrés la totalitat dels territoris de parla catalana, d'una manera clara i explícita, tot i que la dinàmica dels fets i la voluntat explícita dels ciutadans sembla que ja hi porta, malgrat les indecisions polítiques en aquest sentit. Cal recordar, per exemple, el procés popular que es va desencadenar a tots els territoris catalans, inclosos els de dependència francesa, per aconseguir la captació de les emissions de **TV3**, amb aportacions econòmiques realment importants tant d'origen privat com municipal.

2. LA PREMSA DIÀRIA

Anant a les anàlisis concretes, ja havíem dit que fins l'any 1976 no tornà a aparèixer un diari en català. L'experiència va néixer envoltada de dificultats polítiques, no vençudes fins llavors, malgrat un notable suport popular tant econòmic a base d'unes «participacions», com amb subscripcions, i amb un fons d'art considerable que servia de patrimoni de garantia. Josep Faulí, el seu primer director, definia l'***Avui*** uns mesos abans de sortir com a diari *«català, en català, de molts, d'informació i opinió, de diàleg, i diari-test»* que avaluaria la capacitat de professionals i lectors que hi participessin. El naixement del diari era qualificat de *«gran acte de fe col·lectiva»* (***Serra d'Or***, febrer de 1976).

De llavors ençà, la premsa diària a Catalunya s'ha caracteritzat sobretot per la inestabilitat de l'oferta. Des de 1978 han aparegut o reaparegut al mercat 14 diaris, i 17 han deixat de sortir *(Taula 25.1)*.

El cas és que només ***La Vanguardia*** i ***El Mundo Deportivo*** són diaris que han resistit, sense interrupcions, des d'abans del 1939.

D'altra banda, dels diaris nascuts sota el franquisme —l'anomenada *«prensa del Movimiento»*— només n'han sobreviscut de fora de Barcelona, després de ser privatitzats a conseqüència de la desaparició del *«Movimiento»* l'any 1977.

La permanent reconversió que ha caracteritzat el panorama català ha suposat una adaptació a models més competitius, en una situació de lliure mercat. Aquesta readaptació, a més, s'ha hagut de fer en unes circumstàncies de mercat desfavorables pel que fa a la difusió. Entre 1978 i 1985, la venda de diaris recula aproximadament un 5 % *(Taula 25.2)*, xifra que es transforma en un 13,5 % si es té en compte, a més, la penetració important al mercat català de premsa editada fonamentalment a Madrid *(Taula 25.3)*.

Aquestes dades fan avinent el baix índex de lectura de premsa diària a Catalunya en relació amb d'altres països europeus: 225 exemplars per mil habitants a Bèlgica, 200 a França, 350 a l'Alemanya federal, 400 al Regne Unit i Suïssa, i més de 500 a Suècia, mentre a Catalunya ens acostem als 100. A la resta de l'estat espanyol, la taxa no arriba a 75 *(Gràfic 25.1*: dades relatives, no a l'índex de lectura, sinó al tiratge).

Amb tot, és convenient no precipitar-se a fer massa comparacions entre unes taxes que simplifiquen abusivament l'especificitat de cada situació, i que tracten els diversos models de premsa com un de sol.

3. LA PREMSA COMARCAL

El model català de premsa ha destacat de fa anys pel pes importantíssim de la premsa comarcal.

Sota l'aixopluc de l'església primer, i amb el relatiu optimisme que creà la *«Llei Fraga»* de 1966, la situació de la premsa comarcal a finals dels setanta era prou reeixida. Així, els darrers anys de franquisme havien suposat (segons una anàlisi que publicava Josep Faulí l'abril de 1975 a ***Serra D'Or***) l'aparició de noves formes jurídiques de caràcter empresarial (***Recull***, ***Gorg***, ***Presència***), una major presència del català, una notable normalitat temàtica (***Presència***, ***Canigó***, ***Oriflama***), i una bona varietat de models (des de la vàlua intel·lectual de la ***Revista del Centre de Lectura de Reus***, al dinamisme combatiu d'***Olot Misión***, i les revistes juvenils com ***Cavall Fort*** i ***Tretzevents***, per exemple).

Però és a finals dels setanta quan es produeix una

Taula 25.1
ALTES I BAIXES A LA PREMSA DIÀRIA
Moviment de diaris en el període 1978-1988

	Alta	*Baixa*	*Idioma*
4-2-4		1979	espanyol
ABC	1986	1986	espanyol
Catalunya-Express		1979	espanyol
Catalunya Sud	1986	1988	espanyol
Diario de Barcelona		1984	espanyol
Diari de Barcelona	1987		català
Dicen		1985	espanyol
El Correo Catalán		1985	espanyol
El Día de Catalunya	1987	1988	espanyol
El Maresme	1983	1983	català
El Noticiero Universal		1985	espanyol
El País (ed. Barcelona)	1982		espanyol
El Periódico de Catalunya	1978		espanyol
El Pla de Bages	1982	1982	bilingüe
La Prensa		1979	espanyol
La Veu de la Ciutat	1981	1981	bilingüe
Manresa-Gazeta de Manresa		1982	espanyol
Mundo Diario		1980	espanyol
Punt Diari	1979		català
Record	1986	1986	espanyol
Regió 7	1978		català
Segre	1982		espanyol
Solidaridad Nacional		1979	espanyol
Sport	1979		espanyol
TOTAL	**14**	**17**	

Font: Jaume Guillamet, *La premsa a Catalunya.* Diputació de Barcelona, 1988, actualitzada amb dades pròpies.

Taula 25.2
DIFUSIÓ DE LA PREMSA DIÀRIA
Evolució de les difusions superiors a 10.000 exemplars (1978-1986)

	1978	*1982*	*1986*
Avui	37.649	39.270	40.232
Dicen	46.109	34.570	—
El Correo Catalán	44.093	32.851	—
El Mundo Deportivo	51.253	40.916	50.046
El Noticiero Universal	45.583	38.252	—
El País (ed. Barcelona)	—	20.525	53.303
El Periódico	—	112.018	150.912
La Vanguardia	182.531	195.850	194.553
Mundo Diario	50.476	—	—
Punt Diari	3.000	9.600	10.878
Sport	—	44.161	51.134

Font: Elaboració pròpia a partir de Josep Gifreu, *Comunicació, llengua i cultura a Catalunya: Horitzó 1990.* Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1986, del *Boletín OJD* 1987, i de *La premsa a Catalunya els anys vuitanta.* Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988.

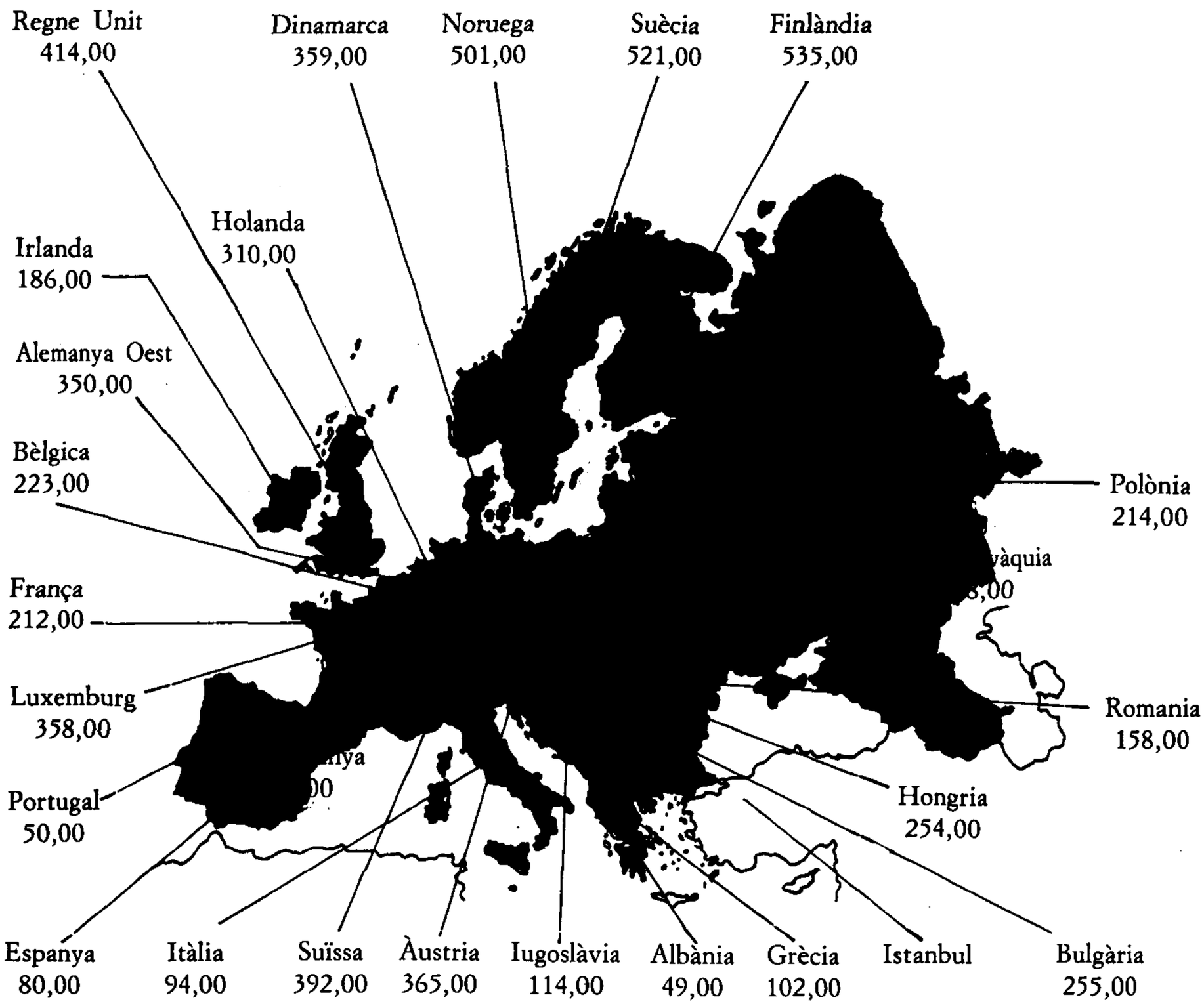
Taula 25.3
DIFUSIÓ DE PREMSA DIÀRIA CATALANA I ESPANYOLA
Comparació de la difusió a Catalunya, i creixements relatius (1978-1985)

	1978		*1985*		*Increment*
Diaris catalans	565.195	95 %	488.550	86 %	—14 %
Diaris no catalans[1]	29.255	5 %	78.427	14 %	+ 168 %
Total de diaris	**594.450**		**566.977**		**—5 %**
D'informació general			417.029	74 %	
Esportius			101.664	18 %	
Comarcals			45.568	8 %	
Altres			2.716		

1. S'inclou l'edició de *El País* a Barcelona com a *no catalana.*

Font: Jaume Guillamet, *La premsa a Catalunya.* Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988, Josep Gifreu, *Anàlisi,* 1 (4-203), i elaboració pròpia.

Gràfic 25.1
PREMSA DIÀRIA A EUROPA
Tiratge per 1.000 hab. (1984)

Font: Resum estadístic de la UNESCO. 1986.

nova reorientació, que suposarà la desaparició de les darreres traves polítiques i una certa eufòria normalitzadora.

Els darrers deu anys destaquen per l'aparició dels primers diaris comarcals en català: ***Regió 7*** de Manresa (1978) (actualment, amb quatre edicions setmanals), el ***Punt Diari*** de Girona (1979) i, encara que només tingui una periodicitat bisetmanal, ***El 9 Nou*** de Vic (1978).

Si, a més, contemplem la premsa comarcal en el seu conjunt, tan sols en el període 1976-1979 apareixen 27 noves publicacions, tot i que 10 no arribaran a mantenir-se.

Segons Jaume GUILLAMET (1983, p. 157 i ss.), és precisament al voltant d'aquests anys que es produeix un gran canvi a la premsa comarcal. Els nous principis democràtics, l'augment del nombre de publicacions, l'accés a la creació de nous mitjans de sectors fins llavors marginats, la privatització de la premsa del *«Movimiento»*, algunes inversions de capital privat i una certa normalització lingüística, serien els trets bàsics d'aquesta transformació.

Pel que fa a la difusió d'aquest tipus de publicacions, l'augment de vendes s'acosta al 20 %, amb només un 10 % d'increment dels títols *(Taula 25.4)*.

4. LA PREMSA JUVENIL

La premsa juvenil, que havia tingut una bona tradició abans del 1939, retornà al país el 1961 amb ***Cavall Fort***, sota la protecció del bisbat de Vic. Dos anys més tard apareixia l'***Infantil-Tretzevents***, i el març de 1978, la revista ***Rodamón***. Més endavant, i al País Valencià, es fa la revista ***Camacuc*** des de 1984.

Però amb l'excepció de ***Camacuc***, l'única revista que es distribueix a quiosc, el panorama de la premsa juvenil sembla força encallat, i no pas pel que fa a la millora de la qualitat i la renovació de les mateixes revistes, sinó sobretot en relació a la difusió, a causa de la limitació del mercat. En aquest sentit, i malgrat els intents diversos, no han aconseguit ser normalment als quioscos del país, i es distribueixen gràcies a les subscripcions fidels dels seus lectors, que, això sí, els permeten sobreviure sense ajuts institucionals.

Les tirades mitjanes de cadascuna de les publicacions van des dels 5.000 exemplars de ***Camacuc*** i els 8.000 de ***Rodamón***, fins als 10.000 de ***Tretzevents*** i els 30.000 de ***Cavall Fort***.

5. LES REVISTES ESPECIALITZADES

Una tendència fonamental del darrer decenni ha estat la d'anar cobrint eficaçment tots els camps especialitzats amb revistes pròpies del país.

Efectivament, revistes de pensament, *magazines* d'informació general, publicacions de tipus professional, d'informació religiosa, etc., han anat sortint al carrer amb sort diversa.

A part de les revistes que es publiquen a Catalunya, però que són de llengua i abast espanyol, caldria destacar per la seva importància algunes d'aquestes experiències que han nascut en el darrer decenni, aproximadament, i al marge de les revistes ja consolidades de fa més anys (com ara ***Serra d'Or***, ***Qües-***

Taula 25.4
DIFUSIÓ DE LA PREMSA COMARCAL
Variació segons el tipus de publicacions (1979-1986)

	1979		*1986*	
	Núm.	*Difusió*	*Núm.*	*Difusió*
Diaris	8	41.641	10	65.254
Periòdics	39	93.200	37	108.874
Revistes	154	109.670	174	122.360
TOTAL	**201**	**246.985**	**221**	**289.238**

Font: Jaume Guillamet, *La premsa comarcal.* Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983, i *La premsa a Catalunya*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988.

tions de Vida Cristiana, etc.): la *Taula 25.5* n'és un resum gràfic.

A més, encara caldria tenir present la gran quantitat de revistes universitàries de tipus acadèmic (***Enrahonar***, ***Anàlisi***...), i les publicades per l'administració pública (***Arrel*** —1981—, ***Cultura*** —1987—, ***Barcelona. Metròpolis mediterrània*** —1986—...) que farien una llista inacabable.

6. LA RÀDIO

L'evolució del fet radiofònic a Catalunya ha estat marcat per tres trets fonamentals.

D'una banda, els canvis que s'han anat produint en el mercat radiofònic espanyol, amb l'aparició de noves emissores ***(Antena 3)***, i els processos de concentració, crisi o canvi de control en el cas d'altres emissores d'abast estatal (el cas de la ***Ser***, a mans de l'empresa Prisa), sempre sota el signe de la lluita pel control ideològic i de la competitivitat empresarial.

En segon lloc, la presència d'emissores públiques en català, de les quals ***Ràdio 4***, de la RNE, fou la primera el desembre de 1976, però que tingué la seva continuïtat el juny de 1983 amb l'inici de les emissions de ***Catalunya Ràdio***, l'abril de 1984 amb la ***Ràdio Associació de Catalunya***, i el maig de 1987 amb l'emissora especialitzada en música clàssica i contemporània ***Catalunya Música***. Amb menys èxit d'audiència, però amb una certa implantació comarcal, també des de l'any 1984, ***Cadena 13*** agrupa fins a 16 estacions radiofòniques el 1988, d'arreu del país, de propietat privada, de caràcter comercial i com totes les anteriors, en FM *(Gràfic 25.2)*.

Finalment, el tercer tret important d'aquesta evolució ha estat el fenomen de les ràdios municipals, un model català tan específic i diferenciat com el de la mateixa premsa comarcal. Des que l'any 1979

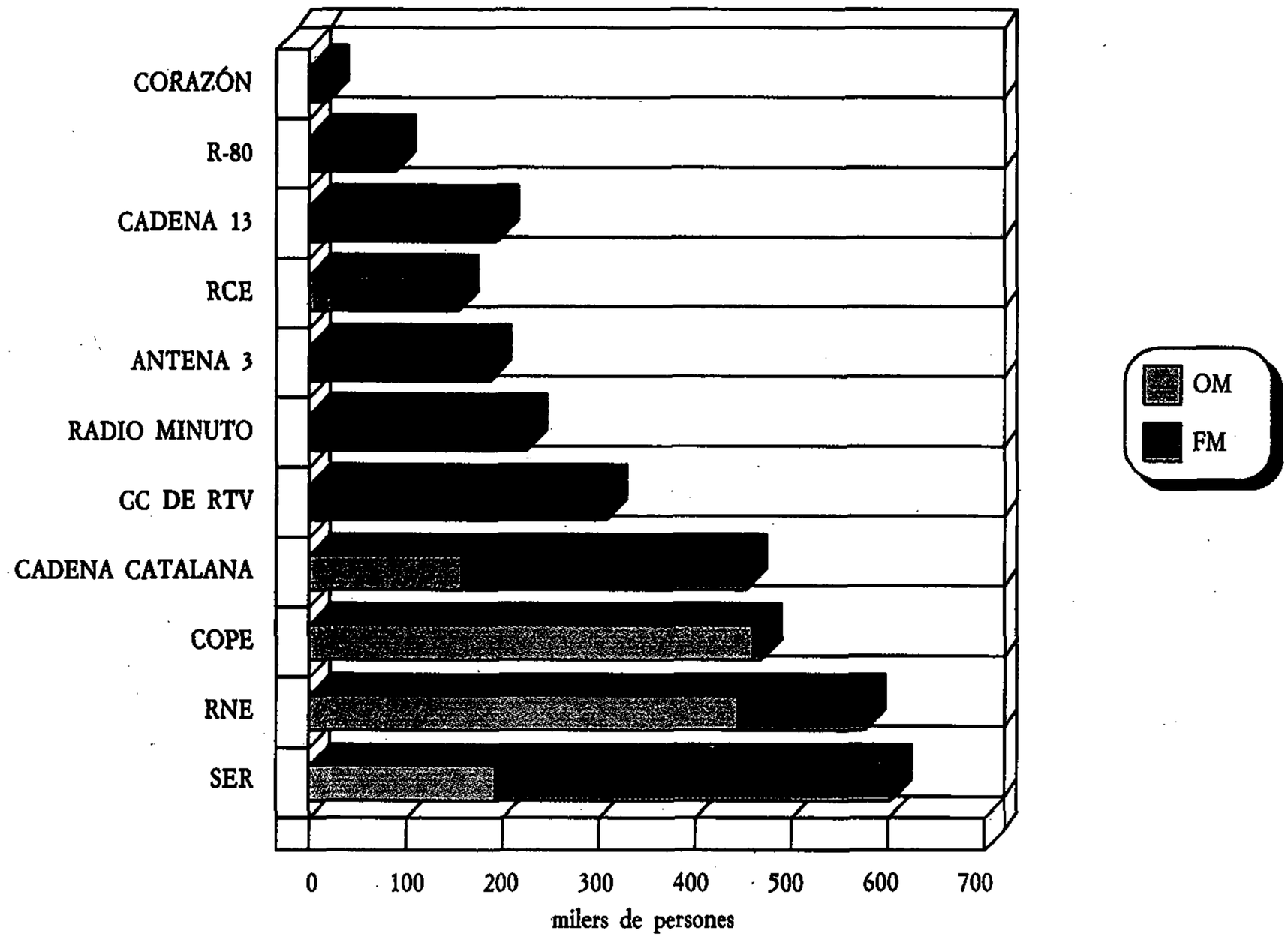
Taula 25.5
REVISTES ESPECIALITZADES APAREGUDES EN EL PERÍODE 1977-1988
Altes i baixes d'algunes revistes especialitzades

Capçalera	*Aparició*	*Desaparició*	*Tipus*	*Tirada mitjana*[1]
Amb potes rosses	3-1979	6-1979	Humor	sd
L'Avenç	4-1977		Història	7.500
Aula-Video	12-1987		Ensenyament	sd
Catalunya Cristiana	10-1979		Religiosa	14.000
Ciència	7-1980		Ciència	8.000
El Correu de la Unesco	11-1977		Cult. i ens.	6.500
Crònica mensual	3-1982	7-1985	Magazine	sd
Debat nacionalista	1-1987		Política	sd
El Drall	3-1988		Humor	sd
Guix	7-1977		Ensenyament	8.500
La Nació	9-1988		Política	sd
L'Hora	2-1979	2-1981	Inf. general	sd
Infància	7-1981		Ensenyament	4.000
El Món	12-1981		Inf. general	15.000
Policia de Catalunya	6-1984		Seguretat	2.000
Revista de Catalunya	10-1986		Pensament	sd
Revista Musical Catalana	11-1985		Música	5.000
Saber	2-1980	6-1980	Pensament	sd
Saber 2a. època	1-1985		Pensament	5.500
El Temps	5-1984		Inf. general	10.000
Xarxa	10-1987		Magazine	sd

Només es recull informació relativa a algunes de les revistes aparegudes en el període estudiat
1. Informació de procedència diversa, referida a 1986. Té només un valor indicatiu.

Font: Elaboració pròpia.

Gràfic 25.2
AUDIÈNCIA RADIOFÒNICA
(Segons freqüències, octubre de 1986)

Font: Estudio General de Medios (X-86).

començava a emetre ***Ràdio Arenys de Mar***, seguida de la ***Ràdio Municipal de Rubí***, fins al 1981 se'n creaven prop de quaranta, i en l'actualitat ja són cent trenta. D'aquestes emissores n'hi ha tant d'iniciativa municipal com de lligades a entitats culturals diverses, de professionalitzades i d'*amateurs*.

Malgrat l'espectacular canvi que s'ha produït en el sector radiofònic, persisteixen dos problemes fonamentals en la ràdio en català. D'una banda, la inexistència d'emissores de ràdio d'**ona mitjana** en català, que avui dia tenen encara una audiència ben nombrosa. De fet, cal tenir en compte que segons la «*Ley de ordenación de las telecomunicaciones*» del 18 de desembre de 1987, aprovada pel Parlament espanyol, les Comunitats Autònomes tenen competència sobre la concessió del permís administratiu de les emissores de freqüència modulada (FM), mentre que en el cas de les d'ona mitjana queda en mans del govern central. Tanmateix, l'assignació de freqüències d'emissió per ones radioelèctriques de tot tipus correspon al *Ministerio de Transportes, Turismo y Comunicación*.

D'altra banda, tenim la posició encara **minoritària** de l'oferta de ràdio en català, sobretot si la ponderem en funció de l'audiència que té. Fet i fet, només un 16 % de l'audiència radiofònica a Catalunya rep les emissions exclusivament en català, i un 7 % de forma bilingüe, si tenim present les 17 emissores més importants *(Gràfic 25.3)*.

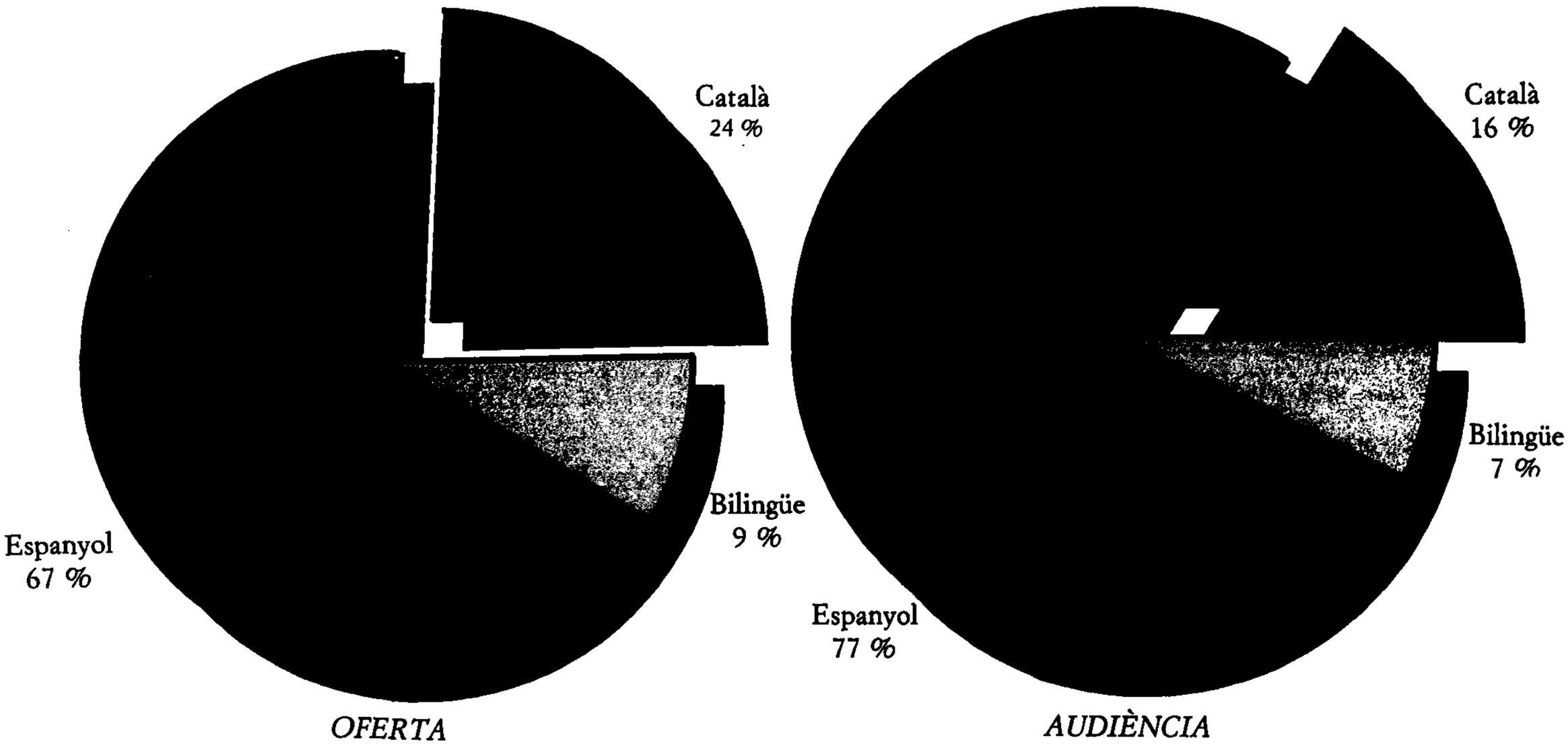
7. LA TELEVISIÓ

El fet televisiu a Catalunya es caracteritza, fonamentalment, per la transformació que suposà l'aparició de la ***Televisió de Catalunya (TV3)***, depenent de la **Corporació Catalana de Ràdio i Televisió**, creada pel Parlament de Catalunya el maig de 1983.

El més interessant del fenomen ha estat el fet que en cap moment no es pensà fer una televisió regional, de segona categoria, sinó que de bon principi s'encarà amb criteris de mercat i en competitivitat directa amb la mateixa TVE. La seva estructura nova, àgil i flexible, li donà des de l'inici grans avantatges davant l'ens televisiu espanyol, amb unes estructures burocratitzades i rígides.

Les conseqüències de l'existència d'una televisió catalana competitiva han anat més enllà del fet estrictament televisiu i han permès coses tan diverses, però

Gràfic 25.3
EL CATALÀ A LA RÀDIO
Dades de les 17 emissores més grans

Font: Lluís de Carreras, 1987.
Dades relatives al novembre de 1986.

tan noves, com l'existència normal de **publicitat en català**, una presència regular del català **més enllà del Principat** —de fet, l'audiència de TV3 arriba a la gairebé totalitat dels Països Catalans, tant a l'estat espanyol com al francès—, fins una acceleració en el procés de definició d'un **català estàndard** —amb tots els problemes que això suposa— per tal d'adequar-lo a les necessitats d'un idioma modern.

És impossible de reflectir quantitativament la importància de l'aparició a la pantalla televisiva de sèries com *Dallas*, o bé de dibuixos animats en català, que suposava, un cop vençudes les escasses resistències inicials, que per primera vegada el català entrava a les llars de la majoria de ciutadans, catalanoparlants o no, sense connotacions resistencials o reivindicatives, i interessava al marge de discursos culturalistes.

La prova de l'**èxit comercial i popular** de TV3 la tenim en l'increment de recursos propis aconseguit tant per una publicitat cada vegada més convençuda, com per la venda de produccions pròpies a d'altres televisions. Concretament, pel que fa a la publicitat, TV3 ingressava el 1986, al cap de dos anys de funcionament, fins a 7.279 milions de pessetes, quantitat quasi idèntica a la que ingressava tot el segon canal de TVE. De manera que, en només dos anys de funcionament, el percentatge dels recursos propis sobre el total de despeses s'havia duplicat, i en xifres absolutes els recursos propis s'havien multiplicat gairebé per quatre (*Taula 25.6* i *Gràfic 25.4*).

La tasca admirable i digníssima que fins llavors havia realitzat l'equip de **TVE a Barcelona**, primer des de Miramar, a Montjuïc, i a partir del 1983 als magnífics estudis de Sant Cugat, passà per uns moments de crisi davant l'empenta del nou canal sense dependències centralistes. Les tensions que acompanyaren les relacions entre TVE i TV3 a causa de la utilització de la xarxa d'enllaços, a més de les dificultats posades a l'entrada de TV3 a la ***Unió Europea de Radiodifusió (UER)***, i la incomprensió política de la necessitat d'expansió de la programació en català de TVE, accentuaren la sensació de crisi a Sant Cugat, i suposaren la pèrdua d'alguns dels millors professionals que s'hi havien format.

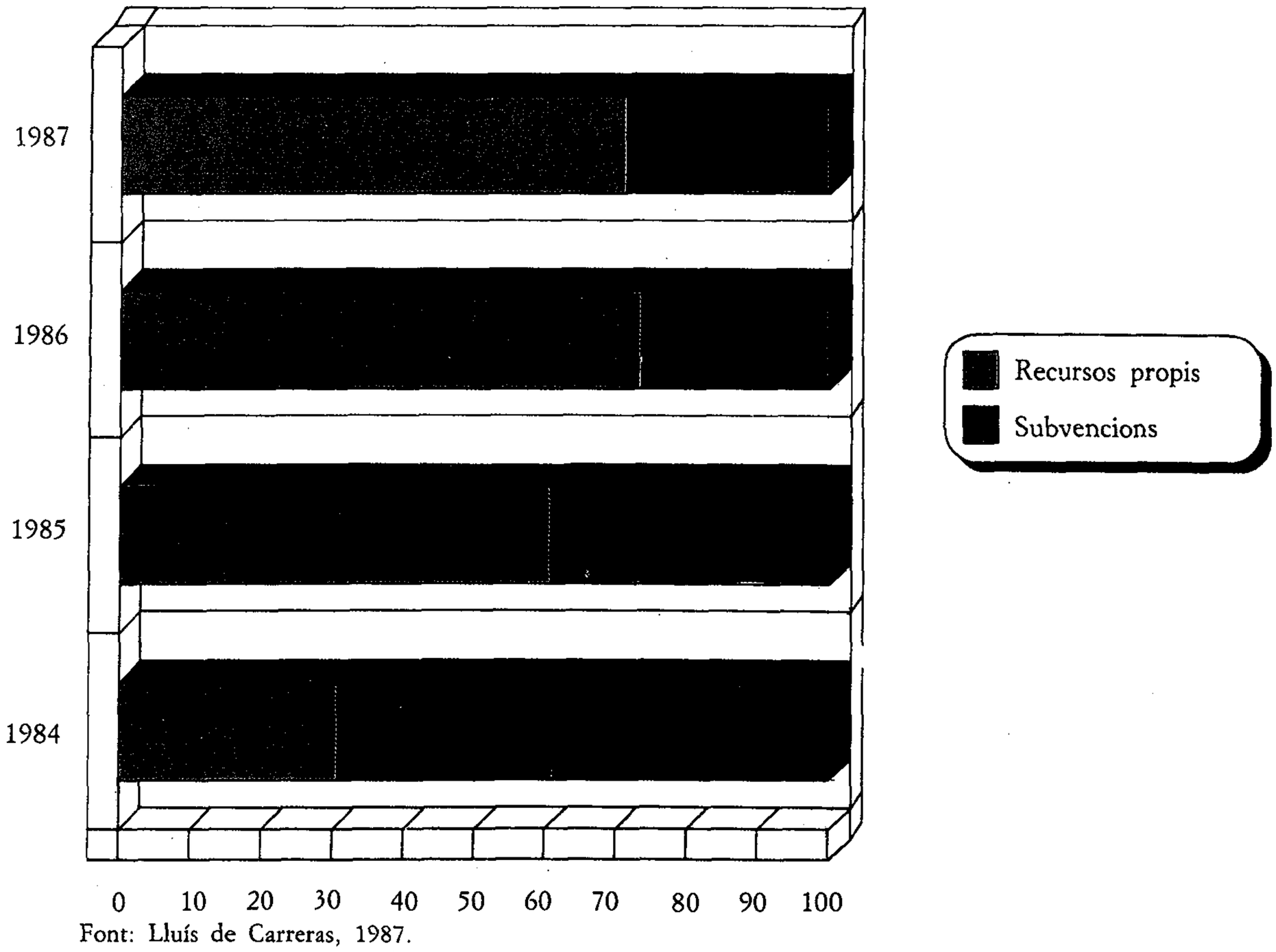
Amb l'entrada de Pilar Miró com a Directora General de TVE el 1986, les tensions anaren desapareixent progressivament, i s'entrà en un nou període de col·laboració. Això permeté també la realització

Taula 25.6
PRESSUPOSTOS D'EXPLOTACIÓ DE TVC, S. A.
Evolució dels pressupostos, en milions de ptes. (1984-1987)

	1984	*1985*	*1986*	*1987*
Recursos propis	1.625,5	4.401,2	6.164,7	6.848,2
Subvenció Generalitat	3.664,9	2.841,3	2.225,0	2.750,0
Total de recursos	**5.290,4**	**7.242,5**	**8.389,7**	**9.598,2**

Font: Lluís de Carreras, *La ràdio i la televisió a Catalunya, avui.* Edicions 62, Barcelona, 1987.

Gràfic 25.4
PRESSUPOSTOS DE TVC, S.A.
1984-1987, en percentatge

Font: Lluís de Carreras, 1987.

d'un nou esforç per part de l'equip de Sant Cugat, que ha pogut concretar-se en un important augment del temps d'emissió, que el 1988 arribava ja a les 61 hores setmanals, distribuïdes entre els dos canals de TVE, amb una millora notable de les franges horàries en què s'emetien.

Tota aquesta nova estructura televisiva ha incidit sobre uns **esquemes d'audiència** que ara es presenten molt més variables, en funció dels programes més populars i d'èxit que entren en competició. És per això que essent molt variable la distribució d'audiències entre canals a Catalunya, és només indicativa del període concret al qual fa referència, i per a cada programa en particular. En aquest sentit, la *Taula 25.7* en dóna una mostra purament indicativa, comparant programes similars en hores coincidents.

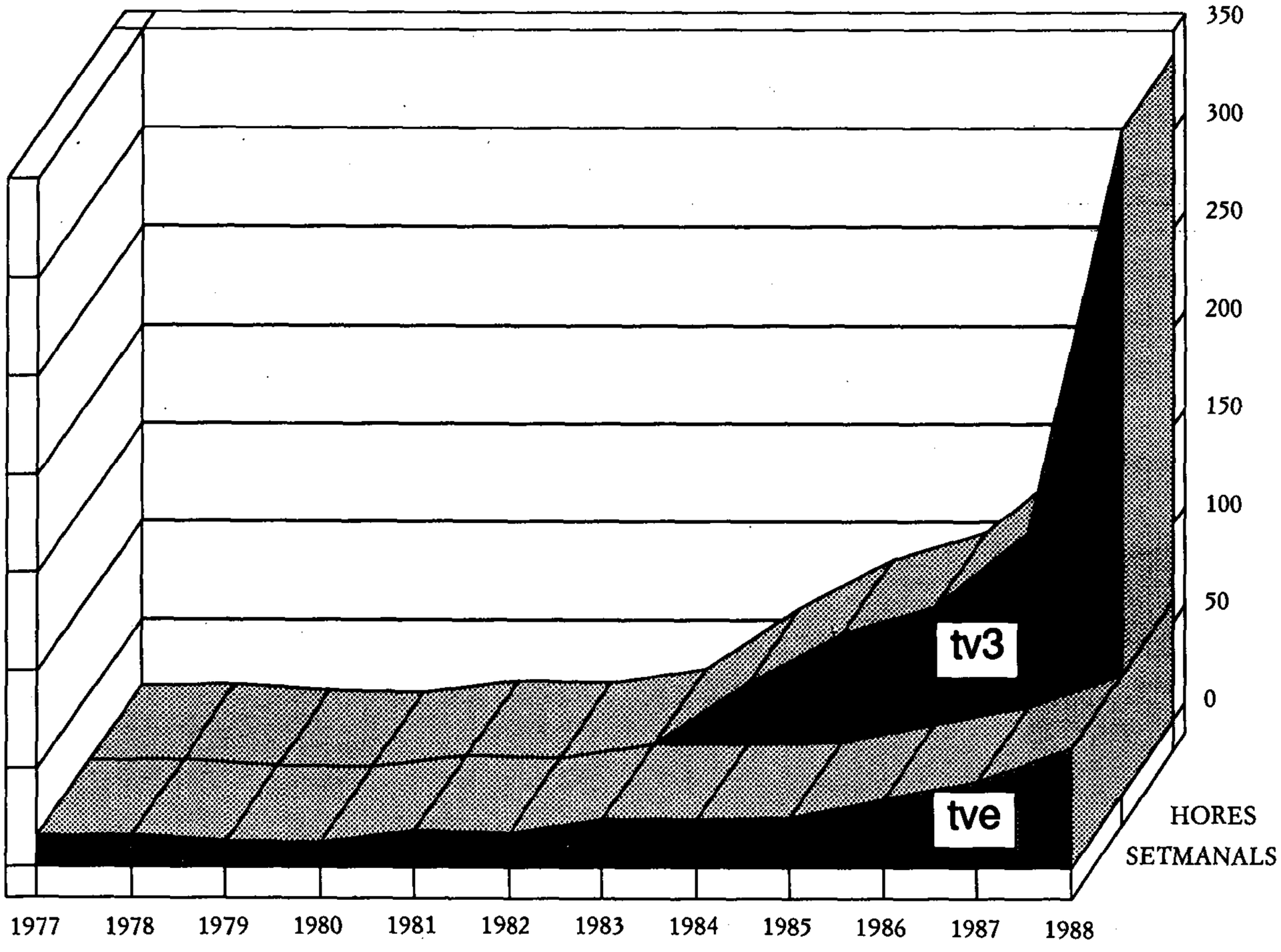
El present televisiu, però, està marcat per un futur immediat que canviarà novament i ràpida el panorama actual, i que molts consideren francament preocupant. La recepció de canals d'arreu del món via

Taula 25.7
AUDIÈNCIES COMPARADES DE TELEVISIÓ
Programes informatius i esportius (1r. trimestre de 1987)

		Gener	*Febrer*	*Març*
TV3	Telenotícies migdia	15 %	18 %	17 %
	Telenotícies vespre	19 %	26 %	27 %
	Telenotícies nit	6 %	5 %	5 %
	Gol a Gol	11 %	11 %	12 %
TVE	Miramar (canal català)	14 %	16 %	14 %
	Telediario 1a. ed.	28 %	30 %	27 %
	Telediario 2a. ed.	21 %	23 %	20 %
	Telediario 3a. ed.	12 %	7 %	8 %
	Estudio estadio	16 %	21 %	16 %

Font: Lluís de Carreras, *La ràdio i la televisió a Catalunya, avui*. Edicions 62, Barcelona, 1987.

Gràfic 25.5
EL CATALÀ A LA TELEVISIÓ
Hores setmanals d'emissió (1977-1988)

Font: Elaboració pròpia

satèl·lit, i l'arribada de la televisió privada amb una llei reguladora aprovada pel Parlament espanyol no gens favorable a les cultures nacionals, són potser els dos fets més remarcables.

Per un altre costat, la posada en marxa de la ***TVV*** al País Valencià, que podria ser rebuda també a tot el territori català, el tercer canal que és previst de posar en marxa per part de ***TVE*** a Catalunya per tal de concentrar-hi les emissions en català, i el segon canal de la CC de RTV —anomenat ***Canal 33***, i que començà a emetre l'onze de setembre de 1988, però que fou interceptat per senyals de TVE i va desfermar una nova polèmica— podrien compensar millor la preponderància previsible de les emissions espanyoles i en espanyol (*Taula 25.8* i *Gràfic 25.5*).

Pel que fa a la **televisió local**, l'any 1987 hi havia unes 35 emissores estables, però amb un funcionament divers i irregular. Com en el cas de les ràdios, recolzen principalment en institucions culturals, i ben sovint en l'administració municipal. La primera experiència en televisió local fou inaugurada oficialment a Cardedeu el 23 de juny de 1981 pel llavors president del Parlament de Catalunya, Heribert Barrera, encara que era clausurada poc temps després pel Govern Civil.

Actualment es comptabilitzen, entre projectes i experiències concretes, una setantena d'iniciatives en aquest terreny, una bona part de les quals s'han organitzat en una **Federació Pro-legalització de les televisions locals docents-culturals de Catalunya** des de 1985. Aquestes televisions, bàsicament, es conceben com a servei públic, de participació i accés directe, i estan pensades com a vehicles de normalització lingüística, d'interès local, i sense afany de lucre.

Taula 25.8
EL CATALÀ A LA TELEVISIÓ
Evolució de les hores de programació setmanal (1977-1987)[1]

Any	*TV Catalunya*	*Televisió de Catalunya TV3*
1977	16	—
1978	(17)	—
1979	14	—
1980	(13)	—
1981	19	—
1982	18	—
1983	25	—
1984	25	31[2]
1985	26	55[2]
1986	35[2]	60
1987	44	89

1. Cap de les fonts consultades dóna xifres idèntiques i, encara menys, completes per a tot el període. La discrepància més gran, per exemple, la trobem el 1980 entre les 83 hrs. mensuals de les que parla J. L. Nievas, i les 58 hrs. que surten a l'*Anuario RTV* de 1986. En part, hi pot haver el problema de la comptabilització de les repeticions, que nosaltres hem procurat incloure, però també hi ha altres imprecisions, com el fet de la variabilitat anual de la programació. Quan no hi havia acord, hem donat la xifra que era més consensuada, i consta entre parèntesi.
2. Són un promig anual.
Les xifres entre parèntesi són estimacions aproximades.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades obtingudes de J. Luis Nievas, *La televisió per dintre (Barcelona, 1987)*, Lluís de Carreras, *La ràdio i la televisió a Catalunya, avui* (Barcelona, 1987), directament dels esquemes de programació setmanal per diversos períodes, dels anuaris de RTVE, i de M. Corominas i M. Llinés, *La televisió a Catalunya* (Sant Cugat del Vallès, 1988).

FETS CLAU

1. La premsa diària en català s'ha vist incrementada amb dos diaris en el període 1977-1988.

Punt Diari va ser fundat a Girona el 24 de febrer de 1979 per Edicions Comarcals, S.A., empresa constituïda per una cooperativa de lectors i accionistes individuals. El 1980 es reconvertí en l'empresa Edicions Periòdiques de les Comarques, S.A., presidida per Joan Bosch. Aquest diari aparegué amb una difusió estimada de 3.000 exemplars, i el 1986 ja arribava als 10.878. Des del 30 de març de 1987, la mateixa empresa edita el nou setmanari **Punt Diari**-Catalunya Nord, fet des de i per a la Catalunya del nord.

Diari de Barcelona s'inicià amb la compra per part de l'Ajuntament de Barcelona de la capçalera del ***Diario de Barcelona***, desaparegut el 1983. Es tracta d'una experiència d'intervenció institucional en els mitjans de comunicació mitjançant l'empresa municipal Iniciatives, S.A.

En el moment de la constitució, la participació era d'un 20 % d'accions d'Iniciatives, S.A., un 42 % del Grupo Z i un 38 % de l'ONCE. L'estudi de via-

bilitat preveia, per als dies laborables del primer any, una tirada de 40.000 exemplars i una difusió de 30.000. Es calcula, però, que durant l'any 1987 s'ha aconseguit una difusió d'entre 15 i 20.000 exemplars de promig diari.

2. La **Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV)** és un ens públic la creació del qual fou sancionada en el ple del Parlament de Catalunya del 18 de maig de 1983, amb l'aprovació de la **Llei de creació de l'Ens Públic Corporació Catalana de Ràdio i Televisió i de Regulació dels Serveis de Radiodifusió i Televisió de la Generalitat**, publicada el 14 de juny de 1983.

La Corporació integra l'empresa filial **Televisió de Catalunya, S.A.** i les emissores radiofòniques **Catalunya Ràdio**, **Ràdio Associació de Catalunya** i **Catalunya Música**.

3. **TV3** és el canal de **Televisió de Catalunya S.A.**

La primera emissió es va realitzar el dia 10 de setembre de 1983. Però les emissions regulars comencen el 16 de gener de 1984. La legalització estatal no arriba abans del desembre de 1984, pel *«Real Decreto 2296/1984»*, i el conveni de cessió de la xarxa de RTVE no és possible fins al 10 de desembre de 1986, i després de moltes tensions.

El 22 d'abril de 1986 s'inauguren les instal·lacions de **TV3** a Sant Joan Despí, que ocupen una superfície construïda de 30.648 m^2.

Actualment, **TV3** arriba a la major part dels Països Catalans. Aquesta circumstància ha estat possible a partir de la iniciativa d'associacions culturals que han aconseguit el suport popular i econòmic suficient per a instal·lar els corresponents repetidors en les àrees en què oficialment **TV3** no pot actuar: és a dir, fora del Principat.

4. **El Temps** és un setmanari d'informació general editat a València per Edicions del País Valencià, S.A., i promogut per **Acció Cultural del País Valencià**.

El 10 de juny de 1983, Eliseu Climent, juntament amb d'altres personalitats del món de la cultura del País Valencià, presentà públicament el projecte de revista, tot preveient la viabilitat del projecte si al cap de cinc anys s'arribava a un tiratge de 10.000 exemplars i a una xifra de 5.000 subscriptors. Mitjançant la venda de títols de cinc mil pessetes i d'altres aportacions, aconseguiren reunir els 32 milions per tal d'endegar l'empresa, i el maig de 1984 sortia a la venda el primer número. Començaren amb 3.000 subscriptors, i l'èxit d'acollida de la revista en tot l'àmbit nacional sorprengué els mateixos promotors. El 1987 s'establí una segona redacció a Barcelona.

La veritable importància de l'èxit de **El Temps**, a més de la seva difusió per sobre dels deu mil exemplars setmanals, rau en el fet de representar un pas fonamental cap a la construcció d'un espai informatiu nacional en el camp de la premsa escrita.

5. La **Llei de la televisió privada** defineix el nou marc legal de les televisions a l'estat espanyol. Fou aprovada pel Parlament espanyol el 14 d'abril de 1988, amb 169 vots a favor, 112 en contra i una abstenció, i segons el Ministeri de Cultura es farà efectiva al final de l'any 1989.

Aquesta llei autoritza de moment tres canals, amb una cobertura del 65 % del territori espanyol. Els canals funcionaran en règim de concessió administrativa (la titularitat se la reserva l'estat). L'emissió mínima haurà de ser de 4 hores diàries i 32 de setmanals. La programació s'haurà d'ajustar al criteri d'un 15 % de producció pròpia, un 40 % de la CEE, i un 50 % en expressió originària espanyola.

Altres limitacions són que el 40 % de pel·lícules hauran de ser provinents de la CEE, i en un 50 % de parla espanyola. La publicitat màxima serà del 10 % de la programació.

APUNTS PER A UN BALANÇ DE LA COMUNICACIÓ A CATALUNYA

Josep Gifreu

En matèria de comunicació, ara caldria promoure, en el pitjor dels casos, un nou pacte general que substituís el derivat de la Constitució espanyola del 1978 i de l'Estatut d'Autonomia del 1979.

Si la realitat social i cultural es transforma i avança, aquesta dinàmica, que en una dosi actualment molt elevada prové dels *mass media* i de la indústria cultural, s'ha de reflectir a nivell polític i a nivell jurídic.

Potser convé deixar ja per als historiadors les deficiències i mancances que els pactes constitucionals i estatutaris imposaren a la dinàmica de reconstrucció lingüística i cultural del país, especialment en el sector dels grans mitjans de difusió. Potser ara és hora de fer un balanç limitat a l'òptica dels interessos de l'acció política. És a dir, per orientar les polítiques comunicatives i culturals que podrien fer avançar a la ratlla dels anys noranta el procés de recuperació.

Allò que podria interessar més, a deu anys vista d'aquells pactes d'Estat, seria valorar les contradiccions específiques d'aquesta etapa en matèria de comunicació i d'informació. Aquesta revisió, que convindria que es fes sistemàtica a altres instàncies, només pot ser aquí apuntada.

D'entrada, la primera contradicció que es nota a simple vista, repassant l'extens historial de conflictes entre Generalitat i administració central, se situa en el camp de les **competències**. A part de ser obsolet el sistema de distribució de competències, en l'àmbit educatiu com en tants d'altres, caldria en molts casos elevar el sostre pactat i en d'altres precisar a la baixa les competències dites «exclusives» de l'estat. Aquesta qüestió afecta aspectes tan rellevants com la capacitat de distribució d'emissores de ràdio i de televisió, la intervenció sobre RTVE, la intervenció sobre el nivell de catalanització dels mitjans privats, o la possibilitat de legislar sobre noves tecnologies, com els sistemes de cable o satèl·lit o de xarxes de transmissió de dades.

Segonament, aquest decenni en democràcia ha servit per situar en el seu lloc l'autèntica problemàtica de la **recuperació lingüística**. I en aquest sentit s'ha avançat molt, no sols en la presència del català als *mass media* —observació força trivial, si considerem que partíem de zero—, sinó sobretot en la sensibilitat molt estesa sobre el paper fonamental dels grans mitjans en aquesta empresa, comparable al paper de l'escola. Però si bé tothom ha de valorar molt positivament la implantació d'alguns mitjans importants en català —alguns diaris, algunes emissores de ràdio i sobretot TV3, sense menystenir l'esforç de TVE-Sant Cugat—, no pot deixar de preocupar la inèrcia bàsica que subsisteix en la «gran» premsa i en la «gran» ràdio, per no parlar dels dos canals de TVE i del cinema en general. Aquesta situació de finals dels 80, pot considerar-se com a «normal» per al desideràtum de la presència del català als mitjans?

Una pregunta similar podríem formular pel que fa a la «potència cultural» que els mitjans no sols vehiculen, sinó que en gran part contribueixen avui a generar i articular. Partint de la convicció, fàcilment assumible a Occident, que els processos de comunicació han esdevingut processos centrals en la creació/producció/difusió cultural, aquests deu anys poden il·lustrar fins a quin punt no caldria replantejar d'arrel tota la **política cultural** catalana, des de la Generalitat fins als Ajuntaments, sense oblidar les Caixes d'Estalvi o les Universitats. Cert que hi ha algunes indústries culturals catalanes en alça, com la indústria editorial o la del disseny, però moltes altres es troben desprotegides o en profunda crisi, com per exemple la discogràfica, la cinematogràfica o la videogràfica.

En quart lloc, una nova contradicció comença tot just a aflorar al final del decenni constitucional; i és «nova» només en la mesura que aquells pactes imposaren una llosa de silenci sobre una vella reivindicació, si més no cultural i lingüística, acceptada en general per les forces antifranquistes, que era l'**àmbit dels països catalans**, com a àmbit pertinent per a plantejar moltes de les qüestions en litigi. En el sector de la informació i de la comunicació s'han apuntat tímides iniciatives en aquesta recuperació de la mirada pertinent: és el cas sobretot de la difusió efectiva de TV3 i dels plantejaments del setmanari ***El Temps***; però sobretot s'ha començat a introduir i a assumir, en certs medis políticament més sensibles, la convicció que calia articular estratègies generals per a la reconstrucció d'un espai de reconeixement propi, en el qual els mitjans i les indústries culturals hi tenen un paper clau a realitzar.

Finalment, el revulsiu amb més impacte d'aquests anys té un nom, **Europa**. La qüestió del futur de la recuperació lingüística i cultural, per no dir també política, se centra cada dia més en el marc geopolític europeu; i subsidiàriament, el destí del sistema comunicatiu català esdevé més problemàtic, sobretot si no hi ha una clara voluntat política d'avançar en la línia assenyalada abans, és a dir, d'articular una **eurocultura de marca catalana**, que trobi almenys en les programacions i produccions en català de grans mitjans el pes i el reconeixement que no ha pogut aconseguir a través d'altres nivells de sobirania.

26. ELS AGENTS CULTURALS

SALVADOR CARDÚS

1. ELS CONDICIONAMENTS SOCIALS DE L'ACCIÓ CULTURAL

Si haguéssim d'apuntar molt breument quines són les grans línies que han determinat la vida cultural catalana d'aquest darrers deu anys, n'esmentaríem dues: la **crisi del resistencialisme cultural**, i l'entrada decidida al món de la cultura de la nova administració nacional, amb l'**exercici de polítiques culturals** diverses.

Afirmar la **crisi del resistencialisme cultural** no significa, però, proclamar-ne la desaparició, sinó tan sols constatar que progressivament, i al costat de voluntats individuals i col·lectives que es mantenen en una percepció pessimista de la salut de la cultura catalana i de la consideració que encara no li ha arribat l'hora de la normalitat, s'han anat desenvolupant d'altres visions contraposades, que cada vegada semblen dominar més entre els mateixos agents culturals.

Bàsicament alguns sectors culturals, formats tant per creadors, com per administradors i consumidors, consideren que la normalitat política és aconseguida i que, des d'ara, cal avançar —amb una bona dosi d'acriticisme—a partir d'allò que és la «realitat» cultural. La idea del **gresol de cultures**, aplicada a Catalunya, és la justificació d'aquesta posició que es presenta com a **integradora**, i que s'autoqualifica com una *«concepció no instrumental de la cultura»*, enfront de l'altra concepció que és titllada d'**ideològica**.

Aquesta segona visió consideraria que els criteris de *«recuperació»*, o *«reconstrucció nacional»* a través de la cultura, serien signes de nostàlgia i de mirar cap al passat, fet que suposaria el rebuig del present, de la *«Catalunya real»*. L'acusació cap a les posicions resistencials o *«dures»* ha arribat sovint a la insinuació de *«totalitarisme»*, que es contraposaria a la pròpia visió, *«oberta i plural»*. Es tractaria, en certa manera, d'allò que en Vicenç Villatoro ha qualificat com la *«fatiga de la catalanitat»*.

Entre el resistencialisme generalitzat que caracteritzava la major part de la cultura catalana d'abans del 1975, i que hom pot trobar en algunes formes d'expresió cultural ben actuals encara, i aquest acriticisme emparat en una suposada política cultural que tindria per objectiu *«la llibertat»*, hi ha tota mena de posicions intermèdies, i fins i tot contradictòries.

El discurs que sosté unes i altres posicions, però, s'expressa en termes radicalment oposats, exagera les orientacions i sobretot els resultats de cada opció i és, en definitiva, no tant el resultat d'una anàlisi crítica del fet cultural com una forma d'ideologització de les pròpies posicions polítiques.

En segon lloc, l'**entrada en el camp cultural dels diferents nivells de l'administració catalana** —i fins de l'espanyola, malgrat el supòsit de les competències «exclusives»— ha estat tan decisiva que, malgrat que avui ningú no es vulgui presentar com a *«intervencionista»* en cultura —ni les dretes ni les esquerres— és ben evident que ha suposat una intervenció importantíssima, ja sigui per acció com per omissió.

Des de l'inici del primer govern de Convergència i Unió a la Generalitat de Catalunya (1980), i malgrat que les competències arribaven lentament, l'acció al davant del **Departament de Cultura** del conseller Max Cahner aconseguí, partint de zero i amb uns

recursos mínims, una organització de l'administració de la cultura que, en la seva major part, vuit anys després és encara allà on ell la deixà. La seva actuació política, molt discutida els darrers anys del seu mandat (sobretot pel decidit sentit nacional que la guiava) especialment per l'oposició socialista, canvià amb l'arribada al Departament de Cultura, en la segona legislatura, del conseller Joan Rigol.

Aquest intentà una política diferent, que prioritzava una «entesa cultural», sobretot amb les administracions socialistes, i especialment amb l'**Ajuntament de Barcelona** i la **Diputació de Barcelona**. Aquestes institucions han disposat de pressupostos no exageradament inferiors als del Departament de Cultura, de manera que podien exigir un tracte més igualitari i una acció coordinada, però que sovint pretenien qüestionar la primacia de la primera institució nacional de govern *(Taula 26.1)*.

Aquesta política, que no incidí tant en l'organització administrativa com en l'objectiu d'un *«alto el foc»* entre institucions, desembocà en la signatura, el 14 d'octubre de 1985, d'una declaració de bones intencions entre la totalitat de les administracions catalanes (Generalitat, diputacions i municipis —a través de la **Federació de Municipis de Catalunya** i de l'**Associació Catalana de Municipis**) amb competències en cultura (a excepció de la Diputació de Tarragona), anomenada ***Pacte Cultural***. La línia proposada pel conseller Rigol no arribà a donar massa resultats a causa de les resistències que havia creat dins la coalició de govern, i que el portaren a dimitir el seu càrrec. De fet, dotze dies després de la signatura del ***Pacte***, el diari ***El País*** (26-X-85) ja apuntava la substitució de Joan Rigol per Joaquim Ferrer. El mes de desembre, el nomenament de Joaquim Ferrer com a nou conseller era un fet.

El conseller Joan Rigol havia aconseguit reunir en l'anomenat **Consell Assessor de Cultura** una representació realment plural i àmplia de l'espectre ideològic de la vida cultural catalana. Reunit per primera vegada el 17 de setembre de 1984, estava integrat per Josep Maria Ainaud de Lasarte, Josep Ballarín, Miquel Batllori, Xavier Bru de Sala, Joan Carreras i Martí, Josep Maria Castellet, Josep Maria Espinàs, Xavier Folch, Josep Maria Forn, Pere Lluís i Font, Jaime Gil de Biedma, Joaquim Maluquer i Sostres, Francesc Noy, Modest Prats, Albert Ràfols-Casamada, Josep Ramoneda, Ignasi Riera, Ignasi de Solà-Morales, Josep Termes, Joan Triadú, Eugenio Trias, Manuel Vázquez Montalbán i Jaume Lorés, que n'era el secretari. Oriol Pi de Cabanyes en fou el secretari d'actes. Després d'una darrera reunió plenària el 18 de desembre de 1985, Josep Maria Castellet, Josep Ramoneda, Albert Ràfols Casamada, Ignasi de Solà Morales i Eugenio Trías redactaren un text de suport a Rigol, que signaren tots els membres del Consell, excepte Joan Triadú, Joan Carreras, Miquel Batllori i Josep Maria Espinàs, a més de Jaume Lorés a causa de la seva estreta relació amb el conseller.

Joaquim Ferrer acabà la legislatura centrant la seva política al voltant de quatre eixos: el **desplegament cultural**, la **modernització de la cultura**, el **diàleg amb**

Taula 26.1
PRESSUPOSTOS DE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA EN CULTURA
Comparació entre les principals Administracions per als anys 1986 i 1987, en milions de pessetes

Administració	*1986*	*1987*
Generalitat de Catalunya Departament de Cultura	5.523,8	7.840,8
Ajuntament de Barcelona Àrea de Cultura	3.471,1	3.509,7
Diputació de Barcelona Àrea de Cultura	1.953,4	2.613,7

En el cas del Departament de Cultura, es tracta de pressupostos executats. En els altres casos, de pressupostos aprovats.
Per fer-nos una idea del pes de les Caixes, tingui's en compte que el 1987, només la *Caixa de Pensions* ja disposa d'un pressupost per a activitats culturals de 2.127 milions de ptes.

Font: Elaboració pròpia a partir de diverses Memòries de les mateixes institucions.

les altres cultures de l'estat, i la **difusió internacional de la cultura catalana**. Per dur-la a terme, substituí l'antic Consell Assessor per quatre Comissions que l'havien d'assessorar sobre cadascuna de les prioritats assenyalades, tot mantenint el caràcter ideològicament plural del Consell anterior.

El ***Pacte Cultural*** quedà reduït a dos acords, l'un amb la Diputació de Barcelona sobre la **Biblioteca de Catalunya**, i l'altre amb l'Ajuntament de Barcelona per al projecte de **Museu d'Art Contemporani**, i a la redacció d'una primera fase del ***Llibre Blanc de la Cultura***, encarregada a la Fundació Jaume Bofill i acabada el mes de gener de 1987.

També en aquest període del mandat de Joaquim Ferrer es desenvoluparen unes polèmiques, però oportunes, ***Segones Reflexions crítiques sobre la cultura catalana***, amb la participació de Josep Gifreu (comunicació), Norbert Bilbeny (filosofia), Josep-Lluís Mateo (arquitectura), Josep Maria Solé i Sabaté (història), Xavier Bru de Sala (literatura), Albert Abril (cinema), Antoni Mercader (vídeo), Francesc Fontbona (art) i Enric Canals (televisió). Aquest cicle, tancat el 22 de desembre de 1986, era la continuació del que havia organitzat el conseller Max Cahner entre el 18 de gener i el 9 de febrer de 1983, amb la intervenció de Pierre Vilar, Joan Triadú, Josep Ferrater Mora, Josep Maria Castellet, Joaquim Molas, Xavier Rubert de Ventós, Miquel Tarradell, Josep Termes i Joan Fuster.

Així doncs, tant la crisi del resistencialisme com la intervenció de l'administració han tingut efectes decisius en el desenvolupament de la cultura catalana, però molt sovint en direccions contraposades. Entre els elements de contradicció que han marcat l'evolució de la cultura aquests darrers deu anys, destacaríem els següents:

a) L'obertura de l'administració a les noves formes de creació i a les avantguardes més avançades.

Com que sovint han estat més preocupades per donar una imatge de modernitat i pluralisme que no pas per promoure la creació, aquesta ***obertura*** ha portat les administracions a subvencionar especialment propostes «provocadores» (Brossa, Santos, Fura dels Baus, etc.), entrant així «administradors» i «provocadors» en una coincidència d'interessos de les més afortunades i divertides dels darrers anys.

b) Les polítiques populistes.

El fet que ben sovint la cultura és un bon instrument de lluïment polític, ha portat a propiciar polítiques populistes, i a revalorar-les ideològicament, emparades en la consigna *«tot és cultura»*. Això ha permès justificar la promoció de la *«cultura que té públic»*, a la recerca de rendibilitats culturals, econòmiques i, sobretot, polítiques. La política cultural catalana també ha estat marcada, doncs, per les temptacions de **l'espectacularisme**, que l'han dut —en uns casos més, en d'altres menys— a formes de populisme que han actuat en el sentit d'enfortir el mercat de la cultura existent, més que no pas en la línia de transformar-lo.

c) Les infrastructures que no arriben.

La manca de brillantor i de rendibilitat electoral de les inversions destinades a **infrastructures**, que d'altra banda demanen un temps llarg de realització, i exigeixen sovint l'acord entre diverses administracions, ha fet que aquest hagi quedat com un dels aspectes més mal resolts, i per tant preocupants, de la situació cultural del país.

Els museus, arxius, biblioteques i patrimoni arqueològic continuen, malgrat algunes millores, en un estat deficitari, a l'espera d'un nou impuls semblant al que tingueren durant la primera legislatura.

d) Professionalització i amateurisme.

La intervenció de l'administració en el mercat cultural ha facilitat decididament la **professionalització** en els diferents terrenys de la creació cultural. Aquest augment, que ha provocat una indiscutible millora de la qualitat de l'oferta cultural, ha tingut conseqüències no volgudes, o no previstes, sobre l'*amateurisme*, el qual s'ha anat trobant fora dels canals de difusió i ha perdut part del seu espai social anterior.

Una certa crisi de **l'associacionisme** —per causes socials molt més generals que les que aquí tractem— ha acabat d'accentuar aquest esmorteïment de l'acció cultural que es troba més enllà dels circuits professionals.

La mateixa política de *«desplegament cultural»* ha semblat més destinada a fer arribar les ofertes culturals professionals arreu del país, que no pas a fomentar-ne la pràctica.

e) Les reticències del govern central.

Tot això, d'altra banda, s'ha hagut de desenvolupar amb unes hipotètiques *«competències exclusives»*, però que en realitat han seguit marcades per **limitacions centralistes**.

El cas més notori d'insensibilitat del centralisme espanyol per les cultures nacionals fou l'escàndol organitzat al voltant d'***Europàlia***, exposició celebrada a Brussel·les el 1985. En aquest cas, el govern espanyol mostrà una vegada més la seva visió homogeneïtzadora de la cultura, i impedí que la cultura catalana es presentés amb els seus trets específics i avalada per la màxima institució catalana, davant el milió de visitants previstos a l'exposició.

És per això que les discussions sobre les intervencions culturals indirectes del govern central a Catalunya, en els casos com el d'***Europàlia*** (que s'han repetit en d'altres ocasions), o el fet que encara periòdicament es reprodueixi la discussió sobre *«què és la cultura catalana»*, debat iniciat ara i adés amb polèmiques amenitzades pels qui volen fer de Barcelona, per exemple, la *«capital cultural llatinoamericana»* (vegeu ***El País***, 17-X-83), o il·lustrades amb reflexions com la de l'*«ofensiva colonialista de Madrid»* que denunciava Alexandre CIRICI PELLICER a ***Serra d'Or*** (núm. 274, juliol-agost de 1982), no són altra cosa que l'evidència de la difícil situació d'una cultura dependent que no acaba de tenir tots els mecanismes necessaris per arribar a allò que, potser imprecisament, anomenem des de fa temps **normalitat**.

2. LES INDÚSTRIES CULTURALS

A finals de la dècada dels setanta, i coincidint en bona part amb els canvis polítics del nostre país, es començà a estendre la consciència que els paràmetres clàssics en els quals s'emmarcava el fet cultural estaven canviant acceleradament.

Efectivament, l'aplicació dels sistemes de reproducció massius trencava amb una concepció clàssica, en la qual només aconseguia la qualificació de «cultural» allò que definien els criteris del gust d'una *élite* econòmica o política molt reduïda. La televisió, la reproducció impresa o la fonogràfica, etc., permetien l'aparició d'unes indústries culturals que, no pas teòricament sinó a la pràctica, eixamplaven els límits estrictes d'una definició restringida de cultura.

Però la il·lusió progressista del final de l'exclusivitat de l'accés a la cultura per part de les classes dominants, es va veure aigualida per la constatació que la cultura industrialitzada se sotmetia a les formes de domini i dependència econòmica, que exercien un veritable «imperialisme cultural» sobre els pobles i els individus encara amb més facilitat, potser, que no pas l'alta cultura clàssica.

D'altra banda, aquesta cultura d'*élite* no quedava pas eliminada per la nova cultura industrialitzada, sinó que n'ha esdevingut de fet un complement funcional, en la mesura que serveix per a la creació de noves formes i modes, que permeten d'accelerar el ritme d'obsolescència dels productes culturals: així, el mercat es dinamitza permanentment.

El juliol de 1979 es celebrà a Burgos (Espanya) un ***Simposi sobre la indústria de la cultura i models de societat***, organitzat per la **UNESCO** i el **Consell d'Europa**; en la crònica que en va fer Alexandre CIRICI a ***Serra d'Or*** (núm. 240, setembre de 1979, p. 37-8), al costat de la constatació crítica d'aquesta nova dinàmica del fet cultural, s'hi apuntaven camins per tal de fer-hi front. L'imperialisme cultural, el desenvolupament tecnològic aconseguit contra el Tercer Món (és a dir, anul·lant-lo culturalment), l'homogeneïtzació mundial a través del control dels mitjans de comunicació, etc., hi eren denunciats; i es considerava que *«enfront d'això, només és possible propugnar una consciència de la necessitat de resistència»*.

Aquesta referència explícita al Simposi la fem per tal de mostrar que, si bé la consciència de l'existència de nous marcs d'expressió cultural ja era clara durant la dècada dels setanta, tal com es deia al principi, alhora se'n tenia una visió summament —i lúcidament— crítica.

El canvi fonamental que s'ha produït en aquests deu anys es podria centrar en el fet de la disminució dràstica (sovint fins a la desaparició) d'aquesta percepció crítica; i en l'assumpció, com a dada inqüestionable, de la nova dinàmica cultural.

Òbviament aquest fet, que és la conseqüència d'allò que en dèiem la **crisi del resistencialisme** (ben contrària als consells del Simposi esmentat), ha tingut uns efectes decisius sobre la cultura del país. D'una banda, perquè ha servit per tal que els gestors de la cultura s'adonessin que era difícil de sostenir una lluita entre una indústria cultural i una cultura de resistència *minoritzada*; si es volia aconseguir una certa possibilitat de supervivència, més aviat calia plantejar el combat en el mateix terreny de la indústria dominant. I d'altra banda, perquè s'ha passat fàcilment de considerar la **inevitabilitat** de la difusió de

determinats béns culturals (ideològicament impresentables per a una consciència progressista dels anys setenta) a defensar-se acríticament la **bonesa**, molt en la línia de les consciències *light* del postmodernisme.

Aquest conflicte entre dependència cultural i resistencialisme d'una banda, i de l'altra entre adaptació als models de producció industrial de cultura o manteniment de mercats especialitzats i minoritaris, és el context en el qual s'han de situar la producció i les pràctiques culturals d'aquest decenni, així com les polítiques culturals que hi han intervingut.

Només per posar un exemple, un dels casos més simptomàtics i específics del fenomen del qual parlem, a nivell català, és el de la **nova cançó**. Durant els primers quinze o vint anys, la nova cançó es desenvolupà en línia ascendent, amb l'únic suport d'un mercat discogràfic modest i d'un voluntarisme cultural resistent. Però no és atzarós que una editora discogràfica com **Edigsa**, creada formalment a Vic el 1961 i amb les primeres produccions el 1962, comencés a perdre els seus millors intèrprets (comercialment parlant) a finals dels anys setanta, i que entrés el 1979 en una crisi sense sortida, per acabar desapareixent l'any 1983. A partir de llavors, el que havia estat el fenomen de la **cançó** ha quedat reduït a un petit nombre d'intèrprets que enregistren en segells multinacionals, sota la pressió constant, i en alguns casos eficaç, d'una invitació a canviar d'idioma per ampliar el mercat, i a un estol d'intèrprets gairebé sense mercat. El **recital**, com a lloc fonamental d'expressió de la cançó, ha fet crisi, i només funciona en grans i comptades ocasions. La cançó passà, doncs, del resistencialisme i el mercat no industrial a la «normalitat» de la cultura de mercat industrialitzat. La seva crisi, que la tenia i la té, és una «crisi de normalització», i d'adaptació a unes lleis de mercat molt dures.

Així doncs, l'anàlisi de la producció i de les pràctiques culturals passa per observar la presència de la indústria i el consum culturals, que apareixen com el camí normal i generalitzat de llur expressió, sota les «garanties» ideològiques d'una indiscutible importància econòmica (es tracta d'un dels pocs sectors industrials que no coneix la recessió i que continua creant llocs de treball), i d'uns suposats *«efectes democratitzadors»*, que no és ara el moment de discutir, però en els quals certament ens costa de creure.

Tanmateix, no podem pas oblidar que bé subsisteix encara una producció de cultura que podríem anomenar **artesanal**, i que s'adreça a públics reduïts i especialitzats. Però cal tenir present que també aquestes formes artesanals són cada vegada més dependents del tipus de producció dominant: fins al punt que són els suports televisius, l'*esponsorització* de les grans marques o l'ajut de les administracions públiques els qui determinen les condicions de llur mateixa possibilitat d'existir.

3. EL CONSUM CULTURAL

Qualsevol aproximació **empírica** a les característiques i a la importància econòmica de les pràctiques culturals és, ara com ara, una empresa impossible.

Dos factors fan especialment difícil la tasca d'analitzar allò que és la vida cultural del ciutadà. L'un, més conceptual, rau en el fet de la indefinició dels límits d'allò que es pot considerar pròpiament cultural. En efecte, l'extensió continuada d'allò que és anomenat **cultura**, i la seva mateixa naturalesa, en fan molt difícil una anàlisi global. Aquesta extensió té en part una funció ideològica, en la mesura que accentua l'aparença d'igualitarisme que tota societat democràtica necessita per tal de sentir-se legitimada. La cultura de masses crea el **simulacre** d'una societat en la qual l'accés a la cultura, tradicionalment associat a les *élites* amb poder, ara es generalitza i es «democratitza», com els agrada de dir als gestors polítics de la cultura.

Però, al mateix temps, el fet de poder etiquetar de «culturals» unes pràctiques que abans no ho eren, automàticament les revaloritza, tot fent entrar en el mercat de béns simbòlics i intangibles una quantitat cada vegada més gran de productes i de serveis. És per això que quan, per exemple, prendre's un vas d'aigua pot arribat a convertir-se en una qüestió de distinció social, demanar una *Perrier* acaba esdevenint un fet cultural significatiu, capaç d'afegir un valor extra a un producte trivial.

Però a més de les qüestions teòrico-ideològiques, que afecten i varien acceleradament el sentit i la direcció de les mateixes pràctiques culturals, cal dir també que no hi ha hagut intents seriosos d'estudiar les variacions de significat d'aquestes pràctiques culturals, ni d'avaluar-ne la direcció i la intensitat.

Els treballs que existeixen, en comptes d'aportar claror a la qüestió estudiada, senzillament en reforcen els «pre-judicis» i el discurs ideològic, essent fidels, en definitiva, a la voluntat de qui els ha encarregat. Qualsevol intent d'analitzar críticament la cultura, en una societat que n'ha fet gairebé una «concepció del món», esdevé una irreverència sacrílega.

a) El consum cultural: una confusió calculada

Catalunya s'ha vist immergida, vulgues que no, en aquest procés general de **confusió calculada** que ve a ésser el resultat de l'anomenada «democratització cultural».

En aquesta dinàmica de confusió calculada, hi hem de considerar el fet que, aquí i arreu, **cultura esdevé sinònim de lleure.** Des del passejar, passant per l'audiència passiva de televisió, fins a l'esport, el turisme i la cuina, tot pot esdevenir «cultura» si és degudament «interpretat». Així, el càlcul de la despesa familiar en «cultura» inclou de fet uns elements tan diversos, que resulta sovint impossible de determinar quan han suposat **realment** un consum cultural, i quan es tractava d'una necessitat d'un altre ordre, no «cultural».

L'única dada de què disposem, referida als darrers anys, i sense possibilitats de ser comparada amb cap altra d'anterior o posterior (comparació que, d'altra banda, seria prou difícil d'interpretar), és la que avalua la *«despesa anual en cultura»* a partir de l'estudi dels pressupostos familiars. Donant per bones les xifres que ens proporciona, cal fer notar com a significatiu que l'any 1980, a Catalunya, hom despenia una quantitat semblant en espectacles de tot tipus, en l'adquisició d'aparells de televisió, o bé en activitats relacionades amb la pràctica dels esports: al voltant de les vuit mil pessetes per família i any. El turisme, els restaurants i altres activitats d'esbarjo s'emportaven, en canvi, el 60 % de les cent mil pessetes anuals que una família catalana, segons l'estudi, dedicava a la «cultura». En definitiva, segons l'estudi de l'INE, la despesa familiar en cultura es situaria a l'entorn del 6,5 % del pressupost familiar. *(Taula 26.2).*

A aquestes xifres, i essent fidels a les noves qualificacions «culturals» (allò que porta certs sectors polítics a dir de la nostra societat que és un *«estat cultural»*), caldria afegir-hi encara d'altres despeses: la moda, especialment en el vestir; els ensenyaments especia-

Taula 26.2
DESPESA FAMILIAR ANUAL EN CULTURA
Pressupost estimat per família, per als anys 1980/1981

	Total (en milions)	%	*Despesa mitja per a cada llar (ptes.)*
Aparells ràdio	1.167	0,7	718
Aparells televisió	13.244	8,1	8.147
Aparells acústics	2.298	1,4	1.414
Material fotogràfic	1.209	0,7	744
Cinema, fotos	2.099	1,3	1.291
Material dibuix	965	0,6	594
Joguines, jocs	5.608	3,5	3.450
Discs, cassettes	2.099	1,3	1.291
Llibres	4.740	2,9	2.916
Premsa	8.731	5,4	5.371
Plantes i flors	1.450	0,9	892
Animals	870	0,5	535
Total Equipament	**44.480**	**27,3**	**27.363**
Cinema, teatre i música	11.178	6,9	6.876
Altres espectacles	2.333	1,4	1.435
Total Espectacles	**13.511**	**8,3**	**8.311**
Restaurants, hotels...	86.085	52,9	52.953
Viatges turístics	1.545	1,0	950
Altres d'esbarjo	3.233	2,0	1.988
Total Turisme	**90.863**	**55,9**	**55.892**
Articles esport	874	0,6	538
Despeses esports	11.596	7,1	7.133
Caça, pesca...	1.369	0,8	842
Total Esport	**13.839**	**8,5**	**8.513**
TOTAL CULTURA	**162.693**	**100,0**	**100.079**
Total cultura sobre el pressupost global		**6,5**	

Es considera que la despesa mitja de les llars catalanes és de 1.539.931 de pessetes anuals.
L'estudi fa una estimació de 1.625.680 llars.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'INE, *Encuesta de presupuestos familiares 1980/1981. Cataluña.* Madrid, 1984.

litzats, com la música o la dansa; certs equipaments de la llar destinats a la decoració; els objectes de disseny, etc.

Però bé hauríem d'adonar-nos que en realitat el consum cultural creix fonamentalment a causa d'unes despeses en equipaments que, si molt convé, també podríem anomenar «culturals». Si l'estimació de vendes d'aparells de vídeo a l'estat espanyol per a 1986 es situa en 530.000 unitats, cosa que vindria a representar una despesa aproximada d'uns 40.000 milions de pessetes, només això ja hauria suposat gairebé el 5 % d'augment del pressupost familiar en cultura (*Taula 26.3*, i *Gràfic 26.1*).

Les dades d'aquesta *«despesa familiar anual en cultura»*, ni que siguin poc precises, mostren que les pràctiques culturals «clàssiques» (fins i tot incloent-hi certs espectacles, els continguts dels quals poden ser ben actuals) signifiquen una part prou minsa d'aquests pres-

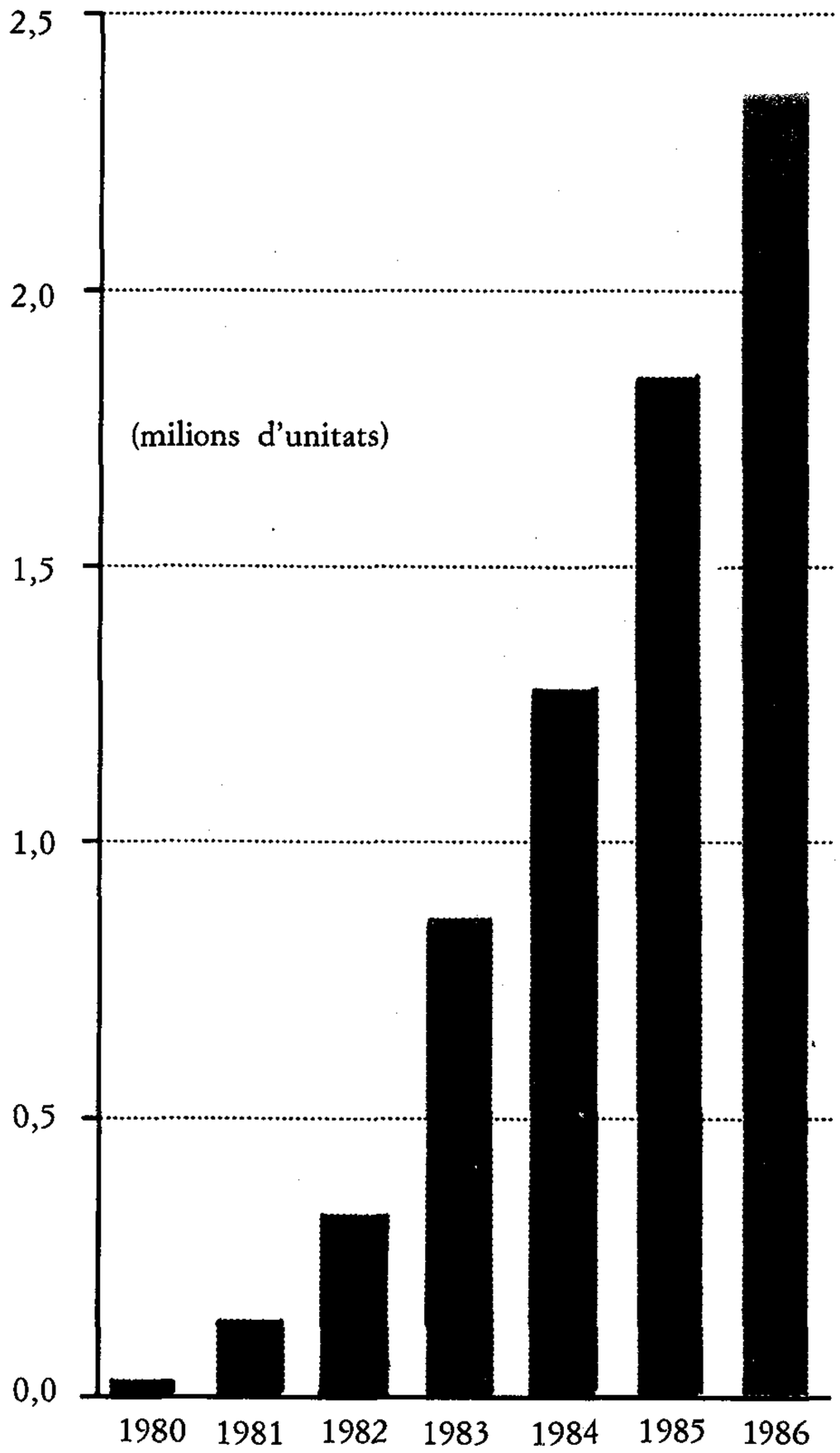
Taula 26.3
VIDEO DOMÈSTIC A ESPANYA
Evolució a l'estat espanyol del parc de magnetoscopis (1980-1986)

1980	31.000
1981	130.000
1982	330.000
1983	850.000
1984	1.270.000
1985	1.836.000
1986	2.366.000*

L'empresa Nielsen Company, S. A., estima que el parc està configurat per un 73 % de VHS, un 26 % de Beta, un 1 % de Video-8 i V-2000.
* L'estimació de vendes per a 1986 era de 530.000 unitats.

Font: Asociación Nacional de Industrias Electrónicas.

Gràfic 26.1
VIDEO DOMÈSTIC (1980-1986)

Font: Asociación Nacional de Industrias Electrónicas

supostos. Dit d'una altra manera: accedir-hi continua essent un afer de minories, i més aviat esporàdic.

b) L'escolarització de la cultura clássica

Una primera constatació és, doncs, que aquestes pràctiques culturals clàssiques (si emprem el terme «clàssic» per referir-nos a allò que era la cultura en un sentit restringit) són de caràcter minoritari, fet que hom podria considerar més escandalós en una societat dita «del lleure», com la nostra, que no pas en el context d'unes formes de vida de fa quinze o vint anys. Però és que sovint, a més, si es salven de la pura desaparició és per allò que bé podríem anomenar **procés d'escolarització de la cultura**, és a dir, per un fenomen que les converteix en obligatòries per a un segment important de la població.

No es tracta ja només de comprovar que avui els tiratges importants de llibres corresponen a les obres de lectura obligatòria a escoles i instituts, sinó que, de fet, les biblioteques són fonamentalment (ni que potser no ens agradi haver-ho de reconèixer) biblioteques per a escolars que necessiten un lloc d'estudi que les llars familiars i les escoles no proporcionen. I és també el cas dels museus, pensats sobretot en funció de les tasques didàctiques que hauran de complir: no és pas casual que un dels museus més visitats de Catalunya, el **Museu de la Ciència** de la Fundació Caixa de Pensions, sigui visitat fonamentalment per escolars en hores lectives.

Aquest procés arriba més lentament al món dels espectacles, però va fent el seu camí. En aquest sentit, **Joventuts Musicals de Catalunya** organitza de fa temps concerts per a escolars, i hi ha iniciatives importants, que es van estenent a diverses ciutats, que o bé porten l'espectacle a la mateixa escola (els programes de ***La Caixa a les escoles***), o bé porten l'escola fins a l'espectacle (com és el cas de ***Pedagogia de l'espectacle*** des de fa més de deu anys).

En qualsevol cas, si no és per la via de l'**escolarització** de la pràctica cultural, sí que com a mínim cada vegada més els espectacles són considerats, explícitament o no, com a servei públic, mantingut amb subvencions i no pas pel seu caràcter competitiu. I sense pensar en els casos extrems (com el del **Gran Teatre del Liceu**), es podria veure en quins camps l'*esponsorització* pública o privada és la condició *sine que non* de la supervivència de determinades formes de creació, de producció i de consum cultural.

c) La desnacionalització cultural

Finalment, no podem deixar de fer referència a allò que podríem anomenar un **procés de desnacionalització cultural**, i que òbviament va acompanyat d'una creixent **provincianització de la cultura.** La dependència cultural s'empara en un discurs falsament universalista que sovint li permet presentar-se com a camí d'obertura al món. Tot plegat no és res més que un miratge que fa més passadora la dependència cultural efectiva.

Cal tenir ben present, a més, que la dependència es fa significativa no a través de les formes minoritàries d'expressió cultural, sinó sobretot en la cultura de masses. No són pas les traduccions de novel·la estrangera allò que «provincianitza», sinó el consum generalitzat de productes televisius com *Dallas,* com a cas paradigmàtic. Aquesta dependència fa del nostre país, com de tants altres, una veritable **província cultural** de l'imperi que controla les noves fronteres de la comunicació.

No es tracta pas ara ni aquí de lamentar-se'n o de celebrar-ho, sinó simplement de desfer malentesos i de facilitar una comprensió més profunda de les pràctiques i del consum culturals d'avui.

4. L'ASSOCIACIONISME CULTURAL

Un dels paisatges culturals que més sembla haver canviat en el decurs d'aquests deu anys és el de l'**associacionisme cultural**, no tant en allò que fa referència al nombre d'entitats, sinó sobretot en relació a una certa crisi del voluntarisme que li és consubstancial, i a un cert replantejament en l'orientació dels seus objectius.

Aquest associacionisme, que sovint és el nucli de la iniciativa de l'anomenada societat civil, ha representat una forma de participació activa a la vida cultural, al marge de les noves formes de consumisme.

Tanmateix l'existència d'aquestes entitats, nascudes i formades sobretot en l'antifranquisme, s'ha adaptat amb moltes dificultats a la nova situació. D'una banda, de cop i volta han hagut de resituar-se especialment en relació a la iniciativa pública, que no sempre ha comptat amb la seva col·laboració, ans tot al contrari. D'altra banda, la progressiva professionalització de l'oferta cultural ha fet més difícil de mantenir unes ofertes d'activitats regulars a causa del seu encariment. A més, una vegada el resistencialisme s'ha anat veient com a innecessari o no tan urgent, el vo-

luntarisme s'ha refredat, i aitals activitats ja no compten amb les col·laboracions desinteressades d'altres moments. En definitiva, sovint han perdut el protagonisme social que havien tingut; o fins i tot, havent contribuït decisivament a la formació de les persones que més tard havien d'ocupar llocs clau en els càrrecs de gestió municipal, han quedat «descapitalitzades»pel que fa a directius.

Aquest fets semblen denotar sobretot les dificultats d'adaptació de l'associacionisme a la nova situació democràtica, i podrien ser objecte de reflexió autocrítica per part de tantes entitats que, vistes les dificultats, han confiat o encara confien en la sortida fàcil de la subvenció pública per tal de poder continuar existint.

Però fóra injust no advertir que també l'administració ha tingut una bona part de responsabilitat en aquesta crisi. D'una banda, perquè no sols no ha donat un suport adequat a la iniciativa de les associacions, sinó que sovint hi ha competit amb uns mitjans incomparables, acaparant o recollint una feina llargament preparada per aquestes entitats. I d'altra banda, perquè ha deixat de valorar un tipus d'iniciativa cultural que no només acostuma a ser minoritària, sinó que en té una certa vocació, pel tipus de model cultural que proposa, tan allunyat del consumisme cultural imperant. I tot plegat, acompanyat de la necessitat de protagonisme que ha perseguit i guiat les actuacions de tantes administracions: com si el fet d'haver de compartir o cedir «imatge» a una entitat privada els semblés intolerable.

Les experiències han estat tan diverses, que tota generalització esdevé inevitablement massa poc precisa per a cada cas particular. Però, si més no, en tots els casos es constata aquesta inadaptació que no sempre ha acabat bé, i que potser encara s'agreujarà més els propers anys. Les polítiques culturals no han estat gaire sensibles a aquest fenomen o, senzillament, potser han cregut que no en tenien la responsabilitat o fins i tot que podien prescindir-ne.

Però una conseqüència que tard o d'hora hom haurà de prendre en consideració és la de l'allunyament progressiu del ciutadà respecte de les formes de participació cívico-cultural. Una participació que només es pot canalitzar, precisament, a través d'aquest associacionisme que podria seguir essent una bona escola de formació de futurs responsables polítics locals, i un bon enllaç entre la vida política i les preocupacions dels ciutadans més conscients.

5. LES POLÍTIQUES CULTURALS

En d'altres apartats ja s'han fet algunes consideracions generals sobre el paper de la intervenció de les administracions en el terreny de la cultura. Amb tot, ens caldria una certa aproximació més descriptiva per tal de poder-ne fer una avaluació més objectiva, que mostrés més exactament com s'han produït les formes d'intervenció durant aquests darrers deu anys.

Però tampoc en aquest punt no disposem d'anàlisis prèvies, de tipus comparatiu, que aprofundeixin aquesta qüestió. De fet, només disposem de les memòries que publiquen les mateixes institucions, i d'algun article referit a aspectes sectorials. Sí que hi ha un interessantíssim estudi, sens dubte el millor que s'ha fet sobre les despeses de les diferents administracions en cultura a Catalunya, per bé que quedà incomplet, i que resta com una mostra aïllada sense possibilitat d'efectuar comparacions que ens permetin una visió de l'evolució d'aquestes dades. Ens referim a l'estudi que per al ***Libre Blanc de la Cultura*** realitzaren Carles CAMPS i Francesc CARULLA sobre l'***Anàlisi del finançament de les activitats culturals durant l'any 1985*** (Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1987).

Òbviament, el fet que marca la diferència, en els anys que estudiem, és el de la creació del **Departament de Cultura** de la Generalitat de Catalunya, que a partir d'un pressupost irrisori per a l'any 1980 en el moment de la seva constitució (no arribava als 94 milions de pessetes), progressivament ha pogut anar definint polítiques generals i sectorials de força importància, que s'han sumat a allò que ja eren les polítiques municipals i de les diputacions. A més, una part d'aquests mateixos pressupostos són aportats en forma de subvencions als ajuntaments (per a l'any 1987, fins a 674 milions de pessetes), els quals també reben suport de les diputacions *(Taula 26.4)*.

Cal observar especialment que a Catalunya el pes de l'**Ajuntament de Barcelona** en les despeses de cultura és força important, pel fet de «suportar» una capitalitat que no ha tingut mai el reconeixement de l'estat. És a dir que ha hagut de suportar una colla de serveis culturals que, a Madrid per exemple, anaven a càrrec dels pressupostos estatals, i no pas del municipi. Pot ser interessant recordar, per exemple, que el **Museo Nacional del Prado** a Madrid, disposava l'any 1986 d'un pressupost de 1.846 milions de pessetes aportades per l'estat. Paral·lelament, el **Departament de Cultura** només podia destinar a museus

Taula 26.4
EVOLUCIÓ DELS PRESSUPOSTOS DEL DEPARTAMENT DE CULTURA
Pressupostos executats, en milions de pessetes, de 1980 a 1988

1980	93,9
1981	1.009,3
1982	3.253,7
1983	4.664,0
1984	4.112,1
1985	5.462,4
1986	5.523,8
1987	7.840,8
1988*	8.065,5

* Pressupost aprovat.

Font: Memòries del Departament de Cultura, i Pressupostos de la Generalitat per a 1988.

140 milions, i tot el pressupost de l'**Àrea de Cultura** de la **Diputació de Barcelona** el mateix any no superava de gaire aquesta quantitat. L'**Àrea de Cultura** de l'**Ajuntament de Barcelona** havia de destinar l'any 1985 prop de 900 milions als seus museus, i el seu pressupost total per l'any 1987 no arriba a duplicar la quantitat que només el **Museo del Prado** té assignada als pressupostos de l'estat.

Aquest tracte diferenciat ve de lluny. Segons unes dades que citava Ferran MASCARELL a la revista ***Arrel*** (núm. 15-16, octubre de 1986), la inversió pública a la província de Barcelona el 1969 en museus, arxius, biblioteques o patrimoni, era de 1,89 milions de pessetes, enfront dels 98,81 milions de Madrid (52 vegades superior). L'any 1975, les xifres eren de 34,99 milions a Barcelona per 258,82 a Madrid (aquesta vegada, «només» set vegades i mitja més). Però finalment, l'estat invertia a tot Catalunya el 1984 per a activitats culturals prop de 64 milions, mentre la inversió que feia a Madrid era de més de 6.000 milions (noranta vegades per sobre).

És per això que s'explica que una ciutat com Barcelona hagi de fer una elevada despesa anual en patrimoni cultural (monuments, arxius, museus, excavacions, etc.), que el 1985 era de 1.500 milions de pessetes, mentre que la que feia el Departament de Cultura, pel mateix concepte i any, no arribava als mil milions (*Taula 26.5*, i *Gràfic 26.2*).

En el cas de l'any en què disposem de dades comparables (1985), podem mostrar unes xifres bàsiques de la despesa pública en cultura a Catalunya. Amb tot, cal tenir present les limitacions de les xifres, que no són completes pel que fa als municipis, i el fet

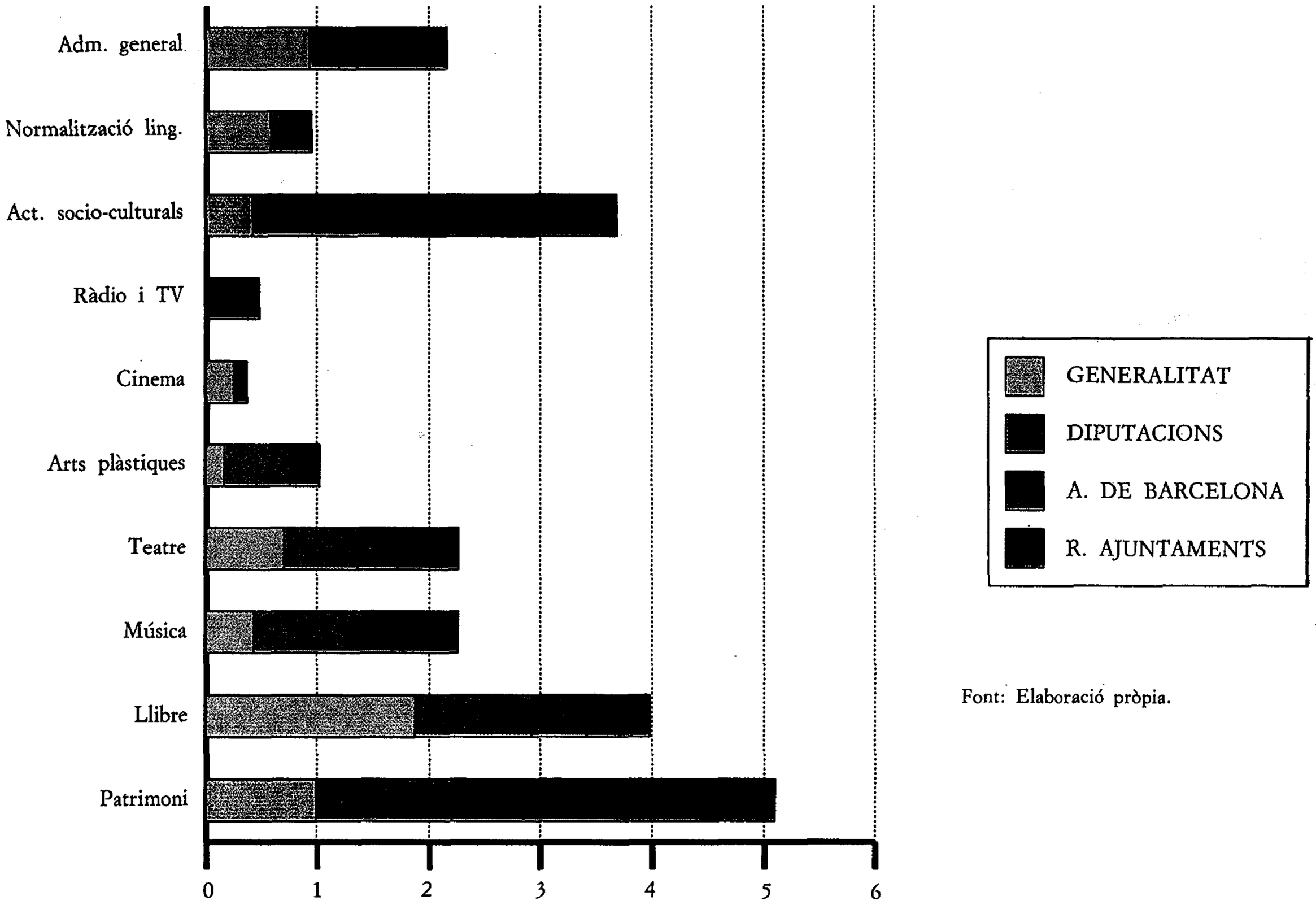
Taula 26.5
DESTINACIÓ DELS PRESSUPOSTOS PÚBLICS EN CULTURA SEGONS LES ACTIVITATS
Comparació entre administracions, en milions de pessetes, per l'any 1985

Destinació	*Generalitat*	*Diputacions*	*Ajuntament Barcelona*	*Resta d'Ajuntaments*
Patrimoni	990,1	1.211,1	1.499,2	602,8
Llibre	1.897,0	1.044,9	496,1	242,6
Música	431,9	202,2	1.036,5	255,8
Arts escèniques	703,7	658,7	356,2	236,9
Arts plàstiques	173,2	287,1	298,0	117,6
Cinema i fotografia	253,4	9,8	24,0	36,5
Ràdio i TV	17,1	2,3	0	200,2
Activitats socio-culturals	421,6	544,0	603,0	910,6
Normalització lingüística	584,8	35,6	55,0	121,5
Adm. general i activitats no classificades	934,5	262,0	165,0	345,5
TOTAL	**6.407,3**	**4.257,8**	**4.533,0**	**3.070,0**

Les dades relatives als municipis n'inclouen un 25 % del total, que correspon a un 65 % de la població.
Les xifres es refereixen al total de despesa de les institucions en cultura, i no només als pressupostos de les àrees específiques.

Font: C. Camps i F. Carulla, *Anàlisi del finançament de les activitats culturals durant l'any 1985*. Barcelona, 1987.

Gràfic 26.2
DESPESA PÚBLICA EN CULTURA
Tipus d'activitat i Administració, 1985

Font: Elaboració pròpia.

que no són consolidades, és a dir, que sobrevaloren la despesa puix que dupliquen les quantitats que passen com a transferències d'una institució pública a l'altra *(Taula 26.6)*.

D'aquestes xifres en destacaríem el fet que l'aportació de la Generalitat conté una important quantitat destinada a la **Corporació Catalana de Ràdio i Televisió**, que era fins un 1,2 % del seu pressupost total, i el 41 % del què destinava a Cultura.

Pel que fa als ajuntaments, les dades són incompletes. Ara bé, si admetem que les que tenim són representatives, per cada segment segons el tamany del municipi, podríem aventurar una xifra estimada de despesa total en cultura dels municipis catalans, ponderant les quantitats segons la població total, tal com es mostra a la *Taula 26.7*.

Aquesta estimació, que manté la despesa dels municipis per habitant en 1.921 ptes., suposaria una xifra total de 11.727,8 milions, de les quals un 38,7 % correspondria a l'Ajuntament de Barcelona, un 43,7 % a la comarca del Barcelonès, i un 58,4 % a les poblacions de més de 50.000 habitants.

També és especialment interessant observar que els municipis de 10.000 a 50.000 habitants són els que despenen un percentatge superior del seu pressupost en cultura: un 6 % els de deu a vint mil, i un 5,6 % els de vint a cinquanta mil habitants *(Taula 26.8)*.

Taula 26.6
DESPESA PÚBLICA TOTAL EN CULTURA
Despesa total i per habitant amb dades de 1985

Institució	*Despesa**	*Despesa/habitant*	*Cultura/ despesa total en %*
Generalitat	**10.983,7**	**1.799**	**2,9**
CCRTV	4.576,4	750	1,2
Resta	6.407,3	1.049	1,7
Ajuntaments	**7.603,1**	**1.921****	**4,9**
Barcelona	4.533,1	2.562	5,0
Resta	3.070,0	1.403	4,7
Diputacions	**4.257,8**	**697**	**9,1**
Barcelona	3.276,0	695	10,9
Resta	981,7	706	5,9
Administració Central	**773,5**	**127**	**—**
TOTAL	**23.618,1**	**4.544**	**—**

Xifres no consolidades.
* En milions de pessetes.
** Calculat entre els habitants reals dels municipis estudiats.
Les xifres intenten reflectir el total de la despesa en cultura de cada administració i no només la de les àrees o departaments específics.

Font: C. Camps i F. Carulla, *Anàlisi del finançament de les activitats culturals durant l'any 1985*. Barcelona, 1987.

Taula 26.7
ESTIMACIÓ DE LA DESPESA MUNICIPAL TOTAL EN CULTURA
Projecció de la despesa en cultura, per a la totalitat dels municipis (milions de ptes.)

Tamany municipis	*Despesa cultura*	*% municipis estudiats*	*% població estudiada*	*Projecció de la despesa per al total de la població*
menys de 1.000 h.	57,3	22,0	24,3	236,0
1.000 a 5.000	245,5	22,6	23,4	1.051,2
5.000 a 10.000	147,5	30,8	31,5	469,1
10 a 20.000	357,5	37,5	39,7	901,2
20 a 50.000	668,1	48,0	51,1	1.308,6
50 a 300.000	1.594,1	66,7	68,8	2.317,2
més de 300.000	4.533,1	100,0	100,0	4.533,1
TOTAL	**7.603,1**	**24,8**	**64,8**	**11.727,8**

Ponderació de la despesa en cultura per cada segment del tamany dels municipis, en relació al % de població estudiada.

Font: Elaboració pròpia, a partir de les dades de l'estudi Camps-Carulla. *Anàlisi del finançament de les activitats culturals durant l'any 1985*. Barcelona, 1987.

Taula 26.8
DESPESA MUNICIPAL EN CULTURA PER HABITANT
Despesa per habitant i sobre el total dels pressupostos municipals de 1985

Tamany municipis	*Despesa cultura (milions)*	*Municipis estudiats %*	*Despesa per habitant (ptes.)*	*Desp. cultura/ Total despesa %*
menys de 1.000 h.	57,3	22,0	1.056	3,6
1.000 a 5.000	245,5	22,6	1.778	5,5
5.000 a 10.000	147,5	30,8	1.349	4,7
10 a 20.000	357,5	37,5	1.709	6,0
20 a 50.000	668,1	48,0	1.628	5,6
50 a 300.000	1.594,1	66,7	1.257	4,2
més de 300.000	4.533,1	100,0	2.562	5,0
TOTAL	**7.603,1**	**24,8**	**1.921**	**4,9**

Estimació del total de despesa en cultura, només dels municipis estudiats.

Font: C. Camps i F. Carulla, *Anàlisi del finançament de les activitats culturals durant l'any 1985*. Barcelona, 1987.

27. LA CREACIÓ I PRODUCCIÓ DE CULTURA

SALVADOR CARDÚS

NOTA INTRODUCTÒRIA

Voler fer un balanç d'allò que ha estat la creació i producció de cultura seria, indefectiblement, fer-ne una valoració qualitativa i quantitativa. Triar, ja és jutjar. I aquesta no és la pretensió d'aquest informe.

Més aviat ens proposem apuntar alguns trets que han caracteritzat aquesta creació i producció de cultura, esmentant alguns noms i obres que els il·lustrin, i recordant alguns dels esdeveniments o dades que ajudin a situar-los en el temps i segons la seva repercussió pública.

En aquest sentit, i també segons les formes de producció artística, els informes permeten enumeracions més o menys extenses, i en definitiva, inevitablement desiguals.

A més, hem trobat la informació en la recollida extensiva d'informes i valoracions prèvies (que sempre citem indirectament, pel fet que tampoc no els hem respectat totalment), i en aquest sentit, a més de restar esclaus d'aquestes seleccions prèvies, no hem comptat amb una opinió pròpia pel que fa a les qüestions estrictament lligades a la creació artística.

En cada cas citem les fonts fonamentals d'informació, però cal insistir una vegada més en la voluntat il·lustradora més que no pas valorativa o crítica, encara que vagin intrínsecament lligades, vulgues que no.

1. L'ARQUITECTURA

L'anàlisi del fet arquitectònic té un doble vessant, que obliga a l'adopció de perspectives diverses. D'una banda, hom pot fer-ne un tractament que posi l'èmfasi en la creació individual d'edificis o espais urbans. De l'altra, es pot considerar el fet urbà i arquitectònic d'una manera global, i analitzar, per damunt d'edificis singulars, les relacions entre l'arquitectura i el poder, o amb l'administració, tot observant l'evolució urbanística en aquest marc socio-polític.

Si comencem per considerar aquesta segona perspectiva més global, cal recordar que a les darreries del franquisme es començà a produir un moviment de protesta i reivindicatiu (tal com passà a d'altres sectors de la cultura), protagonitzat bàsicament per les associacions de veïns per una banda, i les associacions professionals per l'altra (col·legis professionals, associacions tècniques i institucions docents).

Els últims anys del franquisme s'havien caracteritzat per l'agreujament de la situació des del punt de vista arquitectònic i urbanístic, a causa de la incapacitat de l'administració, víctima dels seus mateixos errors, per aturar l'especulació i ordenar el creixement urbà. I davant el desgavell, es començava a reaccionar amb accions puntuals però, és clar, mancades de coordinació i de força efectiva.

En primer lloc, hi havia una sensibilitat creixent envers el patrimoni arquitectònic, que aguantà agressions i enderrocaments gravíssims, i que encara fins al 1975 i 1976 semblava que n'havia de patir més. En el marc del mateix **Congrés de Cultura Catalana**, es creà el **Servei per a la protecció del patrimoni català (SERPACC)**, amb l'objectiu fonamental de protegir el patrimoni que es considerava col·lectiu, tant en la seva dimensió de bé cultural com en la possibilitat de reutilitzar-lo, i això a través de l'organització de campanyes de sensibilització, de l'assessorament d'associacions populars, de la denúncia sistemàtica de les actuacions il·legals, i de la realització d'estudis, inventaris i catàlegs.

A partir de finals dels setanta es pot dir que s'aconsegueix, aprofitant el marc de transitorietat política als ajuntaments, una veritable frenada en l'acció destructora, alhora que s'aturen projectes que havien estat fortament contestats. Només per referir-nos al cas de Barcelona, podríem recordar els mercats que es volien enrunar (el Born, el de la Llibertat a Gràcia, o el de Sarrià), talment com els edificis de la Casa de la Caritat o l'Estadi de Montjuïc, o encara els aparcaments que s'havien de construir davant la Catedral, amb la destrucció de les restes de la vila romana. La llista, que podria fer referència també a edificis singulars com Can Serra o la Casa Golferichs, es repetiria municipi a municipi, i amb més o menys sort pel que fa als resultats finals de l'acció defensora.

Amb la presència d'una administració democràtica (des del 1979 als municipis, i després, l'any 1980, a la Generalitat), la dinàmica urbanística canvià. La major part d'ajuntaments disposaren d'organismes responsables de la protecció del patrimoni, es confeccionaren els catàlegs corresponents d'edificis singulars, i s'anaren realitzant i aprovant els diversos plans d'ordenació urbana.

A més del patrimoni arquitectònic, un altre dels temes conflictius en l'ordenació urbana és el que fa referència a les zones verdes. A la capital barcelonina, el 1975 es considerava que hi havia 13,5 m^2 de zona verda per habitant. D'aquests, només 3,8 m^2 eren utilitzables, però el 40 % eren de fet zona esportiva (i d'aquests, el 70 % en mans privades).

Les actuacions de l'administració, en aquest camp, i gairebé es podria generalitzar a la majoria de ciutats catalanes, s'han basat d'una banda en l'esforç de recuperació de grans espais, resultat de la desocupació de naus industrials o del trasllat de serveis públics, per a convertir-los en zones d'ús públic; i, d'altra banda, en refer zones verdes o places públiques degradades per tal que retrobessin una dimensió d'espai d'ús col·lectiu. A Barcelona, cal parlar de la plaça de l'estació de Sants —ara dels Països Catalans—, la del Parc de l'escorxador, i l'Espanya Industrial, o de les possibilitats de futur dels terrenys de la Renfe al Clot.

Hi ha finalment dos camps d'interès, que són el de les construccions escolars i el de la vivenda.

Pel que fa al primer, cal dir que si bé es partia també d'una situació de dèficit en l'escolarització i d'edificis en males condicions, s'han desenvolupat amb èxit dos plans d'inversió, un de 1981 a 1984, amb unes inversions per a noves construccions de gairebé 9.000 milions de pessetes per a tot Catalunya (amb un increment de més de 76.000 places escolars), i de més de 4.000 milions per a obres de reforma i millora que han afectat 26.000 llocs escolars més; i un segon pla, de 1985 a 1988, que havia de suposar la creació de 109 centres públics d'EGB, que afegits als d'altres nivells, sumarien 193 centres nous.

En tot aquest procés de construccions escolars cal destacar-ne el canvi radical d'orientació, que abans conduïa a la construcció estandarditzada i monòtona, i que ara ha passat cap a propostes autòctones i personalitzades, amb el reconeixement de la qualitat dels projectes tant a nivell nacional (diversos premis FAD d'arquitectura), com internacional (amb exposicions als EEUU o visites de responsables de l'administració japonesa).

Finalment, i en relació a l'habitatge, cal subratllar la importància de l'aprovació dels plans d'ordenació, una vigilància en general prou estricta en el compliment de les normatives per part de l'administració, i, per damunt de tot, el paper dinamitzador de la mateixa administració en les realitzacions concretes. Darrerament, també cal considerar la dinàmica rehabilitadora d'edificis antics que suposa la re-ocupació dels centres urbans. Aquesta empenta rehabilitadora suposava ja, l'any 1986, el 17 % del total del mercat lliure de la construcció per a tot l'estat espanyol, i es preveu que augmentarà fins al 35 % el 1990. A d'altres països, les xifres encara són molt superiors: a França, per exemple, suposaven el 49 %, davant el 51 % de noves construccions.

Pel que fa als aspectes més propis de la creació artística en arquitectura, la situació dels anys vuitanta és el resultat, d'una banda, d'aquesta base que suara comentàvem i que ha permès la creació de grans obres públiques al costat d'edificis singulars i privats, i d'altra banda, d'una dialèctica entre la tradició arquitectònica catalana i la interpretació dels moviments més representatius del panorama internacional.

L'arquitectura actual té una de les seves bases d'inspiració en l'**Escola de Barcelona** (Bohigas, Martorell i Mackay, Correa i Milà, Coderch, Moragas, etc.) dels anys seixanta. En aquesta línia, hom hi trobaria arquitectes i equips més joves com els de Bach i Mora, Garcés i Sòria, Esteve Bonet, Francesc Rius, Elias Torres o José Antonio Martínez Lapeña.

També format a l'Escola de Barcelona, però amb una trajectòria divergent, hi hauria Ricard Bofill, un dels arquitectes més coneguts arreu del món i alhora més polèmics dins el país. Recentment ha presentat

el seu darrer gran projecte per a Catalunya, l'esperat **Teatre Nacional.** En aquesta línia crítica amb l'Escola de Barcelona (i seguim l'opinió de Josep Maria MONTANER a la revista **Catalònia** de març de 1987) hi trobaríem l'Studio PER, amb Clotet, Tusquets, Cirici i Bonet. Cal destacar finalment, la plaça dels Països Catalans (1983) de Helio Piñón i Albert Vilaplana, la rehabilitació de la façana del riu Onyar (1982-1984) de Josep Fuses i Joan Maria Viader, o la reconversió de l'antiga fàbrica de La Sedeta, com a escola i centre cívic (1982-1984) de Fayol, Giol i els germans Llistosella, entre moltes altres construccions.

L'arquitectura catalana actual es caracteritza per allò que Manuel GAUSA, a ***Quaderns d'Arquitectura*** (núm. 164 de gener-març de 1985), anomenava, citant una expressió d'Arcadi Pla, *«el discret encant de la sobrietat i la fe en la claretat, la raó i el seny»*. Hi ha una voluntat de contenció, és a dir, de *«fer prevaler el valor del realisme en la concepció i el desenvolupament dels projectes, valorant la limitació dels elements a emprar, el respecte i les relacions amb l'entorn, i sobretot un gust per l'herència i la tradició»*. Segons l'autor esmentat, les obres són conjunts *«d'aspecte general sobri, ascètic i serè, però generalment amb petits detalls (...) de disseny més lliure i que proporcionen un contrapunt lleuger i sensual»*.

2. LES ARTS PLÀSTIQUES

a) *L'evolució estètica i la ideològica*

El terreny de les arts plàstiques és el camp de la creació per excel·lència. La gran diversitat de possibilitats de manifestar-se l'acte creatiu fa difícil qualsevol classificació convencional. La creació plàstica s'ha apartat sovint de l'exercici de l'ofici del qual procedia, i pot mantenir-se en molts casos al marge de les determinacions que podrien imposar la dependència d'una producció industrial o l'aplicació d'unes tècniques no controlables pel mateix artista. També és en el terreny de les arts plàstiques on la ruptura amb la tradició, quan s'ha produït, ha estat més radical.

Alhora, i malgrat la difícil traducció en termes ideològics i polítics de l'expressió artística plàstica, per la manca de suport verbal que li és habitual, potser és, paradoxalment, on el discurs legitimador de la mateixa pràctica esdevé més ideològic que en cap altra art.

Tot plegat fa que a l'hora d'esbossar una panorà-

mica general del que ha estat la producció en un espectre tan ample de la creació artística, necessàriament es barregin les creacions més lligades als mercats de la distinció i el prestigi amb els productes més marginals (o «alternatius», com se solen autodenominar): des dels resultats creatius produïts gràcies a inversions milionàries, fins a les obres que són resultat d'una dedicació voluntarista al marge dels canals comercials; des dels esdeveniments artístics de dimensió pública (grans exposicions, mostres, biennals) fins a l'acte creatiu individual, aïllat i mal conegut. Però, sobretot, cal dir que aquest bigarrament de fenòmens no és «culpa» de la brevetat de l'espai que dediquem a la seva anàlisi, sinó que és probablement intrínsec a la mateixa activitat creadora o, si més no, a la pretensió de voler considerar com a únic l'espai de la creació plàstica. I aquesta pretensió no és tant la de l'analitzador com, sovint, la dels mateixos protagonistes.

Així, no és estrany que hom pugui presentar una operació de prestigi polític com a mostra de suport a l'art alternatiu o marginal, o que un artista ben instal·lat en els circuits comercials i de prestigi sostingui una retòrica respecte a la seva obra suposadament crítica amb el sistema i l'ordre establert. En les arts plàstiques tot és pensable; i sobretot, el discurs ho fa tot possible.

Aquesta reflexió inicial sembla indispensable si considerem que una panoràmica del fet creatiu en arts plàstiques, que recolza en el discurs escrit en comptes de poder mostrar a la vista de la persona encuriosida directament els objectes «creats», necessàriament ha de recórrer a la racionalització. I la racionalització no necessàriament descriu sinó que més aviat emmascara allò que pretén mostrar.

Des d'aquest punt de vista, es pot dir que el discurs que intenta donar compte de l'evolució de les arts plàstiques els darrers deu anys, ja no sabem si més que no pas dir sobre l'evolució en les formes de creació, allò que mostra és l'evolució del mateix discurs sobre la creació plàstica, sigui quina sigui.

Així, l'última versió d'aquest discurs que s'imposa sobre l'art és aquell que pretén que l'art **no diu res més que allò que mostra.** L'art «més modern» seria aquell que precisament **no vol** dir res, on l'únic que comptaria seria la imatge i no les intencions. L'interès no rauria tampoc en l'obra mateixa, sinó en les sensacions que pugui crear. Segons aquest discurs, l'artista, la seva trajectòria, els seus propòsits i les seves creences, no tenen interès ni cal conèixer-los. Tanmateix, des d'un punt de vista crític, és evident

que això només és «una manera de parlar», que pel simple fet de ser dita ja delata la seva poca honestedat. O pitjor, la seva inconsistència: com és que escriuen «històries» sobre la pintura aquells qui defensen una pintura «sense històries»?

Dit això, cal advertir també que, cada vegada més, el «panorama» sobre les arts plàstiques és el panorama de les novetats, o de la innovació i fins de la moda, en aquestes arts. El gruix de l'expressió tradicional, clàssica, convencional o com es vulgui dir, queda exclòs de tota panoràmica, encara que pugués expressar (com és sovint el cas) el gust de les majories. Aquesta és òbviament una especificitat de les arts plàstiques, inimaginable en canvi en aquelles arts que no podrien existir sense un nombre relativament considerable d'espectadors o, si es vol, de consumidors. No sembla, doncs, que a les arts plàstiques els hagi arribat l'hora d'aquella «democratització» que reclamen els funcionaris de la cultura.

Fins a l'any 1975, l'avantguarda en l'art català és llegida en termes de resistència. I també a l'inrevés, la resistència troba la seva expressió en les formes d'avantguarda. De manera que sovint l'art d'avantguarda apareix com l'expressió d'una realitat nacional, que alhora ajuda a constituir. L'art d'avantguarda resta, doncs, fins al 1975, estretament vinculat a la vida política catalana.

Diversos analistes consideren que a partir de 1976, i a causa dels canvis democratitzadors de la vida del país, s'inicia un període que hom podria qualificar de *«reflexiu»*, que fins a la dècada dels vuitanta no donarà uns resultats configuradors d'un nou marc per a l'activitat artística (vegeu Teresa Camps i Miró, 1985).

Des del nostre punt de vista, també caldria recordar que el període del 1976 al 1980 és aproximadament el mateix que des de la crisi de les actituds resistencials desemboca en la intervenció decidida de les administracions en l'acció cultural: és per tant —dit sense males intencions— un període clar de crisi de «motivacions».

b) *Espais, galeries, revistes*

A l'inici dels setanta les noves tendències artístiques havien anat trobant els seus espais d'expressió (galeries com Aquitània, Sala Vinçon, etc) i les seves expressions teòriques i pràctiques (***Iniciativa d'Art Concepte***, ***Mostra d'Art Múltiple***, etc.).

Aquest terreny d'iniciatives privades, caracteritzades sovint per una continuïtat escassa, no s'ha pas empobrit, tot i que hagi quedat eclipsat pels grans projectes que han emergit en la dècada dels vuitanta. En aquest sentit, podríem destacar l'aparició de la galeria Mec-Mec, i de la Sala Tres de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell (1977); l'Espai B5-125 del Departament d'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona (1978); l'obertura de la Galeria Metrònom (1980), que s'especialitzà en l'art de recerca, i que el 1984 canviava de local i el 1985 es transformava en la Fundació d'Art Contemporani Tous-De Pedro, de la qual podem recordar les exposicions ***Els Haigues, Paraparèmies per a un microacte*** de Benet Rossell, o la de Francesc Abad de 1981, ***Material humà***, i que compta a més amb l'edició d'una revista pròpia, ***Metrònom***, una biblioteca especialitzada, i una llibreria amb les últimes novetats en arts plàstiques; o l'aparició del ***SIEP (Sàpigues i Entenguis Produccions)*** el 1981 a Reus, que praticà la tramesa postal fins al 1984.

També és de destacar, en aquesta mateixa línia de la iniciativa privada, l'aparició de diverses revistes especialitzades i col·leccions editorials com ***Artilugi***, revista d'art que apareix el 1977 i fins al 1982; les publicacions d'***Eczema*** de Sabadell, la revista ***Tascó***, en relació amb l'Escola Taller d'Art de Reus; la publicació-objecte ***CAPS.A***, de Mataró, que treu el seu primer número l'any 1982; la revista ***A***, de la Federació Sindical d'Artistes Plàstics de Catalunya (1982); la revista ***Àrtics*** (1984); i les col·leccions ***Art Català*** d'Edicions 62, amb set volums, iniciada el 1983; ***Agenda d'Àmbit***, de Serveis Editorials (1984); i encara la col·lecció ***Cobalt*** de les edicions Papers d'Art (1984).

c) *La Fundació Joan Miró*

El 15 de juny de 1975 s'inaugurava la **Fundació Joan Miró, Centre d'Estudis d'Art Contemporani**, que ha estat i és encara avui el canal de l'activitat artística més dinàmica. Precisament el Congrés de Cultura Catalana, amb el seu acte final a Eivissa, utilitzava el marc de la Fundació per a presentar una exposició de balanç amb el títol ***Què és i què ha estat la Cultura Catalana?*** (1977).

Aquest paper dinamitzador de la Fundació Miró es fa palès en el fet que des de la seva inauguració s'hi han aplegat una colla d'artistes i de crítics, sota l'***Àmbit de Recerca*** primer, i després com a ***Espai 10*** (1977), amb la intenció de presentar treballs de

joves creadors. Fruit d'aquesta iniciativa és l'exposició ***Art amb nous mitjans, Objecte amb vídeo*** i ***Pintura entre d'altres*** (1986). En aquesta línia, encara que amb fórmules organitzatives diverses, cal recordar la proposta ***El Viatge*** (1982-83) encarregada a Rosa Queralt, Glòria Picazo i Vicens Altaió.

A més d'aquestes experiències més innovadores i d'investigació, és impossible de fer una llista exhaustiva de les millors mostres i exposicions de la Fundació, encara que en destacarem algunes, a tall d'exemple dels diferents tipus d'iniciatives: ***Tècniques. Formes i Art Tèxtil*** (1977), ***Suggestions olfactives*** (1978), les monogràfiques de ***Paul Klee*** i ***Henry Moore*** (1981), ***Casino*** (mostra d'artistes experimentals catalans del Principat i de la Catalunya del nord, 1983), o la de ***Duchamp*** el 1984, entre d'altres.

d) *Les caixes d'estalvi*

Les altres entitats que han tingut un paper rellevant en el camp de les arts plàstiques, abans que les administracions ho poguessin fer, han estat les **caixes d'estalvi**, i especialment, la Caixa de Pensions, la Caixa d'Estalvis de Catalunya i la Caixa de Barcelona, a través de sengles fundacions.

Aquestes entitats han sabut veure en la promoció d'iniciatives culturals un camí immillorable de creació d'imatge i, en definitiva, un magnífic recurs publicitari. Avui, el paper d'aquestes entitats d'estalvi en la direcció i conformació del que és el món de les arts plàstiques, en la configuració de gustos, i en el mecenatge de determinats corrents estètics, és absolutament decisiva, com en d'altres èpoques ho havien estat l'aristocràcia, la cort reial o la mateixa església. A més, aquesta «direcció» la poden fer sense haver de rebre l'embat de la crítica, a la qual s'ha de sotmetre en canvi l'administració pública en haver de donar comptes de les seves orientacions.

Cal fer esment, en aquest punt, de la ***Biennal de Pintura Jove*** iniciada el 1975 per la Caixa de Barcelona, i que el 1987 celebrava la seva sisena edició, havent atorgat els seus primers premis a Niebla (***Diguem no***, 1975), García-Sevilla i Jorge Vidal (1977), i en l'edició més polèmica de totes, a Carles Pazos (1978).

És de destacar l'obertura del Palau Macaia, el 1979, per la Caixa de Pensions, on hi inicia una intensa activitat de cicles i debats, però sobretot d'exposicions, la primera dedicada a l'escultor ***Arístides Maillol***, i a continuació, d'altres de tant ressò com ***FAD., 80 anys de joieria i orfebreria catalanes*** i ***H. Anglada Camarasa*** (1981), l'exposició ***26 pintors, 13 crítics: Nous valors de la pintura jove espanyola*** (1983), ***Modigliani*** (1981), etc.

e) *Les administracions públiques*

Fins l'any 1981 no es pot pas dir que les administracions públiques endeguin una política pròpia en les arts plàstiques, o si més no, no és fins llavors que comença a tenir una projecció pública.

Pel que fa al **Departament de Cultura** de la Generalitat de Catalunya, l'any 1981 inicià una política de beques i ajuts als artistes i a la mateixa creació, el 1982 posà en marxa en programa d'exposicions itinerants, i el 5 de juliol creà el ***Servei d'Arts Plàstiques***, que des del principi fins al juny de 1987 dirigí Daniel Giralt-Miracle.

Entre les iniciatives pròpies de la Generalitat cal destacar, d'una banda, exposicions de caràcter ampli, en les quals les arts plàstiques hi tingueren un paper rellevant, com la primera edició d'***Expocultura*** (1982), amb una mostra titulada ***Arts plàstiques de 1950 a 1980***, o la de caràcter popular ***Catalunya Endavant***, el mateix any. D'altra banda, i fruit de la pròpia política del Departament de Cultura, cal destacar grans exposicions monogràfiques, com la que en col·laboració amb el Ministeri de Cultura organitzà el 1983 sobre el pintor ***Salvador Dalí***, amb 400 obres d'aquest autor, l'antològica d'***Alfaro*** al Born, i les de ***Ràfols-Casamada*** (Fundació Miró) i ***Grau-Garriga*** (Sant Cugat), la mostra inaugural de l'espai d'exposicions del Palau Marc, amb el nom de ***Bèstia!*** (1984), ***Barcelona-París-Nova York,*** i ***Extra*** (1987). Caldria, a més, fer menció de la creació del **Centre de Documentació de l'Art Contemporani Alexandre Cirici** (1984), i de la primera edició del premi ***Catalònia*** d'il·lustració el mateix any. És també el 1984 que el Departament de Cultura anuncia que el futur **Museu d'Art Contemporani** possiblement se situarà provisionalment a l'antic convent de Santa Mònica, en restauració.

L'**Ajuntament de Barcelona**, per la seva banda, inicià també el 1981 una política d'exposicions al Palau de la Virreina: esmentem les dedicades a ***Gargallo, Nonell*** i ***Llorens Artigas*** (1981), ***Rusiñol***, ***Mondrian***, ***Juli Gonzàlez*** i ***Ramon Casas*** (1982), l'antològica ***Ramon Rogent***, la de ***Carles Mensa*** i la d'***Apel·les Fenosa*** (1983), l'antològica de ***Vila Arrufat*** i la d'***Enric Casanovas*** (1984).

A més, l'Ajuntament de Barcelona ha seguit la

política de situar diverses noves escultures a l'espai urbà. Des de 1982 fins a 1986 se n'havien instal·lat vint-i-nou, i en quedaven tretze més en projecte. Entre els autors hi ha els catalans Miró, Rebull, Fenosa, Alsina, Brossa, Llimona, Subirachs, Tàpies, i també dels estrangers Chillida, Ellsworth Kelly, Bryan Hunt, Bartolozzi, Beverly Peepers, Robert Krier i d'altres. Tampoc no es pot oblidar la destacada reconstrucció del Pavelló d'Alemanya a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, obra de Mies van der Rohe, iniciada el 1983.

Les administracions municipals també han tingut actuacions destacades, generalment en col·laboració amb la Generalitat o les diputacions. Com a exemple, recordem la ***Fira de l'escultura al carrer*** a Tàrrega (1983), la pintada de les cases rehabilitades de la vorera del riu Onyar de Girona, amb la intervenció dels pintors gironins Enric Ansesa i Jaume Faxó, o la inauguració de l'espai d'exposicions ***Catex***, a la Sala Muncunill de Terrassa (1986), amb les exposicions d'autors terrassencs com Eulàlia Grau, Francesc Abad ***(Entropia)***, i Antoni Miralda, el qual exposà l'aixovar que haurà de lluïr l'Estàtua de la Llibertat en les «noces» amb l'Estàtua a Colom, que l'artista ha previst per a 1992. A l'Hospitalet se celebra cada any l'***H. ART***, important mostra d'escultures i instal·lacions a l'aire lliure.

f) *La projecció exterior*

Acabarem aquesta relació fent menció de les exposicions que s'han anat organitzat fora del país per a fer conèixer l'art català. Recordarem l'exposició ***Art i Modernitat als Països Catalans*** a la Setmana Catalana a Berlín (1978), ***Seny i Rauxa*** al Centre G. Pompidou a París (1978), ***Cent anys de Cultura Catalana*** a Madrid (1980), i també ***Catalunya dins l'Espanya Moderna***, a Madrid (1983).

Quant a la projecció internacional de l'art català, cal recordar les exposicions ***Homage to Catalonia. The city and its art 1888-1936***, celebrada a la Hayward Gallery de Londres (1985), l'***Homage to Catalonia. Barcelona Art City***, presentada als museus japonesos de Kobe, Kamakura i Gifu (1987), i ***The Catalan Spirit. Gaudí and his contemporaries***, exhibida al Cooper Hewitt Museum de Nova York (1987).

g) *Les «altres» arts plàstiques*

És evident que el paisatge de les arts plàstiques es veu dominat per les d'expressió més clàssica —pintura, escultura—, però que hi ha tot un seguit de formes d'expressió d'una gran rellevància i que fóra injust d'oblidar. En farem una simple relació, esmentant allò que es podria considerar significatiu del període que estudiem; però, com sempre, sense garanties no ja d'exhaustivitat, sinó ni tan sols de poder ser prou equànimes.

L'art tèxtil

Després d'un període al voltant de la denominada **escola catalana de tapís de Sant Cugat**, des de 1970 hi ha diversos tallers especialitzats de línies creatives diverses. Seguint les observacions de Francesc MIRALLES, distingiríem el corrent conceptual de Grau-Garriga, el més tècnic de Josep Royo, el de tendència abstracta de M.T. Codina i A. Muñoz, i el més cromàtic i jugant amb els volums de M.A. Raventós.

El període estudiat s'inicia amb una exposició interessant, ***El Tapís a Catalunya al s. XX*** (Girona, 1977), la també col·lectiva ***El Tapís a Catalunya avui*** (Granollers, 1978), i es succeeixen les mostres, especialment la de caràcter itinerant ***Escola Catalana de Tapís***, propietat de la Generalitat de Catalunya.

La ceràmica

A partir del mestratge de Llorenç Artigas i d'Antoni Cumella, en la ceràmica, com en d'altres arts, es tendeix cap a l'experimentació de noves tècniques i formes que permetin uns marges més amples per a la creació.

Hom pot distingir tres orientacions creatives principals. D'una banda, la que tendeix a la recerca de línies primitives i simples, representada, entre d'altres, per Jordi Aiguadé, Elisenda Sala, Rosa Amorós i Maria Bofill. En segon lloc, hi hauria una tendència més relacionada amb la pintura i l'escultura (Alòs, Madola). Finalment, el corrent conceptual, representat per les obres de Benet Ferrer i Pere Noguera.

Entre les exposicions principals, destacarien la d'homenatge a ***Llorenç Artigas*** (1978), ***Ceràmica actual dels Països Catalans*** (FAD, Barcelona, 1979), ***25 Ceramistes de AAFAD*** al Museu de Ceràmica de Barcelona (1983), i el 1984, ***La ceràmica moderna a Catalunya***, a l'Espai Nou Galeria Dau al Set, de Barcelona.

El gravat

Els artistes que treballen en aquesta tècnica estan en estreta relació amb els tallers de gravat. Entre

aquests tallers, hi ha els noms de Fort, Taller 74, Taller Jesús 14, Vallirana, Aiguadevidre Nàrtex o Tornavell. L'obra gràfica l'han difosa principalment editors com Gustavo-Gili, i galeries especialitzades com la Sala Gaspar o la Galeria Maeght.

La celebració dels ***Mini-Print*** internacionals des de 1981, i la creació de l'***Escola d'Estiu Internacional de Gravat*** (1984), han suposat una reactivació d'aquesta forma de creació.

El còmic

Mentre el còmic havia estat una forma d'expressió considerada fins fa pocs anys com a subcultural, en el període que estudiem es pot ben dir que ha passat a tenir un reconeixement públic de primer ordre, per bé que limitat en extensió. Dels treballs pioners d'Enric Sió a ***Oriflama***, o de la tasca divulgadora d'un ***Cavall Fort*** (d'un valor encara no prou reconegut pel fet de dirigir-se a un mercat infantil i juvenil), s'ha arribat a una situació ben diferent amb l'aparició de la revista ***El Víbora*** el 1979. Aquest projecte de Josep M. Berenguer, que aglutinava corrents diversos del còmic *underground*, suposà la possibilitat de fer arribar a un públic nombrós aquestes produccions marginals. El 1981 es celebrà el primer ***Saló del Còmic*** a Barcelona, que ha tingut una continuïtat desigual.

El disseny

El disseny sembla tant una nova art plàstica, com sobretot una relectura de les formes i usos dels objectes quotidians. Es tracta d'un esforç per convertir-los també en «cultura», dotant-los d'un valor afegit que els ideologitza, els converteix i sotmet a la moda. Malgrat el discurs autoracionalitzat dels dissenyadors, hom ja no sap si en definitiva es tracta d'apropar els objectes a l'individu a partir d'una recerca funcional, simbòlica i comunicativa, o si, ben al contrari, es crea un mercat on l'expert adquireix un poder simbòlic i real (econòmic) que penetra en la quotidianitat més trivial i fa els objectes estranys a l'usuari.

L'entitat impulsora del disseny segueix essent l'ADI/FAD, que regularment ha convocat els ***Premis Delta*** per guardonar el més distingit de la producció catalana, i que el 1986 celebrà els 25 anys de la seva existència. Quant al BCD, ha dut a terme una labor de promoció internacional i assessorament de les empreses com a fundació privada. En qualsevol cas, Barcelona ha esdevingut aquests anys una ciutat reconeguda internacionalment com a centre de disseny. Personalitats com André Ricard, Miquel Milà, Joan A. Blanc, Carles Riart, Federico Correa, Ramon Benedito, Josep Lluscà, Enrich Franch, Enric Satué, Peret, Mariscal, Oscar Tusquets, etc., esdevenen figures cabdals del nostre disseny.

L'expansió del disseny cal relacionar-la, naturalment, amb escoles de renom com **Eina**, que creada ja l'any 1962 entre d'altres per A. Cirici Pellicer, l'any 1987 celebrava els seus vint-i-cinc anys. Però també caldria recordar Elisava, l'Escola d'Art del FAD, l'Escola Massana, i la de la Llotja.

La fotografia

Tal com ha passat en d'altres arts, la fotografia ha experimentat durant aquesta dècada una evolució notabilíssima, tant en les seves possibilitats d'exercici professional (possibilitats d'exposar, intercanvi internacional, publicacions) com en les formes estètiques. Així, es traspassa un període bàsicament presidit per les ***Agrupacions Fotogràfiques***, molt abundants a Catalunya, de caràcter *amateur*, i sovint aïllades dels corrents estètics exteriors. A més de la continuïtat del treball de la generació dels cinquanta, inscrita en el que s'anomenà *«realisme social»* (Català-Roca, Maspons o Miserachs), una nova generació, la dels setenta, s'ha vist influïda pels patrons estètics centreuropeus, cosa que ha portat, segons Joan RIGOL (***Catalònia***, núm. 5, setembre de 1987) a un renaixement de la «Nova Visió», però què incorporaria dos elements propis: «un existencialisme visual no exempt d'ironia, i una plasticitat de tons i matisos fins ara negligida».

Allò que més assenyala aquests canvis són, d'una banda, les ***Jornades Catalanes de Fotografia*** (1980), celebrades a la Fundació Joan Miró, de caràcter reivindicatiu però que ja eren el primer símptoma de vertebració del sector, i d'altra banda els certàmens ***Primavera Fotogràfica de Catalunya***, que promou el Departament de Cultura des de 1982 amb periodicitat biennal.

D'entre les institucions que han nascut en relació amb aquesta forma d'expressió, citaríem l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, i el Departament de Fotografia, Cinema i Vídeo de la Facultad de Belles Arts de la Universitat de Barcelona, creat el 1981. D'altra banda, el moviment d'obertura i tancament

de galeries ha estat considerable. Cal destacar l'obertura de la Galeria Procés a Barcelona, amb una exposició inaugural titulada ***35 fotògrafs*** (1978), la Galeria Spectrum-Canon a Girona (1980), la Fotogaleria Forum a Tarragona (1981), i la Galeria Toni Prim Fotocentre a Lleida (1984). Alhora, n'han tancat diverses (Fotomania, Procés, Pentaprisma).

Pel que fa a exposicions, assenyalarem la de la Fundació Joan Miró amb el nom de ***Fotografia com a Art, Art com a Fotografia*** (1979), la ***World Press Photo***, que des de 1982 presenta a Catalunya la Caixa de Pensions, la ***Fotografia Contemporània a Catalunya*** (1983), de caràcter itinerant i organitzada pel Departament de Cultura, i la ***Biennal de Fotografia*** convocada per la Caixa de Barcelona des del 1985.

3. LA LITERATURA I EL LLIBRE

a) *La literatura*

No sembla pas que els crítics literaris es posin massa d'acord sobre el valor de la creació literària del darrer decenni. I en aquest cas el desacord no és tan sols la cançó que es repeteix per a cadascuna de les arts, sinó que mostra un canvi diferencial en la consideració de la literatura catalana.

El fet que es constata és precisament que, fins a mitjans dels anys setanta, la crítica literària era relativament benèvola; o si més no, seguia l'estratègia d'una solidaritat implícita amb els autors, units per una causa comuna. En aquesta causa hi confluïen no només factors literaris, sinó també —i a vegades, sobretot— determinants extraliteraris. La tendència dominant era l'elogi, i una crítica desmitificadora (tal com afirma Josep Maria RIPOLL, a ***Taula de Canvi***, núm. 2, desembre de 1987) hauria estat considerada com una traïció. És per això, també, que Àlex BROCH demanava *«un trencament amb la ideologia de la defensa»*.

Per tant, a partir de les darreries dels setanta la producció literària passa a ser avaluada no ja principalment com una tasca de reconstrucció nacional, encara que alguns dels mites que es podien haver creat abans resisteixen perfectament l'embat i es mostren com a bona literatura, sinó sobretot pel seu valor exclusivament literari o de mercat.

En bona part, la discrepància en la valoració de l'estat de la literatura catalana es dóna entre aquells que consideren que hi ha una línia de continuïtat, que esdevindria gairebé garantia de qualitat, i els qui en fan una pintura apocalíptica, ja sigui acusant-la d'una excessiva subjecció a les modes, ja sigui pel fracàs, precisament, en l'intent d'incorporar noves tendències.

Per als primers, que veuen ben dibuixada *«una línia ascendent»* (títol d'un balanç de Joan TRIADÚ a ***Lletra de Canvi***, núm. 2 (1987), el panorama actual de la narrativa catalana hauria de considerar els autors de postguerra que han escrit en aquest període, com Mercè Rodoreda, amb la novel·la pòstuma i inacabada ***La mort i la primavera*** (1986), però abans també amb ***Viatges i Flors*** (1980) i ***Tots els contes*** (1979), Xavier Benguerel, Pere Calders, que és potser un dels autors més coneguts i redescoberts dels darrers anys, i també Manuel de Pedrolo i Maria Aurèlia Campmany. Hi hauria, seguint-los d'a prop, noms com els de Perucho, Sarsanedas, Espinàs, Mora, Estanislau Torres, i d'altres.

Seguidament, caldria considerar els qui apareixen a finals dels anys seixanta, i que suposen un relatiu canvi d'orientació, com ara Terenci Moix i Baltasar Porcel. Ja de ple en els anys setanta, ens trobem amb una nova generació d'escriptors, profundament crítics, la narrativa dels quals no és gens aliena a unes postures políticament «compromeses» i sovint militants: es tracta de Montserrat Roig, Oriol Pi de Cabanyes, Jaume Fuster, Pep Albanell, Maria Antònia Oliver, Joan Rendé, Quim Soler o Jaume Cabré, entre d'altres.

Els anys vuitanta, en canvi, són els de la diversitat, la novetat, l'aparició de tota mena de tendències. Autors joves que s'inscriuen en els paràmetres mes aviat clàssics (Vicenç Villatoro, per exemple, premi Sant Jordi de 1981 amb ***Evangeli Gris***), l'entrada en l'escena de la novel·la de poetes del gruix de Pere Gimferrer (amb ***Fortuny***, premi Ramon Llull de 1983), la presència de l'escriptora potser més premiada dels últims anys, Olga Xirinachs (amb els premis Josep Pla de 1983, Sant Jordi de 1984 i Ramon Llull de 1986), o l'arribada dels corrents «postmoderns», amb autors com Vallbona o Pàmies. Sense que hom pugui oblidar l'èxit que assoleixen escriptors com Quim Monzó, o el valencià Ferran Torrent.

Per la banda dels qui en fan un balanç negatiu (parlen de literatura *«marmòria i promíscua, de base tercermundista»*, termes emprats per Xavier LLOVERAS, o de *«gran fracàs de la literatura catalana recent»*, segons Julià GUILLEMON), salven de la foguera obres com ara ***L'adolescent de sal*** de Biel Mesquina, ***Uf!, va dir ell*** de Quim Monzó, o bé ***L'Anarquista nu*** de Lluís Fernández, i els contes de Carme Riera.

Al marge de les polèmiques potser caldria destacar, com a fenomen aparentment reactiu davant uns anys de predomini de l'anomenada *«novel·la urbana»*, que recolliria els valors de la postmodernitat, l'aparició amb força de diverses obres que semblen recuperar el gust per la *«novel·la rural»*, tals com ***Camí de Sirga*** de Jesús Moncada, o ***Retrat d'un assassí d'ocells*** d'Emili Teixidó.

També és característic del període estudiat l'esforç per oferir al mercat editorial l'anomenada *«novel·la de gènere»* (policíaca, negra, de ciència-ficció, eròtica). Una de les experiències més interessants és la protagonitzada pel col·lectiu Ofèlia Dracs, amb diversos reculls de narracions relatius a tota mena de gèneres: ***Deu pometes té el pomer, Negra i consentida, Essa efa, Lovecraft,*** o ***Boccato di cardinali***.

Pel que fa a la poesia, i en paraules de Joan MARGARIT (*El País*, 22 de setembre de 1988), aquests anys han anat quallant una colla d'autors que, hereus de les influències de Gabriel Ferrater, podrien situar-se en la línia d'un *«realisme líric»*. Hi trobaríem noms com els de Feliu Formosa, el mateix Joan Margarit, Marta Pessarrodona, Narcís Comadira, Salvador Oliva, o Francesc Parcerisas.

Caldria destacar també tres autors ben importants com Miquel Martí i Pol, Segimon Serrallonga, o Joan Vinyoli, mort el 1985, en els quals hom pot distingir èpoques ben diferenciades, però que en el període que estudiem s'han acostat notablement a les tendències del primer grup. No hauríem d'oblidar els avantguardistes (Brossa, Gimferrer, Altaió, Piera), i els més propers a una lírica popular (V. A. Estellés, Blai Bonet, Maria Mercé Marçal o Miquel Desclot). Més difícils de situar, i amb producció esporàdica, hi hauria un Bru de Sala, amb ***La fi del fi*** i un Pinyol, amb ***Remor de rems***.

Però el decenni ha estat marcat alhora per la desaparició de tres de les figures cabdals de la poesia catalana contemporània: Salvador Espriu, Joan Oliver (Pere Quart), i J. V. Foix.

Pel que fa al teatre, potser només es podria parlar d'un autor especialitzat exclusivament en aquest gènere, Josep Maria Benet i Jornet; i, al costat, d'incursions aïllades d'altres autors com per exemple Albanell, Jaume Fuster, Joan Brossa, Bru de Sala, Maria Aurèlia Campmany, Melendres, Mesalles, o Pedrolo. Amb tot, es tracta d'un gènere que no acaba de trobar un lloc remarcable dins la producció literària catalana.

b) *El llibre*

La dècada que ara analitzem havia tingut un pròleg esperançador pel que fa a la producció editorial en català. L'aparició de l'***Avui***, de ***Ràdio-4***, una certa eufòria política, i el mateix salt espectacular de la producció de llibres en català del 1975 al 1976 (que passant de 590 a 855 títols creixia d'un 45 %) eren símptomes positius.

Però l'any 1979, el panorama tornava a semblar més fosc. El darrer trienni (1976-1979) no havia aportat avenços importants, i un cop eliminats els pretextos socio-polítics més notables, el sector començava a adonar-se de les pròpies limitacions. Era allò dels *«factors endògens»* dels quals parlava Francesc Vallverdú (***Serra d'Or***, núm. 235, abril de 1979: 15-18): és a dir, la manca d'una actitud decidida per part del capitalisme català envers empreses culturals d'alt risc, però també el culturalisme i l'elitisme dels escriptors, o la poca imaginació i la inèrcia dels editors, etc., i la que semblava lentitud del govern provisional de la Generalitat. Un panorama que havien analitzat, per al període precedent, Antoni M. GÜELL i Modest REIXACH en l'estudi ***La producció editorial a les àrees lingüístiques restringides: el cas català***, publicat per la Fundació Jaume Bofill, el 1978.

Les dificultats fonamentals del sector, —i, de retruc, també els seus objectius— eren com arribar al públic en les mateixes condicions que el llibre en espanyol (en punts de venda, preus o temàtica), com augmentar les possibilitats d'editar de l'escriptor en català, i com aconseguir un model empresarial competitiu.

Per a Romà CUYÀS (***Serra d'Or***, núm. 235, abril de 1979: 19-20) calia arribar al final de les èpoques heroiques, encara que s'era lluny dels límits socioculturals mínims. Hi havia símptomes d'optimisme (com el mateix decret de l'ensenyament obligatori del català a l'escola), però persistia, segons el responsable d'Edicions 62, l'anormalitat cultural.

El problema fonamental estava, doncs, en la mateixa catalanització del mercat. L'edició catalana tenia —i té encara— uns tiratges curts, i l'edició de *best-sellers* era difícil. És cert que al llarg d'aquests anys hi ha hagut algunes xifres espectaculars: ***La plaça del Diamant***, el ***Mecanoscrit del segon origen*** (200.000 exemplars venuts), la ***Gran Enciclopèdia Catalana*** (100.000), ***El Zoo d'en Pitus*** (150.000), i d'altres; però són casos més aviat excepcionals.

L'inici, per part del govern de la Generalitat, del *«suport genèric»* a la producció editorial en català el

1982, consistent en la compra de 300 exemplars de tots els llibres editats en català (amb un límit superior segons el preu de venda), que es destinen a les biblioteques públiques, fou un pas certament decisiu per al mercat català *(Taula 27.1)*.

Hi ha incidit també la progressiva escolarització en català, que lògicament ha fomentat la venda tant de narrativa juvenil com de textos clàssics, els quals poden arribar fàcilment als 50.000 exemplars de difusió. Caldria afegir-hi l'organització de fires del llibre, com la ***Setmana del Llibre en Català*** a l'estació de Sants, des de 1983, el ***Liber***, i d'altres, que són mostra de la vitalitat del sector.

Potser per tot això, el mateix Francesc Vallverdú que uns anys abans en tenia una visió pessimista, el 1985 considerava que *«el llibre català viu un bon moment»*.

La consolidació del llibre de butxaca, amb vendes pròximes als 10.000 exemplars per títol, seria un dels signes positius, al costat de col·leccions com ***Les millors obres de la literatura universal***, amb una difusió de 15.000 exemplars, i també la diversificació —com es demanava l'any 1979— de l'oferta.

Això no vol dir, però, que no hi hagin problemes pendents, com el de la retenció dels drets de traducció al català per part d'editorials que només publiquen en espanyol i no tenen intenció d'editar en català, però que retarden la publicació de determinades obres. El fet saltà a la premsa arran de l'èxit de la novel·la ***El nom de la rosa***, que en català tardà uns mesos a poder-se editar per aquesta raó.

Així, de 1976 a 1986, els títols publicats —de 791 a 3.754— havien crescut en un 500 %, i d'un 700 % per al període 1965-1984 (*Taula 27.2*, i *Gràfic 27.1*).

L'**Associació d'Editors en Llengua Catalana** passà de 20 associats el 1978 a més de 70 el 1985. La mitjana dels tiratges en català, que era de 3.800 exemplars per títol el 1979, arriba als 6.000 el 1984. I la participació del llibre català, en nombre de títols, en el conjunt de tot l'estat, passa del 2 % el 1975 el 10 % el 1985 (*Taula 27.3*, i *Gràfic 27.2*).

En el camp de la traducció, també es fan balanços positius, amb fites importants com les que ha suposat la ja citada col·lecció ***Les millors obres de la literatura universal***; o l'edició de l'***Ulisses*** de James Joyce, traduïda per Joaquim Mallafré i publicada el 1981; les ***Faules*** de La Fontaine i ***Les flors del mal*** de Baudelaire, traduïdes per Xavier Benguerel; i l'obra dramàtica completa de William Shakeaspeare, traduïda per Salvador Oliva. Caldria mencionar també la col·lecció ***Textos Filosòfics*** de Laia, i la col·lecció d'Edicions 62, ***Clàssics del pensament modern***, entre d'altres. En conjunt, el pes quantitatiu i qualitatiu de la traducció ha millorat notablement *(Taula 27.4)*.

Finalment, pot ser interessant observar algunes dades relatives a l'edició de llibres a Europa, i dels llibres per habitant de què disposen les biblioteques obertes al públic. Amb tot, cal advertir que una simple comparació no tindria en compte qüestions tan importants com el fet que a Catalunya, a més dels llibres en català, se n'editen molts en espanyol, o que Espanya —i els països amb llengües que traspassen les fronteres estatals— produeixen per a un mercat més gran que no pas l'interior (*Taula 27.5*, i *Gràfic 27.3*).

Taula 27.1
SUBVENCIONS A L'EDICIÓ DE LLIBRES
Evolució de les subvencions del Departament de Cultura

	1982	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Suport genèric*	21,0	52,9	67,0	40,0	138,4
Número d'obres	232	643	832	424	1.128
Altres subvencions*		56,1	51,7	65,0	76,6

* En milions de pessetes.

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Taula 27.2
PRODUCCIÓ EDITORIAL EN CATALÀ
Evolució de títols, tiratges i vendes (1978-1987)

	1978	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
Títols	1.201	1.496	1.746	1.801	2.175	2.375	3.018	3.471	3.754	4.145
Índex	100	125	145	150	181	198	251	289	312	345
Exemplars*		5.814	6.913	8.465	7.648	9.294	10.254	11.003		
Vendes*			3.332	3.998	4.588	5.034	5.363			

* En milers.

Font: Elaboració pròpia a partir de INE. *Estadística de la producción editorial* (anual), i A. M. Güell, *Llibres en català existents al mercat durant el període 1975-84.*

Taula 27.3
EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ EDITORIAL ESTATAL I EN CATALÀ
Comparació entre el total de títols publicats
a l'estat espanyol i en llengua catalana (1976-85)

Any	*Total Estat*	*Títols en català*	*Proporció (%)*
1976	24.584	791	3
1977	24.896	918	4
1978	23.231	986	4
1979	24.569	1.201	5
1980	28.195	1.496	5
1981	29.180	1.746	6
1982	32.163	1.801	6
1983	32.457	2.177	7
1984	30.764	2.534	8
1985	34.684	3.471	10

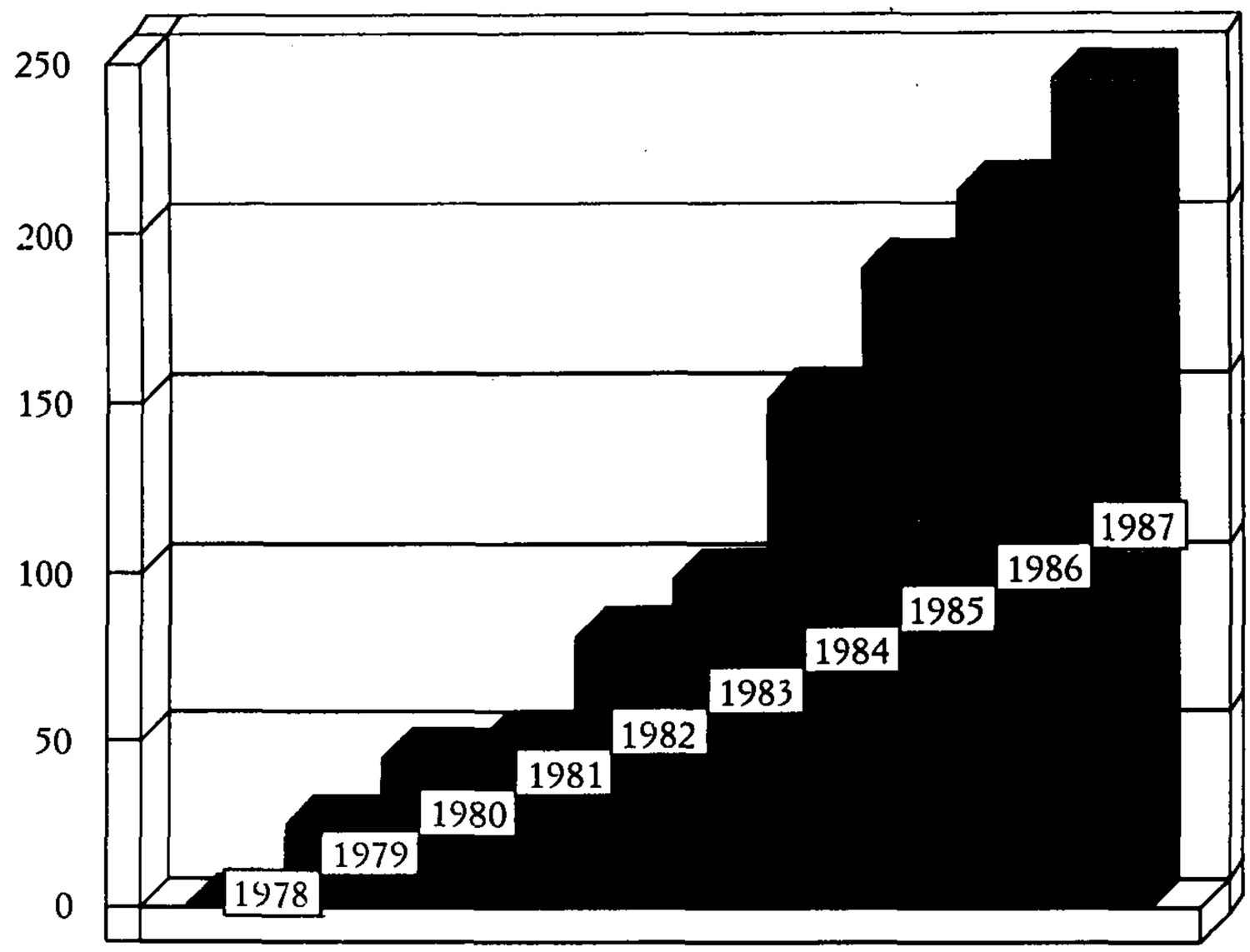
Font: A. M. Güell, *Llibres existents al mercat, 1975-1984*, i *Anuari estadístic de la Unesco, 1987.*

Taula 27.4
LES TRADUCCIONS I LA PRODUCCIÓ EDITORIAL
Comparació de les obres originals i traduccions (1977-1984)

	1977	*1984*
Originals	83,5	77,3
Traduccions	16,5	22,7
Total	**100**	**100**

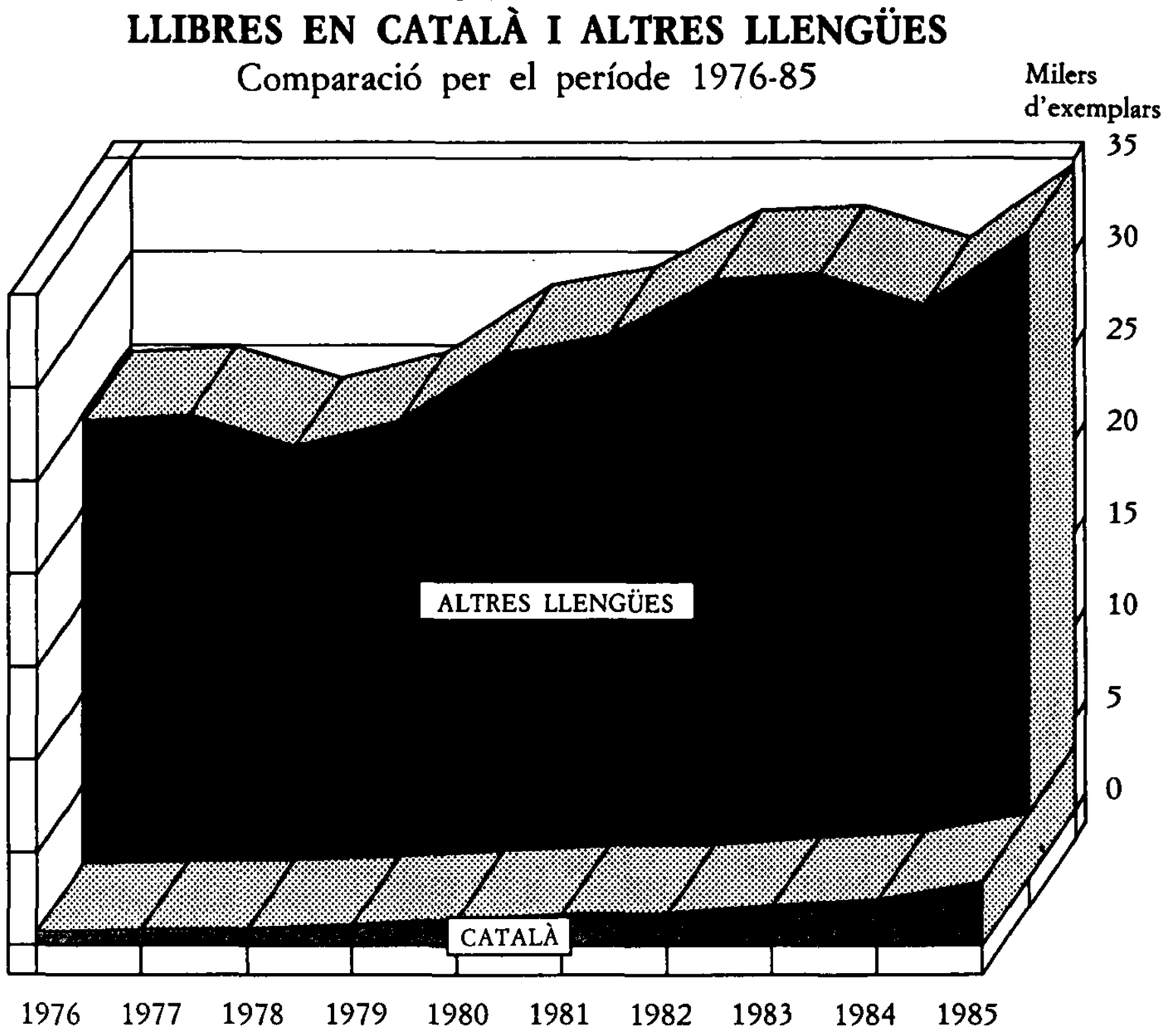
Font: A. M. Güell i M. Reixach, *La producció editorial a les àrees lingüístiques restringides: el cas català*. Barcelona, 1978, i A. M. Güell, *Llibres existents al mercat, 1975-1984.*

Gràfic 27.1
PRODUCCIÓ EDITORIAL CATALANA
Índex de creixement 1978 = 100

Font: Elaboració pròpia.

Gràfic 27.2
LLIBRES EN CATALÀ I ALTRES LLENGÜES
Comparació per el període 1976-85

Font: Elaboració pròpia.

Taula 27.5
DADES BÀSIQUES DE LA CULTURA A EUROPA
Educació, llibres, premsa i biblioteques (1984)

País	*Educació* % PIB	*Llibres* Títols editats	*Premsa*[2] Tiratge/1.000 h.	*Biblioteques*[1] Llibres/1.000 h.
Alemanya	4,5*	48.836	350	1.238*
Bèlgica	6,0	8.065*	223	2.450**
Dinamarca	6,5	9.256	359	6.522
França	5,8	37.189	212	1.189
Holanda	7,7*	13.209	310	2.515
Hongria	5,4	10.421	254	4.342*
Itàlia	5,7*	14.312	94**	306***
Regne Unit	5,3	51.411	414	2.348**
Suècia	8,0	10.373	521	5.249
Suïssa	5,1	11.806	392	583**
Espanya	2,5*	30.764	80	313**
Catalunya	**2,3**	**3.018**	**127**	**428**

* Dades de 1983.
** Dades de 1980.
*** Dades de 1975.
1. Inclou les biblioteques obertes al públic, i no només de titularitat pública.
2. Cal advertir que les xifres sobre premsa es refereixen a tiratges i no a la difusió real.

Font: *Résumé Statistique de l'Unesco, 1986.*
Les dades per Catalunya, són d'elaboració pròpia.
— la taxa de despesa pública en educació sobre el PIB és calculada per a 1985, amb dades del CIDC, Anuari de 1985.
— els llibres editats es refereixen als que són en llengua catalana.
— el càlcul de fons a biblioteques obertes al públic, inclou les de la xarxa de la Generalitat, les de titularitat estatal, les universitàries, però hi manquen les de les Diputacions, de les Caixes, les escoles i d'altres serveis públics.

4. LA MÚSICA

a) *La creació musical*

La música culta

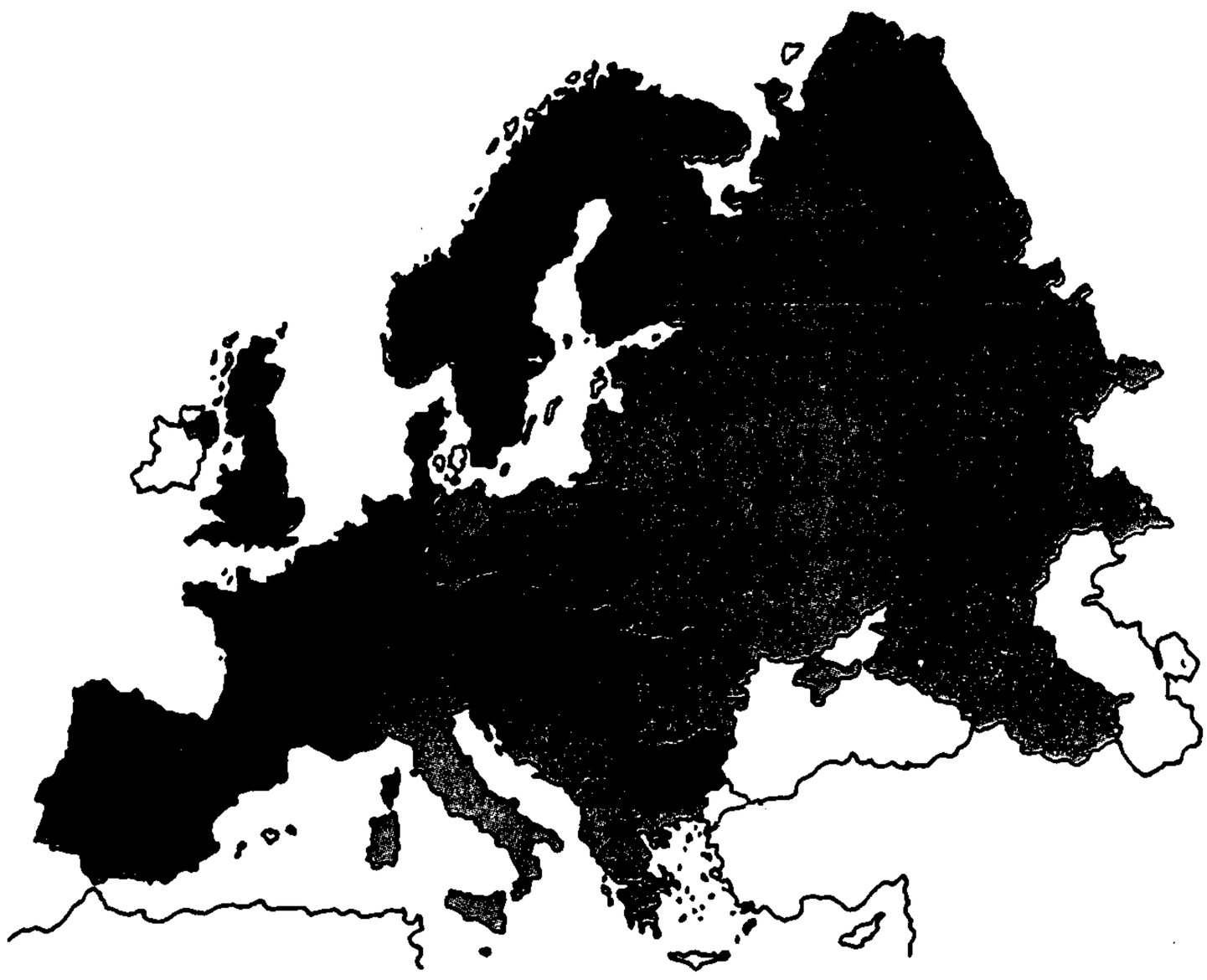
Com en tantes altres formes d'expressió artística, la musical presenta tantes cares que no hi ha ni un únic balanç a fer, ni tan sols els balanços poden fer-se en cada cas a partir de la consideració de les mateixes variables.

Hi ha, d'una banda, la **música clàssica**, dita també *«culta»* o *«seriosa»*. En aquest terreny, el balanç sobre la creació musical es circumscriu a la composició, que generalment té poques ocasions d'esdevenir concert, i menys encara d'arribar a públics extensos. El caràcter reduït del món de la composició, a més, facilita una dinàmica de confrontació entre les diverses tendències estètiques alhora que, en contrast, ha fet possible la seva reunió en una sola associació.

Així doncs, parlar de composició musical és parlar fonamentalment de l'***Associació Catalana de Compositors***, creada el 1974, on hi retrobem una bona part dels músics compositors, en un ventall ample de corrents musicals. L'activitat pública de l'Associació té la seva màxima expressió en la ***Mostra Catalana de Música Contemporània***, que es celebra cada dos anys des de 1983, i que el 1987 arribà a la seva tercera edició.

D'aquestes edicions, i si les prenem com a representatives del moment creatiu de la música catalana, se'n podrien anomenar (sense cap intenció valorativa, sinó només il·lustradora) les obres ***Trama***, de Joan Guinjoan, que obtingué el premi Reina Sofía; l'estrena a la segona Mostra de ***Pietat i Enterrament*** de Josep Soler; o ***Solars Vortices*** d'André Lewin-Richter, ***L'ombra*** d'Albert Sardà, i l'espectacle ***Rafael·la***, de Carles Santos.

Gràfic 27.3
EDICIÓ DE LLIBRES A EUROPA
Títols per 1.000 hab. (1984)

Fora del marc de les Mostres, es podria assenyalar ***Xile, fèrtil província***, de Gabriel Brocic (Festival Internacional de Música de Barcelona, 1984); l'estrena de l'òpera ***Edip i Jocasta***, de Josep Soler, el 1986; o ***Spleen***, al Teatre Condal (Festival Internacional de Música de Barcelona, 1984), i la ***Glossa operística sobre el Llibre Vermell de Montserrat*** (Liceu, setembre de 1988), de Xavier Benguerel.

L'obra de referència més coneguda de l'ACC és el ***Llibre per a piano*** que editaren el 1980, i que conté la biografia, l'obra i una partitura de cadascun dels llavors trenta-quatre associats. L'ACC ha estat presidida per Joaquim Homs i Oller des de 1974, per Josep Maria Mestres Quadreny entre 1977 i 1979, i Frederic Mompou en va ser president honorífic fins la seva mort, l'any 1987. Actualment compta amb una setantena d'associats, i és presidida per Albert Sardà.

Format per membres de l'ACC, des de 1982 hi ha a Barcelona el Laboratori de Música Electroacústica Phonos, dirigit per André Lewin-Richter, en el qual s'han reunit, al costat de Josep Maria Mestres Quadreny, especialistes en electrònica (com el mateix André Lewin-Richter), en informàtica (Lluís Callejo)

i altres músics (com Gabriel Brocic). Des de fa uns anys, compten amb el suport de la Generalitat de Catalunya i disposen d'uns locals cedits per la Fundació Miró.

Hauríem de citar, a més, Salvador Brotons, amb una distingida carrera com a compositor i director als Estats Units d'Amèrica, i Lleonard Balada, amb la seva obra ***Botxí, botxí*** (1983), així com Benet Casablancas.

Tot i que no faci cap mena de referència a l'activitat pròpiament de composició, el país ha anat comptant amb l'aportació dels estudis que s'han fet en el marc d'institucions com la Secció de Música del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona, dirigida per Oriol Martorell, i l'orientació d'historiadors de la música com Xosé Aviñoa, i l'Institut Universitari de Documentació i Investigació Musicológica «Josep Ricart i Matas», dirigit per Francesc Bonastre i amb Josep Maria Gregori com a secretari, a la Universitat Autònoma. A més, ofereixen els seus serveis als investigadors els nous centres dependents de l'administració, com el Centre de Documentació Musical, creat el 1981 —i inaugurat el 1983— per la Generalitat de Catalunya sota la direcció de Montserrat Albet, o el Centre de Documentació de Música Contemporània, creat el 1986 per l'Ajuntament de Barcelona i dirigit per Joan Guinjoan.

Completen el panorama de les institucions l'Institut Espanyol de Musicologia, que és una secció del CSIC amb seu a Barcelona, i que ha estat dirigit successivament per M. Querol, Josep M. Llorens i J. V. González Valle, i la Societat Catalana de Musicologia de l'Institut d'Estudis Catalans, ambdues de creació anterior a l'època estudiada.

El món musical s'ha vist enriquit aquesta dècada amb l'aparició de cinc números de la revista especialitzada ***Recerca Musicològica***, que publicà entre 1981 i 1985 l'Institut de Musicologia Josep Ricart i Matas, a més de la nova etapa de la ***Revista Musical Catalana***, des de 1984.

Pel que fa a la interpretació, que en el cas de la música no es pot separar de l'acte creatiu mateix, els darrers anys assistim als esforços, no sempre reeixits, d'adequar les estructures antigues a les noves possibilitats i les noves polítiques musicals de les institucions. La mateixa Orquestra Ciutat de Barcelona ha passat per moments de fortes crisis en la seva relació amb el consistori municipal, mentre la Orquestra del Gran Teatre del Liceu també era forçada a millorar el seu nivell musical, i el Cor del Liceu aconseguia arribar a ser potser el millor cor de Catalunya. A més, s'ha comptat amb les orquestres de cambra respectives —de poca vida, però— Solistes de Catalunya i Pro-Arte, i amb la creació de la Orquestra Simfònica del Vallès (1987), de l'Orquestra del Teatre Lliure de Barcelona (1986) dirigida per Josep Pons, l'Orquestra de Cambra del Palau de la Música de Barcelona (1987) o l'Orquestra de Cambra Catalana, dirigida per Joan Pàmias.

Assenyalarem finalment les formacions Barcelona 216 de música contemporània, dirigida per Ernest Martínez Izquierdo, i l'Òpera de Cambra de Catalunya que dirigeix Sílvia Gasset.

Tot i que no volem entrar a destacar intèrprets individuals, les carreres musicals del quals no es poden circumscriure a un període reduït com el que estudiem, és inevitable recordar noms com els d'Edmon Colomer (director), Claudi Arimany (flauta), els germans Lluís i Gerard Claret (cel·lo i violí), Carles Trepat i Jaume Torrent (guitarres), o Ramon Colom i Eulàlia Solé (piano), tots ells apareguts aquests anys.

Encara dins aquest gènere musical, seria injustificable oblidar el paper de la música coral a Catalunya: hi ha actualment uns 500 grups, entre corals infantils (no escolars), juvenils, de veus iguals i de veus mixtes, amb vida pròpia i regular. Amb tot, aquests grups també es veuen sotmesos al fenomen més general d'una certa crisi de l'associacionisme i de les dificultats de l'*amateurisme*. En aquest camp esmentarem la creació de la Federació Catalana d'Entitats Corals el 1982, continuadora en certa manera del Secretariat d'Orfeons de Catalunya d'Òmnium Cultural, que aplega unes 200 entitats i uns 8.000 cantaires.

Cal fer esment, en aquest punt, de la celebració del ***XX aniversari de les Corals Infantils de Catalunya***, que aplegà el juny de 1987 un total de 106 corals i 4.500 nens al Palau d'Esports de Barcelona, on Antoni Ros Marbà estrenà el seu ***Concert desconcertant***, amb text de Miquel Desclot.

La música popular actual

Per una altra banda, hi ha el fenomen de les **músiques lleugeres** o *«populars»* que, al contrari de les primeres, han aconseguit una mena d'omnipresència espacial i temporal que les converteix en un producte de consum, sotmès a unes lleis de mercat que determinen radicalment el mateix acte creatiu.

En aquest camp, però, la dependència de les indústries multinacionals és gairebé completa, i només es comercialitzen productes majoritàriament anglosaxons. És cert que els darrers anys han començat a aparèixer alguns grups pròpiament catalans de *«música*

rock», amb una certa presència al mercat estrictament català (N'Gai N'Gai i Duble Buble al Principat, Pantaix a València, el Siurell Elèctric a Mallorca...). La característica d'aquests grups és, però, la seva fugacitat, i només algunes formacions compten amb una llarga trajectòria i un reconeixement que traspassi el mercat estrictament català, com és el cas de Pegasus, amb produccions tan interessants com ***Simfonia d'una gran ciutat*** (1986), i de la Companyia Elèctrica Dharma que havia iniciat el seu camí amb ***Diumenge*** el 1975, i que el 1986 enregistrava el seu desè àlbum ***No volem ser*** en directe al Mercat de les Flors, tot i que quedà sotraguejada amb la mort del seu component Esteve Fortuny l'any 1986.

A més, hi hauria encara l'espai, que també es va omplint, de la música lleugera com la de Tomeu Penya (***Mallorquins i catalans***, 1986), Hèctor Vila (***Aventura***, 1986) o el que resulta de determinades produccions de comèdies musicals (***Nit de Sant Joan, El Mikado***, etc., de Dagoll Dagom).

Finalment caldria considerar dos camps més especialitzats; la **cançó** i el **jazz**.

Pel que fa al primer, que celebrà els seus 25 anys com a moviment el 1985, s'ha demostrat la solidesa d'alguns dels seus noms de primera hora. Ens referim bàsicament a Maria del Mar Bonet i Lluís Llach (de qui no podem donar la llista completa de les seves extenses produccions discogràfiques), amb una mica més d'irregularitat Raimon (que el 1981 editava un recull de la seva obra completa discogràfica, amb el títol de ***Totes les cançons***), i en l'opció bilingüe, Joan Manuel Serrat, per citar-ne només alguns.

Dels noms incorporats en el període que estudiem, s'han afermat els de Marina Rosell (que el 1978 editava el seu segon LP ***Penyora***) i el de Celdoni Fonoll (que s'estrenava el mateix any en el mercat discogràfic amb ***He heretat l'esperança***, bo i fent una tasca exemplar de *«traginer de cançons»* per a més de 200.000 nens), entre d'altres autors.

La **Nova Cançó**, com se l'anomenà des del seu començament els anys seixanta, suposà inicialment l'existència d'un moviment musical de caràcter cívico-polític que permeté l'aparició d'uns estils musicals que fins llavors només es trobaven a l'estranger. El seu caràcter socio-polític en alguns casos ha arribat fins a l'actualitat (Francesc Pi de la Serra editava un disc titulat significativament ***Quico, rendeix-te***, el 1988), caràcter que encara centra la seva discussió principal en el fet del monolingüisme dels intèrprets catalans, davant la «traïció» dels qui, a la recerca de mercats més amplis, i pressionats sovint per les discogràfiques multinacionals, utilitzen també l'espanyol. Encara a principis dels anys vuitanta es produí un dels darrers escàndols quan els components de *La Trinca*, grup provinent de la nova cançó, utilitzaren l'espanyol, trencant la «fidelitat» que un cert sector del públic reclama dels cantautors, i en la qual ells mateixos havien fonamentat la seva popularitat a través de cançons com, per exemple, el famós ***«Corasón loco»***.

L'altre debat que ha «perseguit» la nova cançó ha estat el de la seva suposada crisi. Ja el 1978, la discussió era viva, i a les pàgines de ***Serra d'Or*** el comentarista habitual Jordi GARCÍA-SOLER negava un mes rera l'altre cap possibilitat de crisi, i predicava la *«vitalitat i puixança»* de la nova cançó, que considerava *«l'element hegemònic de la cultura popular actual de la comunitat nacional»*. Aquesta insistència era en part una reacció davant les reticències que de sempre havia provocat la cançó entre els crítics musicals i els músics que l'havien menyspreat, en les habituals actituds provincianes que ha produït el país. De fet, el 1980, en ocasió dels vint anys de la nova cançó Josep Maria Espinàs —un dels seus principals iniciadors— recordava que la cançó havia anat, des del començament, acompanyada del *«rebentisme»* tan freqüent al país.

Certament, la mateixa crisi del *«resistencialisme»* com a virtut cultural d'abans del 1975, ha obligat a una certa reorientació dels treballs dels autors cap a continguts musicalment més elaborats i amb textos menys *«de combat»*. La transició no es féu pas sense traumes i conflictes, però no sembla que els cantautors catalans actuals tinguin més problemes de mercat que els habituals en aquest tipus de música arreu d'Europa. La normalització política arribà, per bé i per mal, per a tothom.

Volem dedicar les darreres ratlles al fenomen del **jazz**, que a Catalunya té una presència notable. En aquest gènere musical, potser més que en cap altre, és difícil destriar la creació de la interpretació. És per això que només recordarem alguns dels músics més reconeguts, com és el cas de Tete Montoliu, al costat de tota una llista impossible de fer-la completa, amb noms com el de Josep Maria Farràs (trompeta) o Joan Albert i Ricard Roda (saxos). Tots ells, generalment lligats a conjunts poc o molt estables com Jazzom, La Locomotora Negra o els grups del Jazz Cava, de Terrassa.

b) *El disc i el concert*

La producció i pràctica de la música es circumscriu bàsicament a dues formes ben diverses: la **música enregistrada**, i per tant, la indústria discogràfia i de *cassettes*, que ha recolzat en la ràdio i que ara ha adquirit una nova dimensió a través dels *videoclips* i altres produccions televisives, i la **música en viu** i els concerts.

En bona part, el mercat de la música enregistrada és dominat per productes anglosaxons i per empreses multinacionals. Alhora, no hi ha dades precises que facin referència específica al territori català, sinó que les xifres de vendes són en relació al territori espanyol *(Taula 27.6).*

La majoria de les **empreses discogràfiques**, fins i tot les espanyoles, han desaparegut o no funcionen. Només resta amb una certa activitat la casa Zafiro. Han desaparegut, en canvi, Belter (1983) i Edigsa (1983), i Columbia fou adquirida per la multinacional Polygram, mentre que Hispavox era absorbida per Emi, ambdues el 1985.

La difícil adaptació d'aquestes empreses a la competitivitat de les multinacionals, la pirateria il·legal —que el 1984 s'estimava en 4.800 milions de pessetes al territori espanyol— i els canvis tecnològics, que incorporen contínuament novetats al mercat, com el *compact disc*, han estat les causes principals de la crisi de la indústria discogràfica.

A Catalunya, a més d'Edigsa (1961), que cal associar als noms de Josep Espar Ticó, Josep M. Macip Gich, Francesc Cabana Vancells i Ignasi Espar Ticó com a fundadors, teníem Concèntric (1965), que amb la seva aparició provocà un creixement rapidíssim de l'oferta discogràfica en català. Concèntric fou fruit d'un sector escindit d'Edigsa, que proposava una dinàmica més atrevida, i del qual en formaren part Francesc Cabana, Josep Maria Espinàs, Josep Lluís Vilaseca, Oriol Bohigas i Antoni de Moragas. Aquesta discogràfica fou, de fet, resultat de la creació prèvia de la sala La Cova del Drac, de Barcelona. Concèntric tancava després de deu anys de funcionament.

Amb aquests antecedents, es pot ben dir que un dels camps no reeixits de la producció cultural catalana és precisament aquest, que a més es presenta clarament en recessió (*Taula 27.7*, i *Gràfic 27.4.*).

Taula 27.7
ELS ENREGISTRAMENTS DISCOGRÀFICS
Enregistraments que han entrat al Dipòsit legal de Catalunya (1981-1985)

	1981	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*
Discs	1.437	1.236	1.090	1.001	731
Cassettes	1.770	1.390	843	783	870
Total	**3.207**	**2.626**	**1.933**	**1.784**	**1.601**

Font: CIDC, *Anuari estadístic de Catalunya, 1984, 1985* i *1986.* Barcelona.

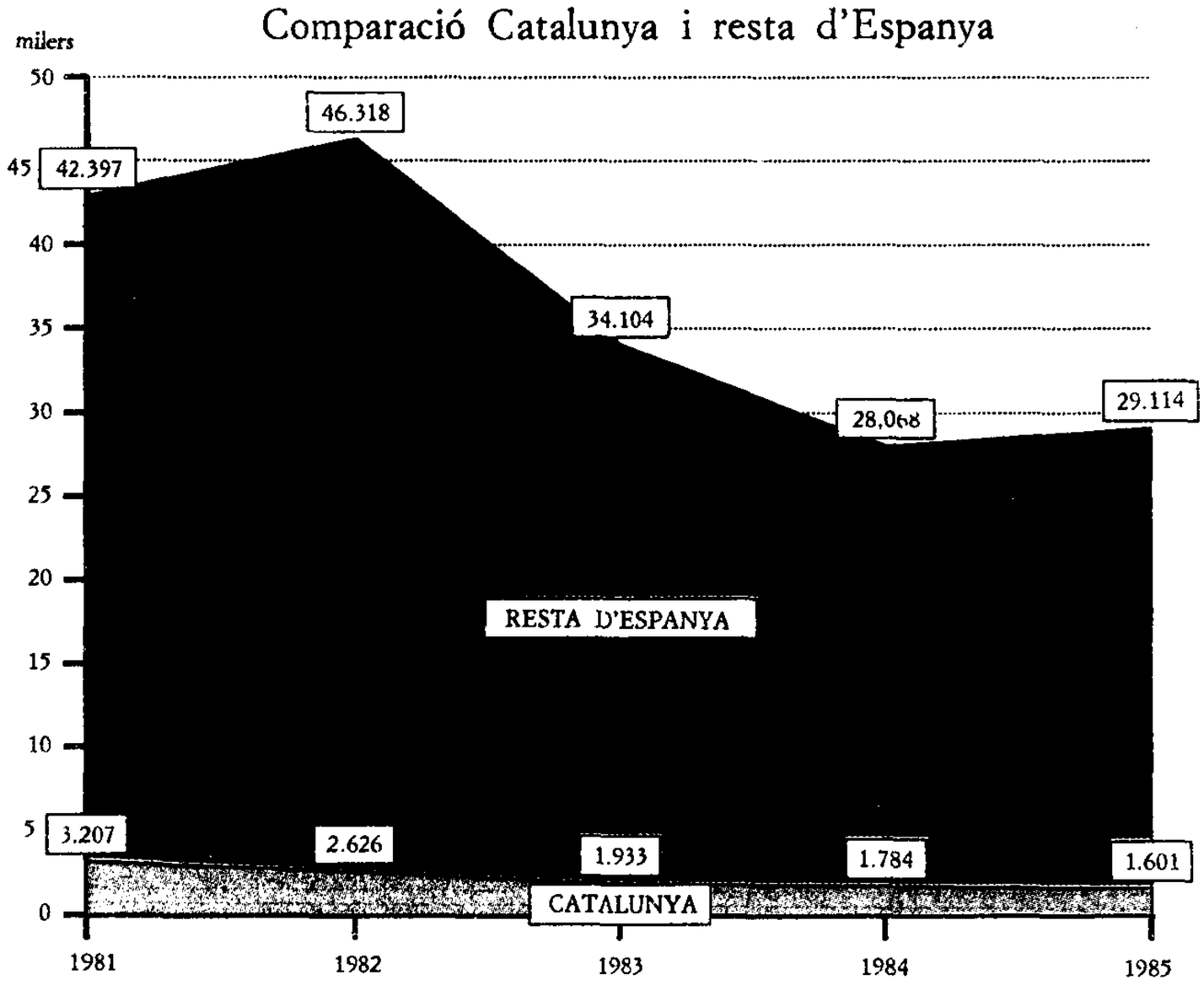
Comptem actualment amb diverses empreses —hi ha fins a 78 editores, de petites dimensions— com Produccions Discogràfiques Independents, creada el 1983 pel darrer directiu d'Edigsa. Aquesta empresa produeix discs en català, però no exclusivament. Els productes anglosaxons són els que els permeten produir-ne també en català.

Taula 27.6
MERCAT DE PRODUCTES ÀUDIO A L'ESTAT ESPANYOL
Vendes de productes d'àudio i valor en pessetes de 1978 a 1988
(en milers d'unitats i milions de pessetes)

Any	*Singles*	*Maxis*	*LP*	*Cassettes*	*Compact-D*	*Total*	*Pessetes*
1978	8.075		13.459	15.563		37.097	11.538
1979	9.607		15.531	19.467		44.605	14.590
1980	7.028		16.425	27.074		50.527	16.727
1981	6.939		15.019	20.979		42.937	18.280
1982	6.498		16.711	23.109		46.318	18.160
1983	5.900		13.815	14.389		34.104	15.767
1984	4.162		11.543	12.363		28.068	15.257
1985	2.365	1.608	11.712	13.429		29.114	16.526
1986	1.355	1.395	13.922	18.042	325	34.714	22.390
1987	837	1.381	14.902	20.830	1.125	37.950	30.367

Font: *Anuario «El País».* Madrid, 1988.

Gràfic 27.4
ENREGISTRAMENTS FONOGRÀFICS DE 1981 A 1985
Comparació Catalunya i resta d'Espanya

Des de 1984, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya també aplica *«ajut genèric»* a les indústries discogràfiques, consistent en l'adquisició de 300 exemplars de cada producció en català *(Taula 27.8)*.

Taula 27.8
SUBVENCIONS A LA PRODUCCIÓ FONOGRÀFICA
Evolució de les subvencions pel suport genèric i en premis del departament de Cultura, entre 1984 i 1986

	1984	*1985*	*1986*
Suport genèric*	4.000[1]	8.000[1]	7.961
Títols	17	33	30
Premis*	3.000[1]	4.000[1]	3.000
Total	**7.000**	**12.000**	**10.961**

* En milers de pessetes.
1. Estimació aproximada.

Font: Elaboració pròpia a partir de les Memòries del Departament de Cultura.

A més de l'empresa esmentada, hi ha Àudio-Visuals de Sarrià, creada el 1982, i que edita únicament productes catalans, però el 90 % són encàrrecs fets per tercers. Entre els intèrprets que hi enregistren hi ha la Cobla La Principal de la Bisbal, o el grup de *rock* vigatà Duble Buble; ha editat també l'excel·lent obra ***La cançó més bonica del món***, interpretada per la Camerata de Cançó Tradicional.

Encara més modestes són les empreses Foc-Nou (especialitzada en sardanes), Justine (de Lleida), Blau (editora mallorquina que compta amb Tomeu Penya) i l'Abadia de Montserrat per a les seves pròpies edicions.

Quant a l'oferta de concerts i al públic que hi assisteix, no disposem de cap estudi que ens permeti fer, no ja una valoració de l'evolució dels darrers deu anys, sinó ni tan sols del moment present.

El cert és que el món de la **música en viu**, tant si ens referim als concerts de música clàssica com a d'altres espectacles musicals, està en procés de canvis notables, i per això mateix, a causa d'aquesta inestabilitat, es fa difícil fer-ne una «radiografia».

Pel que fa a la música anomenada clàssica, caldria distingir bàsicament entre les **programacions estables** i els **festivals de música**, sobretot d'estiu i tardor.

Les programacions estables a Barcelona es centren en les que tenen lloc al Palau de la Música Catalana: el cicle d'Ibercàmera —continuador de Promúsica—, el cicle Euroconcert, els Pòdiums i Diumúsica de Joventuts Musicals de Barcelona, o els cicles de l'Orquestra Ciutat de Barcelona. D'altra banda, tenim la programació d'òpera al Gran Teatre del Liceu. En tots els casos, ens trobem com dèiem abans en

un període de canvis notables, a partir del moment que les administracions han començat a intervenir en el món musical amb suports importants, especialment a través dels consorcis tant del Palau de la Música com del Gran Teatre del Liceu, però també amb una política de subvencions àmplia (*Taula 27.9* i *Gràfics 27.5 i 27.6*).

Fora de Barcelona, diverses poblacions ofereixen programacions estables, com és el notabilíssim cas de Cervera, on l'Associació d'Amics de la Música i el Conservatori organitzen diversos cicles de concerts amb un èxit de públic impressionant; l'Associació d'Amics de l'Òpera de Sabadell, que des de 1982 ofereix una temporada d'òpera progressivament estable i un premi al Concurs de Cant F. Vivas; o com era el cas del Retaule Artístic de Terrassa, que durant més de deu anys oferí també una programació de concerts estable i setmanal, però que a finals de 1986 hagué de plegar per ofec econòmic i conflictes amb l'ajuntament.

Però potser on hi ha hagut un moviment més espectacular ha estat en els Festivals de Música, que han aparegut arreu del país, i que a més de descentralitzar l'oferta musical —aprofitant sobretot, la presència d'estiuejants i turistes— han aconseguit una notable qualitat i mobilització de grups i de persones. En qualsevol cas, però, seria injust no referirse explícitament al paper de les Joventuts Musicals (JJ.MM.) de Catalunya en bona part d'aquest treball.

L'any 1986 es comptabilitzaven més de 30 festivals d'estiu o de tardor, d'entre els quals destaquen, pel nivell qualitatiu i per tradició, les Serenates d'Estiu de Barcelona, el Festival Internacional de Música de Barcelona (amb 25 edicions el 1987, però que ha desaparegut el 1988), el Festival Internacional de Música de Cambra de Cambrils (15 edicions també el 1987), el Festival Internacional de Música de Torroella de Montgrí o el Festival de Música de Cadaqués, a més del de Perelada, el de Santes Creus i el de Vilabertran.

En aquest terreny també cal fer referència a les iniciatives lligades a entitats d'estalvi, com els cicles que organitza la Fundació Caixa de Pensions dedicats a la Música Antiga, Romàntica, i la Setmana de Música Religiosa, o la programació mensual que des de 1987 organitza la Caixa de Terrassa, entre molts d'altres.

Pel que fa als grans concerts de música *rock*, no responen a uns criteris fixats pels organitzadors, sinó que precisament el mercat recolza en el seu caràcter excepcional. De fet es tracta d'aprofitar les gires europees o mundials de determinats grups i intèrprets, però que s'ofereixen en funció del **mercat internacional del disc**, absolutament autònom de la situació particular del país. En aquest sentit, Catalunya senzillament és receptora d'aquesta oferta, sense que es pugui parlar d'una «dinàmica pròpia», i sempre en funció de l'*esponsorització* que necessiten i dels equips especialitzats en l'organització d'aquests espectacles impressionants, dels quals fou pionera l'empresa Gai & Company.

A part, hi ha els grups autòctons que també mereixen l'atenció dels poders públics, que subvencionen cicles d'actuacions sobretot de caràcter municipal.

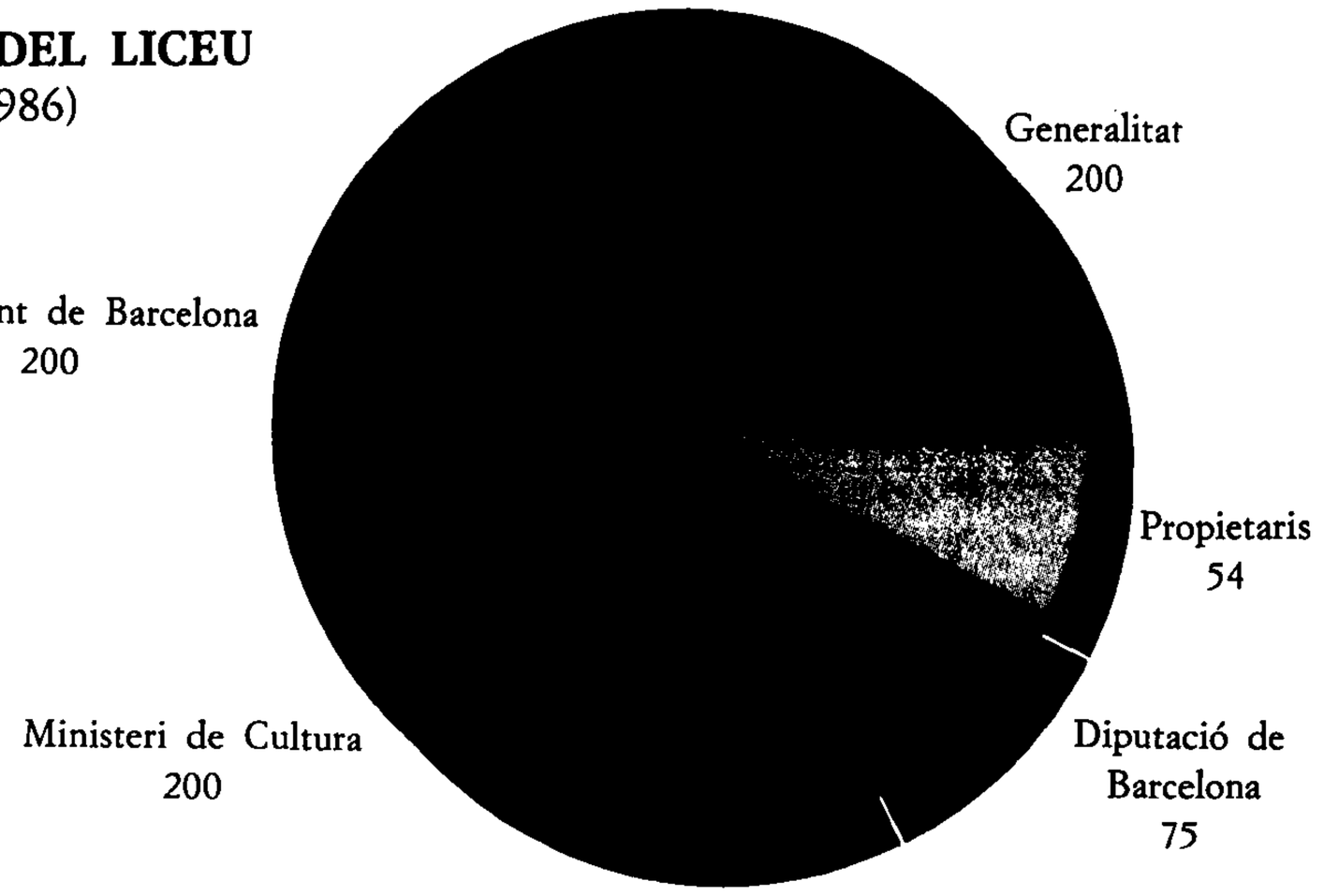
I per la seva transcendència, hauríem d'esmentar els dos grans festivals de *jazz* a Catalunya, que són el Festival de Jazz de Barcelona, que arriba a la seva vintena edició el 1988, i el Festival de Jazz de Terrassa, iniciat el 1982.

Taula 27.9
AJUTS I SUBVENCIONS A L'ACTIVITAT MUSICAL
Evolució de les subvencions del Departament de Cultura a la música, en milers de pessetes, de 1981 a 1986

	1981	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Consorci G.T. Liceu	25.000	50.000	75.000	100.000	150.000	200.000
Consorci Palau M.C.	—	—	8.685	29.647	19.985	28.208
O. Ciutat de Barcelona	12.000	12.900	10.506	10.506	15.750	15.750
Concerts i Festivals			31.761	12.000	47.552	97.507
Altres subvencions			23.915	18.370	80.266	154.214
Total			**149.867**	**170.523**	**313.553**	**495.679**

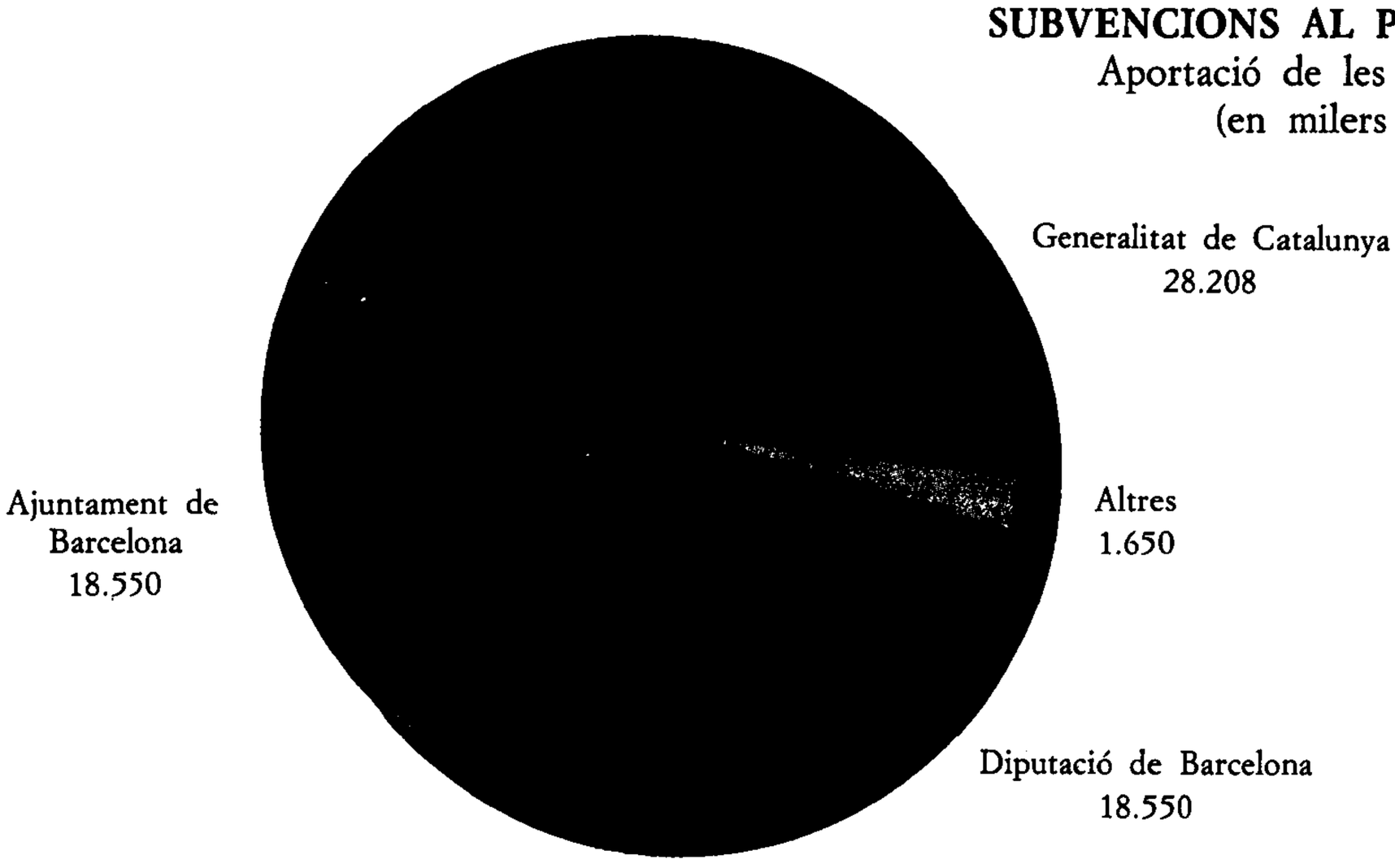
Font: Elaboració pròpia, a partir de les memòries del Departament de Cultura.

Gràfic 27.5
SUBVENCIONS AL GRAN TEATRE DEL LICEU
Aportació de les Institucions (1986)
(en milions de pessetes)

Font: Departament de Cultura.

Gràfic 27.6
SUBVENCIONS AL PALAU DE LA MÚSICA
Aportació de les Institucions (1986)
(en milers de pessetes)

Font: Departament de Cultura.

5. EL TEATRE I LA DANSA

a) *El teatre*

Des que l'any 1976 es constituí l'**Assemblea d'Actors i Directors**, que obtingué la possibilitat de gestionar la programació del Grec-76, la col·laboració entre les administracions i el món del teatre ha estat més estreta, però sempre de caràcter conflictiu.

El decenni que considerem partia d'uns precedents prou importants: l'Assemblea que acabem d'esmentar, i també l'interessant experiència de l'**Assemblea de Treballadors** —una escissió de l'anterior, el 1977—que gestionà el Saló Diana durant dues temporades de forma voluntarista. A més, el desembre de 1976 s'obria a Gràcia el **Teatre Lliure**, amb la participació dels directors Lluís Pasqual, Pere Planella i Fabià Puigcerver.

El món del Teatre es commocionà l'any 1977 amb la detenció d'Albert Boadella arran de l'espectacle ***La torna***, i amb el desenvolupament posterior de l'*affaire*.

D'altra banda, les primeres accions del nou govern de la Generalitat en política teatral propiciaren la creació del **Centre Dramàtic**, instal·lat al Teatre Romea, i dirigit per Xavier Fàbregas en un primer moment, i per Hermann Bonnin des del 1982.

Més endavant, l'any 1984 Josep Maria Flotats tornava a Catalunya, amb l'encàrrec de responsabilitzar-se de la creació del futur **Teatre Nacional**. De moment la seva companyia s'instal·là al Teatre Poliorama, mentre la responsabilitat política del nou projecte era assumida per Max Cahner, el conseller que havia aconseguit el retorn de Flotats. El projecte arquitectònic, a càrrec de Ricard Bofill, es féu públic la primavera de 1988.

Per la seva banda, l'**Institut del Teatre**, després que Bonnin en deixés la direcció el 1980, inicià un projecte de reestructuració sota la direcció de Josep Montanyès, amb un rellançament tant a nivell pedagògic com d'activitats i publicacions, fruit del qual fou, entre moltes altres iniciatives, la celebració del Congrés Internacional de Teatre l'any 1985, sota el tema general: ***Espais de relació entre les dramatúrgies d'àmbit restringit i les dramatúrgies majoritàries***. El pressupost del Congrés era de 107 milions de pessetes, aportats per la Diputació de Barcelona.

Des de 1977 també es celebra, en el marc del mateix Institut del Teatre, el ***Festival Internacional de Titelles***. I el 1988 es commemoraven els 75 anys de l'Institut.

També s'han inaugurat nous espais escènics, com ara el Mercat de les Flors per part de l'Ajuntament de Barcelona, i ha aparegut l'extraordinari fenomen de la ***Fira de Teatre al Carrer*** de Tàrrega des de 1981, amb el padrinatge d'Els Comediants des de bon principi, i amb una gran èxit de participació de grups i públic.

Cal fer esment d'un Primer Congrés de Teatre Amateur, que tingué lloc a Igualada el novembre de 1985 amb una gran assistència de grups, i en el qual es constituï la **Federació de Grups de Teatre Amateur**. I a Vic, el 1987, es discutia el tema de les relacions entre autors i directors, en el marc d'unes Jornades de Debat Teatral. Finalment, fóra injust oblidar el ***Festival de Pallassos***, que organitza l'Ajuntament de Cornellà.

Amb tot, l'activitat teatral és un d'aquells casos en què la impossible industrialització del producte sotmet l'activitat a una permanent crisi, i l'obliga a dependre de les subvencions institucionals, que són font de tota mena de conflictes i discrepàncies.

El teatre segueix en una situació força precària, considerat globalment, encara que determinats grups o sectors hagin trobat fórmules per superar les limitacions habituals. Concretament, l'èxit de grups com Dagoll-Dagom i El Tricicle apunta camins de sortida prou interessants, i que contrasten amb la situació general. La temporada 1986-1987, els seus espectacles ***El Mikado*** i ***Slàstic*** són els que ocupen els primers llocs pel que fa a nombre d'espectadors, assistència mitjana i coeficient d'ocupació del teatre. El primer espectacle aconseguí una recaptació de més de 48 milions, i el segon de més de 84 milions, només en les seves actuacions a la capital barcelonina, amb 82 i 87 representacions respectivament. Ambdós espectacles superaren els 50.000 espectadors. En el camp de teatre d'avantguarda o experimentació, cal fer esment de La Fura dels Baus, que s'han convertit en un grup d'una gran projecció internacional. La *Taula 27.10* ofereix una visió sintètica de la situació global.

De l'anàlisi de les dades que presentava Jaume MELENDRES, en un article a ***El público*** (núm. 49,

Taula 27.10
EL TEATRE A BARCELONA
Recaptació, funcions i espectadors de la temporada 1986-87

	Recaptació (milions)	*Funcions*	*Espectadors (milers)*	*Oferta (milers)*	*Assistència mitja*
Teatres institucionals	160	940	203	714	216
Teatres privats	615	1.941	602	1.929	310
Sales independents	34	377	60	150	158
Consorcis (T. Lliure)	14	180	22	48	121
TOTAL	**823**	**3.438**	**887**	**2.841**	**258**

Font: Jaume Melendres, *Temporada 1986-87: Espectadores y taquillajes.* El Público, núm. 49, octubre 1987.

octubre de 1987), se'n desprèn que només s'utilitza un terç de l'oferta teatral que hi ha a Barcelona (situació semblant a la de deu anys enrere, segons l'autor); que un sol teatre s'emporta més del 35 % de la recaptació total i gairebé un 30 % dels espectadors (el Teatre Apolo, amb una programació ben diferenciada dels altres); i que, de fet, un 2,5 % dels espectacles tenen el 40 % de públic, mentre un 50 % d'espectacles només compten amb un 5 % de públic.

Tanmateix el criteri exclusiu de la rendibilitat del producte teatral mataria tota mena d'experimentalisme, i fins i tot el teatre de repertori, i és per això que les administracions hi segueixen abocant bones quantitats de diners, tant en forma de subvencions a grups com de manteniment d'equipaments, i fins oferint centres de producció propis. És interessant citar l'experiència endegada pel Departament de Cultura establint una **Xarxa de Teatres** a Catalunya, que es beneficien d'una subvenció determinada tot acollintse a una oferta comuna d'espectacles.

L'ajut públic al teatre a Catalunya, el 1987 arribava a les 210 pessetes per habitant, en un càlcul que inclou totes les administracions *(Taula 27.11).*

b) *La dansa*

Finalment, i pel que fa a la dansa, cal dir que es tracta d'un sector encara molt minoritari, però que està creixent amb una gran força. Des de la creació del Ballet Contemporani de Barcelona per Ramón Solé (convertit posteriorment en un col·lectiu) i del Grup Estudi Anna Maleras, la dansa a Catalunya ha conegut l'aparició de moltíssims grups. Destaquen la personalitat de Cesc Gelabert, i Lydia Azzopardi. A més, es consolida el Departament de Dansa de l'Institut del Teatre. Apareixen grups com Heura, Mudances, el Grup de Dansa d'Avelina Argüelles i el grup L'espantall.

Entre els grups de més última hora, hi trobaríem Metros, de Ramon Oller, i Lasiti de Francesc Bravo, a més del grup exclusivament femení Taba.

El Departament de Cultura ha definit una secció de dansa, els últims anys, i promou i organitza el cicle biennal ***Dansa a Catalunya***, que es celebra al Centre Cultural de la Caixa de Terrassa. L'any 1986, el cicle s'estengué arreu del país, a vuit poblacions mitjanes.

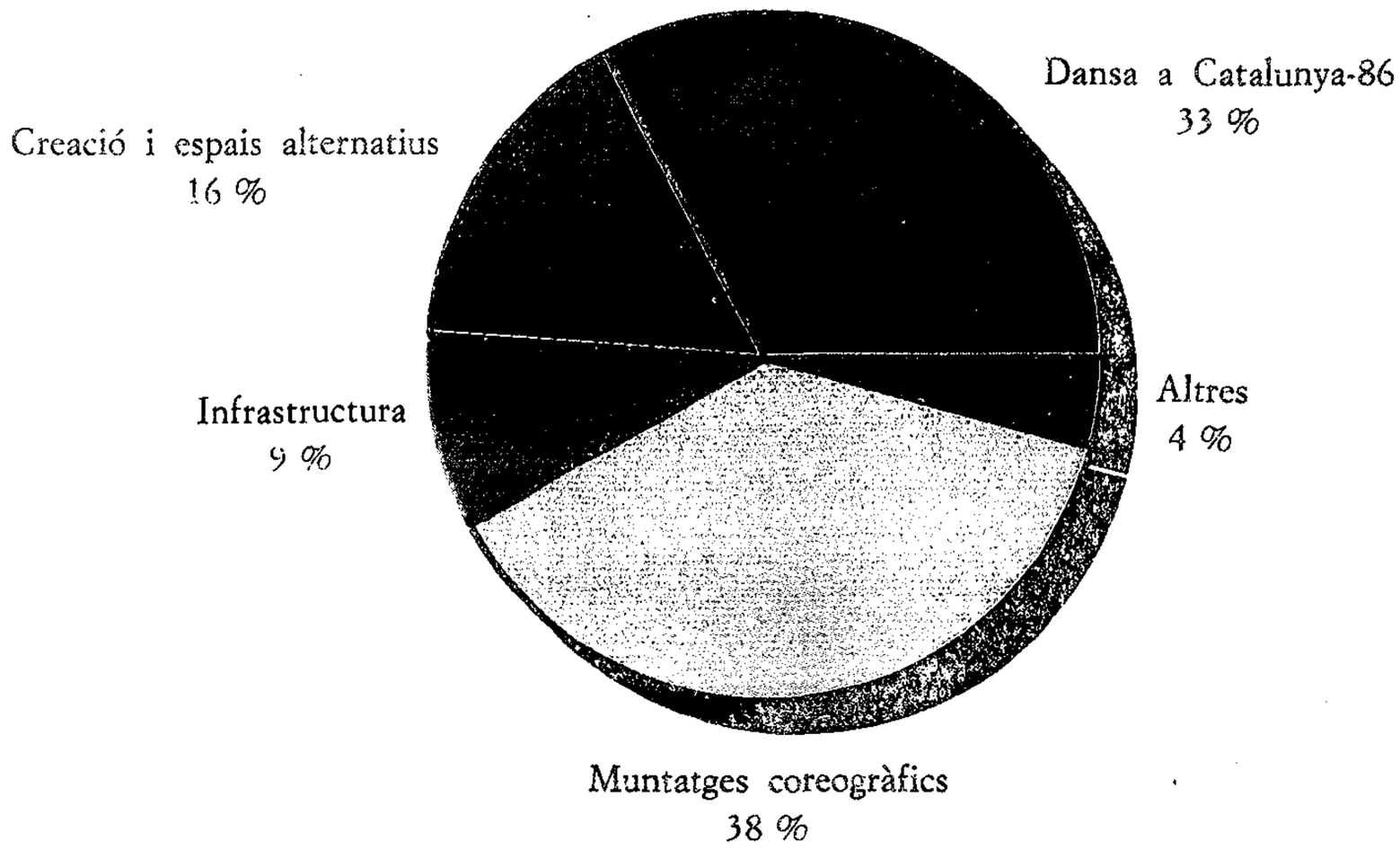
A més, el Departament dóna un suport directe al Centre d'Activitats de Dansa Bügé des de 1985, ha co-organitzat una programació estable amb l'Espai de dansa La Fàbrica, i amb el Centre de Dansa Ramon Solé, en el cicle ***Invitació a la Dansa***. El 1986, els ajuts de la Generalitat a la dansa suposaren un total de més de 32 milions de pessetes *(Gràfic 27.7)*, entre les dotacions per a infraestructura (3 milions), els ajuts a muntatges coreogràfics (uns 12 milions), el suport

Taula 27.11
INVERSIONS PÚBLIQUES EN TEATRE A L'ESTAT ESPANYOL
Dades segons els pressupostos dels governs autònoms i de l'administració local de 1987, en milions de pessetes

Comunitats	*Govern autònom*	*Administració local*	*Total*
Andalusia	346	904	1.250
Aragó	42	268	310
Astúries	27	60	87
Balears	17	170	187
Canàries	105	82	187
Cantàbria	10	20	30
Castella-La Manxa	215	94	309
Castella i Lleó	306	216	521
Catalunya	743	497	1.240
Euskadi	69	417	486
Extremadura	452	153	605
Galícia	110	54	164
Madrid	623	550	1.173
Múrcia	45	117	162
Navarra	51	15	66
La Rioja	69	26	95
País Valencià	292	757	1.049

Font: *Autonomía y municipios: 8.000 millones en el 87.* El Público, núm. 46-47, juliol-agost de 1987.

Gràfic 27.7
SUBVENCIONS A LA DANSA
Generalitat de Catalunya, 1986

Font: Departament de Cultura.

a la creació (més de 5 milions) i la difusió de la dansa (més de 10 milions).

6. EL CINEMA

Potser de totes les formes de creació a les quals ens hem anat referint, la que troba més dificultats per aconseguir una situació de normalitat acceptable, no ja només per als qui en són professionals, sinó també per al públic, és el cinema.

El cas del cinema és especialment difícil pel fet de la seva dependència d'una indústria i un mercat de distribució que no és a mans dels mateixos realitzadors cinematogràfics. Els alts costos de producció fan que la subjecció a les polítiques de suport públic i a les lleis de mercat siguin més fortes que en cap altre terreny.

És per això que en general els comentaris i les valoracions sobre el cinema català són les que tenen un to més negatiu, i això tant pel que fa a la normalització creativa, industrial, com de públic i fins i tot lingüística.

Amb el final d'un període en què per raons polítiques no era possible fer un cinema comparable al d'altres països, el cert és que també desaparegueren els pretextos polítics, i la creació cinematogràfica va perdre una de les seves coartades principals per a justificar la seva endèmica mediocritat.

Potser a causa d'una certa eufòria, que era general pel que feia a les expectatives de futur, i que va concretar-se en unes sempre citades ***Converses del Cinema a Catalunya*** (1981), el contrast amb la realitat ha estat molt decebedor, cosa que ha portat a avaluar el cinema en termes francament pessimistes.

Així, hom ha parlat de *«procés de decadència pràcticament absoluta»* (Antoni LOZANO, a ***Punt Diari*** 1983), de *«silenci del cinema català»* (Joaquim ROMAGUERA, a ***El Món*** 1985), de *«el cinema català: una situació difícil»* (Carles SINGLA, ***El Llamp***, 1986), o encara de *«migradesa no solament en el nombre, sinó especialment en la qualitat mitjana dels productes»* (Miquel PORTER, a ***Serra d'Or***, 1987). Però en especial podríem citar Albert ABRIL, que a les ***Segones Reflexions Crítiques sobre la Cultura Catalana*** (1986) iniciava la seva intervenció afirmant: *«a les acaballes del segle XX, la cultura catalana no està dotada de la cinematografia pròpia i vigorosa que li correspondria i que hauria permès la implantació precoç del cinematògraf primer, i algunes dècades de més o menys daurat esplendor més tard»*.

Les dificultats del cinema són, abans que res, les insuficiències d'una indústria que si bé havia tingut

moments prou bons, el franquisme s'encarregà de desmanegar posant-li dificultats, alhora que potenciava amb bons avantatges la seva instal·lació a Madrid. Així s'anaren tancant els molts i prou bons estudis de Barcelona: els Lepanto —després Diagonal— el 1950; el 1951, els Trilla; els Kinefon el 1960 es reconverteixen en Buch-Sanjuan, i el 1964 tanquen. La culminació del procés arriba amb l'incendi dels estudis Orphea el 1962. Només recentment, s'han inaugurat els estudis Ideal (1984), i hi ha el projecte d'instal·lació d'uns grans estudis a Sant Cugat, els Barcelona Internacional Film Studios.

El cinema, de fet, ha patit una situació contrària a la de l'expansió que han conegut en els darrers anys gairebé totes les formes d'expressió artística. El procés, general a l'estat espanyol i a Europa, ha portat al tancament progressiu de sales de cinema i a la pèrdua d'espectadors. A Catalunya, en nou anys (1978-1986) el nombre d'espectadors s'ha reduït a una tercera part. S'ha passat de 48 milions d'espectadors a tan sols 16, mentre les sales d'exhibició actives es reduïen gairebé a la meitat (*Taula 27.12*, i *Gràfic 27.8*).

A més de la crisi del cinema pel que fa a la mateixa demanda, a Catalunya cal sumar-hi, com ja apuntàvem, la precarietat de les empreses productores i el fracàs de les iniciatives industrials, però també la dependència del mercat internacional i especialment de l'espanyol, que el sotmet a una implacable colonització lingüística. D'aquesta manera, el cinema no ja català, sinó en català, és també pràcticament inexistent fora de les pantalles de la televisió. Els intents de doblatge al català, amb ***L'home elefant***, o ***Excalibur***, no foren massa reeixits, i el fracàs a què s'arribà amb ***El retorn del Jedi*** féu abandonar l'esforç.

Semblava que la col·laboració amb el mitjà televisiu podia resoldre en part la situació. De fet, Miquel Porter afirmava que, en un país com el nostre, els dos mitjans estaven condemnats a entendre's. La primera col·laboració de TV3 amb la producció cinematogràfica arribà el gener de 1985 amb la pel·lícula de Bellmunt ***Un parell d'ous***, en la qual la televisió de Catalunya hi col·laborava amb 15 dels 60 milions que havia tingut de pressupost. També hi ha hagut experiències prou reeixides amb TVE, com és el cas de ***La plaça del Diamant*** (1982) o ***Vida privada*** (1987), de Francesc Betriu. Però al costat d'aquestes experiències, hi ha l'altra cara de què parlava Joaquim Romaguera, quan amb ironia sostenia la tesi de la *«reconversió»* del cinema català, per la qual els treballadors d'aquest mitjà, des de directors a il·luminadors, haurien acabat treballant per a la televisió. És a dir, una reconversió... cap a la desaparició, i el silenci més absolut *(Taula 27.13)*.

D'altres, però, potser no tenen una visió tan crítica del panorama cinematogràfic català, malgrat l'acord fonamental en la valoració pessimista. Així, malgrat la veritable enfonsada de l'any 1984, posteriorment s'ha anat recuperant el ritme de produccions cinematogràfiques. Aquella davallada hauria estat motivada, segons Porter Moix, per les posicions cen-

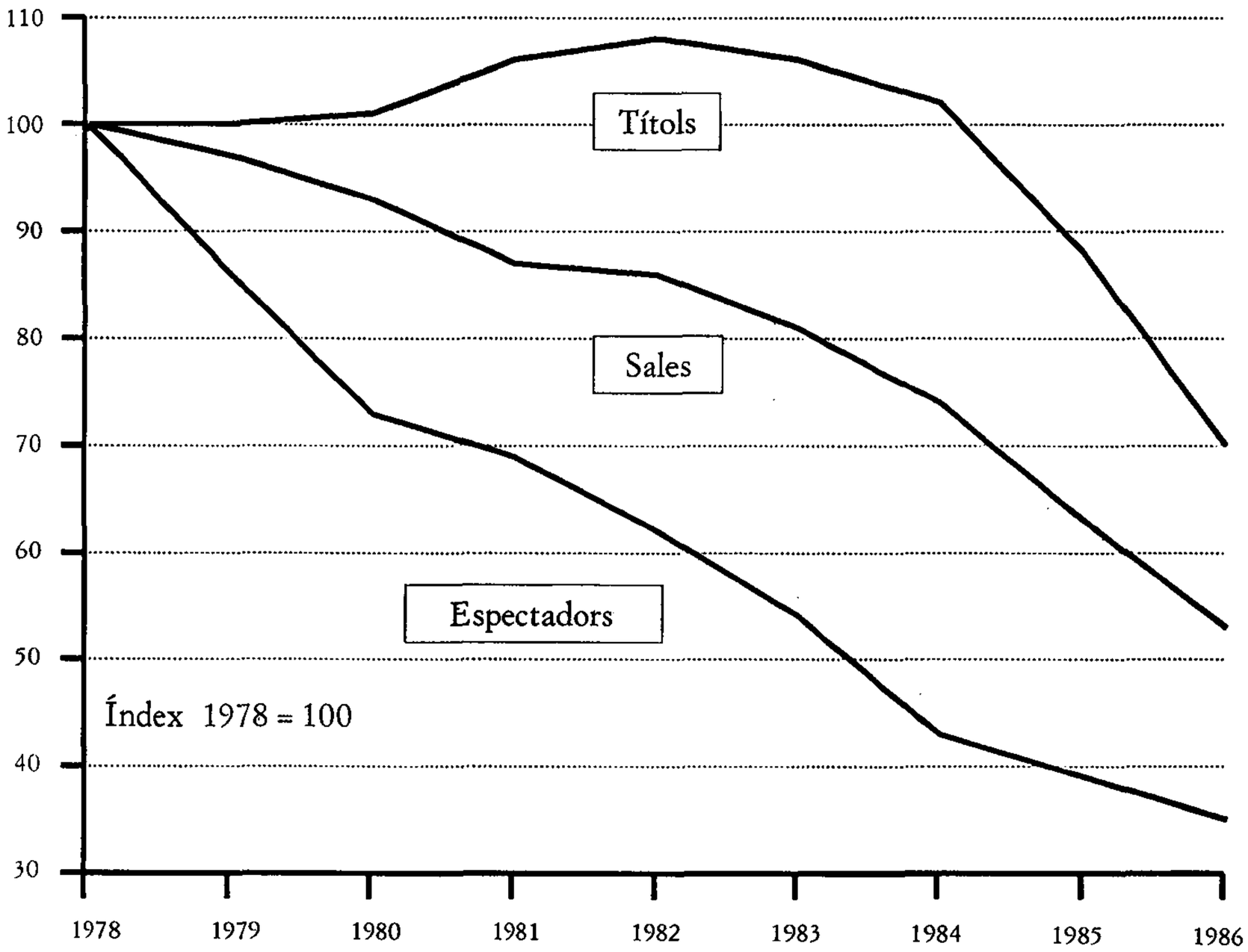
Taula 27.12
OFERTA I ESPECTADORS DE CINEMA DE 1978 A 1986
Evolució de sales, títols, espectadors i preus en el cinema, de 1978 a 1986

	1978	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*
Sales censades	997	1.014	1.025	1.040	1.052	1.066	1.074	1.084	1.086
Sales actives	797	772	738	696	684	643	589	503	421
Títols exhibits[1]	—	2.865	2.901	3.030	3.089	3.043	2.923	2.534	2.014
% films espanyols	23	18	17	20	20	20	18	15	12
% films estrangers	77	82	83	80	80	80	82	85	88
Espectadors[2]	48,2	41,4	35,3	33,2	30,1	26,0	20,9	18,9	16,7
Preu mitjà/espect.	102	126	141	167	192	229	259	294	328

1. Títols exhibits a la província de Barcelona.
2. En milions de persones.

Font: Elaboració pròpia, a partir de Ministerio de Cultura, *Cinematografía. Datos estadísticos.* Madrid (anual des de 1980); i Dirección General de Cinematografía, *Boletín informativo de control de taquilla.* Madrid (anual).

Gràfic 27.8
EL CINEMA A CATALUNYA
Evolució de sales, títols i espectadors

Font: Elaboració pròpia.

Taula 27.13
FILMS PRODUÏTS A CATALUNYA DE 1978 A 1986
Produccions i coproduccions cinematogràfiques

Any	*Produccions catalanes*[1]	*Coproduccions amb participació catalana*[1]	*Total de produccions*[2]	*Amb versió catalana*[2]
1978			35	9
1979			16	4
1980			33	2
1981	31	10	42	11
1982	25	7	36	13
1983	21	4	34	10
1984	15	3	15	4
1985	8	5	15	2
1986	16	—	17	4

1. Aquestes dades provenen del Departament de Cultura, i fan referència a films de productores catalanes en coproducció amb productores d'altres llocs.
2. Les dades reflecteixen films de productores catalanes, fets o no a Catalunya, i parlats o no en català, i dirigides o no per realitzadors catalans, segons la data de registre.

Les dades d'(1) i (2) no coincideixen completament pel fet de seguir criteris diversos de classificació.

Font: Elaboració pròpia a partir de Departament de Cultura, *Memòria, 1986; Romà Oltra,* «Films produïts per productores catalanes: 1939-1985, *Cinematògraf*, vol. 3, juny 1986 i *Carles José,* «Producció cinematogràfica a Catalunya», *Cinematògraf*, vol. 4, novembre 1987, Barcelona.

tralistes del govern de Madrid, la desaparició de la classificació «S» —aproximadament entre la meitat i una tercera part de tots els films produïts—, i la lentitud en la posada en marxa del canvi en el sistema de pre-finançament per part de la llavors nova directora general Pilar Miró.

La intervenció de les administracions catalanes ha estat, segons molts comentaristes, poc decidida. D'una banda, l'Ajuntament de Barcelona, que tenia el compromís de promoure uns estudis de cinema (contret per Narcís Serra el 1982), després se'n desdigué. D'altra banda, les relacions amb el Ministeri de Cultura, que ha continuat essent qui repartia les subvencions a la producció amb la distribució del ***Fons de Protecció a la Cinematografia*** (en una curiosa interpretació del que són les competències «exclusives» en cultura que l'Estatut atorga a la Generalitat), han estat conflictives i només es suavitzaren amb el canvi de director general, Fernando Méndez Leite, que el juny de 1986 acordà de crear una comissió, el ***Consell Assessor de Cinematografia del Centre de Producció de Barcelona***, que valoraria directament els projectes de llargs-metratges a rodar a Catalunya. Les reunions les presidiria el mateix director general de cinematografia, F. Méndez Leite, però seria la comissió presidida pel director general de Música, Teatre i Cinematografia, Jordi Maluquer, la que atorgaria les subvencions.

Per la seva banda, l'any 1986 el Departament de Cultura aconseguia crear una subdirecció general de cinematografia, amb uns ajuts a la producció cinematogràfica que es veien incrementats des dels onze milions de 1985 als 128 milions de 1986. A part, contribuïa als dos festivals de cinematografia més importants, el ***Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Sitges***, que arribava a la seva vintena edició el 1987, i a la ***Setmana Internacional de Cinema de Barcelona***, que després de la seva vint-i-vuitena edició, el 1987 es transformava en un ***Festival de Cinema de Barcelona*** que al cap de dues edicions es prefigura ja com un gran festival d'aquí a pocs anys.

A més, la Generalitat atorga els ***Premis de Cinematografia*** anualment, i té al seu càrrec la **Filmoteca de la Generalitat de Catalunya** amb programacions descentralitzades a un total de tretze localitats el 1986.

Finalment, a l'hora d'esmentar el que ha estat, en definitiva, la producció cinematogràfica **a Catalunya**, caldria senzillament apuntar alguns noms i films com ara els de Bigas Luna amb ***Bilbao*** (1978), ***Lola*** (1985) i ***Angoixa*** (1987); Gonzalo Herralde o Vicente Aranda (***Fanny Pelopaja***, 1984); i Jaime Camino (***Dragon Rapide***, 1986), i José Antonio de la Loma (***Perros Callejeros***, 1977). Es tracta, en gairebé tots els casos, de cinema de gènere *(thrillers)*, i parlat en espanyol (amb l'excepció d'***Angoixa***).

Si d'allò que cal parlar és del cinema **català**, llavors citaríem les obres de tipus històric d'Antoni Ribas com ***La ciutat cremada*** (1975) i ***Victòria*** (1983), i ***Companys, procés a Catalunya*** de Josep Maria Forns (1979), a més dels anomenats film-documents, com els de Pere Portabella (1977) ***Informe general***, i de Ventura Pons (1978), ***Ocaña, retrat intermitent***, i de la recent ***El vent de l'illa***, de l'alcoià Gerard Gormezano (1987).

En el gènere de la comèdia, hi hauria els films de Francesc Bellmunt (des de ***L'orgia***, de 1978 fins a ***Pa d'àngel***, de 1984) —tot i que hi ha un salt qualitatiu en el seu darrer film ***El complot dels anells*** (1988), si més no des de la perspectiva d'un cinema espectacle—, i els de Carles Mira (***Con el culo al aire***, de 1980, o ***Que nos quiten lo bailao***, de 1983).

Una de les grans sorpreses dels últims anys, des d'un punt de vista estrictament de mercat, ha estat l'èxit de ***L'Escot*** (adaptació cinematogràfica de la novel·la de Maria Jaén ***Amorrada al piló***) dirigida per Antoni Verdaguer i produïda per A. Pérez Giner, que ha arribat a ser el film de més recaptació a Catalunya, i que ha estat venuda a molts països d'Europa, Amèrica del Sud, i fins al Japó.

Ens quedarien encara molts noms per citar, com Eugeni Anglada, Jordi Feliu, Francesc Betriu, Ferran Llagostera, Raul Contel, entre d'altres.

Per acabar, cal esmentar que hi ha hagut diversos intents d'organització interna dels mateixos professionals del cinema. D'una banda, l'**Institut Català del Cinema**, que havia nascut l'hivern de 1975, celebrava els seus deu anys després d'un període força esperançador —el de la realització dels ***Noticiaris de Barcelona*** i les ***Notícies de Catalunya*** els primers anys— però també després de passar tràngols ben difícils, com la crisi de 1983.

A part de l'Institut, el 1985 diversos directors de cinema es constituïen en Col·legi Professional de Directors de Cinema de Catalunya, i també es fundaren el 1987 l'Associació de Productors Cinematogràfics de Barcelona, i el grup d'onze Nous Directors Catalans.

DEU ANYS DE CULTURA

Vicenç Villatoro

Suposo que qualsevol balanç del que ha passat en la cultura a Catalunya en els últims anys hauria d'incloure una anàlisi de l'evolució per una banda de la creació cultural, per una altra de la producció —entesa com a materialització i difusió dels productes culturals— i finalment del consum. Sumàriament, intentaré concretar les meves impressions personals —amb el risc inevitable de la generalització i, en conseqüència, de la manca de rigor— en forma d'algunes pinzellades ràpides damunt de cadascun d'aquests territoris.

Comencem per la creació. Em sembla que el fenomen més destacat dels últims anys és l'arribada a la **creació cultural catalana** d'una onada més o menys universal segons la qual el protagonisme de la vida cultural es trasllada d'allò que durant molts anys n'havíem considerat el centre a allò que n'havíem considerat la perifèria. La distinció no pretén aquí tenir càrregues valoratives, tot i que tinc la impressió que se li poden donar i fins i tot que cal que se li donin. Com a pinzellada paisatgística, la sensació és que a la concepció de la cultura com a expressió de la sentimentalitat o del pensament, dels atributs essencials de la individualitat, fonamentada en l'eix literatura-plàstica l'ha succeïda la cultura de l'ofici i l'aparença, vehiculada en l'eix disseny-arquitectura, i que prima fins i tot en altres camps les formes on és més visible la concepció de la cultura com a joc per convenció. Aquesta onada, no pas fàcil de definir, de canvis en els accents culturals no només ha arribat a la cultura creada a Catalunya sinó que ha arrelat d'una manera notable i ha produït una producció cultural digna de consideració en aquests camps i amb una indubtable rellevància.

Però on els canvis d'aquests últims anys poden resultar més visibles és en el camp de la producció cultural. Els últims anys han refredat el mite de la **capacitat de producció cultural** de la societat civil catalana, en franca regressió en tot aquest període. Potser per delegació en els poders públics, potser perquè la potencialitat mítica de la societat civil catalana en el tardofranquisme era inflada, potser perquè assistim també a la concreció catalana d'un fenomen més universal, el que havia estat el motor de la cultura catalana dels seixanta s'ha ralentit visiblement. El fenomen complementari ha estat l'entrada a sac en la producció cultural de les institucions públiques i de les institucions econòmiques. Això ha injectat diners i capacitat organitzativa en la vida cultural, però també ha primat unes línies determinades de producció cultural en perjudici d'altres. La iniciativa institucional, a la recerca de rendibilitats polítiques a terminis mitjans o curts, ha primat la producció brillant i susceptible d'un ampli ressò, per damunt de la producció característica de la societat civil que primava la continuïtat potser menys esplendorosa. Finalment, cal esmentar en el camp de la producció un fenomen d'abast general, però que incideix amb unes característiques peculiars en el cas català: el percentatge creixent que en aquesta producció tenen les grans indústries culturals. En aquest sentit, mentre que en les indústries culturals més clàssiques —essencialment l'edició— Catalunya ha mantingut una capacitat de producció important, en d'altres més recents, com la indústria discogràfica, la cinematogràfica i en una mesura menor la videogràfica no s'ha consolidat una indústria pròpia, amb la conseqüència d'esdevenir més mercat per a produccions alienes que no pas centre productor. Els *handicaps* de l'abast limitat del nostre mercat cultural propi no han estat prou compensats per un compromís institucional per garantir la presència d'aquestes indústries.

L'últim territori en el qual caldria incidir per fer qualsevol mena de balanç és el del consum. També és el més difícil. Han canviat poc o molt els **hàbits del consum cultural** dels catalans en els últims anys? No sé si es pot contestar amb alguna cosa

més sòlida que algunes intuicions. La meva impressió és que hi ha modificacions de tendència en alguns hàbits de consum cultural, per l'impacte de les diverses onades de tendència general, per l'efecte de les indústries i per motius a vegades més directament polítics, com podrien ser els canvis de caràcter lingüístic. Però el que no gosaria dir és que els últims anys han significat un salt endavant quantitatiu i qualitatiu en el consum cultural dels catalans. Si el període que vivim té algun efecte benèfic en aquest sentit, no sembla que el poguem veure a curt termini.

28. EL PENSAMENT I LA IDEOLOGIA

1. LA FILOSOFIA

ÀNGEL CASTIÑEIRA

a) *La situació universitària*

La situació universitària a finals de la dècada dels seixanta podríem dir que era, en l'aspecte intel·lectual, «mortuòria» i, en l'aspecte polític, «efervescent». I el cas de la filosofia era encara més accentuat. Aquesta situació era el resultat històric del trencament d'un mestratge i d'una comunitat filosòfics, del tancament obligat al pensament modern europeu i de l'oblit del propi passat filosòfic. Durant 40 anys la filosofia a Catalunya va haver de passar per l'exili (Serra Hunter, Xirau, Ferrater Mora, García Bacca, Casanovas, Nicol, Roura i Parella, Farré,...), la depuració o la marginació (Calsamiglia, Jordi Maragall, Eduard Valentí), la dispersió (Colomer, Siguán, Gomà), l'expulsió (Sacristán, Fullat) i fins i tot l'autoexpulsió (Valverde). No és estrany doncs que, en aquestes condicions, l'exili de la filosofia a Catalunya arribés fins la dècada dels setanta havent escampat un sentiment clar d'orfenesa.

Aquests anys —anys de canvis i de revoltes estudiantils— doncs, van significar en molts aspectes uns intents tímids de reconstrucció d'un mestratge que, en molts casos, va comptar amb la inestimable col·laboració de professors no catalans que, com Lledó, Sacristán o Valverde, es varen unir als professors catalans de «l'exili interior»: Siguán, Gomà o Calsamiglia, per exemple.

El rebuig lògic, per part dels estudiants, a una filosofia universitària ancorada en el pensament neoescolàstic d'estricta observança i desvinculada dels problemes socials i polítics que es vivien al carrer, propiciava al mateix temps una certa deserció acadèmica i una recerca dels nous corrents filosòfics (marxisme, estructuralisme, psicoanàlisi) que arribaven a Catalunya traduïts majoritàriament de publicacions franceses. La contraposició paradoxal entre un col·lectiu de professors universitaris semblants a figures d'un museu d'antiguitats, i una massa d'alumnes ardentment polititzada, encara dificultava més qualsevol intent restaurador d'un cert mestratge filosòfic. En aquesta situació el mèrit d'un reduït grup de professors que van saber compatibilitzar rigorositat filosòfica amb reflexió crítica (o sensibilitat social) és encara més gran.

Emilio Lledó (Sevilla, 1927) va arribar a Barcelona l'any 1967 com a catedràtic numerari per oposició de la càtedra d'Història de la Filosofia de la Universitat de Barcelona —un any després de que ho fes Jesús Mosterín, professor de Lògica, i dos anys després que Manuel Sacristán fos expulsat— i va desenvolupar una tasca continuada de mestratge durant onze anys. Lledó va reunir al seu voltant un nucli d'alumnes que en bona part constitueixen l'actual professorat de la filosofia universitària a Catalunya.

Quelcom semblant podríem dir de Josep M. Calsamiglia (Barcelona, 1913-1982) a l'Autònoma, de Manuel Sacristán (Madrid, 1925-1985), o de José María Valverde (Valencia de Alcántara, 1926). Tots aquestes professors, més enllà de llurs pròpies especialitats (filosofia del llenguatge, marxisme, estètica, humanisme cristià...) han adobat la idea no desencer-

tada d'un cert socratisme català. D'altres professors també han tingut una influència notable. Entre ells Francesc Gomà i Musté (Valls, 1915), Francesc Canals i Vidal (Barcelona, 1922), Miquel Siguán i Soler (Barcelona, 1919), José Ignacio Alcorta i més recentment Ramon Valls i Plana (Valls, 1928).

De fet, la millor tasca que hom podia fer en una situació de misèria intel·lectual era la de reconstruir, més que un corrent de pensament, un estil de reflexió, una actitud vital. Ser punt de referència, home d'enllaç, pont de diverses tradicions i des d'aquí convidar al diàleg, al seminari, a la conferència.

Tanmateix, aquest socratisme no ha de ser entès com a intel·lectualisme. És, més aviat un mode de vida emmotllada per la raó, una força de voluntat capaç d'automodelar-se per mitjà de la raó. Tampoc, per tant, ha de ser entès aquest socratisme en tots els casos com a gresol de «tradició i escola» filosòfica. Perquè el socratisme a què fèiem referència va servir especialment per a inculcar una rigorositat en les directrius metodològiques, uns quadres conceptuals bàsics.

Des d'aquesta perspectiva, la primera part de la transició filosòfica a Catalunya se salda amb l'inici reduït però important d'un nou mestratge filosòfic i amb la recuperació dels corrents de la filosofia moderna i contemporània tradicionalment prohibits (Pere Lluís Font ha parlat de la recuperació de la història proscrita). Els fruits d'aquest mestratge són avui encara vius a les universitats, al Col·legi de Filosofia, a la revista ***Enrahonar***, a la col·lecció ***Textos filosòfics*** i en molts altres projectes.

En aquesta limitada síntesi tampoc no és balder recordar breument l'aportació de pensadors cristians que, provinents de la filosofia o de la teologia, també han jugat durant aquesta època un paper significatiu. Noms com Joan Estruch, Joan Pegueroles, Via Boada, Miquel Batllori, Hilari Raguer, Lluís Duch, Eusebi Colomer, Josep M. Rovira, Andreu Marqués, Evangelista Vilanova o Raimon Pàniker entre altres, han sabut estar a l'alçada dels pensadors seculars catalans i sovint han entrat en diàleg amb ells. Aquest diàleg, com ha assenyalat Rovira, troba aportacions originals del pensament cristià (el tema de la tradició, la reflexió sobre la temporalitat o la relació entre Evangeli i humanisme), troba també punts concurrents amb els filòsofs catalans (el tema de la memòria, la teoria de la imatge o el símbol, la gratuïtat de les relacions humanes o la figura moderna de l'heroi) i òbviament planteja punts de desacord (el refús secular a la transcendència, la indiferència vers una fe «compromesa» o el rebuig de tota ortodòxia). D'altra banda, cal destacar també els treballs historiogràfics d'Eusebi Colomer, Joan Pegueroles, Evangelista Vilanova o Miquel Batllori.

b) *La filosofia no acadèmica: el modernisme*

Si bé és cert que la filosofia actual a Catalunya és fonamentalment una filosofia universitària, no ho és menys que en bona part també ha desenvolupat una funció pública important. Concretament, aquesta funció pública l'hem d'entendre com a mínim en dos sentits, sovint interrelacionats:

a) En l'intent —col·lectiu o individual d'apropar l'elaboració filosòfica al ciutadà (en definitiva, l'opció per l'àgora filosòfica a l'estil de la *Stoa* i el rebuig del model platònic). El Col·legi de Filosofia i el anomenats membres de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona (E. Trias, X. Rubert, E. Subirats) poden servir d'exemple.

b) En l'intent de participar directament en qüestions ideològiques o afers socio-polítics.

En el primer cas, els elements col·lectius que apleguen diversos autors són o bé de coincidència temàtica (sobretot l'anomenat modernisme) o bé per proximitat generacional (per exemple, la preocupació estètico-cívica, el reconeixement de l'ésser humà com a subjecte passional i cívic, l'intent de regeneració de la ciutat i l'estat, o una certa retòrica ètica i ontològica). Amb tot, aquests i altres elements són característics en bona part de tota la filosofia de la transició a Catalunya: la superació temàtica de les postures intel·lectuals del franquisme, la incorporació eclèctica dels nous corrents europeus, la flexibilitat ideològica, el plantejament de nous temes d'estudi (l'erotisme, el poder, la relació individu-estat), un nou estil de pensament que inclouria la ironia, o bé la raó crítica i pluralista.

En el segon cas, el de la participació en els debats ideològics del moment, l'aportació «pública» dels filòsofs catalans gaudeix d'un important ressò en el teixit social. Aquest ressò prové, en part, de llur col·laboració massiva en el mitjans de comunicació.

Seguint Josep MILÀ a ***Relectura del nacionalisme*** (1986), podem dir que el filòsofs catalans intervenen en el debat públic sobretot tractant temes com el debat sobre la fonamentació de la identitat de Catalunya (la contraposició que va des del fonamentalisme

essencialista al catalanisme esbravat); els discursos «victimistes», «messiànics» i mistificadors; el paper de la societat civil, la ciutat, la comarca, la pàtria; la racionalització dels mites i tabús simbòlics; els conceptes d'estat, nació, societat civil, i la dialèctica que se'n deriva; i la contraposició entre l'exaltació de la capital (Barcelona) amb l'equilibri territorial interior (comarques). Tots aquests debats s'entortolliguen necessàriament amb la intensa confrontació que a Catalunya han polaritzat les dues forces polítiques predominants.

c) *Els anys 80: del modernisme al postmodernisme*

A l'abril de 1979 Emilio Lledó, en un cicle de conferències sobre ***Existencialismo y filosofía contemporánea***, afirmava que *«en el nou escenari del saber hom hi percep una inseguretat radical. Una nova malaltia de la cultura, del pensament científic, és present a la societat i en els seus poders»*. Aquesta malaltia de la cultura ja es proclamava a Europa des de començament dels anys 60, sobretot des de les files de l'estructuralisme. Era com si la gran tradició existencialista i fenomenològica de la primera meitat del segle —és a dir, la raó occidental (Heidegger, Sartre, Husserl, Max Scheler, Hartmann)— s'hagués exhaurit. La decadència derivava d'haver confós la veritat amb el desig de veritat (l'ideal moral), i el marxisme amb una ciència, quan en realitat era un *«dispositiu religiós»*. La mateixa crisi del marxisme va servir per a constatar que si el marxisme no era «veritat», no era pas perquè fos fals, sinó perquè «res és veritat». L'aparició del nihilisme, doncs, és el resultat de descobrir que la crítica de les autoritats havia oblidat d'examinar l'autoritat de la mateixa crítica. D'aquí se'n deriva una visió desencisada de la història de la filosofia: la filosofia com una immensa fàbula que recorre el temps lineal que va *«del mite al logos»*. La mort de la metafísica i el rebuig ontològic de la filosofia occidental deixen com a herència als anys vuitanta tan sols un pensment feble i fragmentari, i alhora una certa visió apocalíptica anomenada final dels temps, malaltia finisecular, absència de fonament, final de la història, nihilisme o postmodernitat. La postmodernitat, doncs, sembla més una ruptura amb la modernitat que no pas una simple crisi d'aquesta. La postmodernitat intenta recórrer el trajecte contrari: *«del logos al mite»* Per això el temps del mite implica el final de la història. El discurs filosòfic ha deixat d'oposar-se al discurs narratiu de la ficció.

En aquestes circumstàncies, l'actual situació filosòfica internacional ha donat lloc a diversos posicionaments i actituds davant el fenomen de la postmodernitat. Josep Picó, simplificant les diverses posicions, en distingeix tres: la conservadora (Daniel Bell), que sembla defensar el retorn a posicions pre-modernes; la deconstructora o postmoderna (Lyotard o el mateix Derrida) que refusa els metarelats emancipadors de la modernitat, i la reconstructora-reformista (Habermas, Berman) que proposa un replantejament de la modernitat tot rectificant els seus errors.

A Catalunya aquest debat tampoc no ha passat desapercebut. Molts autors (Josep Ramoneda, Josep Picó, en part Josep Subirós, Eugenio Trías, Eduard Subirats, Gerard Vilar, Ramon Alcoberro, Gonçal Mayos, Ferran Requejo, Josep Sarret, Miquel Porta i Perales, Josep M. Lozano o Josep M. Rovira) han discutit o discuteixen actualment aquest tema, i hom pot trobar també en ells els mateixos posicionaments que abans assenyalàvem. Així, per exemple, hi hauria el postmodernisme d'esquerres que planteja Gerard Vilar, la filosofia del futur d'Eugenio Trias, la defensa i il·lustració del present de Josep Ramoneda, el desordre cívic de Ramon Alcoberro, el repte de la fe en la postmodernitat de Rovira Belloso o el replantejament de la condició urbana de Josep M. Lozano.

Un darrer aspecte important, debatut aquests darrers anys a Catalunya, és el que fa referència als estudis d'Història de la Filosofia catalana. Cal dir al respecte que aquesta dècada ha aportat bons i acurats estudis parcials de filòsofs catalans (entre ells els de Jaume Roura, Norbert Bilbeny, Antoni Mora, Pere Lluís Font, Eusebi Colomer, Lluís Rourera, Miquel Batllori, Josep Perarnau, Jordi Sales o Miquel Siguán), però que en molts casos no han superat la provisionalitat.

d) *El Col·legi de Filosofia*

El Col·legi de Filosofia va fundar-se a la tardor de 1976, a imitació d'altres institucions franceses semblants, per un grup de pensadors la majoria dels quals havia rebut la influència socràtica de l'ensenyament de Josep Maria Calsamiglia. Aquesta influència quedava en part reflectida en els objectius bàsics del grup, que es podrien resumir en dos: una concepció de la pràctica filosòfica que vol apropar-se a la veritat no descobrint-la sinó fent-la, i la voluntat de trobar un espai públic per a la filosofia, espai, val a dir,

inexistent a la Universitat segons els membres del Col·legi.

Aquestes característiques han permès que alguns hagin parlat de l'aparició d'una filosofia periodística, mundana o pública, paral·lela a la filosofia acadèmica. En aquest sentit, també hom l'ha anomenat filosofia no acadèmica o anti-acadèmica.

La substitució del tractat o la pròpia investigació doctoral per l'assaig filosòfic seria, en aquest cas, un signe dels temps. L'altre signe dels temps, la coincidència del *boom* de la indústria cultural amb la novetat de l'assaig, també col·laboraria en el desenvolupament d'un gènere que podria subsistir sense necessitat de tradició, fonaments o memòria filosòfica. Això probablement justifica la diversitat de trajectòries dels membres del Col·legi, i aquesta disposició pública a desplegar la paraula que cerca la veritat. En aquest cas, la diferència va servir també d'identitat.

La proposta de crear una institució filosòfica partí en primer lloc d'Antoni Vicens, que la discutí amb Eugenio Trias. Fruit d'aquesta conversa fou la creació d'un primer grup al qual s'afegiren Xavier Rubert de Ventós i Jordi Llovet. El 1979 s'incorpora al Col·legi Josep Ramoneda. El 1982 hi entra Miquel Morey i el 1983 Jaume Casals, Josep Subirós, Gerard Vilar, Antoni Marí, i més tard Pere Lluís Font i Jordi Maragall i Noble. El Col·legi ha comptat amb el suport de l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona.

e) *La Societat Catalana de Filosofia*

La Societat Catalana de Filosofia reemprèn les seves activitats l'any 1980, tot i que s'havia fundat inicialment el 1923.

La nova Societat acollí de bell antuvi la clara diversitat de tendències i procedències filosòfiques actuals. Això permeté connectar professors de les diverses facultats, incloure-hi diversos membres del Col·legi de Filosofia, i també refer el contacte amb pensadors catalans de l'estranger o de l'exili, com Josep Ferrater Mora, Eduard Nicol, J. D. García Bacca, Miquel Batllori, Ramon Xirau o Joan Roura-Parella.

Des dels inicis de la seva reconstitució la Societat ha mantingut sempre un bon equilibri entre els estudis dedicats als pensadors catalans o als problemes de la historiografia del pensament català i la preocupació pels temes més actuals, sempre tractats amb una gran rigorositat.

Actualment, la junta de la Societat és presidida pel doctor Francesc Gomà des de l'abril de 1985. A partir d'aquest curs (1985) la Societat intenta oferir diverses fórmules que afavoreixin una major obertura, participació i diàleg entre els membres de la Societat i el públic filosòfic.

Cal destacar els treballs de la Societat en la realització d'un ***Diccionari català de terminologia filosòfica***, del qual s'ha iniciat un *Thesaurus*. S'ha editat també un ***Anuari de la Societat Catalana de Filosofia***, que recull una bona mostra de les activitats dutes a terme.

Com a filial de la Societat apareix el 1986 l'Associació Catalana de Fenomenologia, que és fundada pels professors Josep M. Bech, Octavi Fullat, Ferran Graell i Jordi Sales. També recentment es va fundar, com a filial de la Societat Catalana de Filosofia, l'Associació Catalana de Medievalística. Dos dels membres principals d'aquesta Associació són el seu president, Josep Perarnau, i el vicepresident Francesc J. Fortuny.

f) *Les publicacions*

La dècada que analitzem ha donat lloc a la publicació de diverses revistes i col·leccions que han contribuït de manera decisiva a la normalització de la filosofia a Catalunya, sia per la possibilitat creativa d'incloure nous assaigs de vells o joves pensadors, sia per les bones traduccions i estudis fets d'obres clàssiques del pensament antic i modern, sia, en definitiva, per haver permès als nostres pensadors participar en els debats més interessants desenvolupats internacionalment en tots els camps especialitzats de la filosofia.

Les revistes

Del gruix de revistes aparegudes en els darrers anys de la dècada dels 70 ***(El Viejo topo, Arreu, Taula de Canvi, Materiales, Mientras Tanto, Ajoblanco...)***, a més de la ja clàssica ***Nous Horitzons*** (creada el 1960), predomina clarament el component marxista de la majoria d'elles i sovint la barreja de la reflexió amb qüestions més conjunturals i ideològiques. Aquest anys, que coincidien políticament amb els anys més intensos de la transició, serviren a Catalunya per a desenvolupar un discurs teòric d'esquerres que a la resta d'Europa —especialment a França— havia anat periclitant des del famós «Maig del 68».

Menció a part mereixen les revistes fundades per Manuel Sacristán, ***Materiales*** (gener-febrer 1977) i

Mientras Tanto (finals de 1979) —aquesta darrera encara continua editant-se trimestralment— i també la revista ***Nous Horitzons***. En el cas de les dues primeres, Sacristán aconseguí, a més d'aplegar un autèntic grup de deixebles, desenvolupar alhora un radicalisme crític —sensible no només a les qüestions socials o econòmiques sinó també ecològiques, feministes i pacifistes— i reformular i revisar teòricament l'ideari emancipatori comunista.

Pel que fa a ***Nous Horitzons*** podem dir que la seva trajectòria ha estat admirable. Es publica ininterrompudament des de 1960 i la seva història és paral·lela en molts aspectes a la història del nostre país. Així podem distingir una primera etapa (1960-1975) que hom ha anomenat *«etapa clandestina»*, en la qual hi participen amb pseudònim molts intel·lectuals catalans, i una segona etapa o *«etapa de la legalització»*, que comença realment el 1977 i arriba fins als nostres dies.

Es pot distinguir un segon període pel que fa a la publicació de revistes amb continguts filosòfics, que comença durant els anys vuitanta. Les causes que determinen aquesta nova etapa són alhora d'ordre extern i intern. Exteriorment, caldria destacar la convenció de Venècia celebrada, a instàncies d'***Il Manifesto***, el novembre de 1977, on es va proclamar la crisi definitiva del marxisme, la qual cosa significà de retruc la recuperació immediata d'una gran part de l'obra de Karl Popper, la revitalització de Hayek, i un cert rellançament del neoconservadorisme sobretot en els seus aspectes morals i socio-polítics. Hi ha també causes d'ordre intern que determinen en cert grau la desaparició de determinades publicacions marxistes i l'aparició de noves iniciatives. Des del punt de vista polític, les anàlisis rupturistes s'havien trobat amb una pràctica reformista que alguns anomenaven *«ruptura pactada»*, s'havien celebrat ja dues eleccions generals, i l'eurocomunisme havia estat clarament derrotat en el Cinquè Congrès del PSUC celebrat a Barcelona durant els primers dies de gener de 1981. La parcial desaparició de la «il·lustració marxista» i la progressiva consolidació del règim democràtic deixaren pas, en canvi, a una pràctica investigadora universitària menys polititzada i més oberta a l'activitat científica. Sortiren així, per una banda, publicacions més acadèmiques i especialitzades —la qual cosa és la millor prova d'una situació normalitzada— i, per una altra, publicacions més assagístiques i culturals, pretesament més properes o obertes a la realitat social a què anaven adreçades.

L'ordre cronològic d'aparició és el següent: ***Resurgimiento, revista del pensamiento y de la estética*** (1979), ***Saber, (Arts, ciències i pensament)***, ***Revista catalana de cultura*** (1a. època febrer 1980, 2a. època gener-febrer 1985), ***Claraboia. Revista de la secció de filosofia***, de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona (febrer, 1980), ***Enrahonar. Quaderns de Filosofia***, de la UAB (1981), ***Travesía. Revista de Pensamiento*** (sortia conjuntament amb la revista literària ***Quimera***) (1984), ***Època de filosofia*** (1985), ***Revista de Catalunya***, nova etapa (octubre de 1986) i ***Anuari de la Societat Catalana de Filosofia-II*** (juny 1988).

Les col·leccions

Durant els primers anys de la transació hi havia una esquerda enorme entre una universitat que reprimia tota reflexió i una indústria cultural que publicava a cabassos les darreres obres dels pensadors europeus. Potser per això a Catalunya l'activitat filosòfica ha estat durant bastants anys inclinada més cap a la recepció de novetats que cap a l'aprofundiment de la tradició filosòfica occidental.

Tanmateix, aquesta situació comença a canviar radicalment en la dècada del vuitanta. L'aparició el 1981 de la Col·lecció ***Textos filosòfics*** de l'editorial Laia, i el 1982 de la Col·lecció ***Clàssics del pensament modern*** d'Edicions 62 i Diputació de Barcelona, suposa probablement un dels esdeveniments filosòfics més importants de la dècada, si més no semblants a la creació de la ***Col·lecció de clàssics*** de la Fundació Bernat Metge.

La col·lecció ***Textos filosòfics*** —assessorada per Josep M. Calsamiglia, Pere Lluís Font i Josep Ramoneda— és probablement una de les aventures editorials més ambicioses dels darrers temps. Els seus objectius —universalitat, rigorositat de la traducció, qualitat, sistematicitat (cronologia, introducció, anotacions a peu de pàgina, índex de noms i de matèries)— indiquen una clara consciència normalitzadora de la filosofia a Catalunya i de la llengua catalana.

La segona col·lecció, apareguda un any després i dirigida per Josep Maria Castellet, Salvador Giner i J. F. Ivars, combina també elements semblants a l'anterior: el suport institucional, el rigor de les traduccions i la sistematicitat (inclou també un estudi introductori, cronologia, bibliografia, notes i a vegades índex de noms), però a diferència d'aquella es concentra en la traducció d'obres modernes i contemporànies que en alguns casos superen l'interés estrictament filosòfic.

Finalment cal fer referència a d'altres iniciatives editorials, especialment la de l'***Arxiu de Textos Catalans Antics*** (Anuari per a l'edició i estudi de textos anteriors al segle XIX), editats per la Fundació Jaume Bofill i l'Institut d'Estudis Catalans. El seu director i màxim responsable és Josep Perarnau. Aquesta publicació intenta inventariar, recuperar, preservar i publicar tot aquell patrimoni documental antic perdut o ignorat de qualsevol mena: literari, filosòfic, teològic, històric, jurídic, mèdic, etc. En els primers volums publicats destaca el descobriment d'un text català de Ramon Llull desconegut, o estudis sobre Francesc Eximenis, Ramon Sibiuda, Arnau de Vilanova, Nicolau Eimeric i el lul·lisme. Fins a 1987 havia publicat 6 volums.

2. ELS ESTILS DE VIDA

FÈLIX MARTÍ

a) *La normalització de la quotidianitat*

Per sentit comú podem pensar que el grau de felicitat o d'infelicitat dels catalans no deu haver canviat substancialment entre el 1977 i el 1988. Tampoc no es deuen poder inventariar canvis notables en les actituds ètiques més profundes. Per altra part, la sociologia no disposa encara de metodologies fiables per a investigar els aspectes més íntims de la vida humana, i potser ens hem d'alegrar d'aquesta limitació. Les persones, amb tota naturalitat, esdevenen, enfront dels analistes socials, àmbits secrets i inviolables. Les nostres observacions, per tant, es refereixen sempre a aspectes visibles dels canvis en els estils de vida i no pretenen tenir un caràcter científic rigorós.

La normalització política ha suposat que les diverses dimensions de l'existència humana no portessin la sobrecàrrega política que era inevitable en l'etapa de lluita contra la dictadura i durant els primers anys de la transició. La vida professional ha recuperat la seva autonomia i també la vida cultural, les arts, la religió o la vida afectiva. Cadascuna d'aquestes dimensions té la seva pròpia justificació, el seu dinamisme, la seva plausibilitat. En aquest sentit, tot s'ha normalitzat i han desaparegut moltes tensions. La vida sembla que no ens demana esforços suplementaris i l'ordre democràtic ha eliminat moltes angoixes. Aquesta distensió és especialment sensible per als grups de dones i d'homes que van ser més actius en l'etapa de la resistència i que ara viuen, en general, sense por a la repressió.

La normalització política ha desmitificat la política. Quan la vida política estava segrestada pels poders de la dictadura, els ciutadans més desperts experimentaven una barreja de política i de mística que ara ha desaparegut. La política era perfectament articulable amb l'ètica i amb la utopia. Després han vingut les fractures entre utopia i política, entre ètica i política. Aquestes fractures, tan normals a tots els països democràtics, han fet perdre una certa dimensió romàntica a l'activitat política. Ara hi ha molts polítics que són tècnics, gerents o administradors, i no inspiren en general adhesions il·lusionades. La mateixa dimensió política de l'existència humana deixa d'estar revestida de prestigi o de sacralitat com ho havia estat en l'etapa anterior, i es converteix en una activitat poc fascinant i fins i tot devaluada. La política, la fan cada vegada més els polítics professionals, sobre els quals plana la sospita que es dediquen a aquesta mena d'activitat per motius interessats.

La normalitat política, com passa a molts dels països occidentals, és el marc d'uns estils de vida amb una feble perspectiva èpica i favorables a comportaments de signe individualista.

La mística política ha estat desplaçada, a poc a poc, per la mística del benestar. S'ha anat acceptant la realitat de la societat competitiva característica del model econòmic establert i cadascú intenta ocupar el millor lloc possible en la piràmide de l'estratificació social. Voler ser ric és una aspiració legitimada socialment. Els signes de la riquesa són valorats positivament no només pels mitjans de comunicació, sinó també pels líders culturals del nostre temps. L'estètica actual es complau en el luxe. El prestigi del vestir bé i del bon menjar està molt generalitzat i no permet distingir les dretes de les esquerres, ni les persones cultes de les incultes. Sembla ajornat indefinidament l'ideal d'una societat sense discriminació econòmica. Sembla que han vençut la lògica del profit i la fascinació del consum. Fins i tot sembla clar que hi ha una exaltació del propi cos com a objecte d'atencions. Es gasta molt de temps, molts diners i molta atenció a la bona forma física, a la medicació de luxe, als productes de bellesa per a homes i per a dones.

La preocupació pel benestar desplaça la preocupació per la solidaritat. La realització personal fa difícil, sovint, la realització dels altres. A tot el món occidental observem que, al costat d'una dinàmica

i agradable societat del benestar, es desplega una societat de pobresa i de marginació. Són les anomenades bosses de pobresa que s'articulen admirablement amb les bosses de riquesa. El capitalisme neoliberal no ha sabut resoldre encara aquesta greu conseqüència del model de desenvolupament escollit. Per altra part, el dèficit de solidaritat no es pot imputar exclusivament a les estructures econòmiques. Els mites de la nostra societat no funcionen en la perspectiva de la solidaritat, sinó de la realització personal. Els febles, els malalts, els vells, els aturats, els nous immigrats, són considerats sobretot com una nosa per al nostre benestar. La necessitat d'una solidaritat amb el tercer món topa amb continuats mecanismes de defensa.

b) *La vida privada com a refugi*

La fugida cap a la vida privada és la conseqüència d'un sentiment d'ofec que ens produeix la creixent organització social. El procés de progressiva organització de la societat és relativament independent dels colors polítics dels governs a Madrid o a Barcelona. És a dir, que la gestió d'un govern socialista no és tan decisiva com la tendència de la societat tecnològica actual a socialitzar les nostres vides. Per una part, vivim cada vegada més com pertoca al nostre origen familiar, al nostre gremi professional, al nostre nivell de salaris, a les decisions dels poders establerts, a la manipulació voluntària o involuntària dels mitjans de comunicació. Per altra part, els altres coneixen o poden conèixer moltes dades de la nostra vida personal. Declarem a hisenda, els bancs apunten les nostres despeses, especialment si utilitzem targes de crèdit, les nostres dades de salut estan en procés de socialització, pertanyem necessàriament a comunitats de veïns, a col·lectius professionals i a estructures de consum. En l'ordre de les idees i dels ideals, ens fan creure que tot està inventat i que els déus establerts són els millors.

En aquest context s'expliquen els comportaments de fugida i d'extravagància. En aquests últims anys, hem entrat plenament en els circuits de la droga convencional. Els joves, de manera especial, han provat aquestes vies d'exaltació vital i de vertigen mortal. També han manifestat el seu refús a la mobilització militar, i ha crescut el nombre d'objectors de consciència per motivacions diverses. Joves i adults han explorat tota mena de promeses de plenitud i d'alliberament: la sexualitat, la velocitat, els països exòtics (accessibles naturalment a partir d'un cert nivell econòmic), les sectes, l'esport, el rock, la natura, el ritual de la fugida el cap de setmana i els ponts, la gastronomia, la violència, l'integrisme religiós i la colla d'amics. Les associacions estan en crisi. Es participa de manera intermitent i selectiva en les activitats que més plauen. S'intenten salvar els pocs marges de llibertat que la societat ens concedeix. Es desconfia de les grans organitzacions i qualsevol militància es considera provisional i condicional.

La transició democràtica va suposar la progressiva eliminació de la censura i la liberalització en la circulació d'idees i d'imatges de contingut eròtic. En aquest aspecte, la societat catalana no sembla gaire diferent de les altres societats europees actuals. Possiblement hi va haver un consum desmesurat d'imatges pornogràfiques durant els primers anys de la democràcia, que s'explica per la novetat de la situació i per la llarga etapa de repressió de les manifestacions eròtiques. Actualment el vídeo canalitza una bona part d'aquesta curiositat eròtica, però el fenòmen té les mateixes dimensions que en qualsevol altra societat democràtica.

El que ha anat canviant de manera significativa és la relació de parella. La fragilitat de l'experiència amorosa s'ha anat manifestant amb molta naturalitat. Les parelles reconeixen molt aviat el fracàs de la convivència o les dificultats per a accedir a un amor que els faci prou feliços. La legislació, que permet el divorci, dóna normalitat jurídica i social a totes aquestes situacions que abans eren difícils de solucionar. També passa que l'amor de la parella ha perdut referències religioses o metafísiques, i que s'hi accedeix amb una actitud més aviat experimental. Per altra part, hi ha una consciència bastant generalitzada de la dificultat d'integrar en la vida de parella tots els components que hi entren en joc: sexualitat, afectivitat, convivialitat, voluntat de tenir fills i de dedicar-s'hi.

Les relacions sexuals no es reserven a la parella estable i legalitzada sinó que s'estenen, sobretot entre els joves, als contactes amistosos ocasionals o de curta durada. La sexualitat i l'afectivitat són experimentats, sobretot, com a comportaments lúdics i per tant sense consciència de pecat o de culpabilitat. La diferent concepció de la sexualitat és una de les novetats importants en aquesta evolució dels estils de vida. Sembla més important que no pas els canvis en la pràctica sexual. Per aquesta mateixa diferent concepció de la sexualitat es va generalitzant una acceptació de l'homosexualitat i del lesbianisme, que en l'època

anterior eren considerats un delicte, una malaltia o una perversió. La sexualitat es valora, sobretot, com a font de plaer i com a mitjà de la relació interpersonal.

En el camp religiós s'observa una progressiva secularització o un desplaçament de la sacralitat. L'església catòlica ja no és la principal inspiradora de les raons de viure de la majoria dels ciutadans. Han baixat notablement les pràctiques religioses, tot i que persisteixen els rituals més arrelats a la tradició. Els símbols religiosos lligats al naixement i a la mort i, en grau menor, al matrimoni, continuen tenint una forta implantació social. Les altres pràctiques religioses baixen. Hi ha un descrèdit de les institucions religioses, a les quals es considera reticents respecte a les llibertats democràtiques i al pluralisme establert. L'església catòlica ja no ha de fer tasques de suplència, ni és l'espai on es prepara cap futur més joiós. La increença torna a tenir prestigi, tot i que suposa una certa incomoditat. Els creients són considerats, en molts ambients, com a portadors d'una cultura antiquada, com a psicològicament dependents, com a hipotecats en la seva llibertat i com a representants d'un humanisme encongit.

El prestigi de la increença no evita que molts ciutadans hagin substituït purament i simplement l'antiga religió eclesiàstica per d'altres sacralitats i devocions religioses menys convencionals. Uns creuen en els determinismes astrals, altres en la màgia del poder, altres en les litúrgies dels espectacles de masses i els seus mites, altres en la veritat científica, altres en les místiques o les sectes pseudorientalistes, altres en la gastronomia o el culte al propi cos. De tota manera, semblen majoritàries les tendències a l'escepticisme i al nihilisme.

L'evolució interna de l'església catòlica ha contribuït enormement a la crisi religiosa d'aquests anys. Les expectatives de renovació assumides pel concili Vaticà II han quedat frustrades pels interessos de la cúria romana i per les orientacions del papa Joan Pau II. L'església catòlica apareix, cada vegada més, com a patrimoni de grups que interpreten de manera molt sectària l'existència cristiana. En el camp doctrinal domina l'integrisme, i en l'aspecte pastoral s'ha imposat un centralisme que mata les experiències més creatives. Els sectors més lúcids i més dialogants amb la cultura contemporània han estat desqualificats o marginats. En aquestes condicions no es podia esperar cap feliç articulació entre el cristianisme i la nova situació democràtica. Els moviments religiosos que tenen més èxit són els de filosofia antimodernista, pròxims a les posicions polítiques nostàlgiques, i on es retroben moltes persones que reaccionen amb por a la crisi de les ideologies, a les ambigüitats de la civilització tecnològica, i al nihilisme contemporani.

c) *Els límits de la cultura política*

La societat catalana té dificultats per a utilitzar amb normalitat el pluralisme. La part de veritat que correspon a cada opció política tendeix a considerar-se veritat total, evident i exclusiva. Els altres, per tant, són fàcilment desqualificables. Amb aquestes actituds es genera un greu clima d'intolerància i es dificulta el diàleg constructiu. Durant aquests anys el país s'ha compartimentat excessivament. Les dues forces polítiques majoritàries han configurat dos espais polítics, culturals i humans massa afrontats. Aquesta divisió, en un país petit i amb la identitat mig perduda, no ha creat un clima prou bo per a la vida pública ni per al desplegament de la societat civil. En realitat la golafreria política s'ha menjat una bona part de la societat civil. Aquí ens interessa fer notar la temptació de sectarisme que ens ha afectat durant aquests anys i l'esforç que ha suposat oposar-se a les divisions exagerades i a l'agressivitat. Tot i que aquesta problemàtica afecta principalment els sectors dirigents de la societat, ha marcat tota la vida pública catalana.

El règim de divisió i d'agressivitat ha allunyat de la política moltes persones que no accepten el sectarisme, i ha provocat també el desencís respecte del sistema democràtic d'una part de la població que no entén les raons d'aquest estil públic. No es tracta només d'una certa nostàlgia de les èpoques d'unitat contra la dictadura, sinó de la convicció que seria millor un altre estil per a fer front als problemes de la nostra societat. La voluntat de destruir o desqualificar l'adversari no és el bon camí de la democràcia. Molts ciutadans han viscut aquests anys de democràcia amb la impressió creixent que els interessos del partit passen per davant del sentit comú, de l'objectivitat i la racionalitat. Els ha fet patir, sobretot, que s'insisteixi en allò que ens separa i no en allò que ens uneix.

Per altra part, a tot Europa hi ha consciència clara dels límits del sistema democràtic. Molts dels canvis que afecten la vida col·lectiva no es decideixen en els parlaments nacionals. Hi ha altres instàncies que són igualment importants. A Catalunya els ciutadans saben que la incidència de les decisions del nostre parlament és molt limitada, i esperen que la classe

política sigui més modesta, més autocrítica, i amb més sentit de l'humor.

Les opinions i les estratègies tan diverses defensades pels polítics respecte al futur de la nació catalana han creat també un malestar evident. Catalunya és el col·lectiu nacional més important d'Europa al qual no correspon una estructura estatal pròpia. El consens que hi havia en l'etapa anterior a favor del restabliment de l'Estatut, i de les institucions dissenyades en el sistema estatutari, no s'ha renovat després de l'aprovació de la Constitució i de l'Estatut. Els partits majoritaris han assumit una gestió política de tipus regionalista, que és la que ha resultat possible amb la interpretació que els poders establerts fan de l'autonomia catalana. Sembla que no proposen altre objectiu que el millor funcionament de l'autonomia regionalista i la intervenció en la gestió de l'estat espanyol. Grups minoritaris continuen apuntant a la independència i a la configuració d'un estat que englobi tots els països catalans. Els intel·lectuals catalans sembla que no tinguin gaire interès a definir-se.

El ciutadans experimenten la incomoditat de fer-se moltes preguntes i de no obtenir respostes consensuades i creïbles. És suficient el marc polític regionalista per a protegir la cultura catalana? És acceptable la nostra actual doble condició de catalans i d'espanyols? Quin és el model desitjable de la nostra presència a Europa i al món? En totes aquestes qüestions no hi ha ni consens ni objectiu comú. Probablement no era fàcil definir una nova etapa del catalanisme. Durant aquests anys aquesta indefinició ha provocat també fractures socials doloroses. Els uns han cregut oportú deixar de considerar que existeix un problema nacional català. Creuen que les llibertats democràtiques i l'Estatut han solucionat satisfactòriament el problema. Els molesta que d'altres no ho vegin d'aquesta manera. A l'altre costat, hi ha molts catalans que es consideren enganyats o que pensen que l'ordre establert no és adequat ni a la realitat ni a les aspiracions de Catalunya. En aquest clima de frustració, han aparegut grups molt minoritaris partidaris de la violència. La catalanitat s'ha anat vivint, per tant, de manera problemàtica. Uns, polaritzats per la gestió de l'autonomia establerta i incapaços d'oferir visions prospectives. Altres, incòmodes per la persistència de sectors reivindicatius. Altres, intentant per diversos camins no quedar atrapats en l'etapa actual.

d) *Signes de decadència i valors emergents*

Durant aquests anys, les indústries culturals han marcat fortament la vida col·lectiva. S'identifica amb molta facilitat la pràctica cultural amb el consum cultural. Empreses fortes econòmicament i hàbils en la utilització dels mitjans de comunicació han condicionat cada vegada més els hàbits i les modes culturals. S'ha accentuat progressivament el caràcter consumista i, per tant, passiu de la cultura. Les mateixes administracions han intervingut cada vegada més en la distribució de productes culturals amb una tendència a fer-ne espectacle. La cultura dels sentits passa al davant de totes les altres activitats culturals. Fins i tot les empreses i les entitats financeres tenen interès en una cultura ornamental o cosmètica i dediquen recursos creixents a l'espectacle cultural. Les arts estan al centre d'aquest nou desplegament cultural. L'estètica desplaça el cultiu de les idees i, sobretot, de la sensibilitat ètica.

La reorientació dels sistemes educatius accentua unilateralment la importància de les tècniques i dels coneixements que seran útils en la societat competitiva postindustrial contemporània. No es cultiva la capacitat crítica respecte dels paradigmes de la societat actual, i tampoc no es convida a una responsable utilització del saber i de la tecnologia a favor de la solidaritat, del respecte a la dignitat humana, i de la protecció de l'entorn natural. Amb aquesta base tan feble, la cultura esdevé formalisme enlloc de maduració, especialització ignorant enlloc de saviesa, malversació enlloc d'harmonia. Les indústries culturals ens fan creure, aleshores, que el nivell cultural és funció de la nostra capacitat adquisitiva de productes i esdeveniments culturals. Es van oblidant aspectes essencials de la cultura i que són gratuïts: la contemplació, la crítica, la passió creadora, la cooperació.

Un altre canvi característic d'aquests anys en l'univers cultural és la progressiva disminució dels intel·lectuals lliures en el sentit professional. Hi ha una tendència a convertir-se en assalariat d'estructures complexes de l'administració o del sector privat. Els contractes amb les administracions suposen, molt sovint, una pèrdua de capacitat crítica respecte del poder establert. En el sector privat també s'experimenten limitacions expressives i operatives. Per altra part, la necessitat d'estar al dia en la pròpia especialitat és tan absorbent, que són necessàries condicions personals molt excepcionals per a exercir com a intel·lectual més enllà de la pròpia especialitat.

Diuen que tot Europa està en una fase decadent. A Catalunya també notem senyals de decadència, tot i que hi ha signes de vitalitat esperançadors. La baixa de la natalitat és considerada tradicionalment com un signe de decadència, i és prou clar que la nostra natalitat és avui molt moderada. Hi ha alguns factors que ho expliquen. Des de fa unes dècades, s'ha trencat l'automatisme que unia relacions sexuals i procreació. Actualment les parelles poden tenir fills quan ho decideixen. És un progrés per a la llibertat i la responsabilitat humanes. Per altra banda, les condicions de vida en les societats urbanes no són gaire fàcils. Sembla encertat, per raons econòmiques i per no condicionar excessivament la vida dels pares, que les parelles limitin el nombre a fills que poden tenir. Però també es pot pensar que moltes parelles resolen el problema amb poca generositat o amb poca energia vital. Els judicis sobre aquesta mena de qüestions són molt arriscats i posen en evidència els prejudicis de l'observador. Per això és gairebé impossible poder afirmar que la baixa natalitat, entre nosaltres, és un signe clar de decadència.

La decadència es notaria més aviat en els comportaments que indiquen una opció per la seguretat i la comoditat, enfront del risc i de l'esforç. Durant els anys de la democràcia una sèrie de grups i de persones han manifestat actituds de cansament i han rebaixat el nivell d'autoexigència. Pensem en la recerca de llocs a l'administració per tal d'obtenir bons salaris i seguretat laboral. Pensem en l'emergència dels corporativismes que defensen situacions relativament privilegiades. Pensen en la precària situació de la vida associativa que opera al marge del profit econòmic. Pensem en la desaparició d'iniciatives culturals catalanes que funcionaven per voluntarisme. Tothom diu en aquests últims anys que s'ha de substituir el voluntarisme per la professionalitat, i que no cal oposar-se a la força dels esdeveniments. En aquesta perspectiva, sembla perfectament normal que no poguem refusar haver de llegir un bon diari anticatalà pel fet que és un bon diari en els altres aspectes, que no sigui seriós discutir sobre altres models imaginables en el camp de l'economia, la defensa o la protecció del medi ambient. Progressivament la sociologia o el sociologisme s'han imposat per sobre de l'ètica i de l'esperit de llibertat. En aquest sentit, hi ha decadència.

Al costat de signes de decadència hi ha signes de vitalitat. Molts ciutadans han ajudat a néixer experiències que esdevindran importants en el futur. Indiquen una consciència emergent respecte a alguns punts sensibles de la vida contemporània. Les grans estructures es van obrint a aquestes perspectives relativament noves, però que es despleguen preferentment al marge de les grans dinàmiques de la vida pública. En qualsevol punt del teixit social podem trobar persones amb una extraordinària humanitat que saben mantenir la il·lusió i el coratge de viure, però podem fixar l'atenció en les accions col·lectives que semblen més inspirades. Pensem en el creixement de les iniciatives de solidaritat amb el tercer i el quart món. Creixen les institucions que s'hi dediquen, i la quantitat de persones disposades a orientar la seva vida en aquesta perspectiva. Pensem en les iniciatives a favor dels drets humans a Catalunya i a escala internacional. Recordem el recent concert d'Amnistia Internacional a Barcelona (1988), i la multiplicitat de campanyes contra les diverses discriminacions. Pensem en el creixement dels moviments ecologistes i en el suport de científics i tècnics a la reflexió ecològica. Pensem en la renovació del moviment catalanista i la sintonia d'aquests sectors amb la reflexió internacional sobre la necessitat de valorar més les identitats culturals. Pensem en les reflexions, cada vegada més compartides, de científics, tècnics, filòsofs i teòlegs sobre la necessitat i la possibilitat d'utilitzar la revolució tecnològica per a construir un món més humà, favorable a la vida i no a la mort.

Els anys de democràcia ens han permès, solucionats els problemes més urgents, començar a pensar en qüestions importants i iniciar accions en funció dels desafiaments no immediats. Es va generalitzant la convicció que hem d'anar canviant de coordenades mentals. El nostre espai de referència haurà de ser, cada vegada més, Europa i, com a europeus de Catalunya, també haurem de pensar i d'actuar, cada vegada més, com a habitants del petit planeta que hem anomenat Terra. Aquests deu anys passats ens conviden a inventar un estil de vida que articuli millor la nostra condició de catalans, d'europeus i d'universals.

29. LA RECERCA CIENTÍFICA I LA INNOVACIÓ TECNOLÒGICA

JOSEP RIBAS I SALVADOR CARDÚS

1. ELS ANTECEDENTS DE LA POLÍTICA CIENTÍFICA

Avui ningú no posa en dubte que la recerca i el desenvolupament científic i tecnològic constitueixen una activitat bàsica dels països desenvolupats, i que el tipus de creixement econòmic i industrial dominants a la societat occidental descansa en bona part en la capacitat de creació científica dels seus membres.

No participar en aquest procés suposa un endarreriment tecnològic que acaba en la dependència cultural i econòmica d'altres països. Encara que també és cert el contrari, de manera que la participació en el progrés científic no es pot fer sense l'acceptació implícita d'una determinada manera d'entendre la cultura i l'economia.

A Catalunya, on els corrents ideològics dominants —i la seva situació geopolítica— imposen aquest línia de desenvolupament, s'han endegat els darrers vuit anys unes certes bases de política científica pròpia, encara que mínima i modesta i en permanent dependència de la política de l'estat en matèria científica. Impediments aliens i mancances pròpies obliguen a avançar lentament en aquest procés d'incorporació de la ciència i la tècnica catalanes als corrents internacionals.

Per comprendre el salt qualitatiu que s'ha produït en el sistema ciència-tècnica a Catalunya, cal apuntar breument quina era la situació de partida que dóna compte de la limitació en els avenços quantitatius.

A les darreries del segle XIX, en l'àmbit científic aparegueren algunes institucions que contribuïren per primer cop a la creació d'un cert clima de renovació del país. Es podrien citar el Centre Excursionista de Catalunya (1876), la Institució Catalana d'Història Natural (1899), l'Acadèmia de Ciències Mèdiques (1895) o el mateix Laboratori Microbiològic Municipal de Barcelona (1887).

Però fins que no arribà un període polític idoni, amb la Solidaritat Catalana, no fou possible trobar un suport social i polític suficient. Neix aleshores l'**Institut d'Estudis Catalans** (1907), com a aglutinador de la dinàmica cultural catalana de l'època, suplint amb pressupostos catalans la **Junta para la Ampliación de Estudios** creada a Madrid, amb finançament estatal. La tasca de l'Institut en el primer terç de segle fou la de ser un integrador d'investigadors, catalitzador de recerques i difusor de l'obra científica d'aquells anys.

Però l'Institut no treballava sol. La Mancomunitat creà, per exemple, el ***Laboratori General d'Assaig i Condicionament*** (1922) com a laboratori general de la recent creada Universitat Industrial. I també, la **Junta de Museus** i la de ***Ciències Naturals***, que coordinava la política de museus a Catalunya. A més, caldria considerar també d'altres moviments deslligats de les institucions oficials, com per exemple l'**Escola Moderna**, que inicià la renovació pedagògica.

La Dictadura d'en Primo de Rivera comportà però la suspensió gairebé total de l'actitivat cultural i de recerca, així com una dràstica limitació pressupostària, que va fer insostenible el manteniment de molts centres i institucions culturals i científiques. Per contra, la universitat en sortí poc afectada, i acollí bona part dels investigadors joves que, a més de poder continuar traballant, iniciaren el moviment universitari que culminaria amb la ***Universitat Autònoma*** (1933),

definida estatutàriament com a «*catalana, científica i democràtica*». Durant aquests anys d'autogovern foren creats diversos instituts dedicats substancialment a la recerca, tals com l'**Institut d'Investigacions Econòmiques** (1931), el restablert **Laboratori General d'Assaig**, o d'altres centres com l'**Escola del Treball.**

Però primer la guerra civil, amb la seva política de prioritats, i després la derrota del 1939, havien de suprimir els treballs i els afanys de tants anys, i retornar la paràlisi estatal de la qual s'havia partit cinquanta anys abans, amb la desaparició de la majoria d'institucion pròpies i la diàspora dels investigadors catalans cap a la presó o l'exili.

La dictadura del general Franco s'inicià, pel que fa a la recerca científica, amb el naixement el mateix 1939 del **Consejo Superior de Investigacions Científicas (CSIC)**, amb un tarannà òbviament centralista i amb una concepció reaccionària del pensament científic (és a dir, anticientífica). Al CSIC se li atribuïren les funcions d'organisme planificador, gestor i executor principal de la investigació a l'estat. Durant els primers anys tingué uns pressupostos relativament alts, que feren arribar al 0,5 % del Producte Interior Brut (PIB) les despeses de recerca i desenvolupament (R + D). A finals dels anys cinquanta es produí, però, una davallada dels pressupostos —les despeses R + D foren l'any 1960 un 0,2 % del PIB— i es feren paleses els problemes d'organització de la investigació i d'estructura dels centres de recerca. És per aquest motiu que el 1958 es creà la **Comisión Asesora de Investigación Científica y Técnica**, que havia de continuar sense èxit les activitats d'organització científica dels centres dependents dels diversos ministeris, i es creà també la **Comisión Delegada del Gobierno de Política Científica**.

Coincidint amb els **Planes de Desarrollo**, el govern central es plantejà finalment un primer pla de política científica, iniciat els darrers anys de la dècada dels seixanta, al llarg de la qual l'R + D havia quedat estabilitzat entorn del 0,2 % del PIB. Es copià el model francès, amb accions encaminades a la formació de personal investigador, amb un increment de les inversions en R + D i amb estudis sectorials sobre les necessitats de recerca. L'increment de la R + D només fou d'un 0,1 % del PIB, i així s'arribà al 1975 amb unes despeses en R + D del 0,34 %, en lloc del 0,8 % que s'havia previst.

Així doncs, les mancances amb les quals s'arriba al final dels anys setanta, determinen el marc possible de desenvolupament de la recerca científica a Catalunya.

Les deficiències es podrien enumerar en una llista que és impossible de fer exhaustiva. Migradesa dels pressupostos: un 0,4 % del PIB, enlloc de les taxes normals dels països occidentals, entre un 2 i un 4 %. Mal repartiment de la despesa: la relació entre el centre d'Espanya i Catalunya era de 8 a 1, mentre que la contribució catalana al PIB era del 20 % del total. Descoordinació i multiplicitat d'organismes proveïdors de fons per a la recerca; desequilibri entre recerca bàsica i aplicada, i entre recerca pública i privada, a favor de les primeres; absència de recerca en àrees com les humanitats o les ciències socials; manca d'articulació i de connexió entre les necessitats dels sectors socio-econòmics del país i la recerca pública que es realitzava; absència de controls i d'avaluació de la recerca feta; escàs aprofitament dels resultats de la recerca per al desenvolupament tecnològic del país; burocratització, aïllament, i compartimentació; inexistència d'una infraestructura material, de personal investigador i tècnic auxiliar; etc.

2. LA POLÍTICA CIENTÍFICA A PARTIR DE 1980

Tot i la dificultat de superar les deficiències, cal constatar una evolució notable pel que fa a l'assentament d'una política científica i a la promoció de la recerca, tant per part de l'administració central, que ha incrementat els fons destinats a la recerca i inicià a partir de 1982 una política de planificació general i de coordinació entre els seus principals organismes de gestió, com per part de Catalunya, que a poc a poc ha anat confeccionant un marc legal i ha augmentat els recursos propis destinats a la millora de la investigació en els seus centres.

La Constitució espanyola, en el seu article 44,2, indica que els poders públics hauran de promoure la ciència i la recerca científica en benefici de l'interès general. Per altra banda, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en el seu article 9.7, atorga a la Generalitat de Catalunya la competència exclusiva sobre la investigació, sempre sotmesa a la «coordinació general» espanyola.

Això fa que la Generalitat tingui l'obligació d'establir i desenvolupar una organització institucional pròpia per planificar i programar la seva política científica i coordinar la innovació tecnològica.

Però l'investigador català i els centres de recerca catalans es troben davant una situació paradoxal, amb

dues polítiques, una d'estatal i una d'autonòmica. Això porta una sèrie de conflictes que perjudiquen notòriament el nostre país.

Malgrat les limitacions constitucionals, doncs, a Catalunya es desenvolupa a partir del 1980 una estructura organitzativa de coordinació general, i d'altres de tipus sectorial. El novembre de 1980 fou creada per un decret de Presidència la **Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT)**, com a òrgan de govern encarregat d'elaborar i planificar la política científica, i de coordinar les actuacions en matèria de recerca dels diferents departaments de la Generalitat que a la vegada hi estan representats. També fou creat paral·lelament el **Consell Científic i Tecnològic**, integrat per vint-i-quatre personalitats de reconegut prestigi, amb funcions d'assessorament.

El mateix any 1980 fou creada la direcció general d'Ensenyament Universitari, que assumia la missió de fomentar i coordinar la recerca universitària, amb un **Gabinet Tècnic de Recerca** que entrà en funcionament el juliol de 1982. A més, es constituí l'**Institut de Recerca i Tecnologia Alimentària**, del departament d'Agricultura, que actua en el camp de la recerca agro-alimentària, i el **Centre d'Informació i Documentació Empresarial (CIDEM)**, en mans de la direcció general d'Indústria, que canalitza la promoció d'actuacions en matèria de recerca, innovació i organització industrial (*Taules 29.1 i 29.2*).

A la pràctica, les accions pròpies de la política científica de les institucions catalanes es concreten en quatre nivells d'actuació. En primer lloc hi ha les accions encaminades a consolidar allò que ja existia. Es tracta de completar l'actuació de les altres institucions amb accions puntuals de cara a superar les necessitats més urgents. S'han fet convocatòries de beques i d'ampliació d'estudis a l'estranger, ajuts a institu-

Taula 29.1
EVOLUCIÓ DELS PRESSUPOSTOS DE LA CIRIT
Despeses per capítols pressupostaris, de 1984 a 1987, en milions de pessetes

	1984	*1985*	*1986*	*1987*
Capítol II				
Serveis propis suport R + D[1]	45	51	104,5	88,5
Promoció i cooperació científica-tècnica[2]	100	51		
Capítol IV				
Ajudes institucionals i programes de recerca	76	55,5	29,5	35
Beques i borses d'investigació i viatges d'estudi	50	90	95	102
Capítol VI				
Programa de millora, creació i equipament de serveis i centres de recerca	60	68,8	61	78
Programa ajut R + D	—	80	80	80
Capítol VII				
Transferències a institucions per inversions en R + D	—	—	30	31,5
TOTALS	**331**	**396,3**	**400**	**415**

1. Banc de dades, biblioteca, conferències, publicacions...
2. Videoteca, full informatiu, servei d'informació...

Font: Elaboració pròpia, a partir dels Pressupostos Generals de la Generalitat de Catalunya.

Taula 29.2
INVERSIONS DEL GABINET TÈCNIC DE RECERCA
Despeses per programes i per tipus d'accions, de 1982 a 1985, en milions de pessetes

Programes	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
Promoció de la recerca	66,8	70,1	37,8	120,1		
Formació de recursos humans i d'intercanvi científic	2,0	23,1	26,8	26,5		
Diversos	1,9	1,1	3,6	1,6		
Actuacions						
Beques i ajuts	1,5	11,5	36,6	11,6	18,7	18,6
Serveis comuns[1]	60,3	52,6	8,3	97,5	8,1	300,0
Ajuts a institucions	8,8	29,1	22,5	38,7	26,5	54,2
Despeses internes	0,2	1,0	0,6	0,3	0,3	1,1
Total	**70,8**	**94,2**	**68,0**	**148,1**	**53,6**	**373,9**

1. Material inventariable, serveis comuns de suport, infrastructura universitària.

Font: Departament d'Ensenyament, *El foment de la recerca científica i tecnològica*. Barcelona, 1986, i dades en premsa.

cions, etc. En segon lloc, hi ha accions encaminades a determinar, orientar, coordinar i finançar programes de recerca prioritaris que porten a terme grups de recerca amb objectius científics i tecnològics concrets d'interès prioritari. Especialment, s'han desenvolupat accions en el camp de l'energia, les matèries primeres, els nous materials o la biotecnologia. En un tercer nivell, s'ha actuat sobre la infrastructura: s'han creat nous serveis i centres, s'ha dotat aquests centres de nou material, més adequat i competitiu, tot substituint el que era obsolet. En quart lloc, s'ha estimulat la relació entre recerca i innovació tecnològica.

Cal fer esment, com a dues accions més en relació a la política científica, de l'encàrrec de la CIRIT el 1982 a l'Institut d'Estudis Catalans de l'elaboració d'un **Llibre Blanc de la Recerca a Catalunya**, que havia de contenir una avaluació de la situació real i actual de la investigació catalana. Aquesta tasca es dugué a terme mitjançant estudis sociològics de camp, però per dificultats econòmiques i d'altres tipus no se n'han pogut fer públics els resultats. D'altra banda, es plantejà la possibilitat d'elaborar una llei que regulés la investigació científica i tecnològica, però tampoc no s'ha passat d'una fase prèvia d'esborrany.

Però de la recerca catalana només n'ha estat transferida la possibilitat de gestionar-la en part; com que no han estat transferits els fons econòmics necessaris, la disponibilitat econòmica pròpia de la Generalitat mai no podrà realitzar una política científica completa. Amb el que actualment hi destina la Generalitat —uns 1.500 milions de pessetes anuals—s'han emprès accions urgents, però poca cosa més.

Així doncs, ara com ara el marc estatal segueix essent el punt principal de referència de la política científica possible a Catalunya.

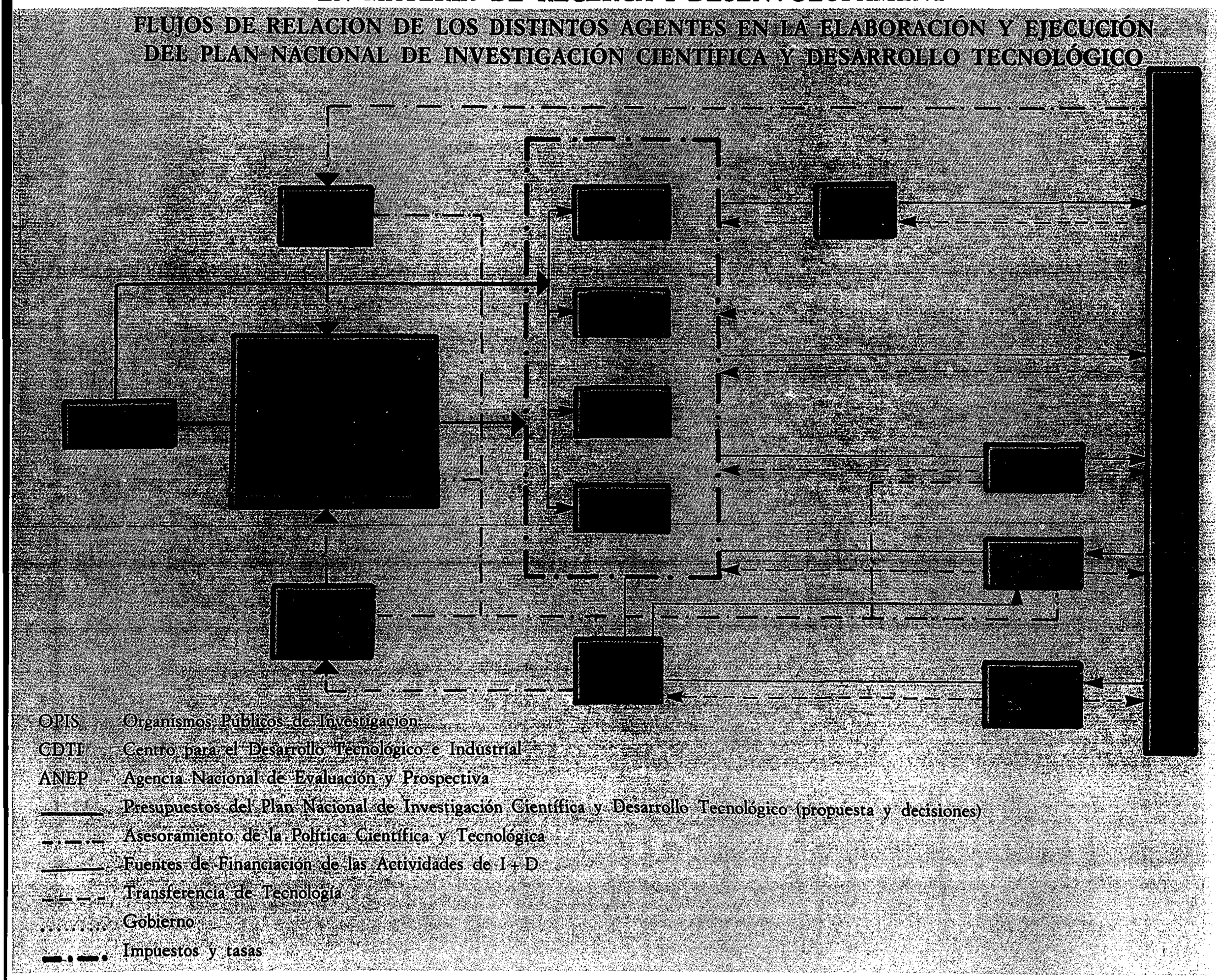
Afortunadament, la investigació i la innovació s'han convertit també en una prioritat del govern central des de 1982. Bona mostra d'això és l'ascens del 0,36 % al 0,6 % del PIB dels recursos estatals destinats a R + D entre 1983 i 1986. El pas important, però, sembla que és el donat des de 1987, amb la ***Ley de la Ciencia*** i altres accions.

Si bé el panorama era força complicat fins a 1986, amb l'existència de nombrosos organismes amb competències dependents de molt ministeris, a la pràctica el sistema ciència-tècnica espanyol es basava fins llavors en les següents institucions: la **Comisión Asesora de Investigación Científica y Técnica (CAYCIT)**, depenent del Ministeri d'Educació i Ciència (MEC), que tenia funcions de planificació, foment i coordinació, i alhora administrava el Fondo Nacional de Investigación. Per desenvolupament de la ***Ley de la Ciencia***, la **CAICYT** fou desmantellada el 1986, i en sorgí la **Comisión Interministerial de Ciencia** y

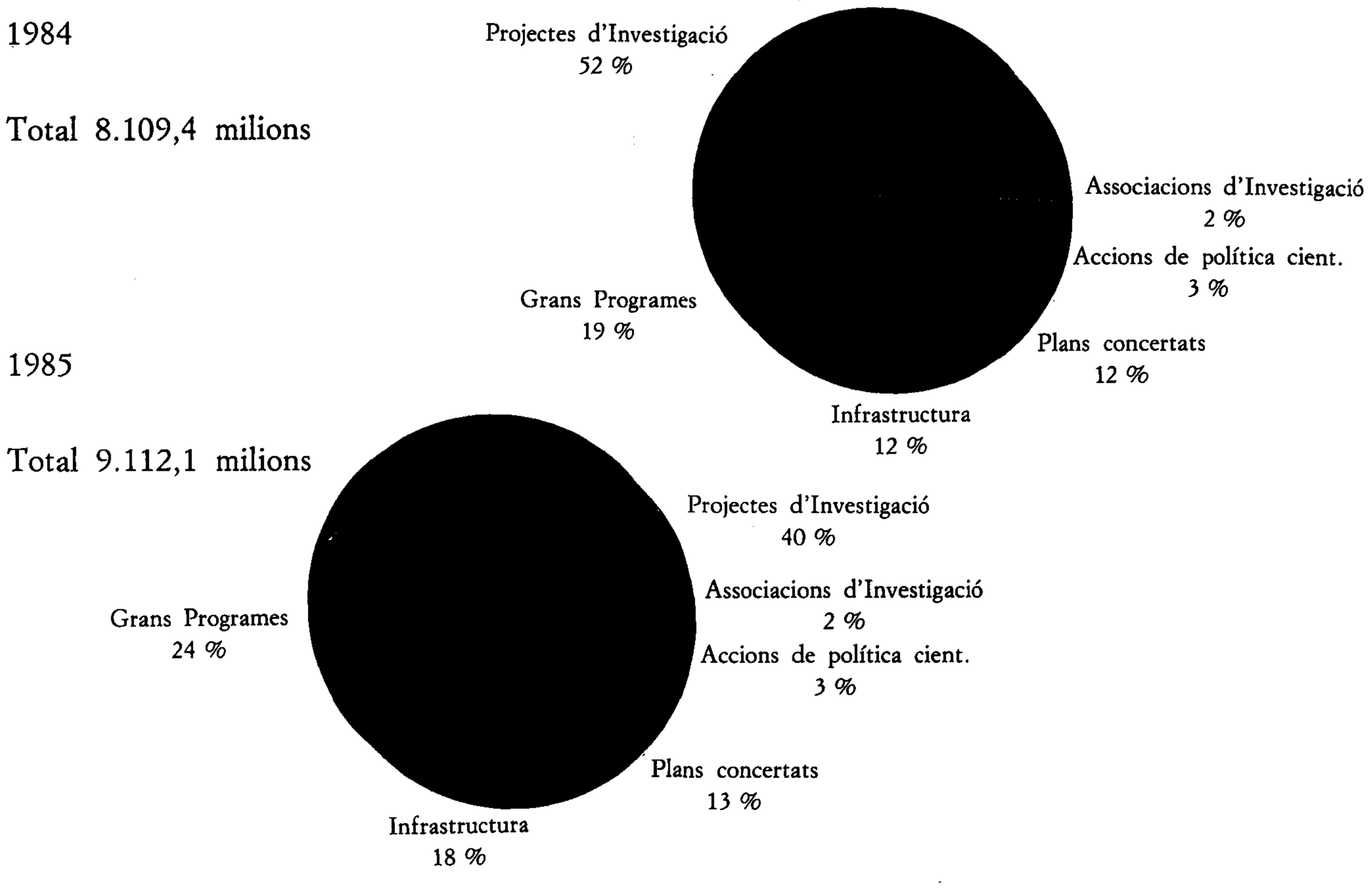
Tecnología (CICYT). Altres institucions amb funcions de planificació i coordinació menys actives han estat la **Dirección General de Política Científica** del MEC, la **Dirección General de Innovación Industrial** i el **Centro para el Desarrollo Tecnológico e Industrial (CDTI)** dependents del ministeri d'Indústria i Energia, amb funcions exclusives dins l'àmbit del seu ministeri. En un altre nivell hem de situar les institucions majoritàries i públiques, que realitzen pròpiament la recerca, i que són les **universitats**, i els centres del **Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC)**, i també els laboratoris de R + D de les empreses públiques, a més d'altres centres petits de caràcter sectorial com l'Instituto Geográfico Nacional, la Junta de Energía Nuclear, l'Instituto Geológico y Minero, l'Instituto Nacional de Investigaciones Agrarias, l'Instituto Nacional de Oceanografía, i d'altres de similars *(Gràfic 29.1)*.

El cens estatal de 1980 del llavors *Ministerio de Universidades e Investigación*, donava la xifra de 16.000 investigadors a tot l'estat espanyol, un 21,3 % dels quals a Catalunya (3.400 investigadors). Entre 1982 i 1985, els becaris del **Plan de Formación de Personal Investigador (PFPI)** passaven de 1.800 a 2.800.

Gràfic 29.1
ORGANITZACIÓ INSTITUCIONAL DE L'ESTAT EN MATÈRIA DE RECERCA I DESENVOLUPAMENT

Gràfic 29.2
DISTRIBUCIÓ DEL «FONDO NACIONAL ESPAÑOL» D'INVESTIGACIÓ
Anys 1984 i 1985

En general, les inversions han anat creixent ràpidament des de llavors *(Gràfic 29.2)*.

Però potser el fet més important d'aquests vuit anys en política científica estatal ha estat l'aprovació parlamentària l'any 1986 de la «Ley de Fomento y Coordinación General de la Investigación Científica y Técnica», coneguda com a ***Ley de la Ciencia***. La llei fixa el nou organigrama institucional i assegura la funció coordinadora de la **CICYT**. Paral·lelament ha creat el **Consejo General de la Ciencia y la Tecnología**, per a garantir els mecanismes de col·laboració i comunicació entre l'administració central i les *«comunidades autónomas»* amb competències en recerca. Finalment, hi ha un **Consejo Asesor para la Ciencia y la Tecnología**, que ha de representar els científics i tecnòlegs per a fer sentir la seva veu davant l'administració.

Una altra novetat de la llei és que el pressupost de R + D estatal s'assigna a la **CICYT**, que és qui

Taula 29.3
PROGRAMES ESPANYOLS DE R + D
Distribució plurianual de la financiació dels programes de R + D, del *Plan Nacional de Investigación y Desarrollo Tecnológico (1988-1991)* (en milions de pessetes)

Programes	
Noves accions	10.928
Agroalimentació i recursos naturals	62.856
Tecnologies de la producció i de les comunicacions	118.831
Qualitat de vida	48.332
Programes especials	3.814
Programes horitzontals	17.462
Total	**262.223**

Font: Plan Nacional de Investigación y Desarrollo Tecnológico. CICYT.

el gestiona. A més, la llei ha permès desenvolupar un **Plan Nacional de Investigación Científica y Desarrollo Tecnológico (1988-1991)**, aprovat i dotat econòmicament amb més de 630.000 milions de pessetes per als quatre anys, amb el qual es pretén recuperar l'endarreriment científic i tecnològic espanyol.

El pla s'organitza en forma de «programes», un dels més importants dels quals és el remodelat **Plan de Formación del Personal Investigador**, dotat amb més de 15.000 milions per tal d'aconseguir per a l'any 1991 prop de 30.000 investigadors —10.000 més que els actuals—, cosa que suposarà una taxa de 0,8 investigadors per 1.000 habitants, i ens aproximarà a les taxes europees, com la dels 1,2 investigadors per 1.000 habitants de la **OCDE** *(Taula 29.3)*.

En conclusió, el pla pretén passar d'un 0,72 % del PIB de l'any 1987 a l'1,3 % l'any 1991 les despeses estatals de R + D.

La llei presenta, però, una sèrie de limitacions en relació a les *«comunidades autónomas»*. En primer lloc, pràcticament les exclou de tot procés decisori i simplement els atorga un paper consultiu a través del **Consejo General**. En segon lloc, tracta en condicions d'igualtat totes les *«comunidades autónomas»* sense diferenciar-les pel seu tipus de competències. Finalment, no contempla la possibilitat de transferir recursos, competències ni els organismes públics **(OPIS)** situats en territori *«autònom»*.

Amb l'entrada a la CEE, també es veu afectada la política científica pels plans europeus, que a partir de 1986 han tingut un impuls definitiu, buscant assolir uns nivells de competitivitat semblants als del Japó o els Estats Units.

La política comunitària es coordina mitjançant uns **Programes Marc** plurianuals. Actualment es porta a terme el segon d'aquests programes (1987-1991), que fixa objectius científics i tècnics definits en vuit grans àrees —qualitat de vida, tecnologies de la informació i telecomunicacions, recursos marins, etc.— i que està dotat amb 6.480 milions d'ECU.

Poc a poc, els grups d'investigació de les universitats catalanes, del CSIC a Catalunya, i els laboratoris de R + D, s'han anat internacionalitzant, associant-se amb grups europeus per presentar projectes conjunts. Els grups catalans han destacat sobretot en els àmbits de les tecnologies de la informació i telecomunicacions, i en les tecnologies industrials.

3. LA RECERCA I EL DESENVOLUPAMENT A CATALUNYA

A part del que és l'estructura organitzativa de la política científica, ens cal fer un repàs de les institucions que efectivament porten a terme les tasques d'investigació i de desenvolupament tecnològic. Fonamentalment, les universitats, els centres de recerca públics i privats, i les indústries.

La universitat ha pogut beneficiar-se aquests darrers temps d'una sèrie d'avantatges que han millorat la recerca que s'hi fa. Per exemple, gràcies a l'increment de recursos procedents de l'estat (per l'increment de despeses en R + D, que entre 1984 i 1986 ha representat un 39 %, i més de 22.000 milions només l'any 1986) o els de la Generalitat (amb 300 milions els anys 1987 i també el 1988, per a infrastructura de recerca). El fons estatals provenen de la **CAICYT** —ara **CICYT**—, i del **FIU**, principalment.

També la universitat s'ha beneficiat de l'increment del nombre de beques de personal investigador i post-doctorals (més de 5.000 beques l'any 1988), i encara de l'entrada en vigor de la Llei de Reforma Universitària, que atorga un cert grau d'autonomia a les universitats per a la gestió de recursos i per a generar-ne a través de serveis i treballs contractats amb l'exterior.

Però malgrat els avenços, el nivell de finançament de la recerca universitària és clarament insuficient i desproporcionat en relació al potencial científic que representa. L'any 1983 la despesa estatal de recerca per cada investigador universitari a jornada completa era de 420.000 pessetes anuals (de les quals 160.000 provenien de la CAICYT i 80.000 del FIU). En canvi, cada investigador del CSIC va disposar de tres vegades més de pressupost. El mateix 1983, la despesa pública en investigació universitària va representar només el 16,5 % de la despesa pública en investigació, quan el potencial de recerca, en termes de recursos humans, corresponia al 60 % del sector públic. L'any 1985 aquesta mitjana de despesa es situava a l'entorn de les 500.000 pessetes per investigador i any. A partir de 1986, però, s'ha produït un increment important de la despesa, i sobretot l'entrada en vigor del **Plan Nacional** preveu que Catalunya rebi entre el 20 i el 25 % dels recursos totals del pla, centrat en les disciplines més en punta, com són la química, la farmàcia, la biotecnologia, l'agroalimentària, la geologia i l'oceanografia.

Amb la **LRU**, la investigació s'ha anat dirigint

cap a un augment de la que s'anomena *«recerca aplicada»*, que permet a les universitats oferir-la als sectors socio-econòmics i empresarials, i d'aquesta manera pot obtenir recursos propis extraordinaris. Aquesta font extra ha proporcionat el 1987 a les tres universitats del Principat més de mil milions de pessetes. Tanmateix, es corre el risc de substituir la recerca *«bàsica»* per l'aplicada, de manera que es malmetria l'espai més idoni per a la recerca bàsica.

A més de les universitats, a Catalunya hi ha el que en podríem dir la **delegació catalana del CSIC**, que és una institució que ha canviat notablement, i ha passat d'immobilista i sucursalista a ser una institució oberta i identificada amb la ciència i tècnica catalanes, malgrat no haver estat transferida a l'administració pròpia.

El CSIC ha portat a terme durant aquests anys un esforç important d'ampliació dels seus centres d'investigació, d'ampliació de personal investigador i tècnic fins a doblar-lo, i un esforç de dotació d'infrastructura de recerca.

La delegació del CSIC té actualment 10 centres propis i molt aviat s'espera la inauguració del Centre Nacional de Microelectrònica, el de Nous Materials i el d'Anàlisi Econòmica amb la col·laboració de la UAB. També en un futur s'espera constituir l'Institut de Biomedicina i el Laboratori de Biotecnologia. Durant aquests últims anys, ha reestructurat el Centre d'Investigació i Desenvolupament de Barcelona, que integra una sèrie d'instituts antics, el Centre de Ciències del Mar i el Centre d'Estudis Avançats de Blanes.

L'**Institut d'Estudis Catalans** és reconegut oficialment des de 1976, per Decret, que li atorga el caràcter de corporació acadèmica científica i cultural, amb àmbit d'actuació en tot el territori dels Països Catalans. Posteriorment, el 1982 recobrà la seva antiga seu, gràcies a una sèrie de convenis amb institucions públiques, que a més, subvencionen la institució.

Amb aquesta instal·lació definitiva l'IEC ha ampliat el seu nombre de membres agregats, s'ha dotat d'infrastructura, ha estès la col·laboració científica amb altres institucions, ha creat noves societats filials, ha revifat la seva tasca de publicació de recerques en català, i sobretot ha reiniciat la mateixa producció de recerca. En són un exemple de confecció del ***Diccionari del Català Contemporani***, l'estudi ***Comunicació, Llengua i Cultura a Catalunya. Horitzó 1990***, dirigit per Josep Gifreu, l'elaboració per encàrrec de la CIRIT del ***Llibre Blanc de la Recerca a Catalunya***, i molts d'altres. A més, ha signat convenis de col·laboració amb institucions que han permès la creació de nous centres de recerca com el Centre de Terminologia TERMCAT o el Centre de Recerca Matemàtica.

Actualment l'IEC ha renovat els seus estatuts, i s'espera que aquesta reforma i la voluntat decidida dels seus membres superin els mals endèmics que ha patit la institució, i trobi el dinamisme que li feia falta.

Pel que fa al **desenvolupament tecnològic industrial**, el món industrial català també ha viscut una bona colla de canvis, tant econòmics com en l'ordre tecnològic i institucional.

La crisi econòmica, tot i els seus efectes destructors en molts camps, en d'altres ha tingut un paper dinamitzador en la línia de fomentar la innovació per tal de trobar possibilitats d'expansió.

A més, l'entrada a la CEE ha significat l'ampliació dels mercats, l'augment de la competència, més exigències de qualitat i la presència de normes tècniques fins llavors inexistents. Però també la possibilitat d'aprofitar els fons econòmics comunitaris per a millorar les pròpies estructures.

Fruit de tots aquests canvis, l'empresa catalana s'ha sensibilitzat sobre la necessitat d'innovar. I les institucions han posat al seu servei organismes com els ja esmentats **CDTI (Centro para el Desarrollo Tecnológico e Industrial)**, el **Plan Electrónico e Informático Nacional (PEIN II)**, ambdós del ministeri d'Indústria, o el **CIDEM** i la **CIRIT** de la Generalitat de Catalunya, etc.

El **CDTI** és una societat estatal que financia projectes d'innovació tecnològica a empreses de tots els sectors amb diferents modalitats de finançament. Pel que fa referència al sector industrial català, l'any 1985 dels 11.500 milions de pessetes del CDTI aportats a 216 projectes, Catalunya en va rebre 4.000 (un 35 %) per a 90 projectes. El 1987, s'han aprovat 39 projectes catalans per un import de 1.340 milions d'un pressupost total de 4.293 (un 31 %).

La **CIRIT** ha lliurat subvencions a fons perdut per a la innovació, i el **CIDEM** ha finançat tot tipus d'inversions amb condicions avantjoses.

Un fet important ha estat també la constitució al Vallès del primer **Parc Tecnològic** de Catalunya, nascut per iniciativa del Consorci de la Zona Franca, la Generalitat i altres institucions. El parc, que s'està construint, serà un polígon industrial per a empreses de nova tecnologia i amb esforços importants en el

Taula 29.4
INVERSIÓ EN R + D A CATALUNYA L'ANY 1984

Sector públic	
Administració Central	5.972
Generalitat	1.166
Altres entitats públiques	220
DIRD finançada amb fons públics	**7.358**
Sector privat	
Empreses	12.190
Altres entitats	327
DIRDE	**12.517**
Descompte finançament públic rebut	887
Descompte finançament estranger	15
DIRD finançada empreses	**11.615**
DIRD Total	**18.988**
DIRD sobre el PIB a Catalunya	**0,38 %**

DIRD = Despesa interior bruta en R + D.
DIRDE = Despesa interior bruta en R + D del sector empreses.
Valor del PIB de Catalunya (1984): 4.982.617 milions ptes. (estimació).

Font: Escorsa, P. et al., *R + D a Catalunya: determinació de les despeses globals.* Barcelona, 1987.

Taula 29.5
DESPESES EN R + D A DIVERSOS PAÏSOS
Despesa en percentaje sobre el PIB (1983)

Estats Units	2,73
Japó	2,60
Alemanya	2,57
França	2,15
Regne Unit	2,20
Itàlia	1,20
Canadà	1,42
Països Baixos	1,90
Suïssa	2,30
Espanya	0,47
Àustria	1,20
Finlàndia	1,37
Catalunya (1984)	**0,38**

Font: Escorsa, P. et al., *R + D a Catalunya: determinació de les despeses globals.* Barcelona, 1988.

camp de la R + D, oferint-los serveis especialitzats d'ajut a la gestió d'innovació.

4. DESPESES GLOBALS DE R + D A CATALUNYA

Ens referirem també a les despeses globals de R + D a Catalunya, dades de què disposem en part gràcies a un únic treball que existeix sobre la qüestió, dels professors de la **Universitat Politècnica de Catalunya** Escorsa, Solé, Pérez i Valls, publicat per la CIRIT l'any 1987.

Segons les estimacions del treball citat, la despesa global bruta en R + D a Catalunya l'any 1984 fou de 18.615 milions de pessetes, que representen el 0,38 % del PIB de Catalunya d'aquell any, molt per sota dels països desenvolupats (sobre el 2 %), però també inferior a l'espanyol, que es situava en el 0,47 % *(Taula 29.4)*.

Aquest total de 18.615 milions de despesa es distribuiria en un finançament per part de les administracions públiques de 7.358 milions i de 12.517 per part de fonts privades, és a dir, l'empresa. La despesa pública és fonamentalment la del MEC, amb més de 4.800 milions. La de la Generalitat aquell any representà 1.166 milions.

Pel que fa al sector empresarial, del qual és molt difícil d'obtenir-ne dades, els autors estimen que a Catalunya poden existir unes 2.400 empreses potencialment relacionades amb la R + D. La gran limitació de l'estudi, però, és que l'anàlisi s'ha efectuat amb només 186 respostes, de les quals se n'han d'extrapolar els resultats i generalitzar-ne les anàlisis (*Taules 29.5 i 29.6* i *Gràfic 29.3*).

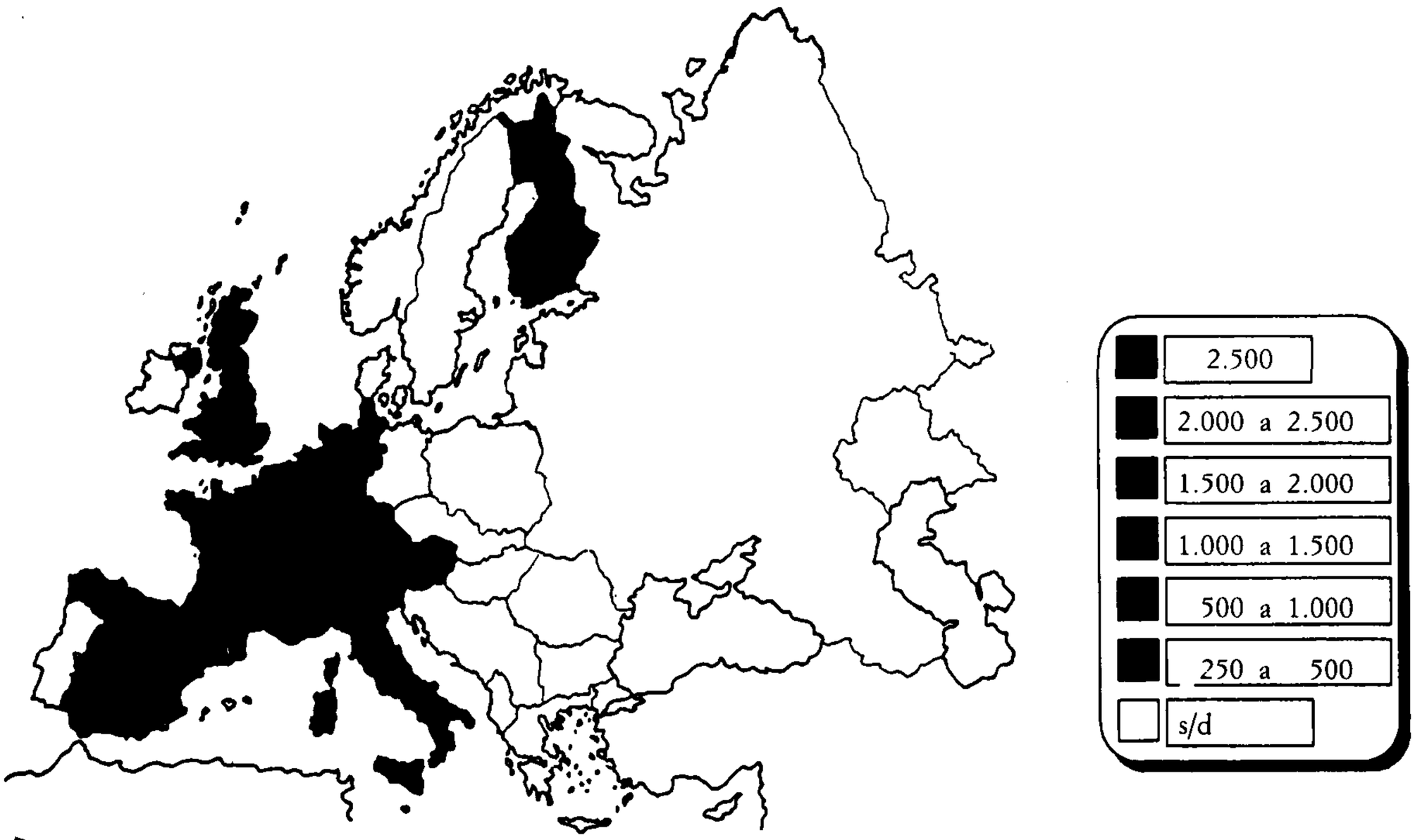
L'estudi també assenyala el protagonisme de tres grans sectors en l'activitat R + D: el químic, la construcció mecànica i l'electrònica. D'altres estudis inclouen també el farmacèutic. El 25 % de les empreses que gasten R + D són del sector químic, més un 17 % més que hi estan relacionades; el 16 % són del sector de la construcció mecànica i el 10 % de l'electrònica i la informàtica. També del total de despeses —12.517 milions— el 44 % l'efectuen empreses del sector químic.

Taula 29.6
DESPESES EN R+D SEGONS LA FONT DE FINANÇAMENT
Distribució entre el sector públic i el privat (1983)

	Privat	*Públic*	*Altres*	*Estranger*
Estats Units	49,0	48,4	2,7	0,0
Japó	65,2	24,0	10,8	0,1
Alemanya	57,0	41,6	0,4	0,9
França	42,0	54,0	0,5	3,6
Regne Unit	42,0	49,5	3,0	5,5
Itàlia	42,5	55,4		2,2
Canadà	38,6	52,2	5,0	4,2
Països Baixos	46,3	47,2	1,3	5,2
Suïssa	68,3	21,4		0,0
Espanya	45,9	52,9	0,1	1,2
Àustria	50,2	43,8	0,4	2,5
Finlàndia	54,2	43,6	1,2	1,0
Catalunya (1984)	**63,0**	**37,0**		**0,1**

Font: Escorsa, P et al. *R+D a Catalunya: determinació de les despeses globals.* Barcelona, 1988.

Gràfic 29.3
DESPESES I+D A EUROPA
En % sobre el PIB (1983)

30. LA CULTURA DE L'ESPORT

BRU NOYA I SALVADOR CARDÚS

1. LA CULTURA DEL COS

La societat catalana no és una excepció dins el conjunt de les societats industrialitzades, en les quals hom constata un creixement continuat de l'interès general per l'esport, que afecta gairebé tots els àmbits de la vida social, econòmica, política i sobretot cultural.

Precisament quan la societat moderna es troba cada cop més fragmentada per una extremada divisió del treball, sembla que es fa més necessari trobar elements de cohesió que la mantinguin integrada. Hom diria que, a més, es vol trobar en l'esport, tant en la seva pràctica com en la seva representació a través de l'espectacle, una possibilitat de contrarestar el sedentarisme, la rutina o l'*stress* propis de la vida urbana.

El **Congrés de Cultura Catalana** denunciava en el «*Manifest*» de l'àmbit XXII, dedicat a l'***Esport i lleure***, la situació del fet esportiu que es considerava com un reflex de la pròpia realitat política i social del país. Segons el Congrés, la situació es caracteritzava, en primer lloc, per la manca d'un accés real de la majoria dels ciutadans a la pràctica de l'esport, a causa d'un suport oficial exclusiu cap a les pràctiques minoritàries; després, per l'absència de la seva promoció a les escoles, promoció que hauria de ser extensiva a totes les edats; a més, per l'anorreament de la personalitat diferenciada dels Països Catalans en les manifestacions esportives; i finalment, per una política esportiva al servei de la propaganda governamental que significava la potenciació gairebé exclusiva de l'esport com a espectacle i del *vedettisme* esportiu.

El Congrés, d'acord amb els corrents ideològics europeus del moment, i que són els que han legitimat els canvis i la nova direcció que ha pres la pràctica esportiva, ja proposava *«una nova concepció de l'esport entès com una activitat educativa a les primeres edats i d'esplai per als adults, en la recerca del benestar físic i de l'equilibri psicològic de la població»*. Tant és així, que es considerava la pràctica de l'esport com un *«dret inalienable»* de tot ciutadà, en la mesura que *«és un dels mitjans per tal de conèixer el propi cos i de poder-ne disposar sense repressions»*.

No és ara el moment de fer una crítica ideològica dels pressupòsits del *«Manifest»*, però es bo recordar sobre quines bases teòriques s'ha desenvolupat aquesta nova **cultura del cos**. Pressupòsits que, d'altra banda, portaven a reclamar, utòpicament, l'accés massiu i igualitari a la pràctica esportiva, el control popular dels pressupostos destinats a l'esport, i l'elecció popular i autonòmica dels organismes planificadors de l'esport, amb centre de decisió en els Països Catalans.

L'esport, doncs, cap a finals del segle XX adquireix un gran relleu social, ja sigui pel desenvolupament d'una cultura del cos i de la salut en general arreu del món, ja sigui per les expectatives que genera la possibilitat d'un lleure cada vegada més extens, ja sigui a causa de la definició de noves formes de participació i integració social o d'identificació cultural.

Així, el nombre d'esportistes federats a Catalunya arriba a 234.357 el curs 1985-1986 *(Taula 30.1)*; o bé, per exemple, la televisió dedica a emissions esportives prop d'un 15 % de la seva programació *(Gràfic 30.1)*. L'oferta d'equipaments públics esportius creix notablement, es normalitza la presència de l'Educa-

Taula 30.1
ESPORT FEDERAT
Evolució comparada de 1984 a 1986

Any	*Federats*	*Homes*	*Dones*
1984	408.601	82,2	17,8
1985	415.064	81,6	18,4
1986	433.008	84,4	15,6

Font: Direcció General de l'Esport, *Butlletí estadístic, núm. 1 (1985), 2 (1986) i 3 (1987).*

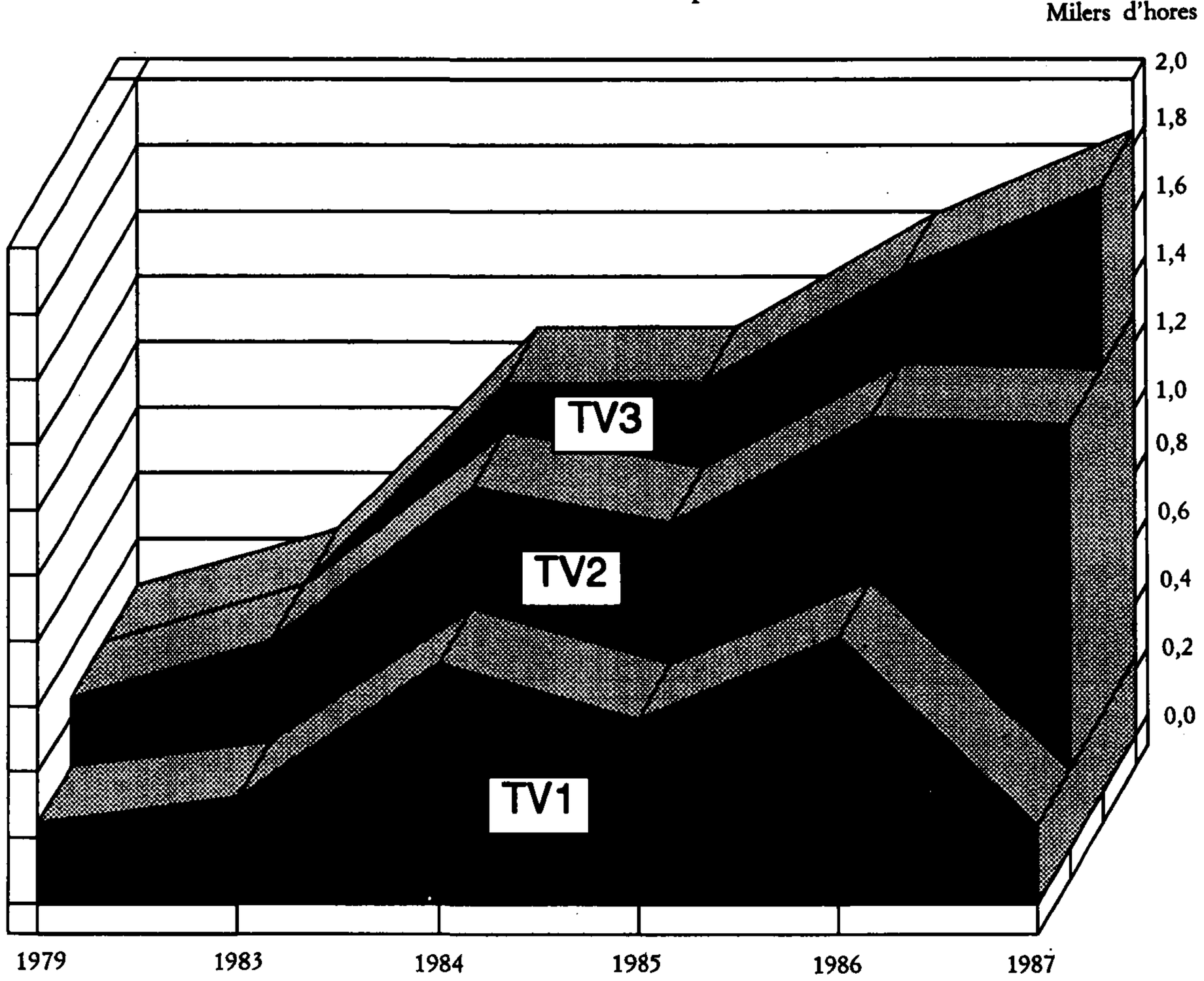
ció Física a les escoles amb el corresponent increment de demanda de professors titulats per l'**INEF (Instituto Nacional de Educación Física)**, i es desenvolupa una pròspera indústria d'equipaments esportius, amb una presència destacadíssima en el món publicitari i el patrocini d'equips o competicions. La força publicitària de l'espectacle esportiu queda reflectida en els guanys publicitaris de les televisions per aquest concepte. La mateixa TVE ha signat el 1988 un contracte amb el F.C. Barcelona per sis anys, per un valor de 2.000 milions de pessetes, a canvi de la retransmissió d'alguns partits del club, en les seves diferents seccions.

La pràctica i l'espectacle esportiu, doncs, no sols conformen un mercat econòmic de primer ordre, sinó que ocupen un espai amplíssim en el món de la informació —i amb tendència a seguir creixent—, i fins arriben a configurar un món de representacions simbòliques, una imatgeria que caracteritza la quotidianitat de la nostra societat.

2. L'ESPORT POPULAR

L'anomenat **esport popular** és una de les formes modernes de manifestació de l'impacte social de

Gràfic 30.1
L'ESPORT A LA TELEVISIÓ
Total d'hores d'emissió esportiva anual

Font: Elaboració pròpia (càlcul aproximat).

l'esport en la darrera dècada a Catalunya. El terme vol descriure la proliferació d'encontres com les curses populars, maratons i altres activitats semblants. L'esport popular té com a escenari propi el marc de les grans ciutats, i sovint s'interpreta com la manifestació d'un cert rebuig a l'actual configuració urbanística, o simplement com una ocupació d'uns espais que es perceben com a deshumanitzats i allunyats de l'entorn «natural». De fet, els mitjans de comunicació difonen aquest tipus d'interpretació, que convertiria cada cursa en una «victòria» damunt de l'asfalt de la ciutat.

En aquest sentit, en els darrers deu anys, a Barcelona i arreu del país, han proliferat aquest tipus de proves esportives. Només a Barcelona, l'any 1986 arribaven a les seixanta. Cal destacar especialment la Ciutat de Barcelona que organitza el magatzem El Corte Inglés, la Cursa de la Mercé, la Vivicittà, o la Marató Catalunya-Barcelona, que any rera any augmenten en nombre de participants. L'any 1988 la Marató Catalunya-Barcelona va ser correguda per 3.300 atletes i la Ciutat de Barcelona, que celebrava la seva desena edició, va fer sortir al carrer 54.049 participants el dia 5 de juny. L'any 1979, en la primera ocasió, hi havien participat 17.184 persones. Actualment, és considerada com la primera cursa urbana d'Europa pel que fa a participació.

També es celebren altres activitats populars com la Festa de la Bicicleta o la Cursa sobre Patins, a més de les que s'organitzen a cada barri. De fet, avui seria sorprenent trobar una Festa Major que no inclogués la seva pròpia competició esportiva popular.

L'esport popular, doncs, arriba a desbordar les estructures clàssiques de l'organització esportiva, que sovint es mostren incapaces d'acollir la massiva resposta dels ciutadans.

En aquesta mateixa línia d'incorporació de l'esport a la quotidianitat s'han fet campanyes institucionals, per part de les administracions públiques, convidant els ciutadans a fer esport. A Catalunya, la Generalitat n'ha promogut diverses, com les anomenades *«No siguis un quatre»*, o *«Fes esport»*.

Bona part de les inversions de les institucions de cara a l'esport van adreçades als joves. D'una banda, a través de campanyes escolars de promoció de l'esport que s'organitzen a la majoria de ciutats catalanes, i de l'altra en el marc de les activitats d'estiu de tipus municipal, i de les organitzades per la Generalitat de Catalunya a través de la direcció general de Joventut i de la d'Esports.

3. L'ASSOCIACIONISME ESPORTIU

L'altra gran manifestació de l'interès per l'esport es tradueix en el **fenomen associatiu**, tant pel que fa a la pràctica com en la perspectiva de l'espectacle. A Catalunya existeixen milers d'associacions esportives, que van des del **Futbol Club Barcelona**, amb els seus 110.000 socis, fins a petits clubs de barri *(Taula 30.2)*.

Taula 30.2
ASSOCIACIONISME ESPORTIU
Associacions esportives inscrites al Registre de la D.G. de l'Esport

Any	*Associacions*
1981*	119
1982	1.537
1983	3.121
1984	4.162
1985	4.596
1986	5.032
1987	5.509

* El registre fou creat el 1981.

Font: CIDC, *Anuari Estadístic de Catalunya*, 1986, i *Butlletí Estadístic*, núm. 3 (D.G. Esport).

En molts casos, l'associacionisme esportiu va lligat a l'interès per assolir un determinat *status*, o per fer-lo explícit, com és el cas dels clubs d'alt *standing*, on el fet associatiu, doncs, depassa l'esportiu. O bé és el cas de clubs lligats històricament a l'aparició de determinats barris o fins ciutats mitjanes i que en són un element característic, i encara les associacions esportives nascudes a l'empara de centres d'ensenyament, generalment d'alguns ordes religiosos (jesuïtes, salesians, escolapis).

D'altra banda, hi ha una rica i extensa tradició associativa en els **centres excursionistes**, que han tingut sempre un vessant cultural que ha depassat el mateix fet esportiu estricte. Si bé el seu pes ha quedat relativitzat per l'increment de les altres formes de pràctica esportiva, no es pot pas dir que sigui un tipus d'associacionisme en crisi, ans tot el contrari. Entre els esdeveniments més espectaculars d'aquest decenni, tot i que lligat a l'*esponsorització* de la qual parlarem tot seguit, cal esmentar la «gesta» de la conquesta de l'Everest (el 28 d'agost de 1985) per una expedició catalana.

Un altre fenomen propi dels darrers anys ha estat la proliferació dels clubs poliesportius que cobreixen no només les necessitats esportives, sinó que proposen alternatives globals d'ocupació del lleure, sobretot destinades a les unitats familiars. Això ha fet que, en definitiva, el sector associatiu que més s'ha desenvolupat hagi estat precisament l'esportiu, i especialment entre els joves *(Taula 30.3)*.

Arreu del país hi ha clubs de tanta anomenada i amb un nombre considerable de socis com el Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEIEC), que té uns 20.000 socis, el Sicoris de Lleida (amb uns 4.000 socis), el Figueres, el Reus Esportiu o el Gimnàstic de Tarragona, alguns d'ells, fins i tot, veritables «planters» de personatges públics en l'ordre polític i cultural.

Cal destacar, finalment, el fet que al voltant d'aquest associacionisme es genera tot un espai informatiu que es converteix en un gran nombre de butlletins i revistes que cada entitat edita de manera periòdica. Per la seva importància, citem la revista ***Fem Barça***, que el 1988 ha començat a editar el F.C. Barcelona.

La **dimensió socio-política** del fenomen esportiu neix precisament d'aquest arrelament associatiu. En cada cas i època s'ha expressat de maneres diferents. I només cal recordar, per exemple, el paper polític que havia tingut el F.C. Barcelona, fet que queda reflectit en el número de la revista ***Barça*** aparegut un mes després de la mort de Franco, en el qual es publicaven articles tals com ***Catalunya, un poble amb atributs***, ***El Barça i el futur democràtic***, ***El Barça, bandera democràtica de Catalunya*** o ***Futbol i política***. I en el número corresponent al mes de gener de 1976 es publicava l'article de Manuel Vázquez Montalbán, ***Política i futbol***. Tanmateix, la «normalitat» democràtica ha portat a d'altres formes d'expressió d'aquesta dimensió socio-política, mentre que el mateix *«Barça»*, per exemple, ha travessat un dels períodes més controvertits de la seva història, alternant victòries «sonades» (en futbol, bàsquet, handbol i hoquei) amb derrotes «històriques» (la Copa d'Europa de futbol, l'any 1986), sota la presidència polèmica de Josep Lluís Núñez, elegit el 1978, que durant aquests anys ha contractat nou entrenadors i onze jugadors estrangers, amb una despesa de prop de 5.000 milions en fitxatges, i ha tingut conflictes amb la pròpia plantilla, amb d'altres clubs i amb diversos organismes esportius, que l'han dut fins i tot als tribunals en diverses ocasions.

En el pla dels organismes federatius, aquests anys s'han creat el **Comitè Català de Disciplina** (1985), la **Unió de Federacions Esportives Catalanes** (1985) —fundada l'any 1934, però que havia desaparegut durant la dictadura—, o bé l'**Associació de Clubs de Bàsquet** i l'**Associació de Clubs de Handbol**, que si bé són d'àmbit estatal, tenen la seva seu a Barcelona.

4. L'ESPORT DE COMPETICIÓ

Malgrat les crítiques que el progressisme dels anys setanta havia desenvolupat en contra de l'esport-espectacle, com a presumpta forma de manipulació política i d'alienació de les consciències, actualment aquest discurs ha estat substituït per un altre que recupera aquest fenomen per la via del seu caràcter «popular», tal com abans ja s'esmentava.

Fins i tot les anàlisis del fenomen fan menys insistència en la dimensió de «vàlvula d'escapament» que podria tenir l'espectacle esportiu davant les tensions del món modern, i en canvi hi veuen més altres fun-

Taula 30.3
ASSOCIACIONISME ESPORTIU JUVENIL
Percentatge estimat de joves que declaren estar associats, segons tipus d'associacions

	Juvenils	*No juvenils*	*Total*
Esportives i excursionistes	8,1	15,8	23,9
Culturals	4,6	8,3	12,9
Religioses	2,1	4,6	6,7
D'assistència social	0,9	0,7	1,6
Polítiques	0,3	0,6	0,9
Altres	0,6	3,1	3,7

Dades relatives a Lleida, Girona i Tarragona, per mostreig (qüestionari de respostes subjectives).

Font: Gallup, *Estudi sociològic de la Joventut de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, 1982.

cions, com les de la reproducció de les primitives lluites rituals entre clans, o noves formes de religiositat i d'expressió de la identitat col·lectiva de caràcter integrador.

El que ha caracteritzat el període que estudiem ha estat la incorporació a l'esport-espectacle, a més del tradicional futbol, del handbol, l'hoquei sobre patins i, sobretot, el bàsquet.

També en aquest període se celebren grans manifestacions esportives, com diverses eliminatòries de la Copa Davis de tennis, el Campionat del Món de Handbol B (1979), el Mundial de Futbol (1982), els Campionats Iberoamericans d'Atletisme (1983), el Campionat Mundial de Ciclisme, amb la inauguració del velòdrom d'Horta (1984), el Campionat Pre-Olímpic de Voleibol (1984), el Campionat del Món d'Esgrima (1985), el Mundobasket (1986), el pas per Barcelona del París-Dakar (1987), o el Campionat Mundial de Taekwondo (1987). Òbviament, les expectatives creades per la celebració dels propers **Jocs Olímpics del 1992** no han fet altra cosa que contribuir-hi decididament, i això encara s'accentuarà més a mesura que es vagin apropant.

No podem oblidar tampoc les proves de motos i cotxes al circuit de Calafat (Baix Ebre) o el d'*autocross* a Sils (la Selva), amb proves puntuables per al Campionat d'Europa, o bé el piragüisme a la Seu d'Urgell, les proves de vela del litoral català, i els habituals encontres anuals com ara el Memorial Blume de gimnàstica, el Trofeu Comte de Godó de tennis, l'Escalada Ciclista al Castell de Montjuïc o la Milla atlètica urbana de Girona, des de 1987.

Tots aquests esdeveniments compten a més amb el suport de marques comercials. El *sponsor* o patrocinador és també un fenomen d'aquests últims anys, que es presenta o bé en forma de suport a una competició determinada, o bé amb el patrocini d'un club o d'un esportista concret. De fet, avui seria difícil imaginar tot aquest fenomen de l'esport-espectacle sense aquests suport comercial que l'any 1987, en el conjunt de l'estat espanyol, es calcula que arribà a una inversió de més de 10.000 milions de pessetes per part de les empreses patrocinadores.

És també la **presència de la televisió** en aquestes manifestacions esportives allò que acaba de contribuir a la seva gran difusió, en una mena de matrimoni de conveniències summament efectiu amb els patrocinadors abans esmentats. Alguns empresaris que recorren al sistema del patrocini d'equips consideren que la rendibilitat de la inversió s'arriba a multiplicar per quatre o cinc vegades, en comparació amb la inversió que demanaria el mateix temps de presència a la televisió en forma de publicitat directa.

És interessant observar els temps de programació esportiva a la televisió i el seu augment constant, que ha fet a més un gran salt amb la decisió de donar una certa especialització en aquest tipus d'emissions al segon canal de TVE des de 1985 *(Taula 30.4).*

Només el 1985, cadascun dels canals de TVE emetia aproximadament un 14 % de programació esportiva, amb un total de 971 hores anuals, i això sense comptar-hi el temps que hi dediquen els informatius (encara que cal advertir que les dades varien força segons les fonts consultades, tal com es veu a la Taula 30.4). De fet, la programació esportiva arribava a superar, en hores d'emissió, els programes informatius (900 hores) i els cinematogràfics (764 hores). A TV3, el 1986, la programació esportiva encara era molt inferior en proporció al total, amb un 9 % i 257 hores d'emissió, però el 1987 es doblava i arribava a prop

Taula 30.4
HORES D'ESPORT A TELEVISIÓ
Evolució de la dedicació televisiva a esports

	TV1		*TV2*		*TV3*	
	Hores	*%*	*Hores*	*%*	*Hores*	*%*
1979	247	6,7	209	11,4	—	
1983	324	8,2	306	12,0	—	
1984	734	17,6	367	13,2	145	9
1985	565	13,6	428	15,2	257	9
1986	814	14,4	498	17,6	257	9
1987	238	3,7	1.053	35,1	555	12

Font: *Anuario de RTVE*, per les dades de TV1 i TV2. Les dades de TV3 provenen de M. Corominas i M. Llinés, *La televisió a Catalunya* (1988), i d'estimacions a partir d'informacions no oficials.

del 13 % i de les 555 hores. En tots els casos, es pot assegurar que la proporció ha crescut notablement els darrers dos anys.

Pel que fa als altres mitjans de comunicació, tenim la premsa diària, amb una taxa de difusió de la que és pròpiament **premsa esportiva** del 18 % sobre el total el 1985, sense comptar els múltiples suplements esportius i les pàgines que hi dedica la premsa en general. Les **ràdios** hi dediquen en tots els casos força hores, en horaris de màxima audiència, i essent sovint el programes esportius els més escoltats. En aquest sentit, hom podria recordar que la primera retransmissió de futbol **en català** la va fer Joaquim Maria Puyal, a través de Ràdio Barcelona, durant la temporada 1976-1977. Per televisió, la primera fou l'any 1982, a càrrec del circuit català de TVE, i també amb motiu d'un partit de futbol del Barcelona. Des d'aleshores, el fet de les retransmissions en català ha esdevingut normal, tant a la ràdio com a la televisió, i per a tota mena d'esports.

Finalment, fóra interessant de fer algunes observacions sobre la **professionalització** de l'esportista, que ha incidit molt directament en el caràcter espectacular de la seva activitat. En aquest sentit, i gràcies al concurs dels patrocinadors, han entrat a formar part dels equips de més nivell clubs que fins fa poc eren gairebé desconeguts. Això ha estat possible gràcies a les possibilitats de professionalització i a la contractació de jugadors estrangers. En bàsquet, per exemple, si fins fa uns anys només es comptava amb el Barcelona i el Joventut de Badalona, avui s'hi han afegit el Manresa, l'Espanyol, el Granollers i el Girona.

Avui pot ser un espectacle de primer ordre assistir a un partit de hoquei-patins entre el Barcelona i el Mollet. I l'Anoia pot arribar a aconseguir el títol de lliga la temporada 1987-88.

D'altra banda, l'esportista professional té accés als mètodes moderns de preparació amb la contractació per part dels clubs de tècnics estrangers, la celebració de *stages* fora del país, i la feina que duen a terme l'INEF, la Residència Blume o el mateix Centre d'Alt Rendiment a Sant Cugat. Això ha permès, també, entrar en el mercat internacional d'esportistes.

Encara dins el mateix fenomen de l'esport espectacle, cal fer referència al fet que els últims anys han aparegut casos de gran violència a les graderies dels estadis en les competicions més importants. El fet no és exclusivament català, sinó que sembla que no fa altra cosa que reproduir un fenomen més estès i que precisament aquí ha arribat amb un cert retard. Des dels *«Boixos Nois»*, seguidors del F.C. Barcelona, fins a les *«Brigadas blanquiazules»* del R.C.D. Espanyol, aquests grups aporten graus considerables de violència amb agressions als estadis i a les seves rodalies. Tot i que és un fenomen lligat fonamentalment al futbol, també sembla que es va estenent als seguidors d'altres esports-espectacle.

5. ELS EQUIPAMENTS ESPORTIUS

Tot el creixement del qual hem parlat ha anat acompanyat de la construcció d'instal·lacions idònies. A més de la iniciativa privada dels diversos clubs, l'administració hi ha tingut un paper fonamental. Les inversions realitzades en equipament esportiu han vingut tant de la direcció general d'Esports de la Generalitat de Catalunya, com de la col·laboració entre les diputacions catalanes i els diversos municipis. Pel que fa a la primera institució, la direcció general d'Esports, des que l'any 1980 va començar a desenvolupar les competències transferides i fins a principis de 1988, havia contribuït a la construcció de 1.100 instal·lacions, amb unes inversions de prop de 9.000 milions de pessetes. Quant a la col·laboració de les diputacions i els municipis, ha permès que es doblessin les inversions de la Generalitat, a més d'assegurar el manteniment de les instal·lacions *(Taules 30.5, 30.6 i 30.7)*.

També s'han edificat o adequat altres edificis com el de la INEF de Lleida, el Museu i Centre d'Estudis de l'Esport Melcior i Colet a Barcelona, el Centre d'Alt Rendiment de Sant Cugat del Vallès, i l'abril de 1988 s'iniciava la construcció del nou edifici de l'INEF a Barcelona. I tot això, naturalment, sense entrar en les inversions que es deriven de la realització dels Jocs Olímpics de 1992, que són un capítol a part.

6. LA PERSPECTIVA DELS JOCS OLÍMPICS DE 1992

Després d'uns anys d'intens treball de promoció i d'elaboració de projectes, el 17 d'octubre del 1986, a la ciutat suïssa de Lausana, Barcelona era designada com a seu dels Jocs Olímpics de 1992. La nominació de Barcelona, considerada per alguns sectors com la fita més important en la història de l'esport català, tingué un bon suport en el fet que Joan Antoni Samaranch era el president del Comitè Olímpic Internacional. Aquest singular personatge havia accedit al càrrec el 16 de juliol de 1980.

Taula 30.5
INVERSIONS EN EQUIPAMENTS ESPORTIUS
Evolució de les inversions de diferents Administracions

(milions de pessetes)	*1981*	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1986*	*1987*
Diputació de Barcelona							
— Instal·lacions esportives			579	1.015	944	1.096	
Ajuntament de Barcelona							
— obra nova	0,6	152	396	761	289	761	596
— conservació	34	32	82	41	85	94	89
D. Gral. de l'Esport							
— equipament esportiu	768	2.410	2.232	1.304			

Fonts: Diputació de Barcelona, *Directori de l'esport a Catalunya*, 1987, Ajuntament de Barcelona, *Revista Barcelona Esports* (8, 1987) i *Institut d'Estudis Metropolitans.*
Direcció General de l'Esport. CIDC, *Anuari estadístic de Catalunya*, 1986.

Taula 30.6
ESPAIS ESPORTIUS EL 1987
Dades corresponents al Cens d'Instal·lacions Esportives de Catalunya

Tipus d'espai	*Número*	*%*
Pistes esportives	3.191	14,8
Pistes de tennis	2.588	12,0
Frontons	613	2,8
Pistes d'atletisme	78	0,4
Camps de futbol	876	4,0
Altres camps grans	32	0,1
Pavellons	350	1,6
Sales	2.336	10,8
Piscines a l'aire lliure	4.066	18,8
Piscines cobertes	190	0,9
Altres espais esportius	7.301	33,8
Total	**21.621**	**100**

Font: D. Gral. de l'Esport. *Butlletí estadístic* núm. 3 (1987) (revisió parcial efectuada a 31-12-87, a partir del cens efectuat per SOFEMASA el 1986).

Taula 30.7
ESPAIS ESPORTIUS SEGONS L'ANY D'INAUGURACIÓ
Evolució per períodes

Període	*Número*	*%*
Sense determinar	2.343	10,8
Abans de 1940	421	2,0
1940-1969	3.068	14,2
1970-1974	3.507	16,2
1975-1979	4.963	23,0
1980-1984	5.726	26,5
1985-1986	1.542	7,1
1987	51	0,2
Total	**21.621**	**100**

Font: D. Gral. Esport, *Butlletí Estadístic*, núm. 3 (1987).

L'**organització dels Jocs Olímpics** comportarà un gran impuls econòmic i urbanístic a la ciutat de Barcelona, sense comptar la projecció internacional que tot això significa. A més, naturalment, el món esportiu es veu convulsionat des de tots els punts de vista: promoció de l'esport de base, preparació d'esportistes d'*élite*, instal·lacions esportives de primer ordre a Barcelona mateix i a les ciutats que puguin rebre algun esport específic, etc. Però allò que és més difícil de valorar és l'impacte social d'aquest esdeveniment, que encara pot accentuar més la centralitat de l'esport, tant pel que fa a la pràctica com a l'espectacle, en la vida quotidiana dels catalans de finals del segle XX.

La dimensió política del projecte és també tan notable, que és impossible, amb brevetat, d'exposar-ne els trets fonamentals. Tanmateix, i només per a enunciar-ne alguns punts, caldria fer esment dels conflictes que es deriven del protagonisme i de les obligacions econòmiques de les diferents institucions; a més, existeix molta preocupació per la **capitalització nacional dels Jocs**, on entren en competència una concepció nacional espanyola amb una de nacional catalana; es segueix amb atenció el tema de la presència del català entre els idiomes oficials, i la possibilitat de tenir un Comitè Olímpic Català, projecte en el qual treballa de ferm l'Associació per a la Delegació Olímpica de Catalunya (ADOC); i tants altres aspectes que marcaran la vida política i cultural del país durant els propers anys.

Ultra els aspectes pròpiament esportius, hi ha qüestions que són fonamentals des d'un punt de vista cultural en la celebració dels Jocs Olímpics. Per exemple, esmentarem l'impacte en el sector de les **comunicacions**. La Generalitat de Catalunya i la Compañía Telefónica Nacional de España (CTNE) l'octubre de 1987 signaven un conveni per crear una xarxa de telecomunicacions via satèl·lit, que s'anomena ***Teleport***. A més, la CTNE invertirà 243.000 milions de pessetes fins a 1992 per tal de millorar la xarxa de telecomunicacions a Catalunya. D'aquests milions, 32.000 es destinaran a la tecnologia punta (*Taules 30.8 i 30.9*, i *Gràfic 30.2*).

També des del punt de vista cultural, amb els Jocs Olímpics hi van associats molt elements relacionats amb el disseny —logotips, mascotes, publicitat— i sobretot l'anomenada **Olimpíada Cultural** que ha de desenvolupar-se des de 1988 a 1992: l'any 1989 serà l'any de la ***Cultura i l'Esport***, el 1990 el de les ***Arts*** i el 1991 el del ***Futur***. El mateix 1992, Barcelona serà la seu del ***Festival Olímpic de les Arts***.

Taula 30.8
PRESSUPOST DEL COMITÈ ORGANITZADOR DELS JOCS OLÍMPICS
Previsió de despeses i ingressos a preus constants en milions de pessetes de 1985

Despeses		*Ingressos*	
I. Organització	70.254	I. Ingressos propis	70.212
II. Instal·lacions	18.235	II. Participacions	20.710
III. Actuacions a àrees	9.294	III. Transferència Estat	9.500
IV. Imprevistos i diversos	8.939	IV. Altres ingressos	6.299
Total	**106.721**	**Total**	**106.721**
Pro-memòria		Pro-memòria	
— Inversió sector públic	26.346	— Contravalor inversió sector públic	26.346
— Inversió sector privat	23.750	— Contravalor inversió sector privat	23.750

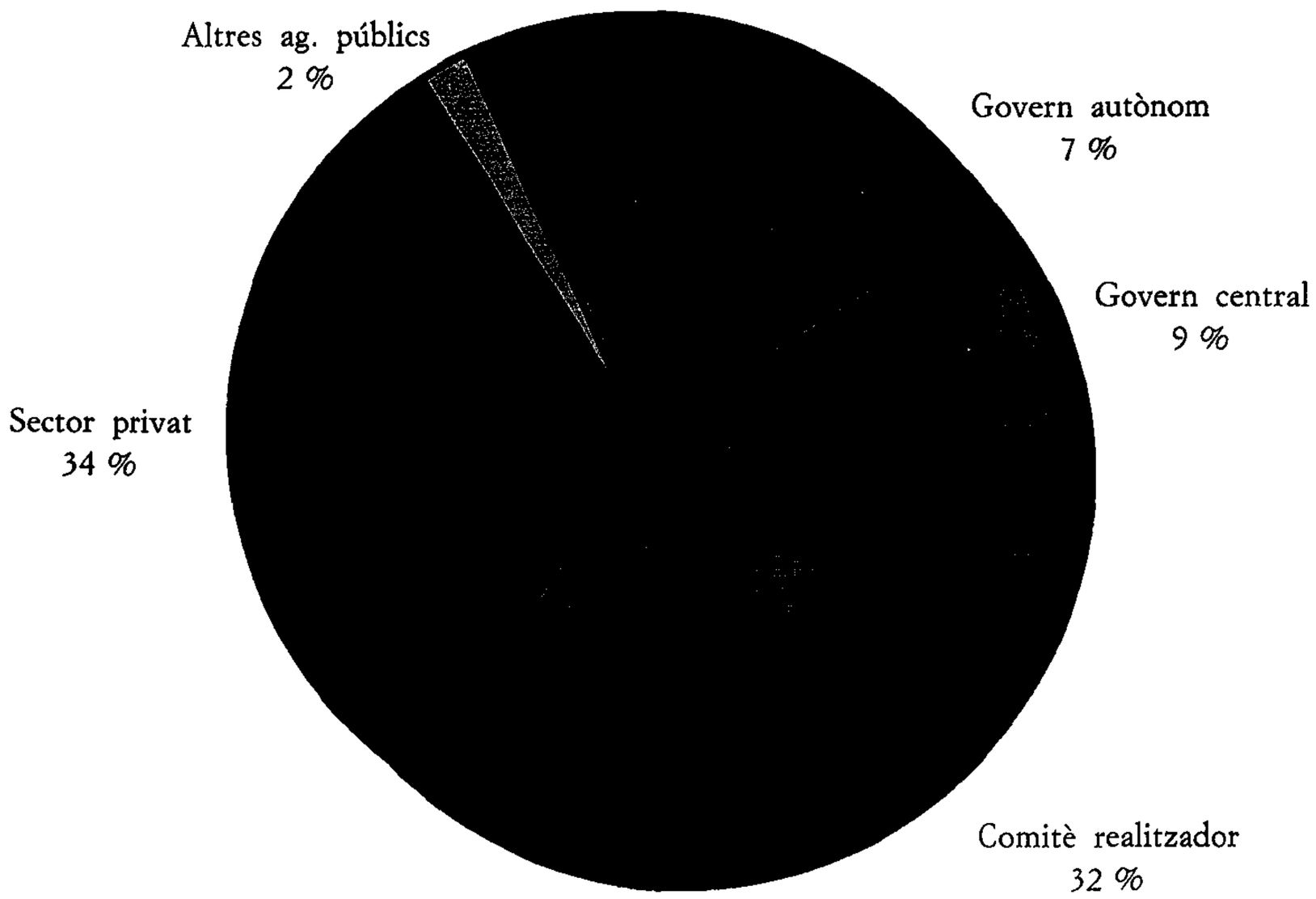
Font: R. Romaguera i F. Sicart, *Barcelona, ciutat olímpica: un enfocament econòmic.* Revista Econòmica de Catalunya, 2, 1986.

Taula 30.9
INVERSIÓ PER ALS JOCS OLÍMPICS EN INSTAL·LACIONS ESPORTIVES
Inversions segons els diferents sectors en milions de ptes. de 1985

	Instal·lacions		
	Esportives	*Complementàries*	*Total*
Govern central	5.000		5.000
Govern autònom	3.740		3.740
Govern local	9.470		9.470
Altres agents públics	1.300		1.300
Sector privat	400	19.350	19.750
Comitè realitzador	15.505	730	18.235
Total	**28.960**	**20.080**	**57.495**

Font: R. Romaguera i F. Sicart, *Barcelona, ciutat olímpica: un enfocament econòmic.* Revista Econòmica de Catalunya, 2, 1986.

Gràfic 30.2
APORTACIÓ DE LES INSTITUCIONS A LES INVERSIONS PELS JOCS OLÍMPICS

FONTS I DOCUMENTACIÓ

IV. CULTURA

24. LA LLENGUA

LLIBRES

Arenas, Joaquim i Sabater, Ernest
Del català a l'escola a l'escola catalana
La Magrana, Barcelona, 1982

Bastardes, Albert
Llengua i immigració: la segona generació immigrant a la Catalunya no-metropolitana
La Magrana, Barcelona, 1986

Climent, Teresa
Realitat lingüística a la Val d'Aran
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Monclús, Joaquim
La Franja de Ponent avui
El Llamp, Barcelona, 1983

Pericay, Xavier i Toutain, Ferran
Verinosa llengua
Empúries, Barcelona, 1986

Strubell, Miquel i Romaní, Joan M.
Perspectives de la llengua catalana a l'àrea barcelonina
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Tusón, Jesús
Mal de llengües
Empúries, Barcelona, 1987

DOCUMENTS

CIDC
Coneixement del català. Padrons municipals d'habitants de Catalunya, 1986. Dades provisionals
CIDC, Barcelona, 1987

Consell Insular de Mallorca
Enquesta sociolingüística de la població de Mallorca
Consell Insular de Mallorca, Ciutat de Mallorca, 1986

Direcció Gral. de Política Lingüística
Les expectatives d'ús, actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració urbana barcelonina (1983)
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Reixach, Modest
Coneixement i ús de la llengua i la província de Barcelona. Anàlisi del Padró de 1975 i de l'avanç del de 1981
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985

CINEMA I VIDEO

Video de la Norma
Guió: Tísner. Generalitat de Catalunya, 1982

Català a l'escola. El C.E.N.U.
Noticiari de Barcelona. J. Feliu i Nicolau. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1977

La normalització lingüística
Notícia de Catalunya. I. Passola. ICC-Generalitat de Catalunya, 1982

25. LES MITJANS DE COMUNICACIÓ

LLIBRES

Carreras, Lluís de
La ràdio i la televisió a Catalunya, avui (1980-1986)
Edicions 62, Barcelona, 1987

Corominas, Maria i Llinés, Montserrat
La televisió a Catalunya
Els llibres de la frontera. Sant Cugat del Vallés, 1988

Gifreu, Josep
Comunicació, llengua i cultura: horitzó 1990
Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1986

Guillamet, Jaume
La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983

Guillamet, Jaume
La premsa a Catalunya
Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988

Larruela, Eric
Les revistes infantils catalanes de 1939 ençà
Edicions 62, Barcelona, 1985

Parés, M., Baget, J. M., et al
La televisió a la Catalunya autònoma
Edicions 62. Barcelona, 1981

DOCUMENTS

Per una televisió nacional catalana
Informe Dossier Premsa, núm. 37 (1983). Centre de Documentació Política

Ràdios municipals
Arrel, núm. 3, abril, 1982. Diputació de Barcelona

Premsa comarcal
Arrel, núm. 4, setembre, 1982. Diputació de Barcelona

La comunicació a Catalunya: les ràdios municipals i la premsa comarcal. Mapa de la comunicació
Arrel, núm. 8, març, 1984. Diputació de Barcelona

Departament de Cultura
Anuari de la Premsa Catalana, 1986
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Güell, Antoni M., Carné, A. i Mateo, Josep M.
Estudi del subsector de les publicacions periòdiques —no diàries— d'àmbit general de Catalunya
Esade, Barcelona, 1984

Direcció Gral. del Patrimoni Escrit i Documental
La premsa a Catalunya els anys vuitanta
Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1988

CINEMA I VIDEO

La premsa
Noticiari de Barcelona. M. Esteban Marquillas. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1978

La televisió, ara i aquí
Noticiari de Barcelona. G. A. Hernández i Mor. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1978

26. ELS AGENTS CULTURALS

LLIBRES

Castellet, Josep M.
Per un debat sobre la cultura a Catalunya
Edicions 62, Barcelona, 1983

Cirici i Pellicer, Alexandre
Museus d'art catalans
Destino. Barcelona, 1982

Departament de Cultura
Reflexions crítiques sobre la cultura catalana
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983

Departament de Cultura
II Reflexions crítiques sobre la cultura catalana
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

DOCUMENTS

Departament de Cultura
Guia dels Arxius Històrics de Catalunya 1
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982

Departament de Cultura
Guia dels Arxius Històrics de Catalunya 2
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Departament de Cultura
Guia dels Centres d'Estudis de Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Departament de Cultura
Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983

Departament de Cultura
Memòria del Tercer Congrés d'Ateneus de Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1985

Departament de Cultura
Memòria del Primer Congrés de Teatre Amateur de Catalunya
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Fundació Caixa de Pensions
Guia de biblioteques de Catalunya i Balears
Fundació de Caixa de Pensions, Barcelona, 1984

Fundació Jaume Bofill
Llibre Blanc de la Cultura. 17 volums.
Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1987

INE
Encuesta de presupuestos familiares 1980/81. Cataluña
INE, Madrid, 1984

Ministerio de Cultura
Encuesta de comportamiento cultural de los españoles (octubre, 1985). Análisis de la Comunidad Autónoma de Cataluña
Ministerio de Cultura, Madrid, 1986

CINEMA I VIDEO

Museus de Barcelona: Patrimoni municipal. Assaig d'inventari visual
Ajuntament de Barcelona, 1983

El dia del llibre
Notícia de Catalunya. Jordi Cadena i Casanovas. ICC-Generalitat de Catalunya, 1982

Biblioteques i bibliotecàries
Notícia de Barcelona. Jordi Cadena i Casanovas. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1978

Què és i què ha estat la cultura catalana?
Caixa de Pensions, 1980

Museus
Noticiari de Barcelona. Lluís M. Güell i Guix. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1978

Expocultura'82
I. Passola. Generalitat de Catalunya, 1982

Catalans Universals
TVE. Antoni Ribas. Fundació Serveis de Cultura Popular, 1978

Som i serem
Mario Bistagne. VEMSA, 1982

27. LA CREACIÓ I PRODUCCIÓ DE CULTURA

LLIBRES

Autors diversos
La Fotografia a Catalunya
Jornades Catalanes de Fotografia (1980). E. R. Sant Cugat del Vallès, 1983

Alcolea, S., Bracons, J. i Cirlot, L.
L'Art Català. L'estat de la Qüestió
V Congrés del CEHA. Barcelona, 1984

Artís, Pere
El Cant coral a Catalunya
Barcino, Barcelona, 1980

Associació Catalana de Compositors
Llibre per a piano
Barcelona, 1980

Avenç, L'
Història de la Catalunya cinematogràfica
Barcelona, 1985

Bailú, Jordi
Conèixer el cinema
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Broch, Alex
Literatura catalana. Balanç de futur
El Mall. Barcelona, 1985

Campmany, M. Aurèlia
Dies i hores de la nova cançó
Abadia de Montserrat, Barcelona, 1978

Casanovas, M. Antònia
La Ceràmica catalana
La Llar del Llibre, Barcelona, 1983

Departament de Cultura
Bèstia! (Catàleg)
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984

Fontbona, Francesc
El paisatgisme a Catalunya
Destino. Barcelona, 1979

Gabancho, Patricia
La Rateta encara escombra l'escaleta: cop d'ull a l'actual literatura catalana de dona
Edicions 62. Barcelona, 1982

Garcia, J.
Teatres de Catalunya (2 vol.)
El Mall. Barcelona, 1986

Giralt-Miracle, Daniel
Barcelona vista per 10 artistes. (Catàleg)
Caixa d'Estalvis de Barcelona, 1978

Grilli, Giuseppe
Indagacions sobre la modernitat de la literatura catalana: continuïtat i alteritat en la tradició literària
Edicions 62. Barcelona, 1983

José i Solsona, C.
El sector cinematogràfic a Catalunya: una aproximació quantitativa. Vol. 1, Exhibició. Vol. 2, Producció i Distribució. Vol. 3, Tendències de l'exhibició cinematogràfica a Catalunya
Institut del Cinema Català, SA. Barcelona, 1983 i 1987

Mainar i Pons, Josep
Dels bells oficis al disseny actual: FAD 80 anys
Blume, Barcelona, 1984

Mainat, J. R.
Canet, 36 hores de cançó i de llibertat
Edinform. Barcelona, 1977

Mainat, Joan Ramon
Tretze que canten
Mediterrània, Barcelona, 1982

Papo, A.
El jazz a Catalunya
Edicions 62. Barcelona, 1985

Piñón, H.
Nacionalisme i modernitat en l'arquitectura catalana contemporània
Edicions 62. Barcelona, 1981

Porter Moix, Josep
Una història de la cançó
Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1988

Rigol, J. i Zelich, C.
Fotografia Contemporània a Catalunya. (Catàleg)
Primavera fotogràfica. 1983

Rodríguez Aguilera, Cesáreo
L'Art Català Contemporani
Edicions del Cotal, Barcelona, 1982

Romaguera i Ramió, Joaquim (ed.)
Política i Acció cultural cinematogràfica catalana
Institut del Cinema Català, SA. Barcelona, 1980

Romaguera i Ramió, Joaquim (ed.)
Converses del Cinema a Catalunya. Història i Conclusions
Institut del Cinema Català, Barcelona, 1981

Utrilla, Lluís
Cròniques de l'Era Conceptual
Ed. Robrenyo. Mataró, 1980

DOCUMENTS

Autors diversos
Art català contemporani: 1970-1985
Xarxa Cultural. Barcelona, 1985

Corbella, Joan M.
La Comunicació Social a Catalunya. Panorama general als anys 80
Centre d'Investigació de la Comunicació. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1988

Güell, Antoni M. i Reixach, M.
La producció editorial a les àrees lingüístiques restringides: el cas català
Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1978

Güell, Antoni M.
Llibres en català existents al mercat durant el període 1975-1984
Associació d'Editors en Llengua Catalana, Barcelona, 1987

José i Solsona, C.
Producció cinematogràfica a Catalunya: 1980-1985
Cinematògraf, vol. 4, 1987

Oltra, R.
Films produïts per productores catalanes: 1939-1985
Cinematògraf, vol. 4, 1987

Oltra, R.
Films produïts per productores catalanes: 1939-1986 (2)
Cinematògraf, vol. 4, 1987

Padrol, Jordi
Recull de la discografia catalana vigent. Volum 1, Música Clàssica. Volum 2, Cançó catalana i música popular i tradicional
II Mostra del Disc, Barcelona, 1984

Valls, M.
Perspectiva de l'actualitat musical (1939-1980) a L'Avenç, *núm. 31, octubre de 1980*

CINEMA I VIDEO

El cinema català
Noticiari de Barcelona. J. A. Abril. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1978

FAD. Des dels oficis al disseny actual
Caixa de Barcelona, 1981

Concerts al Palau
Caixa de Pensions, 1982

Gran Teatre del Liceu: un espai que mira al 2000
Notícia de Catalunya. M. Cussó i X. Juncosa. ICC-Generalitat de Catalunya, 1982

La nova cançó
Documental, 1976

Canet Rock
Documental, 1976

L'ensenyament de la música
Noticiari de Barcelona. R. Font i Segura. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1979

Músics, ara i aquí
Noticiari de Barcelona. R. Font i Segura. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1979

Fent música, fem país
Notícia de Catalunya. D. Fulton. ICC-Generalitat de Catalunya, 1987

L'Orquestra Ciutat de Barcelona
Noticiari de Barcelona. C. Jover i Ricart. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1979

Paisatges per un teatre
Notícia de Catalunya. I. Passola. ICC-Generalitat de Catalunya, 1987

L'art al carrer: monuments
Noticiari de Barcelona. S. Schaff i Casals. ICC-Ajuntament de Barcelona, 1978

Museu Picasso
J. Ynglada i Arias. Institut del Cinema Català, 1980

DISCOGRAFIA

Dies i hores de la nova cançó
Edigsa, 1978

29. LA RECERCA CIENTÍFICA I LA INNOVACIÓ TECNOLÓGICA

LLIBRES I DOCUMENTS

Departament d'Ensenyament
El foment de la recerca científica i tecnològica 1982-1985
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986

Escorsa, P., et al.
R + D a Catalunya: determinació de les despeses globals
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Escorsa, P. et al.
R + D a Catalunya: activitats i despeses del sector de les empreses
Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987

Fundació Jaume Bofill
Índex d'estudis socials. Anys 1979 a 1987
Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1980 a 1988

Institut d'Estudis Catalans
Estudis i propostes tècniques per al desenvolupament de la política tecnològica i energètica del Govern de la Generalitat. Recull de ponències i comunicacions
Barcelona, 1982

Llibre Blanc de la Recerca a Catalunya
(No publicat) Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1987

Parés, Ramon i Jofre, Joan
Estudi d'un model per al desenvolupament de la biotecnologia a Catalunya a partir de la situació actual a l'ensenyament, la recerca i la indústria

Riera i Tuèbols, Santiago
Síntesi d'història de la ciència catalana
Edicions de la Magrana, Barcelona, 1983

30. LA CULTURA DE L'ESPORT

LLIBRES

Autors diversos
L'esport de base a Catalunya
Ketres editora, Barcelona, 1981

Truñó, Enric
La ciutat de les anelles. L'esport olímpic a la Barcelona olímpica
Edicions 62. Barcelona, 1987

DOCUMENTS

Boix, Millet i Puig
Les instal·lacions esportives a les comarques de Barcelona
Diputació de Barcelona, 1985

Botey, Josep Maria
Vuit anys d'arquitectura per a l'esport
Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1988

Diputació de Barcelona
Directori de l'esport a Catalunya
Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987

Direcció General de l'Esport
Forjadors de la història esportiva de Catalunya
Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987

Direcció General de l'Esport
Butlletí estadístic
Barcelona (anual)

Dols, Millet, Paez, Puig i Juvé
Els equipaments esportius a Barcelona. Situació actual. Diagnosi. Propostes d'actuació
Ajuntament de Barcelona, 1984

Garcia i Puig
L'esport en edat escolar a la ciutat de Barcelona
Ajuntament de Barcelona, 1986

Instituto de Ciencias de la Educación Física y del Deporte
Hábitos deportivos de los españoles
Ministerio de Cultura. Madrid, 1986

CINEMA I VIDEO

Escoles d'iniciació esportiva
J. Álvarez. Caixa de Barcelona, 1982

Història del Barça
Video Club 38. X. Guasch. Barcelona, 1985

Barcelona'92
L. M. Güell i S. Schaff. Ajuntament de Barcelona, 1982

Barcelona'92
L. López Doi. Ajuntament de Barcelona, 1984

L'esport d'estiu
Neovídeo. Ajuntament de Barcelona-Caixa de Barcelona, 1982

CRONOLOGIA

Data *Fets*

1976

Gener
- Llei de Reforma Política.

Abril
- Apareix el diari Avui.

Novembre
- Reial Decret 3118/1976 pel qual es reconeix oficialment l'Institut d'Estudis Catalans com a corporació acadèmica, científica i cultural per a tot l'àmbit de les terres de llengua i cultura catalanes.

Desembre
- Inici de les emissions de Ràdio 4, primera emissora en català.

1977

Gener
- Mor Josep Pallach, secretari general del Partit Socialista de Catalunya (Reagrupament).
- S'inicia la campanya «Volem l'Estatut» promoguda per l'Assemblea de Catalunya.

Febrer
- Es legalitzen els partits polítics de tendència democristiana, socialista i liberal.
- Apareix la revista l'Avenç.
- Tarradellas crea des de Saint Martin-le-Beau l'organisme consultiu de la Presidència de la Generalitat, on no hi són presents ni Convergència ni el PSUC.

Abril
- Es legalitzen els sindicats CCOO, UGT, USO i SOC.
- Es produeix l'acord entre la Federació Catalana del PSOE i el Partit dels Socialistes de Catalunya, PSC, i formen la coalició electoral «Socialistes de Catalunya».
- Desapareix la revista Arreu.
- Legalització del Partit Comunista d'Espanya (PCE).
- Manifestació multitudinària de més de cent mil persones, a Barcelona, reclamant l'Estatut.

Maig
- Miquel Tarradell, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Es legalitza el PSUC.
- Mor l'empresari Josep Maria Bultó en esclatar-li un artefacte explosiu, la col·locació del qual s'atribuirà a un escamot independendista.

Juny
- Es crea la «Confederación Española de Organizaciones Empresariales».
- Es projecta el primer «Noticiari de Barcelona» de l'Institut Català del Cinema.
- Primeres eleccions pre-democràtiques a Espanya.
- Primera reunió de l'Assemblea de Parlamentaris catalans, en la qual es mostren d'acord en la reivindicació de l'Estatut i el retorn de Tarradellas.

Juliol
- L'empresa Foret, S. A., queda sota el control d'una multinacional nord-americana.

Agost
- Tarradellas s'entrevista amb Adolfo Suárez a Madrid.
- Tarradellas destitueix Josep Benet de la comissió negociadora del seu retorn.

Setembre
- Manifestació per l'Estatut amb més d'un milió de persones al carrer.
- Carles Ferrer Salat és elegit primer president de la CEOE.
- A Perpinyà, Josep Tarradellas, els caps dels partits parlamentaris i el delegat del govern espanyol Sánchez Terán, arriben a un acord definitiu sobre el restabliment de la Generalitat provisional.
- Reial Decret pel qual es restableix la Generalitat provisional. El decret de 30 de setembre creava les Comissions mixtes de traspassos Estat-Generalitat i Generalitat-Diputació.

Octubre
- Adolfo Suárez i els caps del principals partits espanyols signen els anomenats «Pactes de la Moncloa».
- El Parlament espanyol aprova la que serà la darrera llei d'amnistia de la transició.
- Reial Decret 2596/1977 pel qual Josep Tarradellas és anomenat President de la Generalitat.
- Tarradellas arriba a Barcelona i és rebut per prop de 300.000 persones.

Novembre
- Suspensió de pagaments de l'empresa de motos Ossa.

- Els partits parlamentaris abandonen l'Assemblea de Catalunya.
- Acte de cloenda del Congrés de Cultura Catalana, celebrat al Palau de Congressos de Montjuïc.

Desembre
- Es constitueix la Comissió mixta de transferències de funcions de les diputacions catalanes a la Generalitat.
- Es forma el primer govern d'unitat de la Generalitat provisional, respectant els resultats obtinguts a les eleccions de juny.
- Ferran Cremades guanya el premi Sant Jordi amb «Coll de serp».

1978

Gener
- Gabriel Ferraté és nomenat rector de la Universitat Politècnica.
- Antoni Badia i Margarit és nomenat rector de la Universitat de Barcelona.
- S'inicia una campanya a favor de la llibertat d'expressió, arran de la detenció dels membres de «Els Joglars» per la representació de l'obra «La torna».
- Josep Maria Castellet guanya el premi «Josep Pla» amb l'obra «Josep Pla o la raó narrativa».
- Incendi provocat a la sala d'espectacles «Scala» de Barcelona, amb quatre morts. La policia acusa la CNT, però també es considera que podria tractar-se d'una campanya contra la central sindical.
- Moren Joaquim Viola, ex-alcalde de Barcelona, i la seva dona, en un atemptat que es tornarà a atribuir a grups independentistes, sense que mai no s'aclareixi.
- Josep Laporte és confirmat en el càrrec de rector de la Universitat Autònoma de Barcelona, que fins ara ocupava en funcions.
- Vaga general de l'ensenyament.

Febrer
- Primeres eleccions sindicals, amb un triomf clar de CCOO, seguida a força distància per UGT.

Abril
- Femsa, empresa del sector elèctric, passa a mans d'una companyia alemanya.
- Celebració del III Congrés Universitari Català.
- Tarradellas i Suárez arriben a un acord per tal de desbloquejar els traspassos i competències Estat-Generalitat.
- Vaga general al sector de les Arts Gràfiques.

Maig
- Es crea el Banc de la Petita i Mitjana Empresa.
- Primer de maig celebrat en la legalitat, amb manifestacions multitudinàries.
- Josep Lluís Núñez és elegit president del FC Barcelona.
- Vicent Andrés i Estellés, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Vaga general dels sectors del Metall, la Construcció i l'Hosteleria.

Juny
- Reial Decret 1386/1978 sobre traspassos en matèria de comerç.
- Decret 2092/78 sobre la «Incorporación de la Lengua Catalana al sistema de enseñanza», a preescolar, EGB, BUP, i FP1. El Decret 142/1980 de 8 d'agost ho fa extensiu a la FP2 i el Decret 153/1980 al COU.
- Es fusionen Convergència Democràtica de Catalunya i Esquerra Democràtica de Catalunya.

Juliol
- Se celebren les «6 hores de Canet» amb una assistència de prop de 50.000 persones.
- Es constitueix la «Comissió dels vint» encarregada de redactar el projecte d'Estatut.
- Congrés constituent del PSC (PSC-PSOE), sorgit de la fusió del PSC-Congrés, PSC-Reagrupament i de la Federació catalana del PSOE. Joan Reventós n'és elegit secretari general.
- El Congrés de diputats a Madrid aprova el projecte de constitució espanyola que serà sotmès a referèndum.
- Reial Decret 2115/1978 de traspassos en matèria de Turisme. El Reial Decret 3168/1982 de 15 d'octubre completa part dels traspassos.
- El Congrés de diputats espanyol aprova la Llei antiterrorista.

Agost
- Mor Josep Maria Batista i Roca, historiador.

Setembre
- Vaga dels metges de la Seguretat Social.
- Es reuneix al parador de Sau la «Comissió dels vint» per a la redacció definitiva de l'Estatut.

- Acord entre Convergència Democràtica i Unió Democràtica per a formar la coalició electoral Convergència i Unió (CiU).

Octubre
- Apareix El Periódico.

Novembre
- La Caixa de Pensions absorbeix la de Lleida, i la Caixa de Barcelona la de la Sagrada Família.
- La «Comissió dels vint» entrega a Tarradellas l'avant-projecte d'Estatut.

Desembre
- Referèndum per a la Constitució espanyola, amb una abstenció que a Catalunya supera el 32%.
- Jordi Carbonell guanya el premi Sant Jordi amb l'obra «Un home qualsevol».
- El Projecte d'Estatut entra al Congrés de diputats espanyol per ser estudiat per una comissió mixta de parlamentaris catalans i espanyols. L'agost del 1979 era aprovat per la Comissió constitucional.
- L'Assemblea de Parlamentaris aprova el projecte d'Estatut amb l'única abstenció de Lluís M. Xirinachs.

1979

Gener
- Aprovació del «Plan Energético Nacional 1978-87» d'Espanya, amb el propòsit de moderar el consum energètic i adaptar-lo als recursos de l'estat.
- Maria Angels Anglada obté el premi «Josep Pla» amb l'obra «Les Closes».
- Josep Maria Socias, dimiteix del seu càrrec d'alcalde de Barcelona.
- Vaga general a Renfe.
- Es dissol l'«Entesa dels Catalans».
- Vaga del sector del metall, amb un especial protagonisme de la Seat
- Josep Maria Figueras és elegit president de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.
- Mor Martí Marcó, militant d'ERC, en un control policial.

Febrer
- Vaga general del sector de la Banca.
- Apareix el diari gironí Punt Diari.

Març
- Eleccions legislatives a l'estat espanyol.
- Es publica el primer diccionari de la GEC, «Català-Francès».
- Aparició del setmanari humorístic «Amb potes rosses», continuador de la tradició d'«El be negre».
- Primeres eleccions al Parlament de Catalunya.
- Detenció del comediant Albert Boadella.

Abril
- Primeres eleccions municipals democràtiques.
- Mor Maurici Serrahima, escriptor, a 77 anys.
- Manifestació per l'Estatut a Barcelona, amb prop de 250.000 persones.

Maig
- El FC Barcelona guanya la final de la Recopa d'Europa a Basilea.
- Manuel de Pedrolo, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

Juny
- Convocatòria de les primeres oposicions a Catedràtics Numeraris i Agregats de Llengua i Literatura Catalanes per a Batxillerat.
- Deixen de publicar-se els diaris «Solidaridad Nacional» i «La Prensa», de la cadena de diaris del «Movimiento».

Juliol
- Acord en matèria laboral entre CEOE i UGT.

Setembre
- Reial Decret 2210/1979 sobre traspàs de competències en matèria de sanitat.
- Reial Decret 2210/1979 sobre traspàs en matèria de cultura. Es completaran amb els Reials Decrets 1676/1980 de 31 de juliol i 1010/1981 de 27 de febrer.

Octubre
- Acords laborals entre UGT i Foment del Treball.
- Referèndum per l'Estatut de Catalunya, amb una participació del 60% de l'electorat i un 88% de vots afirmatius.

Desembre
- Manifest d'Els Marges, «Una nació sense estat, un poble sense llengua?».
- Manifestació convocada pel CEPEPC a favor de l'escola pública.
- Antoni Mus guanya el «Premi Sant Jordi» amb l'obra «La senyora».

1980

Gener
- Eleccions sindicals, amb una nova victòria de CCOO amb un 36% dels delegats i un 26% de delegats per a UGT.
- Signatura de l'«Acord-Marc Interconfederal» entre la CEOE i la UGT.
- Jaume Miravitlles guanya el «Josep Pla» amb l'obra «Gent que he conegut».
- Mor Llorenç Villalonga, novel·lista, a 83 anys.

Febrer
- Es presenta la revista Saber.
- Apareix el primer volum del Diccionari Etimològic i Complementari de Joan Coromines.
- Se celebra un debat sobre el futur del català arran del manifest d'«Els Marges».

Març
- Antoni Serra Ramoneda és nomenat rector de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Eleccions autonòmiques al Parlament de Catalunya.

Abril
- Constitució del Parlament de Catalunya.
- Jordi Pujol és elegit president de la Generalitat.

Maig
- Mercè Rodoreda, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Francesc Martí i Jusmet és nomenat president de la Diputació.
- Es constitueix el primer govern de la Generalitat estatutària.
- Mercè Rodoreda, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

Juny
- Aparició de l'obra «Història dels Països Catalans», coordinada per Albert Balcells.
- Establiment de l'ús oficial del català als organismes de la Generalitat.

Juliol
- Es presenta la revista Ciència.
- Mor Alfons Carles Comín.
- Reial Decret 1943/1980 sobre traspàs de serveis en matèria de carreteres.
- Reial Decret 1676/1980 de traspàs de la gestió de les biblioteques públiques.

Agost
- Mor Pau Vila, geògraf, a 99 anys.

Setembre
- Aparició del darrer volum de la primera edició de la Gran Enciclopèdia Catalana.
- Mor Ventura Gassol, polític i escriptor, a 87 anys.

Octubre
- Reial Decret 2809/1980 pel qual es transfereixen les competències en matèria d'Ensenyament a la Generalitat de Catalunya.
- Josep Melià és nomenat delegat del govern espanyol a Catalunya.

Novembre
- Josep Coderch és nomenat governador civil de Barcelona.
- Es publica al DOGC el Decret 217/1980 pel qual es crea la CIRIT (Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica).
- Vaga de correus.

Desembre
- Joan Mas guanya el «Sant Jordi» amb l'obra «L'espectacle».

1981

Gener
- Jordi Sarsanedas guanya el premi «Josep Pla» amb «La noia a la sorra».

Febrer
- Deixa de publicar-se el setmanari L'Hora.
- Intent de cop d'estat amb l'ocupació del Parlament espanyol per Antonio Tejero.
- Calvo Sotelo és nomenat nou president del govern espanyol.

Març
- Apareix la traducció catalana, de Joaquim Mallafré, de l'«Ulisses» de James Joyce.
- Publicació al suplement literari de Diario 16 del manifest «Por la igualdad de derechos lingüísticos en España», que portava data del 25 de gener, conegut com el «Manifiesto dels 2.300».
- El govern Calvo Sotelo envia al parlament espanyol la «Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico» (LOAPA).
- Vaga dels transports públics a Barcelona.
- Acte al paranimf de la Universidat de Barcelona amb l'aprovació de la «Declaració de defensa de la llengua, la cultura i la nació catalana».
- Quinzena cultural catalana a París «Catalunya, avui», organitzada per la Generalitat de Catalunya i la UNESCO.

Abril
- Mor Josep Pla, escriptor, a 84 anys.

- Juan Rovira Tarazona és nomenat nou delegat del govern espanyol a Catalunya, en substitució de Josep Melià.

Maig
- Antoni Badia i Margarit és reelegit rector de la Universitat de Barcelona.
- Atemptat de Terra Lliure contra Federico Jiménez Losantos, que havia signat el «Manifest dels 2.300».
- Josep Maria Casacuberta, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Es presenta la col·lecció de l'editorial Laia «Textos Filosòfics».

Juny
- CCOO, UGT i CEOE signen l'«Acuerdo Nacional sobre el Empleo» (ANE).
- L'Ajuntament de Barcelona decideix presentar oficialment la candidatura per als Jocs olímpics de 1992.
- Heribert Barrera, president del Parlament de Catalunya, inaugura a Cardedeu la primera estació local de televisió.
- 80.000 persones s'apleguen al Camp Nou responent a la Crida en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalanes, sota el lema unitari «Som una nació».

Juliol
- Reial Decret 1517/1981 sobre traspàs dels serveis de la Seguretat Social (Insalud i Inserso).
- Jorge Fernández és nomenat governador civil de Barcelona.

Setembre
- Pla de reconversió del sector tèxtil.
- El curs 81-82 s'inicia la campanya «El català a l'escola».
- Se celebra la I Fira de Teatre al Carrer de Tàrrega, amb la col·laboració d'Els Comediants.
- Carlos Ferrer Salat és reelegit president de la CEOE.

Octubre
- El Congrés de diputats espanyol aprova l'adhesió a l'OTAN.

Novembre
- Constitució de l'empresa de motocicletes Semsa, controlada per la multinacional Yamaha.
- Es constitueix la Federació de Municipis de Catalunya, presidida per Joaquim Nadal.

Desembre
- Nou govern espanyol presidit per Calvo Sotelo.
- Manifestació a Barcelona amb més de 100.000 persones «Per la Pau i la Llibertat».
- Vicenç Villatoro guanya el premi «Sant Jordi» amb «Evangeli Gris».
- Apareix la revista El Món.
- Trobada d'intel·lectuals catalans i castellans a Sitges.

1982

Gener
- Josep Riera guanya el premi «Josep Pla» amb «El cingle verd».

Febrer
- L'empresa japonesa Nissan obté el 51% del capital de Motor Ibèrica.

Març
- Manifestació contra la LOAPA a Barcelona.
- Estrena de l'adaptació cinematogràfica de «La Plaça del Diamant».

Abril
- Bankunion és absorbit per l'Hispano Americano i la Banca Mas Sardà és absorbida pel Banco de Bilbao.
- El PCC s'escindeix del PSUC.
- Celebració del «Dia de la Llengua», com a culminació de la primera etapa de la Campanya per a la Normalització Lingüística de Catalunya, sota el lema «el català, cosa de tots».

Maig
- El FC Barcelona guanya la Recopa d'Europa davant l'Standard de Lieja.
- Josep Maria Llompart, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

Juny
- S'inaugura a Barcelona el Campionat del Món de futbol «España 1982».

Juliol
- Mor Agustí Bartra, escriptor, a 73 anys.
- El Consell Executiu de la Generalitat nomena Jaume Casajoana director general de RTV de la Generalitat, que passa a dependre directament de Presidència.
- Mor Josep Maria Calsamiglia, filòsof.
- Mor Jordi Rubió i Balaguer, escriptor, als 95 anys

Agost
- La multinacional alemanya Bertelsman es fa amb el control de l'editorial Plaza i Janés.
- Decret 270/82 de la Generalitat de Catalunya sobre l'obligatorietat d'emprar la llengua catalana en una matèria o més a la segona etapa d'EGB.

Setembre
- Federico Gallo és nomenat governador civil de Barcelona.

- Jacint Ballesté és nomenat nou delegat del govern espanyol a Catalunya.

Octubre
- El País, edició de Barcelona, surt per primera vegada.
- L'Institut d'Estudis Catalans torna a la seva antiga seu de l'Hospital de la Santa Creu.
- Eleccions legislatives a l'estat espanyol.

Novembre
- El Banco de España pren el control de Banca Catalana.
- Es presenta la nova revista d'alta investigació filològica Arxiu de Textos Antics, editada per la Fundació Jaume Bofill.
- Surt al carrer la nova revista mensual Papers de Joventut, publicada per Joventut i Societat, SA.
- Visita de Joan Pau II a Barcelona i Montserrat.
- S'inaugura l'exposició «Catalunya Endavant».

Desembre
- Eleccions sindicals, amb un triomf, per delegats elegits, de CCOO.
- Aparició del «Diccionari de la Llengua Catalana» de la Fundació Enciclopèdia Catalana.
- Toni Pascual guanya el «Sant Jordi» amb l'obra «Christian».
- Constitució formal del primer govern espanyol del PSOE, presidit per Felipe González.
- Antoni Dalmau, del PSC, és elegit president de la Diputació de Barcelona.
- Són nomenats nous governadors civils Ferran Cardenal, Miquel Solans, Antoni Pallarés i Vicente Valero, a Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, respectivament.
- El Consell Executiu aprova la concessió de les primeres 28 emissores de ràdio en FM.

1983

Gener
- Es posa en marxa la segona central nuclear de Catalunya Ascó I, propietat de Fecsa, de 93.000 QW.
- Francesc Martí Jusmet pren possessió del càrrec de Delegat del govern espanyol a Catalunya.
- Olga Xirinachs guanya el premi «Josep Pla» amb «Interior amb difunts».
- Mor Alexandre Cirici Pellicer, crític d'art, als 68 anys.

Febrer
- J. M. Calviño fa una declaracions a Barcelona en el sentit que el canal «autonòmic» català hauria de fer una programació «complementària» a la de TVE, i «antropològica».
- Vuitanta-un intel·lectuals i polítics responen en una carta-manifest al director general de RTVE, J. M. Calviño.
- Signatura de l'Acord Interconfederal entre UGT, CCOO i la CEOE i la CEPYME.
- Dissolució del partit espanyol UCD.
- Es deixa de publicar «La Hoja del Lunes».
- El govern espanyol expropia Rumasa.
- S'incendia i queda completament destruït el Teatre de la Passió d'Olesa.

Març
- Apareix la col·lecció «Biblioteca de Clàssics del Nacionalisme Català» d'Edicions de la Magrana i la Diputació de Barcelona.
- Mor a Barcelona Josep Lluís Sert, arquitecte, a 80 anys.
- Desapareix la revista mensual Canigó, 30 anys després de la seva fundació.
- Se celebra la Setmana catalana a Nova York, organitzada pels ajuntaments i universitats d'ambdues ciutats.
- L'empresa paperera Torras Hostench fa suspensió de pagaments.

Abril
- Es presenta la col·lecció «Clàssiques Catalanes» de La Sal, Edicions de les dones.
- Aprovació per unanimitat de la Llei 7/1983 de 18 d'abril de Normalització Lingüística a Catalunya.
- Signatura del Consorci del Palau de la Música Catalana, amb la participació de la Generalitat, l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, i l'Orfeó Català.
- Mor Mercè Rodoreda, escriptora, a 75 anys.
- Milans del Bosch, Armada i Tejero són condemnats cadascun a 33 anys de presó.

Maig
- Alfredo Molinas és reelegit president del Foment del Treball.
- Segones eleccions municipals democràtiques.
- Ramon Aramon, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Set bancs espanyols passen a controlar Banca Catalana. Finalment, serà el Banc de Biscaia qui n'assumirà la gestió.

- Inauguració a Madrid de l'exposició «Catalunya en la España moderna 1714-1983».
- El Parlament aprova la Llei de creació de l'ens Corporació Catalana de Ràdio i Televisió.

Juny
- Inici de les emissions experimentals de Catalunya Ràdio.
- Comença a funcionar la central nuclear d'Ascó.
- Inauguració de l'exposició antològica de Dalí al Palau Reial de Pedralbes de Barcelona, organitzada per la Generalitat i el Ministerio de Cultura espanyol.
- Inauguració de les noves instal·lacions del centre de TVE, S. A. a Sant Cugat.
- Presentació de la «Història de l'Art Català», publicada per Edicions 62.

Juliol
- Es fa públic l'acord entre Cecsa i la multinacional japonesa Mitsubishi.
- Raimon Obiols substitueix Joan Reventós a la secretaria del PSC (PSC-PSOE), i aquest ocupa el càrrec de president del partit.
- Mor Xavier Romeu, narrador, novel·lista i autor teatral, als 41 anys.
- Es publica al DOGC la Llei 14/1983 que regula el procés d'integració a la xarxa de centres docents públics de diverses escoles privades, agrupades majoritàriament en el col·lectiu CEPEPC.
- El govern central recorre davant el Tribunal Constitucional la Llei de Normalització Lingüística.
- Mor Josep Andreu Laserre, pallasso, conegut com Charlie Rivel.

Agost
- El Tribunal Constitucional es pronuncia contra una part de la LOAPA.

Setembre
- Es publica al BOE la Llei orgànica 11/1983 de 25 d'agost de 1983 sobre la Reforma Universitària (LRU).
- Primera emissió de TV3.

Octubre
- L'empresa de motocicletes Montesa presenta suspensió de pagaments.

Novembre
- Mor Joan Sales, novel·lista i editor, als 71 anys.
- S'aprova la Llei d'ús i ensenyament del valencià, al País Valencià.

Desembre
- Jaume Cabré guanya el premi «Sant Jordi» amb l'obra «L'estiu maleït».
- Se signa el conveni de creació de la Càtedra Barcelona-Nova York, entre els ajuntaments i les universitats de les dues ciutats.
- Mor Joan Miró, pintor, als 90 anys a Ciutat de Mallorca.
- Les Corts Generals espanyoles aproven la Llei 46/1983 reguladora dels tercers canals de televisió.

1984

Gener
- Nou «Plan Energético Nacional 1983-1992» espanyol que revisa l'anterior. Preveu l'augment de l'energia del carbó i la hidràulica, i corregeix a la baixa les previsions de consum d'electricitat.
- Pau Faner guanya el premi «Josep Pla» amb l'obra «Fins el cel».

Febrer
- Antoni Serra Ramoneda, Antoni Badia i Margarit i, un mes després, Gabriel Ferraté són reelegits rectors de les universitats Autònoma, de Barcelona i Politècnica, respectivament.
- El Banc de Biscaia compra Banca Catalana.

Abril
- Surten al carrer els primers llibres de la nova editoral Empúries, dirigida per Xavier Folch.
- Mor Joan Ponç, pintor, als 56 anys.
- Segones eleccions al Parlament de Catalunya.

Maig
- Surt a la venda el primer número de la revista El Temps.
- Joan Coromines, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Manifestació de suport a Jordi Pujol amb motiu de la querella per Banca Catalana, coneguda el mateix dia que era reelegit president de la Generalitat.

Juliol
- Aprovació al Parlament espanyol de la llei orgànica de llibertat sindical.
- Frederic Rahola és elegit Síndic de Greuges.
- Mor Xesco Boix, músic i animador infantil, als 38 anys.
- Llei de creació de les Zones d'Urgent Reindustrialització. Les ZUR catalanes foren creades un any més tard, el 21 de juny de 1985.

Setembre
- Mor Lola Anglada, escriptora i dibuixant, a 92 anys.
- Es reuneix per primera vegada el Consell Assessor de Cultura, sota la presidència del conseller Joan Rigol.

Octubre
- Se celebren els 25 anys de Serra d'Or.
- CEOE i UGT signen l'«Acuerdo Económico y Social» (AES) amb vigència per dos anys, per iniciativa del govern espanyol.
- RTV de Cardedeu organitza les primeres Jornades sobre el futur de les televisions locals a Catalunya.

Novembre
- S'inaugura l'exposició Expo-cultura, mostra de la cultura catalana.
- Mor Joan Vinyoli, poeta, a 70 anys.

Desembre
- Es crea la societat anònima Voltor 3 S. A., amb la finalitat d'ampliar el senyal de TV3 i retransmetre'l a tota Mallorca i Menorca.
- Olga Xirinachs guanya el premi «Sant Jordi» amb «Al meu cap una llosa».
- Es publica al BOE el Reial Decret 2296/1984 pel qual es legalitza TV3 després de quinze mesos d'emissions.

1985

Gener
- Es posa en marxa la central nuclear Ascó II, tercera de Catalunya.
- Els directors de cinema es constitueixen en col·legi professional. És elegit president Antoni Bigas Luna.
- Norbert Bilbeny guanya el premi «Josep Pla» amb l'obra «Papers contra la cinta magnètica».

Febrer
- S'inaugura la remodelació del Poliorama amb la interpretació de Josep Maria Flotats del «Cyrano» de Rostand.
- Reial Decret 305/1985 sobre traspàs en matèria d'Universitats.
- Vaga de metges contra la Llei d'Incompatibilitats.
- Vaga de Renfe.
- Mor Salvador Espriu, escriptor, a 72 anys.

Març
- Segona Trobada del Moviment per la Pau a Barcelona.
- El Barça es proclama virtual campió de la Lliga.
- Mor Antoni de Moragas, arquitecte, a 71 anys.

Abril
- Acció de La Crida per la catalanització de la Renfe a l'estació de Sants a Barcelona, amb el resultat de catorze detinguts.
- Violència policial contra una manifestació feminista i una d'independentista, que provoca la destitució de dos dels caps policials.
- Se celebra la primera edició de la «Feria de Abril» de Barberà del Vallès.

Maig
- Manifestació a Barcelona contra la visita de Ronald Reagan.
- Marià Manent, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Vaga de professors de secundària de l'ensenyament públic que afecta mig milió d'alumnes.

Juny
- La Crida obté un gran èxit en la seva campanya de solidaritat amb Etiòpia.
- Inauguració oficial del II Congrés de la Llengua Catalana al Monestir de Poblet.

Juliol
- Se celebra a Barcelona el Congrés Mundial de la Joventut.
- Es publica la llei orgànica 8/1985 de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació (LODE).
- Lluís Llach aplega cent mil persones al Nou Camp del Barça.
- Aprovació del Plan Nacional sobre Drogas, impulsat pel govern espanyol.

Agost
- Entra en vigor la llei espanyola sobre l'avortament.

Setembre
- Inauguració de la 17 edició de la Univ. Catalana d'Estiu després de la constitució d'un Patronat encapçalat per l'Institut d'Estudis Catalans i amb la participació de les administracions públiques.
- Una expedició catalana aconsegueix el cim de l'Everest.
- Inauguració d'Europàlia a Brussel·les, amb el descontentament generalitzat pel menyspreu de la realitat pluricultural de l'estat espanyol.

Octubre
- Signatura del Pacte Cultural, amb la participació de totes les Administracions catalanes, a excepció de la Diputació de Tarragona.

Novembre
- Manifestacions contra la permanència de l'estat espanyol a l'OTAN.
- S'inaugura a Londres l'exposició «Homage to Barcelona».
- Vaga de controladors aeris.

Desembre
- Isidre Grau guanya el premi «Sant Jordi» amb l'obra «Des del mirador».
- Aprovació del Plan Energético Nacional.

1986

Gener
- L'estat espanyol és membre de la CEE a partir d'aquesta data.
- Aprovació del Pla Nacional Agrari de Catalunya per a 1986-1990.
- S'aprova el «Plan de Gasificación 1986-1992» espanyol, en el que Catalana de Gas hi haurà de tenir un paper rellevant.
- Nou acord sobre la valoració de traspassos entre els governs de Madrid i Catalunya, que substitueix el règim provisional.
- Maria Mercè Roca obté el premi «Josep Pla» amb l'obra «El present que m'acull».
- Gerard Vergés guanya el premi «Josep Pla» amb l'obra «Tretze biografies imperfectes».
- L'estat espanyol i Israel estableixen relacions diplomàtiques.
- Se celebra la primera Conferència d'homes i dones d'esquerra, amb un miler de participants.

Febrer
- L'empresa alemanya Volkswagen passa a controlar la Seat.
- Josep Maria Bricall és elegit rector de la Universitat de Barcelona, i la Universitat Autònoma elegeix Ramon Pascual.
- Gabriel Ferraté és novament reelegit rector de la Universitat Politècnica.

Març
- Referèndum sobre l'OTAN. A l'estat espanyol triomfa globalment el «sí», mentre a Catalunya és majoritari el «no».

Abril
- S'aprova la Llei de Normalització Lingüística de les Illes Balears.

Maig
- El Barça perd a Sevilla la final de la Copa d'Europa de futbol davant l'Steaua de Bucarest.
- Presentació de la col·lecció d'Edicions 62 i la Caixa «Les millors obres de la literatura universal-segle XX».
- Pere Calders, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

Juny
- Inauguració de la reconstrucció del Pavelló Mies van der Rohe de Barcelona.
- Mor Joan Oliver, escriptor i poeta, als 86 anys.
- Eleccions legislatives a l'estat espanyol.
- El Tribunal Constitucional declara dos apartats de la Llei de Normalització inconstitucionals.

Juliol
- Rafael Ribó substitueix Antoni Gutiérrez a la secretaria general del PSUC.
- Mor Joan B. Cendrós, catalanista i mecenes cultural, co-fundador d'Òmnium Cultural, als 70 anys.
- Mor Adrià Gual, actor i empresari teatral.

Agost
- La Caixa de Barcelona absorbeix la Caixa Rural del Pirineu.
- El grup KIO, de capital kuwaití, controla la paperera Torras Hostench.

Setembre
- Apareix Reus Diari.

Octubre
- Reapareix la Revista de Catalunya, fundada per Rovira i Virgili, dirigida ara per Max Cahner.
- La ciutat de Barcelona és elegida seu dels Jocs Olímpics de 1992.

Novembre
- Primeres Jornades Pacifistes de Catalunya a Tarragona.
- Mor Pere Ardiaca, president del PCC.
- Unió Democràtica elegeix Francesc Borrell com a president, i Duran i Lleida i Concepció Ferrer com a vice-presidents.
- Celebració del XXV aniversari d'Òmnium Cultural.
- L'Audiència Territorial de Barcelona decideix no processar Jordi Pujol per l'afer Banca Catalana.

Desembre
- Eleccions sindicals en les quals UGT guanya en l'àmbit de l'estat, però a Catalunya segueix mantenint la majoria CCOO.
- Alfred Molinas és reelegit president del Foment del Treball.
- Celebració del desè aniversari del Teatre Lliure.
- Baltasar Porcel guanya el premi «Sant Jordi» amb «Les primaveres i les tardors».
- Josep Maria Figueras és reelegit per tercera vegada president de la Cambra de Comerç.

1987

Gener
- La Borsa de Madrid decideix la suspensió de la cotització de Fecsa.
- Se celebra el desè aniversari de la revista l'Avenç, que ha arribat als 100 números.
- Albert Manent obté el premi «Josep Pla» amb l'obra «Sol de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics».
- Comença a funcionar el Consorci de la Biblioteca de Catalunya, format per l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya.
- Mor Josep V. Foix, poeta, a 94 anys.

Febrer
- La Junta Sindical de Madrid acorda la suspensió de la cotització dels títols de Fecsa.

Març
- Última representació del cicle de teatre per a nois «Cavall Fort», al Romea.
- Apareix el setmanari Punt Diari-Catalunya Nord.

Abril
- Aprovació de la Llei d'Ordenació Territorial pel Parlament de Catalunya.

Maig
- Enric Valor és nomenat Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
- Inici de les emissions de Catalunya Música, emissora de la CCRTV especialitzada en música clàssica.

Juny
- Eleccions al Parlament europeu i terceres eleccions municipals.
- Esclata una bomba als magatzems Hipercor de Barcelona reivindicada per ETA, i produeix vint morts.
- Mor Frederic Mompou, compositor, a 94 anys.

Setembre
- Inauguració de l'exposició «Eina, vint anys d'avantguarda».

Novembre
- El Parlament de Madrid aprova la «Ley de la Propiedad Intelectual».

Desembre
- Ricard Creus guanya el premi Sant Jordi de novel·la amb l'obra «Posicions».
- Mor Pepón Coromina, productor de cinema, als 41 anys.

1988

Gener
- Es constitueix la Institució de les Lletres Catalanes, dirigida per Oriol Pi de Cabanyes.

Març
- Mor Apel·les Fenosa, escultor, a 88 anys.

Abril
- Fecsa torna a cotitzar a les borses espanyoles.
- Aprovació per les Corts Generals espanyoles de la Llei de la Televisió Privada, que ha de fer-se efectiva el 1989.

Maig
- Constitució del consorci que regirà el Centre de Cultura Contemporània de la Casa de la Caritat (CCCCC) entre l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació de Barcelona, al Pati Manning.
- Eleccions al Parlament de Catalunya.

Juny
- Finalitza el període establert per a les ZUR, que era de tres anys.

Juliol
- Constitució del tercer govern de Jordi Pujol.

Agost
- Celebració de la vintena edició de la Universitat Catalana d'Estiu a Prada, sota la presidència d'Enric Casassas.

Setembre
- La multinacional francesa Hachette absorbeix l'editorial catalana Salvat.
- Inici de les proves del nou Canal 33 de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, sabotejades per unes interferències emeses per TVE.

Desembre
- Agustí Alcoberro guanya el premi Sant Jordi amb «Retrat de Carme en penombra».
- Vaga general propiciada pels sindicats CCOO i UGT, amb un èxit de participació sense precedents.

ÍNDEX DE TAULES

I. SOCIETAT

1. LA POBLACIÓ

1.1. La població a Catalunya i Espanya
1.2. La població dels estats europeus
1.3. Població de les regions de l'Europa occidental
1.4. Les llengües europees. Població i dependència política
1.5. Creixement de la població al món, Europa i Catalunya
1.6. Taxes de natalitat i mortalitat a la CEE
1.7. Estructura d'edats i sexe de la població de Catalunya
1.8. La població al món per grups d'edat
1.9. Les grans zones de distribució de la població de Catalunya
1.10. La població de les comarques catalanes de 1950 a 1986
1.11. Natalitat, mortalitat i creixement natural a les comarques de Catalunya, 1975 i 1986
1.12. Municipis de Catalunya amb més de 20.000 habitants de dret

2. L'ESTRUCTURA SOCIAL

2.1. Criteris de distribució de la població en classes i capes socials
2.2. Evolució de la població (activa i inactiva)
2.3. Evolució de la població activa, ocupada i desocupada
2.4. Població inactiva
2.5. Població activa, per sexes i grups d'edat
2.6. Població ocupada i desocupada
2.7. Població activa per professions
2.8. Evolució de l'atur registrat

3. ELS SINDICATS I L'ORGANITZACIÓ PATRONAL

3.1. Delegats sindicals elegits, per sectors econòmics
3.2. Les eleccions sindicals i els sindicats majoritaris
3.3. Resultats de les eleccions sindicals de 1986 per comarques
3.4. Evolució dels delegats elegits pels diferents sectors

5. LA DROGAADDICCIÓ

5.1. Consum d'alcohol
5.2. Prevalença de l'hàbitat de fumar
5.3. Consum de drogues il·legals
5.4. Proporció de consumidors de drogues il·legals

6. LA MARGINACIÓ I LA POBRESA

6.1. Delictes incoats pendents de sentència
6.2. Diligències prèvies incoades segons el tipus de delicte
6.3. Delictes amb major incidència en la seguretat ciutadana
6.4. Proporció de delictes amb major incidència en la seguretat ciutadana
6.5. Menors atesos per la D. Gral. de Protecció i Tutela de Menors
6.6. Menors atesos en el propi medi social
6.7. Les presons. Dades bàsiques a 31-XII-1987
6.8. Evolució del nombre d'interns a les presons

6.9. Índex d'ocupació de les presons de Catalunya
6.10. Població reclusa segons els delictes
6.11. Població reclusa segons l'edat i sexe

II. ECONOMIA

7. L'ECONOMIA DE CATALUNYA
7.1. Evolució del Producte Interior Brut
7.2. Evolució de la Renda Interior Neta
7.3. Evolució de la Renda per càpita
7.4. Índex de preus al consum i valor adquisitiu de la pesseta
7.5. Zones de desenvolupament segons el PDR de Catalunya de 1985
7.6. Inversió pública dels pressupostos de l'estat (1981-1986)
7.7. Import del «transvasament»
7.8. Pressupost d'ingressos de la Generalitat de Catalunya
7.9. Pressupost de despeses de la Generalitat de Catalunya
7.10. Estructura de la població potencialment activa (31-XII-1987)
7.11. Evolució de la població activa i ocupada
7.12. Distribució de la població ocupada per sectors econòmics

8. LA INTERNACIONALITZACIÓ DE L'ECONOMIA
8.1. Inversió estrangera a Catalunya
8.2. Evolució de les importacions
8.3. Evolució de les exportacions

9. LA CRISI I LA REPRESA
9.1. Càrregues sobre les empreses de les retencions obligatòries
9.2. Evolució de la taxa d'atur registrat i estimat
9.3. Evolució de l'atur registrat per sectors econòmics

10. L'ENERGIA
10.1. Producció i consum d'energia primària
10.2. Consum de gas canalitzat per càpita
10.3. Principals participacions a Fecsa
10.4. Producció de petroli cru del Delta

11. EL SECTOR AGRARI
11.1. Producció i renda agrària
11.2. Estructura de la producció final agrària
11.3. Producció de cereals
11.4. Producció de vi novell
11.5. Producció de carn
11.6. Producció de llet de vaca
11.7. Evolució de la pesca
11.8. Producció forestal
11.9. Incendis i repoblació forestal

12. LA INDÚSTRIA
12.1. La producció industrial
12.2. La producció de la indústria tèxtil

12.3. Suspensions de pagaments i fallides al sector tèxtil i de la confecció
12.4. Exportacions de productes tèxtils
12.5. Balanç del Pla de Reconversió Tèxtil
12.6. Costos i productivitat a Espanya i la CEE en el sector tèxtil
12.7. La producció siderometal·lúrgica
12.8. Producció de vehicles
12.9. La producció de les indústries químiques
12.10. Empreses del complex petroquímic de Tarragona (31-XII-83)
12.11. La producció del sector alimentari
12.12. La producció del paper, les arts gràfiques i l'edició
12.13. La construcció. Població activa ocupada, consum de ciment i habitatges construïts
12.14. La producció en la construcció
12.15. La construcció. Licitació d'obres públiques per administracions

13. ELS SERVEIS
13.1. L'evolució del sector serveis
13.2. El sector turístic. Visitants estrangers i establiments hotelers
13.3. Els hipermercats a Catalunya (1988)
13.4. Els bancs i caixes. Dipòsits i oficines operatives
13.5. Entitats bancàries autònomes
13.6. Efectes de la crisi bancària
13.7. Evolució comparada de les borses de comerç a Espanya

14. LES COMUNICACIONS
14.1. Moviment de mercaderies dels ports de Barcelona i de Tarragona
14.2. Moviment d'aeronaus, passatgers i mercaderies a l'aeroport de Barcelona

III. POLÍTICA

15. CRÒNICA POLÍTICA
15.1. Resultats de les eleccions generals del 15 de juny de 1977
15.2. El govern de Josep Tarradellas de desembre de 1977
15.3. Resultats del referèndum del 6 de desembre de 1978 per la Constitució
15.4. Resultats del Referèndum del 25 d'octubre de 1979 sobre l'Estatut
15.5. Resultats de les eleccions generals de l'1 de març de 1979
15.6. Resultats de les eleccions al Parlament del 20 de març de 1980
15.7. Govern de Jordi Pujol de maig de 1980
15.8. Resultats de les eleccions generals del 28 d'octubre de 1982
15.9. Resultats de les eleccions al Parlament del 29 d'abril de 1984
15.10. Govern de Jordi Pujol de maig de 1984
15.11. Resultats del referèndum del 12 de març de 1986 sobre l'Otan
15.12. Resultats de les eleccions generals del 22 de juny de 1986
15.13. Resultats de les eleccions del 10 de juny de 1987 al Parlament europeu
15.14. Resultats de les eleccions municipals del 10 de juny de 1987
15.15. Resultats de les eleccions del 29 de maig de 1988 al Parlament
15.16. Govern de Jordi Pujol de juliol de 1988

16. L'ANÀLISI ELECTORAL
16.1. Comparació dels resultats a Catalunya de les eleccions generals
16.2. Comparació dels resultats de les eleccions al Parlament
16.3. Comparació dels resultats de les eleccions municipals

18. ELS PODERS LEGISLATIU I EXECUTIU
18.1. Principals lleis aprovades en la I legislatura, de 1980 a 1984
18.2. Principals lleis aprovades en la II legislatura, de 1984 a 1988
18.3. Ingressos de la Generalitat de Catalunya (1978-1981)
18.4. Ingressos de la Generalitat de Catalunya (1982-1986)
18.5. Evolució de les despeses de la Generalitat de Catalunya
18.6. Pressupost de la Generalitat de Catalunya per a 1988

19. EL PODER JUDICIAL I L'ADMINISTRACIÓ DE LA JUSTÍCIA
19.1. Assumptes tractats als tribunals de justícia
19.2. Assumptes tractats als jutjats i magistratures

20. EL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL
20.1. Conflictes de competència i recursos d'inconstitucionalitat

21. LA SANITAT
21.1. Evolució de la despesa pública en assistència sanitària

22. L'ENSENYAMENT
22.1. Evolució de l'escolarització per nivells educatius
22.2. Creixement del nombre de centres docents i professors
22.3. Evolució de les taxes d'escolarització
22.4. Els costos de l'ensenyament públic (1987)

IV. CULTURA

24. LA LLENGUA
24.1. Presència del català a l'ensenyament
24.2. L'ús del català als treballs de post-graduació universitària
24.3. Ensenyament en català a l'EGB
24.4. Coneixement del català als Països Catalans
24.5. Coneixement del català entre la població no nascuda als PP.CC.
24.6. Evolució del coneixement del català a la província de Barcelona
24.7. Coneixement actiu del català al Baix Llobregat

25. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ
25.1. Altes i baixes a la premsa diària (1978-1988)
25.2. Difusió de la premsa diària
25.3. Difusió de la premsa diària catalana i espanyola
25.4. Difusió de la premsa comarcal
25.5. Revistes especialitzades aparegudes en el període 1977-1988
25.6. Pressupostos d'explotació de TVC, S.A.
25.7. Audiències comparades de televisió
25.8. El català a la televisió

26. ELS AGENTS CULTURALS
26.1. Pressupostos de l'administració pública en cultura
26.2. Despesa familiar anual en cultura
26.3. Video domèstic a Espanya
26.4. Evolució dels pressupostos del departament de Cultura
26.5. Destinació dels pressupostos públics en cultura segons les activitats

26.6. Despesa pública total en cultura
26.7. Estimació de la despesa municipal total en cultura
26.8. Despesa municipal en cultura per habitant

27. LA CREACIÓ I PRODUCCIÓ DE CULTURA
27.1. Subvencions a l'edició de llibres
27.2. Producció editorial en català
27.3. Evolució de la producció editorial estatal i en català
27.4. Les traduccions i la producció editorial
27.5. Dades bàsiques de la cultura a Europa
27.6. Mercat de productes àudio a l'estat espanyol
27.7. Els enregistraments discogràfics
27.8. Subvencions a la producció fonogràfica
27.9. Ajuts i subvencions a l'activitat musical
27.10. El teatre a Barcelona
27.11. Inversions públiques en teatre a l'estat espanyol
27.12. Oferta i espectadors de cinema de 1978 a 1986
27.13. Films produïts a Catalunya de 1978 a 1986

29. LA RECERCA CIENTÍFICA I LA INNOVACIÓ TECNOLÒGICA
29.1. Evolució dels pressupostos de la CIRIT
29.2. Inversions del Gabinet Tècnic de Recerca
29.3. Programes espanyols de R + D
29.4. Inversió en R + D a Catalunya l'any 1984
29.5. Despeses en R + D a diversos països
29.6. Despeses en R + D segons la font de finançament

30. LA CULTURA DE L'ESPORT
30.1. Esport federat
30.2. Associacionisme esportiu
30.3. Associacionisme esportiu juvenil
30.4. Hores d'esport a televisió
30.5. Inversions en equipaments esportius
30.6. Espais esportius el 1987
30.7. Espais esportius segons l'any d'inauguració
30.8. Pressupost del Comité Organitzador dels JJOO
30.9. Inversió per als JJOO en instal·lacions esportives

ÍNDEX DE GRÀFICS

I. SOCIETAT

1. POBLACIÓ

1.1. Densitats de població a Catalunya i Espanya
1.2. La població dels estats europeus
1.3. Ritmes de creixement de la població mundial
1.4. La població a Catalunya. Creixement natural, migratori i total
1.5. Evolució de la natalitat a Espanya i la CEE (1975-1986)
1.6. Taxes de natalitat a les regions de nivell II de la CEE (1984)
1.7. Piràmide d'edats a Catalunya, 1975
1.8. Piràmide d'edats a Catalunya, 1986
1.9. Densitat de població de les comarques, 1975
1.10. Zones de concentració demogràfica de Catalunya, 1975
1.11. Creixement relatiu de la població de les comarques, 1976-1981
1.12. Creixement relatiu de la població de les comarques, 1981-1986
1.13. Població de dret dels municipis segons el tamany

6. LA MARGINACIÓ I LA POBRESA

6.1. Evolució dels delictes incoats, pendents de sentència
6.2. Increment de diligències prèvies segons tipus de delicte
6.3. Menors atesos per la D. Gral. de Protecció i Tutela de Menors
6.4. Interns a les presons en relació amb la capacitat màxima i òptima
6.5. Índex d'evolució dels interns a les presons

II. ECONOMIA

7. L'ECONOMIA A CATALUNYA

7.1. Evolució del Producte Interior Brut
7.2. Evolució de la renda per càpita, en pessetes constants
7.3. Evolució de l'índex de preus al consum i del valor adquisitiu de la pesseta
7.4. Distribució comarcal de la renda familiar disponible per càpita (1979)
7.5. Delimitació de les zones promocionables segons el Programa de Desenvolupament Regional (1985)
7.6. Redistribució de la inversió pública, 1981-1986

8. LA INTERNACIONALITZACIÓ DE L'ECONOMIA

8.1. L'estructura de les importacions
8.2. L'estructura de les exportacions
8.3. Importacions i exportacions. Estructura segons tipus de productes
8.4. Productes més exportats en el període 1981-1986

9. LA CRISI I LA REPRESA

9.1. Evolució de la pressió fiscal
9.2. Vendes de productes petrolífers

9.3. Taxes d'atur als països industrialitzats (1987)
9.4. Evolució de l'atur estimat
9.5. Localització comarcal de l'atur registrat (1986)

10. L'ENERGIA
10.1. Evolució de la demanda d'energia

11. EL SECTOR AGRARI
11.1. Població agrícola sobre la població activa total (1975)
11.2. Aportació dels diferents subsectors a la Producció Final Agrària
11.3. Evolució de la renda per persona ocupada en el sector agrari
11.4. Productivitat a l'agricultura i al conjunt de l'economia a Catalunya i els països de la CEE

12. LA INDÚSTRIA
12.1. Evolució de la producció industrial i dels llocs de treball
12.2. La crisi productiva del sector metal·lúrgic
12.3. Els vehicles produïts a Catalunya
12.4. Cicle de producció industrial petroquímic
12.5. Principals divisiones de Nestlé-Espanya (1987)
12.6. Evolució de la producció en la construcció
12.7. La construcció d'habitatges

13. ELS SERVEIS
13.1. Evolució de l'índex general de la Borsa de Barcelona

III. POLÍTICA

16. L'ANÀLISI ELECTORAL
16.1. Evolució del vot per tipus d'elecció
16.2. L'estructura territorial de l'abstencionisme a les eleccions generals
16.3. L'estructura territorial de l'abstencionisme a les eleccions al Parlament
16.4. Estructura territorial del vot a CiU a les eleccions generals i al Parlament
16.5. Estructura territorial del vot al PSC a les eleccions generals i al Parlament

18. ELS PODERS LEGISLATIU I EXECUTIU
18.1. Les institucions bàsiques de la Generalitat

22. L'ENSENYAMENT
22.1. L'estructura del sistema educatiu
22.2. Evolució de l'escolarització (1976-1986)
22.3. Els pressupostos d'ensenyament

IV. CULTURA

24. LA LLENGUA
24.1. L'ensenyament en català
24.2. El català als Països Catalans (1986)

25. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ
25.1. Premsa diària a Europa. Tiratge per mil habitants
25.2. Audiència radiofònica
25.3. El català a la ràdio
25.4. Pressupostos de TVC, S. A.
25.5. El català a la televisió

26. ELS AGENTS CULTURALS
26.1. Vídeo domèstic
26.2. Despesa pública en cultura

27. LA CREACIÓ I PRODUCCIÓ DE CULTURA
27.1. Producció editorial en català
27.2. Llibres en català i altres llengües
27.3. Edició de llibres a Europa
27.4. Enregistraments fonogràfics de 1981 a 1985
27.5. Subvencions al Gran Teatre del Liceu
27.6. Subvencions al Palau de la Música
27.7. Subvencions a la dansa
27.8. El cinema a Catalunya

29. LA RECERCA CIENTÍFICA I LA INNOVACIÓ TECNOLÓGICA
29.1. Organització institucional de l'estat espanyol en matèria de recerca i desenvolupament
29.2. Distribució del «Fondo nacional español» d'investigació
29.3. Despeses R + D a Europa

30. LA CULTURA DE L'ESPORT
30.1. L'esport a la televisió
30.2. Aportació de les institucions a les inversions pels JJ.OO.

ÍNDEX TEMÀTIC

Acta Única Europea, 132
Administració
— i fiscalitat, 139-141
— i intervenció en l'àmbit cultural, 76s, 359-361, 366-370, 375s, 379s, 388-394, 396s, 421, 427
— i inversió pública, 125-128, 186
— i recerca científica, 409-418
Aeroports, 201s
Afiliciació sindical, 63s, 68
Agricultura, 121s, 131s, 145, 155-164, 180s
Aliança Popular (vegeu també Eleccions), 240s, 243s, 247, 250s, 253s, 255s
Animació cultural, 76
Arquitectura, 371-373
Art tèxtil, 376
Arts
— gràfiques, 182s
— plástiques, 373-378
Assemblea de Catalunya, 75, 207s, 210
Assocació Catalana de Compositors, 383s
Associacionisme
— cultural, 75-77, 361, 366s
— empresarial, 69-74
— esportiu, 421s
Atur, 53-55, 57-59, 67s, 107, 125, 139-141, 144-148, 253-255
Autopistes, 190, 199s

Banca, 135, 175, 179s, 193-196 200
Borsa, 132s, 153, 195-198
Boscos, 163s

Caixes d'estalvi, 193s, 375, 397
Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació,70
Carbó, 149s, 165
Carreteres, 320
Catalana de Gas, S. A., 151s
Centrals nuclears, 149s, 152
Centre Democràtic i Social (vegeu també Eleccions), 242
Centristes de Catalunya (vegeu també Eleccions), 241s
Ceràmica, 376
Cercle d'Economia, 70s
Cinema, 393-396
Col·lectiu d'Escoles per a l'Escola Pública Catalana (CEPEC), 304s
Col·legi de Filosofia, 401s
Comarques catalanes, 36-45, 65s, 121-125, 143, 147, 157, 192
— i comportament electoral, 234-242
Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT), 411
Comissions Obreres (CCOO), 61-65, 72s
Comunitat Econòmica Europea (CEE), 19-26, 29-32, 36, 107s, 131s, 159, 168s, 218, 223s, 291, 309, 358, 416
Confederació Espanyola d'Organitzacions Empresarials (CEOE), 62, 71s
Confederació Nacional de Treballadors (CNT), 62, 65, 215
Congrés de Cultura Catalana, 75, 80, 331s, 345, 371, 419
Congrés de la Llengua Catalana, 342s
Consell de Forces Polítiques, 207s
Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), 410, 416
Constitució espanyola (vegeu també Tribunal Constitucional), 209-211, 272, 277
Consum cultural, 363-366, 398, 407
Convergència i Unió (vegeu també Eleccions), 73s, 235-237, 244s, 247s, 251, 254, 256
Crida a la Solidaritat, 215, 333
Cros, S. A., 178-180
Cultura política, 404, 406-408

Dansa, 392s
Delinqüència, 93-97
Discografia, 387s
Disseny, 377
Drogaaddicció, 85-93, 102-104
Drogodependències, xarxa assistencial, 85-87
Drogues, tràfic de 94, 104, 139

Ecologisme, i medi ambient, 80-82, 190, 315s
Economia submergida, 52, 67s, 139-141
Edició, i producció editorial, 182-184, 342, 379-384, 403s

Eleccions
— al Parlament de Catalunya, 213s, 217s, 221s, 230-232
— al Parlament espanyol, 207-209, 212s, 216, 219s, 229-231
— al Parlament europeu, 219s
— municipals, 213, 217, 219, 221, 230, 232s
— sindicals, 62, 64-67
— i comportament electoral, 233-242
— i sistema electoral, 208, 213
Electricitat, 135, 149, 152s, 165
Electrònica, 134, 175s
Ensenyament, 255-258, 301-311, 331s, 335-337, 343s, 366, 380
Equipaments
— culturals, 365
— esportius, 424s
Escola (vegeu també Ensenyament)
— construccions escolars, 303, 307, 372
— rural, 303s
Escola d'Arquitectura de Barcelona, 372s
Escultura, 374-376
Església catòlica, 406
Esports, 419-427
Esquerra Republicana de Catalunya (vegeu també Eleccions), 241, 245, 248s, 251s, 254, 256s
Estatut d'Autonomia (vegeu també Generalitat), 126, 188, 198, 211-213, 260-265, 292, 301, 316, 318, 320, 410
Estructura
— d'edats, 33-36
— econòmica, 117-130
— social, 49-59, 107

Feminisme, 77-79
Festivals de Música, 389
Filosofia, 399-402
Foment del Treball, 70s, 72-74
Fons de Compensació Interterrritorial, 126s
Forces Elèctriques de Catalunya, S. A. (FECSA), 152s
Fotografia, 377s
Fundació Joan Miró, 374s
Futbol Club Barcelona, 422

Galeries d'art, 374
Gas, 151s
Generalitat
— institucions de la, 260s, 264s
— pressupostos de la, 127-129, 265-269
— provisional, 209-212, 259s
Grans magatzems i hipermercats, 192s
Gravat, 376s

Habitatge, 186-188, 317-319, 372

Importacions i exportacions, 131, 136-138, 159-163, 169, 181
Indústria
— alimentària, 134, 180-182
— de l'automòbil, 133, 172-175
— de la construcció, 145, 184-188
— metal·lúrgica, 121, 169-176
— paperera, 182-184
— química, 121, 176-180.
— tèxtil, 121, 165, 167-169
Indústries culturals, 362s, 397, 407
Institut d'Estudis Catalans, 409, 416
Inversió
— estrangera (vegeu també Multinacionals), 132-134, 168
— pública, 125-128, 186, 199s, 202

Jocs Olímpics de Barcelona, 202, 424, 426s
Justícia
— institucions judicials, 94s, 271-273, 277-279
— de menors, 98-101
— organització territorial de la, 273-275
— Tribunal Superior de, 275-277

Kuwait Investment Office (KIO), 132s, 180, 182, 198

Literatura, 378s
Llei de la Funció Pública de l'Administració de la Generalitat, 335
Llei de Normalització Lingüística, 279, 334s, 342
Llei de Reforma Universitària (LRU), 308, 335, 415s
Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE), 304
Llei Orgànica de Finançament de les Comunitats Autònomes (LOFCA), 215, 293
Llei Orgànica d'Harmonització del Procés Autonòmic (LOHPA), 215, 236, 289
Llei Orgànica del Poder Judicial, 272, 335
Llengua, 25s, 331-344
Llibre Blanc de la Cultura, 361, 367
Llibre Blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans, 80

Llibre Blanc de la Recerca a Catalunya, 412
Llibre per a la Defensa del Patrimoni Natural (DEPANA), 80s

Manifest dels Marges, 332s
Manifest «dels 2.300», 333, 342
Migracions, 33, 46, 77, 108, 307, 332
Mitjans de comunicació, 345-358
Morbiditat, 295, 297
Mortalitat, 28s, 42s, 294s
Moviments socials, 75-83
Multinacionals, 132-136, 143, 168, 170s, 172-176, 178-183, 192
Música, 383-390

Natalitat, 29-32, 42s, 306s
Nestlé, S. A., 181-183
Normalització lingüística, 255-258, 333-335, 337-341, 343s, 357s
Nova Cançó, 363, 386
Novel·la, 378-380
Nupcialitat, 30, 32, 42, 46

Objecció de consciència, 82
Obres hidràuliques, 320s
Obres públiques, 184-186, 199s
Ordenació territorial, 80s, 219, 250-253, 314-316
Otan, 82s, 218s

Pacifisme, 82s
Pacte Cultural, 360s
Parc Tecnològic del Vallès, 143s, 416s
Partit del Socialistes de Catalunya (vegeu també Eleccions), 237-239, 245s, 249s, 252s, 255, 257s
Partit Socialista Unificat de Catalunya (vegeu també Eleccions), 239s, 246s, 250, 253, 255, 258
Partits polítics, evolució ideològica, 243-258
Patronat Català Pro-Europa, 131
Pesca, 163
Petroli, 141-143, 149s, 154, 178, 201
Pintura, 374-376
Població, 19-48, 121, 408
— activa 52-55, 56-59, 128-130, 184
— inactiva (vegeu també Atur), 53-56, 128
Pobresa, 106-108
Poesia, 379
Polígon químic de Tarragona, 150, 177s
Política
— educativa, 301-305
— lingüística, 331s, 333-335, 344
— sanitària, 291-293
— territorial, 80s, 313,-316
Polítiques culturals, 357, 359-362, 367-370
Ports, 200s, 321
Premsa
— comarcal, 346, 349
— diària, 346-348, 355s
— esportiva, 424
— juvenil, 349
Presons, 101-106
Producte Interior Brut (PIB), 117s, 140, 291, 300, 410, 412, 417
Programa de Desenvolupament Regional (PDR), 122, 124

Ràdio, 332, 345, 350-352, 356, 424
Ramaderia, 155s, 161-163, 181
Recerca i Desenvolupament (R + D), 414-418
Renda per cápita, 117-120, 122s, 126, 128
Revistes
— còmics, 377
— de pensament, 350, 402-404
— especialitzades, 349s, 356, 358, 374, 385

Sanitat, 85-87, 291-300
Seat, 173s
Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC), 335
Siderúrgia, 169, 171s
Sindicalisme, 61-69
Societat Catalana de Filosofia, 402

Teatre, 379, 390-392
Tecnologia, desenvolupament de la, 68s, 169s, 189, 416
Televisió, 332, 345, 351-358, 369, 394, 420, 423
Transports, 199-202, 322
Tribunal Constitucional, 127, 216, 222, 277, 281-289, 292
Turisme, 121s, 142, 189-192

Unió General de Traballadors (UGT), 61-65, 72s, 222
Unió Sindical Obrera (USO), 61, 65
Universitats, 308s, 335s, 399s, 409s, 415
Urbanisme, 316s, 371s

Zones d'Urgent Reindustrialització (ZUR), 143

Comissió Tècnica:

Joan Estruch, Josep Maria Huguet, Manuel Lladonosa, Casimir Martí, Fèlix Martí, Jordi Porta, Raimon Ribera, Eugènia Salvador.

Coordinadors:

Per a l'àmbit SOCIETAT:	Lluís Recolons
Per a l'àmbit ECONOMIA:	Francesc Cabana
Per a l'àmbit POLÍTICA:	Eugènia Salvador
Per a l'àmbit CULTURA:	Salvador Cardús

Col·laboradors:

Neus Abbad, Rosa Amargós, Pere Baltà, Joan B. Culla, Salvador Cardús, Joaquim Cervera, Josep del Hoyo, Aureli Díaz, Joaquim Ferrer, Vicenç Fisas, Jaume Funes, Josep Gifreu, Rosa Gispert, Josep Lluís Jori, Isidor Marí, Mary Nash, Bru Noya, Vicente Ortun, Francesc Pallarès, Josep Ribas, Marisol Rodríguez, Oriol Romaní, Montserrat Rué, Jordi Sabater, Josepa Sala, Andreu Segura, Conxita Serrahima, Carme Trilla, Josep Verdaguer, Vicenç Villatoro, Carles Viver.

Disseny: Lluís Baselga
Coberta: Narcís Comadira

Fundació Jaume Bofill